

SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO

XLI

1999

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 1999

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí * ročník XLI * Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2000 * Odpovědný redaktor I. Frolec * Tajemnice redakce L. Tarcalová * Redakční rada: B. Beneš, J. Botík, J. Čoupek, I. Frolec, L. Galuška, J. Janák, K. Pavlišťík, Z. Pokluda, B. Rašticová, J. Sedlář, L. Slezák, T. Štefanovičová, L. Tarcalová, E. Večerková * Tisk KIRAMO Brno. * Náklad 300 ks

ISBN 80-86185-08-7

OBSAH

Národopis

<i>Romana Habartová, Marie Náplavová, Ludmila Tarcalová: ...Sbírali, nám a dalším uchovali .</i>	9
<i>Jiří Pajer: Novokřtělci ve Vacenovicích . . . . .</i>	31
<i>Romana Habartová: Jak praly a žehlily naše babičky . . . . .</i>	55
<i>Eva Večerková: O tvůrcích kraslic na Slovácku . . . . .</i>	67
<i>Bohuslav Beneš: Možnosti morfologické analýzy pověstí . . . . .</i>	83
<i>Zdenka Jelínková: Lidový tanec na Hornácku . . . . .</i>	105
*	
<i>Zpěvák František Buláh z Velké nad Veličkou (1899–1974) (Marta Toncrová) . . . . .</i>	117
<i>Velké prádlo aneb jak praly a žehlily naše babičky (Miroslava Ludvíková) . . . . .</i>	120
<i>Vzácný pane hospodáři – Výstava ve Slováckém muzeu (Eva Večerková) . . . . .</i>	121
<i>Kde jsme doma (Ludmila Tarcalová) . . . . .</i>	123
<i>Slovácko 1959–1999 (Josef Jančář) . . . . .</i>	123
<i>Kult a živly (Eva Večerková) . . . . .</i>	126

Archeologie

<i>Miroslav Vaškových: Příspěvek k poznání staršího a středního neolitu na moravsko-slovenském pomezí . . . . .</i>	131
<i>Jiří Kohoutek: Průzkum barokních krypt v kostele sv. Františka Xaverského a Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti v roce 1998 . . . . .</i>	147
*	
<i>PhDr. Jana Vignatová, CSc. už není mezi námi (Luděk Galuška) . . . . .</i>	167
<i>Velká Morava mezi východem a západem (Luděk Galuška) . . . . .</i>	167

Historie

<i>Ctibor Nečas: Usazování a diaspora Romů na Slovácku (od konce 18. století do začátku 19. století) . . . . .</i>	177
<i>Jiří Pavelčík: „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě . . . . .</i>	183
<i>Zdeněk Fišer: „Slavná je minulost Starého Města...“ Počátky velkomoravských výzkumů v dopisech Antonína Zelnitě Antonínu Breitenbacherovi . . . . .</i>	199
<i>Marek Junek: Československé porady v Luhačovicích 1936, 1938 . . . . .</i>	211
<i>Stanislav Kasík: Znakové svorníky na hradě Buchlově . . . . .</i>	215
<i>Jaromíra Čoupková: Vesnické pečete v okrese Uherské Hradiště II. . . . .</i>	245
*	
<i>Lékař a vlastenec MUDr. Jan Vignati (Jiří Šimeček) . . . . .</i>	269
<i>Odešla Mgr. Karla Dokoupilová (Blanka Rašticová) . . . . .</i>	272
<i>Agrární konference v Lázních Sedmihorkách (Gustav Novotný) . . . . .</i>	272
<i>Veselsko (Blanka Rašticová) . . . . .</i>	275

Dějiny umění

<i>Jaroslav Sedlář: Plakáty z okruhu SVUM . . . . .</i>	279
<i>Helena Chabičová: Secesní období v tvorbě malíře Ludvíka Ehrenhafta . . . . .</i>	299
*	
<i>Galerie Slováckého muzea (Jaroslav Sedlář) . . . . .</i>	311
<i>Návraty II v Galerii SM (Milada Frolcová) . . . . .</i>	312
<i>Liturgické sochy Otmaru Olivy (Jaroslav Zapletal) . . . . .</i>	316

Muzejnictví

<i>Ivo Frolec: Slovácké muzeum v letech 1998–1999 . . . . .</i>	323
---	-----

INHALTVERZEICHNIS

Völkerkunde

<i>Romana Habartová, Marie Náplavová, Ludmila Tarcalová: ...Sammelten uns und den nachfolgenden bewahrten</i>	9
<i>Jiří Pajer: Wiedertäufer in Vacenovice</i>	31
<i>Romana Habartová: Wie unsere Großmütter gewaschen und gebügelt haben</i>	55
<i>Eva Večerková: Über die Ostereier-Anfertiger in der Mährischen Slowakei</i>	67
<i>Bohuslav Beneš: Möglichkeiten der morphologischen Analyse von Sagen</i>	83
<i>Zdenka Jelínková: Volkstanz in der Region „Hornácko“</i>	105
*	
Nachrichten	117

Archäologie

<i>Miroslav Vaškových: Beitrag zur Erkenntnis des älteren und mittleren Neolithikum im mährisch-slowakischen Grenzgebiet</i>	131
<i>Jiří Kohoutek: Die im Jahr 1998 unternommenen Untersuchungen der Barockgrüfte in der Kirche des heiligen Franziskus Xaverius und der Mariä Verkündigung-Kirche in Uherské Hradiště</i>	147
*	
Nachrichten	167

Geschichte

<i>Ctibor Nečas: Niederlassung und Diaspora der Roma in der Mährischen Slowakei</i>	177
<i>Jiří Pavelčík: „Zigeuner“ in Süd- und Südostmähren</i>	183
<i>Zdeněk Fišer: Anfänge der großmährischen Forschungen im Spiegel der Korrespondenz von Antonín Zelnitius an Antonín Breitenbacher</i>	199
<i>Marek Junek: Tschechoslowakische Beratungen in Luhačovice</i>	211
<i>Stanislav Kasík: Wappen-Schlußsteine auf der Burg Buchlov</i>	215
<i>Jaromíra Čoupková: Dorfsiegel im Bezirk Uherské Hradiště II</i>	245
*	
Nachrichten	269

Kunstgeschichte

<i>Jaroslav Sedlář: Plakate aus dem Kreis der „Vereinigung mährischer bildender Künstler“ (SVUM)</i>	279
<i>Helena Chabičová: Jugendstil-Periode innerhalb des Malerwerkes von Ludvík Ehrenhaft</i>	299
*	
Nachrichten	311

Museum

SUMMARY

Ethnography

<i>Romana Habartová, Marie Náplavová, Ludmila Tarcalová: ...They Collected and Preserved for Us and Others to Come...</i>	9
<i>Jiří Pajer: The Anabaptists in Vacenovice</i>	31
<i>Romana Habartová: How Our Grandmothers Ironed and Washed</i>	55
<i>Eva Večerková: On Easter Egg Decorators in Moravian Slovakia</i>	67
<i>Bohuslav Beneš: The Possibilities of Morphologic Analysis of Myths</i>	83
<i>Zdenka Jelínková: Folk Dance of the Hornácko region</i>	105
*	
Messages	117

Archeology

<i>Miroslav Vaškových: A Contribution to Early and Middle Neolith Research in the Moravian-Slovakian Borderland</i>	131
<i>Jiří Kohoutek: The Prospecting of Baroque Crypts in the St. Francis Xaverius and Annunciation Churches in Uherské Hradiště in 1998</i>	147
*	
Messages	167

History

<i>Ctibor Nečas: The Settling and Diaspora of the Romanies in Moravian Slovakia (since the end of the 18th until the beginning of the 19th centuries)</i>	177
<i>Jiří Pavelčík: How Our Grandmothers Ironed and Washed</i>	183
<i>Zdeněk Fišer: The Beginnings of Great Moravian Research in the Letters of Antonín Zelnitius to Antonín Breitenbacher</i>	199
<i>Marek Junek: The Czechoslovak Conferences in Luhačovice</i>	211
<i>Stanislav Kasík: Bolts with Coats-of-Arms in the Buchlov Castle</i>	215
<i>Jaromíra Čoupek: Village Seals of the Uherské Hradiště District</i>	245
*	
Messages	269

History of Art

<i>Jaroslav Sedlář: Posters from the Circle of the Moravian Visual Artists Union</i>	279
<i>Helena Chabičová: The Sezession Period in the Work of Painter Ludvík Ehrenhaft</i>	299
*	
Messages	311

Museums

NÁRODOPIŠ

...SBÍRALI, NÁM A DALŠÍM UCHOVALI...

Muzejní sbírky v jubilejním 85. roce trvání Slovákckého muzea v Uherském Hradišti

*Romana Habartová, Marie Náplavová, Ludmila Tarcalová, Slovákcké muzeum,
Uherské Hradiště*

*„...Mělo by sa založit slovákcké muzeum
kam sa musí všecko schovat a shromáždit,
co je našinského, aby lud sa díval na našu
krásu a budúci pokolení vidělo, co my máme.
To musí byt naším cílem a to bude našeho ludu
nejpěknějším pomníkem“.*

Joža Uprka

V letošním roce vstoupilo Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti do 85. roku své činnosti. Základ každého muzea tvoří muzejní sbírky, které jsou do muzea nakupovány nebo darovány, mnohdy získány převodem z jiných institucí či od pozůstalých majitelů. O budování národopisného oddělení, které po celou dobu existence Slovákckého muzea bylo profilovým oddělením instituce, se zasloužila řada laických i odborně školených pracovníků muzea. Právě oni k jubilejnímu roku muzea nashromáždili 30 000 sbírkových předmětů ze široké oblasti Slovácka a moravsko-slovenského pomezí, adjustovali je, odborně inventovali a evidovali. Historická i dokumentační hodnota získaných předmětů, po léta skrytých v depozitářích, sporadicky prezentovaných v expozicích a příležitostných výstavách, je nevyčísitelná. Toto je důvod pro hlubší pojednání pracovníků národopisného oddělení o kolekci muzejních sbírek pojící se k zaměstnání, obydlí a zvykosloví, o fondu keramiky, kraslic a lidového umění. Studie o části národopisného fondu je předkládána s vědomím, že bude sděleno všechno zajímavé a důležité. Vodítkem v naší studii je odborná systematika, kterou společně vypracovali pracovníci národopisného a dokumentačního, později i historického oddělení. Jedině podle ní jsme byly schopny sepsat studii, která by byla nejen logická, ale i čtivá a zajímavá.

Sbírkové předměty, patřící svým charakterem do hmotné kultury jsou v interní systematice sbírkového fondu rozčleněny *Zaměstnání a Obydlí*. Připojujeme i zpracovanou část *Zvykosloví a Lidového umění*, i přesto, že patří do jiné kategorie lidové kultury.

ZEMĚDĚLSTVÍ

1. Zemědělské nářadí

Zemědělské nářadí, které se ještě do 50. let běžně používalo v hospodářství, nepoutalo zájem sběratelů. Z těchto důvodů se v muzejních sbírkách nacházely tyto předměty velmi ojedinelé. Většina sbírkových předmětů souvisejících se zemědělstvím byla získána velkou sběrovou akcí v roce 1968, kterou organizovalo Slovákcké muzeum ve spolupráci s Ústavem lidového umění ve Strážnici a s Filozofickou fakultou UJEP v Brně. Celé akci předcházela bohatá propagace v novinách, rozhlase, na sběr v obcích byly předem upozorněny tehdejší místní národní výbory na celém Slovácku, které napomohly dobrému průběhu sběru. Z nářadí, které bylo používáno k úpravě půdy bylo získáno asi 100 kusů, především položezezná a železná pluhy (27 ks) a čtyři samostatná krojidla, otky k pluhu (5 ks), pluhní kolečka (5 ks), plečky (2 ks), řádkovače (7 ks), dřevěné, položezezná a železná brány (8 ks), různé typy rýčů (10 ks), motyk (25 ks), kopálů (11 ks), vidlí na hnůj (10 ks) a také *lajta* na močůvku. Z nářadí ke sklizni obilí byly získány srpy (6 ks), kosy (2 ks), kovadlinky *babky* na kutí kosy (3 ks), hrabice (14 ks), kolíky na vázání snopů – *knutle* (16 ks), cepy (72 ks),

dmýchací lopaty – *vějačky* (18 ks), různé typy dřevěných i železných vidlí (40 ks) a hrábí (17 ks). K zajímavým patří krbíky (21 ks) – pouzdra na brousky k zabrušování kosy nebo srpu. Nejvíce je jich z rohoviny – kravského rohu (E 19.968 je datovaný rokem 1766), nazývány *kržek*, *kršek*, *toulec*, jiné dřevěné dlabané, nejčastěji z lipového dřeva, ale také plechové. Z mladšího období pochází dva fukary na čištění obilí, *obříslovač* na splétání povřísel ze slámy. Daleko starší jsou mlýnce *žerna* na mletí obilí (4 ks), sestavené ze dvou kamenů usazených v dřevěném rámu.

Dopravní prostředky, používající se v hospodářství, jsou zastoupeny třemi vozy, dvěma žebřinovými, jedním s proutěným výpletem – *košinou*, řadou vozových vah (8 ks) a součástí k vozu (8 ks), celodřevěnými, bedněnými kolečky na vyvážení hnoje (3 ks), čtyřkolovými žebřinovými nebo bedněnými vozíky (2 ks) a dřevěnými trakaři (5 ks).

2. Chov dobytka a drůbeže

K nejstaršímu záprahovému nářadí patřila dřevěná jařma (8 ks) pro hovězí dobytek a dřevěná ohlávka pro koně (1 ks), k mladšímu koňské ohlávky – chomouty s koženými popruhy, které jsou dokonalou sedlářskou prací (7 ks) a drobné předměty, které s chovem dobytka souvisí, jako kartáče – *hřebelce* (2 ks), škrabky (1 ks), klapky na oči (1 ks), zvonce (2 ks) a náhubky (2 ks). Kromě jednoduchých bičů (5 ks) – *tatarů* k pohánění dobytka se ve sbírkách muzea nachází i pasácké biče (5 ks), jejichž válcovitá rukojeť je dřevěná a zdobně vylévaná olovem. Na konci rukojeti je připevněn dlouhý kožený pletenec v horní části s kroužky. Všechny pět bičů je z Horňácka a jsou z přelomu století. S chovem ovcí souvisí osm železných oboustranných kovových nůžek na střihání ovčí vlny. Zajímavou kolekci tvoří zvěrokleštícké – *miškéřské* nářadí, které muzeum získalo do fondu jako ucelenou kolekci v roce 1988 od M. Šléglů z Pitína. Obsahuje řadu kleští, svorek, jehel, nožů a pout (28 ks).

3. Vinařství

Ke vzácným předmětům, zdobících stálou expozici Slovácko, patří vinný lis z roku 1847, lidového řezbáře Jury Švestky z Havřic. Další *klátový* vinný lis z roku 1824 je součástí expozice hospodářské usedlosti č. 93 v Topolné a vinný lis z roku 1889 uložený v národopisném depozitáři. Kromě těchto velkých lisů vlastní muzeum menší dva ploché *présky* k lisování hroznů, novější kruhový lis tovární výroby i s řadou různě tvarovaných vinařských nožů (7 ks). Patří k nim i speciální proutěné košíky lodičkovitého tvaru na nabírání hroznů (4 ks), na čištění šťávy a vinařské putny (7 ks).

4. Včelařství

Včelařství je zastoupeno v muzeu velmi málo. Jediný klátový úl, dlabaný z jednoho kusu kmene, je z roku 1910, pro dvě včelstva, bez výzdoby. V roce 1998 byl zakoupen nový úl pro tři včelstva umístěný v areálu hospodářské usedlosti v Topolné č. 93. Větší počet je vykuřovadel – *dymáků* na vykuřování včelstev. Čtyři vykuřovadla jsou z režné hrnčiny, některé i glazované, obvykle s jedním uchem, kónicky tvarované, s otvory pro kouř asi z roku 1880 a dva *dymáky* ve tvaru listu, s koženým měchem, dřevěnými ručkami a kovovým hrotem na vhánění kouře asi z roku 1920. Ke zpracování medu sloužil plechový medomed v rámové konstrukci, pořízený do muzea v roce 1990.

5. Ovocnářství a zelinářství

Pro práci na zahradě je určena řada pracovního náčiní, které se používá dodnes – motyčky, rýče, zahradnické nůžky apod. K zajímavému nářadí patří předměty, které muzeum získalo v roce 1992 koupí ucelené kolekce od sběratele a kronikáře obce Jankovice Josefa Župky. Ze zahradnických předmětů jsou to zvláštní zahradnické nůžky (5 ks), háky – *housesníky* na stahování větví (3 ks), plechová lampa na odstraňování housenek.

Ke zpracování ovoce – především k vaření povidel sloužil měděný kotel (1 ks) s řadou

dřevěných *kotulí* – *měsíčků* (12 ks), kterými se povidla v kotle míchala. Výbavu k vaření povidel doplňují velké speciální vařečky, naběračky a cezany určené právě k této podomácké práci. Dalším způsobem zpracování ovoce bylo vaření šťáv, které se lisovaly *pasírovaly* pomocí dřevěných hříbků s držadlem (5 ks). Tyto lisy kulatého tvaru umožňovaly rychlé rozmačkání ovoce.

Nejrozšířenější konzervační ovoce bylo sušení ve vlastních nebo obecních sušárnách. K sušení bylo potřeba několika obdélníkových *lések*, zhotovených z dřevěného rámu, se sedmi příčkami, kterými bylo propleteno vrbové proutí. K jedné starší přibily do muzea v roce 1998 další, které jsou součástí funkční sušárny v areálu chráněné hospodářské usedlosti v Topolné č. 93.

2. ZAMĚSTNÁNÍ

A. Dřevorubectví, lovectví a rybolov

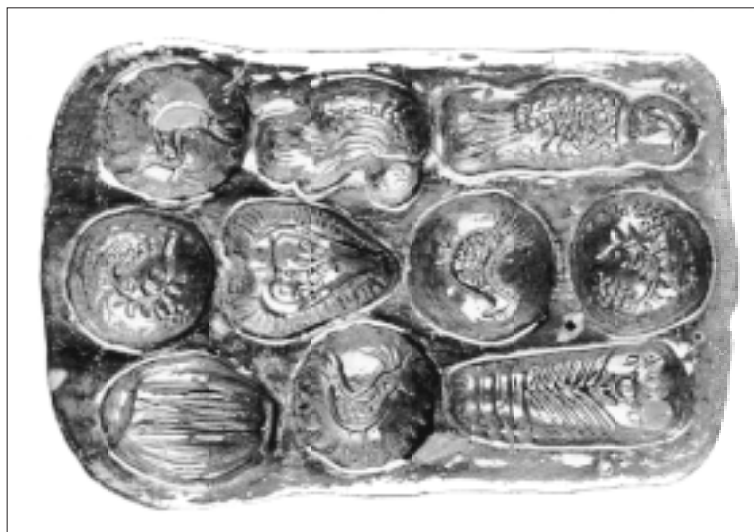
Pro oblast Slovácka byla uvedená zaměstnání jen sezónní, proto ani ve sbírkovém fondu není mnoho předmětů tohoto typu. K dřevorubectví se pojí řada různých typů sekyr – *širočin*, *pantoků* (8 ks) a *kyjanic*, *tlúček* – dřevěných palic (9 ks), kterými dřevorubci odstraňovali kůru a větve ze stromů nebo pomocí nich půlili velké klády stromů. K zajímavým patří různé druhy pil – *obloukové* se samorostovými držadly, rámové s úzkým kovovým listem nebo *pásové* s dřevěnými držadly a širokým listem na řezání metrového dříví (15 ks). Na zvedání dřeva se používaly i *hevery* (2 ks), k lezení po stromech sloužily kovové *drapáky* (3 ks) s ostrými zuby.

Lovectví prezentují předměty, které sloužily k odchytu domácích a polních škůdců. Jsou to různé druhy pastí – menší dřevěné s kovovým pérem nebo větší dřevěné bedýnky s pohyblivými dvířky – záklopkami (7 ks), také kruhové drátěné pastě na chytání myší (2 ks). Do kovových pastí – ok se chytaly lišky (2 ks).

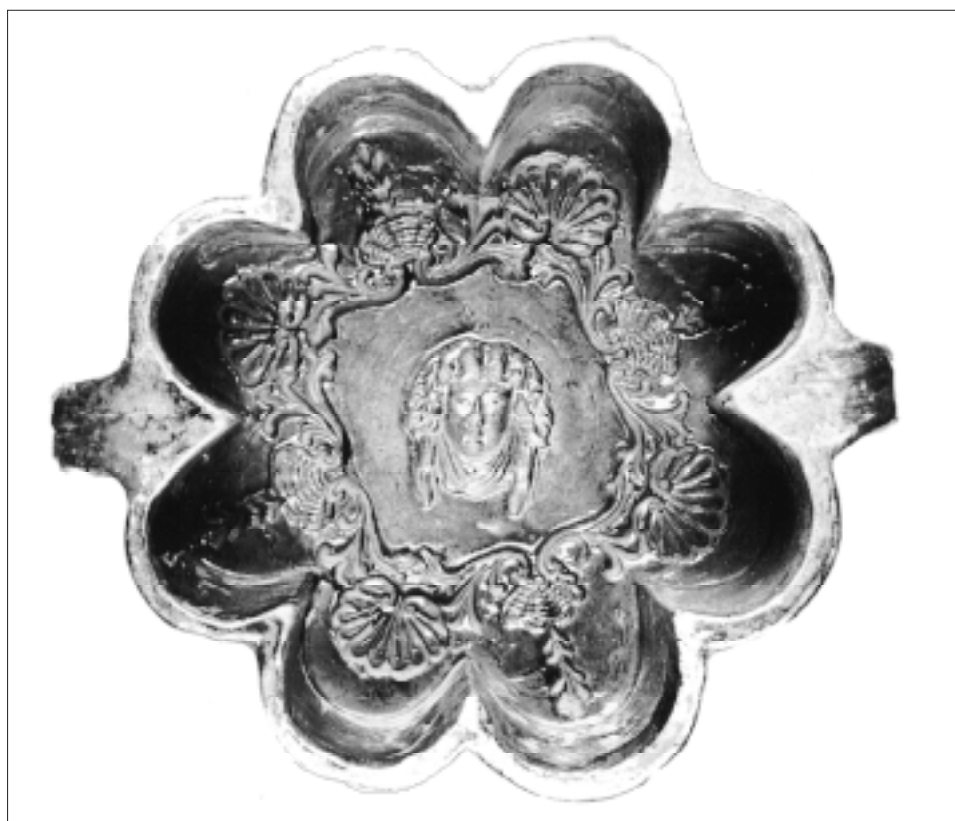
Tradiční rybářské nářadí, náčiní, pomůcky a potřeby k lovení ryb a raků tvoří ucelenou kolekci, získanou v roce 1967 pro výstavu „*Lidové rybářství v Pomoraví*“ (autor J. Mjartan). Zajímavé jsou nejen sítě na ryby a raky – *čeřeně* (3 ks), obloukové sítě – *saky* (1 ks), sítě s proutěným půlobloukem a tyčí – *přívlače* (2 ks), sítě s plováky a těžítky – *pášky*, *nevody* (2 ks), provazové pytlíky – úschovní malé *saky* či velké *choboty* (4 ks), provazové *vrše* s kruhy a křídly – *měchy* (7 ks), různé typy jehel a háčků, vidlic – *hrkačů*, udice vyrobené z provázku se záteží a háčkem – *grunt*, udice z provázku s plovákem – *štuplovka*, udice z lískového prutu s vlasem – *bič* (3 ks). Nechybí ani destička na pletení sítí a sudové, kónické či nálevkovité proutěné koše na ryby, kterým se říkalo *ďapák* či *vrš* (3 ks). Celou sbírku doplňuje zásobník na ryby – bedna s otvory – *haltěř* a zvláštní stůl, na kterém se půlily ryby při tržním prodeji na Mariánském náměstí ještě ve 30. letech. Pochází od rodiny Mazůrků z Uherského Hradiště – Rybáren.

B. Keramika

Sbírka keramiky patří k jedné z nejstarších kolekcí ve Slováckém muzeu. Obsahuje 4 272 keramických předmětů. Při otevření muzea v roce 1914 tvořila základ národopisného fondu. Byla to především majolika západoslovenské proveniencí a v menším počtu hrnčina. Darem, ale částečně i koupí bylo získáno 600 kusů keramiky od sběratele Františka Kretze v roce 1913. Při znovuootevření muzea v roce 1931 byla zakoupena další keramika v počtu 237 kusů od akademického malíře Stanislava Lolka a část získalo muzeum koupí pozůstatosti Františka Kretze. Ve čtyřicátých letech zakoupilo muzeum majoliku i hrnčinu (ale i další sbírkové předměty) od ředitele školy Rudolfa Kynčla z Velké nad Veličkou, jednotlivé kusy byly získány i od lékárníka Josefa Stancla a sběratele Josefa Kromsiana z Místřic. V roce 1959 byly převedeny sbírky keramiky z velehradského muzea, v roce 1964 z muzea ve Velké nad Veličkou, v roce 1965 sbírky z muzea v Hodoníně, uložené v zámku v Miloticích.

Forma na pečivo, z vnější strany rezná, uvnitř zeleně glazovaná hrnčina s deseti formičkami (E 26.358). Foto L. Chvalkovský, 1999.

Bábovka, zeleně glazovaná hrnčina, ve tvaru osmicípého květu, na dně s vytlačným květinovým ornamentem a hlavou Krista (E 6599). Foto L. Chvalkovský, 1999.

Sběrovou akcí v roce 1968 bylo získáno přes 460 kusů, zejména užitkové hrnčiny – bábovky, pekáče, látky a černá hrnčina. V sedmdesátých letech předával ÚLUV v Uh. Hradišti muzeu vývojové vzory keramiky vyráběné v jejich dílnách, vycházející z tradiční keramiky.

V roce 1978 převedl Místní národní výbor v Halenkovicích z pozůstalosti konsistorního rady Tomáše Lopraise část jeho sbírky. Až do konce roku 1988 byly sbírky keramiky doplňovány ojedinělými nákupy majoliky, hrnčiny, kameniny a porcelánu.

Počátkem devadesátých let došlo k velkému rozmachu keramických dílen na Slovácku navazující na rodové tradice rodu Vlčků a Úředníků. Vedle nich vznikly nové dílny na základě zkušeností vyučených odborníků v keramické dílně Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti a Lidové tvorbě v Tupesích. Výrobky nově vzniklých dílen byl doplněn sbírkový fond Slováckého muzea.

V devadesátých letech byl větší počet keramiky získán z pozůstalosti sběratele Josefa Zemka z Vlčnova, Josefa Župky z Jankovic, Josefa Hubáčka z Kudlovic, Karla Fukse z Brna a Martina Belánka ze Suché Loze.

a) černá hrnčina

Významné místo ve výrobě keramiky na Slovácku zaujímala výroba černé – zakuřované hrnčiny. Byla pálená „na jeden oheň“, zdobena hlazením křemínkem a plastickým vzorem, především řetízky. Do fondu Slováckého muzea se dostala zejména v jeho počátcích, jako součást sbírky Františka Kretze a Stanislava Lolka. Výrobky reprezentují dílny Modré, která pracovala až do třicátých let a Tupesy do 50. let. V šedesátých letech získalo muzeum vývojové vzory černé hrnčiny keramické dílny ÚLUV, která se pokoušela obnovit její výrobu. V roce 1962 daroval větší soubor černé hrnčiny ředitel školy v Modré. Byly to větší i menší látky a zásobnice. V dalších letech se dostávala černá keramika jen ojediněle. Z černé tradiční hrnčiny jsou ve sbírce zejména velké i malé látky na mléko, *kubaně* na vodu, velké nádoby na sádlo, povidla a okurky, včelařské zakuřovadlo, cedníky, květináče, poklice a střešní tašky. Výrobky ÚLUV prezentují popelníky, svícny, kubaňky, džbány, misky v kombinaci s proutím.

b) hrnčina

Na Slovácku pracovala v minulosti řada hrnčářských dílen (Jalubí, Traplice, Březolupy, Břestek, Buchlovice) vyrábějících běžnou užitkovou, glazovanou i režnou hrnčinu. Naše sbírka, která počítá 704 kusů je důkazem toho, že hrnčina nebudila zájem sběratelů pro svou menší dekorativnost a užitnou funkci. Největší počet hrnčiny pochází od sběratelů Františka Kretze a Stanislava Lolka. K nejstarším patří misky, velké mísy, srostlíky, kubaň, nosáky, pekáče, lívanečníky, bábovky, formičky na drobné i větší pečivo, koutní hrnce, talíře, cedníky, dymáky, látky, džbány, vázy apod. K ojedinělým patří velká zeleně glazovaná plochá dvouuchá nádoba na vosk (E 17.709) s otvorem na dně. Většina z nich není lokačně určená. Z jalubské provenience je v muzeu 34 kusů, z Březolup 4 kusy, z Traplic 3 kusy. Ze čtyřicátých let pochází kolekce glazovaných figurek muzikantů z dílny Ladislava Znoje z Uherského Hradiště (6 ks). Zajímavá kolekce ze stejného období pochází z dílny Franty Úprky v Hroznové Lhotě. Jedná se o velké a malé kubaňe zdobené plastickým vnohradnickým dekorem v zelené a hnědé barvě (asi 6 ks). V roce 1955 byla zakoupená kolekce výrobků od hrnčářské rodiny Vlčků z Buchlovic. Byly to zejména svícny, džbány, kubaň, mísy, obaly na květináče, popelníky, misky (10 ks). Menší množství hrnčiny bylo získáno převodem z muzea ve Velké nad Veličkou a v Hodoníně.

Sběrem v roce 1968 obohatilo muzeum své sbírky o větší počet kusů hrnčiny z celého Slovácka. V sedmdesátých letech v předané kolekci vývojových vzorů od ÚLUVu se nacházela hrnčina – popelníky, misky svícny (20 ks). V roce 1977 daroval tehdejší MNV v Halenkovicích Slováckému muzeu mj. i kolekci keramiky vyrobené hrnčářem Albínem Žitným z Napajedel, která byla součástí pozůstalosti po konzistorním radovi Tomáši Lop-

raisovi z Jalubí. Je zajímavá tím, že se jedná o hrnčířské výrobky ve tvaru lidských bytostí, zvířat nebo květů. Reliéfní ozdoby zhotovoval autor podle forem, které si vyráběl sám. Pro toto zboží bylo charakteristické malování výrobku různými barvami (červená, žlutá, zelená). Byly to zejména džbány, květináče, pokladničky – prasátka, lidské postavy, sošky (23 ks).

V osmdesátých letech byl od Ladislava Znoje získán model hrnčířské dílny, který zachycuje celý proces výroby keramiky od zpracování hlíny až po její vypálení (60 ks). V posledních letech byla hrncina nakupována průběžně.

Po zániku hrnčířských dílen někteří hrnčířští mistři (Traplice, Břestek) vyráběli kamnové kachle a začali se věnovat stavbě kachlových kamen. Ve sbírce se nachází různé typy kachel – římsové, středové i nádstavce v zelené, modré a hnědé barvě, hladké nebo s jednoduchým vytlačovaným vzorem (54 ks). K vzácným patří reliéfní kachle s plastickou výzdobou např. barokní kachel s Pietou, kachel P. Marie s děťátkem, menší kachel s reliéfem P. Marie a výklenkový kachel s reliéfem Jana Nepomuckého. Velká kolekce 27 kusů kamnových kachel byla získána od posledního žijícího kamnáře Karla Hány (n. 1914), které pocházely z konce 19. století a byly vyrobeny jeho otcem Karlem Hánou.

Hlína sloužila nejen k výrobě keramických užitkových předmětů, ale byla v minulosti i základním stavebním materiálem. K výrobě cihel se používalo dřevěných forem obdélníkového tvaru s úchytkami, kterých vlastní Slovácké muzeum 11 kusů.

c) majolika

Majolika tvoří podstatnou část keramické sbírky Slováckého muzea (2 362 ks). Svou barevností a dekorem poutala na sebe pozornost sběratelů (F. Kretz, S. Lolek), kteří se zaměřili na získávání především západoslovenské majoliky. Pocházela z řady známých dílen – Sobotiště, Košolná, Dobrá Voda, Malacky, Boleráz, Dechtice, Velké Leváry, Modra, Holič, Častá, Trenčín, které dodávaly své zboží i na Moravu. Ve sbírce nacházíme nejstarší a nejvýznamnější kolekci habánských výrobků z konce 17. století. Jedná se zejména o velké dekorativní talíře ve tvaru kardinálského klobouku a džbány, málo zdobené, s datací, např. talíř E 2996 z r. 1700, talíř E 3214 z roku 1700, talíř E 3051 z roku 1706 a džbán E 3202 z roku 1681 (asi 40 kusů). Další období je zastoupena zejména džbány, kubaněmi, talíři s architektonickými motivy na výdutí a středech, převážně v zelené a modré barvě. Zajímavé jsou cechovní džbány (bednářské, stolářské, kolářské, ševcovské). Vyráběny byly džbány na objednávku zobrazující i různé pracovní nástroje – pluhy, zápražové nářadí, oděvy, lovecké výjevy doplněny iniciálami zákazníka a datací. Z konce 18. století pochází velké i menší džbány zobrazující světce a světice jako patrony a ochránce. Množství džbánů, kubaní a talířů je zdobeno zvířecími motivy, nejčastěji květinovým dekorem, jeleny a ptáčky. Zvláštní jsou bedněné džbány zvané *sova*, které jsou téměř uzavřeny a je v nich jen malý otvor na pití. Výrobky holičské manufaktury prezentují zejména menší talíře, hluboké mísy a džbány zdobené květinovým vzorem.

Počátkem 20. století se výroba majoliky znovu obnovuje i na Moravě, zejména na Uher-skohradištsku v Tupesích, kde navazuje na starou hrnčířskou tradici. Vedle ní pracují postupně dílny v Mařaticích, Strážnici, Ratíškovcích a Hroznové Lhotě. Vyrábí především větší bedněné džbány, kubaně, větší i menší cechovní džbány s vyobrazením cechovních znaků na výdutí, často datované, opatřené značkami výrobců. Ve sbírkách jsou nejvíce zastoupeny velké hluboké mísy, větší a menší dekorativní talíře, čutory, kroupky (62 ks), figurky (43 ks), keramické obrázky (14 ks), kalamáře (11 ks), svícný, džbány se zemědělskými motivy, s květinovým dekorem, ojediněle se vyskytuje zobrazení světců (sv. Michal, sv. Štěpán, sv. Františka, P. Maria). Ve 40. letech byly získány koupí majolikové figurky od keramičky A. Landsfedové-Gajdové a sběratele a keramika Heřmana Landsfelda. Větší počet majoliky byl získán v roce 1964–1965 z převedených sbírek muzea ve Velké nad Veličkou a v Hodoníně, sběrovou akcí v roce 1968 jen ojedinělé kusy.

Početnější kolekce staré západoslovenské keramiky byla zakoupena v roce 1986 od Jarmily Novotné z Pozlovic, a v roce 1988 byla obohacena o tupeskou keramiku nejen jednot-

livých kusů, ale celých souprav starší i novější provenience (O. Bráblíková, Z. Šimčíková, M. Pospíšilová, J. Heřman, J. Zemek, E. Skalková). Od devadesátých let se zaměřuje etnografické oddělení na doplnění sbírky nejen tradiční majoliky, ale především výrobky současných keramických dílen (Keramika – Osvětmany, Dekor – Tupesy, Skanzen – Tupesy, Keva – Tupesy, J. Benedík – Hroznová Lhota, Keramické dílny – Dubňany, A. Kaňovská – Dubňany, K. Němec – Ratíškovice, A. Moštěk – Vlčnov, S. a M. Úředníčkovi – Buchlovice).

d) kamenina

Součástí keramiky je kamenina, ve které převládají zejména džbány, pekáče, mísy, láhve na olej, formy na pečivo, korbely, bábovky, velikonoční beránci apod. Nejvíce předmětů pochází z prvních sbírek muzea, pak se dostávaly do muzea průběžně. Větší množství bylo získáno sběrem v roce 1968, zejména kameninové hrnce, láhve na olej a mísy, (326 ks), pocházející z dílen v Kunštátě, v Rakousku a Německu.

e) porcelán

Kolekce porcelánu uložená ve sbírkách Slováckého muzea je zastoupena džbány, talíři, polévkovými mísami, smetaníky, hrníčky, kropenkami. Větší množství pochází ze sbírky F. Kretze. Porcelán je nejen naší, ale i cizí provenience. Nachází se zde předměty z Itálie, Anglie, Vídně, naše výrobky pochází z dílen ve Staré Roli, Znojmě, Vranově nad Dyjí, Karlových Varech, Rajnochovicích, Olomučanech apod. Postupně v dalších letech byla sbírka porcelánu doplňována velmi sporadicky. Větší počet talířů, plytkých a hlubokých, sošky andělíčků, P.Marie, hrníčky, kořenky, polévkové mísy, podnosy, cukřenky byly nakoupeny v devadesátých letech od H. Pospěchové, F. Staškové, J. Hubáčka, J. Zemka, M.Horáka (520 ks).

f) sádra a sklo

Předměty ze sádry prezentují velké a malé sádrové formy lastur, hlavy, panenky, květiny, kříže (45 ks). Součástí fondu jsou i výrobky ze skla získané ojedinělými nákupy a dary v posledních letech. Jedná se o láhve na vodu, sklenice na vodu, víno, poháry, podnosy, košťýře, sodovkové a pivní láhve, kompotové misky, džbány, svícny, sošky z foukaného skla (55 ks).

K prezentaci fondu keramiky přispěla velká celostátní výstava nazvaná „*Lidová hrnčičina v ČSSR*“ (autor Vladimír Scheufler) uspořádaná ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti v roce 1966 a výstava „*Lidová keramika na Slovácku*“ v roce 1992 (autor Marie Náplavová).

C. Pletařství

Výrobky ze slámy, orobince, proutí, loubku, rákosu a kukuřičného šustí tvoří samostatnou kolekci. Řada předmětů by mohla být zařazena i do jiné skupiny, avšak vodítkem v systematice nám byl materiál nikoliv funkce předmětu. Převážná část těchto předmětů byla získána sběrem v roce 1968. Sloužily hlavně při práci v hospodářství a domácnosti. Z drobnějších převažují oválné a kulaté ošatky na chleba ze slámy, ošatky z orobince, válcovité menší i větší obřadní sotůrky s kruhovým víkem a tašky z orobince, božítělové košíčky, menší zahradní košíky i kulaté dózy na šicí potřeby, sotůrky a nákupní tašky z proutí. Fond byl během doby doplněn i o vzorkové výrobky z dílen ÚLUV, především o podnosy a různě tvarované ošatky na ovoce.

Z větších výrobků ze slámy jsou velmi vzácné zásobnice (5 ks) na uskladňování mouky či obilí – *kubaně*, baňatého, vejčitého nebo kónického tvaru s kulatými víky (9 ks) z moravských Kopanic. Různé typy košů na brambory z loupaného či neloupaného proutí, kulaté i kónického tvaru s dvěma uchy, koše s jedním uchem a popruhy k přenášení na zádech, a koše na ovoce s jedním uchem (15 ks) získalo muzeum v roce 1997 k připravované výstavě „*Na hradištském jarmaku*“ (autor Ludmila Tarcalová). Ty nejnovější jsou již zdo-

bené kombinací červeného a bílého proutí, především *koutní koše* (1 ks), obdélníkového tvaru, s jedním uchem a dvěma proti sobě ležícími uzavíracími víky. Z proutí je i pět prádelních košů, dva cestovní koše s otvíracími víky, tři pletené *košiny*, *kukaně* obloukovitého tvaru pro sezení slepic-kvočen a šest opletených demižonů.

Z loubku jsou ve sbírkách i síta – *řičice* na přesívání plev (5 ks) a menší síta na mouku (20 ks), mírky na mouku s dřevěnou tvarovanou úchytkou (5 ks), loubkové krabičky používané k různým účelům v domácnosti, šest velkých loubkových opálek vejčitého tvaru, které se používaly ke krmení dobytka a domácího zvířectva.

D. Tkalcovství, zpracování lnu, konopí a vlny

V oblasti Horňácka a moravských Kopic se nejdéle udrželo podomácké zpracování lnu a konopí a s tím související zpracování na tkalcovském stavu. Většina předmětů byla získána v roce 1968 – dva tkalcovské stavy s příslušenstvím – člunky, rozpínky, snovadla (3 ks), motovidla (20 ks), nitělnice (6 ks) i navijáky (3 ks). Tkalcovskou dílnu představuje jedna část expozice Slovácko, která byla zbudovaná v roce 1971. Tato kolekce byla obohacena o dva *stávky* (stojany) s brdem a řadu předmětů ke zpracování lnu a konopí, kterou muzeum získalo od sběratele Josefa Župky z Jankovic v roce 1992. K této práci sloužily i stolice – *konici* (3 ks), lámky (27 ks), malé drhleny (46 ks) a hachle (48 ks), kolovraty (26), přeslice (13 ks) a větvena (48 ks). Za nejstarší způsob pletářství můžeme pokládat pletení na formě. V našich sbírkách jsou uchovány formy na pletení rukavic (5 ks) získané z oblastí moravských Kopic a Horňácka.

E. Barvířství

Řada krojových součástek mužského, ale především ženského kroje byla barvena a potiskována. K tomuto účelu se používal barvířský kruh (1 ks) a modrotiskové formy (80 ks). Padesát z nich patří k nejstarším sbírkovým předmětům; jsou dřevěné nebo kombinované dřevo s kovem, ostatní kovové. Do našich sbírek byly získány darem od A. Peřínkové z Valašských Klobouk, A. Tichého a A. Martykána z Veselí nad Moravou.

F. Kovářství a zámečnictví

Kovářská a zámečnická profese byla velmi žádanou, proto se jí v každé obci živilo i několik řemeslníků, hlavně kovářů či podkovářů. Vzhledem k tomu se na Slovácku uchovalo větší množství kovářského nářadí. K neobjemnějším a nejvzácnějším patří kovářský meč z Pitína z roku 1731 a kovářská, z výrobních pomůcek různé druhy kladívek – *probíjáky a sekáče* (47 ks), *hladky* (6 ks), kleště (20 ks), průbojníky (11 ks), patky – *matrice, štekly* (14 ks), závitnice, klíny, svěráky, výhňové lopatky. Z hotových výrobků jsou to háky, háčky, řetězy, zámky, klíče, kování a panty, podkovy, bohatě zdobené kruhové objímky k vozu z Vlčnova, raznice, kovářské linky – *babky*, závaží a váhy.

G. Stolařství, kolářství, bednářství, tesařství

Dřevo patřilo k nejstarším dostupným materiálům a s jeho zpracováním je spojena řada profesí. Všechny používaly mnoho rozmanitých nástrojů a vyráběly řadu nejrůznějších předmětů pojících se se životem v hospodářství, zemědělství, ale i v domácnosti. Patřilo k nim stolařství a kolářství prezentované řadou různých typů hoblíků. Nejčastější jsou stolařské *římsovníáky*, *drážkovače*, bednářské *nádobníky*, *dýnkovače*, *drážkovače*, *rýskovače* – *hýsky* k opracování vnitřku a dna sudů a nádob nebo *amerikány* k hoblování sudů. Ve sbírkách je jich deponováno 84 kusů. Z malých hoblíků jsou zajímavé ty, které jsou datovány, např. rokem 1699 (E 1166), rokem 1922 zv. *útorník* s iniciálami EV (E 3452) nebo hoblík na zdobení dřeva opatřený letopočtem 1827 s iniciálami IS (E 3458). Z velkých hoblíků, z nichž jsou některé i dva metry dlouhé, zmiňme hoblík datovaný rokem 1788

s iniciálami AXM a plastickým dekorem Cyrila a Metoděje (E 21.456) další z roku 1846 (E 21.457) nebo z roku 1880 (907/65). K hotovení loučí se používal hoblík nazývaný *kocůr* či *stružek*, datován rokem 1769 (E 178). K opracování kulatiny se používaly pořízky (20 ks), kladiva a kladívka, sekyry, *pantoky*, tesařské *širočiny*, *drapáky* k hlazení dřeva (3 ks) a dláta k dlabání koryt, štípací, bednářské a kolářské *tesačky* (13 ks), kolářské vrtáky *kolo-vrátky* (29 ks), dřevěné svěráky ve tvaru U (3 ks). Různé druhy *natahováků* sloužily pro posun obručí, *vytahováků* pro umístění dna v sudech, stolařské posuvky – *šupléry*, úhelníky, měřidla a kružidla (5 ks).

V bednářství se používaly různé typy nástrojů. K nim patřily vyřezávače otvorů a vyrážeče ozdob (8 ks), nože, pilníky (5 ks), pilky a pilečky (8 ks). Stolařský soustruh, na kterém se dřevo obrábělo, je ve sbírkách jen jeden, bednářské a stolařské stolice jsou zastoupeny v šesti exemplářích. K výčtu připojujeme i brusné kameny (2 ks), kterými se přibrušovaly všechny pracovní nástroje.

H. Ševcovství a zpracování kůže

Ševcovství a zpracování kůže bylo ve fondu Slováckého muzea zastoupeno do 70. let velmi sporadicky. K rozšíření sbírky došlo v souvislosti s řešením výzkumných úkolů zaměřených na řemesla v devadesátých letech.

Ševcovské nářadí a pomůcky můžeme rozdělit na starší, které se používaly k ručnímu šití a opravě bot, a mladší, které reprezentují různé druhy šicích strojů a nástrojů především k šití obuvi. K nejstarším, asi z roku 1915, patří ševcovská stolice, na čtyřech nožkách se zásuvkou – *šuplíkem* s příslušenstvím od Josefa Krejčířka ze Starého Města. K němu patří řada předmětů k opravě bot – *rašple* (4 ks) hladidla (4 ks), kahan, vosk, pilník, žehlička – *ambus*, řada nožů a *knýpů* (6 ks), rýhovač, stahovák, dírkovač na vybíjení dírek a *mašinky* na ražení háčků na obuv (3 ks), šídla (10 ks), válečky na ohýbání kroužků, kružidlo, přezky (10 ks), jehly (13 ks). Po dvaceti letech, v roce 1989, jsme získali další kolekci předmětů sloužících k opravám bot i výrobě obuvi od Josefa Pospěcha z Vések. Kromě nožičků, mrazných přezek, háčků, kroužků, spon, knoflíků, podkovek (asi 55 ks), jsou nejzajímavější formy – kopyta z tvrdého dřeva nebo kovu pro šití bot různých velikostí pro muže, ženy i děti (42 párů či půl párů forem). Zajímavá jsou dřevěná kopyta na vysoké boty, která jsou opatřena vroubkováním pro vytvarování kůže na ženské shrnovací boty – *shrnovačky*, *kra-bovačky*. V letošním roce byl obohacen fond o obuvnickou dílnu Oldřicha Štěpánka z Mutěnic, který kromě dvou šicích obuvnických strojů prodal muzeu i jeden stroj na vyšívaní obuvi a jeden na lepení podrážek, obuvnickou stolicí – *ponk*, stoličku *verpánek* a řadu forem na šití vysokých bot (20 ks). Sadu drobného ševcovského nářadí (23 ks) zakoupilo muzeum od sběratele Martina Belánka ze Suché Loze, kterou získal od svých příbuzných z ševcovské dílny z Havřic.

3. OBYDLÍ

a) kuchyňská výbava

Sbírkové předměty související s domácností, které byly do sbírek získávány průběžně, lze rozdělit na nádobí a domácí potřeby z období před rokem 1930 a po druhé světové válce. Počet nádobí a kuchyňské výbavy souvisel se způsobem života a počtem osob v rodinách.

Většina nádobí a potřeb v domácnosti byla uložena na policích – solnička (17 ks), mlýnek (15 ks), hmoždír s tlučkou (30 ks), dřevěné talíře a misky (8 ks). Na stěnách visely lžičníky se lžícemi, naběračky, vidličky, kvedlačky, cezany, prkýnka, kořenky a věšák s pokličkami. Na peci a okolo ní stály trojnožky – *trajfúsy*, *drajfúsy* s hliněnými či kovovými hrnci, které se při vaření posouvaly pomocí vidlí *roháčů*. V komoře a černé kuchyni stálo nádobí, které se tak často nepotřebovalo – velká struhadla na zelí (9 ks), na okurky, tlučky na mák (24 ks), dvouramenné váhy a závaží, lisy na tvaroh (15 ks), tašky na sádlo (19 ks).

Váleček na máslo z tmavého dřeva, zdobený vrubořezem, se dvěma držadly (E 174).
Foto L. Chvalkovský, 1999.

Dřevěný penál se zasouvacím víkem, zdobený řezbou, iniciálami MN CA a letopočtem 1843 JHS (E 149), Dobrkovice. Foto L. Chvalkovský, 1999.

Krbík z rohoviny, zdobený řezbou, datován rokem 1766 (E 19.968). Foto L. Chvalkovský, 1999.

Domácnosti okolo roku 1930 již byly vybaveny kredencí, která obsahovala zcela novou kuchyňskou výbavu. Také nákupy a dary sbírkových předmětů v muzeu po roku 1980 jsou charakteristické pro toto období. Převažuje především plechové kuchyňské nádobí – hrnce, *kastroly*, pokličky, drátěné a kovové věšáky na naběračky, příbory, plechy na pečení buchet, mísy, misky, plechové *kýble*, *lavory a vankle* s uchy, plechové solníčky s víkem a lopatky na mouku, drátěné i smaltované cedníky, struhadla, konvičky na mléko s víkem, plechové odměrky, litinové váhy se závažím, mlýnky na ořechy, strouhanku, mák, maso. Pro domácnost 30. let byla typická dřevěná polička s keramickými většími či menšími nádobkami na koření, s nápisy na každé nádobce, bílé kameninové talíře a hrnky, později i porcelánové hrníčky. Potraviny se v tomto období uschovávaly do potravinových skříní se vzduchovacími otvory, jež obvykle stávaly v síni.

V hospodářské části domu, která navazovala na obytnou část ve tvaru L, se chovali koně, krávy, vepří, mnohdy i ovce a kozy. K poklizení dobytka se pojila řada nářadí a nádob, jakými byly sekáče na brambory, struhadla na řepu, váhy na vodu (6 ks), dřevěné škopky a putny různých typů (8 ks) a plechové hrotky na dojení, kadluby (3 ks), mírky na obilí (6 ks).

Zcela zvláštní část v kuchyňské výbavě tvoří předměty, které se pojí k pečení chleba a pečiva. Dříve doma pečený chleba v peci se zadělával v bedněných *dížích* (15 ks) a těsto se mísilo *kopistí* (32 ks). Menší množství těsta se mísilo v neckách (43 ks) rukama. Mouka se nabírala dřevěnými lopatkami (30 ks) nebo loubkovými *moučnicemi* (5 ks). Těsto se pak dávalo do ošatek, vyklopilo na lopatu (63 ks) a sázelo do pece. Pec se vyhrabovala ohřeblem (11 ks). Těsto, ze kterého se připravovaly buchty, různé táče a záviny, se zpracovávalo pomocí válek (10 ks) s jednou rukojetí, později se dvěma. Drobné pečivo se peklo v kameninových nebo hrnčinových lívanečnicích s tvarovanými dny, později litinových se čtyřmi nebo šesti kruhovými vyhloubeními na dně. Zvláštní nářadí se používalo pro lité těsto – *trdelníky* (2 ks), železné formy na oplatky (5 ks) či mladší pánvičky. Po roce 1950 se chleba již podomácky nepekli, pekly se jen různé druhy buchet, koláčů, koláčků a cukroví, které se vykrajovalo či tvořilo v různých plechových formách a formičkách.

Speciální bylo nářadí ke zpracování mléčných výrobků, především mléka. Mléko se používalo denně jako základní strava. Vyrábělo se z něho máslo, smetana a tvaroh. K tomu bylo potřeba mléčných tluček – *máslenek*. Muzeum vlastní několik typů dřevěných máslenek (50 ks), ve kterých se mléko stloukalo na smetanu a máslo. Později se vyrábělo v kovových odstředivkách (5 ks). Hotové máslo se využívalo doma, ale hodně se prodávalo na trzích. Hmoty se vlačovala do zdobných máslových dřevěných forem obdélníkového nebo kulatého tvaru s vyrytými motivy na dně, takže vyklopené máslo z formy mělo pěknou ozdobu (50 ks). Tvaroh se lisoval v dřevěném *présku* – lisu (18 ks). Všechny předměty jsou z období před rokem 1950.

Zvláštní okruh tvoří předměty, které se používaly k zabijačkám. Nejobjemnější jsou *troky* – velké necky pro spaření vepře (6 ks), hodně je i *krmholců*, *grmholců* k zavěšení zabitého prasete. K nadívání jelit a jitrnic sloužil plechový *pukál*, *špryc* s dřevěným pístem (3 ks) a rožky z opracovaného kravského rohu k ručnímu nadívání jitrnic (38 ks).

K nejnáročnější práci v domácnosti patřilo praní a žehlení prádla. Způsob praní se během posledních sta let velmi změnil, čemuž nasvědčují i předměty pojící se k této domácí práci. Prádlo se vyvařovalo v *pajchovni* – dřevěném škopku s otvorem pro odtékání vody, pralo se na potoku pomocí *pístu* – destičky s rukojetí, kterým se vytloukala špína z prádla. Po vysušení se hlavně hladké kusy – postelové plachty a ložní prádlo mandlovaly – namotávaly na váleček (12 ks) a pomocí mandlovací desky hladily – žehlily (36 ks). Ještě do poloviny padesátých let hodně žen pralo v ruce v dřevěných neckách *vaštroku* na dřevěných, plechových, smaltovaných, porcelánových či mramorových valchách (16 ks). Používaly i různé pračky – *kývačky* (7 ks), k nimž se přišroubovaly malé ždímačky (4 ks). K žehlení prádla se používalo větších ručních mandlů (2 ks), mnoho typů žehliček, různě tvarovaných a zdobených. Do některých se vkládaly ohřáté vložky do jiných se sypalo

žhavé uhlí. Žehličky se odkládaly na různě tvarované kovové podložky (5 ks). Větší těžké trojúhelníkového tvaru s výměnnou rukojetí používali i krejčí (celkem 60 ks). O řadu předmětů k praní a žehlení prádla obohatilo Slovácké muzeum svůj fond díky výstavě „*Velké prádlo aneb jak praly a žehlily naše babičky*“ (autor Romana Habartová) uspořádané v roce 1999. Byly to různé typy desek na žehlení (3 ks), rukávníků (3 ks), speciálních skleněných hříbků (3 ks) na vyhlazování záhybů u rukávců a sámků na sukních, také kovové kulmy na vrapení rukávců.

V domácnostech se také hodně šilo, zašívalo, látalo a vyšívalo. I k této domácí práci máme hodně zajímavých drobných předmětů. Ženy své šicí potřeby uchovávaly v kazetách z loubku nebo různě tvarovaných košíčcích z proutí. Prádlo ženy látaly na dřevěných hříbcích, ke stříhání nití používaly různé nožky (10 ks) a nůžky (5 ks). Švadleny specialistiky, později i ženy v domácnosti používaly šicích strojů (Singer, Minerva). Mladá děvčata a ženy se hlavně v zimních měsících bavily vyšíváním krojových součástí, v období dvacátých let i vyšíváním iniciál na ložní prádlo a kapesníky určené do výbavy. Vyšívalo se *na babce* – na kulatém nebo posuvném obdélníkovém rámu (5 ks).

K vybavení domácnosti dvacátých let patřila i řada dalších drobných předmětů, které jsou zastoupené jen sporadicky – hřebeny, břitvy a obtahovače na břitvy, štetky na holení, kulmy, nůžky na knoty, tabatěrky, schránka na zápalky, olejníčky, brousky apod. K novějším pak patří pumpy na kola, kazety na holení s holicí výbavou, lihové vařiče, kulmy na vlasy apod.

b) Nábytek

Hlavní obytná místnost selských usedlostí *jizba* neměla ještě v první třetině našeho století mnoho nábytku. V rohu místnosti stával dubový stůl (7 ks), často vyřezávaný, od třicátých let již větší obdélníkový, mnohdy s tvarovanou spodní částí noh a zpevněný deskami do kříže nebo rovnou deskou uvnitř. Ke staršímu typu stolu se používaly dubové židle s vyřezávanými opěradly (14 ks), k mladšímu kulaté židle s ohýbaným opěradlem (6 ks). Ještě mladší byly jednoduché stoličky – *štokrlata* na čtyřech nohách bez opěradla (5 ks). Okolo stolu ze dvou stran stávaly vyřezávané lavice s opěradly (12 ks), na kterých se i spávalo. Lavička bez opěradla stávala i okolo pece (3 ks), později kachlových kamen nebo venku na zápraží. V rohu nad stolem visela koutní almárka (3 ks) na důležité doklady a rodinné dokumenty. V hlavní obytné místnosti stávala i širší postel (5 ks), někdy dvě za sebou, kde spávali rodiče a větší děti. Šaty se ukládaly do malovaných nebo jednoduchých truhel s jednou zásuvkou (30 ks), které byly uloženy *na komoře*. Když se začalo používat ložnice jako samostatné místnosti pro spaní, pak se pořizovaly manželské postele (2 ks), světle nebo tmavě hnědě fládrované, šatní skříně. Nikdy v místnosti nechyběl *koštn* – skříň se třemi zásuvkami na ukládání prádla a šatů (3 ks). Ve starých domácnostech byla na stěně dřevěná police – *lišťva* na talíře (23 ks), džbány či hrnky a dřevěné bidlo na pověšení šatů (2 ks). V hlavní obytné místnosti nikdy nechyběla kolébka (19 ks), které bylo stále zapotřebí, neboť rodiny byly v minulosti velmi početné.

Malované truhly z dílny Jana Buriana z Mohelna, vyřezávané židle a stoly získalo muzeum v období před rokem 1940 a patří k nejstarším muzeálním kusům. V osmdesátých letech získalo muzeum nábytek z pozůstalosti Rozky Falešnickové, v devadesátých letech pak velkou kolekci malovaného nábytku z pozůstalosti po sběrateli Josefu Zemkovi. Nábytek malovala jeho sestra Anna Zemková z Vlčnova. Poslední malovaný nábytek získalo muzeum z Hluku od Jitky Vackové. Domácí potravinové skřínky a lavice byly v sedmdesátých letech koupeny od Marie Tvrdoňové z Kunovic, v osmdesátých letech od Ludmily Hanáčkové ze Starého Města, v devadesátých letech pak drobnější kusy nábytku od M. Buriánové ze Zlechova. Převodem se dostaly do muzea i jednotlivé kusy nábytku z pozůstalosti J. Horáka z Babic.

Domácnosti ještě v polovině minulého století svítily loučemi, které byly přichyceny ve stojanu – držadle na louče (3 ks). Až se louč vypálila nahrazovala se další. Později to byly

petrolejové lampy (11 ks), lucerny (11 ks) používané jako přenosná svítidla pro posvícení v chlévě při krmení dobytka či jiné práci v hospodářské části domu. Po zavedení elektřiny se svítlo v kuchyni pomocí závěsných jednoduchých lustrů s bílým stínidlem z mléčného skla (15 ks), v ostatních obytných místnostech zdobnými lustry (4 ks). Svíčky umístěné ve svícnech (16 ks) nesloužily jako hlavní světelný zdroj. Jimi se jen přisvěcovalo, většinou měly obřadní či ochrannou funkci.

Velká zrcadla (8 ks) v dřevěném rámu, patří k interiérovým kusům nábytku, které doplňovaly domácnosti až v období třicátých let. Do muzea se dostala až po roce 1980, stejně jako nástěnné hodiny – dřevěné malované s kyvadlem a závažím (10 ks), které zdobily zdi selských jizeb.

Sbírkové předměty z exteriéru máme zastoupeny velmi málo. Patří k nim dveře (2 ks), branky (4 ks), okna (5 ks) z různých časových období.

4. ZVYKOSLOVÍ

Část fondu etnografického oddělení tvoří zvykoslovné předměty. Množství těchto předmětů není srovnatelné s ostatním zastoupením předmětů lidové kultury hmotné, neboť jejich existence byla dočasná. Na základě systematiky třídění evidence sbírek jsou zvykoslovné předměty rozčleněny podle jejich funkce a uplatnění v každodenním životě, v rodinných a výročních obyčejích, světských i církevních svátcích a obřadech.

Obřadní atributy v rodinných obyčejích a obřadech

Znaky a symboly, které se dotýkají rodinných obyčejů zastupuje pouze desítky předmětů. Váží se ke *křtu*, např. vzácná je křtící rouška s iniciály BM, datovaná rokem 1880 z Břestku (E 28.913). Ve sbírkách jsou uloženy drobné památeční dárky, darované kmotry do peřinky novorozence při křtu – miniaturní skleněné, kovové schránky na otevření, v nichž je uložen malý oltářiček, růženeček, často postavička svatého Josefa, Panny Marie s Ježíškem, sv. Františka a křestní papírové vínky, často s miniaturní voskovou figurkou miminka (9 ks) získané koupí ze Suché Loze a Boršic v roce 1999.

K *prvnímu svatému přijímání*, se vztahují jednoduché nebo zdobené svíčky. Z litého žlutého vosku jsou ve fondu zastoupeny voskové obětiny – lidské figurky – ženy, muže, děťátka se zvýrazněným obličejem, ale i jednotlivých lidských orgánů – srdce (E 3339, kolem roku 1850), oči, noha, ruka a zoomorfí – kohout, ovce, koník, vepřík, ale i ostatní symboly.

K pelomovým okamžikům v životě patřila *svatba*. Ve sbírkách etnografického oddělení je tato část rodinných svátků a obřadů zastoupena pouze sporadicky, neboť většina z atributů vázících se ke svatbě je náročná na uchování. Sbírkou obsahuje svatební dar – *syrec* – velkou homoli cukru, kterou předávala nevěsta své nové matce. Patří sem svatební ženichovské vonice a voničky na klopou i klobouk, vonice staršího a mladšího družby, ale také voničky stárkovské, mládenecké, odvedenecké rekrutské a bířmovací, zhotovené z „krámského kvítí“, z vosku, textilií, obyčejného a povoskovaného papíru, ze šmuků a dracounů, zrcátek, sklíček, papíru. Většina z nich pochází z pozůstalosti J. Dostála, zakoupené v roce 1986 od L. Onderkové z Brna, v roce 1993 od A. Sadílka z Kunovic a v roce 1998 od Marie Burianové ze Zlechova. K počtu téměř šedesáti vonic patří památečně zarámovaný zasklený obraz se zelenými svatebními obřadními vínky, pentlením nevěsty a vonicí ženicha kolem svatební fotografie Marie a Josefa Krejčířkových z roku 1929 (E 26.106, Staré Město). Sbírkový fond je příležitostně doplňován původními předměty z terénu, někdy i replikami, které jsou zadávány u výrobců v terénu a vyráběny svépomocně v souvislosti s přípravou a realizací výstav dotýkajících se daného tématu. V závěru roku 1999 byla otevřena výstava *Vzácný pane hospodáři, obřadní symboly a znaky* (autor Ludmila Tarcalová), která velkou měrou přispěla k doplnění zvykoslovného fondu. V souvislosti s výstavou byl doplněn sbírkový fond o obřadní předměty vázícími se k *úmrtí* člověka.

Jedná se o bílé a černé smuteční šerpy (2 ks), které si přes rameno uvazovala mládež při pohřbu svobodného chlapce či děvčete.

Obřadní atributy výročního cyklu

a) atributy vážící se Vánocům

Období předvánočních obchůzek je ve sbírkovém fondu zastoupeno jedinou maskou hlavy čerta z lipového dřeva s polychromií z roku 1890, zakoupená od Jana Dufka z Hluku (E 3641). V našich sbírkách je uložena desítka betlémů z různých materiálů – od papírových vystřihovánek, kaširovaného papíru, přírodního i polychromovaného dřeva, majoliky, tvrzené mořené sádry, až po kukuřičné šustí a pečivo. V roce 1942 byl muzeu darován Oldřichem Úředníčkem keramický betlém, jím samým zhotovený v Tupesích v roce 1939. V obydlím se střechem a betlémskou hvězdou, s hlavami volka a oslíka jsou umístěny jesličky s Ježíškem, sedící Pannou Marií, stojícím sv. Josefem a ležícími ovečkami (E 19.635). V roce 1988 byl fond rozšířen o betlém z lipového dřeva s 28 figurkami, jež vyrobil Antonín Tlašek z Halenkova (E 23.920 – E 23.943, E 23.179–E 23.180, E 24.543–E 24.545), který je rozšířen o dalších třicet figurek znázorňující pasáčky krav, oráče, zemědělské a hospodářské výjevy a další řemesla, pracovní zařazení – pradelnu, vinaře, učitele, kameníka, řezání dřeva, hoblování a drážkování šindele, mláčení a jiné. Betlém z kukuřičného šustí byl zakoupen v roce 1990 (E 25.821–25.862) od Ludmily Kočišové z Vnorov se čtyřiceti figurkami.

V roce 1991 získalo muzeum velký více než metrový betlém ze dřeva, kvaše, lepenky, špejlí a kůry od Josefa Lapčíka ze Sptyihněvi, který tvoří kombinace orientálního hradbového komplexu se skalami a kolibou, se vsazenými 38 kusy postaviček lidí, se 24 ovečkami a 9 kusy zelených palem (E 29.178). Tři různé betlémy z vizovického těsta (E 26.241, E 26.242, E 26.243) zhotovila Ludmila Kalivodová z Vizovic a v systematicce jsou zařazeny mezi obřadní předměty z pečiva.

Slováckému muzeu byl v roce 1994 nabídnut k odkoupení papírový betlém (E 26.811–E 27.438) s celkovým počtem 527 figurek včetně 12 papírových imitací roubených i zděných obytných, hospodářských a sakrálních staveb. Betlém je datován rokem 1907, pochází z východních Čech a byl zakoupen od Miroslava Šáchy z Uherského Hradiště. V roce 1995 získalo etnografické oddělení koupí od Karla Stratila z Ostrožské Nové Vsi betlém z lipového dřeva s pestrobarevně polychromovanými figurkami situovanými do papírového obydlí z kartonu (E 27 953–27 983).

K vánočním předmětům jsou řazeny kleškové železné formy na obřadní oplatky s motivy ukřižovaného Krista, nápisy JHS, s hostiemi, z Rohatce, Hluku, Velké nad Veličkou (E 1382).

b) masopustní atributy

Masopustní zvykoslovné předměty jsou zastoupeny fašankovými šavlemi (13 ks) ze dřeva i kovu, vybíjenými cvoky a zdobenými stříbrnými kroužky. Na žádost doc. Antonína Václavíka zhotovila pracovnice družstva SLUM Kateřina Kudelová z Blatnice pod svatým Antonínkem v roce 1941 masku pohřebenáře – plášť s límcem a čepici z orobince (E 3642–3643). Zajímavým fašankovým zvykoslovným předmětem je masopustní právo z Komně (2 ks), z nichž jedno darovala muzeu v roce 1996 Jana Slabiňáková z Bojkovic (E 27.945) a druhé zhotovila Marie Vráblíková z Komně (E 27.945).

c) velikonoční obřadní předměty

Neodmyslitelným atributem Velikonoc jsou hlučící *hrkače*, *hrkávky*, *klepače*, kterými se hrkalo či klepalo ranní, polední a večerní *klekání* o Zeleném čtvrtku, Velkém pátku a Bílé sobotě. Ze sbírky 25 kusů patří ve Slováckém muzeu k nejstarším a nejzajímavějším *jorepky* – podpažní hlučící nástroje, *valchy*, *repatáče*, *kocúry*, *frkače*, *valochy*, *koně*, *vrzga-*

če a *klučkové reputáče*. Většina z nich byla zakoupena od Josefa Sarguláka z Držkové v roce 1940 (E 117). Další byly získávány doc. Antonínem Václavíkem darem či koupí od družstva SLUM v Uherském Hradišti (E 113). Za povšimnutí stojí pojízdný hrkač s monogramem KV, získaný darem od R. Hübnera, řídčího učitele z Ivaně (E 148) a pojízdný hrkač z figurou Jidáše z Hrubé Vrbky (E 21.463). Klepače s deskou a kladívkem (E 8064) byly zakoupeny od Jana Wintra ze Strání v roce 1979. Kolekce devíti hrkačů (E 23.695), mezi nimiž je i větší skříňový hrkač s otáčecí hřídelí a laťkovými strunami (E 21.454), ale i *praporkové hrkávky* (E 26.118), které zhotovili Josef a Marek Hejdovi ze Starého Města.

Nejznámějším atributem pondělní velikonoční *šlaháčky* je pomlázka *žila, mrskač*. Muzejní sbírka tvoří více než třicet žil od několikacentimetrových až po třímetrovou, které jsou pletené ze čtyř až dvanácti vrbových prutů. Za *pomlázku* byli v minulosti *šlaháči* obdarováni dárkem nejváženějším – různě zdobenými vejci – kraslicemi.

Kolekce kraslic dosáhla na konci roku 1999 2 614 kusů. Podstatnou část, více než polovinu sbírky kraslic, tvoří kraslice batikované lineárního typu, převážně z jižního a východního okolí Uherského Hradiště. Téměř 750 kusů tvoří batikované kraslice z Ostrožské Nové Vsi, Chylic, Uherského Ostrohu, Ostrožské Lhoty. K nejstarším a nejváženějším patří kraslice s náboženskými motivy (E 24.391, Ostrožská Nová Ves) a se zoomorfními náměty – ptáčci, holubice, kuřátka, slepice a kohouti (E 24.436, Ostrožská Nová Ves). Dalšími jsou figurální výjevy (E 24.015, E 24.094), pracovní náradí (E 22.864), architektonická vyobrazení (E 22.005, E 23.656), a květinový dekor (E 22.250). Vedle převažujících batikovaných kraslic ostrožských je nejvíce zastoupeno Dolňácko kraslicemi z Kunovic (E 22.236), méně pak tvoří kolekce kraslic z ostatních subregionů Slovácka, Valaška, z jednotlivých obcí na Moravě, Slezsku, Čech, i ze Slovenska.

Na západ od Uherského Hradiště je rozšířeno zdobení kraslic vyškrabováním. Jejich počet v roce 1999 přesáhl 1 550 kusů a nejvíce je zastoupeno hradištské a kyjovské Dolňácko a Podluží. I zde se objevují kraslice z jiných oblastí České republiky.

Vedle nejrozšířenějších technik je ve fondu zastoupena řada dalších – pozitivní vosk, pozitivní kresba (Nivnice, Lipov), lept (Nivnice), zdobení jezerní sítinou (Svatobořice, Zlámánek, Staré Město, Fryšták), aplikace textilem (Brno), polepování slámou (Haná, Uherské Hradiště).

Většina kraslic z fondu byla veřejnosti představena na výstavě „Kraslice“ v roce 1973 (autor Ludmila Tarcalová).

K tomuto sbírkovému fondu patří také základní pomůcky sloužící k jejich výzdobě – *škrabka* – nožík na zdobení technikou vyškrabovanou, lžíce na vosk ve stojánku, sloužící k tavení vosku při zdobení technikou batikovanou nebo pomocí pozitivní kresby voskem, *stužka* – dutá kovová tyčinka na kreslení roztaveným voskem ze včelích plátů.

Obřadnost Velikonoc dotváří obřadní pokrmy. Jejich krátkodobá trvanlivost však znemožňuje zakonzervování pro muzejní sbírky, a proto se obřadní pečivo ve sbírkách muzeí nachází velmi ojediněle. Drobnou kolekci obřadního pečiva tvoří 21 kusů velikonočních zvířátek, zhotovených z kynutého těsta – ještěr, věneček s ptáčky, ježek, mořská panna s dlouhými vlasy a s ploutví (E 3316), veverka (E 3317), jelen (E 3319).

d) letniční atributy

Další zvykoslovný okruh je kalendářně svázán s letním slunovratem. Svatodušní svátky, které na toto období připadají, jsou spojovány s nejznámějším letnicovým obyčejem – *jízdou králů*.

Období letnic je ve sbírkách Slováckého muzea zastoupeno dvěma obřadními pentleními pro krále z Vlčnova (E 4683), které bylo v roce 1942 zakoupeno od Františky Pavelčíkové z Vlčnova. Je tvořeno soukenným kloboučkem s rovnou stříškou, s dlouhými hedvábnými pentlemi, dozdobené růžemi z papíru a pochází z roku 1900, druhé (E 4684) je datováno 1920. Obřadní výzdoba související s jízdou králů byla pro pomocný fond získána koncem roku kolem roku 1970–1972 v souvislosti s přípravou expozice Slovácko a na kon-

ci roku 1999. Tvoří ji velká srdce se sklíčky a zrcátky pro koně, kompletní *papírové pentlení* z *provazů, šňůr a růží*, které bylo také na zakázku zhotoveno a je ve stylizované formě instalováno ve stálé expozici Slovácko.

e) obřadní předměty dožínkové

S koncem léta, které bylo vždy naplňováno intenzivní prací na poli, souvisejí *dožínky* jako oslava dokončení žňových prací. Většina obřadních atributů pojících se k dožínkám, byla vyrobena v sedmdesátých letech pro stálou národopisnou expozici. Zastoupeny jsou dožínkové věnce ze Starého Města a z Ratíškovic, které byly předávány jako dar a poděkování za práci u hospodáře. Obřadním symbolem dožínek je také *páté kolo* s vycpanými figurami, jež symbolizuje radost ze sklizené úrody, zdobené kosy, hrabice a srpy.

f) hodové stárkovské atributy

Hlavní atributem *hodů* jsou stárkovská a podstárkovská práva. Z Uherskohradištska pochází právo (E 3635), tvořené rukojetí ve tvaru šavličky s pestrými mašličkami. V roce 1970 bylo v krojovém družstvu Slovač na zakázku pro novou expozici Slovácko zhotoveno stárkovské právo z Boršic u Buchlovic ve tvaru bohaté suknice s bílými spodnicemi, překrytými brokátovou přední sukni, která je dál dozdobena stužkami, portami a stárkovské právo z Polešovic (E 20 432) ve tvaru štítu – lichoběžníku. Tvoří ho pergamenový papír posítý tureckým šátkem, který je bohatě zdoben zelení – krušpánkem, rozmarýnem, strojovými stuhami, portami a mašličkami. Středovou část tvoří velký obřadní věnec z růží, nad ním vonice. Na špici šavle, která tvoří kostru práva je zhotoven vějířek pro zasazení panenského jablíčka. Polešovice jsou zastoupeny starým stárkovským právem (E 20.433) a hodovým právem (E 23.630), koupeným od Ludmily Dvouleté z Polešovic. Hodové právo z Babic (E 23.691) bylo zakoupeno od M. Kročové. Je ve tvaru koule, která je potažena bílým saténem. Dolní část je zdobena zlatými střapci a zelení – krušpánkem. Horní část zdobí do kříže položené stuhy, mezi nimi vonice. Vrchol zdobí věneček s panenským jablíčkem a zastoupené jsou také Boršice u Buchlovic právem (E 23.632) ve tvaru kupole, na kovové konstrukci, potažené růžovým brokátem, pod kterým jsou bílé spodnice s krajkovým okrajem zakoupené od Marie Heliové z Boršic.

5. LIDOVÉ VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Velkou část sbírkového fondu muzea představuje tradiční výtvarná tvorba. V ní se díky přirozenému citu výrobce snoubil účel s materiálem, formou i dekorem. Výtvarné působení řemeslníků vedlo v podomácké výrobě nejen k vytváření funkčních předmětů, ale i takových, které by nejen dobře posloužily v domácnosti a které by navíc i zpříjemňovaly domácí prostředí a činily radost.

Výtvarnou kulturu lidu zastupuje řada lidových maleb, obrázků na skle, plastik a další výtvořiny lidové dovednosti – formy na perníky, formy na máslo, železné zdobné objímky na oje vozů apod. Obrázky na skle a na plátně společně s plastikami, které v minulosti měly svá místa v interiérech domů, ve výklencích vnějšku příbytků, v kapličkách, božích mukách, kdysi plnily ochrannou funkci, během času reprezentují především funkci dekorativní.

a) obrazy a obrázky

Soubor označený obecně – obrazy a obrázky – zahrnuje ve fondu etnografického oddělení Slováckého muzea téměř 420 kusů maleb na plátně, na skle, dřevě, výjimečně na plechu, obrazy skříňové a nejrůznější druhy a typy malých obrázků z poutí, především drobné tisky.

Sbíрку devadesáti olejomalb na plátně tvoří z převážné většiny starý fond, který byl v roce 1941 zapisován Andělou Petrášovou pod odborným dohledem doc. Antonína Václavíka. Jedná se o plátna, u kterých je jen výjimečně znám autor, velkou kolekci však představují osobitá plátna lidového malíře Josefa Hány z Blatnice. Část tohoto fondu se do muzea

dostala v roce 1936 jako koupě od velehradského lékárníka J. Sonnescheina, od uherskohradištského lékárníka Josefa Stancla, od Kateřiny Martinkové, rozené Opavské z Petrova, většina je bez určení dárce či prodejce. Na obrazech jsou vyobrazeny nejrůznější výjevy, představy a jednotlivé postavy z oblasti světské (Smrt a boháč – E 236), ale především religiózní. Je zastoupeno zobrazování Svaté Trojice, z nichž je nejrozšířenější zobrazení třech obličejů na jedné hlavě, Božská Trojice je často zobrazována jako bolestná i vítězná, mariologické téma – Panna Maria v nejrůznějších podobách – P. M. Bzenecká závojová (E 1103), P. Maria kojící – Provodovská (E 1105), P. M. Hostýnská (E 1106), P. M. Czenstochowska (E 1125) a jiné. Zobrazována jsou i témata Zasnoubení Panny Marie, Zvěstování Panny Marie, Panna Maria a svatý Josef, Narození Páně, Klanění tří králů, Svatá rodina (E 230), Útěk do Egypta (E 265), výjevy související s Kristovým ukřižováním, Srdce Panny Marie, Bolestná Panna Maria, Piety, Nanebevzetí Panny Marie, Korunovace Panny Marie (E 267) a jiné.

Z kristologické tematiky jsou nejčastější výjevy Svaté rodiny, Narození Páně, Jan Křtitel s beránkem, Křest Ježíše Krista, Svatba v Káni Galilejské, Příjezd do Jeruzaléma, Poslední večeře Páně (E 249), Kristus bolestný, Ecce Homo – Kristova hlava s trnovou korunou, Verai-kon samostatný nebo znázorněný obličejem Krista na roušce svaté Veroniky, Cesta na Golgotu ale i pět ran Kristových, Srdce Kristovo, Křížová cesta (E 259), Boží hrob (E 273).

Velkou část tvoří také zobrazování světců a světic v nejrůznějších výjevech a scénách jako ochránci a patroni, s odpovídajícími atributy (sv. Florian – E 231, sv. Kateřina – E 246, sv. Barbora a sv. Josef – E 247, sv. Šebestián – E 1117, sv. Martin – E 1119, Pohřeb sv. Jenovéfy – E 1130).

Malby na skle obsahují obdobnou tematiku. Začaly se vyrábět pro poutní místa a často je překupníci rozváželi do vzdálenějších míst. Protože se zlidovělé obrázky vyráběly hlavně pro běžnou domácnost, nacházíme na nich hlavně nejrůznější výjevy ochránců venkovského života – sv. Vendelína, sv. Floriána, sv. Jana Nepomuckého, různé typy Madon, Boží hrob, sv. Trojice, ale i náměty středověkých legend, například o sv. Jenovéfě, o sv. Jiří drakobijci. K jejich největšímu rozkvětu došlo na konci 18. a v průběhu první poloviny 19. století. Podle základních charakteristických rysů patří většina zlidovělých obrázků na skle ve Slováckém muzeu do tzv. jihomoravského okruhu, ze Ždánic. Tato díla je charakterizovaná zvýrazněným „huňatým“ obočím (sv. Trojice – E 3310, sv. Martin – E 4006, Pieta Šaštínská – E 4027). Mezi obrázky na skle najdeme také obrázky z dílen v severních Čechách, pro které je typické použití zrcadlového amalgámového skla. Je často ozdobováno leptem, vybrušováním nebo řezbou (Ecce Homo – E 4023, sv. Florián – E 4028, Poslední večeře Páně – E 4003), ale i z okruhu západního a středního Slovenska, ze Šumavy. Řada obrázků z celkového počtu 132 kusů není doposud určena.

Zajímavým dokladem nápaditosti lidových tvůrců je 38 kusů tzv. *skříňových*, někdy i *hracích obrazů*, *skříňkových oltářků*, které jsou dokladem doznívajícího barokního vlivu na venkově. Objevují se vyobrazení Svaté Trojice (E 286, E 1102), Madony s dítětem (E 2679), Piety, atd. Starší s datací do poloviny 19. století jsou bohatě zdobeny řezbou, voskovými figurkami, mladší byly zhotovovány z papíru a textilií. Jsou pestře dozdobovány krámským voskovým a textilním kvítím. Většina z nich byla do muzea získána sběrovou akcí v roce 1968, část pochází ze starých fondů před rokem 1941 a jednotlivě se objeví nabídka skříňového obrazu i dnes (E 29.967). U některých se podaří zjistit i původní majitel nebo výrobce – například „Obětování Izáka“ s filigránovou výplní a barevnými sklíčky od T. Lopraise z Jalubí, jež patří do malého souboru A. Gajdoškové zakoupeného v roce 1978, několik skříňových obrazů bylo v roce 1984 zakoupeno od Františka Juříčky z Kunovic.

K ostatním technikám patří 101 kus obrázků a obrazů. Byly zapisovány evidencí prvního stupně ve čtyřicátých letech 20. století. Řada byla získána ve velké sběrové akci v roce 1968 a v posledních letech jsou muzeu nabízeny jednotlivci jako dar nebo k odprodeji. Jsou zde zařazeny oleje na plechu, reprodukce linorytů, litografií, akvarely, tisky na papíře,

lepty, kombinované techniky, vyšívání obrázky, rámované a doplňované fotografie. Většina z nich obsahuje náboženskou tematiku. Sloužily jako domácí oltářičky, jako památní obrázky z poutí (E 26.672, z Velehradu, E 26.673, Sv. Hostýn, ze Svaté Hory, E 29.709). Patří sem i obrázky upomínkové, volné i rámované, darované při příležitosti prvního svatého přijímání (E 29.788, Zlechov), upomínky na biřmování, přijetí mezi členy mariánské družiny (E 26.766, Staré Město), obrázky vyjadřující Boží požehnání domům (E 29.036, Vlčnov – s textem *Kde Bůh hospodaří, tam se dobře daří*, E 29.710, Ořechov – Anděl strážný). Fond je v poslední době doplňován rovněž památními obrázky na přelomové životní okamžiky, například svatební fotografie, svatební kolorované obrázky (E 29.050, novomanželé Jan a Marie Mazurkovi, 1900 z Rybáren). K tomuto oddílu sbírkového fondu je přiřazen soubor deseti růženců, mezi nimiž jsou i růženečky dětské.

Zajímavým dokladem lidového umění je sbírka čtyřiceti lidových oltářičků v láhvi nebo pod sklem – tzv. kalvárie či *golgoty* v láhvi, nebo *pod šturcem* – výdutí. Od 50. let 19. století se stávaly tradiční výzdobou, která měla své místo na kostnech. Výduti, lidově nazývané *šturce* byly kupovány na poutích, často patřily k váženým svatebním darům. Nejčastějším výjevem je Golgota s několika kříži a křížky, krucifix s mučícími nástroji (E 2638, Velká nad Veličkou), postavy svatých – sv. Josef s dítětem (E 2645), P.M. Lurdská (E 2648), Boží muka (E 16.828, z Jalubí).

b) dřevořezba

Figurální dřevořezba byla neodmyslitelnou součástí výzdoby domů. Byly výrazem víry a úcty ke svatým a světcům, kteří byly ochrániteli příbytků a pomocnými přímluvcí u Boha. Lidoví výrobci napodobovali svou tvorbou sochařské výtvořiny baroka. Soubor plastik etnografického oddělení tvoří 187 kusů menších a větších dřevořezeb, které jsou ve většině případů barevně polychromované. Tematika je obdobná jako u výše uvedených obrazů a obrázků. Největší počet zastupují plastiky madon (E 2136) a piet (E 27.735, Tvrdonice). Mezi nejvýznamnější patří Piety dotýkané označené pečeti (E 2133, E 30.008). K neoblíbenějším světcům patří sv. Jan Nepomucký (E 1901, Huštěnovice), sv. Martin (E 20.153), sv. Urban (E 2167) a další. Mnohé z uvedených obrazů, obrázků na skle a plastik byly prezentovány v roce 1993 na výstavě „Světky v lidové tradici“ (autor Ludmila Tarcalová).

c) kříže

Samostatnou část tvoří kříže. Soubor tvoří 64 kusů křížů nástěnných, starší datace – zhotovených z kůry, vyřezávaných ze dřeva s řezbovaným tělem Krista, s nápisem INRI (E 3414), ale i kříže polychromované. U mladších krucifixů je kříž bohatě profilovaný a řezbovaný, v podobě kmene vinné révy s množstvím listů a *halúzek* (E 9578, Horní Němčín), na nichž je často korpus Krista zhotoven z porcelánu, z kovu, ale i ze sádry. Dvacet stolních křížů je opatřeno podstavcem. K nejstarším patří kříž (E 1912), datovaný rokem 1713, od ředitele školy ve Velké nad Veličkou Rudolfa Kynčla, jehož zásluhou byl fond Slovákého muzea doplňován o řadu zajímavých předmětů, v roce 1984 byl získán stolní kříž koupí od Antonína Vašíčka ze Starého Města. Pod křížem stojí postava P. Marie, a klečící Maří Magdalena (E 20.395). Stolní kříže jsou zhotovovány řezbou ve dřevě, soustruhováním, byly vyráběny odléváním z kovu. Fond je doplněn pěti kusy hřbitovních náhrobních křížů. Kovářské řemeslo představují dva kříže získané Antonínem Václavíkem v roce 1941 v Nové Lhotě (E 21.731, E 21.732), datované rokem 1820. Ostatní se do sbírek dostaly sběrovou akcí v šedesátých letech 20. století. Pocházejí rovněž z Nové Lhoty a jsou vyřezány ze dřeva a podle iniciál je autorem pravděpodobně Martin Kubík z Nové Lhoty čp. 18.

Do druhé poloviny devatenáctého století (léta 1859, 1880, 1883) jsou datovány polní kříže. Ve sbírkách etnografického oddělení Slovákého muzea se jich nachází pět, bohatě reliéfně vyřezávaných, téměř šest metrů dlouhých. Opakují se výjevy Bůh Otec se svatým Duchem v podobě holubice, monstrance s anděly, kalich se svícny, Ježíš na klíně P. Marie pod křížem, Adam a Eva v ráji pod stromem, lidská lebka s kostmi. Boční strany jsou zdo-

beny po celé ploše vinnou révou, mučícími nástroji, vojáky klanícími se zbičovanému Ježíši, svatý Petr s klíči (E 3640). Kříže jsou bohatě polychromovány. Na dřevěná téměř dvoumetrová ramena jsou upevněny polychromované ploché korpusy Krista zhotovené z plechu (E 24.648).

d) drobná dřevořezba

Drobnou dřevořezbu představují formy na máslo, na perník a formy modrotiskové. Téměř celý soubor čtyřiceti perníkových forem, zhotovených z ořechového dřeva, byl získán darem od družstva SLUM v roce 1941. Perníkové formy, které jsou datovány od roku 1850, jsou zastoupeny nejrůznějšími tvary (válečky, oválky, obdélníkové) a velikostmi. Nacházejí se na nich motivy zoomorfní – oboustranná forma s datací 1858 a vyobrazením koně (E 989, Koryčany), výjev ptáka (E 994, Koryčany), beránka s datací 1840 (E 982, Uherskohradišsko), náměty náboženské – P. Maria z roku 1820 (E 983, Kyjov), Jezulátko stojící na hořícím srdci s roku 1820 (E 988, Kyjov), další figurální výjevy – chlapec s děvčetem z roku 1850 (E 984, Koryčany), sv. Mikuláš a iniciály 18 PR 70 (E 16.834, Koryčany), z roku 1833 oboustranná forma s výjevem děťátek v peřině a s kočárem a koněm (E 20.217, Koryčany).

Padesát máslových forem je bohatě zdobeno řezbou. Rostlinné a geometrické motivy zdobí dno kvádrových formiček. Nejčastěji se objevují kytice obilovin, stylizované polní a luční kvítky (E 883, Jarošov). Formy mají tvar kruhu (E 868, Kunovice), čtverce a obdélníku, jsou datovány kolem roku 1900. Do sbírek byly získány sběrovou akcí v roce 1968, v posledních letech také dary a koupí od soukromých osob.

Samostatnou část tvoří další zdobené předměty – čutory a črπάky (E 1318, Kuželov) se zoomorfním motivem. Do této části jsou zařazeny také štípané holubičky, ale i drobné samorosty – 26 kusů figur, které byly muzeu prodány i darovány v roce 1941 Janem Šimkem z Ubla, jenž samorosty opracoval. Nachází se mezi nimi figurky sekáče s kosou (E 3121, Ublo), chlapec s míčem (E 3126) pravěký ještěr (E 3128), kněz (E 3130), žid (E 3137), kůň (E 3142), houslista (3142) a další postavy a figurky. K samorostům jsou zařazeny také vycházkové hole *čagany*, které jsou z větší části lehce opracovanými samorosty (E 2174).

e) hračky

Malou část v systematické třídění evidence druhého stupně zabírá oddíl hraček. Hračkářství bylo na Uherskohradišsku okrajovou záležitostí nadaných jedinců, byla to sezónní doplňková práce drobných řemeslníků. Mezi téměř 200 kusy hraček jsou jednoduché rudimentální i hračky polomechanické. V roce 1942 bylo zakoupeno od J. Sarguláka z Držkové dětské náradí, které vyráběl ve 30.–40. letech 20. století (E 175). Speciálně kruhovým *gravírováním* a *zakuřováním* zdobené dětské náčiní – kolečka *táčky* byly zakoupeny přímo u výrobce Cyrila Lítka z Nové Lhoty (E 1372). V roce 1941 byly zakoupeny na výročním trhu v Uherském Hradišti řezané dřevěné koničky, písťalky v podobě ptáčka a panenky – miminko v peřince (E 3101). K vzácným hračkám patří hlavolamy *čertůj suk* z let 1900–1920, které daroval muzeu v roce 1941 V. Hrubý z Bylnice. Nejrozsáhlejší komplet tvoří čtyřicet dva kusy hraček, které byly zakoupeny od Ferdinanda Valiána z Archlebova. Jsou typické svou pestrou polychromií s naivní kresbou obličejů – panenky, panáčci, houpačka s otáčejícími se šašky, zvukové hračky – písťalky, trumpetky. V roce 1979 byl fond doplněn darem Silvestra Snášela ze Žarošic na Kyjovsku. Jeho hračky jsou jednoduché, řezané do přírodního světlého dřeva – kostky *kyčkrle*, *semela*. V roce 1979 byl fond doplněn 25 hračkami ze základní školy v Javorníku. Jedná se o dlabané lodičky, nožičky, písťalky, trumpetky, náhrdelníky z přírodních materiálů. Fond hraček byl v roce 1984 rozšířen souborem soustruhovaných přírodních výrobků od Josefa Hejdy ze Starého Města a jeho syna Josefa.

Během osmdesáti pěti let existence národopisného oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti a v průběhu více než padesátiletého odborného zpracovávání sbírek se odbornými pracovníky, kteří pracovali na místech etnografů Slovákého muzea podařilo do konce roku 1999 zpracovat II. stupněm evidence téměř celý fond. Ve spolupráci s pomocnými

Forma na perník, dřevěná, oboustranná (E 994), Koryčany. Foto L. Chvalkovský, 1999.

Korunovace P. Marie, malba na skle (E 4065), Ždánice. Foto L. Chvalkovský, 1999.

odděleními – především oddělením konzervačním, fotografickým a dokumentačním byl fond postupně opravován a dokumentován. Do nového tisíciletí je sbírkový fond připraven pro další detailní zpracovávání a sbírka lidového textilu pro podobné odborné pojednání, jako je uvedená studie.

PhDr. Romana Habartová (n. 1964), odborná pracovnice Slovákého muzea. Ve svém odborném zájmu se orientuje na taneční folkloristiku a lidovou výtvarnou kulturu.

PhDr. Marie Náplavová (n. 1943), odborná pracovnice Slovákého muzea. Jejím odborným zájmem je lidová keramika na Slovácku a lidový oděv.

PhDr. Ludmila Tarcalová (n. 1946), odborná pracovnice Slovákého muzea. Odborně se zaměřuje na studium lidového oděvu a obřadní lidovou kulturu.

...Sammelten, uns und den nachfolgenden bewahrten...

Zusammenfassung

In diesem Jahr ist das Mährisch-Slowakische Museum in Uherské Hradiště in das 85. Jahr seiner Tätigkeit eingetreten. Den Hauptbestandteil jedes Museums bilden die Museumssammlungen, die durch Einkäufe, Geschenke oder Überweisungen von anderen Institutionen oder hinterbliebenen Besitzern gewonnen werden. Um den Ausbau der Abteilung für Ethnographie machten sich mehrere Laien- oder Fachmitarbeiter des Museums verdient. Diese haben gerade zum Jubiläumsjahr 30 000 Gegenstände aus dem großen Gebiet der Mährischen Slowakei und dem mährisch-slowakischen Grenzgebiet gesammelt, diese Gegenstände adjustiert, fachgemäß inventarisiert und registriert. Der historische sowie dokumentaristische Wert der gesammelten, jahrelang in Depositaren aufbewahrten, sporadisch in gelegentlichen Ausstellungen präsentierten Gegenständen läßt sich nicht ausdrücken. Dies war der Grund zu einer gründlicheren Behandlung über die Kollektion von Sammlungen, die in den letzten Jahren von den Angestellten der Abteilung für Ethnographie verarbeitet wurden. Von ihrem Charakter her lassen sich die Sammlungsgegenstände dem Bereich der materiellen Kultur zuordnen und sind folgendermaßen aufgeteilt:

I. Berufliche Tätigkeiten: A. Landwirtschaftliche Tätigkeiten – Viehzucht, Weinbau, Bienenzucht, Obst- und Gemüseanbau, B. Holzfällerei, Jägerei, Fischerei, C. Töpferei – schwarzfarbige Irdenwaren, Majolika, Steingut, Porzellan, Gips und Glas, D. Strickerei, E. Weberei und Verarbeiten von Flachs, Hanf und Wolle, F. Färberhandwerk, G. Schmiede- und Schlosserhandwerk, H. Schusterei und Verarbeitung von Leder;

II. Haus und Wohnung – A. Werkzeuge, B. Möbel;

III. Volkskunst.

Der dritte Abschnitt wird auch einbezogen, obwohl er einer anderen Kategorie der Volkskunst angehört, aber sie ist von der ethnographischen Abteilung insofern verarbeitet worden, daß sie der Behandlung hinzugefügt werden kann.

Das Brauchtum wird außer einigen Faschingssäbeln und -masken mit einem Fonds von 2 614 Ostereiern, mit Zierbändern für Pferde beim Königsritt, mit Gewohnheitsrechten für das Schmausfest, mit Formen und Zangen zur Oblattenerzeugung, mit Rosenkränzen und Weihnachtskrippen vertreten. Von den familien- und gesellschaftsorientierten Artefakten - Opfertagen aus Wachs, Zeichen der Dorfrichterrechte und Hellebarden. Im Bereich der Volkskunst überwiegen verschiedene Arten von Bildern auf Leinwand, Glas, Holz, bemalte Schränke, Plastiken, Kreuze. Zur volkstümlichen Musikinstrumente gehören die Saiteninstrumente – Geige, Dudelsack und Zither. Häufig vertreten ist die Holzschnitzerei – Formen für Lebkuchen und Butter, geschnitzte Weihnachtskrippen, Wurzelfiguren, kleine Altäre in Flaschen, Altäre unter Glasglocke. Die geschlossene Übersicht über die Sammlungen, die durch einen umfangreichen Textil-Fonds ergänzt werden soll, werden Studien der nächsten Sammelschriften bringen.

...They Collected and Preserved for Us and Others to Come...

A b s t r a c t

This year, the Museum of Moravian Slovakia entered the 85th year of its existence and activity. The basis of each museum are its collections that are either purchased or donated, often acquired from other institutions or from collectors' inheritances. The output of the ethnography department, which has been the Museum's flagship ever since its foundation, has been contributed to by many specialists as well as laymen who worked for the institution. It was them who gathered as of the anniversary 30,000 items from the whole region of Moravian Slovakia, adjusted them and stock-listed them. Both historical and scientific value of the acquired items, hidden in the depositories and sporadically displayed at exhibitions, is innumerable. This was the reason to describe in depth the collections that have been processed by the specialists of the ethnography department for the last couple of years. The items of collection that fall under the category of material culture are divided into the following sections:

I. Work

- A. Agriculture and farming: cattle keeping, viticulture, bee keeping, fruit and greens growing,
- B. Woodcutting, hunting and fishing,
- C. Pottery: black pottery, pottery, majolica, stoneware, whiteware, plaster and glass,
- D. Knitting,
- E. Weaving and flax, hemp and wool working,
- F. Dying,
- G. Blacksmithery and locksmithery
- H. Shoemaking and hide processing

II. House

- a. Household tools
- b. Furniture

We also add item III. – folk art, which falls under a different category of folk culture, but it is connected so much with the ethnography department that we mention it in this article. The collections of items related to folk customs and ceremonies contain besides several carnival sabres and masks a huge number of Easter eggs (2,614 items), horse ribbons for the Ride of the Kings, feast standards, molds and pliers for wafers, rosaries and cribs. Family and community artifacts include wax sacrifices, reeve's standards and glaives. Folk art includes various kinds of pictures on canvas, glass and wood, pictures on cabinets, sculptures, crosses.

Also represented are stringed instruments of folk music – violins, zithers and bagpipes. Samples of woodcarving are also present – molds for gingerbread and butter, cribs, gnarls, altars in bottles and under glass covers. A complete survey of the collection as a whole (including the textile collection) will be published in the next issues of this miscellany.

NOVOKŘTĚNCI VE VACENOVICÍCH

Jiří Pajer, Strážnice

Novokřtěnská fajáns, která patří k vrcholovým projevům uměleckého řemesla v období renesance, vznikla na území jižní Moravy. Většina dokladů k poznání tohoto fenoménu však doposud čeká na své objevení.

Do rámce postmedievální archeologie, která se zaměřuje na archeologické zkoumání novověkého období, náleží i výzkumy novokřtěnských lokalit, zvláště těch, v nichž je doložena výroba fajánsí. Mnohé výzkumné akce byly realizovány zásluhou Heřmana Landsfelda, který na bázi neprofesionálních vykopávek získal dokladový materiál z několika míst, především z Ostrožské Nové Vsi a Staré Břeclavi.¹ Z profesionálně zaměřených výzkumů lze uvést územně rozsáhlý průzkum z doby okupace, který uskutečnilo tehdejší německé vedení Moravského zemského muzea.² V poválečných letech byla problematika novokřtěnských fajánsí zahrnuta v činnosti Uměleckoprůmyslového muzea v Brně, jehož pracovníci se zasloužili o zjišťovací archeologický výzkum novokřtěnské keramické výroby ve Vacenovicích (okr. Hodonín).

Co víme o dějinách vacenovického sídla? Vacenovice, v pramenech citované jako Wätznobitz, Wätznobis, Watznobitz, nepatří mezi nejstarší lokality novokřtěnského osídlení jižní Moravy. Novokřtěnská kronika neuvádí sice přesné datum založení zdejšího sídla, jak známe u většiny ostatních obcí, ale jeho vznik lze nepochybně spojit s celkovým rozvojem novokřtěnských osad v druhé polovině 16. století; toto období je v kronice nazýváno „zlatá doba“. První dvě zmínky nacházíme až k roku 1571, kdy ve Vacenovicích zemřeli představení obce, starší hospodář Christan Schuesster a kazatel Christoph Lenck.³ Další zprávy jdou již v souvislém sledu: Tak v roce 1581 zde zemřel hospodář Hännssel Kirchhän z Hesenska, v roce 1595 kazatel Heuss Porst a v roce 1600 kazatel Peter Tryeer.⁴

Novokřtěnská kronika přináší mnoho důležitých zpráv k roku 1605 a je vůbec nejuplnějším pramenem pro průběh a přesnou dataci událostí po čas bočkajovského vpádu. Dne 2. června byl nepřítelem přepaden a vypálen vacenovický dvůr novokřtěnců, čtyři bratři byli zabiti, mezi nimi i správce dvora Hännssel Wideman. Téhož dne byla přepadena také sídla v Žádovicích, Hodoníně a Mutěnicích, kromě toho i hospodářské dvory v Jarohněvicích, Čejči a Krumvíři.⁵ Vacenovické sídlo bylo zřejmě brzy obnoveno a zprávy o něm pokračují. V roce 1612 zde zemřel hospodář Hännssel Scharm, v roce 1614 kazatel Hännssel Metzker.⁶

K roku 1615 je v kronice podrobně zaznamenán spor s majitelem milotického panství Albrechtem z Valdštejna, pozdějším slavným vojevůdcem a vévodou frýdlandským.⁷ Valdštejn zadržoval vacenovickým novokřtěncům velký obnos za služebníky, kteří pro něho pracovali, a neplatil ani řemeslníkům, dodávajícím na jeho zámek výrobky. Navíc novokřtěnce zatěžoval neúnosnými robotami, které jim zcela zničily koně, ba někteří dokonce posli, takže několik svých polí museli nechat ležet ladem. Když si novokřtěnci stěžovali, dal Valdštejn dva jejich představené vsadit do vězení a teprve na přímmluvu jednoho moravského šlechtice (asi některého Žerotína) je propustil. Spor však nebyl ještě u konce. Valdštejn nechal políčit na vacenovické novokřtěnce, kteří byli na cestě do žádovického dvora (v kronice není uvedeno, co se jim stalo), dále slíbil vacenovickému rychtáři, že mu dá šenk, když mu přivede představené novokřtěnců. Jednomu bratru, který mu přinesl dopis od starších, dal ze zlomyslnosti ostříhat vousy, podobné nepříjemnosti postihly i jiné bratry. Proto se novokřtěnci chystali své sídlo opustit. Když se to Valdštejn dověděl, povolil ve své tyranii a přislíbil vyrovnat velký dluh peněz.⁸ Novokřtěnci zde pak zůstali a milotické panství brzy změnilo svého majitele.

Skutečné pohromy však novokřtěncům přinesly až události, spojené s povstáním moravských stavů v roce 1619 a následující pobělohorské období. Císařské vojsko s generálem Dampierrem po prohrané bitvě u Dolních Věstonic ničilo jižní Moravu. Dne 21. září 1619 byl vypleněn rovněž novokřtěnský dvůr ve Vacenovicích, přitom byl zabit Georg Klingenschmidt, původem ze Slezska. Vojáci mučili také sklepníka kroucením palců a vyslýchali ho, co ví o ukrytých věcech, pak sebrali všechno obilí, mouku, víno, sukno, plátno, sýr, sádlo, sůl, řemeslnické výrobky i ostatní, co bylo na zemi a v zemi. Co neuloupil nepřítel, pobrali okolní sedláci, kteří 30. září vypleněný vacenovický dvůr vypálili.⁹

Ani následující léta nebyla pro vacenovické novokřtěnce příznivá. Když začátkem roku 1620 přijel do Brna král Fridrich, aby přijal hold moravských stavů, vtrhlo nečekaně na Moravu asi tisíc Poláků, kteří směřovali do Rakouska a rychle postupovali zemí. Dne 7. března vydrancovali dvory v Žádovicích, Vacenovicích a Hodoníně, dvacet bratří a sester zranili, jednoho žádovického novokřtěnce zabili, jednu sestru znásilnili a celá obec přišla o 41 koní.¹⁰ Zničený vacenovický dvůr byl znovu vybudován, a to ještě nákladněji než předtím, jak se dovídáme z kroniky, ale už 8. ledna 1621 znovu úplně vyhořel, když jej zapálili císařští vojáci.¹¹ Obyvatelé dvora byli zřejmě rozehnáni, zpráva z 13. ledna hovoří o tom, že byl od Poláků zajat a k smrti umučen vacenovický nákupčí Hänsel.¹² Tyto události znamenaly nepochybně zánik sídla, podobná situace je z tohoto období doložena i u jiných lokalit. Přesto se však asi v ruinách zdržovali ještě nějací obyvatelé, neboť k 2. lednu 1622 se v kronice uvádí, že Uhři zajali ve Vacenovicích Abrahama Gärbera, který byl pak s pomocí bratří osvobozen v Sobotišti.¹³ Zánik vacenovického dvora vyplývá i ze seznamu míst z konce roku 1622, kdy se Vacenovice již nezmiňují mezi sídly, která museli novokřtění opustit a vystěhovat se do Uher.¹⁴

Vacenovice náležely mezi velká sídla novokřtěnců. V urbáři milotického panství z roku 1611 je uvedeno, že vlastnili ve Vacenovicích dvůr se třemi lány polí.¹⁵ V roce 1613 najímali louky od majitele strážnického panství Jana Fridricha z Žerotína a dostávali dřevo z pomoravního lesa Závidova,¹⁶ podle urbáře tohoto panství z roku 1618 platili – společně se žádovickými novokřtěnci – skoro dvojnásobný nájem než domácí obyvatelé.¹⁷ Podle další neověřené zprávy z urbáře bzeneckého panství z roku 1604, na který se odvolává místní kronika, chovali zdejší novokřtěnci na 150 dojných krav a 1 000 ovcí.¹⁸ Z oborů řemeslné výroby – kromě keramiky, doložené z archeologických výzkumů – je známo také nožířství. Na základě těchto údajů lze Vacenovice řadit k sídlům, u nichž předpokládáme lidnatost nejméně 300 obyvatel.¹⁹

Zjišťovací vykopávkové práce, probíhající za okupace, identifikovaly některé lokality, v nichž se vyráběla novokřtěnská fajáns. Ve zveřejněné zprávě se jmenovitě hovoří o Dambořicích, kde byla nalezena vypalovací pec, a o Podivíně, odkud byly získány střepy fajánsí s letopočty.²⁰ Kopalo se zřejmě i ve Strachotíně, jak by dokládala matrice na obdélníkové kachle s miskovitou prohlubní.²¹ O dalších lokalitách se dovídáme ze zjištění H. Landsfelda, který uvádí, že brněnské muzeum provádělo sondáže ještě v Tavíkovcích a Trstěnicích.²² Ve Vacenovicích tehdy výzkumy neprobíhaly, naleziště identifikoval až H. Landsfeld podle sdělení konzistorního rady P. Tomáše Lopreise z Jalubí. Při zjišťovacích vykopkách, podnikaných několik let ještě během okupace a v poválečném období, se Landsfeldovi podařilo prozkoumat část střepniště, obsahujícího výpadek z keramické dílny.²³

V padesátých letech se na výzkum novokřtěnských fajánsí zaměřovalo Uměleckoprůmyslové muzeum v Brně, především jeho odborné pracovnice dr. Alena Kudělková a dr. Milena Zeminová.²⁴ Při výběru vhodné lokality pro výzkum se opíraly o Landsfeldovy vykopávky a rozhodly se pro Vacenovice. Třiletý archeologický výzkum zahájilo muzeum na podzim 1956 povrchovým průzkumem na parcelách domů č. 43–48, 244 a 245, o nichž se předpokládalo, že leží v areálu někdejšího novokřtěnského dvora. Podle získaných nálezů, informací od majitelů pozemků a s přihlédnutím k sondám, které zde předtím prováděl H. Landsfeld, se v roce 1957 soustředil výzkum zejména na zahrady sousedních domů č. 48 (tehdejší majitel Miroslav Ingr) a č. 244 (majitel František Ingr). Bylo provedeno 9 sond

a v příštím roce 1958 dalších 10, celkem 19 sond. O průběhu výzkumu byla vedena náležitá dokumentace kresebná i fotografická a stručný nálezový deník. Veškeré sondy byly zakresleny do přesného plánu areálu.²⁵

Z hodnocení dokumentované nálezové situace je zřejmé, že většina sond zachytila okraj střepniště s výpadkem keramické dílny, jak se to podařilo i H. Landsfeldovi. Nejpřínosnější byly sousední sondy č. 9 (s rozšířenými sektory A–D) a č. 12 (se sektory A, B), které zaznamenaly větší kumulaci odpadového materiálu a přinesly rovněž nejpozoruhodnější doklady fajánsí. Odkryly dále vrstvy spáleniště a málo průkazné zbytky cihlových základů (obr. 1). Při posouzení zakreslených profilů těchto dvou sond a zachycené terénní situace vzhledem k ostatním sondám vyvstává, že obě sondy se přiblížily k vypalovací peci, která nepochybně leží v jejich blízkém okolí. V dalším výzkumu se však již nepokračovalo a nebyly zveřejněny ani dosažené výsledky. Se změnou koncepce brněnského Uměleckoprůmyslového muzea nedošlo ani ke konečnému vyhodnocení získaného dokladového materiálu, který byl navíc převeden do jiné instituce. Ve sbírkách muzea, začleněného později do Moravské galerie, zůstaly pouze tři doklady fajánsí (srovnej dále), ostatní nálezy se nacházejí nyní ve sbírkách Historického muzea ve Slavkově u Brna.²⁶ Tento studijní fond doplňují ještě nálezy z vykopávek H. Landsfelda, ostatně nepříliš početné.²⁷

Nejběžnější součástí vacenovického nálezového fondu jsou hrnčářské výrobky, jak tento stav známe i u všech dalších výroben. Mezi hrnčářským nádobím lze opět rozlišit dvě skupiny výrobků, a to nádobí určené pro vnitřní potřebu novokřtěnské obce a zboží pro cizí spotřebitelské prostředí. První skupinu tvoří nádoby vyrobené z hrubozrné hlíny s ostřivem, které jsou buď režné nebo mají jen transparentní polevu uvnitř. Po morfologické stránce se jedná nejčastěji o hrnce různých velikostí s příslušnými pokličkami a poklicemi, trojohé pánve rovněž velikostně rozlišené, pekáče ve tvaru košíků s klenutým uchem. Vzácnější tvar reprezentuje čtyřboký pekáč s dutou válcovitou úchytkou, určený pro vložení do pečicí trouby. Všechny uvedené tvary lze řadit ke keramice, používané při přípravě stravy ve společných kuchyních novokřtěnců. Do další skupiny náleží typy nádobí, které sloužily ke stolování ve společných jídelnách, jak jsme tyto tvary identifikovali už v nálezovém fondu ze Strachotína.²⁸ Jsou to malé kulovité hrnky a džbánky, větší kulovité džbány, malé jídelní misky a velké hluboké mísy s lištovitým okrajem nebo s podokrajím, sloužící pro ukládání a přenášení stravy z kuchyně do jídelny. Toto nádobí je vyrobeno z jemnější hlíny a uvnitř má transparentní polevu. Stejně typy a tvary však nacházíme i v nákladnější a dražší úpravě, která prozrazuje určení – zboží dodávané pro cizího spotřebitele. Duté nádobí má na bílém nástřepí různobarevnou polevu, obvykle zelenou nebo tmavomanganovou, ploché nádobí je opatřeno mechanickým engobovým dekorem nebo malbou, provedenou bílou hlinkou na režném střepu. Dekory mají elementární geometrický, stylizovaný rostlinný nebo sdružený geometricko-rostlinný charakter. Většina tohoto zdobeného nádobí – stejně jako ostatního hrnčářského zboží – je dochována pouze ve zlomcích, protože zpracování této části nálezového fondu nebyla dosud věnována pozornost.

Kamnářské výrobky jsou obsaženy menším procentem než hrnčářské nádobí. Nejvíce se objevují zlomky z kachlů, jejichž čelní plocha je upravena do mělké miskovité prohlubně. Čtvercové tvary jsou prosté, bez další výzdoby, obdélníkové formáty mají v rozích doplňkové motivy v podobě stylizovaných větviček s listy. Z okruhu mozaikových kachlů, které se skládaly v kamnovém tělese do celoplošných geometricko-rostlinných vzorů, je nejčastěji zastoupen tzv. srdcový vzor, a to obvykle v polotovarech, které nesou bílý engobový potah bez svrchní polevy. Vyskytují se také příslušné typy kordonových říms a vrcholových kachlů, časté jsou i obloukové římsy s úzkou a protáhlou komorou. Technologie fajánsových kachlů je doložena pouze několika zlomky. Dva zlomky představují část kachle se zmíněným srdcovým vzorem, modře polévaným s bílou a žlutou polychromií reliéfu, další pocházejí z bíle polévané římsy s vejcovcem a se žlutou a modrou reliéfní polychromií nebo z římsy s elementární modrou malbou na bílém podkladě. Jednobarevné fajánsové kachle jsou prezentovány zlomkem rohového kachle s tmavomodrou polevou.

I. Archeologický zjišťovací výzkum keramické výroby, pohled na sondy 9A a 9B, Vacenovice 1958.

2. Misky pro tavení plev a barev, Vacenovice. Foto H. Nováková.

V nálezovém fondu jsou dosti početně zastoupeny také pomůcky, dokládající technologii keramické výroby. Patří k nim části žlábkovaných plotének pro kladení nádob v peci, na nichž se často nalézají skvrny vytavených plev, obyčejných hrnčičských i fajánsových. Dále jsou to trojnožky – podstavečky, vkládané mezi ploché nádoby při vypalování, a hrubě vytáčené miskovité nádoby pro tavení plev a barev (obr. 2). Tyto technologické pomůcky se nacházejí v každém keramickém středisku novokřtěnců a všude mají stejnou podobu. Byly užívány i v navazujícím výrobním prostředí na území Slovenska a dochovaly se ve stejném vzhledu a funkci až do zániku tradiční rukodělné výroby fajánsí.²⁹

Zlomky fajánsového nádobí tvoří nejmenší procento nálezů, jsou to většinou polotovary, předžahové, jednou vypálené výrobky. Velký výskyt polotovarů není v jiných výrobních obvyklý, jako třeba ve Strachotíně, a mohl by přispět k bližší technologické charakteristice vacenovické dílny (srovnej dále). Polotovary rozšiřují také naše poznatky o morfologické produkci dílny, která byla vskutku velmi rozmanitá a mnohostranná. Při porovnání s fondem fajánsí získaným ze Strachotína, který je v současné době zpracováván a podle něhož bude vytvořena první ucelená morfologická systematika novokřtěnských fajánsí, nezjišťujeme ovšem ve vacenovické výrobě nic neobvyklého. Na druhé straně však i tento fond dokládá, že mezi tvary dochovaných fajánsí je zastoupena jen malá část toho, co ve skutečnosti novokřtěnské dílny produkovaly. V této studii bych se omezil jen na výčet tvarů podle jednotlivých typů nádobí, komplexní systematika bude brzy publikována v katalogu novokřtěnských fajánsí ze Strachotína.³⁰

Z okruhu plochého nádobí jsou to především různé typy talířů a mís. Talíře se vyskytují ve dvojí základní podobě, a to s úzkým a se širokým podokrajím, většina exemplářů představuje hlubší tvary. U několika talířů je podokrají na obvodě vyřezáváno ve tvaru osmihranu nebo do podoby jakéhosi krajkového límce. Misky mají několik podtypů, běžně se objevujících i v jiných lokalitách, základními typy jsou mísy s talířovitým podokrajím a hluboké mísy bez podokrají. Mísy s talířovitým podokrajím jsou ve fajánsovém provedení méně časté, větší zastoupení mají v hrnčině. Skupina hlubokých mís obsahuje několik variant podle způsobu úpravy okraje: Nejčastější je dovnitř zatažený lištovitý okraj, který v podobě oblé lišty obíhá okolo nádoby, dále se vyskytuje vně vyložený nebo přehnutý či vodorovný okraj. Zvláštním podtypem jsou tzv. hrncovité mísy, které se vyznačují širokým vejčitým tvarem, mají ovalený nebo vyhnutý lištovitý okraj a jsou zpravidla opatřeny dvěma uchy. V kategorii podnosů jsou zastoupeny všechny tři podoby, a to mělké podnosy s plnými stěnami, dále tvary s žebrovanými nebo s prořezávanými stěnami. K první skupině náleží poměrně vzácný doklad podnosu s vytaženým a profilovaným středem (obr. 14,

3. Část unikátní matrice na výrobu prořezávaných podnosů, Vacenovice. Foto H. Nováková.

15), výroba prořezávaných podnosů, tzv. šálů, je doložena také unikátním nálezem větší části matrice s obloučkovým vzorem (obr. 3).³¹ Z jiných ornamentálních principů prořezávání je zastoupen málo známý závitnicový vzor s kosočtvercovými vložkami, stejně jako další závitnicové provedení s jemným krajkovým, velkým dílem dopracovávaným z volné ruky (obr. 4). K plochému nádobí náleží ještě šálky, některé s formovanými horizontálními uchy, pokličky s dvojí úpravou, s vnitřním žebrem a bez žebra, a plochá víka.

Z okruhu dutého nadobí se vyskytují kulovité džbánky a hrnky, v poměru k ostatnímu nádobí však ne tak početně jako například ve Strachotíně, kde oba typy tvoří nejrozšířenější výrobní druh. Z dalšího dutého nádobí jsou zastoupeny ve zlomcích konvice, holby, poháry a číše. Několik zlomků dokládá ojedinělý výskyt soudku, umývadla a lavaba. Ke kuriózním výrobkům patří dětské hračky, zde část trojnohé pánvičky. Tyto hračky, do nejmenších detailů napodobující tvary hliněného nádobí nebo i předměty z jiného materiálu, byly doloženy poprvé ze Strachotína, odkud pochází soubor více než sedmdesáti exemplářů a jejich zlomků.

Při hodnocení morfologické stránky vacenovických fajánsí lze konstatovat tvarovou dokonalost nádobí, která je pro novokřtěnskou produkci příznačná v obecném měřítku. Tvarová náplň odpovídá ve všech dosud zjištěných výrobních střediscích. Jednotlivé typy a podtypy nádobí jsou zde přesně morfologicky vymezeny a v praktickém provedení rozlišeny od jiných, včetně příslušných detailů. I v tomto aspektu lze spatřovat odraz centrálního řízení novokřtěnské obce a výrobní jednotnosti, kterou občas naruší neobvyklý tvar, zhotovený buď na přání zákazníka, nebo jako nápodoba tvaru z jiného výrobního materiálu. Velmi důležité je zjištění, které se rovněž pravidelně opakuje při poznávání každého výrobního střediska, že většina fajánsového nádobí má své tvarové paralely i mezi hrnčářskými výrobky, a to nejen u zboží směřujícího do cizího spotřebitelského prostředí, ale zčásti i u nádobí pro vlastní potřebu.³² Tyto tvary, společné pro komplexní proud novokřtěnské keramické produkce, vyjadřují nejen výtvarné cítění samotných výrobců, ale odrážejí i modifikovaný slohový názor své doby – pozdní renesance.

Kromě polotovarů, poskytujících pouze jednostranné poznatky a tvarové stránce fajánsí, je v nálezovém fondu zastoupen dostatek dokladů, vypovídajících i o jejich dalších vlastnostech. Většina exemplářů je opatřena oboustrannou polevou, kromě bílé se vyskytují tyto barevné polevy: sytě modrá kobaltová, tmavomodrá, světle modrá, tmavozelená, světlá měděnkově zelená, žlutozelená, tmavomanganová a světle manganová. Polevy jsou

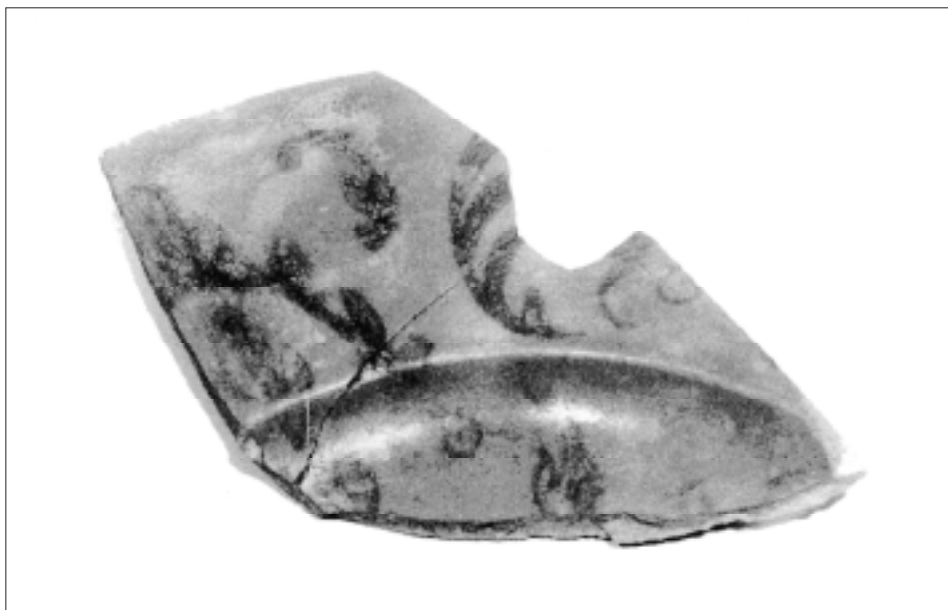

4. Zlomky prořezávaných podnosů, Vacenovice. Foto H. Nováková.

vesměs kvalitní a dobře splývají s podkladem. Tento základní a v praxi mnohdy obtížně zvládnutelný technologický problém, založený na přilnavosti režného střepu s polevou, byl zřejmě vyřešen hned v počátcích výroby fajánsí a patřil mezi četná výrobní tajemství, která si novokřtěnci pečlivě střežili. Předpokládá zároveň i stabilní nebo málo proměnlivé složení výrobního materiálu, jinak by se muselo složení polev stále prověřovat novými technickými zkouškami a upravovat. Z tohoto pozorování vyvstala hypotéza o centrálním zásobování dílen surovinou-hlínou, jejíž základní komponenty musely být stabilní, zatímco přídatné složky se mohly do jisté míry proměňovat.³³

Jestliže všechny doposud zmiňované aspekty splňovaly všeškeré nároky na vysokou úroveň novokřtěnských fajánsí, vypalování zřejmě patřilo k slabším místům vacenovické výroby. Lze tak soudit podle množství přepálených dokladů, vyskytujících se nejen na odpadní skládce, ale i ve spotřebitelském prostředí, jak bude v dalším textu doloženo. Vedle zničených polévaných výrobků přispívá k tomuto poznatku i značný výskyt režných polotovarů. Ani u nich nebyl přetažený výpal žádoucí, neboť způsoboval jednak deformaci tvarů, jednak zčásti měnil strukturu střepu a snižoval tak jeho vhodnost pro další použití – polévání. Větší výpal byl zpravidla spojen také s pronikáním kouře do pece, s vířením částic pecového prachu, jejich usazováním na stěny nádob a zatavováním do polevy. Působení kouře se projevovalo zčernalými polevami a zredukovanými barvami. Tyto technologické potíže vacenovických keramiků mohly vyplývat z nedostatečných znalostí nebo z nedokonale prováděných úkonů při procesu vypalování. Mohly být však závislé i na obecných klimatických podmínkách a na umístění vypalovací pece v terénu. Častý průnik kouře při pálení by mohl svědčit o umístění pece na málo chráněném nebo otevřeném prostranství, přístupném směrově proměnlivým větrům. I když lze předpokládat, že vypalovací pec byla zčásti zahloubena do země, terén v místě nálezů navozuje právě tuto možnost její nedostatečné ochrany proti působení povětrnostních podmínek.

K nejpozoruhodnějším dokladům, majícím zároveň největší vypovídací hodnotu, patří nalezené zlomky fajánsí s malovanou výzdobou. Pro moravské období je zcela převažující výskyt modré nebo barevné malby na bílé polevě, tento zaužívaný princip byl jen výjimeč-

5. Zlomek talíře se světle zelenou polevou a tmavozelenou malbou, Vacenovice. Foto H. Nováková.

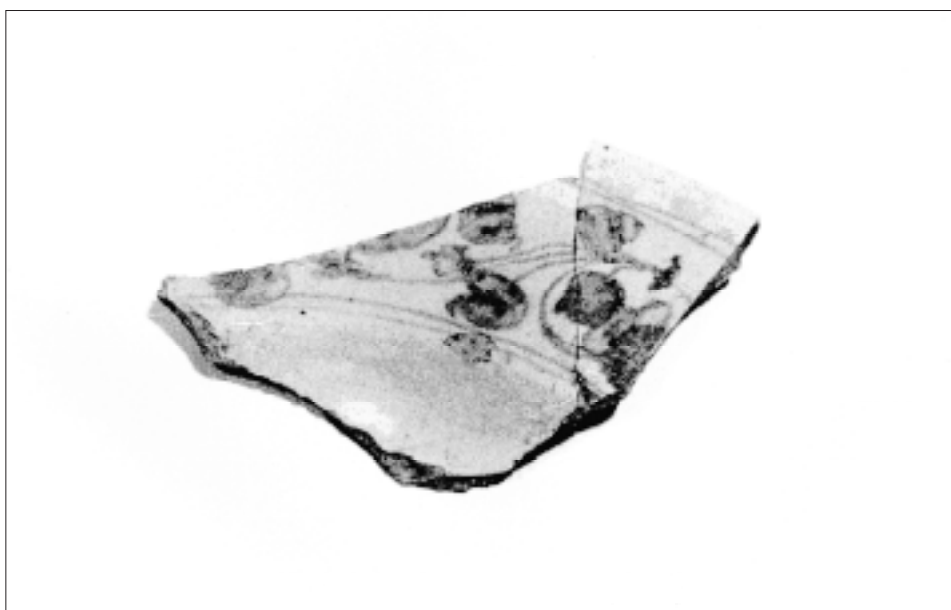
ně použit v opačném vztahu. Z vacenovického fondu jsou to především zlomky unikátního talíře s tmavozelenou malbou na světle zeleném podkladě (obr. 5), což pro toto období nebylo prozatím nikde jinde doloženo. Druhý doklad představuje zlomek velkého džbánu s modrou a žlutou malbou na světle modrém podkladě. Tento princip se sporadicky objevuje i v některých jiných výrobnách a představuje způsob dekorování, který doznal většího rozšíření až ve výrobě fajánsí na slovenské půdě.

Modrá nebo barevná malba na bílé polevě je ve vacenovickém fondu zastoupena natolik průkazně, že umožňuje formulování některých velmi důležitých poznatků. Při pečlivém srovnávání motivů, kompozice motivů a způsobu provedení malby lze v získaném materiálu rozlišit dva autorské rukopisy. K nejstaršímu výskytu *p r n í h o* rukopisu patří část nízkého kulovitého hrnku s odsazeným okrajem pro pokličku, který je opatřen stylizovaným rostlinným dekorem v závitnicové kompozici (obr. 6). Prezentuje klasickou ornamentiku z počátků výroby novokřtěnských fajánsí, sestávající ze stylizovaných plodů, lístků a spirál. V jeho barevné skladbě jsou zastoupeny obvyklé barvy tzv. vysokého ohně: modrá, zelená a žlutá. Z dalších dokladů autora tohoto rukopisu lze uvést části misky s talířovitým podokrajím, které nese opět průběžný rozvlinový dekor se stylizovanými plody a listy (obr. 7). Velmi pěkným dokladem starší fáze tohoto autora je dno podnosu opatřené kyticí s květy, listy a doplňujícími lístky se závitnicemi (obr. 8). Také jiná torza dokládají časté používání členěných trojlístků, dále i tulipány, tyto motivy jsou pro autora příznačné. Mladší fázi tohoto autorského rukopisu rozeznáváme u zlomků talíře se širokým podokrajím, na němž jsou zobrazeny kompozice s třemi členitými „zvadlými“ květy, vyrůstajícími ze stylizované trávy (obr. 10). V barevné skladbě se objevuje už i manganová pro kresbu, kontury a doplňkové motivy.

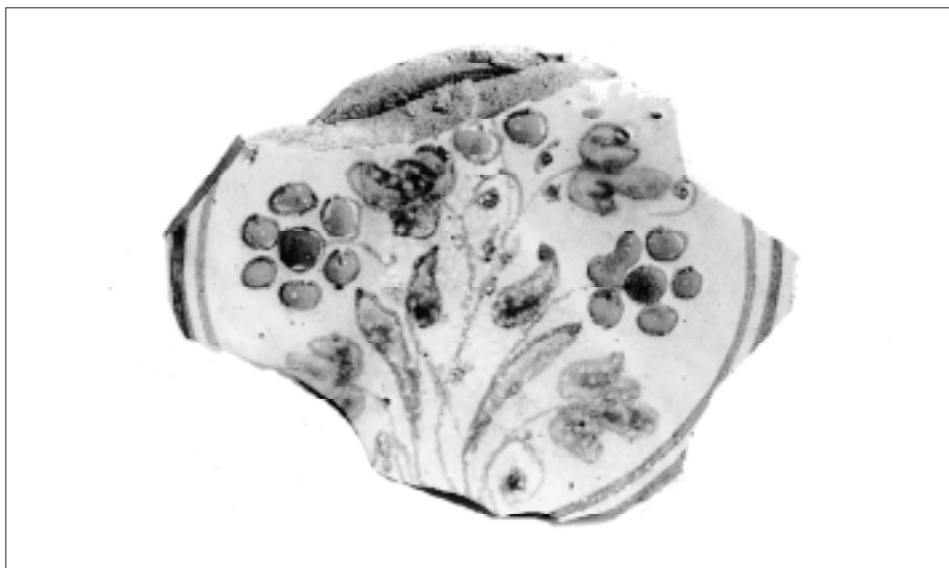
Podle tohoto rukopisu lze identifikovat některé autorovy výrobky z ostatního fondu fajánsí. Ze starší fáze je to mělký talíř s úzkým podokrajím, který má na dně kyticí s velmi podobnou motivikou a kompozicí jako u dna podnosu z Vacenovic (obr. 9).³⁴ Mladší fáze rukopisu je v dochovaném fondu doložena dvěma exempláři. Předně je to kulovitý džbánek

6. Část kulovitého hrnku se stylizovaným rostlinným dekorem, Vacenovice. Foto H. Nováková.

7. Část misky se stylizovaným rostlinným dekorem, Vacenovice. Foto H. Nováková.

8. Dno z podnosu se stylizovanou kyticí, Vacenovice. Foto A.Urbánková.

9. Talíř se stylizovanou kyticí, Státní zámek Jindřichův Hradec. Reprofoto L.Chvalkovský.

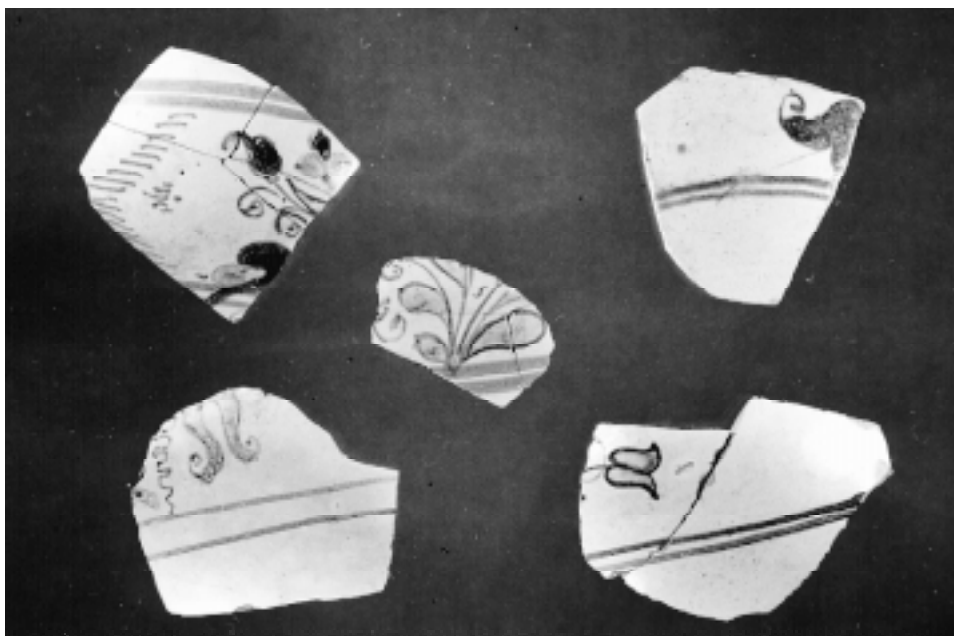
10. Zlomek talíře se stylizovaným rostlinným dekorem, Vacenovice. Foto H. Nováková.

s letopočtem 1612 a monogramem IFBZ (obr. 11), který byl nalezen při jednom ze záchranných výzkumů ve Strážnici.³⁵ Jak iniciály vypovídají, byl zhotoven pro majitele strážnického panství Jana Fridricha z Žerotína, po ornamentální stránce vyjadřuje obdobnou kompozici, tedy květy – zde karafiáty – vyrůstající ze stylizované trávy. Také části dalších fajánsových džbánek z téhož nálezů mají obdobné ornamentální kompozice a motiviku (obr. 12). Druhým nesporným dokladem tohoto autorského rukopisu je albarello s bohatým celoplošným dekorem, které bylo vyrobeno – podle zbytku letopočtu – asi v roce 1611 (obr. 13). Jeho bohatá výzdoba sestává z tulipánů a mnoha jiných květů, rozmanitě tvarovaných a doplněných listy, závitnicemi a spirálami, které jsou začleněny v několika násobných závitnicových kompozicích.³⁶

Druhý autorský rukopis vacenovické dílny není pro starší fázi spolehlivě doložen, pokud bychom s ním nespojovali torza některých dekorů, také zastoupených v nálezů (srovnej dále). Pro mladší fázi byl rekonstruován mimořádně důležitý exemplář, jímž je podnos s vytaženým a profilovaným středem, který nese jméno zákazníka a letopočet (obr. 14, 15). Nápis je v latině a zní: F.F. CHRISTOPHORVS. SYLESSY. DE. RISIACZ. ET. SV [...] ZYGMONDV. ANNO 1616. Tento výrobek, silně přepálený a zakouřený v peci, představuje zcela unikátní doklad pro zastoupení plného jména zákazníka, patrně uherského šlechtice, jež bývají jinak vyjádřena vesměs pouze iniciálami, dále i pro latinské znění nápisu, pojatého obvykle – podle čtení monogramů – nejčastěji v češtině, popřípadě v němčině. Dekor v modré barvě s manganovou kresbou a konturami představuje prostou závitnicovou kompozici s lístky, dvojlístky a trojlístky. K tomuto podnosu bychom mohli přiřadit ještě další dva artefakty, jež nepochybně souvisejí také se stejným autorským rukopisem. Je to silně přepálená miska s vyvřelou polevou a málo čitelným dekorem, jejíž dno je opatřeno stylizovanými rostlinnými motivy se smíšenými modro-manganovými konturami a na vodorovném okraji se dochovalo torzo nápisu. Dalším dokladem jsou zlomky velkého kulovitého džbánu, zničeného přetaženým výpalem a průnikem kouře do vypalovací pece, který v modré barvě zobrazuje část šlechtického erbu s rohy a postranními chocholy nahoře.

11. Džbánek s monogramem IFBZ a letopočtem 1612, Městské muzeum Strážnice. Foto J. Uherka.

12. Zlomky fajánsových džbánků, Městské muzeum Strážnice. Foto L. Chvalkovský.

13. Albarello s bohatým stylizovaným rostlinným dekorem, Etnografický ústav Moravského zemského muzea Brno. Foto S. Doleželová.

Erb je komponován přes celou výšku stěny, ačkoliv kompozice džbánu byla podle tradičního pojetí vymezena dvěma pásy doplňkových dekorů ve středu výdutě, jak bylo obvyklé u výtvarného řešení těchto typů džbánů.

Na základě přímých dokladů z vacenovické dílny lze rovněž identifikovat některé fajánse, které byly zhotoveny tímto autorem. Podle pojetí dekoru, způsobu psaní písmen i číslic u letopočtů a dalších indicí lze s ním spojovat konvici pro Viléma staršího Slavatu z Hradce s letopočtem 1617 (obr. 16). Konvice nese modrý vlys ze stylizované rostlinné motiviky s manganovými konturami, barvy ztmavly přetaženým výpalem.³⁷ Vacenovickou provenienci mají zřejmě také nedatované talíře z trčkovského souboru v lobkovické sbírce v Roudnici nad Labem, které nesou iniciály manželů Jana Rudolfa a Marie Magdaleny Trčků z Lípy.³⁸ Jisté souvislosti by mohly nasvědčovat i o příslušnosti další památky k vacenovické dílně, čtyřboké láhve z roku 1609, pocházející ze soukromé vídeňské sbírky;³⁹ toto řešení však ponecháváme prozatím otevřené.

Archeologicky získaný materiál a exempláře dochovaných fajánsů přispívají také k vytvoření bližší charakteristiky obou autorských rukopisů a jejich časového trvání. Rukopis prvního autora je starší, doklady umožňují vývojový pohled. Jeho působení lze spojovat vůbec s počátky činnosti vacenovické výroby, jak by mohlo dokládat torzo letopočtu s dvojčíslím 59 na podhrdlí jednoho džbánu, stejně jako část zmíněného kulovitého hrnku, pojatého v klasickém stylu malby s modrými konturami. Zlomky talíře se širokým podokrajím, dochované albarello a doklady ze Strážnice prezentují tvorbu tohoto autora po roce 1610, kdy do malby začíná pronikat manganová barva, zpočátku jen jako doplňková. Zdá se, že v dalších letech tento rukopis mizí, mezní datace k roku 1612 je doložena kromě strážnického džbánu i dalším, stejně rukopisně provedeným letopočtem z vacenovického fondu. Autor tohoto rukopisu byl invenčně založený, o čemž svědčí bohatá frekvence jed-

14. Podnos s vytaženým a profilovaným středem, Vacenovice. Foto A. Urbánková.

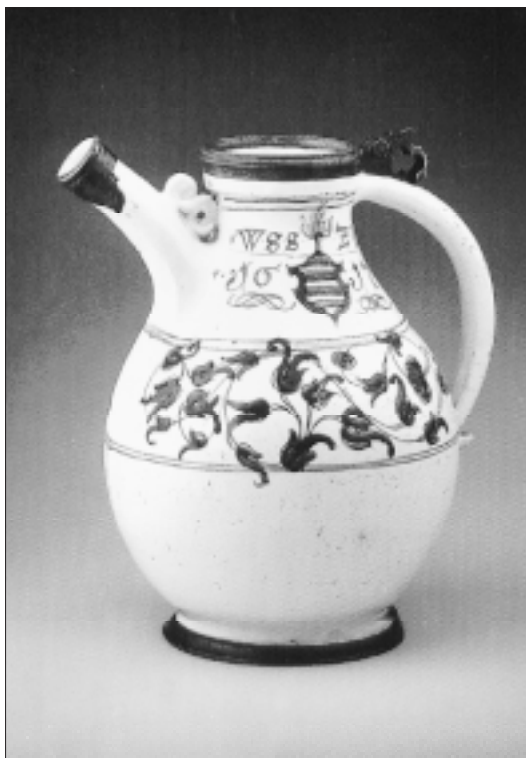
notlivých ornamentálních motivů a jejich skladba, v praktickém provedení někdy však málo pečlivý až povrchní; zběžně provedené jsou i doplňkové dekory. Může se zdát paradoxní charakteristika, že autorovo myšlenkové, duchovní zapojení při hotovení malby mohlo být na úkor jejího praktického provedení, budícího dojem jaksi málo přítomné a prožité účasti. Řečeno jinými slovy, autor v průběhu malby věnoval více pozornosti motivům a kompozici, než pečlivému provedení malby. Při analýzách tohoto rukopisu maně vyvstává autorova charakteristika, objevující se ve stejném pojetí i v jiných výrobních, že se jedná o keramiku ze starší, zakladatelské generace, která se zasloužila o vznik novokřtěnské fajánsové výroby na Moravě, ale do jejího dalšího rozvoje už výrazněji nezasáhla. Podobné asociace vyvolává zvláště způsob používání dvojích kontur na jednom exempláři, modrých a manganových, které v přechodném období poněkud rozmělnují výtvarný účín fajánsí.

Druhý autorský rukopis lze průkazněji doložit nejdříve kolem roku 1610, kdy se jeho autor zřejmě zaučoval ve vacenovické dílně. Může mu náležet část dna misky s elementární a kompozičně neuspořádanou výzdobou i neuměle psaným letopočtem 1610, snad jako doklad učňovské práce (obr. 17). Jeho výrobkem by měla být i zmíněná miska s dvojí konturou motivů a nápisem na vodorovném okraji. Z plného produkčního období, kdy si již zcela osvojil manganovou kresbu, pochází podnos z roku 1616 a slavatovská konvice z roku 1617, nepochybně také talíře z trčkovské kolekce. Autor byl dobře znalý písma a měl zálibu

15. Podnos s vytaženým a profilovaným středem, Vacenovice. Foto A. Urbánková.

v delších nápisech, charakteristický je i způsob psaní číslic u letopočtů. Jeho práce prozrazuje také příznačný způsob psaní písmene H s obloučkem na příčce, který je vždy obrácený nahoru a nikoliv dolů, jak je běžné u všech ostatních doložených nápisů a monogramů. Autor disponoval pevnou rukou a jistým rukopisem, ale vlastní průběh malby byl spíše pomalý, což vyniká zvláště u šlechtických erbů, písařských ozdob a u písma. Na druhé straně se nevyznačoval velkou invenčností a kromě základních dekorů neznáme od něho vlastně žádnou širší motivickou škálu. Je to jakýsi protiklad k prvnímu keramikovi, spíše se při práci soustředil na techniku malby a používal omezenou paletu motivů. Osvojil si plně nové pojetí malby s manganovou kresbou a konturami, počítal se vzhledovým působením manganové barvy, tmavé až černé linie využíval ke zdůraznění obrysů i ke stínování motivů. Jeho vyspělost spočívala i v dobré výtvarné kompozici. U džbánů se šlechtickými erby dovedl narušit dosavadní vyvážené kompozice ploch, dekorovaných a bílých, a hlavní výzdobu – erb s monogramem a letopočtem – umístil netradičně tak, aby plocha byla opět kompozičně vyvážená. V podtextu tohoto rukopisu se opět mimoděk zračí charakteristika jeho autora, rovněž doložená i v jiných dílnách, a to jako příslušníka další tvůrčí generace, která si osvojila nový výtvarný styl, pro něhož je do jisté míry příznačná stylizace dekoru. Tyto tendence nebyly sice všeobecné, neprojevují se třeba ve starobřeclavské výrobě, ale vidíme je například i u tvůrce unikátní strachotínské misky se stylizovanou architektonickou výzdobou z roku 1610.⁴⁰ A právě tyto tendence naznačují, že ornamentika moravských novokřtěnských fajánsí by se bývala ještě více proměnila a vývoj stylizace by možná pokračoval dále v duchu soudobých výtvarných názorů, nebýt násilného přerování vývoje v důsledku začátku třicetileté války a nuceného vystěhování novokřtěnců ze země. Opuštění Moravy znamenalo konec těchto přeměn, na slovenské půdě byla úplně odlišná situace.⁴¹ Kromě budování základní životní existence zakoušela zde i fajánsová výroba – ostatně načas úplně přerušena – složitě hledáním nových technologických souvislostí, dekor nových výrobků na jistou dobu stagnoval a byl aplikován podle inspirace z konzervativních podob, které pro Moravu znamenaly vlastně přežívání starého stylu.

16. Konvice se slavatovským znakem, Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, sbírka H. Vavrečky. Reprofoto L. Chvalkovský.

17. Část dna misky s letopočtem 1610, Vacenovice. Foto H. Nováková.

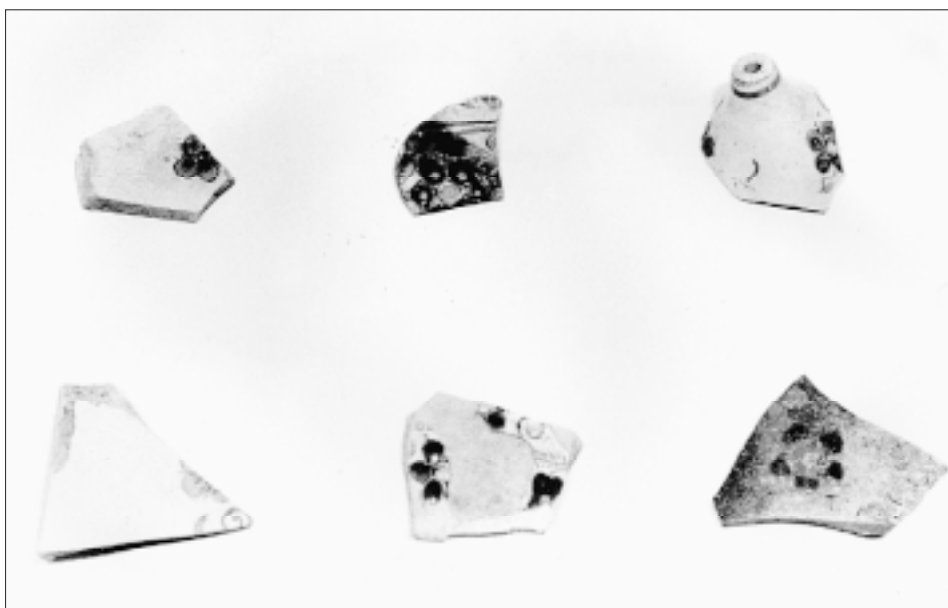

18. Doplňkové dekory na fajánsovém nádobí, Vacenovice. Foto H. Nováková.

Nové inspirační impulzy přinesly až inovace ve druhé polovině 17. století, zavedení figurální malby, vedut a posléze využití vlivů holandského Delftu.

Vraťme se však nazpět k další charakteristice vacenovické výroby. Kromě obou specifikovaných rukopisů jsou zde zastoupeny ještě náznaky jiných dekorů, sice hodně torzovitých, nicméně i přesto lze předpokládat, že patří oběma autorům, a nikoliv dalšímu, třetímu výrobcí. Kromě neprůkazných doplňkových motivů (obr. 18) jsou to především motivy pětিলístých kvítků, které mají různou podobu (obr. 19). Některé okvětní lístky jsou plné a jednobarevné nebo jejich konce jsou vyplněny jinou barvou, popřípadě jsou prázdné se žilkováním. Tyto indicie by ukazovaly na možné provenienční souvislosti s některými exempláři z dochovaného fondu, například s bohatě zdobeným oválným podnosem z roku 1610,⁴² nebo s kulovitým džbánkem s dvojitým vročením 1612.⁴³ Ze zkušenosti však víme, že při identifikaci autorských rukopisů nestačí vycházet z pouhého výskytu ornamentálních motivů, jejichž frekvence byla zastoupena ve více výrobnách (pětिलísté kvítky byly zjištěny i ve Staré Břeclavi a Strachotíně), a že je nutno motiviku hodnotit v jednotě se skladbou dekoru a dalšími parametry. Rozřešení těchto otázek by přineslo jedině dokončený výzkum v samotné výrobě a nové výzkumy v dalších lokalitách.

Také suma dalších poznatků je závislá pouze na získání nových dokladů z archeologických výzkumů. Kromě poznávání vlastních počátků novokřtěnské fajánsové výroby na Moravě spadají sem i dílčí aspekty, například doklady ke vzniku a šíření ornamentálního fondu fajánsí. Při zavádění fajánsové technologie bylo zřejmě vybráno některé soudobé keramické středisko, aby provádělo technické zkoušky a vůbec prověřovalo řadu, do té doby pro novokřtěnce neznámých keramických problémů. Dosavadní výzkumy nasvědčují, že tímto zkušebním centrem mohl být Strachotín, který vyškolil první keramiky – fajánserý. K tomuto předpokladu nás přivedly nejen analýzy strachotínského nálezového celku ale i hodnocení dokladů z vacenovické dílny. Ornamentální projev a zčásti i rukopis, naležející prvnímu autorovi této dílny, se v mnohém podobají jednomu z nejstarších strachotínských rukopisů. V okruhu motiviky lze sledovat v obou případech stejně provedené tulipá-

19. Torza dekorů s pětilistými kvítky, Vacenovice. Foto H. Nováková.

ny, členěné trojlístky i další doplňkové prvky, také ve způsobu pojetí malby se projevují mnohé shody. Tyto okolnosti ostatně nacházíme porůznu i u jiných dokladů z dochovaného fondu fajánsí a jsou to právě doklady z počátků fajánsové výroby.⁴⁴ Avšak ani přes tyto evidentní shody nemůžeme s jistotou přisoudit tyto výrobky Strachotínu či Vacenovicím. Domnívám se, že skutečné vysvětlení spočívá v předpokladu, že výrobci čerpali motiviku i pojetí malby ze společných vzorníků, nebo si tento styl osvojili ve společném školicím středisku, jímž mohl být právě Strachotín.⁴⁵

Doklady z výzkumu vacenovické dílny umožňují také formulaci jiných důležitých poznatků. Předně je to okruh otázek spojených s výrobou fajánsí pro spotřebitelské prostředí, tedy poznání kvality dodávek a přímých dodavatelských vztahů. Problémy s vypalováním fajánsí, které měli vacenovičtí keramikové, mají odraz i ve spotřebitelském prostředí. Přetažený výpal, jako hlavní negativní technologickou charakteristiku dílny, má nejen albarello a džbánky pro strážnického Žerotína, ale i konvice se slavatovským znakem, dokonalé v tomto směru nejsou ani talíře ze souboru Trčků z Lípy. Tyto skutečnosti jsou svědectvím, že novokřtenci expedovali ze svých dílen nejen kvalitní a bezchybné zboží, ale mnohdy také určité procento výrobků méně dokonalých. Procházíme-li dochovaný fond fajánsí, zjišťujeme tento projev u více exemplářů.⁴⁶

Z okruhu dodavatelských vztahů máme u Vacenovic zjištěn první přímý doklad o produkci dílny pro konkrétního objednavatele. Vacenovičtí novokřtenci udržovali zřejmě dobré vztahy se strážnickými Žerotíny, kteří byli v druhé polovině 16. století načas také majiteli milotického panství. Pronajímali vacenovickým novokřtěncům louky a poskytovali jim dříví z lesa. Džbánek pro Jana Fridricha z Žerotína byl zřejmě součástí většího souboru, jak ostatně dokládají i zlomky dalších nádob.⁴⁷ Dodávky nádobí z vacenovické dílny byly vyřizovány asi během delšího období a mohly být snad i součástí uzavíraných nájemních smluv, jak je doloženo například mezi novokřtenci z Alexovic a vlastníkem moravskokrumlovského panství.⁴⁸ Analogicky lze předpokládat i u dalších výroben, že mohly pracovat pro své feudální pány. Tak strachotínští keramikové mohli dodávat své výrobky mikulovským Ditrichštejnům,⁴⁹ pouzdřanští a příbichťtí židlochovickým Žerotínům, starobřeclav-

ští břeclavským Žerotínům a podobně. Na druhé straně je samozřejmé, že produkce jednotlivých dílen nebyla omezena jen na teritoria příslušných panství, ale směřovala i do značně vzdálených míst. Prostředníky při sjednávání mohla být právě domácí šlechta, což je doloženo pro jiné novokřtěnské výrobky například u židlochovického Jana Diviše z Žerotína.⁵⁰ V rámci tohoto předpokladu bychom mohli osvětlit i vznik trčkovského souboru ve vacenovické dílně, který mohli zprostředkovat strážniční Žerotínové, spříznění s rodem Trčků z Lípy.⁵¹

Tvůrčí invence vacenovických keramiků je v dostatečné míře doložena tvary a dekory nádobí, jediným závažným nedostatkem bylo ne vždy dokonalé vypalování. Podle dosažitelných poznatků lze rozeznat jistou diferenciaci dílen nejen podle šíře vyráběného sortimentu, ale podle autorských rukopisů určit i počet výrobců. Tak lze charakterizovat menší dílny, jako byly například Ostrožská Nová Ves a Stará Břeclav, kde byl identifikován pouze jeden autorský rukopis.⁵² Naproti tomu Strachotín patřil mezi největší střediska novokřtěnské keramické výroby a – jak bylo naznačeno – v počátcích fajánsové produkce mohl sloužit i jako školicí místo pro výchovu ostatních keramiků. Vacenovice bychom mohli řadit mezi středně velké výroby se zastoupením dvou autorských rukopisů, které sice nejsou souběžné hned od počátků fajánsové výroby, nicméně v určitém časovém úseku se překrývají. V závislosti na tomto členění si není možno nepovšimnout zároveň i jisté diferenciaci v šíři vyráběného sortimentu. U obou výroben, které se jeví jako malé, byla doložena intenzivní výroba fajánsových kamen, zatímco u všech ostatních prezentují toto výrobní zaměření pouze ojedinělé zlomky. S tímto zjištěním jsou spojena také další nálezo- vá specifika, totiž že u obou malých dílen bylo zastoupeno mnohem méně dokladů fajánsového nádobí než u ostatních. Logickým vysvětlením této situace by mohlo být to, že malé výroby byly závislé na menším spotřebitelském okruhu a musely produkovat všechny druhy fajánsové výroby, tedy i kamna, zatímco produkce velkých dílen se specializovala a směřovala i do značných vzdáleností, jak bylo doloženo u vacenovických výrobků pro slavatovské a trčkovské rody. Protože však stejně vysoká úroveň všech dílen by mohla svědčit proti tomuto předpokladu, což znamená, že i malé dílny mohly kvalitou uspokojit náročného zakazníka, je možné i jiné vysvětlení, skrývající se ve vnitřním prostředí novokřtěnské obce nebo v tehdejší objednatelské praxi či v jiném, dosud neznámém důvodu.⁵³

Pro metodiku při rozeznávání identických autorských rukopisů vyvstávají z vacenovického fondu další obecné poznatky. Hlavním zjištěním je to, že výrobky jednoho autora často nebývají na první pohled zcela identické. Mohou obsahovat rozdílnou motiviku i kompozici, základní prvky rukopisu však vždy zůstávají. K motivice lze říci, že autoři disponovali relativně značným množstvím základních motivů, které sdružovali do víceméně ustálených kompozic. Malba se proměňovala podle toho, v jaké kompozici byly prvky obsaženy. Jiný vzhled dekoru přineslo použití motivů v průběžné rozvilinové kompozici, odlišnou podobu mělo umístění v kyticové nebo centrální kompozici. K odlišnostem přispívalo také umístění dekoru na dutém nebo plochém nádobí, což lze ztotožnit s prostorovým a plošným vyjádřením malby. I v těchto případech můžeme sledovat rozdílné použití motivů a jejich skladby v malbě téhož autora. Lze předpokládat, že v budoucnosti se zajisté objeví mnohé další doklady k tomuto tématu, tedy zejména podklady pro srovnání prostorových a plošných dekorů v pojetí téhož autora.

Uvedené možnosti jsou založeny na propojení určitého dekoru s více či méně omezenými plochami, tedy s určitým stereotypem v umístění dekoru. S tím souvisí i další otázka, a to osobní kreativita samotného tvůrce, která vynikala více na méně omezených plochách a v relativně volnějším kompozicích. Ostatně už z obecné charakteristiky kreativity vyplývá, že tvořivý autor nemusí mít vždy úplně stejné provedení dekoru.

Není snadné rozlišit rukopisy podle mnohdy torzovitěho materiálu, který navíc pochází z delšího časového úseku. Také tímto rozpětím se rukopisy vzdalují, stejně jako je proměňují i určité technologické parametry. Například postupné zavádění manganové barvy mění zčásti provedení dekoru i jeho celkový vzhled. Manganová barva, použitá pro kresbu

a kontury, působí stroze, opticky zeštíhluje motivy a při přetažení výpalu jsou linie nepřesné a vytrácejí se. Při rozeznávání identických autorských výrobků je nutno specifikovat společné prvky, jež autor – mnohdy jen podvědomě – zanechával ve svém rukopise. Někdy jsou to jen detaily, které se nezdají být podstatné, ale v identifikačním procesu mají mnohdy klíčové postavení.

Při studiu každého dalšího keramického střediska poznáváme různé typy výrobců, jejichž tvůrčí zázemí vycházelo nejen z praktických výrobních podmínek, ale také z obecných kreativních zákonitostí, které stojí v pozadí každé myšlenkově uvědomělé činnosti. Nacházíme rovněž podklady pro vývojový pohled a vidíme, že novokřtěnské fajánse neustrnuly v dekoru, opírajícím se zpočátku o vlastní vytvořené předlohy. Monografické souhrny z jednotlivých výrobních středisek přinášejí důležité příspěvky k vytvoření celkového vývojového pohledu i k vypracování komplexní syntézy o výrobě novokřtěnských fajánsí na Moravě.⁵⁴

Poznámky:

- 1 Pajer, J.: *Novokřtenci v Ostrožské Nové Vsi*. In: Slovácko 40, 1998, str. 161–182; Pajer, J.: *Novokřtenci ve Staré Břeclavi (K možností identifikace novokřtěnských fajánsí podle archeologických nálezů)*. In: Jižní Morava, 34, 1998, str. 53–72.
- 2 Srov. článek z denního tisku *Spuren der mährischen Wiedertäufer*. Der Neue Tag, 3. 1. 1943, str. 3. Srov. také pozn. 22.
- 3 Srov. Zieglschmid, A. J. F.: *Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder*. New York 1943, str. 469–470 (dále citováno zkráceně jako Zieglschmid).
- 4 Zieglschmid, str. 526, 570, 603.
- 5 Zieglschmid, str. 633, 639.
- 6 Zieglschmid, str. 657, 673.
- 7 Albrecht z Valdštejna držel milotické panství v letech 1613–1619, pak je prodal svému příbuznému Adamovi staršímu z Valdštejna. Srov. Hurl R. a kol.: *Kyjovsko*. Brno 1970, str. 387.
- 8 Zieglschmid, str. 675–677; tato zpráva se v jiných edicích novokřtěnských kronik neuvádí.
- 9 Zieglschmid, str. 711.
- 10 Zieglschmid, str. 724.
- 11 Zieglschmid, str. 736.
- 12 Beck, J.: *Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Österreich-Ungarn*. Vídeň 1883 (dále citováno jako Beck).
- 13 Zieglschmid, str. 744.
- 14 Beck, str. 400.
- 15 Hurl, R., c. d., str. 444.
- 16 Srov. rukopisná kronika Nopp, L.: *Kronika města Strážnice II/2*, str. 596–597 (Okresní archiv v Hodoníně).
- 17 Nopp, L.: *Poddanské poměry na Strážnicku před 300 roky*. Časopis Matice moravské 27, 1903, str. 318.
- 18 Holcman, V.: *Kapitoly z dějin Vacenovic*. In: Sjezd rodáků a přátel. Vacenovice 1966, str. 8. Tato zpráva se necituje ve zpracování bzeneckého urbáře, údaj bude nutno prověřit podle originálu (srov. Cvrček, J.: *Urbář panství bzeneckého*. Časopis Matice moravské 37, 1913).
- 19 Srov. Pajer, J.: *Sídla novokřtenců na jižní Moravě (Příspěvek k identifikaci a diferenciaci lokalit)*. In: Jižní Morava 35, 1999, str. 60.
- 20 Srov. článek z tisku v pozn. 2.
- 21 Matrice byla uložena ve sbírkách Moravského zemského muzea, dnes je nezvěstná, dochovala se pouze její fotografie v archivu H. Landsfelda.
- 22 Srov. Landsfeld, H.: *Stav keramických vykopávek u nás v poslední době*. In: Lidové hrnčičství a džbánkařství. Praha 1950, str. 249–250.
- 23 Srov. Landsfeld, H., c. d., str. 242–243.

- 24 Srov. katalog Kudělková, A. – Zemínová, M.: *Habánská fajansy*. Praha 1961.
- 25 Nálezová dokumentace je uložena v archivu Moravské galerie v Brně. Děkuji dr. Jarmile Novotné, kurátorce sbírek, za vyhledání a možnost studia těchto materiálů, stejně jako dr. Aleně Křížové, vedoucí UPO, za svolení k publikaci dokladů. Ve sbírkách Moravské galerie jsou uloženy tyto exempláře: restaurovaný podnos s nápisem a datací 1616 (inv. č. 27.873), dno podnosu se stylizovanou kyticí (inv. č. 27.874) a dva zlomky matrice s obloučkovým vzorem (inv. č. 17.037 a 17.038), které byly při zpracovávání fondu slepeny do jednoho celku. Za lokalizaci těchto dokladů, která nebyla v inventární knize uvedena, děkuji dr. Aleně Adlerové (Kudělkové) z Prahy.
- 26 Děkuji řediteli muzea Ing. Janu Špatnému a historikovi Mgr. Milanovi Koudelkovi za možnost studia nálezového fondu.
- 27 Nejvýznačnějším dokladem z Landsfeldovy sbírky je velká část matrice s obloučkovým vzorem, která byla spolu s ostatními vacenovickými nálezy poskytnuta Historickému muzeu ve Slavkově.
- 28 Srov. Pajer, J.: *Origins of Anabaptist Ceramics in Moravia: Archaeological Perspectives*. In: *The Potters Art: Contributions to the Study of the Koerner Collection of European Ceramics*. Vancouver 1997, str. 87–107.
- 29 Četné doklady přináší citovaná Landsfeldova kniha *Lidové hrnčířství a džbánkařství*.
- 30 Fond novokřtěnských fajansí ze Strachotína, získaný archeologickými výzkumy v letech 1982–1984, je uložen nyní ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově, byl zpracován s finanční podporou Ministerstva kultury ČR. Obsahuje přes tisíc položek, vydání katalogu bude závislé na soustředění příslušných finančních prostředků.
- 31 Zde publikovaný exemplář byl sestaven z většího dílu ze sbírky H. Landsfelda a z části, uložené v Historickém muzeu ve Slavkově, nachází se v této instituci. Kromě toho je jedna část ve sbírce Moravské galerie, jak bylo uvedeno v pozn. 25.
- 32 Srov. Pajer, J.: *K počátkům habánské keramické výroby na Moravě*. In: *Jižní Morava* 32, 1996, str. 88 (článek je českým zněním studie v anglickém jazyce, citované v pozn. 28).
- 33 Srov. Pajer, J.: *Habánské keramické středisko v Strachotíně (Předběžné zhodnocení výzkumu)*. In: *Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*. Brno 1989, str. 190–207; Pajer, J.: *Novokřtěnci na Moravě (Úvodní poznámky k metodice studia)*. In: *Slovácko* 39, 1997, str. 9–23.
- 34 Srov. Kybalová, J. – Novotná, J.: *Habánská fajansy 1590–1730*. Praha 1981, text na str. 30, obr. 22 na str. 102.
- 35 Srov. Pajer, J.: *Hromadný náleze ze začátku 17. století ve Strážnici*. Strážnice 1982, tab. XVII na str. 153. Džbánek má na dně značku HVI.
- 36 Děkuji ředitelce Etnografického ústavu Moravského zemského muzea dr. Haně Dvořákové za možnost publikování tohoto exempláře (inv. č. 20.257). Albarello bylo sestaveno ze čtyř kusů, nacházejících se v majetku různých institucí, a poprvé publikováno v katalogu Kybalová, J. – Novotná, J., c. d., text na str. 29, obr. 8 na str. 98. O jeho vacenovické provenienci uvažoval i P. Kurfürst ve svém příspěvku k identifikaci novokřtěnských fajansí (srov. Kurfürst, P.: *K problémům identifikace moravských křtěnských fajansů z let 1580–1622*. In: *Studie Muzea Kroměřížska* 1982, str. 79). Z textu studie není zřejmé, zda autor prostudoval materiál z vacenovické dílny, uložený v Historickém muzeu ve Slavkově, nebo vycházel pouze z jednoho fajansového zlomku, který ve Vacenovicích získal při povrchovém ohledání naleziště.
- 37 Konvíci poprvé publikoval Černoهورský, K.: *Moravská lidová keramika*. Praha 1941, obr. 18 a, b (oboustranný pohled); dále Kybalová, J. – Novotná, J., c. d., text na str. 32, obr. 37 na str. 106; dále Kybalová, J.: *Keramická sbírka Hugo Vavrečky*. Praha 1995, str. 6 a 7 (zde moje lokalizace do Vacenovic). O vacenovické provenienci uvažoval i Kurfürst, c. d., str. 79.
- 38 Srov. Poché, E.: *Uměleckoprůmyslové museum v Praze*. Praha 1955, obr. 69 (zde mylná datace do 2. poloviny 17. století); Kybalová, J. – Novotná, J., c. d., text na str. 33, obr. 45 a 46 na str. 110.
- 39 Srov. Černoهورský, K.: *Počátky habánských fajansí*. Opava 1931, obr. 30 a 31. Motivika a způsob psaní letopočtu jsou shodné s rukopisem prvního autora, písmeno H s obloučkem nahoru by tento výrobek spojovalo spíše s druhým autorem. Je však pravděpodobné, že způsob psaní písmen mohl získat tento autor během výuky od svého učitele – autora prvního rukopisu.

- 40 Srov. Pajer, J.: *Habánská miska s pohledem na zámek v Mikulově?* Umění 32, 1984, str. 172–175.
- 41 Počátky novokřtěnských fajánsí na Slovensku nelze datovat před rok 1622. Prozatím neexistuje jediný doklad, který by popřel toto tvrzení, ani dlouholeté a důkladné archeologické průzkumy H. Landsfelda, podnikané především v Sobotišti a Košolné, nepřinesly žádné stopy dřívější výroby. Z jeho vykopávek naopak vyvstává, že po roce 1622 museli novokřtěnští keramikové vyřešit řadu technologických problémů, než mohli zahájit produkci fajánsí na slovenské půdě. Z tohoto hlediska jsou zcela mylné až absurdní vývody F. Kalesného, které zveřejňuje ve své knize *Habáni na Slovensku* (Bratislava 1981).
- 42 Srov. Katoňová, I.: *A habán kerámia Magyarországon*. Budapešť 1976, obr. 2.
- 43 Srov. Kybalová, J. – Novotná, J., c. d., text na str. 31, obr. 29 na str. 104.
- 44 K těmto dokladům patří i nejstarší památky fajánsové výroby moravských novokřtěnců – dva džbány s vročením 1593, u nichž není prozatím zřejmé, v které lokalitě byly vyrobeny, ani proč jeden z nich nese vyobrazení hrnčířského kruhu (k druhému dokladu srov. pozn. 46 této studie). Také džbánek z roku 1599, který byl součástí sbírek berlínského Schlossmusea a před koncem druhé světové války byl zničen při náletu, připomíná motivikou i provedením rukopisu tvorbu jednoho ze strachotínských keramiků. (Srov. Černohorský, K.: *Moravská lidová keramika*, c. d., obr. 3.) Ani při značné zkušenosti, které jsem v tomto směru nabyl, nemohu se však „s čistým svědomím“ rozhodnout, zda tento doklad provenienčně přiřadit ke Strachotíně. Naproti tomu některým jiným „odborníkům“ jsou tyto vztahy naprosto jasné: Ve své studii spojuje P. Kurfürst džbánek z roku 1599 s Podivínem (srov. Kurfürst, P., c. d., str. 78), a to pouze na základě několika střepů získaných sběrem na poli. Snad i tyto omyly mají význam pro řešení otázek provenience a nechtěně dokazují podobnost novokřtěnských fajánsí z počátků výroby, která mohla vycházet právě z naznačeného společného základu.
- 45 V nálezovém fondu ze Strachotína je obsaženo množství výrobků, které lze označit za učňovskou práci, jimiž je i většina fajánsových nádobek-hraček. Bližší charakteristika strachotínského centra bude podána v připravovaném katalogu fajánsí.
- 46 Přetažený výpal s částečně vyhořelými barvami má jeden ze džbánů z roku 1593. Tento džbán, nacházející se původně ve sbírce Kurta Bösche v Mnichově, byl dlouho odborně veřejnosti neznámý. Poprvé jej publikoval Kříš z Tinkovích, B.: *Habán „inkunábulum“ nyomában*. In: *Művészettörténeti Ertesítő* 1968, str. 73. V roce 1988 byl vydražen ve Fischerově aukční síni v Heilbronně za 22 000 DM (srov. katalog *Sammlung Kurt Bösch*. Heilbronn 1988, str. 87). Dnes se nachází ve sbírce J. E. Horvatha v kanadském Vancouveru.
- 47 Spolu s těmito doklady, které patří do Vacenovic, byl ve stejném objektu nalezen a rekonstruován také další soudobý džbán s neúplným vročením 161? (srov. Pajer, J.: *Hromadný nález*, c. d., tab. XVII na str. 153). Podle dekoru a celkového provedení náleží do jiného výrobního střediska, které bychom mohli – na základě určitých historických indicií – spojovat se Žádovicemi. V písemných pramenech je doloženo, že v roce 1612 najímali žádovičtí novokřtěnci od majitele strážnického panství Jana Fridricha ze Žerotína panské louky v Závídově (srov. Nopp, L.: *Kronika města Strážnice* II/2, c. d., str. 596–597), z nichž platili – jako vacenovičtí – skoro dvojnásobný nájem (srov. pozn. 17 této studie). (Kromě toho měli louku asi i v Újezdci, z níž platili bzenecké vrchnosti v roce 1604 podle urbáře 5 grošů; srov. Cvrček, J., c. d., str. 284.) Žádovice patřily mezi velká sídla novokřtěnců, ještě při lánové vizitaci v roce 1670 stálo u vesnice pět novokřtěnských domů (srov. Maťjek, F.: *Lánové rejstříky Hradištského kraje z let 1669–1671*. Uherské Hradiště 1984, str. 81). Lze zde oprávněně předpokládat i výrobu fajánsí, o jejíž objevení se marně pokoušel už H. Landsfeld. Podle dekoru strážnického džbánu se rýsuje v dochovaném fondu fajánsí určitá skupina, jejímž výrobním místem by mohly být právě Žádovice. V dalších výzkumech jistě přijde na řadu i tato lokalita, prozatím však odsud nejsou známy žádné doklady.
- 48 Srov. Novotný, J.: *Novokřtěnci na jižní Moravě v 16.–17. stol.* Vlastivědný věstník moravský 14, 1959, str. 91.
- 49 Výrobu pro mikulovského Ditrichštejna by snad mohlo dokládat písmeno-značka D, objevující se na některých výrobcích ze Strachotína.
- 50 Srov. Hrubý, F.: *Nové příspěvky k dějinám moravských novokřtěnců*. In: *Českými dějinami*, sborník Václava Novotného. Praha 1929, str. 217.

- 51 Majitel strážnického panství Jan Fridrich pocházel z kolínské větve Žerotínů, jeho babičkou byla Veronika Trčková z Lípy. Srov. D o r s k ý, F.: *Strážnický okres*. Vlastivěda moravská. Brno 1914, rodokmen na str. 265.
- 52 Srov. pozn. 1.
- 53 Vnitřní organizace novokřtěnské obce se jistě odrážela také v organizaci řemeslné výroby, tedy i ve výrobě fajánsí. Kromě naznačených možností centrálního zásobování dílen a vyškolování keramiků, mohla mít vnitřní organizace vliv i na jiné praktické otázky. Tak lze například uvažovat o výpomoci mezi dílnami po čas velkých termínovaných zakázek, což by opět mělo mít odraz v náleзовých celcích, získaných archeologickými výzkumy.
- 54 V příštích letech bych se chtěl zaměřit na další archeologické výzkumy keramických center a na komplexní shrnutí problematiky. K tomuto cíli by mělo sloužit grantové téma „*Počátky novokřtěnských fajánsí na Moravě*“, o které jsem zažádal na léta 2000–2002 a které by mělo vyústit ve stejnojmenné monografii.

PhDr. Jiří Pajer, CSc. (nar. 1948), etnograf a archeolog, působí jako samostatný vědecký pracovník ve Strážnici, dříve pracoval v Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Zabývá se novověkou (postmedievální) archeologií, především speciální problematikou výzkumu a zpracováním novokřtěnské keramiky, v oblasti folkloru zpracováním a vydáváním zpěvníků lidových písní.

Wiedertäufer in Vacenovice

Zusammenfassung

In den Rahmen der postmediävalen Archäologie sind die Erforschungen von Lokalitäten einzu-beziehen, in denen sich die Wiedertäufer niederließen und welche zu Zentren der keramischen Her-stellung, besonders von Fayencen wurden. Zu diesen Lokalitäten gehört auch die Gemeinde Vaceno-vice (Bezirk Hodonín), deren damalige Einwohnerzahl auf mehr als 300 geschätzt wird. Somit scheint Vacenovice eine große Wiedertäufer-Siedlung gewesen sein. Die archäologische Erforschung der genannten Lokalität wurde in den Jahren 1956–1958 vom Brünnner Kunstgewerbemuseum durchge-führt (Bild 1). Es ist gelungen, einen Teil eines umfangreichen Objekts samt Werkstättenabfällen zu entdecken. Diese Funde sind auch als Quellen zur Erkenntnis der Herstellung von Fayencen anzuse-hen, was auch einige technologische Hilfsmittel belegen (Bild 2). Die Werkstattproduktion ist in ihrer Formgestaltung durch durchschnittene Platten vertreten (Bild 4), deren Herstellung auch durch ein Teil der einzigartigen Matrize nachgewiesen wird (Bild 3). Die meisten Fayencen sind mit blauen oder farbigen Verzierungen auf weißer Unterlage versehen, nur einer der Exemplare hat dunkelgrüne Bemalung auf hellgrüner Glasur (Bild 5).

Von dem Komplex der gefundenen Fayencen wurden zwei Handschriften der Maler identifiziert. Die erste Handschrift ist älter, enthält die klassische Motivik und eine Dekorverarbeitung in blauer, grüner und gelber Farbe, die für die erste Entwicklungsphase charakteristisch sind (Bilder 6-8), wobei nach 1610 auch schon Manganfarbe erscheint (Bild 10). Aus charakteristischen Zügen hervor-gehend können diesem Künstler einige Exemplare vom erhaltenen Fayence-Fonds zuzuschreiben werden (Bilder 9, 11-13). Die zweite Malerhandschrift ist jünger und kommt erst am Anfang der zweiten Entwicklungsphase zum Ausdruck, für die eine intensivere und breitere Anwendung der Manganfarbe typisch ist (Bilder 14, 15, 17). Mit diesem Autor können ebenfalls einige erhaltene Produkte verbunden werden (Bild 16). Der Fund beinhaltet auch andere, jedoch wenig nachweisliche malerische Darstellungen, die beiden Autoren angehören (Bilder 18, 19).

Der Fundkomplex aus Vacenovice trug zur Erkenntnis der Werke bei, die von den Wiedertäufer-Keramikern stammen. Diese Keramik kam anfangs aus gemeinsamen Mustern heraus und mit der Zeit gelang sie zu selbständigen Kompositionen, bei denen eine Stilisierung der ursprünglichen Motivik zum Ausdruck kam. Aus dieser Erkenntnis ist auch ein methodisches Moment zu ziehen, nämlich, daß einzelne Handschriften der Künstler nicht immer ganz identisch sind und im Wandel der Zeit sich verändern können.

The Anabaptists in Vacenovice

Abstract

The scope of post-medieval archeology also covers the research of Anabaptist sites that were the centers of pottery manufacturing, namely of faience. One of them was in Vacenovice (the district of Hodonín), a large Anabaptist settlement with estimated population over 300. The archeological research here was conducted by the Brno Museum of Applied Arts in 1956–1958 (Fig.1). The researchers succeeded in unfolding a part of a large structure with workshop scrap and debris, in which important specimens of faience products and related tools were found. Some technological aids and instruments can be seen in Fig. 2. As for the actual products, pieces of pierced trays were found (Fig. 4). Their production here is also proved by the unique find of a matrix fragment (Fig. 3). Most of the pottery is decorated with blue or color ornaments on white primer, except for one item, which has dark green patterns on pale green glazing (Fig. 5).

In the set of found faience pottery, two painting styles were identified. The first style is older with classic motives, while decoration is executed in blue, green and yellow, i.e. the colors that are typical for the first phase of development (Fig.6–8). After 1610, manganese appears with increasing frequency (Fig. 10). Based on idiosyncrasies, we can attribute some items from the preserved collections of faience to this author (Fig. 9, 11–13). The second painting style is younger and falls into the beginning of the second phase of development, which is characterized with the spread and increasing popularity of manganese (Fig.14, 15, 17). This author can also be contributed some preserved pieces (Fig. 16). The finds included some other stylings, not evidential enough though, that were created by both authors (Fig.18, 19).

The finds collection from Vacenovice has contributed to the knowledge of Anabaptist potters' work, which had been originally based on shared patterns but gradually matured to individual compositions in which the original motives were stylized and personalized. Based on this observation, an important methodological aspect can be derived: that individual styles of authors are not always completely identical and can change as a result of development.

JAK PRALY A ŽEHLILY NAŠE BABIČKY

Romana Habartová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Praní prádla a s tím související další jeho úpravy byly odjakživa výhradně ženskou záležitostí. Jednalo se o práci namáhavou a především všední a podružnou, které nebyla v minulosti věnována příliš velká pozornost. Málokomu stála nejvšednější ženská činnost za ikonografické, fotografické a písemné dokumentování.

Udržování a praní oděvních součástí a textilních doplňků souviselo vždy s koloběhem jednotlivých prací v hospodářství během celého roku, s vlastní hygienou v rodinách, ale také se zásobami šatstva a dalších textilií. Vzhledem k tomu, že ve vesnickém prostředí většinou neměli oděvu a ostatních doplňků v domácnosti nazbyt, nebylo zvykem prát každý týden. Špinavé prádlo se ukládalo nejčastěji *do žigle*, podlouhlé úzké truhlice, nebo *na komoru, na sýpku a všude tam, kde byl plac*,¹ aby prádlo nevlhlo a neplesnivělo. Venkovské ženy byly zvyklé prát podle nashromážděného množství a podle počtu dětí v letním období běžně jednou za čtrnáct dní, ale nebylo nic neobvyklého, když se velké prádlo chystalo jedenkrát za měsíc. V zimě se pralo méně. Pondělí bylo dnem, kdy se v minulosti neslušelo chodit na návštěvy a rušit chod domácích prací. Praní se soustřeďovalo na pondělí nebo úterý především z toho důvodu, že po neděli zbylo dostatek jídla od oběda. Hospodyňky nemusely vařit a velkému praní se mohly věnovat celý den. Říkávalo se – *v pondělí pere hospodyně, v úterý podruhyne*.

Namáčecí a prací prostředky

Aby se prádlo dobře vypralo, bylo samozřejmostí jej před vlastním praním namáčet. Mýdla jako namáčecího a pracího prostředku se užívalo už od 12. století.²

Namáčelo se v louhu, který vznikl vařením popela z bukového dřeva ve vodě. Namáčení trvalo celou noc. Ráno pak hospodyně přidávala do vody smrkovou pryskyřici, která vytvářela pěnu. Prádlo se v louhu vařilo asi hodinu. Během času se k namáčení a k praní začalo používat vápno, které však textilní vlákna poškozovalo. Účinná byla soda a mýdlo, které se vyrábělo působením louhu na tuky. Před koncem 18. století se u nás v městském prostředí začaly objevovat po vzoru středoevropských plátenických center chemické prací a bělicí prostředky. Po přelomu století a hlavně po první světové válce bylo už i na vesnicích k dostání *jádrové mýdlo*.

V dobách nouze, *za Německa*, si lidé na vesnicích vyráběli mýdlo na praní z živočišného odpadu při zabijačkách - vývarem z kostí, tučného *nepěkného* masa, starého a špatného sádla, z nucených zabíjaček (Kunovice). Do tohoto vývaru se přidávala tlučená smola, terpentýn nebo kalafuna a trocha sody, která přípravek velmi zjemnila. Po dlouhém vaření nabyla rosolovitá směs žlutohnědé barvy. Tato mazlavá hmota se nalila do nádoby na dno, nechala se ztuhnout. Pak se rozkrájela. V kostkách mohla být uskladněna i několik let. *Takové mýdlo pak dělalo doslova zázraky! A ženy měly po dlouhém praní ruce hedvábné a jemné jako atlas*.³ Po druhé světové válce začaly ženy na venkově používat běžně dostupné prací prostředky, které se však už nikdy nevyrovnaly podomácky vyráběnému mýdlu.

Praní pomocí pístů

Plátno rozprostře bělička na zelené louce a vodou je polívajíc vřdycky obvlažuje, a začastý ve vřelé vodě je močí, dokavadž nezbělí. Aby se to tím spíše stalo a lépe, v čas bílení začastý nese se plátno k potoku a tam zmočené tluče se na tvrdém špalku prádelnou pístí, a to tak

*dlouho, až podle žádosti zbléno bude. Z toho švadlí košile, šátky, obojky, prostěradla a povlečení postelní šije...*⁴

Písty různě regionálně nazývané *palésky*, *pléskadla*, *kijonky k tlučení prádla* patří k jednomu z nejzajímavějších etnografických dokladů. Tyto jednoduché pracovní pomůcky můžeme vidět u všech slovanských národů od pradávna.⁵ Lze vypožorovat pouze rozdíly ve tvarech, ve výzdobných prvcích. Vedle nejběžnějších plochých obdélníkových tvarů, které se používaly *k pleskání a tlučení prádla*, jež zaručovaly zjemnění vláken a vypírání špíny, sloužily tyto ploché písty společně s válcovitými a půlválcovými tvary, na které se prádlo navinulo, jako předchůdce žehliček. Tlak pístu na válec na pevné podložce, obvykle na stole nebo na truhle, působil jako žehlení prádla za studena. Prací i žehlicí – mandlovací písty zhotovovali místní bednáři a řezbáři na prodej, na zakázku. Vedle původní praktické funkce plnily písty i další poslání – jako dárky z lásky. Měly magickou funkci, která bývala podmiňována bohatou výzdobou gravírováním, řezbou, malováním, leptem. Grafické motivy byly často provázené nápisy, datací či iniciály dárce nebo nositele.

Bělení prádla pomocí louhu, praní v pajchovni

Bělení pláten existovalo už v 15. století. Tkanina k louhování se volně naskládala do prostorné dřevěné kádě a dobře se zakryla hrubým porézním plátnem. Na plátěné zakrytí se nasypala vrstva popela, který se poléval vlažnou vodou. Voda obohacená draslem z popela protékala plátnem do kádě. Přilévala se tak dlouho, až bylo plátno zcela ponořené. V této louhové lázni se ponechalo asi 12 hodin. Potom se plátno s popelem odstranilo, znečištěný louh se z kádě spodním otvorem vypustil, plátno se vyndalo a usušilo na slunci. V tomto slabém a teplém louhu se plátno namáčelo asi pět až šestkrát. Další fází louhování bylo namáčení v účinnějším louhovém roztoku, který tvořily tři díly rozpuštěného čerstvého drasla v tisíci dílech vody. Podle potřeby se i tento postup několikrát opakoval při stupňované teplotě vody. Plátno vyňaté z poslední horké lázně se rozložilo na louku, kde se ponechalo po celých čtyřiašedesát hodin. Velmi dobře působila vydatnější rosa nebo mírný déšť.⁶

Ve způsobu praní byly velké dobové a především sociální rozdíly. Ve vesnickém prostředí patřilo k nejstaršímu známému praní pomocí popela a rozpálených kamenů, vkládaných do nádoby s vodou. Tento způsob se udržel nejdéle v karpatské oblasti do konce 19. století. Ženy nejprve namočené prádlo a *pytlík s dřevěným popelem* vložily do *kotla* nebo dřevěného *škopku – pajchovně*, obvykle na třech nohách, s otvorem uprostřed dna nebo na straně, a polily ušpiněné prádlo vřelou vodou. Aby voda zůstala vřelá, pokládaly do ní kameny rozpálené v peci a nechaly prádlo zapařit. Někdy měly rozdělaný oheň přímo u potoka a kameny žhavily přímo v ohništi a vyměňovaly je v kádi, aby byl louh stále horký a prádlo se tak současně i vyvažovalo. Proces se podle zvyklostí a potřeby několikrát opakoval. Pak jednotlivé vychladlé kusy prádla praly a máchaly u potoka nebo u řeky, někdy také u otevřené studny na dvoře. Tloukly dřevěným pístem na velkém plochém kameni, na látce nebo na nakloněné dřevěné desce, podepřené čtyřmi nohami. Hospodyňka jej umně obracela a překládala, aby bylo pleskáno ze všech stran stejnoměrně. Bělení bylo dokončováno sluněním na louce, v zimě vymrznutím na mrazu. Tento způsob praní se zachoval místy na Moravě – především na Valašsku, ve výše položených oblastech Slováků a především podél řek nebo potoků – do nedávné doby, a to při praní součástek z hrubých tkanin.

S průmyslovou výrobou jemných pláten a tkanin se používání *pajchovni k praní prádla* ukončilo.⁷

...Před tricítí rokama se u nás právauo ináč jak včilej. To se ješče nosilo všecko, aj košile, rubáče, rukávce aj mužské gatě, traslavice konopné. V každé chalupě byla taková pajchovňa. Představte si bečicu na trech nohách. Pod ní stojí škopek s vodú. Do peci se nakladlo dlouhých polen, na ty se daly kameny. Nejlepší byly takové, co když se s nimi praštilo, tak se nerozbily. Pak se v peci rozdělal oheň, aby se kameny rozpálily. Když byly rozpálené skoro do červena, vzala se vidlica a s ní se rozžhavené kameny vytahovaly a dávaly

se do vody v tom škopku, co stál pod pajchovňů, až se voda zahřála. Vřít ale nesměla. Pak se braly šaty a namáčely se do té vody. Namočené se házaly do pajchovně na odložené kameny. Potom se vzala konopná plachta, říkalo se jí popelnica. Přehodila se přes tú pajchovňu, přes ty šaty a do ní se sypal popel ze dřeva, nejlépe bukového. Ve spodku škopka se hrncem nabírala voda a tou se popel poléval. Až bylo na popelu dost vody, vytahaly se z pece horké kameny a dávaly se na popel do té vody, která vařila až to stříkalo. Horká voda protékala přes popel na šaty a pak otvorem ve dně pajchovně stékala pod pajchovňu do škopka. A tak se to opakovalo třikrát nebo čtyřikrát, ale potom byly šaty dobře vyvařené. Potom se v řece vymáchalo a rozvěšalo se na plot, sluníčko to vybělilo a šaty zůstaly bílé...⁸

1. Praní prádla pístem. Šumiac. Foto EÚ MZM Brno, repro L.Chvalkovský, 1999.

Tento způsob praní byl odsouzen k zániku s nástupem technických možností, které se postupně dostávaly i do vesnického chudého prostředí, ale také v souvislosti s používáním kupovaných továrně vyráběných jemnějších tkanin a textilií, jež sloužily ke zhotovování oděvů na každodenní nošení.

V archívních pramenech u nás najdeme kolem poloviny 18. století zmínky o vanách a kotlích pracích nebo o pracích neckách. To nasvědčuje tomu, že se kromě praní pístem vžíval hlavně v městských domácnostech složitější způsob praní. Den před praním se připravoval louh, v němž se prádlo vyvářelo v kotli, v neckách se máčelo a máchalo. Bělení nahrazovalo zčásti vyvařování prádla. Na praní a máchání si hospodyně často chytaly do kádí a necek dešťovou vodu.

Ještě ve 30. letech 20. století právaly některé ženy na Hradištsku jen v rukou, aby špínu dobře vypraly. Pak měly ruce plné *sikorek*, odřenin od celodenního praní. Naopak, pokud měly na ruce hnisající rány, praním je odstranily. Tehdejší mýdla měla hojivé účinky. Prádlo si den před praním namáčely ve vodě s *mydlem*, aby se dostalo z *jedné špiny*. Byla to vždy pouze ženská záležitost, starší dcery se snažily pomoci s mácháním nebo věšením prádla. Pokud se praní odehrávalo na dvoře u studny, házely hospodyně namočené prádlo do kotle na *vyvářku* nebopřímo praly z první i z *druhé špiny* v hranatém dřevěném *vanštroku* – vaničce, do kterého přinášely horkou vodu z kuchyně. Pak se vyprané prádlo máchalo v *neckách* nebo ve *škopku*, a v poválečných letech v *plechových vankách* nebo v plechových mísách – *lavórech*, položených na lavici nebo *štokrleti* – kuchyňské stoličce.

Praní pomocí valchy

Až do druhé světové války prala většina hospodyní nejen na vesnici, ale výjimečně ještě i ve městech ručně na valchách, které byly hlavní pomůckou k usnadnění vydírání špíny. Zpočátku se ženy stavěly k *valchování* odmítavě, neboť měly obavy z poškození plátna

a oděvů. Pomocí valchy praly ženy v neckách *voštroku*, ve vaně nebo v *hrotku*. Valchy byly kamenné, celodřevěné, skleněné, porcelánové, plechové, měděné a smaltované.

Drahé sváteční kusy z továrních látek, které by se mohly praním poškodit, se nikdy nepraly. Byly nošeny až do opotřebenosti či zničení, pak se nosily pro všední den. Mezi tyto součástky patřily hlavně mužské nohavice a *gatě*, například manšestrové. Často se říkalo, že je muži nosili tak dlouho, až to z nich spadlo. Takové neprané oděvy – lajble, saka, kalhoty, kacabajky, šátky z drahých materiálů bývaly *svítavé* nebo *vixové* – špínou a mastnotou se leskly.⁹

Škrobení prádla

Bývalo pravidlem, že ženy jemné plátěné oděvní součástky škrobily ve škrobovém roztoku. Použití škrobu je doloženo už na začátku 18. století. Ženy si škrob vyráběly samy z *postrouhaných brambor a vody*. Usazenou škrobovou kaši ze dna nádoby přidávaly do poslední vody při máchání. V polovině 20. století byla k dostání průmyslová škrobová moučka, která se rozmíchávala ve vodě. Na jemnější plátno a na krajky používaly ženy *rýžový škrob*, který se nevařil. Látka po něm zůstávala hebká jako papír.

Na Uherskohradištsku ženy krojové košile, rukávce, spodnice i rubáče máchaly v malém *lavóru* se směsí *syrového pšeničného škrobu*, který byl v obchodech k dostání v krystalkách. K němu se přidala troška octu a boraxu, který vytvořil mazlavou hmotu. *Vymáchané se vykroucelo a zabalilo do ručníku nebo haděrky, aby směs vsíkla, aby prádlo odlehlo.*¹⁰

Škrobení oděvů zajišťovalo jejich vyztužení a dosahovalo se jím větší hladkosti povrchu. Škrobení také zabraňovalo rychlému ušpinění textilií a ulehčovalo tím proces praní, proto se v selských rodinách škrobilo v bramborové moučce téměř všechno prádlo. Nejčastěji však ženy přiškrobovaly jemné materiály – krajky, jemná plátna a součástky svátečního oděvu.

V některých obcích bylo zvykem přibarvovat jemné čistě bílé plátno navíc ještě *modříčkou*, aby se našedlý vzhled plátna oživil jasnou modří. Sloužila k tomu prášková *modříčka* nebo *modříčka v mase – Ultramarin*, který se přibaloval do haděrky – *cucku*. Jemně se ponořoval do lázně, aby se na prádle neudělaly *žmolky*. Prádlo získávalo bělostně lehce namodralý vzhled.¹¹ S vymožeností různých chemických přípravků a aviváží dnes málokterá hospodyně ví, co vyžadovala ještě před desítkou let příprava škrobu k zvýraznění oděvních součástek.

Sušení a bělení prádla

Praní a bělením se ze lněných a konopných tkanin odstraňoval jejich nepěkný šerý nádech, tuhost a mnohdy i zvláštní olejový zápach. Tkaniny se nejdříve namáčely, praly a po vyprání se rozložily na prosluněnou louku k dalšímu bělení – *na blejchu* – na trávníku, několikrát za den je kropily čistou vodou.

Voda a sluneční záření tyto neduhy z tkanin postupně a natrvalo odstranily. Tento způsob byl ale velmi zdoluhavý. Naproti tomu však zajišťoval vysokou kvalitu, neboť voda, povětrnostní podmínky a sluneční záření lněné a konopné vlákno nenarušovaly a jejich účinky byly nejstálější. Zvýšení textilní produkce si však začalo žádat produktivnější a rychlejší postupy bělení. V zimě nahrazovalo bělení vymrzávání prádla na mraze. Všude však nebyly k dispozici louky k sušení prádla. Sušilo se jakkoliv – na plotech, na příležitostně natažených šňůrách, původně bez použití kolíků. Prádlo se muselo rozvěsit umně, aby za větru neuletělo.

Praní v pračkách

První mechanické pračky na ruční pohon se začaly objevovat kolem roku 1830, a to hlavně v měšťanském prostředí. Na vesnici pronikaly až po první světové válce. Prvními

2. Vyvařování prádla pomocí louhu. Rejdová. Foto EÚ MZM, repro L. Chvalkovský, 1999.

3. Praní prádla na valše. Foto EÚ MZM Brno, repro L. Chvalkovský, 1999.

typy byly pračky „kývačky“ – kývací, které se ve vesnickém prostředí užívaly ještě po druhé světové válce. Bubnové pračky ručně otáčené byly zkonstruovány kolem roku 1858. Nová éra v praní prádla začala se zavedením elektromotoru jako pohonu pračky.

V polovině 20. století se do domácností začaly rozšiřovat pračky vířivé, které pracovaly na základě pohybu prací tekutiny. Pračky bubnové pracují na principu pohybu prádla. K výrobě mechanických praček a prvních typů praček elektrických sloužilo dřevo a kov. Časem, v souvislosti s technickým pokrokem, byly dřevěné součásti praček postupně nahrazovány částmi plechovými a jinými kovy. Tyto pračky se však do vesnického prostředí dostávaly velmi pozvolna, někde až začátkem sedmdesátých let 20. století. Vědeckotechnický pokrok vedl k tomu, že se brzy začalo využívat elektrického proudu přímo k nahřívání vody v pračce a bylo domyšleno rovněž máchání prádla. Vývoj se dostal tak daleko, že už ve třicátých letech byla v zámoří vynalezena první automatická pračka i se sušením. U nás se automatické pračky začaly vyrábět až v šedesátých letech dvacátého století a na vesnici se dostaly na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.

Ždímání prádla

Vzhledem k tomu, že technický pokrok lidem umožňoval ulehčovat každou práci, snahy vedly také k urychlování procesu sušení prádla. V městském prostředí bylo už v polovině minulého století ruční ždímání prádla nebo ždímání na stolicí nahrazováno malým lisem, který vytlačoval vodu z prádla tlakem mezi dvěma otáčejícími se pryžovými válci. Vyráběly se samostatně, ale i jako součást dřevěných praček, takže se mohly uchytit přímo na pračce a nebo na pevné podložce, třeba na okraji stolu. Koncem 19. století se zrodil modernější mechanismus na odstředování vody z vypraného prádla, jež představovala *odstředivka* – ždímačka, ale tuto technickou pomůcku znaly ženy na vesnici až na konci šedesátých let.¹²

Žehlení prádla hlazením

Vyprané a vysušené prádlo dříve nežehlily, nakropené jej vytahovaly do požadovaného tvaru ženy. Vypnuté prádlo se zatížilo těžšími předměty.

Jemné oděvní součástky, zvláště jemné košile, čepce, *cípy* plátěných šátků, lněné zástěry a doplňky z jemných materiálů se vyhlazovaly a leštily speciální kamennou nebo skleněnou koulí, sklenicí nebo skleněným hříbkem. Pomocí hladítek se dosáhlo vysokého lesku. Na jižním Kyjovsku se šátky těmito skleněnými koulemi hladily ještě na konci devatenáctého století. Do poloviny dvacátého století se tohoto způsobu úpravy některých součástí používalo na Vysočině a na Valašsku.

Mandlování prádla

Vymáchané a usušené ještě však vlhké prádlo se navíjelo na tenký a dlouhý dřevěný válec, na kterém se v návaznosti na studené hlazení začalo za studena mandlovat. Složené prádlo ženy navinuly na válek, položily na stůl, lavici, desku nebo i truhlu, přitlačily mandlovací deskou a válely tak dlouho, až bylo prádlo hladké. Vyválené konopné prádlo se ukládalo složené na desku, která byla k tomuto účelu umístěna pod stropem.

Tento způsob používaly ženy už v 15. století. Od 16. století se v městských knihách dovídáme o *mandlech s válci a kolíky*, v *Praze o mandlu strojném s řetězem a zděří železnou*.¹³

Na jednoduchý subtilní domácí mandl navázal mandl bednový s kameny, vážící někdy i tři centy.¹⁴ Velký dřevěný mandl tvořil podélný stůl, sestava válců a truhla naplněná zátěží – kamením, později betonem, železem. Pracovní plocha stolu a spodní vnější část dna truhly byly rovné a hladké. Prádlo navíjené na dva krajní válce se zatížilo truhlou. Posunováním truhly v obou směrech se válce otáčely a prádlo stejnoměrně mandlovalo. Na stejném principu pracovaly mandly na kanafas nebo modrotisk, obrovská tíha na tkaninu zaručovala výjimečný lesk a hladkost.

4. Sušení prádla na plotě. Žitková. Foto EÚ MZM, repro L. Chvalkovský, 1999.

5. Hlazení krajky pomocí skleněných hříbků. Foto VM v Rožnově p./R., repro L.Chvalkovský, 1999.

Menší, technicky dokonalejší vertikální mandly pracovaly na obdobném principu. Pohon mandlu umožňovala kliková hřídel, kterou se ručně otáčelo, a místo zátěže zde byl využit princip lisu. Kromě dřevěných součástí se postupem doby více uplatňovaly kovové součástky a ruční pohon byl nahrazen elektrickým proudem.

Žehlení prádla

Vedle způsobu žehlení prádla za studena byl už od 15. století znám způsob žehlení pomocí tepla, tedy žehličkou. Žehlení se všeobecně rozšířilo až kolem devadesátých let 18. století, především se změnami ve způsobu topení. Otevřená černá kuchyň byla nahrazována uzavřeným ohništěm. *Ještě v roce 1720 měl žehličku na Jičínsku na malém městě pouze krejčí a punčochář a roku 1736 na vsi ji vlastnila žena mlynáře.*¹⁵ První žehličky byly velmi těžké. Byly zhotoveny ze surového železa a nahřívaly se na ohništi. S nástupem výroby železného zboží se začaly ve slévárnách odlévat železné žehličky *cihličky – tihličky*, které byly uvnitř duté. Do jejich vnitřku se vkládala rozpálená cihla nebo uhlíky, později nahrazované železnými vložkami – *želízky*. Žehlení dutými žehličkami už nebylo tak náročné. Vkládalo se do nich rozpálené dřevěné uhlí nebo se do nich zasunovaly železné vložky, které se musely nejdříve nažhavit. Byly zhotovovány z těžkého litého železa a nahřívaly se na plotně. Převrat způsobila lihová žehlička, která byla patentovaná v roce 1895. Její konstrukce zajišťovala, že neušpinila prádlo a nečmoudila. Nahřívala se mnohem snadněji a urychlila práci.

Ve vesnickém prostředí se však objevovaly koncem devatenáctého století a rozšířily se během 20. století. Za první republiky byly litinové žehličky postupně nahrazovány tzv. americkými žehličkami s výměnným držadlem, které pracovaly na stejném principu – nahřívaly se na plotně. Byly vyráběny a prodávány v párech, vždy s jednou samostatnou rukojetí, která se pomocí pérek uchytávala za želízko. Ještě dlouho po druhé světové válce se tyto žehličky s oblibou používaly na venkově. Během žehlení si druhé želízko hospodyňka nahřívala, a tak se nezdržovala od práce.

Patent na elektrickou žehličku byl na světě již od roku 1880, ale běžně byly používány po první a zejména po druhé světové válce, s postupem elektrifikace vesnic.

Úprava sukní

Většina sukní se ještě na počátku dvacátého století pouze *rozžehlovala*. Zvláštní a velmi starou úpravou praných součástek bylo *vrapení – řádkování*¹⁶. Tímto způsobem se za mokra, pomocí prstů, řasily do drobných stojatých záhybů sukně na Slovácku a Valašsku. Byly šité tak, že se *vrapily* v pase. Před uložení je ženy musely drobně naskládat a svázat tkanicí, aby se v naškrobeném plátně udržel správný tvar. Celá sukně se pak ještě musela protáhnout nití. Při oblékání se nit nevytahovala, pouze ji ženy uvolnily. Toto vrapení bylo postupně nahrazováno *kulmováním* na *velké faldy*. Dlouhou železnou kulmou stejně se za studena kulmovaly *kadrle, tacle*. Aby kulmování dlouho drželo tvar, v některých regionech, třeba na Kyjovsku, se sukně podkládaly naškrobenou *gázovinou – tintuchem*, organínem.¹⁷

Ukládání oděvů

Před uložení se krojové součástky vždy obracely na rub, aby se nepodřely a neuprášily. Po celé 19. století se ukládaly do truhel, které byly součástí výbavy každé nevěsty. Truhly malovali místní truhláři, nebo se kupovaly na jarmarcích. Zejména v druhé polovině 19. století se na jarmarky dovážely bohatě zdobené truhly z dílny mistra Jana Buriana z Mohelna. Do truhel ženy ukládaly všechny součástky oděvu, mimo mužské kožichy a haleny. Do úzké přihrádky – *do přítruhlíku* ukládaly drobnosti – kapesníky, věnce, stuhy, ale i růžence, modlitební knížky a dopisy. Kožichy a haleny se obracely naruby, věšely na bidlo, asi metr dlouhé, zavěšené na stropě v jizbě nebo v komoře. Na přelomu 19. a 20.

století přinesla městska móda prádelníky se zásuvkami – *kostny*, ale také skříně. Skříně byly využívány hlavně k ukládání mužských oděvů a oděvních součástek. Ženským oděvním součástkám lépe vyhovovaly zásuvky *kostnu*, kde bylo prádlo uloženo ve vodorovné poloze.

*

Velké praní si v minulosti vyžadovalo značnou přípravu. Příprava na praní, namáčení, vyvařování, bělení prádla a jeho následné ždímání, škrobení, sušení, a žehlení bylo odjakživa výhradně ženskou záležitostí, dokonce za takovou, která nestojí ani za řeč. V mnohých rodinách se setkáváme s tím, že si ženy dokonce ani nemohly dovolit před vlastním mužem tuto práci vykonávat. Jednalo se o práci namáhavou a především všední a podružnou, které nebyla v minulosti věnována příliš velká pozornost. Málokomu stála nejušednější ženská činnost za ikonografické, fotografické a písemné dokumentování. Právě proto by dnes konkrétní zpracovávání úzce vymezených témat, dotýkajících se běžného všedního života, mělo být neodmyslitelnou součástí každodenní muzejní praxe.

Praní a s touto činností související další pracovní úkony byly a zůstávají i nadále ve většině případů výhradně ženskou záležitostí. Technické vymoženosti současné doby však ženám nejen ve městech ale i na venkově práci kolem „velkého prádla“ bezpochyby maximálně usnadňují. Na přelomu tisíciletí máme tedy poslední příležitost zachytit plynutí nejušednějšího života.

Poznámky:

- 1 Růžena Bartošíková, Polešovice, (*1919)
- 2 *Ženy mají v hospodárství ten obyčej, až zpirajú svá rúcha k hodóm...vídáme od žen, ež bude-li na rúcha taká poškrvna, ež sama voda jie nemož snieti, popela, neb mýdla piest tepú... Veď rúcha plátna ušlechtilého, ačť pošpiněna, však když vyprána bude, krasšie bude i počestnějšíe, než rúcha z křečného, hrubého plátna, až by i nebyla nikdy pošpiněna. Ale však řkút: Těžkéť jest trpěti pistové rány, lúh litý, var, mýdlo, aby to špínu vyleptalo...* (Mravoučné rozjímání, 14. století, Tomáš Štítný ze Štítného).
Praní v 16. století nijak se nezměnilo od předešlých. Pradleny špinavé prádlo tepaly či praly na březích vod. Tloukly je rukama o kámen, vodou pořád zalívajíce. Prádlo bylo před tepáním a nebo po něm vyvařováno. Na to mívala každá domácnost jako druhdy kotly prací. Louh pomáhal čistiti. V létě nade všechny louhy a tepání pradlen pomohlo slunce k vybělení prádla. V zimě pověsila hospodyně vyprané vinutí na šrák, jenž mnohdy stával i v měšťanských domech ve světnici podle kamen.
- 3 Marie Pavlíčková, Kunovice (1895–1955).
- 4 *Herbář, jinak Bylinář, velmi užitečný.* Praha 1562, Petr Ondřej Matthioli.
- 5 Srov. M o s z y ň s k i , K.: *Kultura Ludowa Slowian.* Krakow 1929.
- 6 Srov. J a n o t k a , M.: *Zapomenutá řemesla.* Praha 1984.
- 7 Srov. H u r t , R.: *Kyjovsko.* Brno 1970, str. 200–222.
- 8 Informátor Jan Beníček, *Kronika obce Bystřice pod Lopeníkem.* 1923–53, str. 108.
- 9 Marie Pavlíčková, Kunovice (1895–1955).
- 10 Františka Rajskupová, Veselí n/M. (*1919).
- 11 Františka Planetová, Kunovice, (*1919).
- 12 Srov. H u r t , R.: *Kyjovsko.* Brno 1970.
- 13 Janotka, M.: *Zapomenutá řemesla.* Praha 1984.
- 14 Tamtéž.
- 15 Tamtéž.
- 16 Anna Gahurová, Staré Město (*1931).
- 17 Hurt, R.: *Kyjovsko.* Brno 1970.

Literatura:

- Barvičová, H.: *Vařovně a jak se pralo*. In: Zpravodaj Okresního Vlastivědného muzea ve Vsetíně. Říjen 1986, s. 26–28.
- Imrýšek, G.: *Jak se za starých časů na Valašsku pralo prádlo*. In: Naše Valašsko XII, 1949, s. 182.
- Janotková, M.: *Zapomenutá řemesla*. Praha 1984.
- Matthioli, P. O.: *Herbář, jinak bylinář, velmi užitečný*. Praha 1562. (překlad Tadeáš Hájek z Hájku).
- Moszyński, K.: *Kultura ludowa Slowian. I. Kultura materialna*. Warszawa 1960.
- Stránská, O.: *Praktická hospodyňka*. Praha.
- Vošahlíková, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I*. Praha 1996.

PhDr. Romana Habartová (n. 1964), odborná pracovnice Slovákého muzea. Ve svém odborném zájmu se orientuje na taneční folkloristiku a lidovou výtvarnou kulturu.

Wie unsere Großmütter gewaschen und gebügelt haben

Zusammenfassung

Das Waschen gehörte und gehört immer noch zu den üblichen Haushaltsarbeiten. Frische Wäsche war von alters her Stolz jeder Hausfrau. Die Bekleidungs- sowie Wohnungstextilien in gutem Zustand zu halten, war das Ergebnis einer vorzüglichen Pflege. Sowohl die Familienbekleidung als auch die Hausausstattung brauchten nicht aufwendig zu sein, nur deren Sauberkeit war gerade ein gutes Zeugnis für eine arbeitsame Frau.

Große Wäsche gehörte in jeder Familie zu üblichen Hausarbeiten und erforderte eine gründliche Vorbereitung. Das Waschen und anschließendes Wringen, Stärken, Trocknen und Bügeln waren seit jeher eine ausschließliche Frauenangelegenheit. Bis heute ist diese Tätigkeit für eine Frauensache gehalten, mancher Meinungen nach sei sie nicht der Rede wert. In manchen Familien war diese Arbeit als dermaßen minderwertig angesehen, daß sich die Frauen nicht einmal leisten konnten, vor ihren Ehemännern diese Tätigkeiten zu betreiben, weil sie durch diese untergeordnete Arbeit erniedrigt wurden.

Da alle Mühe um das Wäschewaschen immer zu uninteressanten und langweiligen Tätigkeiten zählte, hat es ein minimales Interesse der Sammler und Fachleute erweckt, die sich der Dokumentation der Volkskultur widmeten. Im Vordergrund der Interessen standen vor allem die ritualen, feierlichen und festlichen Angelegenheiten. Gerade deshalb ist es bei der gegenwärtigen Lage notwendig, die letzten informativen Reste zu erkunden, die das allerüblichste Alltagsleben des dörflichen Volkes dokumentieren. Die konkrete Behandlung der eng definierten Themen, die das normale Alltagsleben betreffen, sollte zu einem unwegdenkbaren Bestandteil der alltäglichen Museumspraxis werden.

How Our Grandmothers Ironed and Washed

Abstract

Washing has always been and still remains a chore that is done in every household. Clean laundry has always been a pride of every housewife. The maintenance of textile parts of both clothes and household accessories was a result of attentive care. Even if the family's clothes and other textile items of the house were not very expensive, it was their cleanness that served as a trademark of a diligent wife.

The so called great washing used to belong to common household chores which demanded considerable preparation in the past. Washing, wringing, starching, drying and ironing were always exclusively women's business. These activities have been considered a woman's job until present,

and even looked down upon as if they were something that was not worth talking about. In many families we encounter an opinion that women could not afford to do this work in front of their men, because its inferiority humiliated them.

Because all efforts related to washing were held to be uninteresting and drab, they remained outside the scope of the collectors and specialists who documented folk culture. They focused mainly on the things related to ceremonies, celebrations and holidays. That is precisely why it is needed to capture now in the field the last surviving information concerning the most casual and day-to-day life of village folk. The concrete treatment of clearly defined topics concerning day-to-day life should be an obvious part of everyday museum activities.

O TVŮRČÍCH KRASLIC NA SLOVÁCKU

Příspěvek k otázce působení tradičních jevů ve 20. století

Eva Večerková, *Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno*

Zdobení kraslic je na mnoha místech Slovácka živým projevem tradiční kultury. Charakteristika tvorby několika žen ukazuje zdroje, z nichž tato aktivita vychází, prostředí, v němž vzniká a utváří se

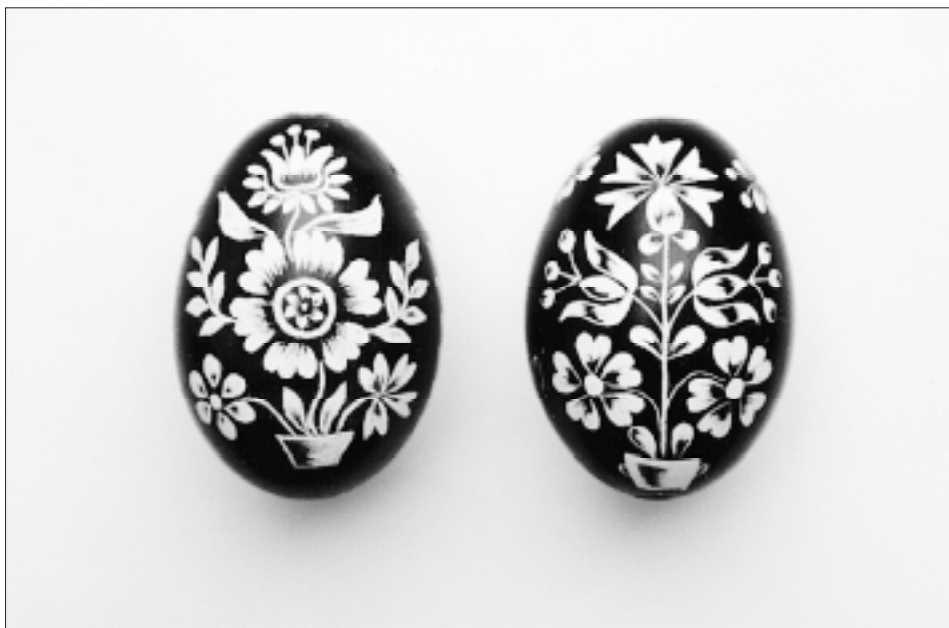
Tvůrcům kraslic byla věnována v naší národopisné literatuře pozornost spíše příležitostně. Statě s nestejnou výpovědní hodnotou podávají portréty žen věnujících se zdobení velikonočních vajíček soustavně a často po dlouhý čas, osob (řekněme *krasličářek*), jež se svou činností prosadily v lokálním i širším regionálním okruhu, ba získaly i jistý věhlas. Tak bylo pojednáno o tvorbě M. Gavalové, A. Zalubilové, H. Okénkové.¹ V našem příspěvku jsme se soustředili na tvůrce, kteří působí v různých krajích Slovácka anebo má jejich tvorba k tomuto regionu vztah. Na příkladě několika vybraných žen z různých lokalit chceme postihnout jak motivace a zdroje, z nichž jejich tvorba vychází, tak i prostředí, v němž vzniká a utváří se, totiž tradici zdobení velikonočních vajíček, její kvalitu, proměnlivost, životnost ve 20. století.

Kateřina Macháčková (1905–1979) z Petrova

Spolu se svou sestřenicí Kateřinou Martínkovou (1905–1979) byla známa hlavně jako malířka ornamentů na zdích kapliček a domů. Kraslice se naučila *rýsovat* už jako děvče od stařenky Opavské (1852–1930), ale soustavněji se jimi začala zabývat až v pozdním věku, pod vlivem K. Martínkové, která byla podnikavější a kraslice vozila na prodej do Prahy.² Zdobení kraslic se v Petrově nepřeneslo na více žen.³ Snad i proto, že obě Kateřiny byly výrazné osobnosti a stalo se zvykem, že si děvčata *škrábaná vajíčka* objednávala právě u nich.

Jako podkladovou barvu používala K. Macháčková fuchsín, který ředila v lihu se šelakem; vyfouknutá vejce, nasazená na špejli, natírala štětcem. V generaci stařenky Opavské se vejce ještě barvila ve fryžulce, vzory byly jednoduché a převažovaly rovné čáry, což přetrvalo v kresbách karafiátů, podle nichž petrovske kraslice rozeznáme. Kulatým vzorům se prý staré kreslířky vyhýbaly, aby vejce neprasklo; zřejmě tomu tak bylo v důsledku ještě nerozvinuté techniky ryté kresby a nástroje. K. Macháčková *rýsovala* hlavně na velkých vejcích kačeních a husích. Plochu dělila často podélnými a příčnými pásy, ale kladla rostlinné motivy také volně po ploše. Vzory *rýsovala* pilníkem zbroušeným do tří hran. K oblíbeným *starobylým* vzorům patřily stylizované květy, o nichž říkala – *takové nerostí*, jako tulipán, růže (*šípová*, *srdečková*) s dělenými kruhovými středy (mřížkou, křížem), *fuchsija*, karafiát, granátové jablíčko (*jabůčko*) a jiné, inspirované reálnými přírodními tvary (klásek, chrpa, hrozen, konvalinky, *polní kvítí*, *jabůčkové pupence* aj. Některé z ornamentálních prvků malovaných na zdech či vyšívaných přejímala na kraslice. Ke starým vzorům patří symetrický stromkový motiv vyrůstající ze srdce či hrnku; rovný stonek nese karafiát a vedlejší odnože drobné tulipány. V pohlednicích mají původ mladší *moderní* motivy (košík s květy, podkova s kytičkou fialek). K rostlinným vzorům přidávala texty z písní (*Vyletěl pták hore nad oblaky*) i typické *kraslicové* verše (*Dárek srdce mého není pro každého*).

K. Macháčková zdobila kraslice *pro potěšení*, pro okruh rodiny – třeba i jako dárek

1. Kraslice Kateřiny Macháčkové z Petrova; ze soutěže o nejkrásnější kraslici v Praze 1959.

2. Kraslice Anny Bobčíkové z Vnorov, 1999.

k narozeninám. A také pro místní děvčata, která jí dávala za vajíčko dvě, tři koruny.⁴ V Petrově bylo zvykem, že na šlaháčku dávalo děvče svému chlapci (*galánovi*) tři vyškra-
bované kraslice v šátku (který později nahradila krabice od bonbonů) a několik barvených
vajíček; k tomu přidávalo ještě vyšitý bílý (*šlingrovaný*) kapesník nebo vyšitou mužskou
zástěru, po druhé světové válce už *panskú košelu*. Taková *šlaháčka* se dávala ještě v pade-
sátých letech. Po druhé světové válce si děvčata chodila i pro vnorovské kraslice. Význam-
ného ocenění se dostalo kraslicím K. Macháčkové na soutěži v Hodoníně v r.1976. Dnes
pokračuje v rodinné tradici její dcera Marie Opavská (*1936).

Anna Bobčíková (*1922) z Vnorov

Podobně jako většina vnorovských krasličářek se učila malovat vejce u své matky Alž-
běty Dvorské (1900–1986), která se tím zabývala až do vysokého věku; v její generaci
i v generaci ještě starších žen se vajíčka (malované výdumky) už zdobila ve velkém,
pro prodej.⁵ Spolu s matkou a později s dcerou jezdila A. Bobčíková s kraslicemi do Pra-
hy; prodávaly je na Václavském náměstí. V mládí A. Bobčíkové se prý *Ve spinku* (osadě,
dnes čtvrti Vnorov) malovala vejce v každém domě.

A. Bobčíková maluje kraslice vnorovské (*vzorkové*) a tzv. *dolněmčanské*, které zavedlo
někdy v sedmdesátých letech Ústředí lidové umělecké výroby, podle dodaných vzorů
z Dolního Němčí na Uherskohradištsku. Tzv. *kvítkové* (či *květové*) kraslice, jež představují
variantu vnorovských kraslic s rostlinným vzorem, typ oblíbený v meziválečném období,
A. Bobčíková namalovala.⁶ Dalším komerčním typem byly kraslice ve fondu fialové s bílým
rostlinným vzorem a podobné zelené se žlutým vzorem; daly méně práce.

Z barev používá A. Bobčíková černou tuš, mořidlo na dřevo (žlutá) a starou zásobu čer-
vené barvy, kterou dodávalo ÚLUV. Vzpomíná, že černou barvu si staré vnorovské malíř-
ky připravovaly vařením olšové kůry s *vitrolínem* (tj. se zelenou skalicí).⁷ Tuto starou časo-
vě náročnou přípravu černé barvy později vytěsnil nový zjednodušený postup, který vno-
rovské malířky objevily: když totiž zelenou barvu překryly červenou, dostaly černou. Tech-
nika kresby je u vnorovských krasličářek poměrně jednotná, neobyčejnou variabilitou
se vyznačuje ornamentika.

A. Bobčíková maluje přepáleným včelím voskem, do něhož přidává trochu parafinu,
používá vosk stíraný z hotových kraslic. Na malování používá více *stužek*, tenčí na kresbu,
silnější na *zalévání* větších ploch. Tečkami vosku si nejprve rozdělí plochu a z těchto bodů
pak rozvíjí od středu k vrcholům vejce s obdivuhodnou přesností geometrický ornament
v četných variacích, jež spočívají v dělení plochy čárkami, obloučky, mřížkou atd. Dokla-
dem zručnosti je plynulá návaznost kresby. Základní strukturu vzoru kreslí A. Bobčíková
na bílém vejci, na žlutě obarvené ploše doplní vzor čárkami, tečkami, mřížkou, následuje
barvení v červené a nakonec doplní detaily černou. Nemá jednotlivé motivy pojmenované,
jen *na osí hnízdo* a *mřížku*, které patří k typickým vnorovským vzorům, majícím původ
ve výšivce. Kraslice A. Bobčíkové byly oceněny na celostátních soutěžích v Praze (1959)
a ve Zlíně (1970).

Marie Neumannová (*1923) z Dolního Němčí

Více než dvacet let, od roku 1962, pracovala pro *Ústředí lidové umělecké výroby*, zpo-
čátku spolu se svou matkou Apolenou Dufkovou (1900–1969). Malovat vejce se naučila
od ní, ale viděla to ještě jako děvče u známé dolněmčanské malířky Justýny Jakubčíkové
(*1870). V té době ještě umělo zdobit vejce voskem více žen. Počet kraslic (zdobených
výdumků), které M. Neumannová ÚLUV dodávala, byl dosti vysoký, až 300 kusů za měsíc.
M. Neumannová ráda vzpomíná na akce ÚLUV, na nichž předváděla – oblečená v kroji,
po sedlcký – malování kraslic; v Praze (1982) a v Berlíně (1983). Svou tvořivost a zručnost
uplatnila i jinak: vyšívala pro *Slovač*, v padesátých letech malovala květinové vzory na dře-
věné kazetky pro místního podnikatele, šila panenky z textilu.

3. Kraslice Marie Neumannové z Dolního Němčí z r. 1998 (1, 2, 6) a A. Dufkové z r. 1959 (3, 4, 5); ze soutěže o nejkrásnější kraslici v Praze.

4. Kraslice Anastázie Hanákové z Nenkovic z r. 1999.

Ve své tvorbě udržuje M. Neumannová tradiční postupy. Černou barvu získává stejně jako její matka z olšové kůry, kterou vaří více než hodinu v těžkém železném hrnci, do níž přidává zelenou skalici. Používá dále práškové potravinářské barvy (červená, žlutá) a drce nou anilinovou tužku ředěnou v lihu (fialová), dnes i barvu na moření dřeva (žlutá). Podklad dolněmčanských kraslic je už z dob J. Jakubčíkové dvojí, červený (s kresbou bílou a žlutou) a černý (s kresbou bílou, žlutou a červenou). Kraslice s černým podkladem byly vzácnější, protože daly víc práce. Na kresbu používá M. Neumannová tenkou *stužku*, na *zalévání* větších ploch voskem *špajzl*, trubičku provlečenou do brka. Základní motiviku převzala od své matky. Na kraslicích se uplatňuje geometrický vzor inspirovaný výšivkou v podélných pásčích (*kruh a hruška, čtyři oči s šskem, dubový lístek, na dvě oči*), členité mozaikové hvězdy na bílškách vejce, ale i stylizované květinové motivy. A. Dufková kreslila na vejce také jednoduchý vzor z kříže, jehož ramena zakončuje čárkování připomínající hrábě (*na ohřebélka*); tento starý vzor býval i na kraslicích J. Jakubčíkové. Ale M. Neumannová se již nelíbila. Rodinná tradice se udržuje v další generaci.⁸

Anastázie Hanáková (*1915) z Nenkovic

Naučila se zdobit vejce voskem od své matky Anastázie Judasové (1879–1961) ze Strážovic, v jejíž generaci to bylo ještě obvyklé. Používá jen černý ševcovský vosk, do něhož přidává něco bílého vosku. Maluje vypálenou hlavičkou zápalky, podobně jako její matka. Rovněž z rukou její matky vycházely černobílé kraslice. Zkoušela malovat černým voskem i na vejcích barvených v cibulových slupkách, ale k barevným voskům nepřistoupila, i když některé ženy ve Strážovicích tak také pokreslovaly vejce. Z krátkých voskových čárek a teček sestavuje *větvičky*, které obepínají vejce v příčném pásu (*věnečky*), kruhový sluncový motiv (*zv. růžička*) umisťuje na vrcholy, ze tří takových *růžiček* tvoří kytici atd. Na jiném vejci vybíhají z vrcholů proti sobě čtyři větvičkové pásy. Základ motivické zásoby převzala od své matky, další si vytvořila. Maluje vejce pro okruh rodiny a známých jako obdarování velikonočním koledníkem. Ve Strážovicích se dávala dětem na pomlázku vejce barvená a voskem malovaná. Cennějším dárkem pro mládež byly vyškrabované kraslice od specializovaných tvůrců v místě či v okolí.⁹ Zdobení barveným voskem bylo na přelomu 19. a 20. století rozšířeno na severním Kyjovsku a dále v širokém pásu na Kloboucku, Ždánicku a Hustopečsku, kde přetrvalo na některých místech dodnes.

Kateřina Gasnárková (*1926) z Ratíškovic

V době jejího mládí byla tradice vyškrabovaných kraslic v obci dosti silně vžitá a *rýsované vajíčko* tvořilo závaznou složku velikonoční *šlaháčky*. Už nejstarší známé muzejní doklady ratíškovických kraslic z přelomu 19. a 20. století jsou zdobeny gravírovaným ornamentem. V rodinách bylo zvykem, že si děvčata nazdobila vejce pro *frajíry*. Dlouho před velikonočními svátky si obarvila vejce a nosila si je *rejsovat* k dovedným ženám, které naznačily obrysy motivů a děvčata si kresbu už jen dokončila, *vyškrábala*, tedy vystínovala. Každé děvče mělo mít na podarování chlapců alespoň dvanáct škrábaných vajíček. Čím více chlapců dívka podarovala, tím větší pak byl o ni zájem v sóle u muziky.¹⁰

K. Gasnárková našla svou učitelku u Marie Jakubčíkové, s níž pracovala v rohatecké čokoládovně *Maryša*. Před Velikonocemi měla M. Jakubčíková mnoho zakázek na kraslice u zaměstnankyň továrny. „*Ona to nestačila a řekla, mohla bys mně pomoci? Ona to měla na hrubší vyškrábané. Ty ženské pak chodily aj ke mně, i já jsem měla zakázky*”. Barvení se časem rozdělilo na dvě fáze: natvrdo uvařené, ještě horké vejce, se nejprve natírá štětcem černou tuší, ve druhé fázi pak ve fuchsínu, zředěnou v lihu s přísadkou šelaku, který dává lesk, ale působí také jako pojivo, aby barva nepouštěla.

V barevné vrstvě vyškrabuje K. Gasnárková tříhranným zbroušeným pilníkem, který drží v ruce jako tužku. V ornamentu si vytvořila vlastní rukopis, ve výběru motivů a jejich podání, i když pracuje v rámci lokálního stylu, který se vytvořil a tříbil po několik genera-

5. Kraslice Kateřiny Gasnářkové z Ratškovíc, 1998.

6. Kraslice Františky Robkové ze Skalky z r. 1979 a 1998.

cí.¹¹ Jeho charakteristickým rysem je stylizovaný rostlinný ornament s prvky z výšivek. Tak se na kraslicích K. Gasnárkové uplatňuje jetelová hlávka (*jetelíček*), plátkové růže (*šípová, slíšková, srdcová*), karafiát (chrpa), hroznový list, granátové *jabůčko, makový kvítek*, elipsovité *chůjka* lemovaná obloučky, stylizovaným vzorům se vymyká novodobý košíček s květy. Plochu dělí podélně cesta z obloučků, klikatky, konvalinek. Kreslení ornamentů se pěstovalo v ratíškovické škole před první světovou válkou, jak o tom svědčí několik žákovských prací z r. 1910.¹²

K nejstarší generaci žen, které byly známy svými kraslicemi, patří L. Holečková (1894–1985), M. Zelinková (1907–1998), J. Hrbáčková, R. Vopelková (1907–1996), M. Kordulová (1912). K. Gasnárková předváděla vyškrabování kraslic na své cestě do USA v muzeu ve Winston-Salemu (1997).

Františka Robková (*1907) ze Skalky

Vyškrabováním kraslic se zabývala od dětství. Uměla to její matka Anna Kopřivová (1876–1961) a mnoho žen její generace i generace její matky. Zdobení kraslic bylo v první polovině 20. století charakteristickým rysem tradiční kultury ve Skalce stejně jako v sousedním Ježově.¹³ Už v mládí F. Robkové se tu vyškrabovaly kraslice pro obchod, zejména v chudobných rodinách žijících v uličce v *drahách*. K těm patřili i rodiče F. Robkové. *Dělalo se to v každém domě, tehda se s tím lidí živili*. Už od dvanácti let chodila F. Robková do moštěnického dvora do práce *na akort*, někdy místo do školy. Sama si vzpomíná, že dovedla vyškrábat až třicet kraslic za den a *narysovala* si na měřici pole. S vyškrabováním kraslic se začalo o masopustu a už v té době přicházeli *handlíři*. Kraslice se prodávaly po koruně překupníkovi Mrvovi, který s nimi chodil až do Brna, skupovala je obchodnice Krajzlová z Ježova. Skalské výrobkyně si své kraslice prodávaly také samy, nosily je v koších na zádech do Bzence a do Kyjova. V košíku zakrytém utěrkou bývalo až padesát kusů. „*Byl nás celý řádek bab na náměstí, před sebou jsme měly v koši vajíčka, Hlaváčová, Mulárová, Koplová, Půčková, Raználová, Jedličková, Soláčková, Zálešáková, Ševcová, Čechálová, Růžičková*“. F. Robková prodává své kraslice na kyjovském trhu dodnes. Dává je však i jako dárek lékařů a sestřím v nemocnici a také na hrob svému synovi: „*kočičky zapchnu do hrobu a na černú šňůrku uvážu vajíčka. Dělám to tak už pět let, dřív to nebývalo*“.

F. Robková dodržuje způsob výzdoby, jak se to naučila v dětství od své matky a jak to bylo ve Skalce zvykem. K barvení používá fuchsin ředěný v lihu se šelakem, barvu nanáší štětcem, dřívě kouskem vaty v gáze, *rysuje* břitvou. Už jen z vyprávění matky ví, že se kdysi vejce barvila ve fryžulce a vzor vyleptával šalvostrem. Také v ornamentu vychází F. Robková z lokálního stylu, pro který je příznačný stylizovaný rostlinný ornament. Plochu vejce dělí podélným geometrickým pásem, *vložkou* s typickou klikátkou z ovesných zrn (*na ovse*), rostlinné prvky sestavuje do kytice, ale častěji jimi volně pokrývá plochu skořápky: k typickým patří variace růže (*srdcová, konvalinková*), jablíčko, jetelový trojlístek, *fuchsi-ja*, ozubený list (*pilka*), chmel, hrozínek, karafiát, granátové jablíčko aj., *mřížku* na způsob krajky (*máme ju na šátkách*) začala kreslit mnohem později, až začátkem padesátých let. Motivy nemá zvlášť zakresleny, *drží si je v hlavě*. Občas píše na vejce krátké texty. V posledních letech upřednostňuje husí a kačení vejce, která mají hladké bílé skořápky. Skalecká tradice vyškrabovaných kraslic má své pokračovatele.¹⁴

Marie Firtlová (*1917) z Krumvíře

S vyškrabováním kraslic se seznámila jako dvacetileté děvče u své tety Marie Foretníkové; ta byla jednou z pěti dcer Krumvířanky F. Nezvalové (1858–1937). Šlo o silnou rodinnou tradici, jejíž původ je v Borkovanech.¹⁵ Čtyři dcery F. Nezvalové se zabývaly zdobením kraslic (vyškrabováním a kolorováním), které se vyznačovaly stejným stylem; v jeho rámci zdobí kraslice i M. Firtlová. Zpočátku vyškrabovala na plných vejcích obarvených

7. Kraslice Marie Firtlové z Krumvříe, z let 1976 a 1979.

8. Kraslice Emilie Chonkové (1–4) a jejích žáků, L. Bocanové a O. Růžičky (5–6); Přemyslovice 1994.

na černo (směsí fuchsinu ředěného v lihu se šelakem), jak to bylo tehdy ještě zvykem u starších žen, ale zakrátko se začaly vyškrábané motivy kolorovat anilinovými barvami. Nejstaršími způsoby zdobení v Krumvíři, které přešly z 19. do počátku 20. století, bylo malování vzoru barevným voskem a také leptání šalvostrem na vejcích obarvených ve fryžulce;¹⁶ *bylo to běžné, a snad v každé rodině to někdo uměl.*

Příznačným rysem kraslic M. Firtlové je spojení geometrického páskového ornamentu (*mřížka, nece*), jehož základem je čtverečková síť, a kolorovaného květinového vzoru, naturalisticky pojatého. Pásek napodobující krajku byl podle místní tradice převzat z *necovaných* záclon, z křížkové výšivky, z filetového háčkování. Vejce dělí M. Firtlová páskem podélně (*dělený vajíčko*) i příčně (*súdky*). V polovinách děleného vajíčka umísťuje *jarní a letní kytku*; první sestavuje z fialek, sněženek, konvalinek, druhou z růží (*točená růže* připomínající jirinu, *džbáněčková růža*), k nimž přidává sedmikrásku, jahodu, obilné klásky; *snažím se, aby ty kvítka byly podle přírody, na těch jednobarevných to byla taková fantazie*. Květy sestavuje buď do symetrického svazku, anebo do oblouku – a pak do volného místa vyškrábe verš nebo krátký nápis.¹⁷ Jejím oblíbeným motivem je *božítělový* košík s květy, jenž se vyšíval na kapesníky. V Krumvíři zdobilo kraslice více žen, a to nejen pro okruh místních zájemců, ale i pro prodej na trh v Hodoníně.

Emilie Crhonková z Přemyslovic (*1919 ve Vracově)

Její rodiště je ve Vracově, ale větší část života prožila v Přemyslovicích, kam přišla po válce v roce 1947 se svým manželem, rodákem z Otínovsi na Drahanské vysočině; byl krejčím a podle přesvědčení, že *celé Prostějovsko žije krejčovinou*, se chtěl svým řemeslem lépe uplatnit. E. Crhonková zpočátku pomáhala manželovi s šitím, pak pracovala jako dělnice v továrně v Lutíně, nakonec jako kuchařka; často byla zvána na svatby k přípravě pečiva a dortů. Zdobit kraslice vyškrabováním znala již z dětství od své sestry, provdané do Milotic, kde to v té době ještě umělo mnoho žen a dívek. Přes dlouhé působení v Přemyslovicích nepřijala místní hanácký dialekt a nenavázala na tradiční ornamentování kraslic slámou, s jehož posledními pamětníky a výrobci jsme se před několika lety ještě setkali.¹⁸ Už v prvních letech chystala na pomlázku vyškrabovaná vejce, jak byla zvyklá z dětství, což bylo v prostředí, kde se vejce jen barvila, překvapením. Stala se v Přemyslovicích svými kraslicemi známá a na podnět ředitele školy (asi v roce 1975) začala s tímto uměním seznamovat děti, nejprve místní, pak i další na školách v okolí. V osmdesátých letech se její žáci úspěšně zúčastňovali soutěží *o nejkrásnější kraslici dětí a mládeže* ve Veselí nad Moravou, v Litoměřicích, Libotenicích aj., v posledním desetiletí soutěže *o nejhezčí kraslici* v Prostějově, pořádané kulturním klubem *Duha*. Někteří se věnují kraslicím doposud.¹⁹ Spolupracovala s prostějovským muzeem a kulturním klubem při různých výstavách a kulturních akcích.

Plná vařená vejce barví E. Crhonková po tradičním způsobu ve směsi rozdrčené tuhy z inkoustové tužky (nahradila dříve oblíbený fuchsin), rozpuštěné v lihu se šelakem, ornamenty vyškrabuje zbrošeným trojhranným pilníkem. Nejprve vyškrábe obrys tvarů, pak je dotváří, *stínuje*, krátkými čárkami a bílými ploškami. Základem výzdoby jsou stylizované rostlinné motivy – plátkové květy typu kopretiny, karafiátu a plané (*šípové*) růže, jahůdky, konvalinky, hrozen s listem, kulovitá poupata, kopinaté listy, které hustě zaplňují skořápku. Někdy člení plochu podélný pásek z kuličkových poupat, lemovaný čárkováním a bříška vejce zaplňují plátkové květy a listy. V motivické skladbě nejsou zastoupeny prvky převzaté z ornamentiky výšivek, ani krajkové pásy, které se dnes objevují na kyjovských kraslicích. E. Crhonková zůstala věrna stylu výzdoby, jenž získala v mládí a který připomíná kraslice některých starších tvůrkyň z Vacenovic, Dubňan, Mutěnic. Ani později se nesažila o včlenění nových, řekněme „hanáckých“ prvků. Její kraslice jsou zastoupeny v muzeích i v soukromých sbírkách, dostaly se do ciziny.

9. Kraslice Marie Šabršulové z Rudimova z r. 1959 (1–4) a její dcery L. Kučírkové z r. 1999 (poslední dvě).

10. Kraslice Anežky Beňkové z Loučky, 1998.

Publikované kraslice pocházejí ze sbírek Etnografického ústavu MZM. Foto ing. Jaromír Večerka, 1999.

Marie Šabršulová (1903–1988) z Rudimova

Už jako dospívající děvče zkoušela vyškrabovat ornamenty na obarvených vejcích; u koho to viděla, už rodinná tradice nezachytila. Ale už v té době, tedy po první světové válce to bylo zvykem. Asi o generaci dříve se v Rudimově vyškrabování ujalo. Kdysi prý přinesli do Rudimova vyškrabovaná vejce ze světa miškáři a v jedné rodině (to byli *nějací Vojtáškoví*) se to snažili napodobit. Kraslice měly úspěch a vznikla tak nová tradice, která vytěsnila staré batikování, k němuž jsou unikátní doklady z konce 19. století ve sbírce olomouckého muzea. Běžným způsobem tu bývalo i pokreslování obarveného vejce školním perem namočeným v kyselině.

Za první republiky používala M. Šabršulová *Braunsovy* práškové barvy, které kupovala v Bojkovicích. Rozpuštěla je v lihu se šelakem. Později začala používat černou tuš. Horká vejce natírala hadříkem, namočeným do barvy. Vzory ryla *škrabačkou* – starou břitvou: obrys vzoru *rýsovala*, tvar dotvářela stínováním, *vyškrabováním*. Vyškrabovala na plných vejcích a teprve ke sklonku života, kdy dostala zakázky od ÚLUV, to zkusila na výdumkách. Na jejich kraslicích převažuje florální dekor. Květinové motivy zařazuje do vodorovného ornamentálního pruhu po obvodu vejce, jindy dělí plochu podélným pásem (*cestou*) a do polovin umísťuje květy a snítky komponované do volného svazku i kytice, někdy s ptáčky. Inspirovala se prý především květy viděnými v přírodě, které podává na kraslicích ve stylizované kresbě (květ jabloně, kopretina, karafiát, snítky s listy aj.). Občas použila i vzory z pohlednic. S oblibou vyškrabávala na vejcích i veršované texty (*Vajíčko ti dávám, věrná ti zůstávám; Nepij hochu gořalenku, ztratíš gatě, košulenku*), často adresné.

Kraslice M. Šabršulové byly velmi oblíbené v Rudimově i v okolí a tak i produkce prý byla značná, mnoho lidí si je od ní bralo, zejména děvčata pro mládence a babičky pro vnuky, pro příbuzné v cizině atd.; v různém počtu, i po patnácti kraslicích. Úhradou byla syrová vejce, která si zákaznice přinášely s sebou, a drobné peníze za práci, jak to bylo rozšířeno i jinde. V mládí M. Šabršulové bylo zvykem, že dívka dávala svému *galánovi* čtyři vejce v šátku. Ale ne sama, dárek poslala po poslovi, obyčejně dítěti ze sousedství. Vyškrabování se přeneslo do Nevšové.²⁰

V sedmdesátých letech začala M. Šabršulová dodávat své kraslice ÚLUV; v té době už jí pomáhaly její dcery, M. Kočicová (1932) a L. Kučírková (1934), žijící dnes v Uherském Brodě. ÚLUV vnesl do rodinné tradice inovace v barvách i vzorech a vytvořil typ *rudimovských kraslic* pro trh.²¹ L. Kučírková vedla kurzy zdobení kraslic na školách v Uh. Brodě, z jejich žáků pokračuje v Rudimově J. Kamenčáková.

Anežka Beňková (*1920) z Loučky u Valašských Klobouk

V jejím dětství se v Loučce kraslice malovaly voskem a i doma tomu tak před Velikonoce bývalo. Kreslilo se *dřevěným kolíčkem na tenko zabrušeným*. S vyškrabováním kraslic se A. Beňková seznámila u své švagrové A. Zvonkové, která pracovala ve Zlíně v Baťově továrně a naučila se tomu od spolupracovnice z *Dolska*, jak lidé z Loučky a okolí označují jižní kraje Slovácka; *od kamarádky z Tvrdonic, tá dolena to uměla a předvedla jí, jak to dělá*. Bylo to někdy na počátku třicátých let. A. Zvonková barvila vejce mořidlem na dřevo ředěným v lihu se šelakem a na plochu vejce kreslila velké květy s listy.

A. Beňková barví vejce černou tuší, kterou nanáší štětcem, a pak ještě povrch přetře šelakem, *aby sa to lesklo a barva nestírala*. V době, kdy pracovala ve slavičinské zbrojovce, měla k dispozici barvivo *Radamíra*, které se tam používalo jako antikoroziní nátěr na zbraně. Vyškrabuje zabroušeným pilníkem. Základem její motiviky jsou stylizované rostlinné prvky (karafiát, jetelová palice, plátková kvítka, konvalinky), které doplňujeolistněnými snítkami. Florální motivy umísťuje na pouklo, řadí je do širokého ornamentálního pruhu, plochu dělí ornamentem z drobných kvítků a obloučků, přidává krátké texty. Inspiřuje se motivy z dětských knih a ze vzorníku na broušené sklenice; má je od svého otce Jana Ovesného (1884–1975), který byl vyučeným sklářem. Z knížky s obrázky M. Alše si

občas překopíruje na kousek papíru obrys veverky nebo zajíčka, přenese na vejce a vystínuje. Tyto motivy uplatňuje na kraslice určené dětem. Motivы z pohlednic využívá málo. Zpočátku vyškrábané vzory často kolorovala, ale posléze od toho ustoupila, když na soutěži ve Zlíně v roce 1970, které se svými kraslicemi zúčastnila, byl pestře barevný dekor odmítnut. Dnes motivy vybarvuje tušemi a fixy jen příležitostně, na přání zákazníka. Kraslicím A. Beňkové se dostala řada ocenění na soutěžích a výstavách (Zlín 1970, Rožnov p/R 1973, Sehradice 1975). Kraslice zdobí pro okruh příbuzných a pro zájemce v Loučce a okolí na velikonoční *mrskačku*. Dnes už tolik vajec *nevyrýsuje*, ale před několika lety jich bývalo až ke čtyřem stům. V Loučce, podobně jak se to děje na mnoha jiných místech na Moravě, se stalo zvykem, že děvčata uvazují chlapcům na *tatar* stužky a že se vedle zdobených vajíček uplatňují v pomlázce i vejce čokoládová, ba i *kindrvajca*.

Dá se říci, že gravírované kraslice A. Beňkové vytvořily v Loučce tradici. Tam a v sousedním Újezdě vyškrabuje velikonoční vejce řada žen, které techniku a základ motiviky převzaly od A. Beňkové, i když si postupně vytvořily vlastní rukopis.²² Starší vrstva ornamentální tradice, kterou dokládají kraslice v olomoucké muzejní sbírce z konce minulého století (zdobené lineární batikou), přetrvávala ojedinele v první polovině 20. století a další generace žen, k níž patřila i A. Beňková, na ni už nenavázala.²³

Na příkladech tvorby několika žen ze Slovácka je možno vysledovat jisté tendence v kraslicové tradici 20. století.

Obecně se ukazuje na jedné straně ústup zdobení kraslic pomocí voskové rezervy, které ještě před sto lety bylo na Slovácku a na většině Valašska převažujícím způsobem ornamentování, a na druhé šíření, ba jistá expanze gravírování, které vytěsňuje starší vžitý způsob a posléze je považováno v místě za tradiční; dělo se tak v souvislosti s měnícím se názorem na výzdobu velikonočního vejce. Na dvou příkladech jsme si ukázali individuální podněty šíření a přejímání tohoto dekorativního způsobu, jenž je oceňován jako náročnější, pracnější a kraslice takto zdobené za hodnotnější. Některé nadané ženy přejímaly nový typ zdobení, prosadily se v lokálním společenství (Rudimov, Loučka), vytvořila se tak nová vrstva tradice (Loučka). Lineární batikování se udržuje v lokálně omezené míře, nadto podnícené obchodními zájmy (Vnorovy), oživené a usměrňované institucemi, např. ÚLUV (Dolní Němčí). V tradičním prostředí přetrvává starý způsob ornamentování a současně je přijímána nová tvorba jednotlivců; s tím souvisí i rozdílné hodnocení kraslic různě ornamentovaných (malovaných voskem – gravírovaných) a jejich použití ve velikonočním obdarování (Strážovice). Jedním z charakteristických rysů kraslicové tradice je překrývání výzdobných způsobů – a tedy technicko-ornamentálních typů kraslic v regionu, v lokalitě. Vedle převažujícího způsobu, sahajícího někdy hluboko do minulosti, se uplatňoval i jiný, nezřídka vázaný na určitou osobu, jednotlivce.

Povědomí o lokální kraslicové tradici má rozdílnou intenzitu. Ve velké většině obcí zaniklo nebo žije ve vzpomínkách starších generací příp. individuálně v rodinném prostředí, či zprostředkovaně na základě školy či literatury. Přežívá v některých krajích či lokalitách Slovácka a s ním také starý způsob mezigeneračního předávání kulturního jevu na základě přímého kontaktu (Skalka, Ratíškovice). Povědomí o lokální tradici přetrvává nejsilněji v generaci žen nejstaršího až středního věku (90–50letých), které tvoří v jejím rámci. Zdobení velikonočních vajíček se zúčastňovaly mnohdy už v dětství, přejímaly je od svých matek, babiček, sousedek – žen, které v obci platily za význačné malířky, a podílely se nezřídka na jednoduchých fázích dekorování.

S pohybem obyvatelstva se tradiční lokální typ zdobení přenáší na jiné místo, do jiného kraje; příklad E. Crhonkové z Přemyslovic není ojedinelý.

Zdobení kraslic zůstává téměř výlučně sezónním jevem. Pro většinu žen je zálibou, koníčkem, a také příležitostí uplatnit svou dovednost. Někteří z tvůrců navíc pociťují potřebu předat své znalosti a zkušenosti dětem. U většiny z nich se kraslice vážou s tradičním velikonočním obdarováním. Kraslice zdobí především pro velikonoční koledníky v okruhu

příbuzných, sousedů a známých. Přetrvává zvyk známý z minulosti a příznačný pro starší generace a v krajích s kontinuitou tradiční kultury, že známé tvůrkyně zdobí kraslice ve větším množství pro místní zájemce za jistý druh úhrady, dříve naturální (syrová vejce), pro širokou obec zájemců v místě a okolí. Druhým podnětem k tvorbě kraslic je komerční zájem. Vedle celoroční produkce kraslic (ornamentovaných výdumků) ve velkém, institucionálně organizované (jak jsou toho příkladem Vnorovy), má ve 20. století své místo individuální sezónní zdobení vajíček v malém pro městské trhy, která sahá hluboko do minulosti. S kraslicemi chodívali před Velikonocemi na trh do blízkého města ba i do vzdálených oblastí sami jejich tvůrci, nebo je od nich vykupovaly podomní obchodnice. Zvláště pro chudobné rodiny to znamenalo příležitost zlepšit svou životní úroveň, a tak se mnohdy na výrobě kraslic podíleli její členové.

Poznámky:

- 1 J. Jančář, *Malířka kraslic – Antonie Zalubilová*. Národopisné aktuality, 8 (1971) 145–148; J. Orel, *Malířka kraslic Marie Gavalová*. Národopisné aktuality, 3 (1966) 21–27; G. Směřičková, *Krasličářka Hermína Otépková ze Starého Města*. In: *Slovácko*, 35 (1993) 81–86.
- 2 O. K. Macháčkové též J. Orel, *Tři malířky kraslic*. Národopisné aktuality (dále NA), 17 (1980) 27.
- 3 Kraslice vyškrabovala také M. Mlýnková, roz. Oselková, měla prý modernější styl, její vzory více vycházely z přírodních tvarů.
- 4 „*Děvčata – moje rovnice – to nedělaly. Tetko, my to nebudem dělat, šak nám to uděláte, říkaly děvčata mamince. Vzorek si neurčovaly, ale texty ano.*“ M. Opavská-Macháčková (*1936).
- 5 O vnorovských kraslicích stručně E. Večerková, *Malování kraslic*. In: *Veselsko. Vlastivěda moravská*, sv. 66. Brno 1999, s. 221–224.
- 6 Tento typ se do sortimentu ÚLUV nedostal. *Kvítkové kraslice* obnovují se v posledním desetiletí.
- 7 Už počátkem 20. století se používaly na Veselsku komerční práškové barvy, které se rozpouštěly v lihu nebo ve slivovici. Z rostlinných barviv přetrvalo nejdéle vaření olšové kůry se skalicí.
- 8 Pokračovatelkou rodinné tradice je A. Kadlčková (vnučka M. Neumannové).
- 9 Ve Strážovicích zdobily vejce vyškrabováním a kolorováním rostlinných vzorů A. Gistrová a J. Okůnková, v Nenkovicích vyškrabovala a kolorovala květinové motivy na vejcích A. Ježková.
- 10 Pěkně vyrýsované vajíčko (jedno nebo tři) dávalo děvče svému *frajírovi* ve vyšíváním kapesníku; po druhé světové válce a v padesátých letech se stalo zvykem předávat je v kazetce, zhotovené z filmové fólie, uvnitř vyložené staniolem. V Ratíškovicích je prý vyráběla tetička Pavelková. Ale bylo to zvykem v širokém okolí, v Miloticích, Vacenovicích, Dubňanech atd.
- 11 Vyškrabovaná kraslice z Ratíškovic s motivem velkého kruhového plátkového květu je uložena v etnografických sbírkách Národního muzea v Praze (ze sběrů J. Klvani).
- 12 *Náš směr*, 2 (1910/11), *Ornamentální kompozice slováckých dětí z paměti*. Obecná škola Ratíškovice (učitel Ad. Ptáček), s. 105, 123.
- 13 Podle J. Klvaně se začaly v Ježově vyškrabovat kraslice počátkem devadesátých let 19. století. Podle místní tradice možná z podnětu učitele. Nejstarší ježovské kraslice vykazují v ornamentu značnou podobnost s kraslicemi z olomoucké sbírky, lokalizované na Hanou. K tomu E. Večerková, *Kraslice na jižní Moravě (Kyjovsko)*. In: *Jižní Morava*, 1999, s. 142.
- 14 Pěkně gravírované kraslice vycházejí např. z rukou M. Žůrkové (*1967), která se poučila u F. Robkové, L. Kúřilové (*1970) nebo K. Kúřilové ve Vřesovicích (vnučka F. Robkové).
- 15 Rodinnou tradici vyškrabovaných kraslic prý vytvořila Krumvířanka A. Koutná-Nezvalová (1892–1972): „*Naša mama jako děvčisko šla na líbání o Velikonocích a u kostela stála paní z Klobúk, nesla prodávat kraslice. Jmenovala se Hutáková, měla v Kloboukách obchod s cukrovinkami. Naša mama se na ňu dívala, jak ta stařenka škrabe, bylo jí tenkrát tak deset roků. Tak sa to naučila.*“ (B. Michnová-Koutná, nar. 1924, z Čejče). Sestry Nezvalovy (A. Koutná, J. Kubánková, M. Foretníková, A. Gistrová) zpočátku vejce vyškrabovaly na černém půdě, pak se jim dostalo (asi v roce 1924) do rukou dvacet borkovanských kraslic, vyškrabovaných a kolorovaných, jež

- vytvořily základ rodinného stylu. Ten převzaly i jejich dcery, Božena Michnová (*1924) a V. Krupicová (*1916) z Čejče, a další příbuzné a známé. Tak zdobila vejce i J. Okůnková (*1929) ve Strážovicích (podle A. Gistrové). Ornamentální pásy, jež jsou na borkovanských kraslicích vytvářeny z vlnovek a obloučků, Krumvířanky *vylepšily* podle *necovaných krajek*.
- 16 Tak zdobila vejce v Krumvíři R. Horňáková (babička M. Firtlové), A. Vyhňáková (nar. asi 1855), F. Nezvalová (1858–1937).
- 17 Od typicky *kraslicových* po verše z památníků a dobových písniček: např. *Dárek srdce mého není pro každého; Pozdrav kratičkový z rodné vesničky; Láska je věru krásná věc, bez lásky nelze žít, kdo nebyl nikdy milován, ten neví, co je žít; Nejhezčí koutek na světě mám, to je můj domov, ráda ho mám*; aj.
- 18 E. Večerková, *Slámou vykládané kraslice na Moravě ve 20. století*. Folia ethnographica, 28 (1994) 55–72.
- 19 O. Růžička (*1979) a L. Bocanová (*1967) z Přemyslovic, V. Příkrylová (*1968) z Konice.
- 20 Tam mají původ kraslice F. Dědkové (1899–1956) z Nevšové, která prý získala základní informace o způsobu zdobení a barvení od rudimovských sester Hošňových. Ty se touto činností zabývaly pro trh a tak prý byly skoupé na slovo. Také F. Dědková pak vyškrabovala kraslice ve velkém množství pro prodej; dodávala je místním překupnicím, které je nosily na trh do Zlína a Luhačovic.
- 21 Jde o typ kraslic barvených v ořechových a cibulových slupkách s vyškrabovanými geometrickými motivy (hvězdy) z batikovaných kraslic podle vzorů z luhačovského Zálesí. V době, kdy pracovala pro ÚLUV, se L. Kučírková naučila v kurzu vyrábět i kraslice zdobené pozitivně voskem, reliéfní.
- 22 Např. A. Kozubíková, S. Polomíková, M. Václavíková z Vysokého Pole (zemřely v posledních deseti letech), ze současných tvůrců M. Mačková (*1942), M. Dorničáková (*1914), A. Raková (*1950) ve Vlachovicích, A. Manová (*1948) v Újezdě u Val. Klobouk (dcera A. Beňkové) aj.
- 23 Jednou z posledních, na niž si pamatuje i M. Mačková, byla tetička Danánková v Újezdě. Malovala voskem na víc barev (v tradiční barevnosti – žlutá, červená a černá) a *květmíček s kvítkem a nápis dokola* – to byly prý její vzory.

Über die Ostereier-Anfertiger in der Mährischen Slowakei

Zusammenfassung

Den Ostereier-Anfertigern wurde in der volkskundlichen Literatur eine eher gelegentliche Aufmerksamkeit gewidmet. Im vorliegenden Beitrag konzentriert sich die Autorin auf diejenigen Anfertiger, die in verschiedenen Gegenden der Mährischen Slowakei wirken oder deren Tätigkeit eine gewisse Beziehung zu dieser Region hat. An Beispielen den von verschiedenen Lokalitäten ausgewählten Frauen zeigt die Autorin Motivationen, Quellen und Milieu, von denen diese kunstgerechte Tätigkeit beeinflusst und gestaltet wird. Den Kern des Beitrags bildet die Charakteristik von zehn Ostereier-Anfertigern aus verschiedenen Orten Südostmährens, die bestimmte Typen von der regionalen Tradition repräsentieren. Zum Schluß versucht die Autorin, einige Tendenzen in der traditionellen Entwicklung der Ostereier-Verzierung innerhalb des 20. Jahrhunderts zu verfolgen. Eine der Tendenzen erweist den Rücktritt des alten Zierverfahrens unter Verwendung von Wachsreserven, welches noch vor 100 Jahren in der Mährischen Slowakei überwog, eine andere Tendenz neigt zur Technik einer geritzten Zeichnung auf einem bemalten Osterei (Gravieren), wobei sich diese Technik auf verschiedenen Wegen verbreitet. Diese Art von Dekor wurde am häufigsten aus anderen Gebieten übernommen (Loučka, Rudimov). Diese Veränderung verlief parallel zur sich verändernden Auffassung von Verzierung der Ostereier als repräsentative Geschenke und Handelsgegenstände. Die alte Batik-Methode überdauerte nur in beschränktem Maß, dank der Unterstützung durch die auf Volkskunst orientierte Institution „Ústředí lidové umělecké výroby“ (Zentrale der Herstellung von volkskünstlerischen Artefakten), die einerseits auf hohen Standart der Ostereier-Produktion achtet, andererseits die Produktion in gewünschte Bahnen lenkt, abändert, neue Muster bringt (Dolní Němčí, Vnorovy, Rudimov). Einer der charakteristischen Züge der traditionellen Ostereier-Verzierung ist

das Übereinandergreifen von Ziertechniken, wobei neben jenen alten, in weite Vergangenheit reichenden die an konkrete, einzelne Personen gebundenen Verfahren (Nenkovice) zur Geltung kommen. Der traditionelle lokale Verzierungstyp wurde im Zusammenhang mit der Bewegung der Bevölkerung in andere Gebiete übertragen, wo die Kenntnis über solche Methoden verschwunden war (E. Crhonková). Die Anweisungen zum Bemalen und Verzieren der Ostereier wurden im 20. Jahrhundert in populären Zeitschriften veröffentlicht, in Kursen bekanntgemacht und auf solche Weise verbreitet und gepflegt; der Brauch ist daher nicht eingegangen und die alte Übermittlung einer Kulturerscheinung zwischen den Generationen bis in die heutigen Tage ist in vielen Orten lebendig (Skalka, Ratíškovice, Vnorovy). Die Ostereier-Verzierung kann sich auch dank der Familientradition erhalten (Petrov). Für die meisten Frauen bedeutet die Ostereier-Verzierung ein Hobby, die Gelegenheit zum Präsentieren der Familientradition sowie der Geschicklichkeit und bei einigen das Bedürfnis, diese Fertigkeit den Kindern zu übergeben. Die Ostereier werden heutzutage vor allem für die Ostergeschenksammler. Der andere Anlaß zur Ostereier-Anfertigung ist kommerziell. Einige Frauen ließen ihre Ostereier von Zwischenhändlerinnen verkaufen oder verkauften sie selbst auf dem Stadtmarkt (Skalka). In der Mährischen Slowakei bildeten sich außerdem Zentren der Heimproduktion von Ostereiern (dekorierten ausgeblasenen Eiern) in Vnorovy, Ostrožská Nová Ves).

On Easter Egg Decorators in Moravian Slovakia

A b s t r a c t

The ethnographers seem to pay attention to Easter egg decorators only occasionally. The author-ess of this article focuses on those craftswomen who live and work in the various parts of Moravian Slovakia or whose work has some relation to this region. Based on examples of women from different locations, she discusses the motivation and resources of their craft, as well as the environment which gave birth to and still forms their output. The article is centered around the characteristics of ten Easter egg decorators from different places of southeast Moravia, each of whom represents a certain type of regional tradition. In the conclusion, the authoress attempts to trace some development tendencies of the Easter egg decoration tradition in the 20th century. One example of these tendencies is a gradual decline of the wax reserve technique, which was the most common one a hundred years ago. It was replaced by the technique of scratching out patterns into dyed eggshells, which was executed in several different ways, but mostly it was imported from other ethnographic regions (Loučka, Rudimov). This change occurred as a result of changing opinions on Easter egg as a representative gift and an object of trade. The old technique of tie-dye was in small scale preserved mainly thanks to the institutions specialized in folk crafts production (Center of Folk Arts and Craft). This institution observes high criteria of Easter egg decoration, but also develops the tradition, coming up with new patterns and modifications (Dolní Němčí, Vnorovy, Rudimov). One of the characteristic features of the 20th century Easter egg decoration is the overlapping of techniques, when a traditional way (reaching back to remote past) is modified with another technique, characteristic for an individual (Nenkovice). With the population migration, one type of decoration is introduced into regions where the tradition had been withering. The decoration techniques were taught in this century mainly in courses, workshops and various popular magazines. However, the traditional way of generations passing their knowledge onto the offspring has not disappeared yet (Skalka, Ratíškovice, Vnorovy). In some places, Easter egg decoration is a part of family tradition (Petrov). Most women understand this activity as a hobby, an opportunity to employ family tradition and also a skill. Some of them feel compelled to pass this skill onto their children. Easter eggs today are decorated mainly for Easter visitors. Another reason to decorate eggs is to make profit from them. Some women have been selling their eggs themselves in the markets (Skalka), others sold them to resellers. Besides that, several Easter egg domestic production workshops have been run in the region of Moravian Slovakia (Vnorovy, Ostrožská Nová Ves).

MOŽNOSTI MORFOLOGICKÉ ANALÝZY POVĚSTÍ

Bohuslav Beneš, Brno

Jednou z metod zkoumání skladeb slovesného folkloru je rozbor morfolo­gické struktury, tj. analýza seřazení jednotlivých funkcí postav v celkovém ději a jejich systémové označení. Vzniklé vzorce morfolo­gické analýzy jsou srovnatelné v mezi­národním měřítku. Východiskem rozborů jsou pověsti z okolí Buchlova, Lopeníku a Pavlovských vrchů.

Když v r. 1968 vyšla ve sborníku Slovácko VIII.–IX, studie Lidové vyprávění na moravských Kopicích (pokus o morfolo­gickou analýzu pověrečných povídek podle systému V. Proppa)¹ ukázalo se, že to byl u nás první a na dlouhou dobu ojedinělý příspěvek k využití a dalšímu přizpůsobení metody, publikované v r. 1928 Vladimírem Jakovlevičem Proppem.² Jako literární vědec, badatel o folklorních žánrech a o souvislostech folkloru se skutečností vyšel ze školy ruských formalistů dvacátých let, kdy ještě bylo možné samo­statně vědecky uvažovat a kdy se položily základy pozdějších velmi podnětných úvah o formě, struktuře a sémiotickém charakteru písemné a ústní slovesnosti. Funkční struktu­ralismus a svým způsobem na něj navazující sémiotika se staly ve světě převládající analy­tickou metodou od konce 30. do 70.–80. let, byly vášnivě až apologeticky bráněny a stejně často napadány, avšak v řadě konkrétních případů, u nás např. v pracích Jana Mukařovské­ho, Andreje Melicherčíka, Romana Jakobsona a Petra Bogatyreva se jejich využitím ote­vřely nové možnosti výzkumu národopisných a folklorních jevů.³ Od 50. let byly však u nás tyto postupy prohlášeny za buržoazní formalismus a pouze kolem r. 1968 a ojediněle i později se mohly některé pokusy objevit v odborném tisku. Považujeme nicméně za vhodné vracet se občas ke kořenům těchto rozborů folklorních textů a domnívám se, že Proppovu metodu, rozpracovanou nejdříve pro kouzelné pohádky, lze použít i pro jiné žánry pro­zaického folkloru, ovšem s řadou zdůvodněných úprav, zejména při pojmenování funkcí jednajících postav.⁴

Prozaická folklorní vyprávění, obecně nazývaná „povídky“, se vzájemně liší především mírou pravděpodobnosti vyprávěných dějů; tato vlastnost se projevuje také v žánrových postupech a hlavně ve funkcích postav. Texty kouzelných pohádek, které posloužily Prop­povi pro morfolo­gickou analýzu, vycházejí autorsky i vnímatelsky ze záměrné nepravdě­podobnosti. Pověrečné povídky, nazývané také „démonologické pověsti“, se vnímají jako částečně nepravděpodobné, částečně pravděpodobné, neboť obsahují vylíčení kontaktu člo­věka s nadpřirozeným jevem nebo bytostí, která může člověku radit, pomáhat, nebo nejčas­těji škodit, případně se mstít. Povídky mají často formu vzpomínkového vyprávění – setkání s vodníkem, mátohami, ohnivým mužem, hlídačem pokladu – a mluvčí se tváří, že jim věří, protože se to stalo jeho rodinným příslušníkem nebo jemu samému. V pověrečných povídkách tak nacházíme dějovou strukturu blízkou kouzelným pohádkám a podle ní se pak upravuje pojmenování funkcí postav a jejich vztahů.⁵

Pověsti se od kouzelných pohádek a pověrečných povídek liší převahou pravděpodob­nosti, která ovšem může být doplněna existencí nadpřirozeného prvku, jako je nezranitel­nost, vlastnictví kouzelného prostředku, předmětu nebo jiné rekvizity zajišťující prospěch; fungovat může i funkce nadpřirozeného rádce.⁶ Tímto postupem se sice pověst zdánlivě vrací k pověrečné povídce, avšak místní, dějová či věcná určitost, založená na historické pravděpodobnosti, zůstává v pověsti dominantní.⁷ Pověst se tak pohybuje mezi pověrečnou povídkou na jedné straně a oral history na druhé straně. V ústních dějinách se však formou vzpomínkového vyprávění zachycují převážně individuální osudy samotného mluvčího nebo jeho society v daném historickém období: oral history tedy obsahuje pregnanční do-

kumentární intenci a bývá věcně zajímavá jen pro menší skupiny vnímatelů. Naproti tomu je pověst námětově všestrannější a některé její tematické okruhy (erbovní pověsti, pověsti o neobyčejných lidech, o původu místních názvů...) se staly součástí národního čtenářského a vypravěčského repertoáru i v moderním 20. století.⁸

Možnostmi využití Proppovy morfologické analýzy prozaického vypravování jsem se zabýval již před nějakou dobou,⁹ ale další výzkumy, zejména vyjadřovacích prostředků a žánrové charakteristiky ukazují, že tyto první výchozí pokusy se musí zpřesnit. Poněkud schematické pojetí rozdílů mezi žánry s nižší a vysokou pravděpodobností přivedlo k představě o „kladném“ či „záporném“ aktantovi bez bližší charakteristiky, zda jde o kladnost v samotné struktuře textu nebo v jeho mimotextových souvislostech. Zdá se, že funkce kladných a záporných reálných postav je vhodnější označit jako „prospěšné/neprospěšné funkce reálné postavy vůči jiným reálným postavám“, a to pouze ve vnitřním dějovém vztahu.¹⁰ Za „funkci“ společně s Proppem považujeme čin jednající postavy, určený z hlediska svého významu pro další průběh děje. Posloupnost funkcí je určena dějem a zdá se, že morfologickou dominantu tvoří prospěšná funkce reálné postavy, která překonává nositele neprospěšné funkce, přičemž oběma mohou pomáhat nadpřirozené bytosti, obecně vystupující buď jako rádci, nebo jako samostatné postavy v ději. Existují však také texty, v nichž se děj spíše popisuje než dramaticky odehrává, a pak se určování dominanty přesouvá do značné míry do náplně funkcí výchozí situace, která je tak nejen deskriptivně, nýbrž také kauzálně – vzhledem k ději – vyjádřena.¹¹

K tomuto úvodu patří ještě tři důležité připomínky. Funkce postavy je morfologická jednotka, která nevyjadřuje ani společenské ani biologické ani etické vlastnosti postavy, i když se označení funkce na první pohled tak projevuje nebo vypadá. Ovšem podle četnosti výskytu v repertoáru a podle strukturních žánrových souvislostí, o nichž jsme se zmínili, bychom případně mohli ex post usuzovat na osobní charakter aktanta. Ten se však v každé societě reflektuje jinak: jestliže např. zbojník krade nebo zabíjí, pak je z hlediska obecné morálky zločinec, „záporná postava“; z hlediska morálky příslušného společenství, kde vystupuje, („lid“), je naopak, jak víme, kladným hrdinou. V příslušném morfologickém vzorci může navíc táž postava být nositelem prospěšné (pro další vývoj děje) nebo naopak neprospěšné funkce: sestry pečují o svého otce (prospěšná funkce), vypraví ho do města na trh, kde je přepaden Turky a přijde o život (neprospěšná funkce týchž aktantů vzhledem k následujícímu ději). Dále musíme vzít v úvahu, že pověst vychází dějově jak ze skutečné epizody, tak také z jevu/jevů, které jen sám mluvčí považuje nebo interpretuje jako reálné a které v další ústní nebo písemné existenci – tradování – mohou být různě fabulovány. Výsledky této fabulace bývají natolik rozrůzněné, že morfologické vzorce jsou pak jen jednou z možných interpretací a teprve jejich další a další ověřování na různých textech přinese objektivnější výsledky. A konečně třetí připomínkou chci zdůraznit, že zvláště u pověstí, které jako celek nejsou žánrově tak stabilizované jako kouzelné pohádky, nemůžeme vůbec zdůrazňovat tzv. „původnost, autentičnost“ textu z lidového podání. Sami lidové vyprávěči si totiž své povídky tak či jinak upravují, zejména s ohledem na složení posluchačů, a ani snahy o literární fabulaci obvykle příliš nezasahují do celkového výsledného významu povídky.¹²

Navrhovaný systém morfologického rozboru funkcí postav vychází z průměrného výskytu dějových prvků v textu, tzv. chodů. Jednotlivé funkce označuji na základě analýz pověrečných povídek a balad velkými písmeny a indexy a jejich konkrétní pojmenování uvádím v příloze 1. Pověsti začínají přípravnou fází, v níž působí funkce výchozí situace (i), funkce splnění či nesplnění zákazu nebo příkazu reálné nebo démonické bytosti (b), funkce úspěšného nebo neúspěšného vyzvídání nebo hledání (c), funkce přijetí nebo odmítnutí návrhů (d) a funkce neobávání či obávání se před působením (reálné nebo démonické) bytosti (e). Všechny kromě „i“ jsou opatřeny indexy prospěšnosti či neprospěšnosti (+, -) a indexy označujícími vztah k reálné nebo démonické postavě nebo jevu (_{R, D}). Tyto indexy bylo nutné nově zavést, protože v pověrečných povídkách, kde se poprvé vysky-

tují, jsou jiné vztahy a indexy tam mají jiný význam. Pro budoucnost se samozřejmě předpokládá unifikace označení, aby bylo možné srovnávat konkrétněji, než je tomu nyní. Připomínám, že jde stále o pokusy, projekty, které se v různých ohledech mohou v dalším bádání zpřesnit nebo pozměnit.¹³

Pod rozmanitých významech funkcí přípravné fáze následují funkce jednajících postav, které vstupují do dějového okruhu reálných postav, démonických postav, reálných pomocníků a démonických pomocníků. Další dějové okruhy – stejně jako v pověrečných povídkách – prozatím neexistují. Reálná postava (R) něco vykoná pro sebe nebo ve prospěch či neprospěch jiné reálné postavy (R_R^+ , R_R^-), případně ve spolupráci nebo za pomoci démonické bytosti (R_D). Překoná překážky a zvítězí nad jinou reálnou bytostí (R^+/R^- , R^-/R^+), případně je jejím protivníkem démonická bytost (R/D , D/R). Dále se mohou realizovat čtyři dvojice funkcí: funkce získání kouzelného prostředku (Z) a funkce využití kouzelné pomoci (L); funkce pronásledování (P) a funkce záchrany před ním (S); funkce úkolu (U) a jeho splnění (V); funkce odměny (O) a trestu (T). Všechny tyto funkce figurují opět s příslušnými indexy. Místy se může projevit funkce transfigurace postavy (A). Všechny realizovaných funkcí je celkem 42 a z přehledů v příloze 2/1 vyplývá jejich četnost. Pojmenování funkcí v tabulkách je podstatně podrobnější, než jak jsem je navrhoval pro pověrečné povídky. Ty jsou totiž obdobně jako pohádky dějově i funkcemi postav stereotypnější a také počet funkcí v procentech textů zde klesá pomaleji: v 10 % textů najdeme 25 funkcí, ve 20 % 20 funkcí, ve 30 % ještě 10 funkcí, ve 40 % 8 funkcí a teprve v 50 % pověrečných povídek se najde strukturální vzorec $i e^- D^- R^-$. V pověstech klesá počet funkcí mnohem rychleji, což je zřejmě podmíněno jejich různorodostí dějovou a nízkou opakovatelností funkcí postav: v 10 % textů se zde vyskytuje 21 funkcí z celkových 42, ve 20 % již jen 11 a ve 30 % textů se již vytváří morfologický vzorec pověsti $i R^+ R^- R^-/R^+$.¹⁴

Nahlédnutím do tabulky Celkový výskyt funkcí (příloha 2/1) zjistíme, že některé funkce se vyskytují jen ojediněle. Tak funkci splnění/nesplnění zákazu nebo příkazu démonické bytosti (b_D^+ , b_D^-), běžnou v pověrečných povídkách, lze v pověstech najít jen jednou, zatímco její varianta (b_R^+ , b_R^-) není vzácná. Stejně ojedinělý je výskyt funkce přijetí návrhů démonické bytosti (d_D^+), avšak funkce přijetí těchto návrhů reálnou postavou (d_R^+) se vyskytuje téměř v každém pátém textu. Ojediněle jsou též zastoupeny funkce využití kouzelného prostředku (L^+ , L^-), které figurují bez indexu $D^+ R^+$, protože jde pouze o funkci pro reálnou postavu, dále funkce splnění úkolu démonickým nositelem prospěšné funkce (V_D^+). – není to démonický rádce nebo pomocník, nýbrž samostatná postava nebo jev) a funkce transfigurace reálného nositele prospěšné funkce (A_R^+). Z uvedeného je zřejmá převaha reálných postav a jevů v pověstech na rozdíl od pohádek a pověrečných povídek.

Ve srovnání s ojedinělým výskytem některých funkcí si všimneme také funkcí nejpočetněji zastoupených, což jsou funkce tvořící již uvedený morfologický vzorec, tj. $i R_R^+ R_R^- R^-/R^+$. Funkci výchozí situace najdeme zákonitě ve všech 68 zkoumaných textech, kde zachycuje různé danosti, např. „klasický“ popis krajiny nebo jednajících postav či popis určitých dějů, jako je nález pokladu, obrana proti Turkům, nález léčivého pramene, neúspěšný hon... Tato pojmenování jsou uváděna většinou jako popis, konstatování, někdy jako morfologicky málo významný počín jednajících postav, který nelze vyjádřit v intencích R^+ nebo R^- . Prospěšná funkce reálné postavy vůči jiné reálné postavě (R_R^+), kterou najdeme téměř v 50 % textů, označuje morfologicky pozitivní vztah často uvnitř rodiny nebo ve vztahu individuum–společensví (otec–matka pozná syna janičáře, horník odevzdá nalezený drahokam, zbojník obdaruje chudáka...). Poněkud problematictější jsou neprospěšné funkce reálných postav (R_R^-), vyskytující se zhruba ve 30 % pověstí. Patří sem např. nájezd Tatarů–kuruců–Turků, obvinění manželky šlechtice z nespolečenského jednání, krádeže, sebevraždy nebo snaha myslivce chytit pytláka. Zde se nejmarkantněji projevuje výše zmíněný rozpor mezi prospěšností nebo neprospěšností v morfologickém a ve společenském pojetí. Obdobně se tento problém najde i ve funkci vítězství reálného nositele neprospěšné funkce nad reálným nositelem prospěšné funkce (R^-/R^+): pytlák zabi-

je myslivce, pašerák zraní pohraniční kontrolu, Turci vyplení osadu, zbojníci úspěšně přepadnou oběť, kradou... Přitom nositelem neprospěšné funkce vzhledem ke zbojníkovi je dráb, voják, soudce, myslivce a další. Některé násilné činy kolektivního charakteru jsou vyjádřeny v pojmenování funkcí přípravné fáze: např. krádež je funkčně „nesplnění zákazu krást“ ($b_{R_1}^-$), zabití – pokud nejde přímo o známého pachatele děje – je pojmenováno jako „nesplnění zákazu zabíjet“ ($b_{R_2}^-$), zabití ve srážce, kde vystupuje konkrétní protivník, je pojmenováno jako R^-/R_8^+ , sebevražda je označena jako $R_{R_2}^-$, záměrná vražda, zastřelení hajného nebo naopak pytláka odpovídá funkci R^-/R^+ , syn-janičář je vzhledem ke svému výchozímu prostředí nositelem převahy neprospěšné funkce nad reálným nositelem prospěšné funkce (R^-/R_7^+), zatímco poznání syna (vnuka) janičáře je označitelné jako prospěšná funkce reálné postavy vůči jiné reálné postavě ($R_{R_{11}}^+$) atd. Vyskytuje-li se např. funkce popisu krajiny nebo postav ($i_{1,5}$) dvakrát na různých místech děje, zaznamenáváme ji ve výskytu funkcí v jednotlivých textech (příloha 2/2), ale do celkového výskytu (příloha 2/1) ji zapisujeme jen jednou, protože jde o obecný přehled, v němž umístění funkce v textu nehraje podstatnou roli. Není ovšem vyloučeno, že i v těchto poznámkách jsou diskutabilní poznatky.

Uvedeme nyní některé příklady morfologické analýzy. Předem je třeba říci, že jsem se při tomto prvním pokusu soustředil na výskyt jednotlivých funkcí a že prozatím ponechávám stranou otázku posloupnosti funkcí, atributů jednajících postav a bližší charakteristiku chodů.¹⁵ V pověsti O vlčnovské tanečnici (B 23, str. 20) jde o návštěvu urozeného pána ve Vlčnově, kde se mu velmi líbilo a kde byl zvláště spokojen se svou tanečnicí. Rozhodl se věnovat Vlčnovu tolik půdy, kolik jí Anička za den obtancuje. Ta souhlasila, ale kolem poledne prohlásila pudmistrovi, že dál bude tancovat jen pod podmínkou, že jí dá svého syna za manžela. Lakomý pudmistr to slíbil a od té doby má Vlčnov tolik polí. V textu se realizuje funkce představení jednající postavy (postav) a dobře se bavícího pána ($i_{5,10}$), který je spokojen s přijetím ve vesnici ($R_{R_6}^+$), zadává úkol (U_R^+), který je splněn (V_R^+), a tak získána odměna (O_R^+). Realizuje se tak vítězství reálného nositele prospěšné funkce nad reálným nositelem neprospěšné funkce – lakomého pudmistra. Výsledný vzorec:

$$i_{5,10} R_{R_6}^+ U_R^+ V_R^+ O_R^+ R^+ / R_5^-$$

Podobně se dají určovat funkce např. v pověsti Jak přišli Lichtenštejnové ke svému jménu (R 35, str. 60). Chudému horníkovi ukázala víla, kde má kopat, a tam našel velký drahokam. Věnoval jej své vrchnosti, ta jej vyvázala z poddanství a později byl povýšen do šlechtického stavu. Světly kámen dal rodu jméno Lichtenstein na památku jeho původu. Zde se vyskytuje úvodní funkce představení jednající postavy (i_5), dále funkce démonického rádce (D^+), prospěšná funkce reálné postavy – odevzdání drahokamu jako podnětu pro další děj (R_R^+) a získání odměny (O_R^+). Jednoduchý vzorec zní:

$$i_5 D_3^+ R_{R_{15}}^+ O_{R_{11}}^+$$

Ze zbojnické tematiky vybírám pověst Zbojnická studánka (K 23, str. 77). Je to známý text o Ilčíkovi, který obdaroval sice protivnou babku, ale pak ji potrestal posazením na cvočky, protože byla umíněná. Když ho chytali, přemohli ho, protože u sebe neměl záračnou sekyrku. Ve vězení prozradil, kde ukryl své poklady, ale jiný svědek prozrazení si pospíšil a vykopal je. Na místě vyzvednutého hrnce zlaťáků vytryskl silný pramen. Děj začíná představením jednající postavy (i_5), přechází přes prospěšnou funkci reálné postavy (R_R^+) k funkci neúspěšného vyzvídání (babka se nedá přesvědčit, c_R^-), přijetí návrhu reálné postavy (d_R^+) a potrestání (T_R^-). Zbojníka pronásledují (P_R^+), pomůže mu kouzelný předmět (Z^+), ale podruhé je chycen (R^-/R^+). Prozradí poklad a splní prospěšnou funkci rádce, ale kdosi jiný nad ním získá vrch (C_R^+) a shrábne jako odměnu poklad (O_R^+). Vzorec je tento:

$$i_5 R_{R_{19}}^+ c_{R_3}^- d_{R_{11}}^+ T_{R_{13}}^- P_{R_2}^+ Z_3^+ R^-/R_{11}^+ C_8^+ O_{R_{12}}^+$$

První závěry z morfologické analýzy funkcí:¹⁶

1. Vycházím, jak již bylo řečeno, ze systému, připraveného před lety pro pověrečné povídky. Byl rozšířen o explicitní označení R, D u všech značek funkcí, kde se předpokládá kontakt D a R. Indexy označují prospěšnou nebo neprospěšnou funkci stejně jako u pověrečných povídek. Izolovaně jsou vyčleněny $R_R^\pm$ a $R_D^\pm$, nově se zavádí funkce vítězství reálného nositele prospěšné/neprospěšné funkce nad reálným nositelem neprospěšné/prospěšné funkce $R^\pm$ a $R^\pm$. Tzv. neutrální funkce, existující v pověrečných povídkách ($\overline{DR}$), se v analyzovaných pověstech nevyskytuje, protože zde jde vždy o vítězství nebo porážku. V tom jsou pověsti dějově jednoznačnější. Funkce získání nebo vlastnictví kouzelného prostředku (Z) se omezuje na reálného nositele.

2. Na rozdíl od pověrečných povídek i od předpokládaných dvojic s označením R, D se v analyzovaných pověstech nevyskytují tyto funkce:

$$c_D^-, d_D^-, R_D^\pm, C^-, Z^-, K^\pm, P_D^\pm, S_R^-, S_D^\pm, U_D^\pm, V_D^-, O_D^\pm, T_D^\pm, A_D^-.$$

Zbývá tak – při důsledném oddělování R, D a $\pm$ 42 aktivních funkcí, realizovaných v 68 textech.¹⁷

3. Rychlý pokles počtu funkcí ve srovnání se stavem v pověrečných povídkách je zřejmě dán velkou rozmanitostí pověstových dějů a z toho plynoucím vypravěčským soustředěním na několik základních nosných funkcí, kolem nichž v nevelkých (nepočtených) skupinách oscilují další funkce.¹⁸ Z přílohy Celkový výskyt funkcí (2/1) zřetelně vychází, že 29 funkcí ze 42 je zastoupeno v počtu nižším než 10 a pouze 8 se vyskytuje v počtu vyšším než 15.

4. Pro zajímavost uvádíme v tomto závěrečném srovnání strukturní vzorec funkcí pověrečných povídek, který se vyskytuje v 50 % textů a vyjadřuje obavu před neprospěšnou funkcí D vůči R a projev neprospěšné funkce R vůči R nebo D:

$$i e^- D^- R^-$$

V pověstech se již ve 30 % textů projevuje různě motivovaná prospěšná i neprospěšná funkce reálné postavy a vítězství reálného nositele neprospěšné funkce nad nositelem prospěšné funkce:

$$i R^+ R^- R^-/R^+$$

Můžeme tedy říci, že povídky, které se blíží tomuto vzorci, jsou žánrově určitelné jako pověsti, zatímco povídky vycházející z prvního vzorce budou zařaditelné jako pověrečné povídky. To je základní výsledek morfologických analýz.

5. Těmito závěry koriguji a doplňuji poznatky, ke kterým jsem dospěl v návrhu morfologické analýzy nepohádkové prózy, uveřejněném ve studii Žánrová problematika lidového vyprávění (srov. poznámku č. 4), kde navíc podrobně hovořím o funkcích postav ve vyprávění ze života, vzpomínkovém vyprávění (tehdy se ještě rozlišovalo) a v domněnce, dnes výhradně nazývané fáma.

Morfologická analýza poskytuje základnu nejen k bližšímu žánrovému rozlišování lidové prózy, což má základní význam při systematizaci druhů a žánrů této tvorby, ale navíc nabízí další možnosti srovnávání v oblasti lingvistické (využívání nářečí a spisovného jazyka pro charakteristiku postavy...), v oblasti kulturní komunikace pověstí, jejich vztahu k prostředí, vztahu mluvčího k látce případně k národnímu odlišení nebo vyčlenění. Principy lidového slovesného prozaického projevu jsou totiž zhruba určitelné – je to např. snaha o seberealizaci vypravěče, o etickou diferenciaci v duchu lidových černobílých názorů, volba tematiky, příznačné pro region nebo zde oblíbené (či regionu přisuzované), což je možné určit podle dominant a upravených strukturních vzorců. Naproti tomu snaha o dokumentárnost, historicky obecné poučení nebo vlastenecký charakter povídky naznačuje spíše fabulování a snahu o literární ztvárnění textu. I tento jev by možná byl zachytitelný ve vzorci, ovšem to je již jiná otázka, která teprve čeká na svého řešitele.¹⁹

Poznámky:

- 1 Srov. Slovácko 1966–67, VIII.–IX., Uherské Hradiště 1968, s. 41–71. Zde také cituji soudobou odbornou literaturu.
- 2 Propp, Vladimír Jakovlevič 1928: *Morfologija skazki*. Leningrad. Český překlad M. Pittermannová a M. Červenka, Praha 1970. Nově in: Vladimír Jakovlevič Propp, 1999: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Ed. Šmahelová, Hana. Praha.
- 3 Za jiné srov. Bogatyrev, Petr 1971: *Souvislosti tvorby*. Praha, doslov editora Jaroslava Kolára „Československá léta Petra Bogatyreva“, s. 171–182 a doslov editorky Hany Šmahelové „Folkloristické dílo V. J. Proppa“ v citované knize (pozn. 2, s. 337–350. V obecné rovině Trifonova, Ekaterina 1988: *Regulativní funkce na folklora*. In: Vtorní mezinárodní kongres po bálgaristika. Doklady 15 – Folklor. Sofija, s. 11–20.
- 4 Beneš, Bohuslav 1968: *Kramářská balada ve střední Evropě*. Český lid 55, s. 259–274; týž, *Morfologická analýza pověrečných povídek z Bílých Karpat*, in: Ludová kultura v Karpatoch. Bratislava 1972, s. 357–367; týž a Popelka, Pavel 1984: *Lidová balada moravsko-slovenského pomezí*. Pokus o morfologickou analýzu. Slovenský národopis 32, s. 63–71; Beneš, Bohuslav 1987: *Žánrová problematika lidového vyprávění*. Návrh morfologické analýzy nepohádkové prózy. Národopisné informácie 2, Bratislava, s. 5–24. K této studii se vztahují další úpravy, o nichž hovořím v textu příspěvku.
- 5 Kurfürstová, Miroslava 1984: *K problematice žánrové analýzy poverového rozprávania*. Slovenský národopis 32, s. 591–604.
- 6 Srov. Michálek, Ján 1990 (ed.): *Zvonové studničky*. Slovenské ľudové povesti. Bratislava. Doslov „Úvaha o slovenských ľudových povestiach“, s. 137–143.
- 7 K tomu srov. Voigt, Vilmos 1976: *Versuch einer gattungsmäßigen Klassifikation der Sagen* (Sagenmotiv–Sagentyp–Sagenstoff–Sagentheme–Sagenkomplex). In: Glaube und Inhalt. Budapest, s. 9–46; týž, *Einleitung in die strukturell-morphologische Erforschung der Sagen*. Tamtéž, s. 47–74 (+ bibliografie). Obecný přehled o strukturních analýzách v Evropě a Zámorí obsahuje doslov Meletinského, Jeleazara M. 1969: *Strukturno-tipologičeskoje izučeniye skazki*. In: Propp, V. J. 1969: *Morfologija skazki*. Moskva, s. 134–166 (+ obsáhlá bibliografie).
- 8 Marčok, Viliam 1978: *Povešť ako tvorivý akt*. Zlatý máj 22, 1, s. 45–51. O vztahu ústní–psaná slovesnost viz Bošković–Stulli, Maja 1983: *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd. Studie sama nese název „O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima“, s. 5–114. Srov. též Propp, V. J. 1968: *Ob istorizme folklora i metodach jego izučeniya*. Učenyje zapiski LGU No 339. Serija filologičeskich nauk 72, Leningrad, s. 5–25.
- 9 *Zur Frage der morphologischen Analyse der Volksprosa*. Versuch eines Projektes. Fabula 31, 1–2, s. 33–48.
- 10 Často však můžeme konstatovat, že dějové vztahy koncipovali lidoví autoři a vypravěči podle tradičních představ o dobru a zlu a že vlastně do jisté míry odpovídají společenským názorům a dobovému hodnocení. V morfologické analýze ovšem některé prospěšné funkce vypadají na první pohled protikladně, jak vyplývá z následujících připomínek k úvodu studie. Kromě toho je známo, že v ústním podání setrvávají jen nejdůležitější dějové složky a že i jejich pojetí je variabilní. To se projevuje nejen v pověstech, srov. Nagy, Olga 1988: *Zu einem Spezifikum des lebendigen Märchenerzählens*. Ethnographica et folkloristica Carpathica 5–6. Müveltség és hagyomány. Debrecen, s. 279–282.
- 11 Ve strukturním vzorci, který uvádím v závěru příspěvku, je velmi často zastoupeno vítězství reálného nositele neprospěšné funkce, což je nepochybně dáno zvoleným materiálem a způsobem jeho literárního zpracování. Dále uvádím, o jaký vzorek pověsti jde.
- 12 Postupoval tak i nadaný vypravěč Josef Lebánek (1905–1986) z Vápenice u Starého Hrozenkova, jehož texty jsem použil k první morfologické analýze. Pro tento rozbor byly zvoleny pověsti z knihy *Kde modrý plamének hoří*. Pověsti z kraje pod Lopeníkem, Buchlovem a Pálavou. Alena Bartošíková, Jan Kropáč, Václav Richter, Břeclav 1998. Byly použity texty z oddílu *Místní pověsti* (s. 10–69), *O zbojnicích, pytlácích a pašerácích* (s. 72–87) a *O pokladech* (s. 90–99). Další

- texty jsou vesměs pověrečné povídky, kde jsem sondou zjistil, že zhruba odpovídají výsledkům předchozí analýzy Lebánkových textů, proto je nyní nerozebírám.
- 13 Tyto pokusy se dějí nepřetržitě. Z našeho prostředí bych upozornil na práce Dagmar Klímové a zesnulé Márii Kosové a na starší poznámku Vladislava Stanovského *Das formale Prinzip als wichtiger Faktor in der Katalogisierung der Märchenstoffe*. Fabula 9, 1967, 1–3, s. 105–110.
  - 14 Tento vzorec vychází z analýzy 68 textů z uvedené knihy (pozn. č. 12). Při větším počtu povídek se může (nepodstatně) variovat.
  - 15 Chod je podle Proppa rozvinutí děje neboli posloupnost funkcí, vytvářející dějové sledy. V našem materiálu se dva chody markantně vyskytují v pověstech A. Bartoškové U zbojníčka (B 1) a O založení hradu Světlova (B 2) a v pověstech J. Kropáče Začarované gajdy (K 18), Jezovítky (K 19), Ovčák a prameny (K 31) a Nebylo nad Šibulu a Babince (K 32). Je to dáno jednak dvěma paralelními hlavními jednajícími postavami (K 32), jednak příslušným rozvinutím děje (K 18, K 19, K 31, B 1, B 2), jak vyplývá z přílohy 2/2 Výskyt funkcí v jednotlivých textech.
  - 16 Sluší se připomenout, že texty v pořadí Jak ucpali vodu duchnou (K 16), Bezedňák (K 13) a Jak jel svatý na vojnu (K 21), patří zřetelně do „kocourkovských“ příběhů, které se poněkud vymykají z možností morfologické analýzy pověstí. Upravovatel je však předkládá jako pověsti, a proto jsem se snažil je sem zařadit. Pro větší počet obdobných povídek by se však musel brát zřetel na nevážnost až ironii – a ta by musela být graficky speciálně vyznačena.
  - 17 Srovnání s počtem funkcí v kouzelných pohádkách u Proppa (41) není podstatné, protože jsou určeny jinému žánru než pověsti a nelze z nich vyvozovat nějaké obdoby.
  - 18 Tím se také objasňuje fakt, že proppovské okruhy jednání, do nichž zařadil funkce jednotlivých postav, lze v pověstech najít poměrně obtížně. Z Proppova systému lze zachovat okruh škůdce (spíše „odpůrce“), okruh pomocníka, okruh hlavní jednající postavy (Proppova „hrdiny“) a ty pak členit navíc podle nositelství prospěšné či neprospěšné funkce. V kouzelné pohádce figuruje naproti tomu sedm jednajících postav, tedy sedm okruhů jednání: škůdce–dárce–pomocník–carova dcera a její otec–odesílatel–hrdina–nepravý hrdina. Z toho vyplývá složitost a současně převažující stereotypní hierarchizace vnitřní dějové struktury kouzelné pohádky. Tento stav je v pověstech – jak jsme ukázali – mnohem jednodušší.
  - 19 O výhledech studia folklorní poetiky srov. závěr studie Hany Hložkové *K problematice poetiky povesti*. Národopisné informácie 2/87, s. 67–73. Novým směrem byl v poslední době věnován seminář Mezinárodní společnosti pro výzkum současných pověstí v Innsbrucku (1998) a po něm v červenci téhož roku XII. kongres ISFNR v Göttingen, srov. opět Hložková, Hana 1999: *XII. Kongres International Society for Folk Narrative Research* (26.–31. júla 1998, Göttingen, Nemecko), Český lid 86, 2, s. 177–179. Obdobně z jiného aspektu Klintberg, Bengt 1998: *Trends and traditions*. FF Network for the Folklore Fellows 16, oct. 1998, s. 8–11. Neurling, Birgitta 1998: *Horizons of Narrative Communication*. Nordic Network of Folklore News 3, s. 8–10. K tomu ještě Georges, Robert A. 1990: *Communicative Rolle and Social Identity in Storytelling*. Fabula 31, 1–2, s. 49–57.

Univ. prof. dr. Bohuslav Beneš, DrSc. (n. 1927), pracoval v letech 1950–1953 jako středoškolský profesor, později prošel všemi stupni vysokoškolské pedagogické činnosti, nejdříve jako lingvista, od roku 1962 jako etnograf se zaměřením na folkloristiku. Na filosofické fakultě Masarykovy univerzity přednášel o lidové slovesnosti, dějinách etnografie a folkloristiky a zabýval se teorií folklóru. Je autorem odborných knih a dlouhé řady studií, zejména z oboru slovanské folkloristiky, obyčejů a lidového divadla.

Möglichkeiten der morphologischen Analyse von Sagen

Zusammenfassung

Der Autor vertritt die Meinung, dass die im Buch „Morfologija skazki“ (1928) entwickelte Methode in gewisser Modifikation auch für andere Folkloregenes anwendbar sei. Er bearbeitete dieses System auch für Volksballaden und Aberglaubenserzählungen, schlug entsprechende Modifikationen für andere Genres der Volksprosa vor und legt jetzt die morphologisch-analytische Variante für das Genre der Sage vor. Die entsprechende Bibliographie ist in den Bemerkungen 4, 7 und 9 zu finden.

Die Sagen unterscheiden sich von den Zaubermärchen und Aberglaubenserzählungen durch ein höheres Wahrscheinlichkeitsgrad, gegebenenfalls ergänzt mit einem übernatürlichen Element oder einem Helfer, der der zentralen Person oder den handelnden Personen überhaupt von Nutzen ist. Die Funktion, d. h. diejenige Tat einer handelnden Person, die im Hinblick auf den Handlungsablauf entscheidend ist, bildet eine morphologische Einheit, zu deren Bezeichnung ein System von Buchstaben und Indexen dient. Die Sagen beginnen gewöhnlich mit einer Vorbereitungsphase (i), anschließend treten folgende Funktionen an: Erfüllen oder Nichterfüllen eines Verbots oder Auftrags von seiten einer realen oder dämonischen Gestalt (b), erfolgreiches oder erfolgloses Auskundschaften oder Suchen (c), Annehmen oder Ablehnen von Vorschlägen (d) und Befürchten oder Nichtbefürchten der Wirkung einer realen oder dämonischen Gestalt (e). Alle Zeichen mit Ausnahme von „i“ sind mit Indexen der erfolgreichen oder erfolglosen Ergebnissen (*,*) und Indexen der Bezogenheit auf eine reale oder dämonische Gestalt oder Erscheinung ($R_{r,d}$) versehen. Diese Indexe mussten neu eingeführt werden, da in den Aberglaubenserzählungen, wo sie zum ersten Mal auftauchen, andere Beziehungen bestehen und die Indexe andere Bedeutungen haben. Um konkrete Vergleiche ziehen zu können, wird selbstverständlich die Vereinheitlichung der Bezeichnungen vorgesehen.

Den diversen Funktionen innerhalb der Vorbereitungsphase folgen die Funktionen einzelner handelnder Personen, die in die Handlungskreise der realen sowie dämonischen Gestalten und der realen sowie dämonischen Helfer eintreten. Weitere Handlungsbereiche - ebenso wie in den Aberglaubenserzählungen - gibt es vorläufig nicht. Die reale Gestalt tut etwas zu eigenem Vorteil oder zu Gunsten einer anderen realen Gestalt (R_{r^+}, R_{r^-}), bzw. unter Mitwirkung oder mit Hilfe einer dämonischen Gestalt (R_p). Sie überwindet Hindernisse und besiegt eine andere reale Gestalt ($R^+/R^-, R^-/R^+$), bzw. ihr als Gegner eine dämonische Gestalt eigestellt ist ($R/D, D/R$). Weiter können vier paarweise vorhandene Funktionen auftreten: Gewinnen eines Zaubermittels (Z) und Ausnützen der Zaubrerhilfe (L); Verfolgung (P) und Rettung (S); Aufgaben (U) und deren Erfüllung (V); Belohnung (O) und Bestrafung (T). Alle genannten Funktionen sind wieder mit entsprechenden Indexen versehen. Stellenweise kann auch die Funktion der Transfiguration einer Gestalt (A) vorkommen. Insgesamt gibt es 42 realisierte Funktionen und die beigelegten Übersichten bezeugen deren häufiges Vorkommen in einzelnen Texten. Die Benennungen für die Funktionen sind wesentlich ausführlicher, als für die Aberglaubenserzählungen vom Autor vorgeschlagen wurde. Das morphologische Muster für eine Sage lautet: $i R^+ R^- R^-/R^+$, womit eine allgemeine Charakteristik der Sage zum Ausdruck gebracht wird.

Die Beilagen beinhalten Folgendes: Bezeichnung der Funktionen (1), Frequenz der gesamten Funktionen in den 68 analysierten Texten (2/1), Frequenz der Funktionen in einzelnen aus dem Buch „Kde modrý plamének hoří“ (Wo die blaue Flamme leuchtet, Břeclav 1998) übernommenen Sagen (2/2) und prozentuellen Anteil der Funktionen im Text (2/3). Der Autor betrachtet den Charakter der am häufigsten, aber auch vereinzelt vorkommenden Funktionen, bringt konkrete Beispiele von Strukturanalysen und eine genauere Charakteristik von den 42 Funktionen, die in den Texten vorhanden sind. Die Beschlüsse werden mit den Ergebnissen früherer Forschungen verglichen und weitere Möglichkeiten erwogen, von der morphologischen Analyse Gebrauch zu machen.

The Possibilities of Morphologic Analysis of Myths

Abstract

The author favors the opinion that the method elaborated by V. J. Propp in his work *Morfologija skazki* (1928) is after some modification applicable to other genres of folklore as well. He has modified this system for folk ballads and superstitious tales, and has proposed corresponding modifications for the other genres of folk prose and presents a variant of morphological analysis for the genre of myth. The bibliography is quoted in the footnotes No. 4, 7 and 9.

The myths differ from magical tales and superstitious stories in the prevalence of probability, which can be complemented with the existence of a supernatural element or a helper who protects the main character or the acting character. The function, i.e. an act of the acting person, determined from the point of view of its importance for the subsequent plot, is a morphologic unit, designated with a system of letters and indices. The myths usually open with a preparatory phase (i), after which a natural or demonic being issues a command that is either obeyed or disobeyed (b). Following are the functions of successful or unsuccessful quests and searches (c), accepting or refusing proposals (d) and a function of fearing or not fearing actions of a real or demonic being (e). All signs except "i" are equipped with indices of profitability or non-profitability (+, -) and with indices that specify the relation with the real or demonic being or phenomenon (R,D). These indices had to be added to the original concept, as the superstitious stories, where these indices were first used, show different kinds of relations and the meaning of the indices is therefore different there. For the future, we of course expect the system of signs to be unified so that we can compare more concretely and thoroughly.

The differing functions of the preparatory phase are followed by the functions of acting characters which enter the scenic ranges of real characters, demonic characters, real helpers and demonic helpers. Other scenic ranges, similarly to superstitious stories, do not exist for the time being. A real character does something for him/herself or for/against the well-being of other real character (R^+ , R^-), sometimes in cooperation or with the assistance of a demonic being (R_D). He or she then overcomes obstacles and defeats another real being (R^+/R^- , R^-/R^+). Alternately, the adversary can be a demonic being (R/D , D/R). Furthermore, four pairs of functions can be realized: the functions of gaining magical means (Z) and making use of magical assistance (L), the functions of chase (P) and salvation from it (S); the functions of task (U) and its fulfillment (V) and the functions of reward (O) and punishment (T). All of these functions operate with the corresponding indices. Occasionally, the function of character transfiguration can appear. The total number of all realized functions is 42. The survey in the appendix informs about their occurrence in the individual texts. The terminology of the functions is much more detailed in comparison to that proposed for superstitious stories. The morphologic formula of a myth, which characterizes this genre in general, is $i R^+ R^- R^-/R^+$.

The appendices list the names of functions (1), the global occurrence of functions in 68 analyzed texts (2/1), the occurrence of functions in the book *Kde modrý plamének hoří* ("Where the Blue Flame Burns", Břeclav 1998) from which the texts were taken (2/2), and the occurrence of individual functions in per cent of texts (2/3). The author pays attention to the most common as well as rare functions, mentions concrete examples of structural analyses and describes in detail 42 functions that occur in the texts. The conclusions are compared to his past research. Some thoughts on the future use of morphologic analysis are also included.

Příloha 1

Pojmenování funkcí

označení	pojmenování
i_{1-25} funkce výchozí situace	<ol style="list-style-type: none"> 1. popis krajiny 2. popis krajiny s náznakem motivace 3. hoch se zamiluje 4. dívka se zamiluje 5. představení jednající postavy (postav) 6. popis pašování 7. dohoda o provedení krádeže 8. nález peněz, vzácného předmětu 9. dva nositelé prospěšné funkce, vystupující společně 10. pán se dobře baví 11. jednající postava má nadpřirozenou moc, ale není démonická bytost 12. problém odstranění překážky 13. zvíře najde léčivý pramen 14. vlci ohrožují lidi 15. stavba nového hradu 16. domněnka o umístění pokladu 17. boží muka místo pily 18. formy pasivní obrany proti Turkům 19. dívka se vrací do vypálené vsi 20. habáni se scházejí na modlení 21. pán skrývá svou šerednou tvář 22. neúspěšný hon 23. vdova se omylem dostane mezi zbojníky 24. manželka přivede svého muže – zbojníka na úřad 25. pyšný sedlák
$b_{R, D}^{\pm}$ funkce splnění (+) nesplnění (-) zákazu nebo příkazu reálné (R) nebo démonické (D) bytosti	<p>b_{R1-9}^+</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. vysloužilec dostane povolení 2. vypsání honů na vlky 3. příkaz zbořit boží muka 4. příkaz postavit zámek 5. habáni musí odejít do vyhnanství bez majetku 6. zbojníci si domluví signály 7. vdova slibuje, že pomlčí o zbojnicích 8. mrtvému hajnému postavili kříž 9. synové nespočítali otcovy peníze <p>b_{R1-8}^-</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. oznámení krádeží lupičské bandy 2. zabití – provedení, oznámení 3. opilství 4. rekrut se vyhýbá odvodu 5. cesta za nekalým obchodem 6. tatarský vůdce moravského původu podává falešná hlášení 7. žena zabitého žádá odškodnění 8. nesplnění příkazu/příkazů o chování při dobývání pokladů

b_{D1}^-
1. dívka odnese sochu (zkamenělého pytláka)

b_{D1}^+
1. kouzelník ničí stavbu hradu, kterou zakázal

$c_{R, D}^\pm$
funkce úspěšného (+)
a neúspěšného (-) vyzvídání
nebo hledání reálné
nebo démonické bytosti

c_{R1-18}^+
1. zjištění původu postavy
2. odhalení zloděje
3. úspěšné vyšetřování pašeráků
4. zjišťování možností obživy
5. gajdoš má objasnit výrobu gajd
6. vysloužilce žádá o povolení činnosti
7. žádost o vyšetření zloděje
8. trestanci zjišťují existenci nadpřirozeného jevu
9. na udání přijdou četníci
10. pes hledá člověka
11. matka zpěvem ukolébavky najde syna
12. hledání pokladu
13. odhalení pána jako karbaníka
14. odhalení nevěry manželky
15. vdova upřímně odpovídá na dotazy zbojníků
16. zbojníci najdou hejtmanovu milou
17. vdova najde zázračný strom
18. náhodný svědek se dozví o zbojnickém pokladu a získá jej

c_{R1-4}^-
1. odmítnutí podat almužnu
2. zbojníci se neúspěšně dohadují s židem
3. babka se se nedá přesvědčit, že zbojník chudým nekrade
4. četník neúspěšně vyslyší pytláka

c_{D1}^+
1. zjištění za pomoci jasnovidectví

$d_{R, D}^\pm$
přijetí (+) nebo odmítnutí
návrhů (-) reálné nebo
démonické bytosti

d_{R1-12}^+
1. úspěšné předstírání nemoci
2. gajdoš vypráví o dudách na žádost mládeže
3. mládenec je kladně přijat jako uchazeč o dívku
4. dívka vyslyší mládence a uteče s ním
5. přijetí sázky
6. přijetí plánu reálné činnosti
7. přijetí návrhu zbavit se „netvora“
8. dívka zůstala na přání ve službě
9. pán si udobřuje manželku
10. habání oklamali vrchnost a do jablek uložili peníze
11. babka splní objednávku cvočků
12. vdova slibuje mlčenlivost

d_{R1-7}^-
1. obava, že původ nevěsty brání sňatku
2. nepodařená krádež

3. pokus o podplacení
4. odmítání ženichů bohatou nevěstou
5. odmítnutí vrátit ukradený předmět, dobytek
6. žena odmítá návrh škůdce
7. matka odmítá návrh syna

d_{D1}^+

1. pán uposlechl kouzelníka a přemístil stavbu hradu

$e_{R, D}^\pm$

neobávání se (+), obavy (-)
před působením reálné nebo
démonické bytosti

e_{R1-4}^+

1. aby se lidé neobávali hladu, pekou františkáni chléb a dávají jej zadarmo
2. mlynář/mlynářka se postaví proti Turkům
3. silná dívka donese zkamenělého pytláka do vesnice
4. žena se neobává muže-zloděje a zbojníka

e_{R1-11}^-

1. obavy před nástupem na vojnu
2. těhotná dívka se obává reakce rodiny a okolí
3. obavy pána před odjezdem do války
4. zjištění, že reálná postava krade
5. obava před neznámou silou
6. strach z vlků
7. obava před kostlivci
8. strach před nadpřirozeným hlídačem pokladu
9. strach před duchem
10. strach před pomstou
11. pes vytím přivede ženu k mrtvole manžela

e_{D1-2}^+

1. pohrdání jasnovidcem
2. pyšný sedlák nepočítá se zásahem nadpřirozené bytosti

e_{D1-6}^-

1. bílý kůň zahání bázlivce do bažiny
2. země vyvrhne rakev krutého správce
3. obava před pomstou jasnovidce
4. obava z neznámého
5. výskyt různých nadpřirozených jevů (myslivec-duch, hlídač pokladu...)
6. na pokladu hoří modrý nebo červený plamínek

$D_{1-6}^\pm$

prospěšná (+) a neprospěšná
(-) funkce démonické
postavy vůči reálné postavě

D_{1-6}^+

1. neznámý mladík obdaruje balíkem košťat, která metou sama
2. jasnovidectví pomáhá určit zloděje
3. víla obdaruje pracovitěho horníka
4. baba poradí myslivci, jak chytit pytláka
5. čaroděj řeší proměnu pytláka a dívky
6. stařenka/stařec poradí, jak hledat poklad a zmizí

D_{1-6}^-

1. bílý kůň u bažiny láká

2. archanděl Michael ničí zámek krutého pána
3. kouzelník likviduje stavbu zámku
4. nadpřirozený jev straší („spadá hvězda“)
5. různé formy hlídání pokladů a způsobů jejich získání
6. duch habánského hocha prosí o vysvobození
7. u kříže mrtvého hajného straší
8. démonický hlídač pokladu trestá

$R_R^\pm$

prospěšná – neprospěšná
funkce reálné postavy vůči
jiné reálné postavě

R_{R1-25}^+

1. otec prosí za svého syna
2. pracovitý člověk se úspěšně uplatňuje
3. gajdoš hraje a vypravuje
4. dcera pomáhá otci
5. pán ukazuje dceři tajný východ ze zámku
6. pán je spokojen s přijetím ve vesnici
7. vysloužilce pilně pracuje pro ostatní
8. za záchranu před smrtí prozradí stařec pramen léčivé vody
9. továrník staví podnik
10. muzikanti se vracejí s výslužkou
11. otec–matka pozná svého syna janičáře
12. sestra se stará o rodinu
13. důstojník zachrání dívku
14. zámecký vrátný se ujme mouřenína a vychová ho
15. horník odevzdá nalezený drahokam své vrchnosti
16. pán uspořádá slavnost k dokončení zámku
17. habáni se úspěšně usídlují
18. matka se rozhoduje provdat svou bohatou dceru
19. zbojník obdaruje stařenu a současně ji potrestá
20. vesničan najde poklad
21. vdova hospodaří zbojníkům jako důkaz, že je nechce prozradit
22. soused sděluje ženě zbojníka, že ji muž prosí o návštěvu
23. zbojnická svatba
24. bratři dají najíst chudému starci
25. chlapec pracuje u krutého sedláka

R_{R1-14}^-

1. zloděj krade, zbojníci přepadnou
2. sebevražda
3. nadřizený se chová krutě a vykořisťuje
4. majitel domku vyštve vysloužilce
5. nájezd Tatarů–Turků
6. sestry vypravily otce na trh, kde ho zabili Turci
7. dívka nenajde svého zachránce
8. pokažený hon (nález koster)
9. habány očekávaný pán přijel bez hlavy
10. pán nemůže nic ulovit
11. pán/paní obviní manželku/manžela z nespolečenského chování
12. myslivec se snaží chytit pytláka
13. pán drží v zajetí zbojníkovu milou
14. pyšný sedlák se vychloubá

 D/R_{1-6}

funkce vítězství démonické bytosti nad reálnou postavou (bez ohledu na nositelství prospěšné či neprospěšné funkce)

1. nadpřirozená postava se mstí
  2. zlý člověk je proměněn ve zvíře a nemá po smrti pokoje
  3. kouzelník přiměl pána přenést stavbu jinam
  4. nadpřirozený hlídač pokladu jej po objevení znepřístupní
  5. náhrobní deska má kouzelnou moc
  6. jelen se zářícím křížem mezi parohy překazí průběh honu
-

 R/D_{1-3}

funkce vítězství reálné postavy nad démonickou bytostí

1. expertízou se zjistí podstata „spadlé hvězdy“
  2. modlitby vysvobodí ducha/strašidlo
  3. synové získávají otcovy zakleté peníze
-

 R^- / R_{1-13}^+

funkce vítězství reálného nositele neprospěšné funkce nad reálným nositelem prospěšné funkce

1. zločinec/banda zabíjí
  2. pašerák zabije finančníka a uteče
  3. závistiví gajdoši udolají dobrého
  4. předsudek překazí svatbu
  5. ziskuchtivý sedlák získává neprávem dar
  6. Tataři/Turci vyplení osadu a pobíjí obyvatele
  7. unesený syn Kopaničáře se stane tatarským vůdcem/tureckým janičářem
  8. zabití nositele prospěšné funkce v bitvě
  9. zbojnící přepadnou a zmocní se kořisti
  10. při tanci se zbojnící střídají a jiní mezitím kradou
  11. zbojník je chycen (dráb, voják, myslivec je vůči němu nositelem neprospěšné funkce)
  12. myslivec zlikvidoval pytláka
  13. přepadení celnice zbojníky
-

 R^+ / R_{1-12}^-

funkce vítězství reálného nositele neprospěšné funkce nad reálným nositelem prospěšné funkce

1. pán odhalí nevěru
  2. četníci najdou zloděje a uvězní ho
  3. císař vyhoví otcově prosbě
  4. schovanka se vzdá věna ve prospěch pěstouna a vdá se
  5. nositel prospěšné funkce slaví svatbu
  6. nositel prospěšné funkce uchystá léčku k odhalení škůdce
  7. poddaní se pomstí krutému úředníkovi
  8. ukradená věc/dobytěk se vrátí majiteli
  9. rekrut uteče při transportu četníkům
  10. habáni odvezli hotové peníze uschované v jablkách
  11. četník zatkne pytláka
  12. zbojník osvobodí milou z moci hradního pána
-

 C_{1-9}^+

prospěšná funkce reálného rádce nebo pomocníka vůči jiné reálné postavě

1. dobří lidé pomáhají milencům
2. rada dívky, aby před obležením utekla ze zámku
3. dívka poskytne jídlo žebrákovi (pastýři, starci)
4. doporučení obnovit boží muka
5. mouřenín upozorní obránce města
6. farář doporučí modlitby proti duchovi

7. zbojníci si vzájemně pomáhají při kradení
8. zbojníkovu informaci o pokladu slyší další osoba – neoprávněně
9. stařec za uhoštění prozradí uložení pokladu/bývalý zbojník radí

Z_{1-3}^+

funkce získání/majetnictví kouzelného prostředku nebo předmětu pro reálného nositele prospěšné funkce

1. zlatá puška jako dar
2. košťata se promění ve zlatá
3. zbojníkovi slouží zázračná sekyrka

$L^{\pm}$

funkce využití kouzelného prostředku, pomoci, předmětu nositelem prospěšné/neprospěšné funkce

L_1^+

1. výhodný prodej zlatých košťat

L_1^-

1. závistiví gajdoši „očarují“ nástroj dobrému hudeci

$P_R^{\pm}$

funkce pronásledování jiné reálné postavy nositelem prospěšné funkce

P_{R1-3}^+

1. habáni musí odejít
2. při pronásledování se zbojník převleče
3. hajný pronásleduje pytláky

P_{R1-3}^-

1. vlci pronásledují člověka
2. Turci pronásledují dívky
3. pytláci pronásledují myslivce

S_{R1-7}^+

funkce záchrany reálného nositele prospěšné funkce reálnou postavou

1. gazdův syn nemusí na vojnu
2. mládenec unese pánovu dceru a zachrání ji před obléhatelem
3. vysílený stařec je zachráněn pastýřem
4. gajdoš se sám zachrání před vlky (háže jim výslužku)
5. pán přijme obyvatele vypálené vesnice
6. po obnovení božích muk v cukrovaru nestraší
7. muzikant hrou na trubku zažene vlky

$U_R^{\pm}$

funkce úkolu pro reálného nositele prospěšné funkce/neprospěšné funkce

U_{R1-10}^+

1. výroba drátenického zboží
2. gajdoš má vyprávět o hře
3. pán věnuje vesnici půdu, kterou obtančí za den dívka
4. sázka, že vyrobí za den kolo k vozu a dovalí do Brna
5. vykopání jímky
6. nutnost zbavit se nadpřirozeného jevu („velryby“)
7. zbojníci zapřísáhnou vdovu, aby o nich pomlčela
8. manželka má zbojníkovi do vězení přinést peníze
9. při kopání pokladu se musí mlčet
10. chlapec má odnést smetí

U_{R1-2}^-

1. četníci mají dopravit dezertéra k odvodu
2. jeden zbojník tančí, ostatní kradou

$V_R^\pm$ funkce splnění úkolu reálným nositelem prospěšné funkce nebo neprospěšné funkce	V_{R1-8}^+ 1. zhotovení drátenických prací 2. gajdoš vyhoví prosbě 3. tanečnice splní úkol pod podmínkou svatby 4. vyrobení kola v termínu 5. ucpaní vodní jímky duchnou 6. vylovení „velryby“ 7. vdova neprozradí zbojníky 8. žena najde poklad a zbojník se vykoupí
	V_{R1-2}^- 1. četníci přivezli sochu sv. Jana místo rekruta 2. zbojníci odjíždějí s loupeží
$V_{D1}^\pm$ funkce splnění úkolu vlivem démonického nositele prospěšné funkce	1. gajdy na rozkaz samy hrají
$O_R^\pm$ funkce odměny pro reálného nositele prospěšné a neprospěšné funkce	O_{R1-13}^+ 1. císař vyhoví prosbě otce a ještě ho pohostí 2. pán odmění dráteníky 3. rudé srdce jako znamení vyslechnutí milostného návrhu 4. vesnice dostane slíbené pozemky/dívka ženicha 5. vysloužilce dostal zapláceno 6. kolář přebírá výhru 7. pastýř zbohatl u léčivého pramene 8. skromný nálezce získá zlato 9. matka je přijata do rodiny janičáře 10. dívka dostane za službu peníze a turecký šátek 11. pán odmění horníka za poctivost 12. hledač po informaci nalezne zbojnický poklad 13. synové získali peníze lakomého otce
	O_{R1-4}^- 1. odměna za zradu 2. za ziskuchtivost se peníze mění v kamení 3. hledači pokladu se peníze propadnou (zmizí) nebo shoří před očima 4. zbojníci získají majetek i dívku, s níž tancovali
$T_R^\pm$ funkce trestu pro reálného nositele prospěšné či neprospěšné funkce	T_{R1-2}^+ 1. zkamenělý pytlák připraví dívku o život 2. hledač pokladu nedodrží příkaz nebo doporučení a poklad zmizí
	T_{R1-16}^- 1. facka za nevěru 2. potrestání zloděje žalářem 3. postřelení zloděje při pronásledování 4. zabití zlého úředníka, který se špatně choval k poddaným 5. zlý správce nemá po smrti klid 6. zlý dráb je proměněn ve zvíře 7. neprávem získaný předmět se promění v kámen

8. potrestání ztrátou majetku (ohněň, odplavení...)
9. zloděj do konce života chodí po čtyřech
10. četníci se stanou terčem posměchu pro neschopnost
11. facka za nespolečenský čin
12. rozprášení zbojnické bandy
13. zbojník potrestá babku
14. pytláka odsoudí do vězení
15. zlato se promění za trest v kamení
16. poklad se propadne hlouběji

$A_R^\pm$

funkce transfigurace
reálného nositele prospěšné/
nepospěšné funkce

A_{R1}^+

1. sestry, které zabili Turci, se promění ve studánky

A_{R1-3}^-

1. zlý dráb (úředník) myslivec se promění ve zvíře
2. zabitý myslivec se promění v ducha
3. zabitý pytlák se promění v sochu

A_D^+

funkce transfigurace
démonického nositele
prospěšné funkce

A_{D1}^+

1. kouzelný stařeček se promění v archanděla Michaela

	i	b_R^+	b_R^-	b_D^+	b_D^-	c_R^+	c_R^-	c_D^+	d_R^+	d_R^-	d_D^+	e_R^+	e_R^-	e_D^+	e_D^-	D^+	D^-	R_R^+	R_R^-	D/R	R/D	R^-/R^+	R^+/R^-	C^+	Z^+	L^+	L^-	P_R^+	P_R^-	S_R^+	U_R^+	U_R^-	V_R^+	V_R^-	V_D^+	O_R^+	O_R^-	T_R^+	T_R^-	A_R^+	A_R^-	A_D^+					
B 20	/																	/				/						/														/					
K 28	/																	/				/		/																							
R 35	/															/	/																				/										
R 50	//								/			/						/																													
R 11	//								/									/					/					/																			
R 24	/					/						/								/																				/							
R 22	/					/						/																																			
R 40	/											/						/					/																								
R 49	/											/					/				/				/																						
R 16	/													/						/																											
R 10	/													/						/																											
R 8	/					/																																						/			
B 4	//																						/																								
B 7	/	/							/														/																					/			
B 1	/	/							/														/																					/			
K 20	/	/				/																	/																								
B 39	/								/														/		/									/		/											
K 23	/					/			/														/		/	/		/									/		/						/		
R 4	/	/							/	/			/										/			/	/		/																/		
B 34	/	/				/																	/																						/		
R 26	/	/	/						/			/											/																						/		
B 21	//					/			/																										/	/		/									
B 26	/					/			/			/																							/	/											
B 32	/					/						/											/		/																						
R 18	//								/			/											/																								
B 6	/								/			/	/																																	/	
B 10	/	/				/						/												/																					/		
B 19	/	/				/						/												/																					/		
B 38	/					/			/																																					/	
B 22	/	/				/						/											/		/																				/		
B 31	//					/						/																										/									
K 29	/	/							/			/												/																					/		
K 19	/	/							/			/												/																					/		
R 43	/	/							/			/																																			
Cel.	68	9	18	1	1	18	4	2	11	9	1	4	14	3	14	6	9	30	23	7	3	22	13	15	3	1	1	3	5	8	9	2	8	2	1	16	4	7	14	2	3	1					

Příloha 2

2. Výskyt funkcí v jednotlivých textech

- K 32 $i_5 \left\langle \begin{array}{l} R_{R1}^- b_{R1}^- c_{R2}^+ T_{R2}^- R^+ / R_2^- \\ i_{6,2} c_{R3}^+ d_{R1}^+ R^- / R_2^+ \end{array} \right\rangle b_{R1}^- R_{R1}^- d_{R2}^-$
- B 25 $i_8 d_{R3}^- e_{R1}^- R_{R1}^+ Z_1^+ R^+ / R_3^- S_{R1}^+ O_{R1}^+$
- B 5 $i_9 R_{R2}^+ C_{R4}^+ U_{R1}^+ V_{R1}^+ O_{R2}^+$
- K 18 $i_5 c_{R5}^+ d_{R2}^+ R_{R3}^+ U_{R2}^+ V_{R2}^+ V_{D1}^+ \left\langle \begin{array}{l} L_1^- R^- / R_3^+ \\ P_{R3}^+ R^- / R_3^+ \end{array} \right\rangle$
- R 21 $i_2 D_1^- e_{D1}^- R_{R4}^+ R_{R2}^+ d_{R3}^+ e_{R2}^- c_{R1}^+ R^- / R_4^+ R_{R2}^-$
- R 2 $i_{2,5} i_3 d_{R4}^+ O_{R3}^+ C_1^+ R^+ / R_4^-$
- R9 $i_{2,5} O_{R3}^+ d_{R4}^- e_{R3}^- R_{R5}^+ C_2^+ O_{R3}^+ S_{R2}^+ R^+ / R_5^-$
- B 23 $i_{5,10} R_{R6}^+ U_{R3}^+ V_{R3}^+ O_{R4}^+ R^+ / R_5^-$
- R 13 $i_{1,5} b_{R3}^- e_{R4}^- R_{R22}^- R^+ / R_6^- T_{R3}^-$
- R 48 $i_{2,5} R_{R3}^- R^+ / R_7^- T_{R4}^- e_{D5}^-$
- K 30 $i_{1,5} R_{R3}^- e_{D2}^- T_{R5}^- e_{D5}^-$
- R 7 $i_{1,5} R_{R3}^- T_{R6}^- A_{R1}^- D / R_2 e_{D5}^-$
- K 1 $i_2 e_{R1}^+ R^- / R_5^+ T_{R7,8}^-$
- B 29 $i_5 c_{R6}^+ b_{R1}^+ R_{R7}^+ D_1^+ R_{R4}^- Z_2^+ L_1^+ O_{R5}^+$
- R 42 $i_5 d_{R5}^+ R_{R2}^+ U_{R4}^+ V_{R4}^+ O_{R6}^+$
- B 33 $i_{11} b_{R1}^- c_{D1}^+ d_{R5}^- e_{D1}^+ D_2^+ R^+ / R_8^- T_9^-$
- B 28 $i_{11} b_{R1}^- c_{R7}^+ D_2^+ c_{R2}^+ R^+ / R_8^- e_{D3}^-$
- K 25 $i_{5,11} c_{R1}^- C_3^+ A_{D1}^+ D_2^-$
- K 16 $i_{2,12} d_{R6}^+ U_{R5}^+ V_{R5}^+$
- K 13 $i_2 e_{R5}^- c_{R8}^+ d_{R7}^+ U_{R6}^+ V_{R6}^+$
- K 21 $i_5 b_{R4}^- c_{R9}^+ U_{R1}^- V_{R1}^- R^+ / R_9^- T_{10}^-$
- B 24 $i_{2,5} c_{R5}^+ S_{R3}^+ C_3^+ R_{R8}^+ O_{R7}^+$
- K 31 $i_{2,5} c_{R5}^+ S_{R3}^+ C_3^+ R_{R8}^+ \left\langle \begin{array}{l} O_{R7}^+ \\ i_{13} O_{R7}^+ \end{array} \right\rangle$

$$\begin{aligned}
\text{K 24} & i_{2,14} b_{R_2}^+ e_{R_6}^- P_{R_1}^- S_{R_4}^+ \\
\text{B 2} & i_{2,15} b_{D_1}^- d_{D_1}^+ D_3^- D/R_3 R_{20}^+ \begin{array}{l} \swarrow O_{R_8}^+ \\ \searrow O_{R_2}^- \end{array} \\
\text{K 27} & i_{2,5,16} b_{R_1}^- R^- / R_1^+ S_{R_5}^+ \\
\text{R 19} & i_{17} R_{R_9}^+ b_{R_3}^+ e_{D_5}^- C_4^+ S_{R_6}^+ \\
\text{B 9} & i_{5,14} R_{R_{10}}^+ e_{R_6}^- P_{R_1}^- S_{R_{4,7}}^+ \\
\text{K 26} & i_5 b_{R_5}^- e_{D_4}^- D_4^- R/D_1 \\
\text{B 3} & i_{2,5} R_{R_5}^- R^- / R_{6,7}^+ R_{R_{11}}^+ b_{R_6}^- R_6^+ \\
\text{R 36} & i_5 R^- / R_7^+ i_5 c_{R_{11}}^+ R_{R_{11}}^+ O_{R_9}^+ \\
\text{K 22} & i_{5,18} R^- / R_7^+ i_5 c_{R_{11}}^+ O_{R_9}^+ \\
\text{B 30} & i_5 R_{R_{12}}^+ R_{R_6}^- R_{R_5}^- R^- / R_6^+ P_{R_2}^- A_{R_1}^+ \\
\text{B 40} & i_5 R_{R_{13}}^+ d_{R_8}^+ O_{R_{10}}^+ i_{19} R_{R_7}^- \\
\text{B 20} & i_{5,18} R_{R_5}^- R^- / R_6^+ P_{R_2}^- R_{R_2}^- A_{R_1}^+ \\
\text{K 28} & i_5 R_{R_{14}}^+ R_{R_5}^- C_5^+ R^- / R_8^+ \\
\text{R 35} & i_5 D_3^+ R_{R_{15}}^+ O_{R_{11}}^+ \\
\text{R 50} & i_5 b_{R_4}^+ e_{R_7}^- R_{R_{16}}^+ i_{10} R_{R_8}^- d_{R_9}^+ \\
\text{R 11} & i_5 R_{R_{17}}^+ P_{R_1}^+ b_{R_5}^+ d_{R_{10}}^+ R^+ / R_{10}^- \\
\text{R 24} & i_{5,16} c_{R_{12}}^+ e_{R_8}^- D_5^- D/R_4 O_{R_3}^- \\
\text{R 22} & i_{2,16} c_{R_{12}}^+ e_{R_8}^+ D_5^- \\
\text{R 40} & i_{2,20} R_{R_9}^- R^- / R_1^+ e_{D_5}^- \\
\text{R 49} & i_5 R_{R_3}^- e_{R_9}^- D_6^- C_6^+ R/D_2 \\
\text{R 16} & i_{5,21} e_{D_5}^- D/R_5 \\
\text{R 10} & i_{2,5,12} R_{R_{10}}^- e_{D_5}^- D/R_6 \\
\text{R 8} & i_2 c_{R_{13,14}}^+ R_{R_{11}}^- T_{R_{11}}^- \\
\text{B 4} & i_{5,7} b_{R_6}^+ R_{R_1}^- R^- / R_9^+ \\
\text{B 7} & i_5 b_{R_{2,7}}^- d_{R_6}^- R^- / R_1^+ T_{R_{12}}^- \\
\text{B 1} & i_5 e_{R_2}^+ R^- / R_8^+ \begin{array}{l} \swarrow e_{R_2}^+ \\ \searrow R_{R_1}^- \end{array} b_{R_2}^- T_{R_{12}}^-
\end{aligned}$$

- K 20 $i_{5,7} b_{R1}^- c_{R2}^- R^- / R_1^+$
- B 39 $i_5 d_{R4}^- R_{R18}^+ R^- / R_{10}^+ C_7^+ U_{R1}^- V_{R2}^- O_{R4}^-$
- K 23 $i_5 R_{R19}^+ c_{R3}^- d_{R11}^+ T_{R13}^- P_{R2}^+ Z_3^+ R^- / R_{11}^+ C_8^+ O_{R12}^+$
- R 4 $i_{2,5} R_{R3}^- b_{R2}^- P_{R3}^- e_{R10}^- P_{R3}^+ R^- / R_1^+ A_{R2}^- e_{D5}^-$
- B 34 $i_{2,5} b_{R1}^- c_{R4}^- R^+ / R_{11}^- T_{R13}^-$
- R 26 $i_{2,5} R_{R12}^- D_4^+ R^- / R_{12}^+ A_{R3}^- e_{R3}^+ T_{R1}^+ b_{D1}^+ D_5^+$
- B 21 $i_{5,23} b_{R7}^+ c_{R16}^+ d_{R12}^+ R_{R21}^+ U_{R7}^+ V_{R7}^+ O_{R8}^+$
- B 26 $i_{5,24} d_{R6}^- e_{R4}^+ R_{R22}^+ U_{R8}^+ V_{R8}^+$
- B 32 $i_{5,7} R^- / R_{13}^+ R_{R13}^- c_{R17}^+ R^+ / R_{12}^- R_{R23}^+$
- R 18 $i_5 R^- / R_1^+ e_{R11}^- b_{R8}^+ D_7^-$
- B 6 $i_{25} R_{R20}^+ R_{R14}^- e_{D2}^+ T_{R15}^-$
- B 10 $i_9 R_{R24}^+ C_9^+ b_{R8}^- c_{R12}^+ b_{R8}^- T_{R2}^+$
- B 19 $i_5 R_{R25}^+ D_6^+ c_{R12}^+ b_{R8}^- T_{R2}^+$
- B 38 $i_{2,8} c_{R18}^+ R_{R20}^+ d_{R7}^- T_{R2}^+$
- B 22 $i_{16} C_9^+ c_{R12}^+ b_{R8}^- e_{D6}^- D / R_4 T_{R2}^+$
- B 31 $i_{5,11} b_{R9}^+ c_{R19}^+ R / D_3 e_{D6}^- O_{R13}^+$
- K 29 $i_5 e_{D6}^- C_9^+ e_{R12}^+ b_{R8}^- T_{R2}^+$
- K 19 $i_{16} e_{D6}^- \begin{cases} C_9^+ U_{10}^+ b_{R8}^- T_{R2}^+ \\ C_{R12}^+ b_{R8}^- T_{R2}^+ \end{cases}$
- Rc 43 $i_{16} e_{D6}^- b_{R8}^- D_8^- D / R_4$

Příloha 2

3. Výskyt jednotlivých funkcí v procentu textů

10 %	$i b_R^+ b_R^- c_R^+ d_R^+ d_R^- e_R^- e_D^- D^- R_R^+ R_R^- D / R R^- / R^+ R^+ / R^- C^+$ $S_R^+ U_R^+ V_R^+ O_R^+ T_R^+ T_R^-$	21 funkcí
20 %	$i b_R^- c_R^+ e_R^- R_R^+ R_R^- R^- / R^+ C^+ O_R^+ T_R^-$	11 funkcí
30 %	$i R_R^+ R_R^- R^- / R^+$	4 funkce (morfologický vzorec)

LIDOVÝ TANEC NA HORŇÁCKU

Několik úvah o nejvýznamnějších druzích a formách

Zdenka Jelínková, Brno

Lidové taneční umění na Horňácku je reprezentováno starými obřadními tanci, mužskými skočnými tanci a párovou sedláckou a její starší formou starosvětskou.

Lidové taneční a pohybové umění je na Horňácku reprezentováno tanci, tanečními hrami i pohybovými hrami gymnastického rázu specifických kinetických znaků, osobitého rytmického koloritu a nevšední výrazové dikce. I když jde u nejzákladnějších druhů v podstatě o tytéž hudebně-pěvecko-taneční útvary stejných choreografických principů a stejných vývojových kategorií jako v sousedních slováckých regionech, možno říci, že horňácké druhy jsou uchovávané ve starším tvaru a jsou pohybově, hudebně i skladebně a variačně bohatší a stylově čistší. Týká se to především nejstaršího párového tance horňáckého, nazývaného obecně *sedlácká* (v Nové Lhotě též *zpívaná* se zajímavou zjevně starší pohybovou variantou zvanou *krkatá*, v Lipově též *dúpaná* aj.), z rodu tanců točivých.¹ Dále pak starších mužských skočných tanců jednak rázu prestižního (*do skoku, skok, skákavá, skákaný do tla, kerý vyšjěj*), jednak osobitých mužských křepčivých prvků v průvodech za chůze s doprovodem hudby a zpěvu při obřadních obchůzkách (o fašanku, hodech nebo svatbě), nebo při individuální taneční figurě mužů a žen v sedlácké („cifrování“) a také v samostatném skočném tanci mužů před muzikou, zvaném podle Martina Zemana podle taneční písně *Jací, tací..* Z tohoto tance se spolu s ciframi ze sedlácké a z cifrování v obchůzkových průvodech a vlivem ještě dalších okolností vyvinul dnes běžně rozšířený *verbuňk*.² K mužským skočným tancům horňáckým nutno počítat i *odzemek*, tanec pastýřského původu, uchovaný na Horňácku pouze v torzu, později vlivem folklorizmu rozvinutý do bohaté formy hlavně některými vynikajícími interprety.³ Podobně tomu bylo u verbuňku, jehož četné cifry pronikly i do odzemku, jak dokládá Cyril Zálešák, kuželovský rodák, tanečník, pedagog, sběratel slovenských tanců a autor mnoha studií a publikací o lidových tancích a scénářů folklorních slavností na Slovensku i na Moravě (ve Strážnici).⁴

K dalším starobylým tancům na Horňácku náleží *žabská, trefa* – obdoba valašského *medvědího* a slovenské *medviedky*, dále taneční hry *holúbek – šátečkový* milostného rázu, a *kácer – ztratený* s výměnou tanečnic, jemuž dříve předcházela zvláště o svatbách dramaticko-taneční hra *na husára – husár – podhusár*, v Nové Lhotě *verbířská, verbunk*. Závěrem mužských her a tanců bývá často předváděná žertovná hra mužů s muzikanty, zvaná podle vstupního textu písně *hojačky*.⁵

Pouze v některých horňáckých obcích se uchovaly v rámci fašankových obřadů některé starobylé tance magického významu, často co do formy chorovodového původu, tvaru kola s narůstajícím počtem účastníků – nejprve žen a pak i mužů, až do úplného zapojení všech přítomných do tance. Tímto vzácným starobylým tancem jsou *konopice* z Nové Lhoty, Vápenek a blízkých osad „Mlýnů“ v povodí Černého potoka až po Suchovské Mlýny. Blízkou obměnou jsou tzv. *konopě* (podle Josefa Černíka *konopná*) ze Suchova se samostatnou skupinou mužů, vyzvedávajících se ve vázaném kroužku uvnitř kruhu žen střídavě do výše, aby „narostly vysoké konopě“.⁶

Hlavně tedy tyto tance a taneční hry tvořily jádro původního horňáckého tanečního projevu. K nim náležely ještě i další, uchované v některých obcích pouze ve vzpomínkách nejstarších pamětníků, např. obřadní obcházení – *točení* ženicha a nevěsty kolem společné

osy pravými boky k sobě a v držení za pravé ruce při „záručinách“ před odchodem na „zdvaky“ (zbytek z prastarého aktu Slovanů stvrzení sňatku podáním rukou při odprošování nevěstinyých rodičů, tradované v Nové Lhotě pod názvem *vodený – točený – chodený* za družbova zpěvu nábožné písně *Pýtau sa Pambu Adama* (v Javorníku, Velké nad Veličkou a Hrubé Vrbce *Adama pambu stvoriu..*).⁷ Tyto tance se až na některé výjimky udržují v některých obcích jednak nepřetržitým tradováním, jednak díky činnosti folklorních souborů a skupin (Velička, Lipovjan, suchovská a novohlotská folklorní skupina, příležitostně pracující od roku 1957 dosud).

Mladší vrstvu tanců tvoří tance stabilní formy, aplikované na jedinou taneční píseň, které vznikly na základě kombinace tanečních kroků valčíkových, polkových, přísunných a cvalových s jinými pohybovými prvky, zhusta rázu napodobivého (*kovárská, ševcovský, reznická*). Jak již jejich názvy napovídají, nejde na Hornácku o tance původní a s jejich variantami se setkáváme v jiných regionech Moravy a Čech (*špacírpolka, šotyška, školácká, sedmi a šestikročka – Michal, židovská aj.*). Mladší taneční repertoár doplňují tance kolové (valčík, polka, „trasák“, „polka na šest“). Vymizela již kolová „skákavá“ mazurka, při které se dvojice otáčela v každém taktu třemi hopkavými kroky, ale také kalamajka, (oba tance tančival ve Velké strýc Jura Šácha – „dvorský“). V některých obcích (Suchov, Lipov, Hrubá Vrbka, Kuželov) se tančil i šlapák neboli „sekerenka“ (obkročák hladký i skutečný „šlapák“ na píseň *Sekera, motyka, pantok, válek, cukrabant*, tančený obkročákem poskočným – jeden krok v taktu a další tance, obecně rozšířené v okolních slováckých regionech pod vlivem tanců českých, i z dalších částí Moravy (Horácko, Haná i Valašsko), odkud přicházeli v minulém století např. na Suchov obyvatelé osídlovat opuštěné usedlosti. Odtud si lze vysvětlit na Suchově existenci tanců *kalamajka, kanafaska, slavík, štyrák - křížová* atd.⁸

Z vývojově mladší skupiny tanců figurálních zaslouží více pozornosti *jatelinka*,⁹ tančena nejčastěji v trojicích (tři dívky nebo dvě dívky a jeden chlapec) čelných, vnitřní paže spojeny šátečky. Podle množství děvčat se tančil též v pětiici (v řadě nebo v půlkruhu) nebo i ve větším komparsu jen samotných dívek nebo smíšených dvojic. Podstatou tance ve všech uvedených formacích je nejprve pohupování na místě přenášením váhy těla z nohy na nohu nebo postupování přísunnými kroky vpřed a vzad přímo nebo stranou po kruhu. Ve druhé části následuje podbíhání pod brankami jednoho a druhého křídla několikerým způsobem. Tento prvek působí nejen malebně, ale i starobyle. Kromě této řetězové formy se jatelinka tančí i v útvaru uzavřeném – ve vázaném kruhu. (Takto tančily dívky v Kuželově.) Nebo se tančí v párovém uspořádání po kruhu s průpletem jako ve hře *Pletla sem..* (Velká, Nová Lhota), která byla také součástí tance dívek u muziky (Nová Lhota). Jde vesměs o staré chorovodové prvky, uchovávané ještě v tanečně-zpěvných hrách dětí na Hornácku, např. v *zaplétání zahrádky*, znázorňujícím pletení plotu nebo proplétání nitky tkaninou a tkaní (*Šila sem, plétla sem, proplétala sem*). Podobné dětské protějšky mají na Hornácku i uvedené již konopice – konopě v dětské hře na konopky (*Hrály sme si na konopě* nebo *Sejem, sejem konopice...* z Velké). Ke konopicím a konopkám se řadí i další: písňově taneční zbytek rovněž fašankového tance „makového“ a hra dětí na mák (Nová Lhota, Velká) a novohlotský další „konopicový“ popěvek *Dyž bylo mája měsíce* s druhou slokou *Na lúce tráva zelená...* a dětská rejoyitá hra z Velké s tímtež nápěvem. Shodný dětský protějšek má i rozmarný popěvek z Nové Lhoty, uzavírající celou sérii konopicových popěvků výhrůzkou *Jak nebudeš hráty, mosíš vlasy dáty...*, v dětské rejoyitě hře stejného textu, uzavírající podobně jako v Nové Lhotě celý taneční sled dětských tanečních her z Velké.¹⁰

V četných obměnách se tančily v jednotlivých hornáckých obcích i další skupinové a trojicové tance, např. *hráček* nebo *hruška* apod.¹¹ Největší pozornosti se mezi hornáckými tanci dostalo velické *sedlácké a starosvětské* – dvěma nejvyspělejšími moravským druhům točivých tanců.

Sedlácká z Velké¹² je bohatým, tanečně i hudebně rozvinutým a kompozičně uceleným tvarem. Skládá se, jak je pro točivé tance příznačné, ze tří základních tanečních figur a z množství mezifigur, obrátů a figur spojovacích.

K hlavním figurám náleží:

1. Doprovodné rytmické pohyby při zpěvu tanečních písní, přednášených muži po jednotlivých slokách a tančených ve dvojím výchozím postavení (vedle sebe čelem k hudbě, dívka po pravici chlapce, držení v objetí, nebo ve stoji za sebou – dívka za chlapcem).

2. Druhou figurou je společné víření dvojice v polootevřeném postavení a držení kolem společné osy vpravo i vlevo osobitým tanečním krokem za hry hudby, opakující předzpívavý nápěv.

3. Třetí figurou je individuální projev chlapce a dívky (dívka se otáčí na místě kolem své osy obvykle vpravo, chlapec vedle nebo okolo ní „cifruje“). Taneční kompozice je volná, každá dvojice tančí vlastní skladbu. Vedoucím činitelem je muž. Skladba může být pouze dvoufigurová (zpěv a víření) nebo třífigurová. Pořadí figur po zpěvu může být různé a ve své podstatě vyplývá logicky z výchozího postavení dvojice při zpěvu.

Vedle hlavních figur je pro sedláckou typická řada mezifigur a figur spojovacích, které rozvíjejí tanec, jinak lokalizovaný stále na jedno místo, více do prostoru a obohacují jej i v jeho půdorysné ornamentice. Mezi tyto figury patří vedení tanečnice tanečníkem po kroužku doleva zvláštními kroky, u chlapce zdobenými poskoky, podupy, ciframi, potlesky na holínky nebo podpatek, různé druhy podtáčení jednoho nebo obou partnerů střídavě nebo současně pod spojenými pažemi, změna držení a postavení přechytáváním a převáděním tanečnice z jedné figury do druhé. Toto vše dotváří malebně celkovou pohybovou plastiku tance. Základní víření se pak prokládá a rytmicky obohacuje zvláštním „poďupkáváním“ obou partnerů. Improvizační charakter tance, volnost ve výběru figur, mezifigur, spojů, přechodů a obrátů uvolňuje tanečnickovu fantazii, vede jej k obměňování, dotváření, případně k samostatné tvorbě vlastních tanečních motivů zvláště v partiích improvizacího rázu (chlapecké cifry a kroky při vedení dívky za sebou) a k vytváření osobitých kompozičních celků.¹³

Sedlácká v této podobě není jen obyčejným běžným tancem. Je to vrchol lidového tanečně - muzického umění, ve kterém se ve vzácné shodě s hudbou a zpěvem rozvíjí pohyb a taneční kompozice. Podle Františka Bartoše (Národní písně moravské, Brno 1889 – Několik slov o lidových písních moravských str. XXXVIII): „...*tři uměny domácí z jednoho a téhož ducha národního vykvetlé, pojily se tu v jeden celek...*“.

Podobně, i když v poněkud jiné rovině se vyjadřuje o sedlácké z Velké Leoš Janáček v úvodní studii ke třetí písňové sbírce Národních písní moravských z roku 1899–1901 nazvané *O hudební stránce národních písní moravských*. Z titulu již lze vyčíst, že všechny jeho úvahy se váží k hudební stránce a oddíl *Plesové (taneční) písně a hudba* přímo k lidovým tancům. U nich pak: „*Velmi složité sdružení písně, hudby a pohybů plesových znamenitým způsobem sdělováno lidem. Třeba bylo písni dáti času a ticha do potřebné míry na její porozumění: třeba bylo rozvázati křídla tónům gajd a houslí, aby unesly do víru pohybového svaly na zářící tváři, svižném těle, hbitých rukou a neumdlévajících nohou. Tato těžká hádanka o sdružení tří vyspělých uměň stejným rozluštěna způsobem jak v slovácké ‚starosvětské‘ (sedlácké, vrtěné), tak i u lašského ‚starodávného‘...*“.

Zde však musíme upozornit, že pojmem „starosvětská“ Janáček rozumí „*nejrozšířenější plesový typ slovenský...*“, v němž starosvětská, sedlácká, vrtěná, koulaná neliší se hudebně od sebe, neboť „*jiný pořádek obrázků pohybových nemění na skladbě ničeho*“.¹⁴

Horňácká sedlácká, jak jsme již shora naznačili, není jen mechanickým tancem jako třeba valčík, kdy se dvojice za zvuků příslušné hudby mechanicky otáčejí v kruhových drahách po taneční ploše proti hodinovým ručičkám. Sedlácká je ucelený, logicky uspořádaný pěvecko-hudebně-pohybový proces od počátečního příchodu tanečníků s táhlou písní před muziku s postupným přechodem do tanečního rytmu a s příchodem tanečnic k tanečníkům při předzpěvu vlastní sedlácké (zpívají jen muži). Předzpěv libovolně volených písní k sedlácké jednotlivými tanečníky (písně tyto tvoří v každé obci velké procento z celkového místního pěveckého repertoáru) se postupně mění v pěvecký souboj.¹⁵ Tanec samotný pak od poměrně klidnějšího začátku dostává živější ráz – rozvíjí se pohybově,

Tanec „Sedlácká“ z Velké. Kresba A. Černý.

šovy a Janáčkovy postřehy, rozbory a charakteristiky v obou shora jmenovaných studiích ve druhé a třetí písňové sbírce.¹⁶

Starší formou sedlácké byla tzv. *starosvětská* z Javorníka a Velké. Tančily ji starší dvojice – byl to patrně tanec vyzrálých tanečních dvojic, původně při tříčlenné hudecké muzice a dříve snad i při gajdách. Zatímco Janáček používá názvu *starosvětská* v širším slova smyslu,¹⁷ Bartoš v Národních písních moravských, Brno 1889, studie *Několik slov o lidových písních moravských* (str. IV). píše o starosvětské jako o „starším způsobu sedlácké“ takto: *Na požádanou nebo pouze na pokyn „pss“ nebo „pššš“ začnou hudci dva takty zdlouhavě, pak poněkud rychleji mírným tempem, kdy již tanečníci pohotově jsou, a hrají pak dále. Starosvětská přestává na nápěvích dle abecedních známek rozdělených* (Bartoš se odvolává na jednotlivé písně uvedené následovně – Z. J.), *větší část její zaujímá cifra: možno ji však prodloužiti dle vůle hudců nebo tanečníků opakováním nápěvů nebo cifrou až nastoupí ukončení. Od sedlácké liší se jednak mírnějším tempem, jednak velkou rozmanitostí: tančí se „odzemek“, „tluče holúbek“, pleská na holénky, tanečník „cifruje“ („přebírá nohama“), ona zatím tanečnice se vrtí, vyskakuje na stůl, přechytá tanečnicka jinému atd. Starosvětská jest více méně tancem sólovým: zpěv má tu menší důležitost, zato tím více vystupuje dovednost tanečnickova. V starosvětské libují si nyní už jenom starší tanečníci a tanečnice, zvláště na svatbách.* Takto zaznamenal Bartoš „starosvětskou“ podle Martina Zemana, od něhož pochází i partitura tohoto tance.¹⁸ Posledním vynikajícím tanečníkem starosvětské byl Martin Miškeřík z Velké, primáš velické hudecké muziky (1872–1959), který působil od svých 16 let v muzice Pavla Trna. Účastnil se Národopisné výstavy československé v Praze v r. 1895 a tam údajně tančil se svojí nevěstou Evou Srubjanovou z Hrubé Vrbky (svatbu měli v rámci NVČ v Praze) a také s Alžbětou Světlíkovou, která vypomáhala po celou dobu výstavy manželům Hudečkovým na Čičmanském gazdovství, kde měli hornácký šenk, ve kterém denně hrávala hornácká muzika. Rok před pražskou výstavou se tančila údajně starosvětská asi ve čtyřech párech na národopisné slavnosti a výstavce Hornácka ve Velké nad Veličkou.

Podle Martina Miškeříka, který hrával na svatbách v Javorníku, se tančovala starosvětská především zde. Tady se jí také Martin Miškeřík naučil a ještě v roce 1932 ji tančil při natáčení Úlehlova Mizejícího světa ve Velké s Javorničankou Evou Malečíkovou, přivdanou do Velké.¹⁹ V průběhu 30.–50. let tančil Martin Miškeřík mnohokrát starosvětskou s Alžbětou Čambalovou-Světlíkovou při nejrůznějších slavnostech v Praze, v Uherském Hradišti, ve Strážnici a hlavně ve Velké – zde často i při soukromých besedách.

figurálně i emocionálně, figura střídá figuru, jednotlivé páry uchváčeny tancem a v jakémsi povznesení myslí vytvářejí své osobité kompozice, které se navzájem malebně doplňují v mohutné pohybové polyfonii. Závěrečná hudecká „mrzutá“ s hojnými hudeckými ciframi postupně zklidní celý taneční vír do harmonického závěru. Tanec sedlácká – to je tedy ustavičný tvůrčí proces, řídicí se skrytými zákonitostmi, vazebnostmi jednotlivých figur a stavby celkové taneční kompozice, přesto však nevyklučující v rámci daných možností improvizaci.

O sedlácké především velicko–vrbecko–javornického typu hovoří zprávy četných autorů již v 80. letech minulého století. První zmínka je v Bartošově díle *Lid a národ II.*, Velké Meziříčí 1885, str. 190n. Ke zprávě je připojen i stručný popis jednotlivých figur s poukazem na choreografickou výstavbu celého tance. Další charakteristiky sedlácké z hlediska pohybového i hudebně–pěveckého obsahují Barto-

Martin Miškeřík zachovával celý Bartošem popsaný postup tance s výjimkou výskoku na stůl a s přebíráním tanečnice, poněvadž tančili sami. Ale v jejich tanci se objevovaly i další figury, např. dlouhodobé obcházení tanečnice kolem zpívajícího tanečníka a nato následující rovněž dlouhodobé otáčení se dvojice zvláštním podtrhávaným krokem muže a cupitavými krůčky ženy v držení levými boky u sebe, až konečně tanečník pomalu rozvádí tanečnici do prostoru, stále ji částečně přidržuje, až ji konečně uvolní levicí a roztočí ji na místě. Toto dlouhodobé vedení tanečnice kolem sebe a posléze v kruhové dráze v prostoru doleva za sebou nazývá Janáček v podobné figuře v lašském starodávném „zachodzením“. Po konečném uvolnění se tanečnice otáčí na místě střídavě doleva a doprava a tanečník čelem k ní na místě cifruje: „tluče holúbky“ (střídavě oddaluje a sráží paty k sobě), tančí „odzemek“ (skáče do dřepu – kolena od sebe a vyskakuje do stoje na patách snožmo). Pak několikrát zadupe, zakřepčí, natočí se jedním a druhým směrem, rozhodí paže a uchopí se k víření oběma směry kolem společné osy. Další různé podtáčení a přechytávání tanečnice aj. pak vrcholí dlouhodobým „poďupkáváním“ nejen mezi vířením, ale i v otáčení a s postupováním vpřed a vzad. Poděkováním za tanec naznačeným plácnutím do dlaně a symbolickým vyzvednutím tanečnice při posledních akordech dohrávky tanec končí.

Při starosvětské se méně zpívalo, zato hudci hráli více nejrůznějších variací a cifer. Tak hned na začátku po upozornění tanečníka: „Psst“ zahráli několik volných akordů vstupní melodie a pak mírně zrychleně jako předeheru ke vstupní písni tanečnickově. On zatím před muzikou volně podupával, tleskal do dlaní, a buď začal zpívat první sloku nebo za hry hudců se natočil k tanečnici stojící opodál, rozhodil k ní paže a pomalu se přisunně k ní s natáčením jedním a druhým směrem přibližoval. Tanečnice rovněž mírně pozvedla paže a přicházela také tanečním krokem k němu. Jakmile se k sobě přiblížili, uchopili se v objetí a několikrát se na místě zatočili. Pak začal muž zpívat a tanec se již rozvíjel obvyklým způsobem, ale vyšperkovan všemi tanečními ozdobami v krocích, figurách a gestech, které starosvětská nabízela.

Název „starosvětská“ znamenal tolik jako starosvětská sedlácká. Martin Miškeřík užíval skoro výhradně názvu „sedlácká“. Martin Zeman ovšem užíval rovněž označení „starosvětská“.²⁰ Prof. Vladimír Úlehla, který s chotí Marynou roz. Hradilovou, Martina Miškeříka a Alžbětu Čambalovou navštěvovali začátkem války a studovali jejich taneční projev, používali rovněž k označení tohoto tance pojmu „starosvětská“.²¹

Vladimír Úlehla poznal „starosvětskou“ – „sedláckou“ v podání čtyř nebo šesti párů (mezi nimi byl i primáš Martin Miškeřík s Evou Malečkovou) v rámci příprav natáčení tanců pro film *Mizející svět*. Miškeříkovskou „starosvětskou“ i běžnou sedláckou, kterou znal už od studentských let, považuje za dva vývojově odlišné druhy téhož tance, vypěstované do soudobé podoby v rámci prastarého „kmenového řádu“, jehož pravidla byla pro celou komunitu závazná. Taneční zábava – „muzika“ s tanci, starobylými tanečními hrami, zpěvy a hudbou se pak v rámci tohoto řádu „rozvíjela jako děj plný obřadnosti a zvyklých spojů... Kmenový řád přepisuje u muziky ženě cudně zdrženlivý postoj... Při takovéto muzice selské dívky a selskému hochovi šlo o všechno. Byl to obřad a žena šla k tomu obřadu stejně jako muž podle řádu, který stanovil přesně stupeň účasti a neúčasti.“²²

K úvahám, názorům a poznámkám o hornácké sedlácké vrbecko-velického typu a k starší javornicko-velické „starosvětské“ z pera různých osobností z řad sběratelů, etnografů, folkloristů, hudebních a jiných badatelů připojuji ještě postřehy dvou osobností o velické sedlácké – „starosvětské“ ze začátku 30. let z doby natáčení *Mizejícího světa* ve Velké. Byli to Ferdinand Pujman a Alois Hába, kteří se s řadou dalších pracovníků zúčastnili o prázdninách 1932 v rámci Studijního sdružení průzkumu a studia života lidu moravského Hornácka. Tam se setkávali s velickými hudci a tanečníky a jejich pozornosti neušla zvláště sedlácká-starosvětská v podání zmíněných již tanečníků. Oba svými výroky navazují na Bartoše, Janáčka a Zemana i Úlehlu, který byl v tu dobu účastníkem všeho folklorního dění ve Velké i v dalších hornáckých obcích.

Ferdinand Pujman shrnul své postřehy do článku *Veličanské tance*.²³ Pujman sleduje

sedláckou spíše v její „starosvětské podobě“ z hlediska zpěvu, hudby, pohybu, skladby a prostorového uspořádání, ale též co do osobitosti přístupu jednotlivých dvojic k tanci, v němž je vedoucím činitelem muž, k volbě tanečních figur a k jejich seřazení do osobité taneční kompozice. Podobně jako Úlehla upozorňuje na rozdílný výrazový i společensky motivovaný projev muže a ženy v tanci, kde se každý ukazuje „pro sebe“: žena cudně, plaše a s určitým ostychem, muž „s rázností až furiantskou“, zvláště při skočných a odzemkových cifrách při individuálním tanečním projevu, tak příznačných právě pro starosvětskou. U starších dvojic bývá tento výraz vystřídán žertovnou, úsměvnou laškovností.

Bartoš s Janáčkem a Zemanem považovali sedláckou za ztělesnění národní písně. „*Tanečník zanotil píseň, hudba ji podchytila a rytmem jejím provázela tanec, ana píseň sama po celý tanec v myslí tancujících zněla a ji všecko zaujala.*“ Pujman zase označuje sedláckou – starosvětskou za „tanec – kantilénu“ se střídavým pěveckým a tanečním přednesem. Přitom se v taneční složce podle něj nekryje hudební závěr se závěrem pohybovým, nýbrž při následující zpěvné figuře taneční dvojice vplývají nenásilně v rytmický pohybový doprovodný pohyb („v pohybové melisma“). Celkově pak hodnotí sedláckou starosvětskou jako „ryzí, absolutní tanec, zaplesání páru, který k sobě patří a ve shodě jde životem“.

Tamtéž na str. 3–4 pojednává další člen hornáckého studijního sdružení, Alois Hába, o hudební stylizaci sedlácké v opeře Vítězslava Nováka Dědův odkaz. Skladatel studoval podle Háby již před 30 lety hru hornáckých hudeců (z velických hlavně M. Miškeřika a P. Trna) při sedlácké, kterou pak vtělil do druhého obrazu opery. Podle Háby jde „o dokonale uměleckou stylizaci sedlácké“.²⁴ Ve Slovácké suitě – v části U muziky se však V. Novák inspiroval spíše odzemkem a mužským verbuňkem – jmenovitě písní Kde som bou na jarmak na Myjave..., doloženou z Nové Lhoty.

Shrneme-li poznatky o hornáckých tancích, dospějeme k několika závěrům. Hornácký tanec vstoupil do povědomí spolu s hrou hornáckých hudeců v době příprav a hlavně za trvání Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895. Na Hornácku samotném se hornáčtí hudeci a tanečníci včetně sedlácké a starosvětské představili veřejnosti na místní velické výstavce a slavnosti v roce 1894. Brno poznalo Hornáky již v listopadu 1892 na Lidovém koncertě v Besedním domě, kam přijel na pozvání Leoš Janáček, který studoval jejich hru již o prázdninách téhož roku. Působením „súchovských republikánů“ a filipovských výletů se okruh zájemců o Hornácko rozšiřoval. Za hudeci se jezdilo do Velké a naopak byli zváni i s tanečníky do Hodonína (září 1892), do Uherského Hradiště aj. Po pražské výstavě v roce 1895 následovala další pozvání (Praha, Skalica, Luhačovice j.). Repertoár zůstával stejný: hornácké písně a sedlácká.

Pohybové a hudební charakteristiky hornáckých tanců – především sedlácké a starosvětské – vycházely v Bartošových, Janáčkových aj. studiích a publikacích. První vyšla v Bartošově díle Lid a národ II., Velké Meziříčí 1885, str. 190–191. Poslední Janáčková z roku 1901 ve studii O hudební stránce národních písní moravských (viz. pozn.14). Opíraly se vesměs o sběratelské dílo velického rodáka Martina Zemana.

Další okruh studií o sedlácké nebo starosvětské pochází už ze začátku 30.let z okruhu pracovníků sdružených kolem prof. Úlehly v době natáčení Mizejícího světa v hornáckém studijním sdružení. Kromě F.Pujmana a A.Háby zde pracovali veličtí rodáci, např. Vlasta a Leoš Zemanovi, Rudolf Kynčl a prof. Karel Klusák, z dalších pak prof. Dr.Jan Húsek.

Po celkem neúspěšném Úlehlově filmu se objevila sedlácká ve filmu až v Lachmannově *Hornácké svatbě*, natáčené ve Velké a v *Hodech* v Hrubé Vrbce. Zde byly zaznamenány tehdejší taneční špičky sedlácké, odzemku a verbuňku z Hrubé Vrbky, Malé Vrbky a Kuželova (F. Okénka, F.Prachař, četní další tanečníci a tanečnice a Martin Holý). Krátký záběr sedlácké zařadil přibližně ve stejné době do filmu *Věčná píseň* i Karel Plicka.

Otázkám grafického pohybového záznamu sedlácké a dalším velickým tancům se věnovala v roce 1946 Alena Ptáčková-Burešová z Velké v písemné práci z tělesné výchovy. Sběratelsky zde působila se svým manželem i Maryna Úlehlová-Hradilová, která provedla přepis sedlácké a dalších moravských tanců v novém vydání Národních tanců na Moravě

podle původního sešitového vydání z let 1891–1893 autorů Lucie Bakešové, Xavery Běhálkové, Leoše Janáčka a Martina Zemana. Ve druhé polovině čtyřicátých let studovala tance ve Velké profesorka pražské konzervatoře Zora Šemberová a Jiřina Kovaříková.²⁵

Systematickým sběrem a publikováním tanečních materiálů z Hornácka a četných studií o hornáckých tancích se zabývá od r. 1942 Zdenka Jelínková.²⁶

Hudební stránkou se zabýval Dr. Vladimír Klusák a především Prof. Dr. Dušan Holý, Dr.Sc. v četných studiích a publikacích vydávaných samostatně i ve sbornících jednotlivých institucí.²⁷ Cenným doplňkem Holého studií jsou notové přílohy (hudební záznamy a partitury) a v poslední době CD záznamy a audio-kazety s hrou starých hudeců (Joženy Kubíka, Norků aj.) a filmy o zpěvácích a hudebnících s autentickými záběry.

V 50. letech žilo ve Velké a okolních obcích v okruhu sedlácké velicko-vrbeckého typu ještě velké množství vynikajících tanečnicků a tanečnic a veličtí i vrbečtí hudeci. Sedlácká v jejich podání byla bohatá jak po stránce písňové, tak po stránce pohybové. V nově založeném Slováckém krúžku, který později přešel v hornácký taneční soubor (nynější Velička), se učila mládež sedlácké uvědoměle. Na základě studií o sedlácké ze zmíněné publikace a vypracovaného metodického postupu nácvičku tohoto tance autorkou publikace o sedlácké se znovu oživily i všechny zajímavé původní figury a spoje, mladými již zapomínané. Dnešní dobří tanečníci tohoto souboru, kam docházejí i členové z Vrbky, Javorníka a Kuželova, spojují jednotlivé taneční dvojice do zajímavého celku figury, zjištěné u celé řady tanečnicků. Podobně byla některými dvojicemi oživena i starosvětská podle M. Miškeříka a A.Čambalové.²⁸

Avšak nejen členové Veličky starší i mladší, ale i děti dětských souborů a především Veličánku se plánovitě učí tancovat a zpívat sedlácké za doprovodu dětských hudeců. Připravují se tím na vstup do Veličky, kam přecházejí od 15–16 let. Děti z jednotlivých zpěvných rodů („Šáché, Buláně, Kohúté, Zemané, Slováci, Kománci, Miškeráci“) přicházejí do 1. třídy ZŠ připraveni na zpěv a nečiní jim potíže zpívat i písně většího rozsahu. Díky učitelům a vedoucím kroužků, z nichž mnozí pocházejí rovněž ze zpěvných a muzikantských rodů, naleznou v hornáckém zpěvu živnou půdu i děti, které třeba nejsou vůbec z Velké. Prostředí a spolužáci vykonávají své – i tyto děti dosahují dobrých výsledků (Pavel Zedníček). O příští hudce se starají jednak primáši (dříve Jarek Miškeřík, nyní Martin Hrbáč a Martin Kománek) nebo učitelé Základní umělecké školy (Petr Hlahůlek – houslista, Petr Pavlinec – cimbalista ad.).

Podobně jako ve Velké, Hrubé a Malé Vrbce, Kuželově a Javorníku by bylo možno mluvit o tancích o tanečně-pedagogické práci mezi mládeží a dětmi i v ostatních z deseti hornáckých obcí, sdružených do šesti farností a do sedmi škol, včetně jedné ZUŠ. Některých místních specifík mezi lidovými tanci hlavně staršího původu jsme se již dotkli ve vstupní části tohoto pojednání. Pokud jde o publikace, odkazuji na moji vlastní bibliografii a na práce uváděné v textu tohoto pojednání.²⁹

Poznámky:

- 1 Srov. Jelínková, Zdenka: *Točivé tance*. In: Lidová kultura východní Moravy I. Gottwaldov, Krajské nakladatelství 1960, s. 103–161.
- 2 Srov. Jelínková, Zdenka: *Tanec*. In: Hornácko. Brno 1966, s. 451–462, 528–531.
- 3 Srov. Zálešák, Cyril: *Hornácký odzemek a verbunk*. Praha 1951. Ve 20. a 30. letech byli na Hornácku tanečníky odzemku např. Tomáš Kohút (nar. 1903), Martin Hudeček (nar. 1897) – oba z Velké a Martin Holý (nar. 1902) z Hrubé Vrbky. Tančival jej také Leoš Zeman (nar. 1897) syn Martina Zemana, který se mu naučil od Joži Uprky. Ale tančivali jej v užší formě kluci na pasínku: Franta Škrabánků z Velké (hlavně „odzemek“ – „kozáčka“ a „hodiny“ – kolo podmetno). V Kuželově jej takto podobně znal z pasínku prof. Jura Mandel. V 50.–80. letech byli jeho vybornými interprety Dušan Holý a Jožka Tomeš z Hrubé Vrbky, kdysi i primáš Martin Hrbáč, Veličané Jura Šácha III. a Jura Slovák. Ve Velké nacvičovala odzemek s chlapci z dětského

- souboru učitelka Olga Pšurná podle Zálešákovy příručky. Cyril Zálešák tančil s Veličany i Vrbčany (nar. 1920 v Kuželově). Odzemek i verbuňk výborně znal.
- 4 Viz pozn. 3.
  - 5 Srov. cit. studii Z. Jelínkové o horňáckých tancích v pozn. 2.
  - 6 „Hlotácké“ konopice prošly vývojem od starší formy, zaznamenané začátkem 30. let, až ke zkrácené formě, spojené se závěrečným úryvkem „verbunku“ a se „ztrateným“ – „metlovým“ do jednoho výstupu, ukončeného sedláckou. Srov. Jelínková, Zdenka: *Ostatkový tanec „konopice“ v Nové Lhotě na Horňácku*. Československá etnografie 10, 1962, s. 127–165. Táž, *Zbytky jar-ních chorovodů v dětských hrách na Horňácku*. Slovácko 1961, r. 3, Uherské Hradiště 1961, s. 104–114.
  - 7 Srov. Jelínková, Zdenka, dílo cit. V pozn. 2, str. 444. Chození nevěsty a ženicha o svatbě uvádí Martin Zeman v brožuře *Slavnosti lidové z Moravy na Národopisné výstavě česko-slovenské v Praze 1895*, s. 34. Srov. Těž. Kretz, Frntišek: *Horňácká svatba*, ČL XI, 1902, s. 18 n.
  - 8 Srov. Jelínková, Zdenka: *Tance z Horňácka III*. Suchov a Suchovské mlýny. OKS Hodonín 1985.
  - 9 Srov. Jelínková, Zdenka: *Tance z Horňácka I*. Velká nad Veličkou, Javorník. OKS Hodonín 1978.
  - 10 Srov. údaje v poznámce 2.
  - 11 Srov. Jelínková, Zdenka: *Tance z Horňácka I, III* (obojí v pozn. 8, 9), Táž: *Tance z Horňácka II*. Lipov, Louka. OKS Hodonín 1980. Táž, *Tance z Horňácka IV*. Nová Lhota, Vápenky. OKS Hodonín 1990. Táž, *Tance z Horňácka V*, Hrubá Vrbka, Malá Vrbka, Kuželov. V tisku. V těchto sbírkách je obsažen souhrnně veškerý taneční repertoár Horňácka, především tance figurální, taneční hry, tance obřadní atp. Točivé tance z Horňácka obsahuje svazek *Horňácká sedlácká, Monografie tance*. OKS Hodonín 1983. Autorka Zdenka Jelínková. Svazek obsahuje úvodní studii o druzích točivých tanců ve všech deseti horňáckých obcích a podrobné popisy podle jednotlivých tanečnicků. Zevrubně je zpracována v mnoha skladebných příkladech sedlácká z Velké, Vrbek, Kuželova, Javorníka a starosvětská z Velké a sedlácká z dalších horňáckých obcí.
  - 12 Stejně je tomu i v podání tanečnicků z Hrubé a Malé Vrbky a z Kuželova.
  - 13 Srov. *Horňácká sedlácká*. Monografie tance – pozn. 11. – především popisy taneční kompozice podle jednotlivých tanečnicků. V této knize, čítající 374 stran a 15 stran příloh, jsou shrnuty všechny publikované a nově zaznamenané poznatky o tomto tanci a o jeho nositelích. Tanec jsem znala od dětství z četných svateb ve Velké a okolí (Javorník, Hrubá Vrbka aj.) a sama jsem jej již ve 14 letech dobře tančila. (Např. v r. 1934 v rámci vystoupení Veličanů na matičních národopisných slavnostech v Trenčianských Teplicích.) Pohybovému studiu kroků, figur a záznamů kompozičních celků z daných figur podle jednotlivých tanečnicků a tanečních párů jsem se věnovala plných 25 let. Studovala jsem taneční techniku, styl, sled a zákonitosti choreografických a skladebných postupů. A také vliv improvizace na dotváření celého tanečního tvaru. Opakované záznamy z jednotlivých lístků jsem zpracovávala spolu s přepisy z filmových snímků po pět let. Spolu s dalšími materiály posloužily jako materiály průkazné při celkovém zpracování monografie o horňácké sedlácké z jednotlivých obcí.
  - 14 Všechny uvedené citáty a četné další viz v Janáčkově úvodní studii *O hudební stránce národních písní moravských ve třetí písňové sbírce Národních písní moravských* F. Bartoše – L. Janáčka z r. 1901.
  - 15 Viz pozn. 14., str. CXIII an.: „Právo písně v plesu má muž. On zatočí písní vysoko rozléhavým hlasem, mírný kolébavý pohyb celého těla, obzvláště pak rukou nepřekáží ani srozumitelnosti písně, ani jemu při zpěvu ...“.
  - 16 Viz Z. Jelínková: *Horňácká sedlácká*. OKS Hodonín 1983, zvláště úvodní studie o sedlácké, poznámky a odkazy na prameny a literaturu. Dále odkazují na první širší popis sedlácké ve třetím sešitě *Národních tanců na Moravě* autorů Lucie Bakešové, Xavery Běhálkové, Leoše Janáčka a Marina Zemana (vyšlo v I. vyd. V Brně 1893 ve třetím sešitě této edice. V novém vydání vyšly *Národní tance na Moravě* souhrnně v jednom svazku v revizi

- B. Štědroně. Nové popisy všech tanců a tedy i sedlácké vypracovala a souběžně s původními popisy otiskla Maryna Úlehlová-Hradilová. Další popis sedlácké viz v publikaci Z. Jelínkové, *Slovácké tance*, Praha 1954. Srov. Těž Martin Zeman, *Hornácké tance*, Praha SNKL-HU 1954.
- 17 První charakteristiku starosvětské se Zemanovým popisem včetně partitury pěti tanečních písní s ciframi a dohrávkou, v níž je podchycen zpěv, hra prvního hudece, kontráše a basisty, otiskuje František Bartoš ve studii *Několik slov o lidových písních moravských v Národních písních moravských*, Brno 1889, s. LV–LXVII.
  - 18 Viz též Martin Zeman, *Hornácké tance*. Praha 1951.
  - 19 Podle mých vzpomínek asi od r. 1934 Martin Miškeřík tančil starosvětskou příležitostně s A. Čambalovou většinou u ní v létě na travnatém dvorku, jindy v přítomnosti některých vzácných hostů (Jaroslava Kříčky, Rafaela Kubelíka, Laly Bertlové, flétnistky Kostohryze, knížete Schwarzenberka aj.) za účasti velických hudeců, tanečníků a tanečnic v sále hostince Na staré poště – kdysi místu schůzek suchovských republikánů. Po válce vystupovali na slavnostech ve Strážnici, na Slovanské zemědělské výstavě v Praze v r. 1948 a na slavnostech hornáckých při jejich posledním společném „tanečku“ na jevišti na Strážné hůrce před tisíci diváky v červenci 1959. Kromě Úlehly a Vladimíra Klusáka se podařilo i nám nafilmovat začátkem 50. let jejich tanec za doprovodu primáše Jožky Peška.
  - 20 Srov. *Slavnosti a obyčeje lidové z Moravy na NVČ v Praze 1895*, Zemanovy příspěvky: *Svatba z Velké* (str. 34.) aj. Zde uvedena i starosvětská.
  - 21 Z té doby pocházejí i Úlehlovy fotografické snímky tančícího páru. Paní Maryna pak nacvičila pro vystoupení Hornáků a své taneční školy v Hradci Králové s učitelem Martinem Miškeříkem, synovcem primáše a tanečníka starosvětské Martina Miškeříka, starosvětskou, ke které jí hráli veličtí hudeci. Později ji tančili po vzniku Úlehlova tanečního souboru i zde ve stylizované podobě.
  - 22 Dr. Vladimír Úlehla, *Živá píseň*, Praha 1949, kap. III, čst. 2. V kostele a u muziky, str. 118–122.
  - 23 Viz Ferdinand Pujman, *Veličanské tance*. In: Národní divadlo. Týdeník věnovaný otázkám divadelní kultury. Roč. IX., s. 2–3.
  - 24 Použito v příspěvku Z. Jelínkové, *Mechanismus mezigeneračního přenosu folkloru*. (Na příkladech z Hornácka). II. Lidový tanec. V tisku.
  - 25 Viz pozn. 16.
  - 26 V rámci svého třicetiletého úvazku v Ústavu pro lidovou píseň (později Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Brně (1950–1980). Před tímto datem a po r. 1980 externě.
  - 27 Srov. Odkazy na příslušnou literaturu v Hornácké sedlácké. Zde na str. 230 je v příkladu XXIV přehled figur ze sedlácké podle Kateřiny Holé z Hrubé Vrbky a na str. 237 – příklad XXIX podle manželů Dušana a Ludmily Holých.
  - 28 Podle Miškeříka–Čambalové ji popsala Z. Jelínková a spolu s Vladimírem Klusákem ml. se jí podařilo oživit v původní formě se všemi podrobnostmi. Po odchodu Vladimíra Klusáka ji tančívala jeho příbuzný Jura Mička. Srov. *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska*. Díl VII. Slovácko 1. část. Popisy písní ke stejnojmenné videokazetě. Zpracovala Zdenka Jelínková. Strážnice 1996, Starosvětská z Velké n. Vel., s. 7–8n.
  - 29 Viz *Bibliografickou přílohu Národopisné revue* č. 3. Zpracovala Martina Pavlicová. Úvodní článek Dr. Oldřich Sirovátka. Vyd. ÚLK Strážnice 1992.

Zdenka Jelínková (n. 1920), dříve samostatná odborná pracovníce Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Brně, odbornice na lidový tanec, autorka řady knih, studií, pořadů na folkloristických festivalech ve Strážnici, ve Velké nad Veličkou aj. Je členka odborných tanečních porot na mezinárodních folklorních festivalech (Polsko, Turecko, Tunis, Francie ap). Vede taneční kurzy v jednotlivých regionech Moravy a Slezska.

Volkstanz in der Region „Hornácko“

(Einige Überlegungen zu Arten und Formen der Volkstänze)

Zusammenfassung

Die Volkstanzkunst der Region „Hornácko“ ist mit Tänzen von spezifischen kinetischen Merkmalen, rhythmischem Einschlag und einzigartigem Tanzstil repräsentiert. Vertreten ist sie durch Gattungen und Arten in allen Entwicklungskategorien. Neben den althergebrachten feierlichen Tänzen, wie z. B. dem Faschingstanz „konopice“ und den Hochzeitstänzen „žabská“ und „holúbek“, sind zu den ältesten die männlichen Springtänze „do skoku“, „odzemek“, „verbuňk“ und die drehtanzartigen Paartänze „sedlácká“ und deren ältere Form „starosvětská“ zu zählen.

Zu den reichsten und figural am meisten entwickelten Tänzen gehört der Bauerntanz „sedlácká“ aus Velká. Seine musikalische Unterlage besteht aus Hunderten von inhaltlich verschiedenartigen Liedern (Liebes-, Natur-, Soldaten-, Ehelieder u. a.) im Zweivierteltakt, wobei die Männer bei einzelnen Strophen vorsingen. Die Melodie wird von den Musikanten ein- bis zweimal zum Tanz gespielt (solange die Jungen nicht beginnen, nächste Strophe oder nächstes Lied zu singen). Nach dem Gesang bewegen sich rhythmisch die frontal zu den Musikanten gestellten Tanzpaare, die zwei Grundpositionen (neben- und hintereinander) einnehmen. Dem Gesang folgen zwei elementare Tanzfiguren, deren Reihenfolge durch die Ausgangsposition bestimmt ist, die die Paare während des Gesangs einnahmen.

Die eine elementare Figur ist das gemeinsame Wirbeln auf der Stelle um die gemeinsame Achse in beiden Richtungen, und zwar mit einem besonderen Tanzschritt, der eben für diesen Tanz gekennzeichnet ist. Das Wirbeln wechselt sich mit einem spezifischen rhythmischen Stampfen beider Partner ab.

Die andere elementare Tanzfigur stellt den individuellen Tanzausdruck eines Tanzpaares dar: das Mädchen dreht sich um ihre eigene Achse auf der Stelle, der Tänzer macht verschiedene Schritt- und Springvariationen entweder auf der Stelle oder sich um das tanzende Mädchen bewegend.

Außer diesen elementaren Tanzfiguren gibt es eine ganze Reihe von weiteren Figuren, die den sonst auf dieselbe Stelle begrenzten Tanz mehr im Raum entfalten lassen. Der Hauptfaktor bei diesem Tanz ist der Mann. Er eröffnet den Tanz mit Singen, er bestimmt die choreographische Form seines Bewegungsablaufs. In ausgezeichneten tänzerischen und musikalischen Darbietungen wird der Tanz zu einem formschönen vorzüglichen Kunststück. Im Tanz „sedlácká“ werden zu einer vollkommenen künstlerischen Darstellung drei Komponenten zusammengefügt: die musikalische, dichterische und kinetische. Deshalb rückte „sedlácká“ als hochwertiger Volkstanz in den Mittelpunkt des Interesses von Ethnographen, Folkloristen, Komponisten, Ethnochoreologen (František Bartoš, Leoš Janáček, Vladimír Ůlehla, Ferdinand Pujman, Alois Hába u. a.). Der Tanz „sedlácká“ wurde in den achtziger Jahren vorigen Jahrhunderts von dem Sammler Bartoš und dem Janáček's Kollegen Martin Zeman vermerkt. Die Volkstänze „sedlácká“ und „starosvětská“ wurden im Rahmen des Auftritts der Gruppe Hornáci anlässlich der 1895 in Prag veranstalteten „Ethnographischen tschechisch-slawischen Ausstellung“ aufgeführt. Der Hauptdarsteller war Martin Miškeřík aus Velká, Tänzer und Primas, der mit seiner Partnerin den Tanz bis in die Gegenwart herüberbrachte. Zuletzt war er im Jahre 1958 anlässlich der „Hornácko-Festspiele“ in Velká nad Veličkou aufgetreten. Beide Tänze wurden hinsichtlich musikalischer sowie kinetischer Seite eingehend erforscht. Mit deren Studium beschäftigt sich die Ethnochoreologin Zdenka Jelínková.

Folk Dance of the *Hornácko* region

Abstract

The folk art of dance in the *Hornácko* (i.e. “the Upper Moravian Slovakia”) region is represented by dances of specific kinetic features, idiomatic rhythms and dancing styles. It includes types and genres belonging to all development phases. The oldest dances, apart from ancient ceremonial ones (such as the feast *konopice* (“hemp dance”) along with the wedding ones *žabský* and *holúbek* (“frog’s

and dove's dances"), include men's "jumpy" dances, such as *do skoku* ("jumpy"), *odzemek* ("from-the-floor") and *verbuňk*, as well as pair dances based on circular movements (German *Drehtänze*) – *sedlácká* ("farmer's dance") along with its older form, *starosvětská* ("old world dance").

It is the *sedlácká* dance from Velká nad Veličkou that belongs to the richest and most developed dances. Its musical accompaniment consists of hundreds of songs on various topics (love, nature, soldiers, marriage etc.). The songs are usually in $\frac{2}{4}$ measure, sung by men, in strophes. The tune of a strophe is then played by the musicians, once or twice for the dancers to dance to (unless the boys start singing another strophe). During the sung part, the couples are facing the musicians and sway rhythmically in two basic figures, next or behind each other. After the singing part is over, the couples execute two figures in the sequence, determined by the starting position of the couple. The first figure is spinning in both directions around the shared axis by means of a special dance step, which is used in this type of dance only. The spinning is interrupted with rhythmic stomping of both dancers.

The second basic figure is individual exposure of both partners: the girl is spinning on one spot around her own axis, while the man dances various steps and jumps, either on one spot, or revolving around the spinning girl.

Besides these two basic figures, there are a lot of others which usually take this on-the-spot dance further into space. The active element here is the man. He starts the singing and determines the form of the dance itself. When executed by excellent dancers, the dance is an artistically refined form. In *sedlácká*, three components contribute to perfect artistic effect: the music, the poetry and the movement. This is the reason why this dance has always been considered to be a valuable one and attracted the attention of ethnographers, folklore lovers, composers and ethnochoreologists (František Bartoš, Leoš Janáček, Vladimír Úlehla, Ferdinand Pujman, Alois Hába and others). The *sedlácká* dance was documented in the 1880's by Martin Zeman, a friend of Janáček and Bartoš and an avid collector. *Sedlácká*, along with its older sister, *starosvětská*, were performed as a part of the *Hornácko* program at the Prague Folklore Exhibition of Czechoslovakia in 1895. The main performer was Martin Miškeřík from Velká nad Veličkou, a dancer as well as musician, who, along with his partner, had carried the dance over to our times. The last time he performed it was at the Hornácké slavnosti festival in Velká nad Veličkou in 1958. Both *starosvětská* and *sedlácká* were thoroughly studied and documented, dance-wise as well as music-wise. Much of the research was carried out by choreologist Zdenka Jelínková.

ZPĚVÁK FRANTIŠEK BULÁŇ Z VELKÉ NAD VELIČKOU (1899–1974)

Úloha jedince při utváření písňové tradice zaměstnává badatele už dlouhou dobu. Na význam dobrých zpěváků upozorňoval Karel Jaromír Erben, František Bartoš, Vladimír Úlehla či Hynek Bím. Také v posledních desetiletích se představily výrazné výsledky tohoto badatelského zaměření. Byla vydána monografická zpracování i řada článků a studií v odborných časopisech věnovaných interpretům tradiční písňové tvorby.¹ A možnosti dalšího studia lidových zpěváků a hudebníků nejsou stále vyčerpány. Dosud shromáždíme rozsáhlé a cenné fondy a navazujeme tak na plody úsilí starších sběratelů, které měly poněkud šťastnější osud a byly publikovány aspoň v určitém výběru v rámci širěji koncipovaných písňových edicí. Větší část těchto fondů však dosud čeká v různém stupni zpracování na zpřístupnění širší odborné veřejnosti.²

Archivní fondy svědčí o tom, že dobří a vynikající zpěváci nejsou výjimkou ani v současné době. Poznání jejich přínosu do skupinového fondu – lokálního nebo regionálního – je stále aktuální otázkou folkloristického studia. Mnozí badatelé upozornili na zvláštnosti, jimiž se odlišují

určití zpěváci od ostatních, průměrných interpretů, a to jak ve skladbě repertoáru, tak v charakteristických znacích písní a ve způsobu přednesu. Výzkum takových zpěváků směřuje nejen k zachycení fondu jednotlivce, ale zároveň i celé lokality, protože dobří a vynikající zpěváci zpravidla bezpečně ovládají běžný místní repertoár. Rozdíly mezi jednotlivými fondy pak vyplývají spíše z toho, zda jde o repertoár ženy nebo muže nebo o příslušníka starší či mladší generace. V individuálním repertoáru se může projevat také vliv zaměstnání, osobních schopností a zálib. Mluvíme-li tedy o dobrých a vynikajících zpěvácích, máme na mysli nejen ty, kteří požívají této pověsti pro pěkný hlas nebo sugestivní přednes, ale také ty jedince, kteří přesvědčivě a úplně vypovídají o charakteru písňového repertoáru určité ucelené a do jisté míry uzavřené skupiny, nejčastěji lokality, popřípadě regionu. Tito zpěváci obvykle ovlivnili také repertoár skupiny tím, že vedli zpěv a určovali výběr písní zvláště při hromadných zpěvních situacích.

Zkoumáme-li blíže repertoár některého dobrého zpěváka, získáváme představu nejen o rozsahu a kvalitě či umělecké hodnotě písní, jež zpěvák v dané době interpretuje, ale také o oblíbenosti písní v době, kdy se jeho zpěvný fond teprve utvářel. Zčásti tak sledujeme vývojové proměny tvaru písní. V individuálním repertoáru se jeví samozřejmě velmi silně osobní vklad jedince, avšak i ten je především odrazem vývoje zpěvu a písňového repertoáru celé skupiny. U zpěváků s širokým a reprezentativním písňovým fondem poznáváme proto do jisté míry písňové zázemí z let jejich dospívání, na něž se pozdější nové nánosy vrstevily, avšak nikdy je zcela nepřekryly. Opětovně se přesvědčujeme přímo v terénu, že si zpěváci toto základní písňové jádro zpravidla vybavují snadno, bezpochyby také proto, že jeho osvojování je spojeno s momenty a faktory, které zanechaly své stopy ve vědomí člověka na celý život, ať už v souvislosti s rodinným prostředím, vazbou na určitou osobu, událostí nebo prožitkem, anebo jistým postavením v životě skupiny.

Objasnění faktorů, které spoluvytvářely písňový repertoár lidového zpěváka, je důležité pro osvětlení zákonitostí lidové tvorby vůbec. Většinou se, zvláště u starších záznamů, spoléháme na informace o životě interpreta, které podávají jeho potomci, tedy svědectví nepřímá, popřípa-

dě na skrovné poznámky některých starších sběratelů. Poněkud lépe jsme na tom, pracujeme-li s interprety, kteří ještě žijí nebo odešli před nedávnem. Přímý styk se zpěvákem, poznání prostředí, v němž žije, stejně jako bezprostřední zážitek z jeho přednesu se dá stěží nahradit archivními zápisy. Na přelomu 60. a 70. let jsme měli možnost spolupracovat s výborným zpěvákem a tanečníkem Františkem Buláněm z Velké nad Veličkou. V roce 1999 jsme si připomněli 100. výročí jeho narození.³

Bulánova rodina pocházela ze Sobotiště na Slovensku, odkud se dědeček zpěváka přistěhoval do Velké. Sám evangelík oženil se s katoličkou, která po sňatku zcela přerušila styky se svou rodinou. F. Buláň se narodil 14. prosince 1899. Jeho dětství bylo poznamenáno předčasnou smrtí otce, který zanechal vdovu s pěti dětmi (z osmi narozených). Jako nejmladší ze sourozenců zůstal ve Velké sám s matkou, ostatní odešli do Ameriky. Po ukončení školní docházky šel F. Buláň do služby až do doby, kdy narukoval (1918). Po 1. světové válce hospodařil nějaký čas s matkou, od roku 1919 pracoval na stavbě dráhy. O rok později šel znovu na kratší dobu do služby, na podzim roku 1920 k odvodu a poté nastoupil opět vojenskou službu, kterou vykonával v Košicích a v Prešově. Po jejím ukončení se vrátil domů a pracoval opět na dráze. Ve Velké už zůstal natrvalo. V roce 1927 se oženil, staral se o hospodářství a vedle toho sloužil v letech 1933–1960 jako hajný ve Velké nad Veličkou.⁴ V roce 1968, kdy jsme se Zdenkou Jelínkovou začaly systematicky zaznamenávat jeho písňový repertoár, žil na výměnku u své nejmladší dcery Anny, provdané Bobčíkové. Zemřel po dlouhé nemoci 1. dubna 1974.

Zpěv a záliba v něm byly dány rodově, zvláště rodina matky proslula jako velmi zpěvná (matka byla rozená Kučerová). F. Buláň dychtivě vstřebával vše, co kolem sebe mohl slyšet. Přejímal nové písně zejména od starších zpěváků. Sám o tom řekl: „*Já sem ty pěsničky hltal, dycky od každého, od tých starších.*“⁵

Usilovná snaha naučit se novým písním a rozšířit dosavadní repertoár vyplývá z jeho vzpomínek. Ve funkci stárka, kterou zastával šest let, měl za úkol obstarávat muziku. Při těchto příležitostech se setkával s různými hudebníky z Velké a z jejího okolí. V rozhovorech připomínal, jak jim vždy zaplatil, aby zpívali, zvláště pokud to byli muzikanti odjinud než z Velké. Sám si jejich písně zapisoval.

Písně, které znal, představují převážně hornácký repertoár. Menším, možno říci nepatrným procentem, jsou zastoupeny písně jiných oblastí, např. Dolňácka, Podluží a východního Slovenska. Ve svém postoji k nim se F. Buláň jevil jako do jisté míry konzervující typ interpreta. Písně jiných oblastí zpíval jen na přímé vyzvání. Tak jsme zaznamenali i některé písně z doby, kdy byl vojákem na východním Slovensku. O těch i o jiných zpěvák řekl: „*Na vojně nenaučíte sa pěknú nejakú pěsničku, tam sú enom takové ty odrhovačky vojanske a takové, to máte. Já umím pár pěsniček aj týchto z Podlužia alebo co, ale ty já nikdy nezpívám, pretože to nepasuje.*“⁶ Jeho vztah k místním písním, ale i snaha podělit se o tyto hodnoty, vyplynula z jeho pochopení významu naší práce a v ochotě ke spolupráci.

Výzkum repertoáru F. Buláně probíhal v letech 1968–1971. Za tu dobu se podařilo zaznamenat téměř 500 písní.⁷ Natáčení se zúčastňoval jednak sám, jednak se k němu připojili i další zpěváci z Velké nad Veličkou – Martin Hudeček a Jura Šácha. Vedle Bulánova sólového projevu je zaznamenán zpěv ve skupině při náhodném společném setkání několika velických zpěváků při zabíjačce. Přednes tanečních písní k sedlácké dokumentuje magnetofonový záznam zpěvu spolu s tanečním projevem za spoluúčasti velické hudecké muziky Josefa Peška, které mělo spíše instruktivní charakter. Šlo o vystoupení této kapely na školení členů folklorních souborů při nácvičku tance sedlácká.⁸

Výběr a sled písní při natáčení vycházel převážně z rukopisných poznámek zpěváka, který ke spolupráci přistupoval s velkou odpovědností. V pauzách mezi jednotlivými výzkumy si zaznamenával textové incipity, které pak přednášel většinou podle vlastního pořadí. To bylo narušováno jen některými volnými asociacemi, vyvolanými zpěvnými situacemi. Informace interpreta byly jednoznačné, málokdy se stalo, že si na zaznamenané písně nevzpomněl, nebo že by se zmýlil v textu. V souboru zapsaných písní jsou některé písně doloženy dvakrát i vícekrát, jejich výskyt však podstatně neovlivňuje celkový rozsah jeho repertoáru.

F. Buláň měl ve svém okolí pověst dobrého zpěváka a tanečníka. Byl znám také badatelům. Jeho taneční projev se stal předmětem dlouholetého studia etnochoreoložky Z. Jelínkové, která mu určila čestné místo ve svém monografickém zpracování hornáckého tance sedlácká.⁹ Byl rovněž zachycen na filmovém záznamu¹⁰ a obdivo-

vali ho i zahraniční badatelé, například I. Ivančan z Jugoslávie a E. Pesovár z Maďarska.

Repertoár F. Buláně je cenný svým rozsahem, reprezentativností i osobitým zpěvním projevem. Pokud jde o šíři zpěvného fondu zpěváků ze Slovácka, uvádí např. Vladimír Úlehla v díle *Živá píseň*, že dobrý zpěvák ve Strážnici znal asi sto písní.¹¹ Významnější interpreti, na něž upozornili sběratelé, znali dvě, tři stovky, ale i více písní. Podle tohoto hlediska, které ovšem nemusí být rozhodující, se F. Buláň řadil k vynikajícím zpěvákům. Reprezentativnost jeho fondu souvisela s faktem, že znal a zpíval téměř výhradně písně místní, tj. velické, hornácké. Dalším znakem byla vyhraněnost jeho repertoáru jako obrazu mužského zpěvu, který se na Hornácku, podobně jako i v jiných částech Slovácka, liší od zpěvu žen. Tato rozdílnost sejevila jak v zastoupení určitých písňových žánrů, tak v charakteru hlasového projevu i přímo v určitých přednesových manýrách, např. v charakteristickém rytmizování. Ucelenost či úplnost písní v Bulánově podání dokládají taneční písně, které tvoří velkou část repertoáru. Při doprovodu muziky a ve spojení s tancem, jak to můžeme sledovat na mnoha zvukových záznamech, se přezpívá zpravidla jedna až dvě sloky písně. F. Buláň však často uvádí i další text. Při našich výzkumech byly rovněž zaznamenány rozsáhlé ucelené epické útvary. Souviselo to s dobrou schopností pamatovat si kompletní dlouhé texty písní, což je u vynikajících zpěváků jeden z důležitých rysů jejich výjimečnosti. Podobně dobrá hudební paměť umožnila uchovávat velké množství nápěvů. Přihlédneme-li k vnějším podmínkám, v nichž se formoval Bulánův písňový repertoár, lze shrnout, že jde o zpěváka, který s výjimkou vojenské služby prožil celý život ve svém rodišti. Zastával významné funkce ve společenském a kulturním životě městečka: v mládí působil ve funkci stárka, jako dospělý vykonával úlohu starosvata při svatbách. Podílel se rovněž na uspořádání a realizaci Hornáckých slavností ve Velké nad Veličkou, mnohokrát zde vystupoval jako zpěvák a tanečník. Velkou reprezentoval i na různých folklorních slavnostech, v roce 1967 v Zagrebu na festivalu *Smotra folkloru*. Zpíval ve velickém mužském sboru Veličan, v jehož repertoáru byla vedle lidových písní i klasická sborová díla českých skladatelů. Dodnes je v paměti Veličanů uchována vzpomínka na kosení Bulánovy louky Zahrady.¹² Z této pracovní akce se stala významná místní událost spojená se společným zpěvem.

V zaznamenaném repertoáru F. Buláně se vylučuje několik rozsáhlejších skupin písní. V seznamu, který si zpěvák vždy předem připravil a podle něhož při zpěvu postupoval, si je seskupil podle příbuznosti obsahu a charakteru zpěvní příležitosti či funkce. Jsou zde početně zastoupeny písně taneční, a to především k párovému točivému tanci sedlácká, poměrně širokou skupinu představují táhlé písně různého obsahu, poněkud milostné. Dále je to početná skupina písní vojenských, koledy, balady a svatební vinše. Zaznamenány jsou také písně duchovní – kancionálové.¹³ Tvořily aktivně tradovanou součást zpěvákova repertoáru, který byl hluboce věřícím člověkem, evangelíkem augšpurského vyznání. Podle zastoupení jednotlivých písňových druhů lze zpěvákův repertoár charakterizovat jako typ písňového fondu, v němž převažují písně, které v původních interpretačních podmínkách a funkčních vazbách žily výhradně v podání mužů. Charakteristickým znakem projevu F. Buláně bylo obohacování nápěvu melodickými ozdobami, které mělo často ustálenou podobu, jednotlivé fráze někdy spojoval glissandy. Nápadné bylo výrazné rytmizování nápěvů písní k sedlácké. Při zpěvu si pomáhal rytmickými pohyby těla, zejména u tanečních písní.

F. Buláň se řadil k významným zpěvákům jak velikostí svého repertoáru, tak jeho významem (reprezentativnost, dokumentární a umělecká hodnota, informace o provenienci a funkci písní, osobitý zpěvní projev). Jeho přirozená inteligence a mírná až hloubavá povaha jakoby protičela pověstnému slováckému temperamentu. Avšak jen zdánlivě, neboť i tyto znaky vystoupily na povrch zvláště při tanci. Dobrá paměť mu posloužila k uchování rozměrného písňového fondu, zkušenost tanečníka se projevila v citlivé rytmizaci. K tomu se připojil vřelý vztah k lidové písni, úcta a obdiv k těmto hodnotám a zdravý umělecký cit. Tyto vlastnosti společně formovaly Františka Buláně jako významného lidového umělce a vzácného člověka.

Poznámky:

- 1 Samostatné publikace jim věnovali například K. P i c k a (*Eva Studeničová spieva*. Martin 1928, 2. vyd. 1984), J. K r e s á n e k (*Zuzka Selecká spieva*. Martin 1943), K. V e t t e r l a O. S i r o v á t k a (*Lidové písně z Podluží*. Břeclav 1975), D. H o l ý (*Mudrosloví primáše Jožky Kubíka*. Praha 1984) a J. P a j e r (*Marie Procházková [1886–1986]*. Zpě-

vačka ze Strážnice. Praha 1986). Další příspěvky k tomuto tématu najdeme v četných časopiseckých studiích.

- 2 Rozsah dochovaných fondů je přímo úměrný tomu, jací zpěváci sběrateli písně předzpěvovali. Od dobrých zpěváků je obvykle zapísáno větší množství písní než od průměrných. Jsou-li tedy shromážděny rozsáhlejší sběry, souvisí to zpravidla se skutečností, že v lokalitě byl právě takový zpěvák.
- 3 V. K l u s á k : *Zpěvné Horňácko*. Český lid 37, 1950, s. 187–192; V. K l u s á k : *Františku Buláňovi velickému rodáku k šedesátinám*. B. m. 1959.; J. U h e r : *Vyprávění písní*. Rovnost 3. 12. 1968; M. H o l ý : *Jubileum zpěváka*. Rovnost 15.1.1970; J. U h e r : *Kam usedl pták*. Brno 1977, s. 103.
- 4 *Od folkloru k folklorismu*. Slovník folklorního hnutí. Strážnice 1977, s. 20.
- 5 Fonotéka Etnologického ústavu AV ČR v Brně, sign. PK 108.
- 6 Viz pozn. č. 5.
- 7 Nahrávky jsou uloženy ve fonotéce EÚ v Brně, sign. PJ a PK.
- 8 Radějov 28. 11. 1970 (fonotéka EÚ v Brně, sign. PK 42 A B).
- 9 Z. J e l í n k o v á : *Horňácká sedlácká*. Monografie lidového tance. Hodonín 1983.
- 10 Film nazvaný *Tance z Horňácka* je uložen ve filmotéce EÚ v Brně, sign. Kn 98, K 99, 100. F. Buláň vystupoval dále ve filmu J. Grepla *Horňácká suita*, který byl natočen v roce 1972.
- 11 V. Ú l e h l a : *Živá píseň*. Praha 1949, s. 223.
- 12 V. K l u s á k : *Senoseč*. Český lid 37, 1950, s. 140–143.
- 13 Písně vybíral z kancionálu uchovávaného jako rodinná památka. Titul chyběl, na úvodním listu bylo uvedeno: „*Přídavek ke kancionálu – v Pešti 1848.*“

Marta Toncrová

VELKÉ PRÁDLO ANEB JAK PRALY A ŽEHLILY NAŠE BABIČKY

Námět Věslavy Branné z Muzea Těšínska pro Slovácké muzeum zpracovala Romana Habartová (29. 4.–27. 6. 1999)

Už u prvních obdivovatelů lidových krojů vzbuzovala pozornost jejich úpravnost, ale nikdo si nevšiml, jak se k ní dospělo. Dnešní prezentace je důslednou konfrontací staré, fyzicky namáhavé práce hospodyně a postupného osvobozování od této lopoty. Výstava je pak výsledkem

další plodné spolupráce mezi muzei, protože doklady jsou roztroušeny po různých ústavech a teprve jejich shromážděním a sestavením vynikne plasticky nákladná idea autora.

Až vlastně do poslední čtvrtiny dvacátého století se tato činnost ženy přecházela jako běžná, nezajímavá, probíhající jaksi v skrytu. Na výstavě je možné sledovat všechny okolnosti praní prádla, jeho umístění do pravidelného rozvrhu povinností venkovské ženy, která si musela i práci prostředky připravit sama. Technika praní a vyvařování je pojata vývojově, v souvislosti s tím, z jakého materiálu prádlo bylo. V prvním stadiu hrubé konopné nebo lněné se pralo v tzv. *pajchovně* a pomocí pístu na potoce, bavlněně v ruce ve *vaštroku*, později s valchou dřevěnou, kamennou, smaltovanou a vyvařovalo se v kotli. Neméně náročné bylo pak následné škrobení, bělení a sušení.

Hrubé prádlo se nežehlilo, jen se vytahovalo, nanejvýš mandlovalo s pístem; velký mandl u řemeslníků – barvířů a tkalců – dodával tkaničně až hedvábného lesku. Jemnější součásti se *hladily* skleněným předmětem, nejčastěji ve tvaru hříbku.

Speciální úpravu vyžadovaly zprvu jen plátěné sukně – vrapení se provádělo za mokra prsty. Později nastupovalo *řádkování* s provlékáním záhybů nití a převazováním skládů. Postupně se stávalo složitým i upravování rukávců a jejich složek, do používání přišlo formování za tepla kulmou. Aby tato složitá a pracná úprava nepřišla nazmar, bylo nutné krojové součásti určitým způsobem ukládat.

Vlněné a hedvábné součásti se nikdy nepraly a nečistily, byť se nosily od dospělosti často až do konce života.

Pozoruhodné jsou nejen staré pracovní postupy, výstava seznamuje také se zapomenutými prvními mechanickými předchůdkyněmi dnešních automatických praček a při dokladech o žehlení nevynechává žádnou ze žehliček, jak se objevovaly a zase mizely při nástupu dalších technických vymožeností. Mnohé by bylo pro dnešního návštěvníka výstavy nesrozumitelné, kdyby tu nebyly v dostatečné míře vysvětlující texty, spolu s historickými citacemi. Přesto nejvýmluvnější a nejpřesvědčivější jsou trojrozměrné předměty, svědci materiální kultury minulosti.

Nebylo by dobře, kdyby se tato výstava stala pomíjivou záležitostí, která dnes je a zítra se na ni zapomene. Toto odvětví činnosti ženy by zaslou-

Výstava Velké prádlo nebo jak praly a žehlily naše babičky. Slovákcké muzeum Uherské Hradiště. Foto Ladislav Chvalkovský, 1999.

hovalo – dokud ještě tu a tam žijí pamětnice – zvláštní tisk, byl nevelký, s fotografiemi a kresbami.

Miroslava Ludvíková

VÝSTAVAZÁČNÝ PANE HOSPODÁŘU VE SLOVÁCKÉM MUZEU (2. 12. 1999–24. 4. 2000)

Systematické a dlouhodobě prováděné výzkumy lidové obřadní kultury na Uherskohradištsku tvoří základ zajímavé výstavy, kterou vytvořili pracovníci *Slováckého muzea* pod vedením **PhDr. Ludmily Tarcalové**, autorky scénáře. Časově vychází z první poloviny 20. století, kdy si tradiční lidová kultura tohoto kraje ještě udržovala převážně rolnický charakter. Osou výstavy je rolnický člověk, jehož čas života a životní mezníky, ozvláštňené obřady, se prolínají s cyklem přírodním, s děním během roku, které určovaly také církevní svátky a tradice lidových obyčejů. Základ pro muzejní interpretaci těchto jevů tvoří pozoruhodně kompletní soubor artefaktů, které vyjadřují symboliku obřadu či obyčeje, jsou jeho podstatným znakem, atributem.

První oddíl výstavy nazvaný *Malučký sem já*

byl sleduje narození a dětství člověka, přičemž zvláštní pozornost je věnována přechodovým obřadům, jímž byl – v našem křesťanském prostředí – nepochybně křest i první svaté přijímání; tyto významné události jsou vyjádřeny obřadními rouškami, křestním vínkem, svíčkami, zvláštním oblečením pro tyto mimořádné chvíle. Byly to však i jiné, každoročně se opakující události, kterých se děti zúčastňovaly jako hlavní aktéři – tradiční obyčeje jarního období, na výstavě připomenuté figurinami a ozdobenými stromky z obchůzek v předjaří či pruty a hrkačkami z velikonočního času.

Ve druhé části se upírá pozornost autorky k obřadům a obyčejům, provázejícím život mládeže (*Svoboda, svoboda, svoboděnka moja*), zejména mládenců. Tradiční příležitostí k setkání služebných, čeledínů a dívek, byla novoroční *koláčová slavnost*, při níž se navazovaly nové vztahy. Mládenci se zúčastňovali veselých *fašankových* obchůzek, mnozí z nich v maskách; kdysi jim byly svěřeny jisté pravomoci, vyjádřené v artefaktu právního významu, často v podobě ruky (*fašankové právo*). Především svobodným mládcům patřila svatodušní *jízda králů*, v níž splňovali rozdílné funkce – *pobočníků*, *vyvolavačů*

Výstava Vzácny pane hospodáru – obřadní symboly a značky. Foto Ladislav Chvalkovský, 1999.

– a podle nich byli i označeni: nesli prapory, šavli, měli šikmo přes rameno převázanou šerpu, vyznačovali se zvláštním pentlením atd. Přelomový okamžik v životě mládence – zvláště v minulosti – znamenal odvod na vojenskou službu; odvedence označovaly vonice z umělých květů a pavích per na klobouku či na klopě kabátu, které si připínají dodnes. Událostí celého vesnického společenství bylo vítání novokněze, slavnost *primice*, která je na výstavě připomenuta mj. symbolickými věnci a peřinkami. Pohřeb svobodného mládence byl v lidové tradici prezentován jako svatba, kterou rodiče už nemohli za života synovi vystrojít. Zvláštní znaky (věnce z rozmarýnu, zlomená svíce, bílá poduška), oblečení účastníků (svatební a smuteční) a také barvy - bílá a černá – vyjadřovaly zachovalost mládeneckého stavu a přerušovaný mladý život. Vrcholová slavnost mládeže, hody, je i v současnosti prováděna četnými artefakty symbolického významu, často lokálně diferencovanými, které výstava bohatě dokládá (máje, hodový věnec, vonice stárků, stárkovská práva v mnoha lokálních tvarových variantách aj.).

Samostatný oddíl výstavy je věnován tradiční svatbě (*Už sem sa ožénil, už je darmo*) jako přelomového okamžiku v životě člověka. Na výstavě je tato událost dokumentována svateb-

ním krojem, zvláštními znaky svatebčanů, svatebních obřadníků a samotných snoubenců (pentlení, vonice, věnečky, úvodní plachty), ale i svatebním pečivem – zejména koláči, a také ve své době typickými předměty, které přinášeli jako dary účastníci svatebního veselí.

Závěr výstavy je věnován úloze nového hospodáře – rolníka, která spočívala v zajištění rodiny. Jeho pracovní činnost byla ještě v první polovině 20. století prováděna tradičními obyčejí, v nichž se křesťanská víra spojuje s magií (např. zastrkování dřevěných křížků a posvěcených proutků jívý do polí) a církevními slavnostmi, kterých se nezřídká sám hospodář zúčastňoval v reprezentační úloze jako nosič baldachýnu, korouhví, postavníků (prosebná a děkovná procesí do polí, slavnost Vzkříšení, Boží Tělo). Součástí rolnického života byly oslavy sklizně na konci hospodářského roku (*dožínky*), které pořádal hospodář sám ve své usedlosti pro své dělníky, anebo vystupoval v úloze *hospodáře* na reprezentativních slavnostech *dožaté*, které pořádaly vesnické spolky. Ve vánočním čase se propojovaly staré prvky magického zajišťování dobré úrody v budoucím roce a štěstí v rodině s pojmáním Vánoc jako křesťanského svátku; na výstavě je štědrovečerní lidová tradice vyjádřena stromkem, betlémem, ale i stolem s plodinami

a potravinami s plodnostním významem, jež měly působit na úrodu příštího roku.

Výstava zaujme bohatstvím materiálu a jeho pečlivým utříděním, vystižením typických i jedinečných momentů v obřadním a svátečním životě vesničanů Slovácka v první polovině 20. století. Výběrem tématu a jeho zpracováním se řadí k výstavám průkopnického významu v českém etnografickém muzejnictví.

Eva Večerková

Alena Schauerová a kol: **KDE JSME DOMA.** Ústav lidové kultury, Strážnice 1997.

Na půdě Ústavu lidové kultury ve Strážnici vznikl víceoborový výzkumný projekt s názvem *Mentální reprezentace domova jako výraz kulturního vědomí dětí z folklorních souborů*. Výzkum se stal součástí širšího projektu Ministerstva kultury ČR, kde se zapojil kolektiv pracovníků z Akademie věd ČR a Filozofické fakulty MU v Brně.

Cílem projektu bylo zachycení úlohy domova ve všech jeho rozměrech v mysli a prožitcích deseti až třináctiletých dětí se zvláštním zřetelem na ty děti, které může ovlivňovat dětský folklorní soubor. Výzkum byl proveden na základních školách a víceletých gymnáziích v patnácti vybraných městech i vesnicích Moravy a Slezska.

Sborník obsahuje čtyři studie. *Atributy domova v dětském písemném vyjádření* je z pera Aleny Schauerové. Ve studii vychází z dětských písemných vyprávění. Analýzou dětských textů autorka zjistila, že děti spojují domov s dimenzí teritoria (dům, byt, bydliště) s možností návratu, se sociálním kontaktem (nejbližší rodina) a s dimenzí psychologickou (bezpečí, láska, pohoda).

Imaginativní reprezentace domova u dětí školního věku je studie Josefa Švancary. Pro zkoumání svého tématu zvolil autor zvláštní metodologii výzkumu – dětskou kresbu. Při námětové kresbě domova bylo zjištěno, že děti nejvíce zobrazují prostředí související s domovem a činností členů rodiny. Atmosféra kresby je většinou radostná, kreslíci žák je součástí zobrazovaného námětu, mnohdy silně realistického.

Šárka Portešová je autorkou třetí studie s názvem *Role barvového testu ve výzkumu mentální reprezentace domova*. Svou studii má rozdělenou na část teoretickou, kde si všímá vztahu místa a identity, vztahu k domovu ap. V druhé empirické části uvádí autorka výsledky výzkumů pomocí testů ve formě vybarvování grafů, jež tvo-

řila podnětová slova jako – domov, matka, mít rád, Vánoce ap. Ukázalo se, že děti vnímají domov jako sociální a kulturní jednotku.

Místní a regionální tradice lidové kultury v životě dětí jako perspektivní hodnoty domova je příspěvek Věry Frolcové. Národopisný výzkum zaměřený na funkce tradic lidové kultury pro vztah člověka k domovu ukázal, že tento jev v povědomí dětí působí, ale je specifický, krajově a individuálně diferencovaný. Na utváření vztahu dětí k obci a kraji mají velký podíl i folklorní soubory. Největším zdrojem pocitu domova tvoří u dětí kultura svátku a slavností.

Vydáváním sborníků s výstupy výzkumných úkolů vědeckých pracovišť se zprostředkovávají poznatky tolik potřebné především pro pedagogické pracovníky, učitele a vychovatele. Tituly sborníků zabývajících se dětmi jsou vždy významnými prameny pro vedení dětí a jejich výchovu.

Ludmila Tarcalová

SLOVÁCKO 1959–1999

(Čtyřicet let regionálního sborníku)

Sborník Slovácko odráží odbornou a vědeckou činnost Slováckého muzea, zahájenou v druhé polovině padesátých let nástupem vysokoškolsky erudovaných pracovníků: historika umění Viléma Jůzy a etnografa Josefa Jančáře. V redakční poznámce na obalu prvního ročníku sborníku uvádějí, že jejich snahou je „...povzbudit regionální vlastivědnou činnost vytvořením publikačních možností a umožnit nejširší veřejnosti seznámit se s jejími výsledky na Slovácku v oboru společenských věd.“ Široká veřejnost však v té době neprojevovala očekávaný zájem, který by v dalších ročnících sborníku umožnil jeho větší obsahovou bohatost a náročnější grafickou úpravu. Přesto tento sborník začal sehrávat významnou úlohu v rozvoji vlastivědné práce na jihovýchodní Moravě. Vedle prezentace práce muzea a propagace jeho činnosti přitáhl ke Slováckému muzeu spolupracovníky z univerzit a akademických ústavů, kteří přijali členství v redakční radě a začali se podílet i na vědecké práci muzea. Vydávání sborníku Slovácko, který svým významem brzy překročil hranice regionu a pronikl i do mezinárodního povědomí, provázely nejrůznější peripetie vývoje naší společnosti.

První dva ročníky – 1959 a 1960 – vycházely v sešitech malého formátu. Přebal na ně, i obálky následujících ročníků 1961, 1962–63 a 1964, navrhl tehdejší blízký spolupracovník Slovácké-

ho muzea akademický malř Vladislav Vaculka. Sešity obou prvních ročníků přinesly například závažnou práci prof. Antonína Václavíka o lidovém umění, studie Dušana Holého o lidové písni a sběratelském díle Hynka Bíma, studii Josefa Tomše o maskách v lidových obyčejích, přehled uměleckých památek východní Moravy, recenze knih a zprávy o odborné činnosti muzea z pera Viléma Jůzy, Josefa Jančáře a externích spolupracovníků jako byli Bedřich Čerešňák, Alena Jůzová, Josef Beneš nebo Jaroslav Sedlář.

Z podnětu vědeckého spolupracovníka muzea PhDr. Václava Frolce z filosofické fakulty brněnské univerzity byl v roce 1961 změněn formát, ustavena redakční rada a upřesněna obsahová struktura sborníku. Do redakční rady, již kromě obou redaktorů tvořili externí odborní pracovníci Bedřich Čerešňák, Václav Frolec, Dušan Holý a Jaroslav Petřů, byli přizváni inspektoři kultury okresních národních výborů: z Uherského Hradiště (Otakar Horký), z Hodonína (Josef Pešek), a z Břeclavi (Tibor Jánoš). Vydavatelé se tak snažili podnítit ve slováckých okresech větší zájem o sborník, a získat pro jeho vydávání i finanční podporu. Účast inspektorů v redakční radě však nepřinesla očekávané výsledky, a tak v dalších ročnících se už neobjevují.

Základní tématické zaměření sborníku na národopis, archeologii, historii a dějiny umění, doplněné recenzemi a zprávami, vážícími se k náplni činnosti muzea, se od ročníku 1961 udržuje mutatis mutandis dosud, stejně jako formát a do jisté míry i grafická úprava. Slovácko 1961 bylo odbornou veřejností dobře přijato jak pro řadu důležitých studií (například o výsledcích archeologického výzkumu středního Pomoraví z pera Viléma Hrubého, nebo hodnocení výsledků výzkumů na Pohansku od Bořivoje Dostála), tak i pro obsáhlou část recenzí a zpráv.

V roce 1961 odešel Josef Jančář do Ústředí lidové umělecké výroby a na jeho místo v muzeu nastoupil Josef Pešek. Jeho úkolem bylo vybudovat novou národopisnou expozici muzea, zatímco Vilém Jůza věnoval veškeré úsilí budování galerie v památkově rekonstruovaném objektu tzv. Staré pošty. V tomto období se nepodařilo připravit k vydání čtvrtý a pátý ročník Slovácka. Teprve na počátku roku 1964, po nástupu Josefa Jančáře do funkce ředitele Slováckého muzea, byl pod jeho redakcí urychleně připraven a vydán dvouročník 1962–1963, a brzy na to i ročník 1964, věnovaný 50. výročí vzniku Slováckého muzea. Slovácko 1964 dostalo podtitul Národopisný sborník pro moravsko slovenské pomezí.

Redakční radu v roce 1964 doplnili národopisci Ján Podolák ze SAV z Bratislavy, Oldřich Sirovátka z pobočky ČSAV z Brna, Karel Pavlišník z Oblastního muzea ze Zlína, Josef Tomeš z Ústavu lidového umění ze Strážnice, a od roku 1966 ještě Richard Jeřábek, vedoucí katedry etnografie na filosofické fakultě v Brně. Práce této redakční rady skončila v roce 1970, kdy byl Josef Jančář v rámci tehdejších politických převrtek odvolán z funkce ředitele a brzy na to propuštěn z muzea se zákazem práce v kulturních a vědeckých institucích. Stačil ještě připravit dvouročník 1968–1969, avšak přípravou tisku už nově jmenovaný ředitel Slováckého muzea Josef Pešek pověřil odbornou pracovníci muzea Marii Náplavovou. Sborník Slovácko 1968–1969 přinesl zajímavé studie o lidovém oděvu, které napsali Alena Jeřábková, Vlasta Svobodová, Josef Beneš a Marie Náplavová, studii Ladislava Hosáka o Hradištsku do poloviny 14. století, Karla Kizlinka o právu na Velké Moravě, Miloslava Pojsla o hrobce markraběte Vladislava Jindřicha na Velehradě, a několik významných recenzí. Sborník doplnilo 32 stran fotodokumentace uvedených studií. Poněkud nouzové řešení: vydávání sborníku jako dvouročníku, pokračovalo i v dalších letech. Dvouročník 1970–1971 vyšel v redakci Josefa Peška, další redakčně připravovali odborní pracovníci muzea.

V roce 1971 nastoupila do Slováckého muzea jako odborná pracovníce Ludmila Tarcalová. Svými zkušenostmi ze spolupráce na vydávání Národopisných aktualit strážnického Ústavu lidového umění, pomohla spolu s Marií Náplavovou udržet vydávání Slovácka, jehož redakci postupně zcela převzala. Po obsahově chudších dvouročnících 1972–73 a 1974–75, a po vcelku kvalitním dvouročníku 1976–77 se jí v roce 1978 podařilo vytvořit opět redakční radu, a od jubilejního 20. ročníku zahájit pravidelné vydávání Slovácka s novým podtitulem: Společenskovědní sborník pro moravsko slovenské pomezí.

Členy redakční rady se stali spolupracovníci z filosofické fakulty University J. E. Purkyně a z různých akademických ústavů: Bedřich Čerešňák, Bořivoj Dostál, Václav Frolec, Jan Janák, Ján Podolák, Alois Ruttkay, Jaroslav Sedlář, Lubomír Slezák, Jan Souček a Antonín Verbík. Redaktorkou zůstala nadále Ludmila Tarcalová, odpovídali ředitelé muzea: po Josefu Peškovi a Vladimíru Kafkovi to byl František Lang, od roku 1986 do roku 1990 Jiří Deml.

Přes všechny proměny, ovlivněné zásahy komunistického režimu, zůstalo základní odborné zaměření sborníku zachováno, i když na konci sedmdesátých let se sborník ztenčil jak v oddílu studií, tak i v oddílu recenzí a zpráv. Z obsahu ročníků vydaných v sedmdesátých letech vyplývá, že pokračovala odborná práce se sbírkami, rozvíjela se péče o kronikářství v okrese Uherské Hradiště, a pokračovaly i vědecké výzkumy v terénu. Postupně se začala projevat i aktivita redakční rady: vzrůstala úroveň studií a rozšiřoval se i oddíl recenzí a zpráv. Dokládá to například dvouročník 1972–1973, zejména studie Josefa Beneše o způsobech instalace krojů v muzejních expozicích, studie L. Tarcalové o obřadním pečivu, a zajímavá práce R. Snášila o uplatnění pomocných věd při interpretaci archeologického výzkumu Zábřacan, který byl po řadu let prioritním výzkumným úkolem muzea. Také dvouročník 1976–1977 přináší pozoruhodné studie: B. Dostál píše o některých společných problémech archeologických výzkumů Kyjevské Rusi a Velké Moravy, M. Ludvíková přináší důležitou práci o jihomoravských koutnicích. Objevný je i článek C. Nečase o Cikánech v Luhačovicích.

Od roku 1978 začíná Slovácko opět vycházet každoročně, i když zpočátku v menším rozsahu. Vedle studií z pera renomovaných badatelů F. Mainuše, B. Čerešňáka, A. Verbíka, J. Kačera, J. Sedláře, R. Snášila, L. Slezáka, V. Frolce a dalších, obohatila sborník obsáhlá Kronika, zachycující jubilea a přinášející nekrology významných osobností vědeckého života Moravy, ale také zprávy o literatuře a o významných výstavách. Sborník se pravidelným vydáváním, dobrou obsahovou úrovní i širokým badatelským záběrem opět zařadil mezi uznávané regionální publikace. Ročníky 1984 a 1985 byly věnovány 70. výročí vzniku Slováckého muzea: Slovácko 1984 přineslo studie o národopisných sbírkách ze Slovácka v muzeích v Brně, v Olomouci, v Kroměříži, ve Zlíně, ve Strážnici, v Kloboukách u Brna a v Kyjově, Slovácko 1985 pak představilo Slovácké muzeum v historickém přehledu jeho organizačních, sběratelských a badatelských aktivit studiemi vedoucích jednotlivých odborných oddělení muzea.

Lze konstatovat, že sborník Slovácko v řadě podnětných studií mapoval i v obtížných podmínkách totality tehdejší badatelskou činnost na Slovácku a stal se nepostradatelným zdrojem poznání kultury a způsobu života tohoto regionu.

Že obsah sborníku a jeho vydávání je spjata s personálními proměnami vedení Slováckého muzea prokázal dvouročník 1991–1992. Nově rekonstruovanou redakční radu tehdy tvořili Ján Botík, Bořivoj Dostál, Ivo Frolec (nový ředitel Slováckého muzea a odpovědný redaktor), Václav Frolec, Jan Janák, Josef Jančář, Blanka Rašticová, Jaroslav Sedlář, Lubomír Slezák, Robert Snášil, Taťána Štefanovičová, Ludmila Tarcalová a Josef Válka. Slovácko 1991–1992 bylo věnováno dvěma osobnostem, neodlučitelně spojeným s organizační i vědeckou činností Slováckého muzea: stému výročí narození profesora Antonína Václavíka a jeho náhle zesnulému žákoví, profesoru národopisu na brněnské univerzitě a dlouholetému spolupracovníkovi muzea Václavu Frolcovi. Rozsah spolupráce Václava Frolce v časové tísní alespoň stručně nastínila redaktorka sborníku L. Tarcalová.

Od roku 1993 vychází Slovácko opět každoročně. Rozšířený počet stran umožnil některé redakční a grafické úpravy: obsah je uváděn za patitulem, studie i ostatní články a zprávy jsou členěny podle hlavních oborů činností muzea s podtituly: Národopis, Archeologie, Historie, Dějiny umění a Muzejnictví. Ve sborníku v poslední době publikuje zejména mladá a střední generace badatelů řadu podnětných a zajímavých studií. V oddílu národopisu vedle L. Tarcalové zde publikují dobré práce například E. Večerková, R. Habartová a další, v oddílu archeologickém na sebe upozornil studii o Velké Moravě L. Galuška, v oddílu historie Z. Pokluda, J. Čoupková, B. Rašticová, v oddílu o umění zejména M. Frolcová a M. Martykáňová.

I když účelem této jubilejní úvahy není hodnocení jednotlivých studií, přece jen čtyřicet ročníků sborníku Slovácko zavazuje autory i vydavatele nejenom popisovat jevy, ale odvážněji interpretovat získané poznatky a uvádět je i do nadregionálních kulturních kontextů.

V jubilejním 40. ročníku tvoří redakční radu B. Beneš, J. Botík, J. Čoupek, I. Frolec, L. Galuška, J. Janák, K. Pavlišťk, Z. Pokluda, B. Rašticová, J. Sedlář, L. Slezák, T. Štefanovičová, L. Tarcalová a E. Večerková, kteří jsou zárukou, že i v budoucnu nalezne čtenář v tomto sborníku instruktivní vědecké výklady a interpretace dějů v regionu, rozbory artefaktů uložených v muzeích, i přehled literatury z oborů společenských věd, zabývajících se dějinami i současností této části Moravy.

Josef Jančář

KULT A ŽIVLY – Sestavila a redakčně upravila Ludmila Tarcalová. Studie Slováckého muzea 4/1999. Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 1999, 249 stran, fotografie v textu, souhrny v angličtině a němčině.

Ve dnech 18.–19. 5. 1999 se konala v reprezentativních prostorách Okresního muzea ve Vsetíně mezinárodní konference *Kult a živly*, kterou uspořádala subkomise pro lidové obyčaje *Mezinárodní komise pro studium lidové kultury Karpat* (MKKK) ve spolupráci se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti a hostujícím muzeem. K jednání se sjeli etnologové z českých zemí, Slovenska a Maďarska. Přednesené příspěvky byly zveřejněny ve sborníku z konference.

První skupinu příspěvků, zaměřených na *obecné problémy*, otevírá stať **A. Navrátilové** (*Kult zemřelých a česká lidová tradice*), která v něm pojednává o podstatě kultu, obyčejích, v nichž se památka na zemřelé projevuje, o bytostech, ztělesňujících duše zemřelých. **R. Rajchl** (*Astronomické prvky v pohřebním kultu Slovanů*) vychází z výzkumů astronomické orientace kostrových hrobů, odkrytých na staroslovanských pohřebištích v Uherském Hradišti. Zabývá se orientací hrobů ke slunci a měsíci, ke kultovním předmětům kosmologické povahy, nalezených v hrobech, zařazuje skořápky vejce, kosti a rohy tura, srp; podává jejich výklad ve vztahu k pohřebnímu kultu. **V. Štajnochr** charakterizuje v příspěvku *Předměty sakrální a kultovní povahy* podstatu, funkčnost a druhy těchto artefaktů. Úvahy na téma *Metafyzika jako předpoklad kultu* podává **L. Buzek**.

Druhý tematický okruh, vztahující se k *náboženskému kultu*, zahajuje příspěvek **V. Štajnohra** (*Mariánské devoční obrazy, sochy*), v němž charakterizuje tři typy mariánských obrazů (*zázračných, milostných, dotýkaných*). **K. Baganová** (*Mimoliturgické prejavy úcty ku krížom*) věnuje pozornost lidovým projevům, jejichž smyslem je uctívání kříže jako hmotného výrazu úcty lidí k nejrozšířenějšímu symbolu křesťanství (obřadní obcházení křížů ve velikonočním čase, zdobení křížů, nesení kříže aj.); vychází z výzkumů v okolí Košic. V dalším příspěvku (*K problému votivních darů v okruhu lidové religiozity*) **H. Dvořáková** charakterizuje, třídí a systematizuje devocionálie - předměty sloužící k vyjádření osobní zbožnosti, které představují pestrou směsici materiálův různorodých předmětů (svíce, svaté obrázky, voskové anato-

mické miniatury, kovové a mramorové destičky s texty poděkování aj.). **M. Felberová** (*Kult svätých a jeho miestne prejavy v okolí Levoče*) věnuje pozornost některým specifickým lokálním projevům uctívání světců (procesí o svátku sv. Marka, úcta k sv. Julianě, spojená s prosebnými průvody za ochranu před živelnými pohromami). **L. Tarcalová** (*Kult svätých a patronské hody*) sleduje oslavování patrocina v obcích uherskohradištského děkanátu; charakterizuje jednotlivé jeho formy (*pouť, hody, patronské hody*).

V úvodním příspěvku z dalšího bloku na téma *kult země* charakterizuje **S. Letavajová** (*Kult zeme*) podstatu kultu a jeho projevy (zem-matka, oběti zemi s cílem zabezpečení úrody, ambivalentní úloha půdy z hřbitova, kladení rodičky na zem aj.). **J. Rychlík** a **M. Rychlíková** (*Agrární kultury*) pojednávají o agrárním kultu, který charakterizují ve smyslu uctívání sil, které ztělesňují faktory rozhodující pro zemědělskou výrobu. **I. Vojancová** (*Prvky agrárního kultu v masopustních obchůzkách na Hlinecku*) věnuje pozornost maskám a jejich chování, které obsahuje prvky zaměřené na úrodu a plodnost. Na téma vegetačního kultu, jehož osou je strom, pojednává **E. Večerková** (*Strom v lidové víře a obyčejích*). Projevy úcty ke chlebu jako základní potraviny je námětem stať **E. Lososové** (*Úcta ke chlebu*).

Ve čtvrtém oddílu jsou soustředěny příspěvky, vztahující se ke *kultu vody*. Obřadní užití vody při narození a křtu dítěte, při svatbě a smrti rozebírá **K. Zajícová-Nádaská** (*Voda v rodinných obyčejoch*). O tradičních formách získávání vody v domácnosti, o jejím obřadním užívání v jarních obyčejích, o uchovávání svćené vody atd. pojednává **V. Kovářů** (*Kult vody a přibýtek člověka*). Obřadní umývání, polévání a kropení v čase Velikonoc je námětem příspěvku **V. Frolcové** (*Voda v české velikonoční tradici*). Podobným námětem se zabývá i **O. Krupa** (*Obřadné umývanie na Velký piatok na svitaní u Slovákov v Maďarsku a Rumunsku*). **M. Kováč** (*Voda v ľudovej viere obyvateľstva severu Bielych Karpat*) analyzuje na základě výzkumů recentní lidové tradice představy o vodě, které jsou obsaženy i ve starých mýtech; představy o vodě jako obnovitelce života a řádu věcí, vodě, která přináší smrt i příslib znovuzrození, o potopách a vodě v podsvětí. Tématem deště, symbolizujícím duchovní vliv a působení Boží na zemi a na člověka, se zabývá **M. Hošková** (*Zázračný dešť*).

Poslední okruh příspěvků na téma dalších

přírodních kultů uvádí **L. Piperek** statí *Oheň a význam světla*, v němž charakterizuje oheň z různých úhlů pohledu: podává systematiku ohně z hlediska jeho původu, pojednává o náboženské, kultovní a magické funkci ohně, zabývá se fenomény, které s ohněm souvisí (kadidlo, jiskra, popel aj.), i astronomickými kulty (slunce, hvězdy, měsíc aj.). Pojetím živlů v české lidové tradici, jejich zosobňováním a zobrazováním se zabývá **L. Petráňová** (*Jeden hrom pálí a bije, druhý uhodí a nezabije*). **A. Plessingerová** a **J. Vařeka** (*Bouře a hromový kámen v lidových představách, víře a obyčejích*) podávají v první části své statí přehled tradičních projevů zaměřených na předvídání bouře, odvracení bouřky, rozhánění bouřkových mraků atd., ve druhé vě-

nují pozornost užívání hromového kamene v lidovém léčení a čarování. **J. Olejník** se ve své statí *Prežitky staroslovanského boha Perúna vo folklórnom odkaze podtatranského ľudu* zabývá tradičními způsoby a prostředky ochrany proti blesku, v nichž se náboženská víra spojovala s magií. Rozbor archaických symbolů, vyskytujících se i v lidových výtvarných projevech, je námětem příspěvku **O. Danglové** (*Slnko, Mesiac, Hviezdy v mytologických predstavách a ľudovej obrazotvornosti*).

Svým širokým tematickým záběrem, bohatou materiálovou základnou a novými poznatky znamená publikace významný přínos do etnologického studia lidové víry a obřadovosti.

Eva Večerková

ARCHEOLOGIE

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ STARŠÍHO A STŘEDNÍHO NEOLITU NA MORAVSKO-SLOVENSKÉM POMEZÍ

Miroslav Vaškových, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Výhodná poloha oblasti mezi řekami Moravou a Váhem, umožňující styk s pokročilým Podunajím, severnějšími oblastmi střední Evropy i Karpatskou kotlinou, se odráží i ve velkém počtu nálezů neolitických kultur jak na jihovýchodní Moravě, tak i na západním Slovensku.

Popisovaná oblast se nachází na moravsko-slovenském pomezí, jehož hřbety tvoří orografický celek Bílé Karpaty a prochází jím republiková hranice mezi Slovenskou republikou na východě a Českou republikou na západě. Jedná se především o oblast středního Pomoraví s přilehlým Poolšavím, vymezeného předhůřím Bílých Karpat a protilehlým horizontem Chřibů, do kterého ústí moravsko-slovenské průsmyky a tvoří tak lokální spojku s paralelním Povážím, především se severní částí dolního toku Váhu s přilehlou západní částí pohorí Považský Inovec, severní částí Trnavské pahorkatiny, oblastí Čachtických Karpat a Myjavské pahorkatiny.

Úvod

Oblast středního Pomoraví je obecně hodnocena jako významná naddunajská křižovatka kulturních a etnických proudů (Hrubý 1965, 28). Právě zde na jednu z nejstarších evropských cest, „cestu jantarovou“, navazovaly další více méně důležité cesty vedoucí z Pomoraví do Pováží přes karpatské přechody a průsmyky, které v průběhu dějin pozbývaly nebo nabývaly na významu. Byla to především „cesta vyzvědačů“, směřující z Nitry přes Nové Město nad Váhom a průsmykem Straňanským k Hluku a dále ke Kunovicím a Uherskému Hradišti – Sadům, kde navazovala na výše zmíněnou „cestu jantarovou“, vedoucí středním Pomoravím po levém břehu řeky Moravy. Nejvýznamnější však byla „cesta poolšavská“, která se ztotožňovala s vůbec nejdůležitější cestou v dějinách Moravy (Marešová 1971, 206). Tato takzvaná „cesta královská“, směřující z Prahy do Ostříhomu, pokračovala z Uherského Brodu do Pováží dále k jihu jedním z průsmyků – a to buď Vlárským, Starohrozenkovským nebo Straňanským (Zemek 1972, 30).

Podle J. Skutila (1940, 50) byla podle nálezů paleolitické radiolaritové industrie, po obou stranách Bílých Karpat, poolšavská cesta známa již v aurignacienu. O sídlištích z období aurignacienu a gravettienu při vstupu do Vlárského průsmyku se předpokládá, že měla strážný charakter (Bárta 1961, 22). Stejně jako poříčí Moravy bylo spojením Baltických zemí s Podunajím, tak také úzké údolí řeky Olšavy, jejíž ústí tvoří v Dolnomoravském úvalu jižně od Uherského Hradiště křižovatku pravěkých cest, bylo připojení na řeku Vlárú cromagnonskému lidu komunikací ve směru východ – západ s těžištěm ve velké aurignacienské stanici v Zamarovcích. Obě tato teritoria paralelních poříčí – Pomoraví s převážně pazourkovou industrií a Pováží s téměř výhradně jaspisovou industrií jsou diferencována výrobním materiálem, v obou případech se všeobecně domácí proveniencí.

Zamarovská jaspisová oblast, která překračuje hřebeny Bílých Karpat, hluboce zasahuje do východních částí Moravy. Sekundárním ústředím paleolitické jaspisové industrie na valaškokloboucku byla pravděpodobně otevřená stanice ve Smolíně, lokálně s dosud nejhojnějšími sběry úštěpového a odpadového materiálu. Další stopy nacházíme ve Štítné s charakteristickou škrabadlovou industrií, Křekově a Vlachovicích s nálezem mnoha úštěpů

z červeného a zeleného jaspisu. Nejzápadnější paleolitická stanice, orientovaná ještě do Pováží, dosud však s ojedinělými nálezy, se nachází zřejmě v Bojkovicích.

Naznačená geografická a kulturní exponovanost Poolšaví a Pováží už od nejstarších období pravěku, podmínila zároveň i další osídlení této oblasti, které se odráží ve velkém počtu nalezišť téměř všech pravěkých kultur jak na východní Moravě, tak i na západním Slovensku.

Sídliště kultury s LnK

V regionu Uherskohradištska i Uherskobrodsko nebyl dosud otázce místního neolitu věnován opravdu systematický výzkum kraje, přesto, že všechny dosavadní nálezy a naleziště jsou pro budoucnost velmi slibná. Zatímco jen malá část uchovaných archeologických nálezů pochází ze záměrných výkopů, je z nahodilých nálezů a povrchových sběrů soustředěno velké množství kamenné industrie, někdy i v doprovodu keramického materiálu, které svědčí o tom, že tato oblast byla neolitickými zemědělci kultury s lineární keramikou (dále jen LnK) osídlena velmi hustě. Dnes ovšem nelze rozhodnout, zda se jedná o samostatné neolitické osady, nebo zda jedna a táž osada nepřesahuje z jedné polní tratě do druhé, což je dáno stavem výzkumu. Na jihozápadním Slovensku je situace s terénním výzkumem o něco lepší a podařilo se zde komplexně prozkoumat více neolitických osad a objektů, než na jihovýchodní Moravě.

Na moravské straně lze doložit neolitické osídlení kultury s LnK na katastrech 72 obcí, z toho na 13 lokalitách i osídlení železovskou skupinou. Na slovenské straně osídlení s LnK reprezentuje 28 lokalit (ve vymezené oblasti), z toho na 8 lokalitách i osídlení železovskou skupinou.

Mechanismus vzniku a šíření produkčního hospodářství i LnK zůstává stále nejasný. Zprostředkovací úloha Balkánu je nepochybná, ale zatím neexistují takové nálezy, které by je dovolily specifikovat. Starší LnK v té podobě, jak ji známe dnes, není možno chápat jako výsledek přímé kolonizace z některého balkánského centra. Postupující kolonisté by se sotva vzdali původní kultury, tedy i tvarů a ornamentů keramiky do té míry, jak se to stalo v případě diferenciací mezi starší LnK a keramikou kultury Starčevo-Cris. Středoevropský vývoj se od vývoje na Balkáně diferencoval už v čase starší LnK a kořeny diferenciací sahají přinejmenším do období mezolitu (Pavúk 1979, 20). O úloze mezolitických lovců v procesu neolitizace byly vysloveny různé hypotézy. S. Vencl (1982, 679) poukazuje na mediteránní charakter antropologického základu lidu s LnK stejně jako i komplexu staroneolitických kultur na Balkáně a vznik LnK pojímá jako kvalitativní změnu ve vývoji na periferii severobalkánského neolitu (Vencl op. cit., 682). Naproti tomu J. Pavúk (1980, 170) soudí, že rozhodující podíl na vzniku LnK měl styk lokálních mezolitců ve středním Podunají a v Potisí, kteří se seznámili s neolitickým výrobním způsobem starčevsko – krišským prostřednictvím. Mezoliticko-neolitickou kontinuitu si ovšem zatím na našem území představit nelze (Podborský et al. 1993, 71).

V oblasti Poolšaví neolitickí zemědělci místly v cele souvislých pásmech jednotlivých lokalit, jinde opět sporadicky, nikoliv však nahodile, osadili oboustranně břehy mírných svahů nad řekou Olšavou, pořící Vlára a přilehlá údolí podél menších říček a větších potoků. Lovecké skupiny pozdních mezolitců žily pravděpodobně vedle nového zemědělského (neolitického) obyvatelstva. Jejich soužití bylo umožněno tím, že prvotní zemědělci vyhledávali sprašové polohy, kryté černo a hnědozemí do nadmořské výšky cca 400 m n. m. Vzhledem k těmto specifickým požadavkům na sídelní podmínky se na těchto územích nadále plně realizovaly rody epimezolitců (Pavelčík 1995, 93, Vencl 1982, 681) a vzájemné kontakty tak mohly být pouze sporadické. Přízpůsobení se novým, dosud neznámým přírodním podmínkám, stejně jako blízké sousedství autochtonních sběračsko-loveckých skupin způsobily, že některé prvky kultury lidu naddunajských populací podlely určité modifikaci. Polohy některých neolitických sídlišť (nebo nálezy z nich) ukazují na vzrůst významu lovu a rybolovu v hospodářství jejich osadníků (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, 47). Podle

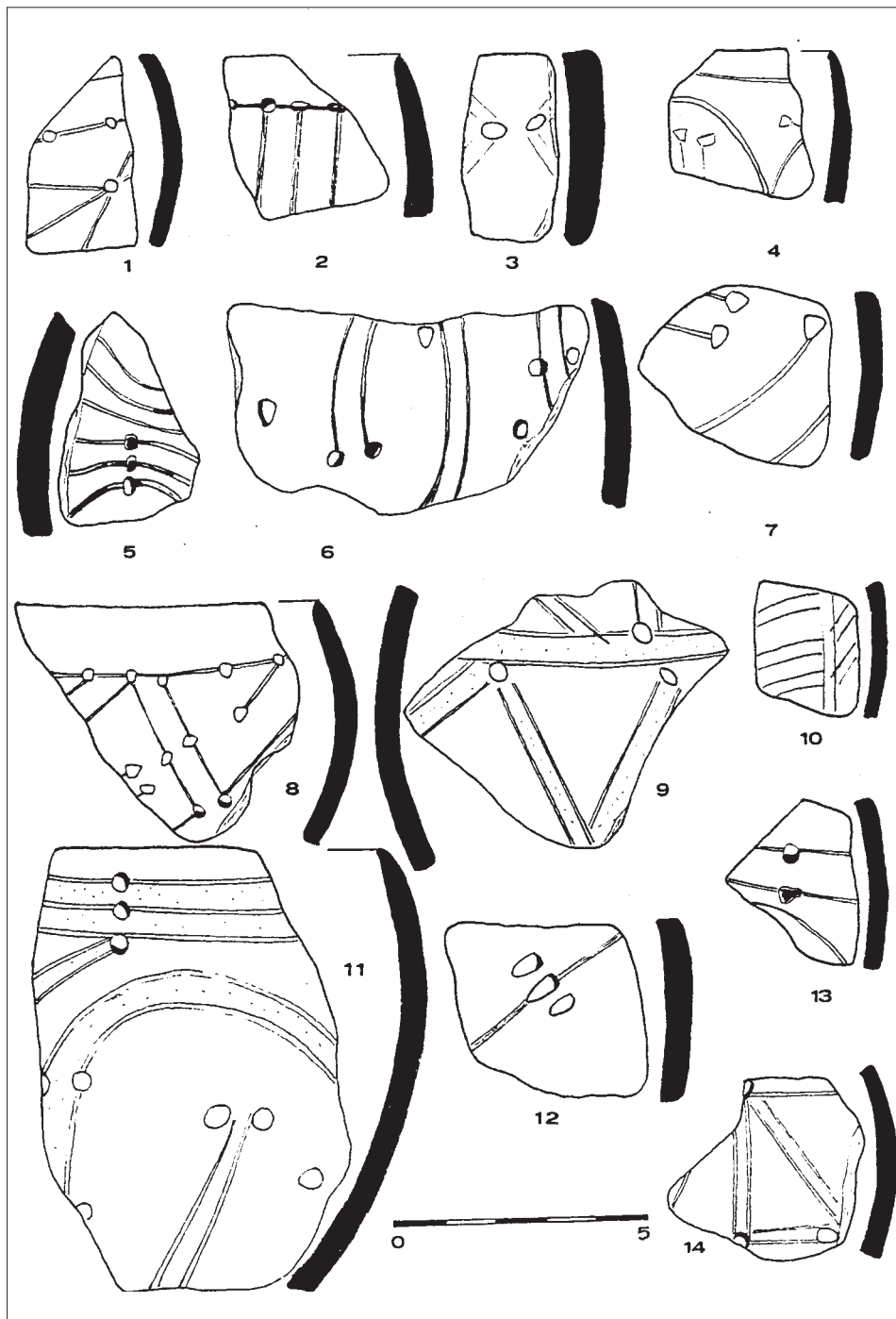
dosavadních sídlištních nálezů zdejšího kraje je patrné a zcela přirozené, že neolitizace zasáhla Poolšaví později než jižní a přilehlé Pomoraví. Určitý časově vývojový rozdíl se projevuje ve vyspělém, avšak početně chudém keramickém materiálu. V oblasti Poolšaví vykazují výrazně lovecký charakter ještě i society osad lidu s moravskou malovanou keramikou (Rudimov 441 m n. m. a Korytná 350 m n. m.) s výskytem šipek typu Štramberg–Krnov (Pavelčík 1995). Na typologickou shodu k mezolitickým tvarům z vrchu sv. Rocha u Mařatic s tvarově podobnou industrií z neolitických lokalit Uherskohradištska, obzvláště ze sídlišť s moravskou malovanou keramikou, upozornil už V. Hrubý (1948). Relativně vzácné, ale nepochybné kontaktní nálezy současnost mezolitických a neolitických kultur prokazují, bohužel však nepostačují ke kvantifikaci a vymezení časových hranic jejich výskytu (Vencl 1982, 660).

Dosavadní zjištěná sídliště kultury s LnK jsou výhradně v otevřených polohách a většina na březích relativně těsného údolí Olšavy: ve Veletínách s bohatými lokalitami na tratích Losky a Padělky, v Hradčovicích na Újezdech, v Havřicích-Nad stavem, v Uherském Brodě na prvních olšavských terasách (Korečnick, Vazová, pivovar), pouze osada v Zadních Nákladech, která leží severním směrem na katastru města již ve zvlněném terénu, se vymyká tomuto pravidlu. Nejvýhodněji je posunuta lokalita s nepočetnými sídlištními nálezy v Bojkovicích-Korábu a ve Slavičíně-Malém poli. Dále na východ ve vyšších polohách nebyly dosud zjištěny kulturní vrstvy. Jediné sídliště zjištěné mimo toto území původního osídlení bylo zjištěno v širokém údolí Pašovského potoka v Pašovicích. Množství jiných povrchových nálezů, zejména kamenné industrie (ve většině případů vysloveně ojediněle), lze vystopovat opět především po březích Olšavy a odvrácené Vláry další možná sídliště, začínající proti toku řeky: Drslavice, Havřice, Uherský Brod, Záhorovice, Slavičín. V údolí Pašovského potoka po pravé straně Olšavy jsou to nálezy v Prakšicích, Pašovicích, Dobrkovicích a severozápadně položených Kelníkách, orientovaných již vlastně do Pomoraví. Další nálezy byly zjištěny v Kladné, v paralelním údolí stejnojmenného potoka a ve vyšších polohách na Řice u Nevšové, Brumově a Nedašově Lhotě, v údolích patřících již do poříčí Vláry. Z lokalit, které mají sklon již přímo do Pováží, je dosud známý jen Starý Hrozenkov v údolí potoka Drietomica. Levá partie Poolšaví je zastoupena mnohem menším počtem nalezišť v Komni, Suché Lozi, Nivnici, Slavkově, Strání a Horním Němčí.

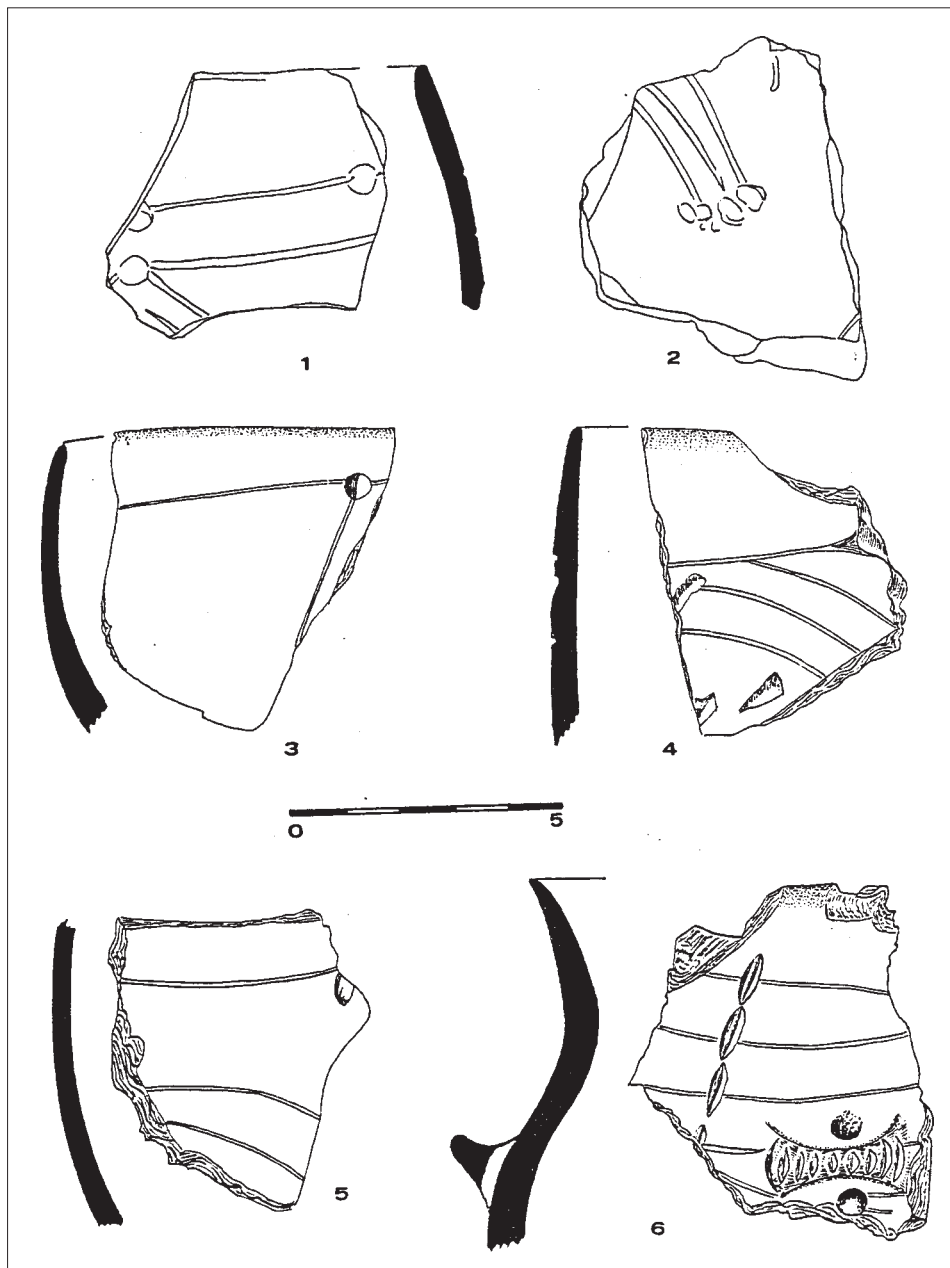
Rozbor materiálu nalezeného na území Uherskobrodsko ukazuje, že Poolšaví nezasáhla první vlna migrace lidu s LnK, která zřejmě zaujímal polohy výhodnější pro zemědělskou činnost. Jak ukazují zlomky keramiky z Veletin, Hradčovic, Havřic (obr. 1, 2) a dalších lokalit, setkáváme se zde až se střední a mladší fází této kultury. Tehdy zřejmě v souvislosti se změnou klimatu, kdy byl vlhký atlantik nahrazen sušším subboreálem a s přelidněním původních sídelních oblastí, dochází k posunu neolitického obyvatelstva na chudší půdy v předhůří vrchovin jihovýchodní Moravy. Vlivem suššího podnebí bylo možno zřejmě až v tomto období zpracovat těžší jílovité půdy kraje (Pavelčík 1972, 24). Na Uherskohradištsku je známa řada neolitických lokalit (na katastrech 30 obcí je zaregistrováno 68 různých polních tratí) kultury s LnK. Do prvního stupně LnK, tak jak ho charakterizoval R. Tichý (1962), lze zařadit pouze 6 lokalit (Buchlovice, Sptyhněv, Hradčovice, Veletiny, Havřice a Tasov). Většina zdejších sídlišť patří až ke střední a mladší fází LnK (Babice, Bílovice, Boršice, Dolní Němčí, Kunovice, Míkovice, Nedachlebice, Ostrožská Nová Ves, Podolí, Popovice, Staré Město, Velehrad a Zlechov).

Charakteristickým keramickým tvarem na těchto sídlišťích je kulovitá nádoba s lineární výzdobou oběžných linií (1–5, i více), často oboustranně leštěná. V lineární výzdobě se objevují jak obloukové (kurvilineární) linie (obr. 1: 4, 6, 7, 11, 13; 2: 2, 4, 5), tak také lomené (rektilineární) (obr. 1: 1, 2, 3, 8, 9, 14). Vůbec se zde neobjevuje páska vyplněná vpichy.

Také nejstarší neolitické osídlení na jihozápadním Slovensku je reprezentováno kulturou se starší LnK. O něco příznivější je situace na východním Slovensku, kde zjišťujeme nejstarší neolitickou kulturu (Michalovce) reprezentovanou keramikou dokazatelně pří-

1. Kultura s mladší LnK, výběr materiálu z objektů: 1-4, 7 Hradčovice; 5-6, 8-11, 13-14, Veletiny.

2. Kultura s mladší LnK (1,3,5) a železovská skupina (2,4,6); výběr materiálu z objektů, Havříce.

buznou s keramikou kultury Starčevo-Cris, která je všeobecně považována za nejstarší projev úplně zformovaného neolitu jihovýchodní Evropy.

Na jihozápadním Slovensku je registrováno nejméně 20 nalezišť se starší LnK. Nejdůležitější a nejpočetnější nálezy pochází z Bíne, Nitry, Milanoviec, Velkého Grobu, Hurbanova a Čataja. Ve sledované oblasti, tj. v severní části dolního toku Váhu s přilehlým masivem Považského Inovca a územích přilehlých ke slovenské straně Bílých Karpat, je osídlení (ve většině případů) opět vázáno na otevřené polohy, nebo na mírné svahy podél toků Váhu, Dudváhu, Myjavu, Trnavy a větších potoků. Na pravé straně řeky Váhu, přiléhající k masivu Považského Inovca jsou to od severu lokality: Trenčianske Teplice, Kočovce, Moravany nad Váhom, Piešťany-Banka a Koplotovce. Po levé straně Váhu, opět od severu jsou to: Nemšová, ležící vlastně ještě na Vláře, Nové Mesto nad Váhom, Čachtice, Pobedim, Ostrov, Prašník, Vrbové, Krakovany, Trebatice, Borovce, Dolný Lopašov, Chtelnica, Rakovice, Veselé, Dechtice, Dubovany, Kátlovce, Radošovce, Velké Kostofany, Pečeňady, Žilkovce, Malženice a Bučany. Všechny tyto lokality jsou vlastně svou polohou vázány na Dudváh, popřípadě na jeho levostranné přítoky. Keramické nálezy z těchto lokalit se svým výzdobným stylem od východomoravských v podstatě neliší (obr. 5: 1, 4, 5, 6), což ukazuje na jeho jednotnou ideu.

Do povodí Trnavy patří lokality: Bíňovce, Bohdanovce nad Trnavou a Trnava. Na řeku Myjavu a větší potoky pramenící v Bielych Karpatoch, jsou vázány lokality: Hlboké, Senica, Smolinské, Rohovské Rybky, Radimov, Radošovce-Vieska, Kopčany, Kátov a Skalica.

Sídliště železovské skupiny

Významným mezníkem ve vývoji středodunajského neolitu je vznik železovské skupiny, jejíž primární centrum se nachází v maďarském Zadunají, na jihozápadním Slovensku a přilehlé části Rakouska. Na tomto území železovská skupina v plném rozsahu vystřídala kulturu s mladší LnK (Pavúk 1979, 73). Nálezy železovského charakteru byly na Uherskohradištsku objeveny už v minulém století, kdy F. Myklík (1890) vy publikoval soubor této keramiky z Velehradu „Dolního Rákoše“.

Na základě rozboru keramického materiálu vytváří region Poolšaví a středního Pomoraví spolu s Povážím výraznou kulturní skupinu, kde se rozvíjí železovská skupina po dva typologické stupně (I, II), podle třídění J. Pavúka (1969). Do I. stupně železovské skupiny patří právě výše zmíněný soubor keramiky z Velehradu, kde jsou linie přerušeny čočkovitými důlky, ve trojicích, i nakonci linií, vzájemně se přibližujících. Prozatím máme z území jihovýchodní Moravy málo dokladů nejstaršího výzdobného železovského stylu, kdy se jednotlivé čočkovité důlky na liniích pod sebou překrývají a vytvářejí tak přechodný výzdobný prvek k železovskému záseku, tak jak to vidíme např. na keramice z Moravan nad Váhom (obr. 5: 2, 3). Provedením výzdoby se I. stupeň železovské skupiny na Uherskohradištsku podobá nejvíce výzdobě na keramickém materiálu z Bajče (Pavúk 1969, 282, obr. 12: 1, 2, 6, 9).

Střední (II.) stupeň železovské keramiky se svým provedením blíží nejvíce keramice z Milanoviec (Pavúk op. cit., 289, obr. 18). Z hlediska keramických tvarů je zastoupena především polokulovitá tenkostěnná nádoba s dovnitř vtaženým ústím a rovným dnem, velmi dobře vypálená do šedé až do šedočerné barvy. Charakteristická je výzdoba oběžných, šikmých, obloukovitých i lomených linií přerušovaných příčným zásekem (obr. 2: 6; 3; 4:1–3). Linie, provedené dvojhrotým nástrojem, jsou nejčastěji dvojité nebo trojitě, na některých fragmentech lze pozorovat i zbytky červeného malování. Na rozdíl od území Slovenska se na jihovýchodní Moravě zatím nepodařilo doložit jako doplňkový výzdobný prvek vlnovku. Z keramických tvarů se dále objevují i amfory s přesekávanou výzdobou na hrdle i na plastickém uchu (obr. 2: 6), hrubostěnnou keramiku zastupují zásobnice s hrdlem i větší polokulovité nádoby (obr. 3: 5; 4: 2). III. stupeň LnK podle třídění R. Tichého je na Moravě dosud málo známou etapou vývoje. Má nepochybně delší trvání, v jehož průběhu dochází ke změnám.

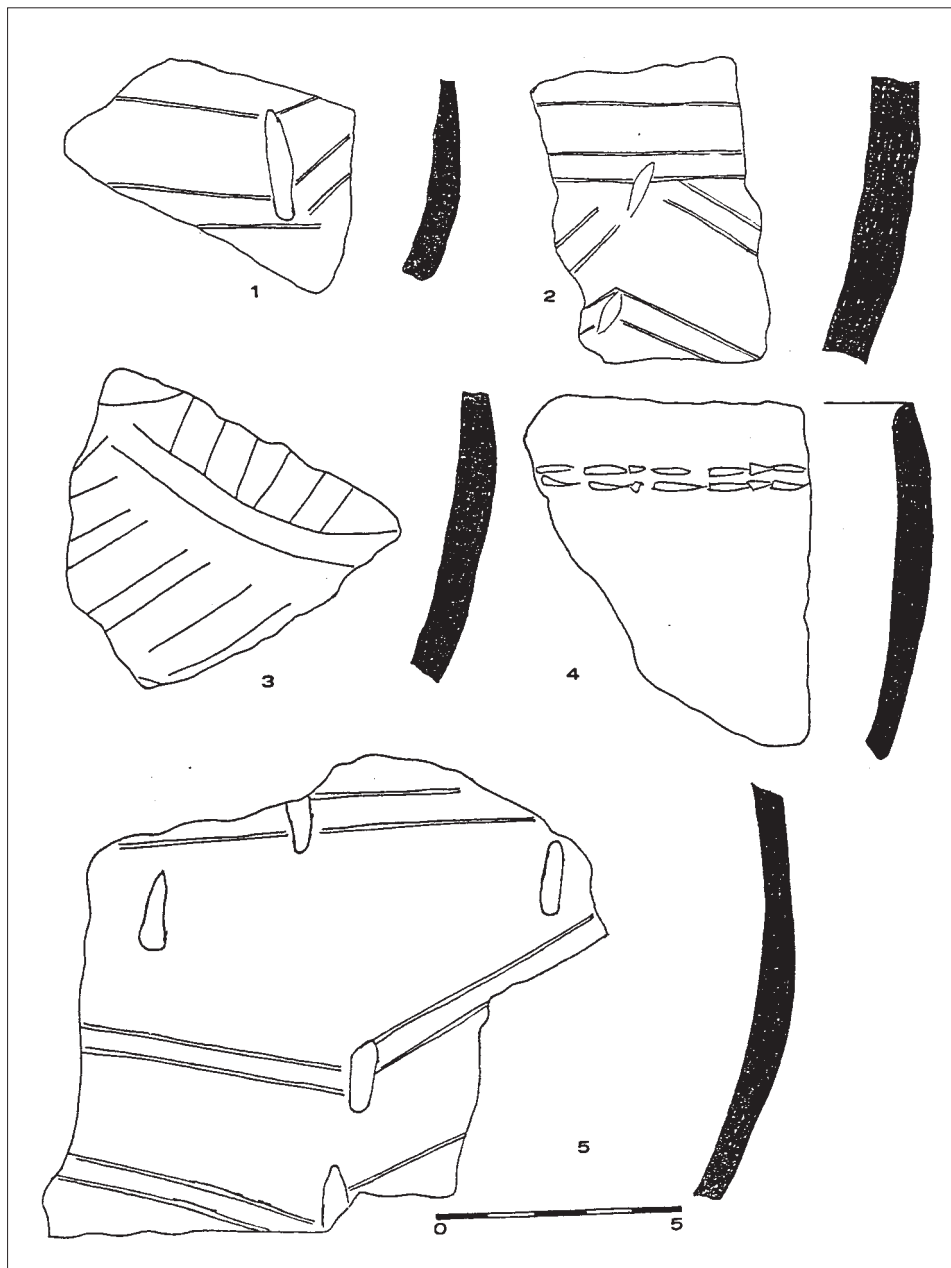
V čase vzniku železovské skupiny zaznamenáváme zvýšenou mobilnost a komunikativnost obyvatelstva. Rapidně stoupá počet keramických importů, zřejmě jako vedlejší produkt transportu kamenných surovin (Pavúk 1979, 75). V průběhu mladší fáze LnK tedy došlo k zintenzivnění styků východní Moravy s Povážím a s oblastmi západního Slovenska. Odtud pronikl do Poolšaví železovský typ se svou charakteristickou výzdobou pásů při linii, přesekávaných podélnými záseky (Veletiny, Havřice, Pašovice, Míkovice). Na rozdíl od většiny nálezů železovského charakteru na území západně od řeky Moravy, kde jde převážně o kombinaci výzdobných prvků LnK a železovské skupiny, jedná se ve Veletinách, Havřicích o čistě železovské nálezy v mladolineárním prostředí (Tichý 1974, 35). Stejně kvalitní železovská keramika se objevuje ale i v Pašovicích (obr. 3), Tasově (obr. 4: 2), Míkovicích (obr. 4: 3), Uherském Ostrohu, Spytihněvi a dalších.

Spolu se železovským typem se objevily na keramice i "notové značky", hluboce ryté, vyplňované smolnou pastou a nesoucí na povrchu bílou nebo červenou inkrustaci (např. v Hradčovicích a ve Veletinách (obr. 1: 2, 5, 6, 8, 11–14) vykazující určitou chronologickou příslušnost s nálezy mladé LnK v Čechách.

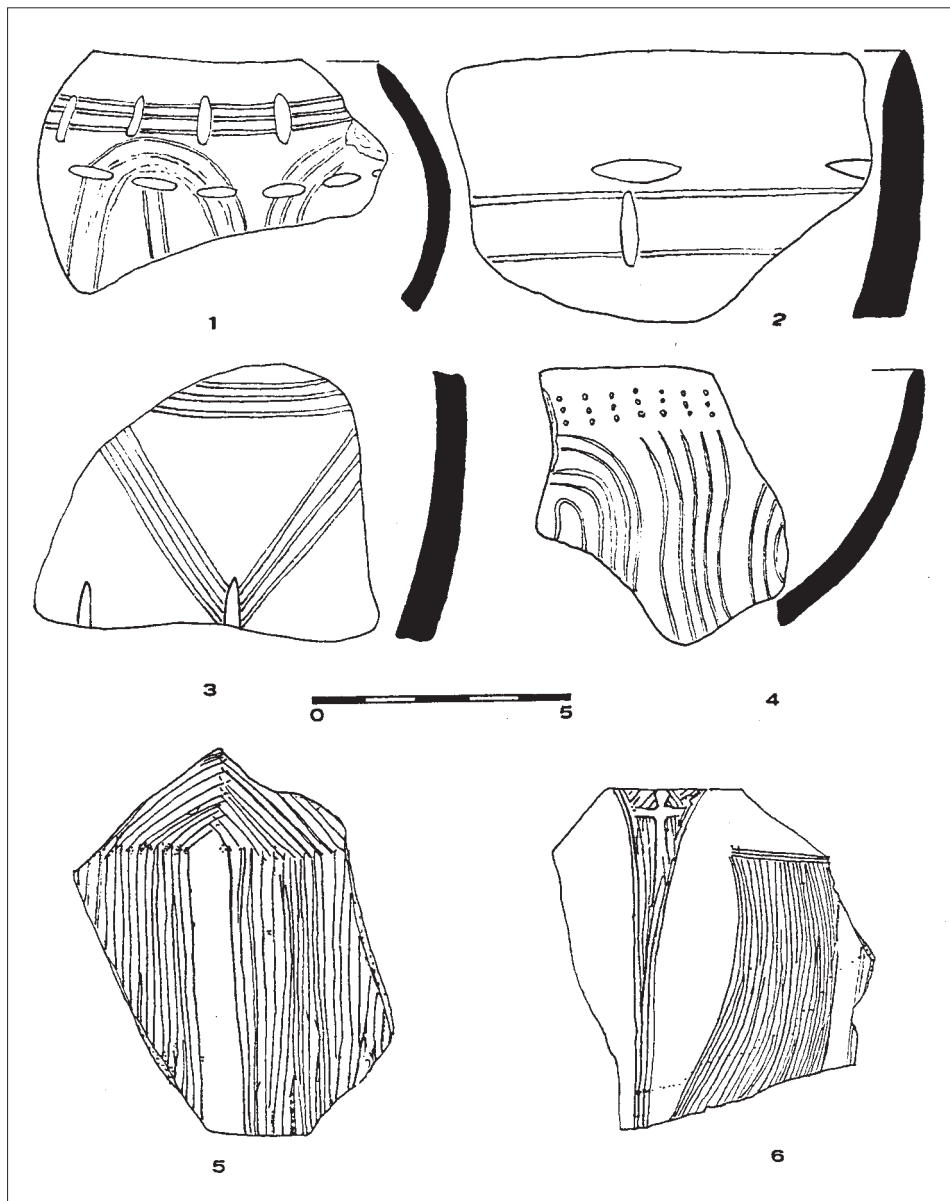
Na zvýšený styk s jihovýchodními oblastmi ukazují jednak nálezy drobných štípaných nástrojů z obsidiánu, nalezených na sídlišťích mladé LnK v Poolšaví, tak také zlomek nádoby s hrubě provedenou výzdobou bukovohorské keramiky z Veletin-Losek, který pochází z jámy s mladší železovskou keramikou a po typologické stránce výzdoby ukazuje nejmladší formu bukovohorské kultury (obr. 4: 4) a dále dva doposud málo známé nálezy této keramiky z Kunovic, pocházející ovšem z nestratifikovaných vrstev (obr. 4: 5,6). Zajímavý je především antropomorfní motiv na jednom z fragmentů (obr. 4: 6), který zatím na území Moravy nemá analogický materiál. Nejvíce se toto provedení podobá zobrazení na keramice z Maďarska z lokality Edelény Borsod (Kalicz–Makkay 1977, 313, tab. 107: 2). Druhý fragment je svým výzdobným stylem téměř identický s kusem z Nového Tekova (Šiška 1995, 18, obr. 3:11). Za zprostředkovatele obsidiánu v oblasti Dolního Rakouska a Burgenlandu, kde se také nachází početné lokality železovské skupiny, považuje E. Lenneis (1995) právě její nositele.

Jak už jsem se zmínil výše, také ve vlastním Pomoraví, dokonce i na pravém břehu řeky Moravy v předhůří Chřibů (Velehrad), je možné doložit osídlení železovskou skupinou (Míkovice, Ostrožská Nová Ves, Veselí nad Moravou). V Poolšaví a středním Pomoraví jsou tedy nálezy železovské skupiny vždy v doprovodu mladé LnK známy ze třinácti lokalit a lze se domnívat že i v této oblasti a na východní Moravě vůbec, mimo vlastní primární centrum, se vyvíjela železovská skupina (srov. Čižmář 1995), i když její výzdoba je oproti Slovensku poněkud odlišná, což je možné chápat jako důsledek vývoje mimo původní oblast. Z území Moravy známe nálezy této skupiny např. z Mikulova-Turoldu, z Holubic a Bučovic na Vyškovsku, Brodku u Prostějova, z Přáslavic na Olomoucku, ale i z Čech (Bylany, Uhřetice), kde jsou ovšem interpretovány jako importy, z Dolního Rakouska a Burgenlandu (Draßburg, Sommerein) (Lenneis 1995, 26) a Polska – Boguchwala, Samborzec, Plezów atd. (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979). Ve sledované oblasti jihozápadního Slovenska jsem zjistil osídlení železovskou skupinou celkem na 8 lokalitách: Bohdanovce nad Trnavou, Borovce, Čachtice, Moravany nad Váhom, Pečeňady, Piešťany-Banka, Radošovce-Vieska a Vrbové.

Na lokalitách kultury s LnK a železovské skupiny na moravské straně nebyly zjištěny nadzemní kůlové stavby. Pouze dva objekty ze Slavičína a jeden z Těšova je zřejmě možné zařadit k zahloubeným částem obytných zemnic. Převládajícím typem objektů na těchto sídlišťích byly sídlištní jámy s oválným ústím, kotlovitě zahloubené (Těšov, Pašovice) nebo dížovité (Pašovice, Drslavice, Hradčovice) a s rovným nebo mísovitým dnem. Jejich rozměry se pohybovaly od 330 cm do 100 cm délky, od 220 do 160 cm šířky a od 85 do 150 cm hloubky. Převážnou většinu z nich můžeme interpretovat jak stavební jámy, které po skončení své funkce sloužily jako odpadní jámy.

3. Keramický materiál železovské skupiny, Pašovice, obj. č. 4.

4. Želiezovská skupina (1-3) a bukovohorská kultura (4-6); výběr z materiálu: 1,4 Veletiny, 2 Tasov, 3 Míkovice, 5,6 Kunovice.

Struktura osídlení

Geologické, terénní a klimatické podmínky širšího Poolšaví, přesto, že jsou převážně méně vhodné pro kultivování a výhodné osazení kraje, stejně tak i přilehlá oblast Pováží, poskytovaly dostatek životních potřeb neolitickým zemědělcům. Byl to jednak výběr vhodného materiálu k výrobě kamenné industrie, ale hlavně příhodné vyvýšeniny nebo naopak skrytá údolí jako výhodná útočiště, tábořiště a později otevřené kraje k zakládání dočasných či trvalých sídlišť, v úrodných a obdělávatelných oblastech v blízkosti vodních toků, hlavně při komunikační podélné ose řeky Olšavy a toku Váhu.

Morfologicky jsou neolitická sídliště situována většinou na hlavní Risské, nebo nižší Vartské terase, velmi zhusta se však vyskytují na horní úrovni würmských fluvialních uloženin s pokryvem spraší. Neolitický povrch údolní nivy byl podstatně členitější a rozmanitější, než je tomu dnes, kdy se podél větších toků prostírá povodňovou aktivitou nivelizovaná krajina. Na neolitické údolní nivě se výrazněji než dnes projevovaly drobné deprese i elevační útvary jejího povrchu - zbytky teras, písečné přesypy, opuštěná říční ramena atd. Tato morfologická rozmanitost podmiňovala i pestrost rostlinných společenství – od travníků po řídce zapojený les (Opravil 1984, 170).

Zavedení zemědělství a chovatelství ve střední Evropě umožnily příznivé podmínky. K osídlení byly vhodné pískové duny, dnešní černozemní oblast i hnědozem, nížiny i pahorkatiny. Vzhledem na různorodost přírodního prostředí areálu osídlení kultury se starou LnK je možné usuzovat na optimální klimatické podmínky. Nejlépe to potvrzují stabilita i kontinuita osídlení jednotlivých lokalit, jako i celých regionů (Pavúk 1990, 66).

Ve smyslu vertikálního rozložení sídlišť s LnK se na Uherskohradištsku a v přilehlých oblastech jeví rozdíly. Zatímco velká většina staroneolitických lokalit je rozložena na úzkých a úrodných polohách nad řekou nebo v bezprostřední blízkosti větších potoků (např. Babice, Nedakonice, Spytihněv), objevují se některá sídliště na temenech kopců vysoko nad nížinou úvalu (např. Hluk, Podolí), kde je půda často kamenitá nebo v místech nynější oblasti lesů. Z toho je možné usuzovat o různé funkci jednotlivých lokalit. Zatímco velká a nálezově bohatá nížinná sídliště byla pravděpodobně osídlena trvale usedlymi zemědělci, je možné nálezově většinou chudá sídliště na temenech návrší označit jako přechodně obydlená, snad s funkcí strážní nebo ochrannou (Hrubý 1948, 18). Skutečné poslání těchto rozdílných sídlištních lokalit zůstává jen hypotézou, dokud výzkumy celých sídlišť s odkryvem celé sídlištní plochy tento názor potvrdí nebo vyvrátí.

V oblasti Poolšaví se sídliště setkáváme na prvních olšavských terasách se sprašovým pokryvem (Hradčovice, Veletiny, Uherský Brod). Jedná se však o ojedinělá sídliště z počátku střední fáze LnK. Plně je Poolšaví osídleno až v období mladšího stupně LnK, kdy se neolitické obyvatelstvo posunuje i na chudší půdy a do předhůří vrchovin (Bojkovice, Březolupy, Komňa, Nivnice, Strání, Slavičín). Relativně intenzivní osídlení Poolšaví i Pomoraví (celkem 72 lokalit s LnK) v období staršího i středního neolitu, hlavně v nivě Moravy a Olšavy, svědčí o kvalitních přírodních zdrojích vhodných k zemědělským aktivitám. Téměř všechna sídliště s LnK a železovskou skupinou leží na sprašovém podloží a hlinitém, respektive jílovito-hlinitém půdním typu s poměrně kvalitní hnědozemí, která je v prostoru jihovýchodní Moravy dominantním půdním typem. V oblasti Poolšaví v údolní nivě tvoří podklad nivní půdy s převážně sypkými horninami a jílovitými hlinitými půdami typu půd nivních oblastí. Nepatrná enkláva lehkých půd černozemního typu zasahující do katastrů obcí Bánov a Suchá Loz patrně zřejmě nebyla v tomto období vůbec osídlena; jediným dokladem jsou pouze nálezy kamenné broušené industrie na katastru Suché Loze, pocházející z povrchových sběrů.

Z celkového rozložení zaregistrovaných lokalit je zřejmé, že jejich největší koncentrace je přímo u Poolšavské brány, odkud po obou stranách, proti proudu řeky Olšavy, jsou lokality rozloženy od sebe vzdáleností nepřesahujících více jak 1–1,5 km.

Situace na Slovensku je obdobná. Většina sídlišť leží v nížinách a je vázána na zrnitostně těžší říční uloženiny. Téměř všechna sídliště kultury s LnK a železovské skupiny v povodí

Váhu a Dudváhu, leží převážně na lužních půdách různých subtypů až černozemí a na podmáčených sprašových uloženinách (Krakovany, Ostrov, Pečeňady, Velké Kostofany), nebo na převážně nivních půdách, místy glejových (Moravany nad Váhom, Piešťany-Banka).

V Záhorské nížině leží jílovito-hlinité půdy na nivě Moravy a Myjavy, ale vyskytují se zde v oblasti Skalice i černozeň, vyluhované na spraši a sprašových hlínách, na které se váže i osídlení s LnK ve Skalici. Nej hustěji byla osídlena oblast mezi severovýchodními výběžky Malých Karpat a řekou Váhem, popř. západním úpatím Považského Inovca, kde se nachází naprostá většina sídlišť s LnK (sídlíště železovské skupiny všechna). Neolitické zemědělci reagovali i na změny klimatických podmínek. Takový případ nacházíme koncem klasického stupně železovské skupiny, kdy většina ze zkoumaných sídlišť, zejména u Dunaje, byla opuštěna, a právě z následujícího mladého železovského stupně je známé zakládání sídlišť na nových místech bez předcházejícího osídlení. Zdá se, že na západním Slovensku a v Karpatské kotlině začíná suchá perioda, ve které další exploatování polí, zejména na dnešní černozeň, nebylo možné (Pavúk 1990, 66).

Zemědělský lid kultury s LnK a železovské skupiny realizoval své aktivity v oblasti moravsko - slovenského pomezí především na terasách řek, potoků a na nivních půdách, případně hnědozemi se sprašovým podložím, výjimečně v oblasti Pováží i na černozeň. Sídlíště obou kulturních celků leží ve velké většině v pásmu nížinném s převážně teplým klimatem. V úvahu je třeba také vzít, že hydrologický režim zalesněné neolitické krajiny byl velmi vyrovnaný, neexistovaly povodně a na nepřilíh rozsáhlých neolitických enklávách probíhala eroze jen v omezené míře (Opravil 1984). Nedá se ani vyloučit, že obyvatelstvo části sídlišť kultury se starou LnK kombinovalo využívání říčních niv, jako i teras pro zemědělství, jak se to podařilo doložit při výzkumech v Bíni a Blatném (Pavúk 1990).

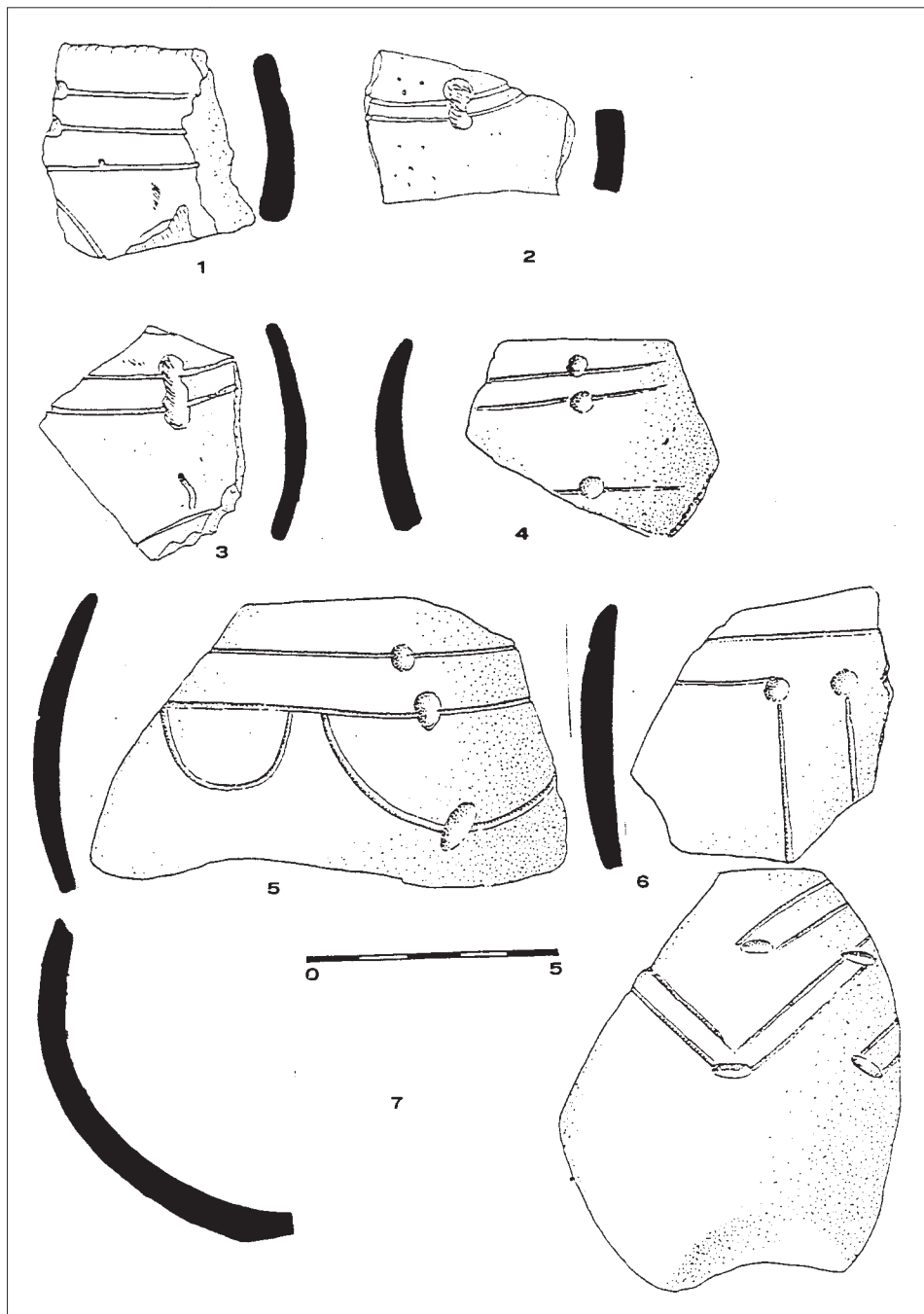
Nositelé I. fáze této kultury pro svá sídlíště vyhledávali teplé sprašové polohy v blízkosti vodních toků, exponované na JV, V a S a jejich přítoků. Těžiště osídlení se nachází ve výškách 150–250 m.n.m. na poměrně kvalitních hnědozemních půdách. Podle dnešního stavu výzkumu se zdá, že právě území západního Slovenska spolu se Zadunajím mohlo být místem vzniku mladší LnK a současně i východiskem primárního rozptylu starší LnK na západ i na sever (Pavúk–Šiška 1971, 326).

Problematika počátku lengyelské kultury

Přesto, že se pravděpodobně i v oblastech jihovýchodní Moravy vyvíjí železovská skupina, zatím se zde nepodařilo doložit pozdní železovský stupeň (III.), který se na jihozápadním Slovensku podílí na vzniku předlengyelského horizontu. Oblast jihovýchodní Moravy má vztah ke Slovensku, ovšem po lineárním a železovském osídlení zde nenacházíme nálezy, které by tvořily spojení s následujícím osídlením, které představuje kultura s MMK.

Lengyelská kultura je jedním z nejvýznamnějších civilizačních projevů v neolitu střední Evropy. V otázkách vzniku lengyelské kultury je důležité zvláště zpracování jejího nejstaršího období. Celý lengyelský okruh, který je součástí mladoneolitických balkánských civilizací, je napojen především na srbský komplex Vinča, busenský Butmir a sarmijsko-slavonskou kulturu Sopot, která vytváří přímý most mezi jižnějšími oblastmi a středním Podunajím. Rozhodující podíl při formování lengyelské kultury sehrálo domácí podloží ve východní části celého tohoto okruhu (Podborský et al. 1993, 109).

Z tohoto hlediska jsou důležité poznatky ze Slovenska, které poukazují na genezi lengyelského komplexu ve vztahu k domácím podložím prostřednictvím lužianské skupiny a jejího možného genetického spojení s pozdním stupněm železovské skupiny. Na území Slovenska můžeme vidět formování mladého neolitu ze dvou základních kulturních skupin - železovské a bukovohorské. V období III. stupně železovské skupiny se objevují první náznaky spojení západní části Karpatské kotliny s jihovýchodní Evropou, konkrétně s kulturou Vinča. V důsledku toho zanikají kultury s LnK a železovská skupina a začíná

5. Kultura s mladší LnK (1,4,5,6) a železovská skupina (2,3,7); výběr z materiálu: 1-3 Moravany nad Váhom (podle R. Bača 1986), 4-7 Borovce (podle D. Stašíkové-Štukovské 1986).

nový kulturní vývoj, který vyvrcholil v lengyelské kultuře. Předlengyelský horizont, který v rámci jihozápadního Slovenska a přilehlé části Maďarska vidíme nejkonkrétněji právě v keramice III. stupně železovské skupiny se zatím nepodařilo na území Moravy doložit. Typologii této keramiky tvoří hlavně typické dvojkónické menší nádoby s jednoduchou výzdobou v podobě volných záseků, ale i nádoby bez výzdoby, jednoduché mísovité tvary téměř dvojkónické profilace s ústím vtaženým dovnitř, oušky zdobené i nezdobené amforovité tvary.

Jihovýchodní Morava má vztah ke Slovensku a Maďarsku, jak to dokazují nejen nálezy železovské, ale i bukovohorské keramiky. Narozdíl od Slovenska, kde obě tyto kultury sehrály důležitou roli ve formování mladého neolitu, na Moravě patrně k tomuto vývoji, včetně existence a vyznění lužianské skupiny, vůbec nedošlo. Ojedinelé doklady o průniku lengyelské kultury s nejstarší moravskou malovanou keramikou (MMK) na jihovýchodní Moravu, zřejmě od jihu podél toku řeky Moravy, poskytují keramické nálezy pocházející ze starších výzkumů z Tasova a Uherského Hradiště-Mařatic, kde keramické fragmenty byly zdobeny žlutým, červeným a černým malováním.

Literatura:

- B a č a, R., 1986: *Prieskum okolia Piešťan*. AVANS 1985, 39–43, 261, Nitra.
- B á r t a, J., 1961: *K problematike paleolitu Bielych Karpát*. Slovenská archeológia XI–2, 9–29.
- Č i ž m á ř, Z., 1995: *Osídlení Lysické sněženiny kulturou s lineární keramikou*. Rkp. diplomové práce, FF MU Brno, Brno.
- H r u b ý, V., 1948: *Z pravěku středního Pomoraví*. Vlastivědný sborník okresu hradištského II, 3–45, Uherské Hradiště.
- H r u b ý, V., 1965: *Staré Město, velkomoravský Velehrad*. Praha.
- K a l i c z, N.–M a k k a y, J., 1977: *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. Studia Archaeologicae VII, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- L e n n e i s, E., 1995: *Altneolithikum: Die Bandkeramik*. In: Lenneis, E.–Neugebauer-Maresch, Ch.–Ruttkay, E.: *Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. St. Pölten–Wien, 11–56.
- M a r e š o v á, K., 1971: *Poolšavská brána*. Sborník prací fil. fakulty v Brně E 16, 205–210.
- K u l c z y c k a - L e c i e j e w i c z o w a, A., 1979: *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach Polskich kultury kręgu naddunajskiego*. In: Hensl, W., - Wiślański, T., red.: *PRAHISTORIA ZIEM POSKICH, TOM II NEOLIT*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 19–164.
- M y k l í k, F., 1890: *Z čeho můžeme soudit, že stojíme na půdě starého Velehradu*. Časopis vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci VII., č. 26, 81–87, Olomouc.
- O p r a v í l, E., 1984: *Poznámky k rekonstrukci přírodního prostředí v neolitu*. Sborník prací filozofické fakulty E 28, Brno, 113–126.
- P a v e l č í k, J., 1972: *Město v pravěku*. In: *Uherský Brod, minulost a současnost slováckého města*. Brno, 19–27.
- P a v e l č í k, J., 1995: *Poolšaví v mezolitu*. Slovácko XXXVII, Uherské Hradiště, 93–106.
- P a v ú k, J., 1969: *Chronologie der Želiezovce-Gruppe*. Slovenská archeológia XVIII–2, Nitra, 269–367.
- P a v ú k, J., 1979: *Genetické a chronologické vzťahy lineárnej keramiky v strednom Podunajsku*. In: *Sb. Poczatki neolityzacji Polski południowo-zachodniej*, Wrocław, 69–80.
- P a v ú k, J., 1980: *Ältere Linearkeramik in der Slowakei*. Slovenská archeológia XXVIII-1, 7–88.
- P a v ú k, J., 1990: *Adaptácia neolitického osídlenia na prírodné prostredie*. Študijné zvesti AÚ SAV, 1. časť, Nitra, 63–70.
- P a v ú k, J.–Š i š k a, S., 1971: *Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska*. Slovenská archeológia XIX–2, 319–364.
- P o d b o r s k ý, V., et al. 1993: *Pravěké dějiny Moravy*. Vlastivěda moravská, Země a lid, nová řada, svazek 3, Muzejní a vlastivědná společnost, Brno.
- S k u t í l, J., 1940: *Paleolitické objekty z Hradištska a přilehlého Pomoraví*. Sb. Velehradský XI, 50–69.

- Staššíková-Štukovská, D., 1986: *Záchranný výskum v Borovciach*. AVANS 1985, 215–217, 328, Nitra.
- Šiška, S., 1995: *Zur Problematik des Untergangs der Bükker-kultur*. Slovenská archeológia XLIII–1, 5–26.
- Tichý, R., 1962: *Osídlení s volutovou keramikou na Moravě*. Památky archeologické LIII/2, 245–305.
- Tichý, R., 1974: *Příspěvek k chronologii železovské skupiny*. Slovenská archeológia XXII–1, 33–37.
- Vencl, S., 1982: *K otázce zániku sběračsko-loveckých kultur. Problematika vztahů mesolitu vůči neolitu a postmesolitických kořistníků vůči mladším pravěkým kulturám*. Archeologické rozhledy XXXIV 534–561, 648–649.
- Zemek, M., 1972: *Moravsko-uherská hranice v 10.–13. století*. Brno.

Mgr. Miroslav Vaškovič (n. 1973), absolvent FF MU v Brně obor archeologie a historie, v současné době odborný pracovník archeologického oddělení Slovákého muzea. V jeho odborném zájmu je prehistorické neolitické období.

Beitrag zur Erkenntnis des älteren und mittleren Neolithikum im mährisch-slowakischen Grenzgebiet

Zusammenfassung

Das mittlere Marchgebiet sowie das Olsa- und Waagebiet stellen hinsichtlich der urzeitlichen Wege ein ausgeprägtes archäologisches Gebiet dar, weil sich hier in den Weißen Karpaten slowakische Bergpässe treffen, die in das Olsagebiet münden und somit die örtliche Verbindungslinie zwischen dem Niedermarchtalgrund und dem parallelen, an die Donau als eine wichtige Verkehrsader gerichteten Waagebiet bildet.

Auf der mährischen Seite kann eine neolithische Besiedlung der linearen Kultur auf 72 Gemeindegaststätten und auf der slowakischen Seite insgesamt in 28 Lokalitäten belegt werden. In der Zeit der linearkeramischen Kultur bildete die Region eine Kulturgruppe in der sich die Želiezovce-Kultur entwickelte, im Unterschied zum südwest- und westmährischen Gebiet, wo die Keramik vom Šárka-Typus und die Stichbandkeramik in der nachfolgenden Zeit zur Geltung kam. Das Material der linearen Kultur ist von 13 Siedlungen Südostmährens und 8 Siedlungen des abgegrenzten westslowakischen Gebiets bekannt. Diese Keramik weist neben der typischen Dekoration der Želiezovce-Kultur auch die Notenkopfkeramik und Verzierung aus tiefen, pechgefüllten Rillen auf. Intensivere Beziehungen zu den slowakischen Gebieten im allgemeinen bezeugen die Funde der Bükker Keramik (Veletiny, Kunovice) sowie zahlreiche Funde kleinerer gespaltenen Werkzeuge aus Obsidian. Jede eventuelle Entwicklung der Želiezovce-Gruppe in Südostmähren hängt im Unterschied zur Slowakei nicht mit der anschließenden Besiedlung von der Bevölkerung mit der mährischen bemalten Keramik zusammen.

A Contribution to Early and Middle Neolith Research in the Moravian-Slovakian Borderland

Abstract

The Morava river basin along with those of Olšava and Váh rivers are important archaeological areas. This is because of prehistoric paths that connect the Morava and Váh river basins via the Olšava river basin (adjacent to Morava) and White Carpathian passes. The Váh river basin leads to Danube as an important artery of the time.

On the Moravian side, Neolithic settlement with the linear pottery culture was proved within the

registers of 72 villages, while on the Slovakian side, 28 settlements have been discovered. In the period of linear pottery culture, this region forms a separate cultural group in which, unlike southwest and west Moravia with development toward the Šárka type and pricked pottery, the Želiez type is developed. In southeast Moravia, this material was discovered in 13 settlements, whereas in west Slovakia it was 8 settlements. The pottery shows, along with the typical Želiez-style ornaments, also “notation marks” and deep grooves filled with pitch paste. The intensification of contacts with Slovakia can be also proved by the finds of Beech Mountain–style pottery (Veletiny, Kunovice), and also by frequent finds (imports) of obsidian splinter tools. However, any possible development of the Želiez group in southeast Moravia has no relation (unlike Slovakia) to the subsequent settlement with the culture of Moravian painted pottery.

PRŮZKUM BAROKNÍCH KRYPT V KOSTELE SV. FRANTIŠKA XAVERSKÉHO A ZVĚSTOVÁNÍ PANNY MARIE V UHERSKÉM HRADIŠTI V ROCE 1998

Jiří Kohoutek, Ústav archeologické památkové péče, Brno

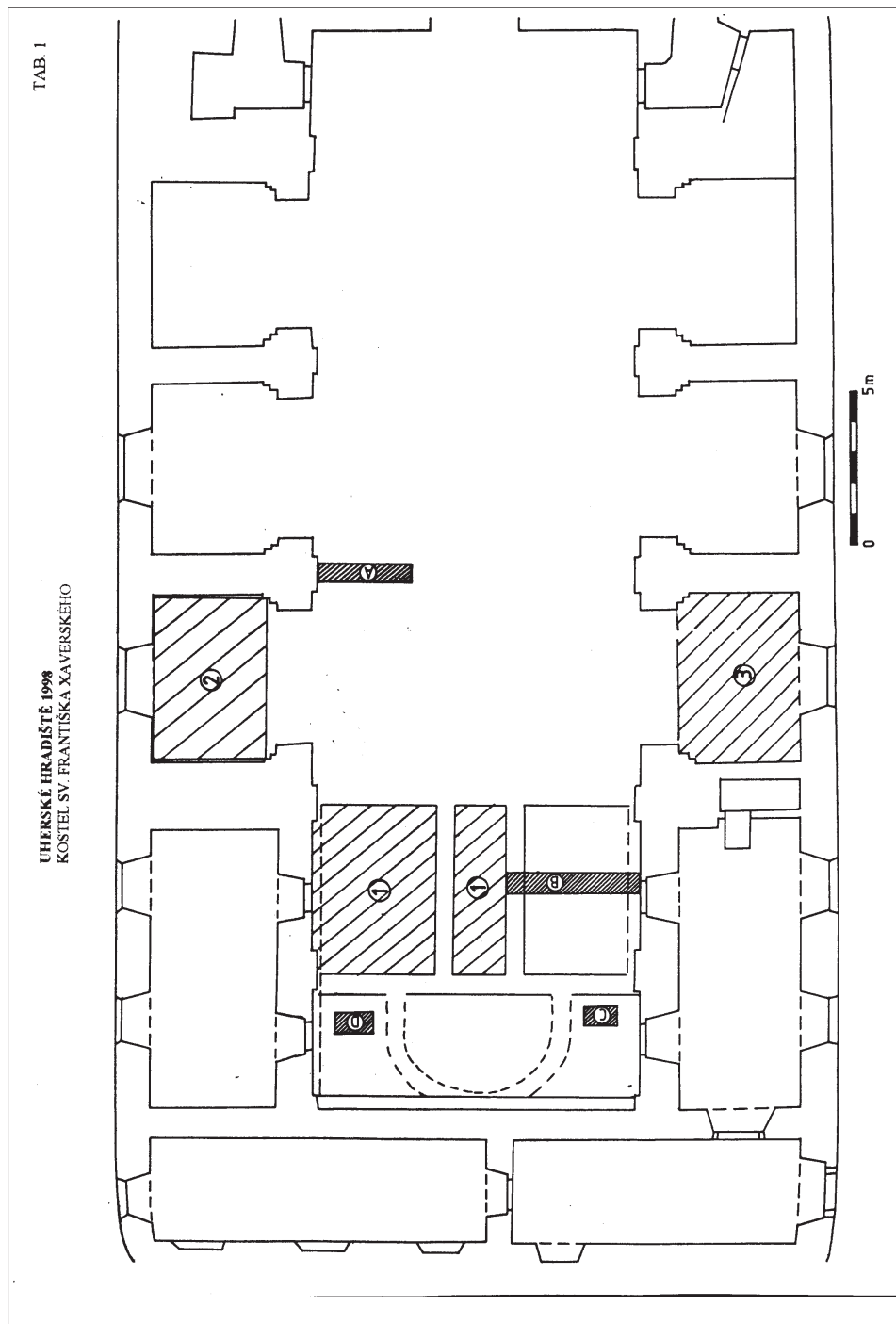
V souvislosti se statickým zajištěním dvou nejvýznamnějších sakrálních staveb v Uherském Hradišti došlo ke zjištění celé řady nových poznatků, které vrhají nový pohled jak na samotný stavební vývoj obou staveb, tak i na způsob pohřbívání v 17. a 18. století. Významným je také objev náhrobních kamenů, patřících mezi nejhodnotnější památky svého druhu na Uherskohradištsku.

Výzkumy v obou stavbách proběhly v souvislosti se sanačními pracemi, vyvolanými katastrofální povodní v červenci roku 1997, kdy došlo v obou případech k jejich závažnému statickému narušení. Jako první byla provedena komplexní oprava se statickým zajištěním v chrámu sv. Františka Xaverského, kde došlo jak k průzkumu jednotlivých krypt, a také k vyhodnocení stratigrafie profilů sond, vyhloubených na základě požadavků statika již v měsíci květnu roku 1998. V průběhu prosince téhož roku byl realizován průzkum v prostoru kostela Zvěstování Panny Marie v areálu františkánského kláštera.

Jezuitský kostel, zasvěcený sv. Františku Xaverskému, byl v Uherském Hradišti vystavěn spolu s klášteřem na konci 17. století. Se stavbou kostela bylo započato kolem roku 1670, kdy byly hloubeny základy chrámu. Podle dochovaných záznamů se tehdy použilo techniky italských architektů, projektujících ku příkladu stavby obdobného charakteru v Benátkách. Stavba byla zahájena slavnostním položením základního kamene dne 10. srpna 1670. Na dřevěné piloty ve tvaru roštu byly teprve pokládány zděné základy, které ale pro obtíže způsobené spodní vodou byly dokončeny až na sklonku roku 1671. Do roku 1680 byla stavba kostela prakticky z větší části dokončena, až na obě věže v průčelí, které byly dostavěny až v roce 1685. Stavitelem chrámu byl hradištský občan Jeroným Carnevale. Sám kostel byl pojat jako zmenšená replika římské stavby kostela Il Gesu. Autorem projektu byl patrně známý pražský architekt italského původu J. D. Orsini (A. a V. Jůzovi 1958, 32–37). Po roce 1785, kdy byl zbořen hlavní farní chrám města Uh. Hradiště, zasvěcený sv. Jiří, který stál na ploše dnešního Masarykova náměstí, převzal jezuitský kostel sv. Františka Xaverského funkci hlavního hradištského farního kostela, kterou si udržel doposud.

Samotná stavba je situována v jihovýchodním nároží bývalého Horního, dnes Masarykova náměstí (ZM 10, 25-33-17, 447 mm Z, 104 mm J). Narušené zdivo bylo zpevňováno injektáží a na celé ploše chrámu došlo ke komplexní výměně dlažby. V této souvislosti byly také otevřeny a prozkoumány jednotlivé krypty pod původní kostelní dlažbou. Jedna před hlavním oltářem, o jejíž existenci se vědělo, a další dvě v bočních lodích, z nichž jedna na východní evangelní straně kostela, jak se při předběžném průzkumu zjistilo, byla již otevřena a prozkoumána ve čtyřicátých letech tohoto století, a druhá (na západní epištolní straně), byla dosud neznáma a nebyla zkoumána od doby svého vzniku na konci 17. století.

Předoltářní krypta byla otevřena a částečně prozkoumána již v roce 1936. Vstupní schodiště ústilo do menší chodby, z níž byl po pravé straně průchod do vlastní pohřební komory o délce 5,7 m a šířce 3,7 m. Podle záznamu z roku 1936 zde bylo uloženo celkem 23 jedinců. Jejich pozůstatky byly, patrně v souvislosti s tehdejším otevřením podzemí, uloženy v dřevěné schránce uprostřed krypty. Tato však v následujících letech zetlela a při průzkumu v květnu 1998 byla již jen zjištěna nakupenina kosterních pozůstatků. Při průzkumu v roce 1936 se podařilo zjistit také identifikační štítky z původních rakví a s jejich pomocí také

I. Půdorys kostela sv. Františka Xaverského na Masarykově náměstí v Uherském Hradišti s vyznačením jednotlivých objevených krypt (1–3) a zjišťovacích sond (A–D).

ve dvou případech doložit totožnost zde pohřbených jedinců (Pavelčík 1998, 13). Položením sondy B (obr. 2, 7) se potvrdila také skutečnost, že se předoltářní krypta původně skládala ze dvou stejných prostor, oddělených vstupní chodbou, a že tedy proti západní prostora, kde byly zjištěny kosterní pozůstatky, existovala analogická prostora na východní straně, která zanikla podle zjištěné stratigrafie někdy v průběhu první poloviny 18. století. Druhá krypta, odkrytá na východní evangelní straně, měla rozměry 5,4×3,9 m a byly v ní zjištěny pozůstatky celkem jedenácti pohřbených jedinců. Také tato krypta byla již dříve otevřena (snad v roce 1946) a od ostatních se lišila existencí výklenku v severní stěně, v němž byla patrně původně umístěna deska s reliéfem (Pavelčík 1998, 13).

Podrobnější výzkum byl proveden pouze v nově objevené kryptě na západní epištolní straně chrámu a to jen ve velmi omezeném rozsahu (červen 1998). Souběžně byla provedena dokumentace zjišťovacích sond (A–D), které byly v prostoru chrámové lodi položeny k ověření statické situace kostela (obr. 1).

Sonda A (u středového pilíře u západní boční lodi) měla rozměry – délka 3,1 m, šířka 0,65 m, hloubka 1,2 m, orientace delší osou západ–východ. Na profilu sondy se podařilo zachytit následující stratigrafickou situaci. Kontext č. 101 – vrstva novověké navážky o mocnosti 0,2 m těsně pod odstraněnou dlažbou kostela, kontext č. 102 – starší dlažba chrámové lodi z cihlových dlaždic o mocnosti 0,05–0,06 m. Zjištěny dva typy dlaždic – v prvním případě dlaždice o délce 0,3 m, šířce 0,14 m, síle 0,06 m, ve druhém případě dlaždice o délce 0,22 m, šířka 0,18 m, síle 0,05 m. Kontext č. 103 – stratigraficky pod k. č. 102, vrstva stavební destrukce s početnými úlomky cihel a menších kamenů, v převážné míře zastoupena písčítá hlína s množstvím drobných zlomků malty, mocnost vrstvy byla 0,4 m. Kontext č. 104 – stratigraficky pod k. č. 103, jílovitopísčítá hlína, černě zbarvená, vrstva bez nálezů.

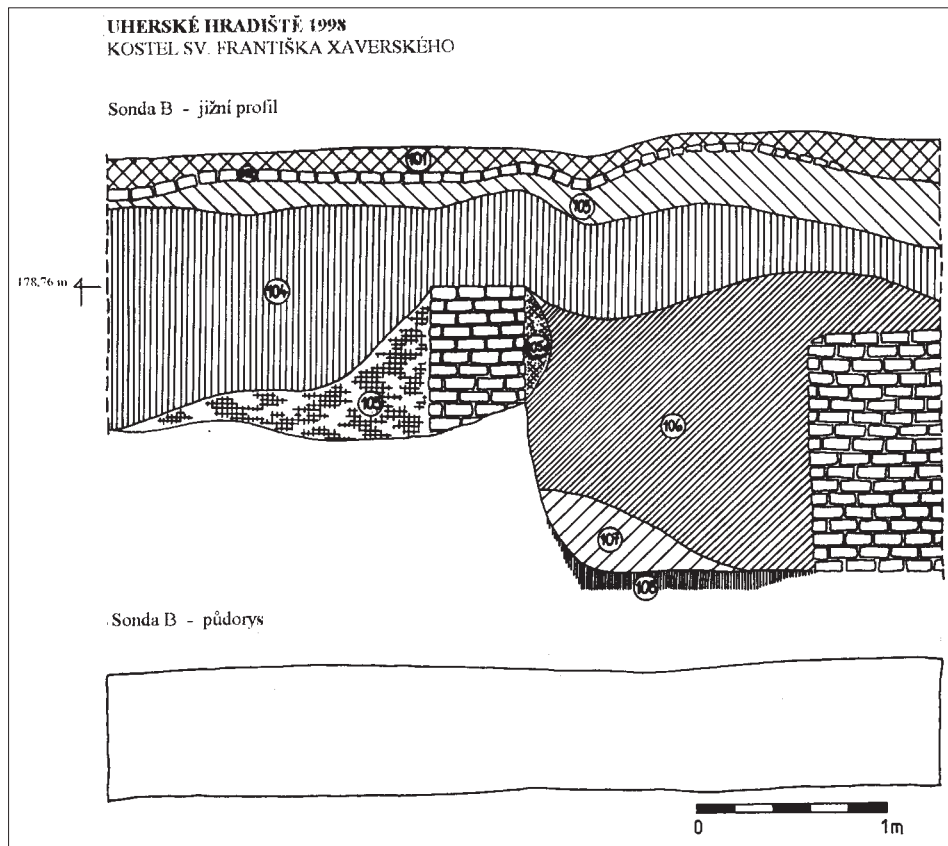
Sonda B (před vchodem do sakristie), délka 4,4 m, šířka 0,7 m, orientace západ–východ. Stratigrafická situace, zjištěná v této sondě, se jevila následovně. Kontexty č. 101 až 103 představovaly vrstvy naprosto shodného charakteru jako v sondě A.

Kontext č. 104 – stratigraficky pod k. č. 103, kulturní vrstva jílovitohlinitého charakteru černé barvy (archeologické nálezy – keramika, železo). Kontext č. 105 – stratigraficky pod k. č. 104, písčítá vrstva, barva žlutá, místy načervenalá, větší množství fragmentů cihel, vrstva stavební suti. Stejného charakteru je i subfáze k. č. 105a. Následující kontext č. 106 představovala kulturní vrstva jílovitohlinitého charakteru černé barvy, obsahující minimum archeologických nálezů. Kontext č. 107 – stratigraficky pod k. č. 106, jílovitopísčítá vrstva žluté barvy, bez nálezů. Kontext č. 108 – stratigraficky pod k. č. 107, jílovitá vrstva modrošedé barvy, obsahující větší množství uhlíků (nálezy šedé, redukčně vypalované hrnčiny – konec 15. století).

Sonda C (východně od oltáře) měla následující rozměry: délka 1,1 m, šířka 0,6 m, orientace západ–východ. Stratigraficky se zde podařilo rozlišit čtyři hlavní výrazné vrstvy, a to kontext č. 101 – vrstvu novověké navážky o mocnosti 0,6 m a kontext č. 109 – černě zbarvená jílovitá vrstva o mocnosti 0,25–0,35 m, zbytky zuhelnatělých dřev, výrazná požárová vrstva (archeologické nálezy – keramika, železo). Tyto dvě vrstvy pak překrývaly horizont vrstev č. 103 a 104, které odpovídaly kontextům, zachyceným v předchozích sondách A a B (103 – vrstva stavební destrukce s úlomky cihel, kamenů, malty apod., mocnost 0,25–0,3 m, 104 – kulturní vrstva jílovitohlinitého charakteru, černé barvy (bez archeologických nálezů).

Sonda D (západně od oltáře) – délka 1,3 m, šířka 0,7 m, orientace delší osou západ–východ. Stratigrafie zjištěná v sondě D byla zcela analogická se situací zachycenou ve výkopu sondy C (obr. 8).

Poslední ze zkoumané trojice krypt, zbudovaných pod podlahou chrámu, byla krypta na západní epištolní straně. Na rozdíl od dvou předchozích (krypty pod oltářem a krypty ve východní boční lodi) nebyla tato od doby svého vzniku otevřena. Při jejím průzkumu 17. června 1998 byla zjištěna následující situace. Krypta měla rozměry 5,3×3,75 m, při-

2. Kostel sv. Františka Xaverského – profil sondy B v hlavní lodi.

čemž její delší osa byla přibližně ve směru sever–jih. Výška klenby krypty od úrovně její podlahy byla 1,85 m. Podlaha krypty byla pokryta vrstvou bahna (mocnost 0,12–0,15 m), na níž se nacházely rozptýlené kosterní pozůstatky a rozpadlé zbytky dřevěných rakví, vše pokryté vrstvou plísně, která také pokrývala stěny krypty a to až do výše 0,45 m. Vzhledem k této situaci byl pouze pořízen situační náčrt a provedena fotodokumentace. Podařilo se s jistou mírou pravděpodobnosti rozlišit pozůstatky celkem asi 19 pohřbených jedinců (obr. 4 – čísla v kroužku označují počet zjištěných lebek pohřbených jedinců, plné čáry vyznačují polohy zjištěných pohřbů s jejich případnou orientací, přerušované čáry vyznačují pouze předpokládané polohy dalších pohřbů). Další podrobnější průzkum nebyl vzhledem k možnému riziku zdravotního ohrožení na zákrok okresního hygienika prováděn. Kosterní pozůstatky byly pracovníky pohřební služby vyzvednuty (podle možností bylo dodrženo rozlišení podle pořízeného schématu) a po ukončení stavebních prací a úpravě krypty budou zde v tomto prostoru opět pietně uloženy (obdobný postup byl také realizován v případě krypty ve františkánském klášteře).

Pouze ve dvou případech, a to ve vrstvě k. č. 104 v sondě B a ve vrstvě k. č. 109 v sondě C, se podařilo při výzkumu získat nálezy archeologické povahy (keramika, železo, osteologický materiál). Z vrstvy k. č. 108 v sondě B se podařilo získat několik atypických zlomků pozdněstředověké keramiky, zdobených horizontálním žlábkováním (obr. 3 – tab. 8: 4, 6). Získaný archeologický materiál z k. č. 104 a 109 (keramika) představuje kolekci oxidačně vypalované hrnčiny cihlově červené barvy, na povrchu pokryté různobarevnou glazu-

rou. Typologicky jsou zde zastoupeny džbány, talíře, rendlíky a další druhy kuchyňské keramiky. Z železných předmětů se jedná především o prvky stavebního kování (hřeby, skoby, apod.). Celkově lze tento soubor zařadit do období konce 17. a průběhu 18. století (obr. 3).

Situace, zjištěná při pokládání zjišťovacích statických sond a průzkumu západní krypty, plně odpovídá poznatkům, které jsou o kostele sv. Františka Xaverského známy z písemných pramenů. Před vznikem stavby kostela bylo v těchto místech intenzivní osídlení vrcholného středověku, ostatně se jednalo o jižní frontu náměstí středověkého města (sonda B – vrstva k. č. 108). Vrstva k. č. 107 (sonda B) představuje pozůstatek rozsáhlých záplav, kterými bylo město v minulosti často postihováno. Do období 16. a počátku 17. století lze klást vrstvu k. č. 104, zjištěnou ve všech sondách. Ostatní vrstvy – k. č. 102 a 103 již souvisí se stavbou nynější kostela, přičemž existence vrstvy k. č. 109 (sondy C a D) nasvědčuje tomu, že kostel po svém dokončení byl postižen někdy na počátku 18. století požárem.

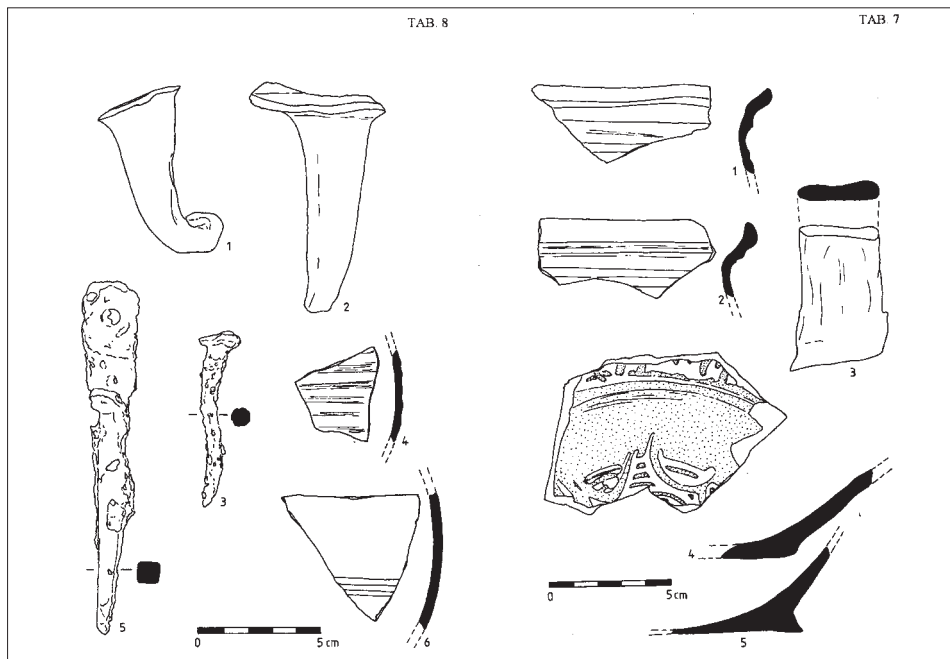
Zkoumaná krypta (stejně jako dvě předchozí) plně svou výstavbou a charakterem odpovídá obdobné stavební činnosti jezuitů, která proběhla pod velehradskou klášterní bazilikou v době velké barokní přestavby klášterního areálu za opata Silaveckého po roce 1681, což se plně shoduje s dobou výstavby kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti (Kohoutek 1997, 119).

Druhý, co do rozsahu podstatně rozsáhlejší průzkum, byl realizován v měsíci prosinci 1998 v prostoru chrámu Zvěstování Panny Marie v areálu františkánského kláštera (ZM 10: 25-33-17, 447 mm Z, 135 mm J).

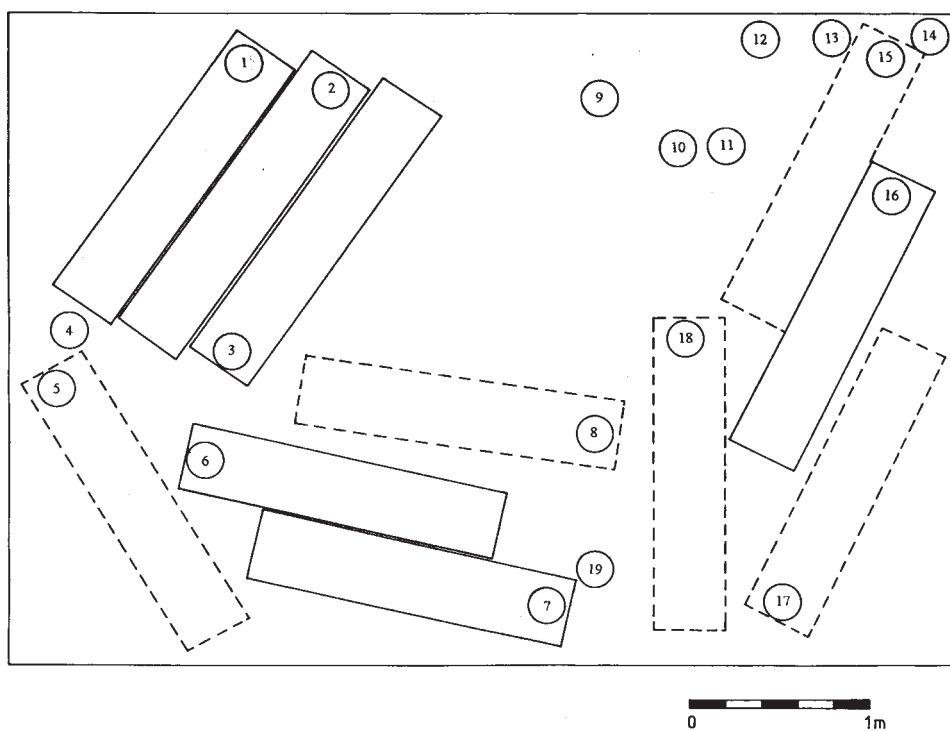
K prvnímu pokusu o založení kláštera tohoto řádu v Uh. Hradišti došlo snad již v roce 1333 (podnětem k jeho založení byla údajně světcova aktivní záchrana města při nepřátelském vpádu), ale tato iniciativa nakonec vyzněla naprázdno, přestože byla podporována samotným papežem (Eláš 1997, 109). Vlastní založení františkánského kláštera v Uh. Hradišti proběhlo tak až na sklonku 15. století, kdy byl znovu oživen vliv misijního působení ohnivého františkánského kazatele Jana Kapistrana. Přičinil se o to především varadinský biskup Jan Filipec, administrátor olomouckého biskupství a kancléř dvou panovníků – Matyáše Korvína a Vladislava Jagelonského. Oficiální založení uherskohradištského františkánského kláštera bylo provedeno na zasedání řádové kapituly v Nise v roce 1491. Pro stavbu kláštera získal biskup Jan Filipec pozemky tří městských parcel při severní obvodové hradbě města v blízkosti Staroměstské brány a kaple sv. Alžběty s městským špitálem (v současném městském katastru parcela č. 146/2). Jistou kuriozitou se stalo, že klášter byl stavěn v místě původní židovské ulice. Sám biskup dohlížel na realizaci stavby, neboť v roce 1492 ve Vratislavi vstoupil do františkánského řádu a hradištský klášter si vybral za místo posledního odpočinku, kde byl také v roce 1509 uložen (obr. 9, 10).

Další osudy kláštera byly dosti pohnuté, již ve druhé čtvrtině 16. století byli mniši nedostavěnou stavbu nuceni opustit pod vlivem šířící se reformace, vrátili se sice v roce 1605, ale nový stavební rozmach kláštera začal až po skončení stavovského povstání (hlavní etapa výstavby proběhla do roku 1636). Klášter však zůstával i nadále nedokončen a po velkém požáru v roce 1681 došlo k jeho radikální přestavbě, kdy byla také změněna jeho původní dispozice a jeho nová stavba se v podstatě dochovala až do současnosti. Při výzkumu referenta v roce 1990 v severním křídle ambitu byly objeveny základy původní pozdněgotické stavby, její rozsah upřesnil pak následující výzkum Slováckého muzea (Snášil 1991–1992, 119).

Pod celým areálem františkánského kláštera se nacházejí kulturní vrstvy z různých údobí existence osídlení na katastru města. Báze založení pozdněgotického kláštera, resp. úroveň jeho kamenných základů založených na dřevěných pilotech, byla nalezena v celkové hloubce 180–190 cm od úrovně současného povrchu. Pod ní se objevují kulturní vrstvy s nálezy 13.–15. století, tedy doba existence královského města, které překrývají poměrně výrazný sídlištní horizont z doby velkomoravské o mocnosti až 0,4 m (tato zjištění vyplývají z provedeného výzkumu v roce 1990). Teprve pod středohradištním osídlením je původní podloží, tvořené šedomodrymi jíly (silt), vzniklými naplaveninami řeky Moravy.

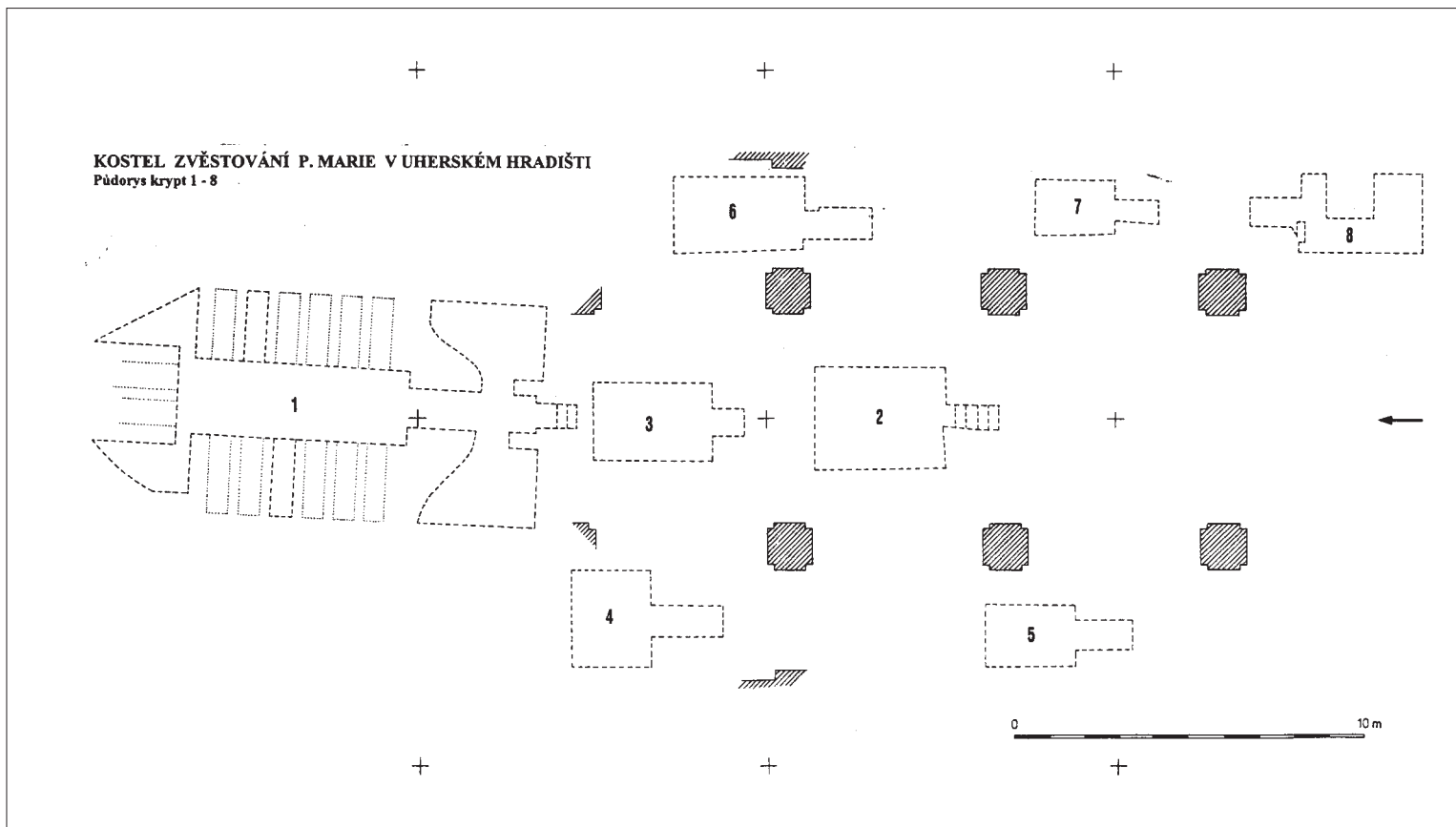

3. Archeologické nálezy z kostela sv. Františka Xaverského.

4. Kostel sv. Františka Xaverského – půdorys krypty 3 s pravděpodobnou lokalizací jednotlivých pohřbů.

153 5. Celkový půdorys kostela Zvěstování Panny Marie s lokalizací jednotlivých krypt.

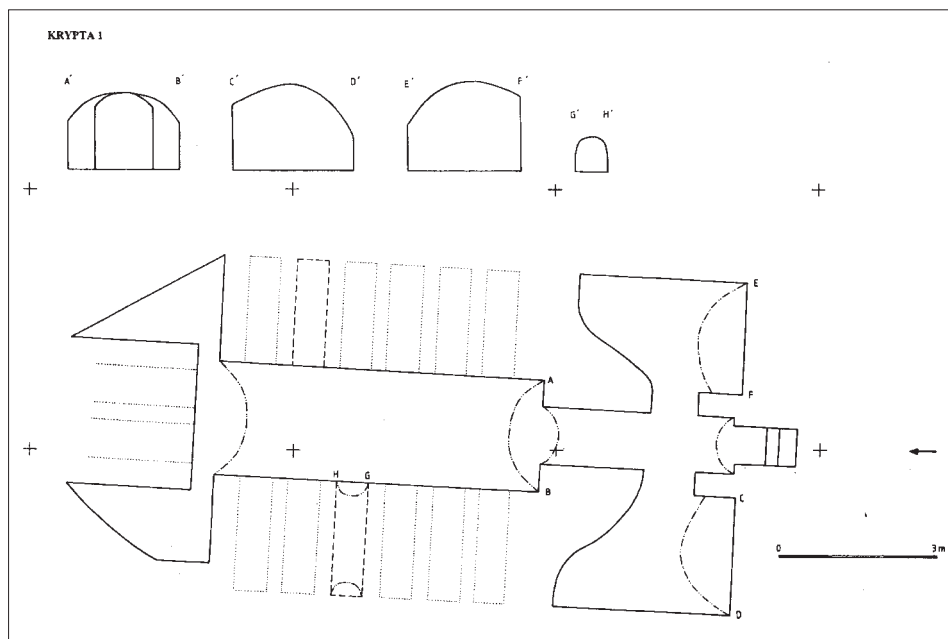
Výzkum, který proběhl v prosinci roku 1998 v hlavní lodi kostela Zvěstování Panny Marie františkánského kláštera, se zaměřil především na základě požadavku statika na odkrytí a zdokumentování jednotlivých krypt, které se nacházely pod dlažbou kostelní lodi a o jejichž existenci se částečně vědělo z písemných pramenů. Nebylo ale známo jejich umístění, ani jejich velikost. Po odstranění současné podlahy kostelní lodi se v hloubce 0,25 m od nivelety povrchu dlažby objevily jednotlivé krypty, resp. vstupy do nich (např. krypta 1, 2 a nebo 5), v dalším případě (krypty 6–8) bylo nutno prorazit klenbu (obr. 5). Zásyp mezi dlažbou kostela a klenbou jednotlivých krypt představovala žlutošedá písčitá hlína s úlomky malty, kamene a cihel – kontext č. 101, z níž se podařilo získat kolekci keramických nálezů z období 17. a 18. stol. V této úrovni se také podařilo objevit jednotlivé náhrobníky, které byly uloženy v jihozápadním a severozápadním rohu kostelní lodi, s výjimkou jednoho, který byl na severní straně lodi pod schody do sakristie. Tento náhrobník (Václav Něpr z Vojslavic) byl nalezen hned pod dlažbou, ostatní kameny v rozích kostelní lodi byly částečně překryty již zmíněnou vrstvou – k. č. 101 (proto se také uchovaly v relativně lepším stavu).

Krypta 1 – pod dlažbou presbytáře kostela, vstup ze západní strany (obr. 11). Po odbourání cihelné klenby nad vstupem zjištěn vchod o šířce cca 1,1 m. Délka vstupní partie je 1,5 m, vstupní schodiště má čtyři cihelné schody. Dále pokračuje vstupní chodba o délce 3,75 m a šířce kolem 1,2 m. Po obou stranách vstupní chodby jsou hned za vstupním schodištěm umístěny paralelně proti sobě dva boční výklenky, ve kterých byly zjištěny kosterní pozůstatky (v levém dvou jedinců, v pravém pouze jednoho). Rozměry obou výklenků jsou víceméně shodné: délka 3 m, šířka 2,2 m, šířka špalet vchodu 0,45 m (obr. 6). Obě prostory jsou stejně jako vstupní chodba zaklenuty cihelnou valenou klenbou. Za vstupní chodbou je zděná (cihly) omítnutá krypta s valenou klenbou o délce 6,75 m a šířce 2,2 m, výška zaklenutého prostoru od úrovně podlahy je 1,5 m. Podlaha je z cihelných dlaždic. Po obou stranách krypty je celkem 24 hrobových výklenků s jednotlivými pohřby, v čelní východní stěně jsou další čtyři (celkem bylo tedy v kryptě I uloženo 28 jedinců). Hloubka jednotlivých výklenků je cca 2,2 m, šířka cca 0,6 m, výška 0,6 m. Mezi jednotlivými nikami jsou mezery 0,3 m. Na východním konci krypty jsou dvě boční kapsy se vstupy o šířce 0,4 m (obr. 6), které byly zcela zaplněny kosterními pozůstatky. Odtud také pochází nález dvou spon, které patří mezi nemnohé exempláře svého druhu v inventáři hrobové výbavy druhé poloviny 17. a počátku 18. století na Moravě (Loskotová, v tisku).

Krypta 2 – je položena přibližně ve středu chrámové lodi. Vstupní otvor je opět zazděn jako v předchozím případě, cihelná klenba nad vstupem má mocnost 0,15 m. Za vstupním otvorem je situováno strmé cihlové schodiště, stejně jako v předchozím případě má čtyři stupně schodů, horní tři jsou zachovány, spodní stupeň je zcela zničen. Délka vstupní chodby je 1,5 m, šířka vstupu 0,75 m. Prostor krypty je zaklenut opět valenou cihlovou klenbou, podlaha z cihelných dlaždic (následkem povodně došlo v jejím středu k propadnutí). Rozměry cihel v dlažbě – 21×16×5,5 cm (jak se později ukázalo, byly tyto rozměry shodné i v dalších kryptách, kde se alespoň částečně podlaha uchovala). Délka krypty byla 3,75 m, šířka 2,95 m, výška klenby 1,5 m. Orientace delší osou ve směru V–Z. Po levé straně vchodu navrženy kosterní pozůstatky (obr. 12).

Krypta 3 – se nachází uprostřed hlavní chrámové lodi, přibližně ve středu mezi kryptou 1 a 2. Obdobný charakter jako u předchozích objektů. Je zaklenutá valenou cihlovou klenbou. Délka prostoru 3 m, šířka 2 m, vstup ze západní strany. Schody zůstaly dochovány pouze dva, ostatní jsou poškozeny. Východní stěna krypty je zcela poškozena (obr. 13). Kosterní pozůstatky navrženy po pravé straně vstupu, po povodni byly částečně rozptýleny.

Krypta 4 – je umístěna na levé evangelní straně v hlavní lodi kostela před oltářem. Přístup do krypty opět ze západní strany – sestupová rampa, dochovány dva schody. Objekt je zaklenut valenou cihlovou klenbou, přibližně kvadratického půdorysu (cca 3×3 m). Jižní nárožní část vstupního koridoru je zřícena, vstupní partie dochována v délce 1,5 m, šířka cca 1 m. V kryptě bylo zjištěno velké množství kosterních pozůstatků (na celé ploše) a zbytky

6. Půdorys krypty 1 v kostele Zvěstování Panny Marie (františkánský klášter) v Uh. Hradišti.

dřevěných rakví. Východní stěna krypty má základy z lomového kamene, jedná se vlastně o základové zdivo chrámové lodi z pozdní gotiky (obr. 14).

Krypta 5 – se nachází na levé straně chrámové lodi, blíže k hlavnímu vstupu (obr. 5). Vstup má ze západní strany, šířka vstupu 0,9 m. Rozměry objektu: délka 3 m, šířka 2 m. Zaklenutí valenou klenbou. V severní stěně krypty se opět objevilo základové kamenné zdivo – prvotní fáze výstavby kostela na přelomu 15.–16. století.

Krypta 6 – poloha v jihovýchodním rohu chrámové lodi. Vstupní chodba o délce téměř 2 m, šířka vstupu 0,9 m, schodiště nedochováno. Délka krypty 4 m, šířka 1,8 m. Náchází se zde opět velké množství rozptýlených kosterních pozůstatků. V místě vstupu je krypta přehrazena základem zdi z lomového kamene (výška základu 0,4 m, šířka 0,65 m), která buď souvisí se základem nosného pilíře chrámové lodi, a nebo je pozůstatkem starší zástavby v těchto místech před samotnou výstavbou kostela (zdivo se dochovalo v délce cca 2 m). V jižní stěně krypty jsou patrné zbytky dalšího kamenného základu o délce 1,4 m.

Krypta 7 – po pravé straně od hlavního vstupu přibližně ve středu delší osy při jižní stěně kostela. Vstup o délce 1 m a šířce 0,9 m je od vnitřního prostoru krypty oddělen cihlovou zídou (důvody statického zabezpečení). Rozměry vnitřního prostoru 2×1,5 m, valená klenba. Při jižní straně krypty zbytky kamenného základu 0,45 m, dochovaná délka 1,3 m. Krypta má dochovanou šedou omítku. Zjištěny kosterní pozůstatky pouze jednoho jedince.

Krypta 8 – jediná výjimka ze všech zkoumaných, vstup má z východní strany. Rozměry krypty 3,5×2,3 m, hned za vstupní částí je krypta předělána zděným pilířem (kombinace - kámen, cihla) ze statických důvodů. V západní stěně krypty dochován do výšky 1,65 m kamenný základ z pravidelně opracovaných kvádrů (základ západní stěny lodi?). V kryptě pozůstatky dvou jedinců in situ, u jednoho z nich nalezen měděný křížek, dále držadla rakví, apod. (obr. 15).

Krypta v předsíní kostela (9) – otevřen pouze vstup do krypty ze západní strany, celý objekt je zaplněn stavební sítí, jeho průzkum prováděn nebyl. Orientace krypty byla pravdě-

podobně delší osou ve směru sever–jih, nad vstupem bylo použito jako překladu fragmentu pískovcového renesančního portálu se znakem pětিলisté růže (znak pánů z Moravan).

Při průzkumu v kostele Zvěstování Panny Marie se také podařilo objevit několik náhrobních kamenů. Vcelku se jich dochovalo sedm, ostatní se dochovaly pouze ve fragmentech. V severozápadním rohu kostelní lodi na epištolní straně před chórem byly zjištěny následující náhrobníky. Jediný figurální náhrobník patří Mikuláši Hrdému z Klokočné, hejtmanu krále Matyáše Korvína, který byl v kostele pohřben v roce 1509 (obr. 16). Byl nevýznamného původu, ale ve službách uherského krále si získal významné postavení, byl například v letech 1487–1491 Korvínovým hejtmanem na Kroměříži a za své zásluhy získal na východní Moravě poměrně rozsáhlý majetek – panství Uherský Ostroh a Kunovice. Náhrobní kámen o délce 2,3 m a šířce 1,1 m zobrazuje v reliéfu postavu rytíře v téměř životní velikosti, oděnou ve zbroji s helmicí s odkrytým hledím na hlavě. V pravé ruce drží praporec s erbem, na němž je buvolí hlava s kruhem v nozdřích, v levici meč a přes ruku má zavěšen erbovní štít se stejným erbem (tento znak Mikuláše Hrdého je snadno zaměnitelný se znakem významného moravského rodu pánů z Pernštejna). Dále zde byl objeven náhrobek s heraldickým motivem, patřící Mikuláši Něprovi z Vojslavic, pohřbenému v klášteře v roce 1499. Na náhrobku o rozměrech 2,35×1,15 m je erb s cimbuřím, nad ním zavřený helm a snad znaky biskupa Filipce a pánů z Moravan, kteří byli s Něprou z Vojslavic spřízněni (obr. 17). Dále byl v těchto místech nalezen další náhrobní kámen s heraldickým znakem a fragment obdobného náhrobníku (určení bude provedeno až po následné konzervaci a restauraci nálezů). Pod schody do dnešní sakristie (část klášterního ambitu) na epištolní straně lodi byl objeven další náhrobník o rozměrech 2,6×1,2 m s heraldickým motivem (cimbuřím), náležející Václavovi Něprovi z Vojslavic, bratru Mikuláše Něpra, který zemřel patrně ve stejném roce. Tento Václav byl druhým manželem Zuzany, sestry biskupa Jana Filipce, a proto si Něprové z Vojslavic vybrali za místo posledního odpočinku právě klášter, založený tímto významným příbuzným. Další náhrobní kameny byly objeveny v jihozápadním rohu evangelijní strany kostelní lodi, také jejich určení a vyhodnocení bude provedeno až po jejich restaurování. Podle písemných pramenů byli v klášterním kostele uloženi kolem roku 1506 Sobek z Kornic a jeho synové, kolem roku 1507 Brigita z Kunovic a někteří další členové šlechtických rodů (za informace týkající se nově objevených náhrobníků děkují dr. B. Rašticové ze Slovákého muzea v Uh. Hradišti, která do příštího čísla tohoto sborníku připravuje podrobnější článek, vztahující se k tomuto tématu).

Celkovým rozbohem zjištěné situace lze dospět k následujícím závěrům. Komplex františkánského kláštera, včetně samotné stavby kostela Zvěstování Panny Marie, byl skutečně založen na konci 15. století, a to z iniciativy biskupa Jana Filipce. Místo stavby však již bylo osídleno od 9. století a prakticky nepřetržitě až do období 15. století. Pozůstatky starší stavební aktivity v těchto místech by mohly prezentovat základy kamenných zdí, patrných především v kryptě 6. Původní půdorys klášterního ambitu byl zachycen při výzkumu v letech 1990 a 1991 (Snášil 1991–1992, str. 126, obr. 1). Z této Filipcovy stavby se vlastně dodnes dochovala pouze loď s presbytářem kostela Zvěstování Panny Marie, jak potvrzují i současné nálezy pozdněgotických fresek v presbytáři (zde byly zjištěny i dva svěťící kříže z téhož období – obr. 18), na triumfálním oblouku a patrně i na východní stěně vlastní kostelní lodi. Za zmínku ještě stojí objev objektu oltářní kaple s hrobkou, která byla objevena v roce 1991 v prostoru dnešního rajskeho dvora františkánského kláštera. S největší pravděpodobností zde byly uloženy pozůstatky samotného zakladatele kláštera – biskupa Jana Filipce (Snášil 1991–1992, 120, 126). Výstavbu barokních krypt pod kostelem lze spojit s konečnou fází výstavby klášterního komplexu, zahájenou po roce 1700. Jedná se tak vlastně o období, kdy jsou budovány ve větším měřítku barokní krypty pod bazilikou na Velehradě, a také v novém hlavním farním uherskohradištském kostele sv. Františka Xaverského (poslední desetiletí 17. a počátek 18. století). S největší pravděpodobností byly ale krypty pod kostelem františkánského kláštera budovány postupně a nelze vyloučit,

7. Pohled na sondu B v kostele sv. Františka Xaverského, na profilu je patrné zřícené zdivo východní části krypty 1.

8. Pohled na sondu D v kostele sv. Františka Xaverského.

9. Kostel Zvěstování Panny Marie – pohled na západní průčelí s přistavěnou předsíní v roce 1736.

10. Kostel Zvěstování Panny Marie – presbytář od jihu, na podřímsí dochovány znaky biskupa Jana Filipce, Něprů z Vojslavic a pánů z Moravan.

11. Pohled od vstupu do prostoru krypty 1 v kostele Zvěstování Panny Marie.

12. Kostel Zvěstování Panny Marie – vstup do krypty 2.

13. Kostel Zvěstování Panny Marie – poškozená východní stěna krypty 3.

14. Kostel Zvěstování Panny Marie – vnitřní prostor krypty 4 po otevření.

15. Kostel Zvěstování Panny Marie – vnitřní prostor krypty 8, vzadu západní stěnu objektu tvoří základy chrámové lodi.

16. Kostel Zvěstování Panny Marie – náhrobek Mikuláše Hrdého z Klokočné.

17. Kostel Zvěstování Panny Marie – náhrobek Mikuláše Něpra z Vojslavic.

18. Kostel Zvěstování Panny Marie – malba světčího kříže v presbytáři.

že se na jejich množství také mohla podílet morová epidemie, která postihla naše země kolem roku 1715.

Roku 1716 vzniká nová krypta před samotným kostelem s kaplí sv. Rozálie (stavitelem byl hradištský měšťan Zelnícius), v roce 1736 byla zbudována krypta pod kostelní předsíní. Ve velké kryptě pod presbytářem se pohřbívalo ještě do sedmdesátých let 18. století (krypta 1). Podle všech známek bylo pohřbívání v kryptách ukončeno někdy na přelomu 18. a 19. století (snad následek josefinských reforem). Během průzkumu se ukázalo, že některé krypty nebyly od 18. století prakticky otevřeny, jednalo se např. o krypty 4, 5 a 7, jiné jako např. krypta 2 a 3 byly v minulosti již naopak zpřístupněny (dodatečné přemístění kosterních pozůstatků).

Za nejcenější přínos výzkumu v kostele Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti lze ovšem považovat objev jednotlivých náhrobních kamenů, z nichž především heraldické, a zvláště pak figurální náhrobník Mikuláše Hrdého z Klokočné, patří mezi nejlepší exempláře svého druhu v rámci jihovýchodní Moravy.

Celkově lze pak závěrem označit oba provedené záchranné výzkumy v kostelích sv. Františka Xaverského a Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti za velmi cenný přínos k poznání funerální architektury konce 17. a počátku 18. století v našich zemích. Zároveň se také potvrdila vysoká úroveň a význam zakladatelského díla biskupa Jana Filipce v případě františkánského kláštera (architektura, výzdoba), které ve své době nemělo v oblasti východní Moravy patrně obdoby.

Literatura:

El i á š , J., 1998: *Historický a stavební vývoj bývalého františkánského kláštera v Uherském Hradišti*. Slovácko XXXIX 1997, 109–122.

J ů z o v i , A. a V., 1958: *Uherské Hradiště*. Gottwaldov.

K o h o u t e k , J., 1997: *Nové objevy v areálu velehradského kláštera*. Slovácko XXXVIII 1996, 119–137.

L o s k o t o v á , I., v tisku: *Příspěvek k hrobové výbavě 17. a 18. století*. Pravěk 9, Brno.

P a v e l č í k , J., 1998: *Krypty v kostele sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti*. Malovaný kraj 5, 13.

S n á š i l , R., 1991–1992: *Zpráva o archeologických výzkumech a přírůstcích Slováckého muzea v roce 1991*. Slovácko XXXIII–XXXIV, 117–129.

PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. (n.1952), působí na Ústavu archeologické památkové péče Brno – expozitura Zlín. Zabývá se především středověkou fortifikační architekturou, v současné době provádí archeologické výzkumy na celém, území jihovýchodní a střední Moravy.

Die im Jahr 1998 unternommenen Untersuchungen der Barockgrüfte in der Kirche des heiligen Franziskus Xaverius und der Mariä Verkündigung-Kirche in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Die Untersuchungen von beiden Bauten wurden im Zusammenhang mit den von der katastrophalen Überschwemmung vom Juli 1997 verursachten Sanierungsarbeiten realisiert, wobei festgestellt wurde, daß in beiden Fällen das statische Gleichgewicht schwer beschädigt worden war. Als erstes wurde eine umfassende Rekonstruktion samt der statischen Sicherung in der Kirche des heiligen Franziskus Xaverius durchgeführt, wo einerseits einzelne Grüfte untersucht, andererseits die bereits im Mai 1998 vom Statiker beanspruchten Sondenprofile stratigraphisch ausgewertet wurden. Während des Dezembers 1998 wurde eine derartige Untersuchung in der Mariä Verkündigung-Kirche im Areal des Franziskaner Klosters realisiert.

Die dem heiligen Franziskus Xaverius geweihte Jesuitenkirche in Uherské Hradiště wurde im 17. Jahrhundert parallel mit dem Kloster erbaut. Nachdem das Pflaster im Domschiff entfernt worden war, wurden insgesamt drei Gräfte aufgedeckt und vier Sonden installiert. Was die Sonden sowie die Untersuchungen von einzelnen Gräften gezeigt haben, entspricht völlig den aus schriftlichen Quellen überlieferten Erkenntnissen über die Kirche des heiligen Franziskus Xaverius. Bevor die Kirche erbaut wurde, hatte sich an der Stelle eine massive Siedlung des Hochmittelalters befunden, übrigens handelte es sich um die Südfront des mittelalterlichen Stadtplatzes (Sonde B – Schicht bzgl. Nr. 108). Die Schicht bzgl. Nr. 107 (Sonde B) stellt Überreste der umfangreichen Überschwemmungen dar, durch welche die Stadt in der Vergangenheit häufig betroffen wurde. Die in allen Sonden vorhandene Schicht bzgl. Nr. 104 ist in die Zeit des 16. und Anfang des 17. Jahrhunderts zu setzen. Die anderen Schichten – bzgl. Nr. 102 und 103 hängen bereits mit dem jeweiligen Kirchenbau, wobei das Vorhandensein der Schicht bzgl. Nr. 109 (Sonden C und D) läßt erkennen, daß die Kirche nach ihrer Beendigung um den Anfang des 18. Jahrhunderts herum von einem Brand getroffen wurde.

Die erforschten Gräfte entsprechen durch ihren baulichen Charakter vollkommen der ähnlichen Bautätigkeit von Jesuiten, die unter der Klosterbasilika von Velehrad nach 1681, zur Zeit des großen barocken Umbaus vom Klosterareal unter dem Abt Silavecký ausgeübt wurde, was mit der Zeit des Aufbaus von der heiligen Franziskus Xaverius Kirche in Uherské Hradiště genau übereinstimmt.

Die vom Statiker beauftragte und im Dezember 1998 im zentralen Schiff der Mariä Verkündigung-Kirche beim Franziskaner Kloster realisierte Untersuchung konzentrierte sich vor allem auf das Aufdecken und Dokumentieren einzelner Gräfte, die sich unter dem Pflaster des Kirchenschiffs befanden und deren Existenz zum Teil von schriftlichen Quellen bekannt war. Weder die Lage noch das Ausmaß der Gräfte waren jedoch bekannt. Insgesamt wurden hier acht Gräfte entdeckt, und zwar im Raum des Domschiffes und in paralleler Position, wobei vor allem die unter dem Presbyterium situierte Gruft 1 für ihre Disposition zu den umfangreichsten derartigen Kunstdenkmälern Ostmährens gehört. Vermutlich können sie im Rahmen eines umfangreichen Wiederaufbaus des Klosters nach 1700 erbaut worden sein.

Bei der Untersuchung ist es auch gelungen, einige Grabsteine zu entdecken, von denen die besterhaltenen Mikuláš Hrdý von Klokočná, dem Hauptmann des ungarischen Königs Matyáš Korvín, angehören, weitere dann dem Geschlecht Něpr aus Vojslavice, das mit dem Gründer des Klosters, dem Bischof von Varadín Jan Filipec verwandt war, der hier im Jahr 1509 auch begraben wurde.

Der Franziskaner Klosterkomplex, einschließlich des Kirchengebäudes der Mariä Verkündigung-Kirche wurde tatsächlich am Ende des 15. Jahrhunderts aus Initiative des Bischofs Jan Filipec gegründet. Das für den Bau bestimmte Gelände war jedoch seit dem 9. Jahrhundert und praktisch bis in das 15. Jahrhundert kontinuierlich besiedelt. Die besonders in der Gruft 7 bemerklichen Fundamente der Steinmauern an dieser Stelle können Reste der älteren Bauaktivität bezeugen. Der ursprüngliche Grundriß des Kreuzgangs wurde anhand der Forschungen in den Jahren 1990 und 1991 festgestellt. Von diesem Filipec-Bau ist bis heute eigentlich nur das Kirchenschiff samt dem Presbyterium der Mariä Verkündigung-Kirche erhalten geblieben, was auch spätgotische Fresken beweisen, die jeweils im Presbyterium, am Triumphbogen und anscheinend auch an der östlichen Kirchenmauer lokalisiert gefunden worden sind. Erwähnt zu werden verdient auch die 1991 im Raum des heutigen Paradieshofs im Areal des Franziskanerklosters gefundene Altarkapelle mit der Gruft. Höchstwahrscheinlich waren hier die sterblichen Überreste des Klostergründers, Varadíner Bischofs und Administrators der Olmützer Diözese Jan Filipec beigesetzt worden. Der Bau der Barockgräfte unter der Kirche und die Schlußaufbauphase des Klosterkomplexes, mit dessen Aufbau nach 1700 begonnen wurde, können parallel verlaufen sein. Es handelt sich eigentlich um diejenige Zeitspanne, in der die meisten Barockgräfte unter der Basilika von Velehrad und auch in der neuen Pfarrkirche des heiligen Franziskus Xaverius von Uherské Hradiště (letztes Jahrzehnt des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts) gebaut wurden. Die Gräfte unter der Klosterkirche der heiligen Franziskus Xaverius scheinen jedoch höchstwahrscheinlich nacheinander gebaut worden sein, wobei nicht auszuschließen ist, daß deren Anzahl auch die Pestepidemie von 1715 beeinflußt haben kann.

Als wertvollster Beitrag zur Forschung im Objekt der Mariä Verkündigung-Kirche in Uherské Hradiště kann allerdings der Fund einzelner Grabsteine angesehen werden, von denen vor allem die

heraldischen und insbesondere der Figuralgrabstein von Mikuláš Hrdý von Klokočná zu den besten derartigen Exemplaren im südostmährischen Bereich zählen.

Zum Schluß können die beiden durchgeführten Rettungsuntersuchungen in den Kirchen des heiligen Franziskus Xaverius und der Mariä Verkündigung in Uherské Hradiště als sehr kostbare Beiträge zur Erkenntnis der Funeralarchitektur vom Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts in unseren Ländern ausgewertet werden. Gleichzeitig ist im Fall des Franziskanerklosters (Architektur, Ausschmückung) auch ein hohes Niveau und Bedeutung des Gründerwerkes vom Bischof Jan Filipec bestätigt worden, das in seiner Zeit im ostmährischen Gebiet vermutlich ohnegleichen einzigartig war.

The Prospecting of Baroque Crypts in the St. Francis Xaverius and Annunciation churches in Uherské Hradiště in 1998

A b s t r a c t

The prospecting at both sites was carried out as a part of rescue and reconstruction works, which followed the catastrophic flood of July 1997. The flood had seriously damaged the static stability of both buildings. The St. Francis Xaverius church had undergone the reconstruction along with static reinforcement as the first. Here, the individual crypts were prospected and evaluation of probe profile stratigraphy was carried out. The probes were excavated already in May 1998 upon the request of a static. In the Annunciation church (a part of the Franciscan monasterial complex), the prospecting was carried out in December of the same year.

The Jesuit church consecrated to St. Francis Xaverius was built in Uherské Hradiště along with a monastery in the 17th century. After the paving of the church floor had been removed, three crypts were uncovered and four test probes were excavated. The facts gained from the probes and the uncovered crypts fully correspond with those that were preserved in the written form. Before the church was built, there had been dense medieval settlement in that location – after all, it was the south face of a medieval town square (probe B – layer No. 108). The layer No. 107 (probe B) is a reminder of extensive floods which struck the town frequently in the past. The layer No. 104, found in all probes, could be dated at the break of 16th and 17th centuries. The other layers – No. 102 and 103 – are already related to the building of the church. The layer No. 109 (probes C and D) seems to suggest that the church suffered a fire after its finishing sometime in the early 18th century.

The architecture and general character of the examined crypts corresponds with similar constructional activities of the Jesuits in the Velehrad basilica during the great baroque reconstruction of the monasterial complex there. This reconstruction took place in the time of abbot Silavecký after 1681, i.e. at the same time that the St. Francis Xaverius church in Uherské Hradiště was being built.

The prospecting that took place in the main nave of the Annunciation church, a part of the Franciscan monasterial complex, in December 1998 was carried out upon a static's request. Its purpose was to uncover and document individual crypts under the paving of the nave floor and existence of which was mentioned in some written sources. However, neither their location nor the size was known. The total of eight crypts were uncovered in the main nave and parallel naves. The crypt 1 under the presbytery especially belongs to the largest monuments of the kind in the east Moravia. The crypts were probably built during extensive reconstruction in the early 18th century.

The prospecting also yielded finds of several tombstones. The best preserved of them belongs to Hungarian king Matthias Corvinus' hetman Mikuláš Hrdý of Klokočná. Another one belongs to the Něpr family of Vojslavice, the relatives of Jan Filipec, the monastery founder and the bishop of Varadín who was buried here in 1509.

The complex of Franciscan monastery including the actual building of the Annunciation church was in fact founded in the late 15th century thanks to bishop's Filipec's initiative. However, the site had been settled since the 9th century constantly through the 15th century. The remains of older constructional activities here could be the groundwork of stone walls, most apparent in the crypt 6. The original ground plan of the monastery cloister was captured during the research in 1990 and 1991. Of

this Filipec's building, only the nave with the presbytery of the Annunciation church were preserved. This seems to be proven also by the recent finds of late gothic frescos in the presbytery, on the arch of triumph and possibly also on the east wall of the nave itself. We should also mention the find of an altar chapel with a tomb, which was uncovered in 1991 in today's monasterial "yard of paradise". It is highly probable that in this tomb, the remains of the monastery's founder – Jan Filipec, the bishop of Varadín and the archbishopric of Olomouc administrator - were stored. The construction of baroque crypts under the church can be related to the final phase of the monasterial complex construction launched approx. in 1700. In the same time, many crypts were also built under the Velehrad basilica as well as the new parish church consecrated to St. Francis Xaverius (the last decade of the 17th and early 18th centuries). However, it is highly probable that the crypts under the Franciscan monastery church were built one at a time and we cannot exclude assumption that their number was influenced by the plague epidemic that hit the Czech lands around 1715.

However, the most valuable assets of the prospecting in the Annunciation church in Uherské Hradiště are the finds of tombstones. The heraldic ones, namely the figural tombstone of Mikuláš Hrdý of Klokočná rank among the most notable objects of this kind in southeast Moravia.

In general, both rescue prospecting researches in the St. Francis Xaverius and Annunciation churches in Uherské Hradiště proved to be a very valuable contribution to the knowledge of late 17th and early 18th century funeral architecture in the Czech lands. Also, the importance and brilliance of the founder's Jan Filipec's work was acknowledged. Especially the architecture and decoration of the Franciscan monastery were unparalleled at the time in the region of east Moravia.

PHDR. JANA VIGNATIOVÁ, CSc. UŽ NENÍ MEZI NÁMI

V prvních zářijových dnech posledního roku druhého tisíciletí nás všechny překvapila smutná zpráva. Ve věku nedožitých 63 let dne 1. září 1999 odešla z tohoto světa paní Jana Vignatiová, dlouholetá pedagogická pracovnice Masarykovy univerzity v Brně, archeoložka bytostně spjatá s hradiskem na Pohansku u Břeclavi.

Jana Vignatiová se narodila 24. 4. 1937 v Ostravě, avšak své dětství a mládí prožila v Uherském Hradišti. Její otec byl významným představitelem zdejší nemocnice a ona sama zde navštěvovala jak základní, tak i střední školu. Po maturitě postoupila na filozofickou fakultu brněnské univerzity, kde vystudovala prehistorii a národopis. Po absolutoriu v roce 1960 zůstala na univerzitě a začala zde pracovat jako dokumentátorka. Její nesporné pedagogické vlohy a smysl pro komunikativnost našly uplatnění o něco později, když se stala odbornou asistentkou na katedře archeologie filozofické fakulty. Jako vědecká pracovnice spojila své jméno a úsilí natrvalo s Pohanskem u Břeclavi, kde po boku prof. dr. Bořivoje Dostála (do roku 1994) pracovala až do svého odchodu na odpočinek v roce 1998. Výrazně se spolupodílela na uvedení Pohanska, tohoto významného velkomoravského hradiska, do povědomí široké laické veřejnosti i odborných kruhů nejen u nás, ale i v zahraničí. Bylo tomu tak i proto, že promptně publikovala v terénu získané poznatky v celé řadě studií a spoluutvářela výstavy a expozice s tematikou „svého“ hradiska, poslední ještě v roce 1998 na loveckém zámečku v samém centru naleziště. V polovině 70. let řídila terénní výzkum na jižním předhradí, který byl tehdy jedním z nejrozsáhlejších na Moravě. Byl vyvolán stavbou dyjského protipodvodňového kanálu a došlo při něm k získání početného souboru nálezů. Z pera Jany Vignatiové se mu dostalo monografického zpracování v knize *Břeclav-Pohansko II., slovanské osídlení jižního předhradí*, vydané v Brně v roce 1992. Autorka v ní m.j. dokládala svoji teorii, že Pohansko bylo stálým sídlem vojenské družiny velkomoravských knížat. Tato publikace do jisté míry završila významnou kapitolu v archeologickém bádání na hradisku Pohansko u Břeclavi.

Jana Vignatiová byla velmi dobrou organizá-

torkou, o čemž mimo jiné svědčí i to, že dlouho pracovala jako vedoucí sekce České společnosti archeologické, která se zabývala dějinami archeologie. I díky ní se odborné komise pořádané na Pohansku nesly v duchu přátelského porozumění a my, co jsme se jich účastnili, jsme se jich účastnili rádi. Ona sama naopak ráda vzpomínala na dobu prožitou v Uherském Hradišti a na své tamní přátele. Byla hluboce chápatelým člověkem, ochotná vždy konzultovat věci odborné i vyslechnout problémy rázu osobního. Byla také přátelská, což by mohlo dosvědčit mnoho kolegů a studentů, kteří ji rádi navštěvovali v její pracovně na filozofické fakultě, v kanceláři na Pohansku a ti dobří i doma. Vždy si budu cenit toho, že jsem mohl patřit k těm dobrým.

Čest památce Jany Vignatiové !

Luděk Galuška

VELKÁ MORAVA MEZI VÝCHODEM A ZÁPADEM

„Pilná ruka archeologa odkryla už mnoho ze slovanské kultury, leč mnohé je ještě skryto v zemi“, řekl v rámci své přednášky na třetím poválečném Historickém sjezdu archeologů, prehistoriků a museologů Československa konaném v Uherském Hradišti ve dnech 25. až 29. září 1948 významný slavista Jan Eisner. Měl pravdu. Doba mezi oběma světovými válkami skutečně přinesla řadu významných objevů a nálezů, objevily se první pokusy o jejich syntetická vyhodnocení. Byla známa a zkoumána hradiska jako např. sv. Kliment u Osvětiman i pohřebiště jako Strážovice, Bojkovice, Buchlovice, Hluk, Vranovice či Blučina, jejichž valy a násypy neunikly pozornosti místních amatérských archeologických nadšenců. Naopak svoji pravou podobu zatím nepoodhalila Nitra a Bratislava, lužní lesy a úrodná pole jižní Moravy dosud skrývaly bohatství Mikulčic a Břeclavi-Pohanska i mnoha dalších dnes významných nalezišť. V dočasném zapomnění nejen historiků, nýbrž i všech regionálních pracovníků organizovaných tehdy v rámci vlastivědných a historických spolků zůstával Nevěřilův objev z roku 1911. Šlo o základny kostela v katastru Modré u Velehradu a bylo tomu tak proto, že sám nálezcce nedoložil jeho stáří. Ostatně podobných problematičtějších nálezů s nejistou datací existovalo v té době několik

1. Členové čestného předsednictva konference „Velká Morava mezi východem a západem“ při jejím zahájení 28. 9. 1999 v Galerii Slováckého muzea. Foto L. Chvalkovský, 1999.

2. Účastníci konference uctili památku Viléma Hrubého položením květin k jeho hrobu na staroměstském hřbitově. Foto L. Chvalkovský, 1999.

(např. zbytky kostela na hradisku sv. Klimenta). Naopak PhC. Vilém Hrubý, 1. září 1948 nově jmenovaný vedoucí archeologických výzkumů ve Starém Městě, ukázal účastníkům Historického sjezdu prvních 10 právě objevených „poválečných“ kostrových hrobů z pohřebiště „Na Valách“, které však už bylo díky velkému úsilí Antonína Zelnitia veřejnosti u nás i ve světě dobře známo. Dr. Josef Poulík z brněnské pobočky SAÚ zase představil svoji „čerstvou“ knihu *Staroslovanská Morava* a dopisoval *Jižní Moravu – zemi dávných Slovanů*. Naše slovanská archeologie se prostě na sklonku 40. let nadechovala k mohutnému náporu. Čekaly ji významné objevy, které výrazně pozměnily vžitě názory na kulturní úroveň starých Moravanů.

Začalo jaro 1949 a kustod prehistorického oddělení brněnského Moravského muzea, bývalý uherskohradištský učitel a posléze pracovník Slovákého muzea, Vilém Hrubý zahajoval ve Starém Městě „Na Valách“ svoji druhou výkopovou sezonu. Tušil, že by mohla být výjimečná. „V centru pohřebiště asi bude nějaká svatyně, snad kostel nebo kaple“, zapsal si už v roce 1948. Výzkum nekropole pokročil západně od jámy bývalého Klečkova písečníku a přesouval se od valu směrem k jihu, blíže k Jezuitské ulici, do míst, kde je dnes budova Památníku Velké Moravy. Neustále přibývalo kostrových hrobů mnohdy s bohatými nálezy celky, uložených nezdělaných etážovitě nad sebou, stále přibývalo i úlomků malty. Těm ovšem zpočátku nebyl přiřkládán větší význam, neboť zbytků středověkých staveb bylo na lokalitě objeveno několik. Až teprve detailní rozbor malt doložil mezi nimi značnou diferenciaci a naznačil možnou existenci zděného omítnutého objektu z doby trvání pohřebiště. Avšak předpoklad, že budou odkryty jeho kamenné základy, se nepotvrzoval. Stále se objevoval jenom pás sypké kamenné drti. Teprve snížením úrovně povrchu v okolí tohoto pásu se dospělo k významnému zjištění, že totiž onen pás představuje negativní výplň základové rýhy maltovokamenné stavby, takže jeho průběh vlastně vytyčuje její přibližný půdorys (kámen z původní stavby byl druhotně používán v období středověku a novověku). Onou stavbou byl kostel tvořený obdélníkovou lodí o vnějších rozměrech 850×725 cm a podkovovitou apsidou o rozměrech 500×425 cm, s 80 až 90 cm širokými a 60 až 80 cm hlubokými základy. Ihned, dne 17. června 1949, byla k objevu svolána odborná komise, které předsedal doc. dr. Jaroslav Böhm, ředitel

Státního archeologického ústavu v Praze. V protokolu z této památné komise, která dokonce neunikla ani pozornosti tehdejších filmových kamer, je uvedeno, že „byla objevena nejstarší křesťanská kultovní stavba na území ČSR, která se váže k pokřesťanění Velké Moravy v době po příchodu slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje“. Sám Vilém Hrubý byl Böhmem o něco později označen jako „průkopník v objevování velkomoravské architektury“. Můžeme doplnit, že kostel „Na Valách“ byl postaven někdy okolo poloviny 9. století na už existujícím pohřebišti, že v nadzemní části bylo jeho kamenné zdivo kombinováno s dřevěnými komponenty, že stěny byly omítnuty, obíleny a kolorovány, že interiér byl opatřen litou maltovou podlahou na kamenném podkladě, a že střecha sestávala z hlíněných vypalovaných tašek, prejzů a ozdobjích hřebenovek.

Uplynuly tři měsíce od objevu „Na Valách“ a zraky odborné i laické veřejnosti se opět upíraly ke Starému Městu. Předcházel tomu korespondenční lístek, na kterém Antonín Zelnitius oznamoval do Brna, že v poloze „Špitálky“, v jihozápadním cípu obce nad meandrem řeky Moravy, ničí bagr kostrové hroby a „jakési rumišť“. Na staveništi ihned přijel Josef Poulík a po jeho ohledání přistoupil dne 12. září k zahájení záchranného výzkumu. Už 7. října pak mohli členové odborné komise vyslovit závěr, že byly objeveny základy kostela z doby cyrilometodějské misie, který měl charakter byzantské církevní architektury. Za užití Hrubým objevené archeologické metody byl Poulíkem zjištěn stavebně složitější půdorys sálového kostela se třemi dvojicemi opěr pro sloupy, které zřejmě nesly věž, na západní straně s obdélníkovitým přístavkem se dvěma vchody interpretovaným jako nartex. Nartexy jsou spojovány s místy výuky mnichů-katechumenů. Z okolního pohřebiště pochází kolekce honosných šperků, mezi nálezy se objevila i stříbrná plaketka s motivem jezdce s dravým ptákem, známý „Sokolník“. Poslední odborná komise se ve Starém Městě sešla 4. září 1950. Tím se uzavřela první etapa v objevování velkomoravské architektury. Byl v ní udán směr, kterým se ubíraly následující výzkumy v Mikulčicích, Břeclavi-Pohansku, Uherském Hradišti-Sadech a také v Modré u Velehradu. Tam, po revizním průzkumu základových rýh a zejména pak po objevu okolního velkomoravského pohřebiště, mohl Vilém Hrubý konečně i tento nález začlenit do rámce architektury spojené svými počát-

3. Účastníci konference v nově opraveném kostele sv. Michala s moderně pojatou prezentací částí základové zdiva velkomoravské rotundy. Foto L. Chvalkovský, 1999.

4. Prohlídka Památníku Velké Moravy ve Starém Městě, ve kterém byla zároveň zahájena výstava „Meč – symbol moci, cti a odvahy“. Foto L. Chvalkovský, 1999.

ky s dobou prvotní christianizace, tedy s 9. stoletím.

Objev staroměstských kostelů „Na Valách“ a na „Špitálkách“ je oprávněně považován za významný mezník v dějinách naší archeologie. Pozměnil pohled na úroveň křesťanství doby Metodějovy a také na kulturní úroveň našich předků. Ani dnes, s odstupem padesáti let, neztrácí na významu. Spolu s dalšími objevy představuje pádný argument v naší diskusi s některými západoevropskými a zámořskými historiky, kteří svoji kariéru spojili s dokazováním tzv. balkánského původu Velké Moravy. Šlo o počín, který zdůraznil a stále zdůraňuje význam Velké Moravy v procesu konstituování nejen české státnosti, nýbrž i státnosti našich nejbližších sousedů, především Slováků.

Vzpomenutí padesátého výročí objevu staroměstských kostelů se stalo hlavním důvodem, proč vrcholné vědecké instituce Moravy, Archeologický ústav AV ČR Brno, Masarykova univerzita Brno, Moravské zemské muzeum Brno a Slováké muzeum Uherské Hradiště ruku v ruce s Okresním úřadem a městem Uherské Hradiště a městy Kunovice a Staré Město přistoupily ve dnech 28. 9.–1. 10. 1999 k uspořádání slavnostního zasedání a mezinárodní vědecké konference *Velká Morava mezi východem a západem*. Toto spojení, projednávaná tematika a zájem více než pěti desítek vědců z devíti evropských zemí byly důvodem, že celou akci zaštítily Kancelář prezidenta ČR a že samotný Václav Havel jednání konference dne 29. 9. navštívil a pozdravil se s účastníky. Jako členové čestného předsednictva konference zasedali např. olomoucký arcibiskup a metropolita Moravy Msgr. Jan Graubner, 1. náměstek ministra kultury ČR ing. Zdeněk Novák, senátor horní sněmovny Parlamentu ČR ing. Jaroslav Petřík, člen předsednictva AV ČR dr. Vladislav Herold, CSc., ředitel MZM Brno dr. Petr Šuleř, ředitel AÚ AV ČR v Brně dr. Pavel Kouřil, CSc., vedoucí ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno doc. dr. Zdeněk Měřinský, CSc., přednosta OkÚ Uherské Hradiště ing. Ivan Palacký a starostové ing. Ladislav Šupka, ing. Jiří Deml a František Slavík a ředitel Slovákého muzea dr. Ivo Frolec. Po úvodních zdravicích a hodnotících přednáškách, v závěru prvního dne konference, uctili účastníci na staroměstském hřbitově památku Viléma Hrubého položením květin k jeho hrobu. Potom navštívili nově opravený kostel sv. Michala s moderně pojatou prezentací části zá-

kladového zdiva velkomoravské rotundy a následně si prohlédli Památník Velké Moravy se základy kostela „Na Valách“, ve kterém byla zároveň stavnostně zahájena výstava *Meč – symbol moci, cti a odvahy*. Po celou dobu byl průvodcem účastníků dr. Luděk Galuška, CSc. z MZM Brno, vedoucí výzkumů ve Starém Městě.

Samotná jednání vědecké konference pak probíhala po tři následující dny v krásných prostorách Galerie SM (proběhla v nich i tisková konference prezidenta Václava Havla). Aby však nebylo té vědy až přespříliš, byly jednací dny citlivě kombinovány s přátelskými setkáními pořádanými starosty pořadatelských měst a přednostou OkÚ, při nichž se účastníci blíže seznámili nejen se samotnými městy, ale i s celým uherskohradištským regionem.

Vědecká stránka konference byla zvýrazněna skutečností, že se pro rok 1999 jednalo o nejvýznamnější výstup mezinárodního programu Moravia Magna kladoucího si za cíl komplexní zpracování kulturního dědictví států střední Evropy. Kromě České republiky na něm participují Slovensko, Maďarsko, Polsko a Rakousko. Program konference byl proto naplánován tak, aby všichni zúčastnění odborníci našli ve svých přednáškách styčné body s problematikou Velké Moravy – tedy nejen architektury – popř. vyšli z raně středověkého vývoje 8.–10. století v rámci evropského prostoru. A tak prof. V. V. Sedov z Moskvy vyhodnotil nálezy velkomoravského charakteru z Ukrajiny a Ruska, přičemž doložil, že východní Slované vždy s úctou hleděli k Dunaji a lačně vstřebávali kulturní vymoženosti střední Evropy. Bulharka doc. S. Angelová zase prezentovala nové nálezy z balkánských pohřebišť, mezi nimiž se objevily i takové, jež lze vztáhnout k vývoji na našem území. Prof. L. Leciejewicz z polské Wroclawi přednášel o vykopávkách církevní architektury v severní Itálii a prof. J. Henning z univerzity ve Frankfurtu nad Mohanem představil výsledky práce své expedice v centru raně bulharského státu v Plisce. Výzkumy slovanských hradisek na severu Rakouska shrnula ve svém vystoupení prof. S. Felgenhauer-Schmidtová z Vídně, zatímco výzkumy hradisek v polské části Slezska představil dr. M. Jaworski. Slovenskou stranu zastupovala např. prof. T. Štefanovičová, objevitelka velkomoravské baziliky na Bratislavském hradě, která přednášela o architektuře Velké Moravy a jejím postavení v rámci souvěké Evropy. Dr. M. Hanuliak z AÚ SAV v Nitře zase představil nově objevený

5. Uvítání prezidenta republiky Václava Havla ředitelem Slovákého muzea Ivo Frolcem před budovou Galerie Slovákého muzea. Foto L. Chvalkovský, 1999.

6. Tisková konference prezidenta Václava Havla proběhla v prostorách Galerie Slovákého muzea. Foto L. Chvalkovský, 1999.

kostelík ze Skalky, dr. D. Staššíková vybrala nálezy z jí zkoumaných pohřebišť na Pováží, které vykazují evidentní vazby na naše významná naleziště v Pomoraví, dr. V. Turčan hovořil o gombících a dr. P. Bednár představil současný pohled na Nitru 9. století, jenž ovšem příliš nekorrespondoval s pohledy slovenských „národovských“ historiků. Nejčastějším diskutujícím byl generální ředitel SNM v Bratislavě prof. M. Kučera. Z českých vědců uvádíme alespoň přednášky významného historika a byzantisty, ředitele Slovanského ústavu AV ČR v Praze dr. V. Vavřína o Velké Moravě a jejím postavení mezi východem a západem, dále dr. J. Frolíka o nejstarší církevní architektuře Pražského hradu a dr. M. Šolleho, současného nestora českých slovanistů a objevitele Staré Kouřimi, který komplexně pojednal o Čechách doby velkomoravské. Mezi účastníky nechyběli ani dr. M. Lutovský, dr. N. Profantová, dr. I. Boháčová, dr. J. Čiháková, dr. D. Třeštík a dr. M. Žemlička. Z domácí moravské problematiky vyšli např. dr. B. Kavanová, když představila nálezy interpretované jí jako 12. kostel v Mikulčicích, doc. B. Klíma, který prezentoval své nejnovější velkomoravské nálezy ze Znojma, dr. J. Bláha, který dokládal stále se zvětšující význam Olomouce v době Velké Moravy, Mgr. J. Macháček, hovořící v podstatě o tomtéž, avšak v souvislosti s Pohanskem u Břeclavi, a konečně dr. L. Poláček, který obsáhle představil užití přírodovědných metod v archeologii, zejména pak výsledky dendrochro-

nologické laboratoře v Mikulčicích. Problematiku center Velké Moravy si ve svém příspěvku vytýčil doc. Z. Měřínský, dr. P. Kouřil zase rozebíral zvláštní, v našem prostředí prozatím nepříliš častý typ ostruh nalezený nedaleko Olomouce. Dále přednášeli např. dr. D. Frolíková a dr. Č. Staňa. Vše uzavřel dr. R. Snášil, když uvedl několik inspirujících otázek souvisejících s počátky architektury na území Uherského Hradiště. Představení „domácí“ staroměstsko-uherskohradištské aglomerace se v samém úvodu ujal dr. L. Galuška, který také doprovázel vesměs zahraniční účastníky při návštěvě Sadské výšiny, kde jim přímo na místě prezentoval názory na vývoj a vznik tohoto významného křesťanského centra, snad sídla arcibiskupa Metoděje.

Celou akci zhodnotil ve svém závěrečném vystoupení prof. Lech Leciejewicz. Vyzvedl velký zájem představitelů orgánů místní správy (jinde ne příliš běžný) a výbornou organizaci konference, která v převaze spočívala na bedrech pracovníků Slováckého muzea. Konstatoval dále, že se vhodně podařilo skloubit archeologii regionálního charakteru s problematikou dotýkající se a hodnotící problémy širšího evropského prostoru. Vyjádřil pevné přesvědčení, že se chystaný konferenční sborník stane významným dokladem o stavu slovanské archeologie ve střední Evropě na přelomu 2. a 3. tisíciletí. V to doufáme i my a zároveň věříme, že dobrá věc se zdařila.

Luděk Galuška

HISTORIE

USAZOVÁNÍ A DIASPORA ROMŮ NA SLOVÁCKU (OD KONCE 18. DO ZAČÁTKU 19. STOL.)

Ctibor Nečas, Filozofická fakulta MU, Brno

Ve slováckých obcích se usazovali příslušníci romských velkorodin, o čemž svědčí statistické údaje v letech 1769 až 1925.

V minulosti vstupovali Romové na území Moravy a Slezska převážně z Uher a zřídka také z ostatních sousedních zemí, tedy z Dolních Rakous nebo z Pruska a rovněž i z Čech. Hlavní, tj. uherský proud procházel z tohoto pohledu nárazníkovým Slováckem a zanechával přitom viditelné, i když před půlstoletím nadobro zaváté stopy, v demografickém vývoji této oblasti. Většina romských migrantů odtud byla sice vyhošťována zpátky za zemské hranice, část tu však zůstávala, neboť byla usazována jednotlivými vrchnostmi na jejich panstvích a později začala sama přecházet od kočovného k polokočovnému a nakonec usedlému způsobu života, byla přijímána do domovského svazku jednotlivých obcí a žila pak mezi venkovským obyvatelstvem v diaspoře různého typu, od malých disperzí po větší a zvolna rostoucí koncentrace.

Celý tento dlouhotrvající proces lze rekonstruovat podle zvláštních statistických šetření, jež se prováděla z podnětů zemských úřadů, totiž moravkoslezského gubernia (1769, 1798, 1844), moravského místodržitelství (1851–1852, 1876, 1894, 1901) a zemské správy politické (1924–1925). Šetření přinášela průběžné výsledky, které byly určeny pro vnitřní potřebu politické správy a bezpečnostního aparátu a jsou dnes roztroušené a zapomenuté v různých fondech Moravského zemského archivu v Brně (B 1, kart. 2182, B 14 st., kart. 4651 a 4654, B 14 ml., kart. 7908, A 18, kart. 21 a B 40, ij. 435 a) a Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc (ACO, kart. 5225).

Shromážděné a výzkumem doposud opomíjené statistické údaje, obsahující cenné informace pro historiky, etnology, demografy i regionální vlastivědné pracovníky, jsou dále publikovány pro jednotlivé lokality v následujícím pořadí: rok šetření, příjmení a počet Romů (dospělých + dětí), případně také počty rodin (vícegeneračních + nukleárních) a manželství (zákonných + nezákonných), zdroje obživy a způsob bydlení, používaný jazyk, návštěva bohoslužeb, docházka dětí do školy, celkové chování, případně návrh obecní samosprávy na řešení romské otázky.

Panství

Brumov: 1798, 9 (6+3), 1 rodina.

Divnice: 1798, 8 (6+2), 1 rodina.

Hrádek: 1798, 3 (3+0), 1 rodina.

Klečůvka: 1798, 6 (4+2), 1 rodina.

Světlov: 1798, 9 (7+2), 1 rodina.

Uherský Brod: 1798, 77 (59+18), 9 rodin.

Uherský Ostroh: 1798, 73 (55+18), 13 rodin.

Služební obvody četnických stanic

Bojkovice: 1894 Murka, Herák 24 (11+13), kovářství a nádenictví.

Bylnice: 1894 Didy, Mates 16 (7+ 9), kovářství, nádenictví a příživnictví.

Luhačovice: 1894 Herák, Didy, Daniel, Hradčovský, Zelinka 39 (18+21), kovářství, nádenictví a jiné práce a služby.

Uherský Brod: 1894 Daniel, Holomek, Herák, Kraus, Zelinka 65 (22+43), kovářství, nádenictví a příživnictví.

Valašské Klobouky: 1894 Hřčka, Didy 15 (4+11), kovářství a nádenictví.

Velký Ořechov: 1894 Daniel, Herák, Didy 21 (10+11), kovářství, nádenictví a příživnictví.

Veselá: 1894 Daniel 13 (3 +10), kovářství a příživnictví.

Obce

Bánov: 1844 Bánovský 9 (4+5), 1 vícegen. rodina, kovářství, dobré chování - 1924–1925 Holomek, Daniel, Herák 13 (6+7), 2 nukleár. rodiny, nádenictví.

Bílovice: 1769 Holomek 6 (?+?), 1 nukleár. rodina – 1924–1925 Holomek, Daniel 9 (5+4), 1 vícegen. rodina, kovářství.

Biskupice: 1924–1925 Herák, Daniel 10 (6+4), 1 vícegen. rodina, nádenictví.

Bohuslavice: 1769 Daniel ?, 1 vícegen. rodina.

Bojkovice: 1901 Murka 22 (9+13), 1 zák. a 3 nezák. manželství, nádenictví a většinou žebrota, čeština a romština, dospělé zařadit do donuc. pracoven a mladé hochy vyučit řemeslům – 1924–1925 Murka, Vlčnovský, Daniel, Didy 60 (31+29), 1 vícegen. a 8 nukleár. rodin, nádenictví.

Boršice u Buchlovic: 1783 Daniel 5 (?+?), 1 nukleár. rodina.

Brumov: 1844 Didy 4 (2+2), 1 nukleár. rodina, kovářství, obecní dům, dobrá docházka dětí do školy.

Břestek: 1894 Daniel, Holomek 5 (5+0), kovářství a nádenictví – 1901 Daniel 14 (4+10), 2 zák. manželství, kovářství, čeština, dětem zajistit povinnou školní docházku a mládeži řemeslnou výchovu – 1924–1925 Daniel, Holomek 23 (13+10), 6 nukleár. rodin, kovářství a nádenictví.

Březnice: 1894 Daniel 10 (3+7), příživnictví.

Březová: 1844 Březovský, Šumický 18 (11+7), 1 vícegen. a 2 nukleár. rodiny, kovářství a obchod s koňmi, chatrč, dobré chování.

Březůvky: 1924–1925 Daniel, Herák 19 (8+11), 3 nukleár. rodiny, nádenictví.

Bylnice: 1876 Didy 19 (12+7), 1 rozšířená rodina, kovářství a nádenictví, chalupa, dobrá školní docházka, chování bez stížností – 1876 Didy, Mates, Zeman 10 (10+0) – 1901 Mates, Didy 12 (7+5), 2 zák. manželství, „letního času pracují co nádeníci při stavbách, zimního času dělají řetěže a drobnější práci kovářskou a to jen mužští a ženské v zimě žebřú“, cikánština a čeština, 2 děti chodily do školy, všechny soustředit do nějakého ústavu a přidržet k práci, „nebo jak jsou na svobodě, jsou lenoši a vydírači“ – 1924–1925 Didy, Mates, Daniel, Hauer 21 (12+9), 5 nukleár. rodin, nádenictví a jiné práce a služby.

Bzenec: 1783 Daniel, Ištvan 11 (?+?), 2 nukleár. rodiny.

Bzová: 1876 Murka 5 (2+3) – 1924–1925 Hulín 6 (3+3), 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Částkov: 1876 Herák, Šafránek 13 (5+8) – 1924–1925 Herák, Holomek 21 (9 + 12), 1 vícegen. a 2 nukleár. rodiny, nádenictví.

Divnice: 1876 Murka, Mates 16 (9+7) – 1924–1925 Murka 3 (1+2), nádenictví.

Doubravy: 1876 Herák 3 (1+2) – 1924–1925 Herák, Didy, Daniel, Murka 13 (5+8), nádenictví.

Havříce: 1844 Havřícký 1 (1+0), nádenictví – 1924–1925 Holomek, Herák, Daniel 38 (21+17), nádenictví.

Hluk: 1783 Daniel, Holomek 10 (?+?), 2 nukleár. rodiny – 1894 Daniel 7 (3+4), kovářství – 1901 Daňhel 14 (3+11), 1 zák. manželství, kovářství a žebrota, čeština, odebrat děti, dát je do výchovných ústavů a potom na řemesla – 1924–1925 Daniel, Holomek, Herák 14 (9+5), nádenictví.

Horní Němčí: 1783 Daniel, Holomek 6 (?+?), 1 nukleár. rodina 1894 Daniel 1 (1+0), příživnictví, čeština – 1901 Daniel 1 (1+0), příživnictví – 1924–1925 Vašek 6 (2+4), 1 nukleár. rodina, kovářství a nádenictví.

Hradčovice: 1844 Hradčovský 12 (9+3), 2 vícegen. rodiny, kovářství a obchod s koňmi, chýše, chování průměrné až velmi dobré.

Hrádek na Vlárské dráze: 1924–1925 Hřčka, Murka 8 (2+6), 1 vícegen. rodina, nádenictví.

Hřivínův Újezd: 1876 Herák, Zelinka 6 (3+3).

Jalubí: 1844 Daniel, Bamberger 10 (5+5), kovářství, komediantství, bydlí v nájmu, čeština a němčina – 1901 Daniel 10 (3+7), 1 nezák. manželství, čeština – 1924–1925 Daniel, Holomek 17 (15+2), 1 vícegen. a 2 nukleár. rodiny, kovářství a nádenictví.

Jarošov: 1924–1925 Daniel 4 (3+1), 1 vícegen. rodina, nádenictví.

Karlovice: 1924–1925 Daniel 11 (4+7), 1 nukleár. rodina, kovářství a nádenictví.

Klečůvka: 1844 Fero 1 (1+0), kovářství, chýše.

Kněžpole: 1924–1925 Daniel 6 (5+1), 1 vícegen. rodina, nádenictví.

Komňa: 1876 Ištván 5 (2+3) – 1901 Ištván 2 (2+0), kovářství, nádenictví a příživnictví, jazyk „česko-slovanský“.

Kudlovice: 1924–1925 Daniel 6 (5+1), 1 vícegen. rodina, nádenictví.

Kunovice: 1769 Daniel, Holomek, Malík 27 (?+?), 1 vícegen. rodina - 1783 Daniel, Ištván 9 (?+?), 3 nukleár. rodiny – 1876 Herák 7 (2+5) – 1894 Holomek 7 (1+6), kovářství – 1924–1925 Holomek 4 (4+0), nádenictví.

Louka: 1894 Daniel 4 (1 + 3), příživnictví – 1924–1925 Daniel, Holomek 17 (8+9), 1 vícegen. a 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Ludkovice: 1876 Herák 7 (3+4) – 1894 Herák, Murka 9 (3+6), kovářství a nádenictví – 1924–1925 Herák, Daniel, Zelinka 21 (13+8), 5 nukleár. rodin, nádenictví.

Luháčovice: 1844 Herák 12 (2+10), 1 nukleár. rodina, kovářství a rasovská služba, dům č. 74, děti chodily pilně do školy, pokojné a řádné chování – 1851–1852 Herák, početný rod a nezákonná manželství, pobývali tu zde a tu onde, pro lenivost a zahálčivost se vyhýbali práci a byli odkázáni na chudinské podpory a almužny, kostel a školu navštěvovali jen z donucení – 1924–1925 Herák, Ištván, Zelinka 26 (12+14), 1 vícegen. a 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Malenovice: 1924–1925 Zelinka, Daniel, Herák 9 (4+5), 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Mařatice: 1924–1925 Daniel 11 (5+6), 1 vícegen. rodina, kovářství, nádenictví a jiné příležitostné práce a služby.

Medlovice: 1894 Daniel 9 (1 + 8), příživnictví.

Milokoš: 1783 Malík 4 (?+?), 1 nukleár. rodina – 1894 Holomek 16 (3+13), kovářství – 1901 Holomek 14 (4+10), 1 zák. a 1 nezák. manželství, v zimě kovářství a v létě nádenictví a příživnictví, jazyk „cikánský a slovácký“, 1 dítě chodilo do školy, odstranit je z obce a pro děti zřídit zvláštní výchovné ústavy – 1924–1925 Holomek 21 (8+13), 1 vícegen. rodina, kovářství a nádenictví.

Mistřice: 1894 Daniel 8 (1+7), kovářství.

Mladcová: 1924–1925 Daniel 16 (10+6), kovářství a nádenictví.

Moravský Písek: 1894 Daniel 1 (1+0), kovářství.

Napajedla: 1894 Daniel, Holomek 6 (2+4), kovářství a nádenictví – 1924–1925 Daniel, Holomek 20 (9 + 11), 4 nukleár. rodiny, nádenictví.

Návojná: 1894 Ištván, Didy 6 (2+4) – 1901 Ištván 3 (3+0), příživnictví, čeština, zařadit do donuc. pracoven.

Nedachlebice: 1783 Ištván 5 (? + ?), 1 nukleár. rodina.

Nedašova Lhota: 1876 Didy, Herák 3 (2+1).

Nevšová: 1876 Murka 4 (2+2) – 1894 Murka 2 (2+0), nádenictví – 1901 Murka, Ištván 4 (2+2), rukodělná práce, jazyk „cikánský a moravský“, přídržet k práci a zakázat žebrotu – 1924–1925 Murka 12 (7+5), 1 vícegen. rodina, nádenictví a jiné příležitostné práce.

Nezdenice: 1844 Holomek 6 (4+2), rozšířená rodina, kovářství, vlastní domek, dobrá školní docházka – 1851–1852 Holomek 5 (2+3), 1 zák. manželství, rasovská služba a nádenictví, co vydělali, to utráceli v kořalce, navštěvovali bohoslužby a chodili ke zpovědi a přijímání.

Oldřichovice: 1924–1925 Herák 6 (2+4), 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Ostrožská Nová Ves: 1783 Malík 11 (?+?), 2 nukleár. rodiny – 1924–1925 Daniel, Richter 2 (2+0).

Ostrožské Předměstí: 1783 Holomek, Ištván 11 (?+?), 2 nukleár. rodiny – 1894 Holomek 16 (6+10), kovářství a nádenictví – 1901 Holomek 27 (11+16), 5 zák. manželství, „živí se cikánskou (kovářskou), občasně nádenickou prací, dopouštějí se různým krádežím a také žebráním“, čeština, děti zařadit do výchovných ústavů, „aby tomu divokému životu odvykli“ – 1924–1925 Holomek, Daniel 47 (27+20), 3 vícegen. a 3 nukleár. rodiny, nádenictví, kovářství a jiná řemesla a služby.

Pašovice: 1924–1925 Herák, Daniel 7 (2+5), 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Pitín: 1876 Murka 2 (2+0) – 1901 Murka 1 (1+0), tč. v donuc. pracovně.

Polichno: 1876 Zelinka 13 (6+7) – 1901 Herák 9 (4+5), 1 nezák. manželství, nádenictví a příživnictví, 2 děti chodily do školy, čeština a romština.

Poteč: 1783 Daniel, Didy 5 (2+3), kovářství a nádenictví – 1876 Daniel 6 (5+1) – 1901 Daniel 1 (1+0), nádenictví a kovářství, čeština, zaopatřit trvalou práci v průmyslových závodech – 1924–1925 Murka, Matys, Hřčka 17 (8+9), 3 nukleár. rodiny, nádenictví.

Pozlovice: 1876 Herák, Murka 16 (9+7) – 1924–1925 Herák, Vlčnovský 14 (7+7), 2 vícegen. rodiny, nádenictví.

Prakšice: 1783 Danihel 6 (5+1).

Přečkovice: 1924–1925 Herák, Vlčnovský 16 (10+6), 2 nukleár. rodiny, nádenictví.

Rudice: 1876 Holomek 1 (1+0).

Sady: 1924–1925 Holomek, Daniel, Kýr, Vašek 20 (10+10), 3 nukleár. rodiny, kovářství a nádenictví.

Spytihněv: 1894 Daniel 1 (1+0), nádenictví – 1924–1925 Daniel, Holomek 17 (9 + 8), 1 vícegen. a 1 nukleár. rodina, nádenictví a příživnictví.

Staré Město: 1894 Daniel 8 (7+1), kovářství – 1901 Danihel 20 (10+10), 2 zák. a 1 nezák. manželství, část kovářství a ostatní příživnictví, romština a čeština, deportovat do Bosny a Hercegoviny.

Strání: 1876 Herák 4 (2+2) – 1894 Herák 2 (2+0), kovářství a nádenictví – 1901 Herák 3 (1+2), 1 zák. manželství, kovářství, čeština, 1 školák.

Suchá Loz: 1844 Bystřický, Sucholozský 11 (6+5), 1 vícegen. a 1 nukleár. rodina, dobré chování – 1876 Holomek 6 (2+4).

Suchov: 1876 Didy 3 (3+0).

Šanov: 1876 Murka, Herák 8 (3+5).

Šumice: 1783 Danihel, Ištván 13 (?+?), 3 nukleár. rodiny – 1844 Šumický 15 (4+11), 2 nukleár. rodiny, kovářství, syn Jan sloužil u hr. Schröderové ve Vídni – 1876 Holomek, Zelinka 11 (7+4) – 1894 Holomek 7 (1+6), kovářství a nádenictví – 1901 Holomek 2 (2+0), kovářství a příživnictví, čeština, zakázat kočování.

Těšov: 1783 Danihel 5 (?+?) – 1844 Těšovský, Vsetínský 12 (10+2), 2 rozšířené rodiny, kovářství, dobré chování.

Uherský Ostroh: 1876 Holomek 8 (3+5), obchod s koňmi a kovářství – 1894 Daniel, Holomek 15 (3+12), kovářství.

Újezdec u Luhačovic: 1844 Újezdský 10 (7+3), 1 vícegen. rodina, dobré chování – 1851–1852 Zelinka, Havřícký, Újezdský 16 (?+?), neměli stálá bydliště a jejich kultivování zůstávalo jen lichým slovem – 1876 Holomek 9 (6+3) – 1894 Holomek 1 (1+0), příživnictví – 1924–1925 Holomek, Herák 16 (11+5), nádenictví.

Valašské Klobouky: 1924–1925 Didy 2 (2+0), nádenictví.

Veletiny: 1844 Velecký 6 (6+0), nádenictví, dobré chování.

Velký Ořechov: 1844 Ořechovský 7 (3+4), nádenictví a kovářství, dobré chování.

Veselí nad Moravou: 1894 Holomek 1 (1+0), příživnictví – 1901 Holomek, Danihel 27 (7+20), 3 zák. manželství, kovářství a nádenictví, čeština, 5 školáků, zakázat potulku a shromáždit je, „by všichni byli dospolu dáni“ – 1924–1925 Holomek, Daniel 37 (27+10), 3 vícegen. a 4 nukleár. rodiny, kovářství, nádenictví a jiné příležitostné práce.

Věsky: 1894 Daniel, Holomek 20 (3+17), nádenictví.

Vlachovice: 1876 Daniel 3 (2+0) – 1901 Hřčka 5 (5+0), příživnictví – 1924–1925 Hřčka, Murka 11 (4+7), 1 nukleár. rodina, kovářství a nádenictví.

Vláš: 1924–1925 Holomek 3 (1+2), 1 nukleár. rodina, nádenictví.

Vlčnov: 1844 Vlčnovský 13 (6+7), 1 vícegen. a 1 nukleár. rodina, 2 nezák. manželství, obchod s koňmi a kovářství, chýše, chování bezúhonné a řádné – 1851–1852 Daniel ?, polokočovně kovářství, chovali se pokojně a navštěvovali bohoslužby – 1876 Daniel 12 (11+1).

Záhorovice: 1876 Murka 10 (7+3) – 1901 Murka, Herák 13 (5+8), 2 zák. manželství, kovářství, nádenictví a tlučení kamene, čeština, 3 školáci, držet trvale v obcích a děti posílat do školy a ty pak se budou věnovat nádenické práci a nikoliv žebrotě, takže „v takovém případě druhé neb třetí koleno smísí se s ostatním obyvatelstvem“ – 1924–1925 Murka, Herák, Daniel, Zelinka 17 (12+5), 1 vícegen. a 1 nukleár. rodina, kovářství a nádenictví.

Zlín: 1924–1925 Daňhel 1 (1+0), příživnictví.

Žitková: 1851–1853 Murka 3 (2+1), polokočovně kovářství po kopanicích, chodili do kostela a syn do školy.

Předložený soubor doplňuje charakteristiku Romů na Moravě obecně a na Slovácku zvlášť, jak ji zatím naznačili Bervid, Černík, Daniel, d'Elvert, Hanzal, Neckář ad. Ze statistických údajů se vynořuje především topografie romského osídlení v jednotlivých slováckých lokalitách, v nichž v letech 1769 až 1925 průběžně narůstaly počty Danielů, Holomeků, Heráků, Murků a příslušníků jiných romských velkorodin. Všichni tito migranti z Uher, tj. ze západního Slovenska, se přizpůsobovali okolní venkovské populaci, upravovali své příbuzenské vztahy, ve zdrojích obživy přecházeli od tradičního kovářství a obchodu s koňmi ke stabilnějšímu nádenictví a jiným pracím a službám a nesměle zvyšovali také svou kulturní úroveň. Slibná cesta ke společenské integraci byla však násilně překažena, když se chodci na ní uprostřed svých kroků stali obětmi nacistické genocidy.

Prof. PhDr. Ctibor Nečas (n. 1933) je emeritním profesorem na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se dějinami Romů se zvláštním zřetelům k romskému holocaustu.

Niederlassung und Diaspora der Roma in der Mährischen Slowakei

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Zeitraum von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis zum 1. Viertel des 20. Jahrhunderts haben sich die Familien Daniel, Holomek, Herák, Murko und andere Roma-Großfamilien aus benachbartem Ungarn, d. h. aus der Westslowakei niedergelassen und zerstreut. Alle diese Zuwanderer passten sich der ländlichen Umgebung an, regelten ihre ehelichen sowie verwandschaftlichen Beziehungen, wechselten vom traditionellen Schmiedehandwerk und Pferdehandel zur stabileren Tagelöhnerarbeit und anderen Tätigkeiten sowie Dienstleistungen, besuchten regelmäßig Gottesdienste und sukzessive schickten ihre Kinder zum Unterricht in die Schulen. Der Prozeß der gesellschaftlichen Integration von Roma wurde jedoch durch die nazistische Okkupation gewaltsam unterbrochen.

The Settling and Diaspora of the Romanies in Moravian Slovakia (since the end of the 18th until the beginning of the 19th centuries)

A b s t r a c t

In the period between the second half of the 18th to the first quarter of the 19th centuries, the members of Daniel, Holomek, Herák, Murko and other great Romany families came to Moravian Slovakia from Hungary, i.e. west Slovakia, and dispersed in villages here. All of these immigrants adjusted their lifestyles to these of the village folk. They began switching from traditional smithery and horse trade to more stable jobs as farmhands and other occupations. They attended religious services regularly and gradually started sending their children to schools. However, the promising process of social integration was violently interrupted by the years of the Nazi rule.

„CIKÁNI“ NA JIŽNÍ A JIHOVÝCHODNÍ MORAVĚ

Jiří Pavelčík, Uherský Brod

Studie je výsledkem předběžného výzkumu osídlení jihovýchodní Moravy romským etnikem v první polovině 20. století.¹

V současné době probíhá v oblasti dnešních okresů Břeclav, Hodonín, Uherské Hradiště a Zlín s drobnými přesahy do okresů Vyškov a Kroměříž výzkum sídelní oikumeny romského etnika v první polovině 20. století, tj. období před holocaustem.

První romské osadníky přivedl do tohoto regionu ze svého statku Ráro u Györu roku 1689 hrabě Dominik Ondřej z Kaunic (Nečas, 1993) a usadil je na rodovém panství v Uherském Brodě. V průběhu 18. a 19. stol. se postupně romské etnikum rozrodem a dalšími imigracemi rozšířilo do celé sledované oblasti. Bylo to trvale usídlené obyvatelstvo, které se samo shodně se svým okolím (gádži) nazývalo Cikáni, Cigáni, Cigáně apod. Romové – to byli pro ně projíždějící kočovníci (např. olašští kotláři a „handléri“ s koňmi), resp. sezónně kočující trhovci a řemeslníci (neckáři, „šlejfiři“ – brusiči, opraváři deštníků), kteří měli svá trvalá bydliště především na Slovensku, do nichž se vraceli na zimu. Do téže kategorie náleželi i Sinti, kteří převážně jezdili s kolotoči či cirkusy a na jižní Moravě nebyli prakticky známí. Na tyto všechny se dívalo usedlé romské obyvatelstvo s jistým despektem.

Jak vyplynulo ze získaného materiálu, nebylo romské obyvatelstvo ve sledovaném regionu rozmístěno rovnoměrně. V řadě obcí nebylo usazeno vůbec, v jiných vytvářelo samostatné vesničky – osady (Havříce, Bojkovice), které se rozkládaly v jisté vzdálenosti od jejich intravilánu. V dalších případech sídlilo v uličkách, které navazovaly na okraj obce (Hrubá Vrbka, Moravská Nová Ves). Většinou se však jednalo o jednotlivé rodiny (1 až 3), které byly usídleny přímo v obci nebo na okraji její zástavby. Některé vesničky vlastnily i polnosti, např. v havřícké osadě v poloze „Okluček“ patřilo ke každému z 10 domků 2 až 2,5 měřice (míry) polí. To činí v přepočtu celkem 2 až 2,5 ha. Tato pole nestačila k užití 10–12 členné rodiny. Mohla si však na „zelmičce“ vypěstovat zeleninu a brambory.

Do dnešního dne se nám podařilo na jižní a jihovýchodní Moravě vysledovat romské obyvatelstvo ve dvou stech dvaceti (resp. 232) obcích, jejichž seznam bude následovat. Pokud se nám podařilo získat informace o typu „osady“, jejím umístění a pracovním zaměření jejích obyvatel, bude to uvedeno. Údaje získané z publikací Ctibora Nečase budou uváděny jako Nečas 1 (1987) a 2 (1992). Tento údaj bude uváděn i u obcí, které budou popsány podrobněji, pokud se vyskytují v jeho seznamech. Absence citace značí, že se obec v seznamech nevyskytuje. U obcí z okresu Uherské Hradiště se zkratka UH váže na vlastní Uherskohradištsko a UB na Uherskobrodsko.

Babice (UH) – Nečas 1, 2.

Bánov (UB) – menší osada v polní trati „Húšt“ či „Skalka“ při katastrální hranici s Bystřicí pod/Lop.

Působil zde jeden kovář, zbytek zemědělských dělníků. Nečas 1, 2.

Bílovice (UH) – Nečas 1, 2.

Biskupice (ZL) – osada v polní trati „Žlab“, „Chrátka“, resp. „Ovčáčka“ při silnici do Luhačovic. 14 rodin: 1 kovář, 2 dělníci v cihelně, 5 cestářů, 6 pomocných a zemědělských dělníků. Nečas 1, 2.

Blatnice (HO) – asi 2 až 3 rodiny sídlily v obci. Zemědělských dělníků. Nečas 1, 2.

Bohuslavice nad Vláří (ZL) – jedna rodina v obci. Zaměstnání nezjištěno. Nečas 1, 2.

Bohuslavice (ZL) – jedna rodina v obci, zaměstnání nezjištěno. Nečas 1, 2.

Bojkovice (UB) – osada v trati „Skalka“ či „Na Výpusti“, celkem 50–60 osob, vlastní starosta, kováři, dělníci v cihelně, cestáři, pomocní dělníci.

Bořetice (BV) – Nečas 2.

Boršice u Buchlovic (UH) – dvě rodiny v obci, patrně zemědělská dělníci. Nečas 1, 2. Jím zpracovávané prameny bohužel nerozlišují, zda se jedná o Boršice u Buchlovic či u Blatnice (oboje UH), uvádí je dokonce ve zkreslené podobě Boršic.

Boršov (HO) – Nečas 2.

Brumov (ZL) – jedna rodina, kovář. Nečas 1, 2.

Břeclav (BV) – Nečas 2.

Břestek (UH) – Nečas 1, 2.

Březnice (ZL) – Nečas 1, 2.

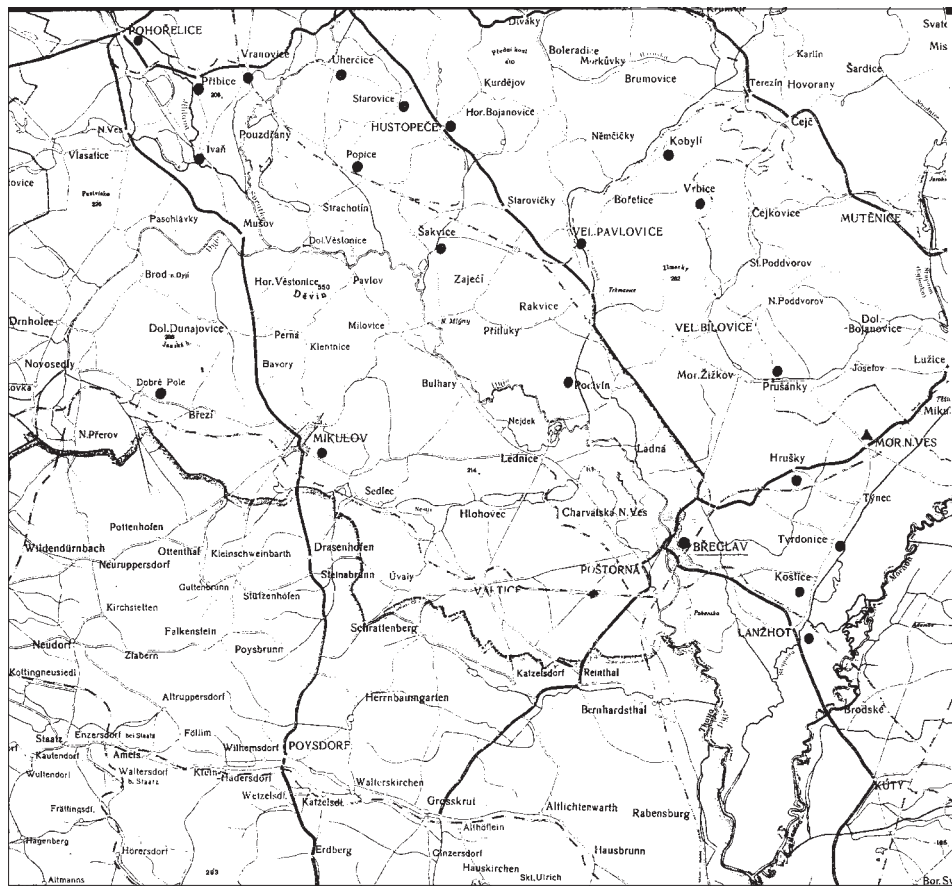
Březolupy (UH) – Nečas 1,2.

Březová (UB) – na Studeném vrchu nedaleko katastrální hranice s Korytnou měly stát dvě až tři „búdy“.

Březůvky (ZL) – zprvu u mlýnů ve „Slatinách“, později „Strážné“ za „Vodončím“ v jamě. Pět osob (rodina), patrně pomocný dělník. Nečas 1, 2.

Buchlovice (UH) – Nečas 2 uvádí i osady Zarody a Zahrady, z textu není zřejmé, zda se jednalo o dvě (tři) samostatná bydliště nebo o jedno.

Bukovany (BV) – Nečas 2.

1. Osídlení okresu Břeclav romskou populací v době před holocaustem:

- ▲ osada či ulička;
- + jedna nebo několik rodin v obci;
- zpráva v seznamech zveřejněných C. Nečasem 1, 2.

Bylnice (ZL) – jedna rodina, patrně kovář. Nečas 1, 2.
Bystřice pod Lopeníkem (UB) – jedna rodina u dvora Ordějov, druhá u cesty do obce Lopeník. Patrně zemědělstí dělníci. Nečas 1, 2 pouze Bistriz nebo Bystřice; na Bystřici p./Lop. usuzují podle příjmení internovaných.
Bzenec (HO) – Nečas 1, 2.
Bzová (UB) – jedna rodina – kovář.
Částkov (UH) – Nečas 1, 2.
Čejč (HO) – Nečas 2
Čeložnice (HO) – Nečas 1, 2.
Čerčín (VY) – dvě rodiny, zemědělci (když naše rodina v letech 1933–1940 bydlela v Bučovicích, brali jsme od nich mléko, vejce a další zemědělské produkty). Nečas 2.
Derfle (dnes Sady – UH) – Nečas 1, 2.
Divnice (ZL) – jedna rodina v obci. Nečas 1, 2.
Dobré Pole (BV) – Nečas 1.
Dobrkovice (ZL) – osada u lesa „Chlupáče“ a na „Záhlavčí“. Počet osob a zaměstnání nelze zatím zjistit. Nečas 2.
Dolní Bojanovice (HO) – Nečas 2.
Dolní Lhota (ZL) – tři „búdy“ „Na Trávníkoch“. Počet není jasný. Sčítání lidu z roku 1929 uvádí dvě osoby. Obec totiž na dobu sčítání vysídlovaly Romy z katastru. Patrně kovář a pomocní (zemědělstí) dělníci. Nečas 2.
Domanín (HO) – Nečas 2.
Doubravy (ZL) – osada (tábor) v polohách „Horní Strážná“, „Mačany“, „V Březú“, „Trvajovská“. Asi 20 lidí. Nečas 1, 2.
Drnovice (ZL) – Nečas 1, 2.
Drslavice (UB) – Nečas 1, 2.
Držková (ZL) – Nečas 2.
Francova Lhota (ZL) – Nečas 1, 2.
Halenkovice (ZL) – dvě až tři rodiny v trati „Vrchy“ a „Kukly“. Zemědělstí dělníci. Nečas 1, 2.
Haluzice (ZL) – Nečas 2.
Havříce (UB) – dědinka u Olšavy v trati „Okluček“ s vlastním starostou. Čítala 90–108 osob. Osada sestávala ze 4 zděných domků a 8–10 „búd“ (dřevo, plech, sláma, rákos) a dvou přístřešků pro kováře. Ke každému obydlí náleželo 2–2,5 „měřic“ (40–50 arů) polností. Pracovali zde 4 kováři, zbytek jako cestáři, zemědělstí dělníci na „Horním dvoře“ v Uherském Brodě (majitel J. Kubíček), zedníci u řady firem v Uh. Brodě, dlaždiči – zejména u fa. Krejčířk v Uh. Brodě. Nečas 1, 2.
Hluk (UH) – několik rodin na kraji obce u silnice na Ostrožskou Lhotu. Pracoval zde jeden kovář, zbytek jako cestáři. Nečas 1, 2.
Hodonín (HO) – Nečas 1, 2.
Horní Lhota (ZL, dříve Kamenná Lhotka) – jedna rodina u kříže u silnice do Zádveřic. Asi kovář nebo cestář, Nečas 1, 2.
Horní Lideč (ZL) – Nečas 1,2.
Horní Němčí (UB) – Nečas 2.
Hostišová (ZL) – Nečas 1, 2.
Hradčovice (UB) – jedna rodina v obci, kovář. Nečas 2.
Hrádek nad Vlárí (ZL) – Nečas 1, 2 (dnes součást Slavičína).
Hroznova Lhota (HO) – zemědělstí dělníci. Nečas 2.
Hrubá Vrbka (HO) – ulička na okraji obce, zemědělstí dělníci a muzikanti. Nečas 2 – omylem uvádí jako Hrubá Voda (HO).
Hrušky (BV) – Nečas 2.
Hřivniv Újezd (ZL) – Nečas 1, 2.
Hustopeče (BV) – Nečas 2.
Chylice (UH) – dnes součást Ostrožské Nové Vsi. Nečas 2.
Iváš (BV) – Nečas 1, 2.
Jalubí (UH) – Nečas 1, 2.

Jarošov (UH) – Nečas 1, 2.
Javorovec (UH) – Nečas 1, 2.
Kaňovice (ZL) – několik „búd“ na kraji dědiny. Kovář a cestáři. Nečas 2.
Karlovice (ZL) – Nečas 1, 2.
Kašava (ZL) – Nečas 2.
Kladná – Žilín (ZL) – jedna rodina na kraji obce, která se sem přistěhovala z Biskupic. Asi kovář.
 Nečas 2.
Klečůvka (ZL) – Nečas 1.
Klobouky (BV) – Nečas 2.
Kněždub (HO) – Nečas 1, 2.
Kněžpole (UH) – menší osada v poloze „Hrádek“, kovář a pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Kobylí (BV) – Nečas 2.
Komárov (ZL) – Nečas 1, 2.
Komňa (UB) – asi dvě rodiny na kraji obce. Kovář a zemědělství dělníci. Nečas 1, 2.
Koryčany (KM) – Nečas 2.
Korytná (UB) – jedna rodina – kovář sídlil ve středu obce „U Kříža“. Druhá rodina měla chalupu na okraji obce „Na Drahách“. Majitel pracoval jako pomocný zemědělský dělník. V jeho domku se scházeli občané na „besedu“.
Kostelany (UH) – Nečas 2.
Kostelec (ZL) – Nečas 1, 2.
Kostice (BV) – Nečas 1,2
Kozojídky (HO) – jedna až dvě rodiny na kraji obce. Zemědělství dělníci.
Krasno n/ Beč. (VS – menší z dvojměstí v rámci Valašského Meziříčí) – osada u sklárny.
Krhov (UH) – jedna rodina v obci – kovář. Nečas 1, 2.
Krumvíř (BV) – Nečas 2.
Kudlov (ZL) – Nečas 2.
Kudlovice (UH) – Nečas 1, 2.
Kunovice (UH) – Nečas 1, 2.
Kvačice (UH – dnes Uh. Ostroh II) – dvě až tři rodiny na kraji obce. Kovář a pomocní dělníci převážně v zemědělství. Nečas 2.
Květná (UB – osada Strání) – jedna rodina měla postavenou „búdu“ pod mostem. Zemědělství dělníci, příležitostně jako pomocný dělník ve sklárně.
Kyjov (HO) – Nečas 1, 2.
Lanžhot (BV) – Nečas 1, 2.
Lipov (HO) – Nečas 2.
Lhotka (ZL – osada Zlína) – Nečas 2.
Lhotka (UB) – jedna rodina sídlila v „Klenčí“ – kovář. Byla z obce vykázána již před druhou světovou válkou.
Lhotsko (ZL) – Nečas 1, 2.
Lopeník (UB) – v obci pracoval kovář, někdy i dva, ale jedna rodina. Nečas 2.
Louka (HO) – Nečas 1, 2.
Louky (ZL) – Nečas 2.
Ludkovice (ZL) – osada v „Opatovské“; kovář, stolař specializovaný na rakve, cestáři, pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Luhačovice (ZL) – chalupy v polohách „Okluček“, „Niva“ (Chrástka) kolem 50 osob, převážně cestáři a pomocní dělníci v lázních. Nečas 1, 2.
Lukov (ZL) – Nečas 2.
Lutonina (ZL) – Nečas 2.
Machová (ZL) – Nečas 2.
Malenovice (ZL) – Nečas 1, 2.
Maršov (UB) – asi jedna rodina, kovář v obci. Nečas 1, 2.
Mařatice (UH) – Nečas 2.
Mikulov (BV) – Nečas 2.

Milokošův (HO) – dnes součást Veselí n./Mor., boční ulice na kraji obce. Nečas 1, 2.

Milotice (HO) – Nečas 2.

Mistřice (UH) – dvě chalupy za vsí, mimo to i několik „búd“, pracovali jako kováři, měli i vlastní kapelu a hrávali po „zábavách“. Nečas 2.

Mistřín (HO) – Nečas 1, 2.

Miškovice (KM) – Nečas 1, 2.

Mladotice (ZL – dnes součást Slavičína) – Nečas 2

Moravany (HO) – Nečas 1, 2.

Moravská Nová Ves (BV) – několik rodin na kraji obce – domky, zemědělství dělníci. Nečas 1, 2.

Moravský Písek (HO) – Nečas 2.

Mysločovice (ZL) – Nečas 1, 2.

Napajedla (ZL) – Nečas 1, 2.

Nedachlebice (UH) – jedna rodina na kraji obce, kovář. Nečas 2.

Nedakonice (UH) – Nečas 1, 2.

Nedašov (ZL) – Nečas 2.

Nedašova Lhota (ZL) – Nečas 1, 2.

Nevšová (ZL) – jedna rodina v obci, asi kovář. Nečas 1, 2.

Nezdenice (UB) – po jedné rodině – chalupě v tratích „Vinohrádky“, „Ladská“, pracovali jako kováři. Jeden byl zaměstnán v lokomotivním depu ČSD ve Veselí n./Mor. Kočovní, pokud se zastavili, stávali u potoka „Kladénka“. Nečas 1, 2.

Nivnice (UB) – jedna rodina bydlela v železničním vagonu ve dvoře, v němž pracovali jako zemědělství dělníci. Jedna vlastnila domek a pole a živila se jako drobní zemědělci. Děti zachovávaly zvykoslovné obyčaje obce, chodily např. s létečkem. Nečas 1, 2.

Nosislav (BV) – Nečas 2.

Ořechov (UH) – Nečas 1.

Ostrata (ZL) – Nečas 1, 2.

Ostrožská Nová Ves (UH) – několik rodin na kraji obce směrem k Chylicím. Nečas 2.

Osvětímány (UH) – chalupy na kraji obce v poloze „Vranov“. Celkem 30–40 osob, převážně pomocní zemědělství dělníci. Nečas 1, 2.

Pašovice (UH) – asi se jedná o Pašovice. Nečas 2.

Pašovice (UB) – tři rodiny v chaloupkách u potoka za vsí, jedna chalupa v „Podčupí“, jeden kovář, cestáři a zemědělství dělníci. Nečas 1, 2.

Pitín (UB) – Nečas 2 (patrně jednotlivé rodiny z Bojkovic).

Petrov (HO) – Nečas 1, 2.

Podivín (BV) – Nečas 2.

Podhradí (ZL) – „búdy“ u chodníku na Provodov. Nečas 2.

Podolí (UH) – Nečas 2.

Pohořelice (BV) – Nečas 1, 2.

Polešovice (UH) – Nečas 2.

Polichno (UB) – několik chalup na okraji obce.

Popice (BV) – Nečas 2.

Popov (ZL) – Nečas 1, 2.

Popovice (UH) – Nečas 2.

Poteč (ZL) – Nečas 1, 2.

Pozlovice (ZL) – kolem 20 osob v trati „Brdy“ a „Na Vrchoch“, jeden kovář, cestáři, stolař, pomocní dělníci. Nečas 1, 2.

Pradliska (ZL) – jedna až dvě rodiny. V místním hostinci se pořádaly tradiční cigánské bály, na nich se scházeli Romové z Luhačovic a Slavičína (Zálesí). Zúčastňovali se jich i „gáždžové“. Nečas 2.

Prakšice (UB) – jedna až dvě rodiny v obci, zemědělství a příležitostní dělníci. Nečas 1, 2.

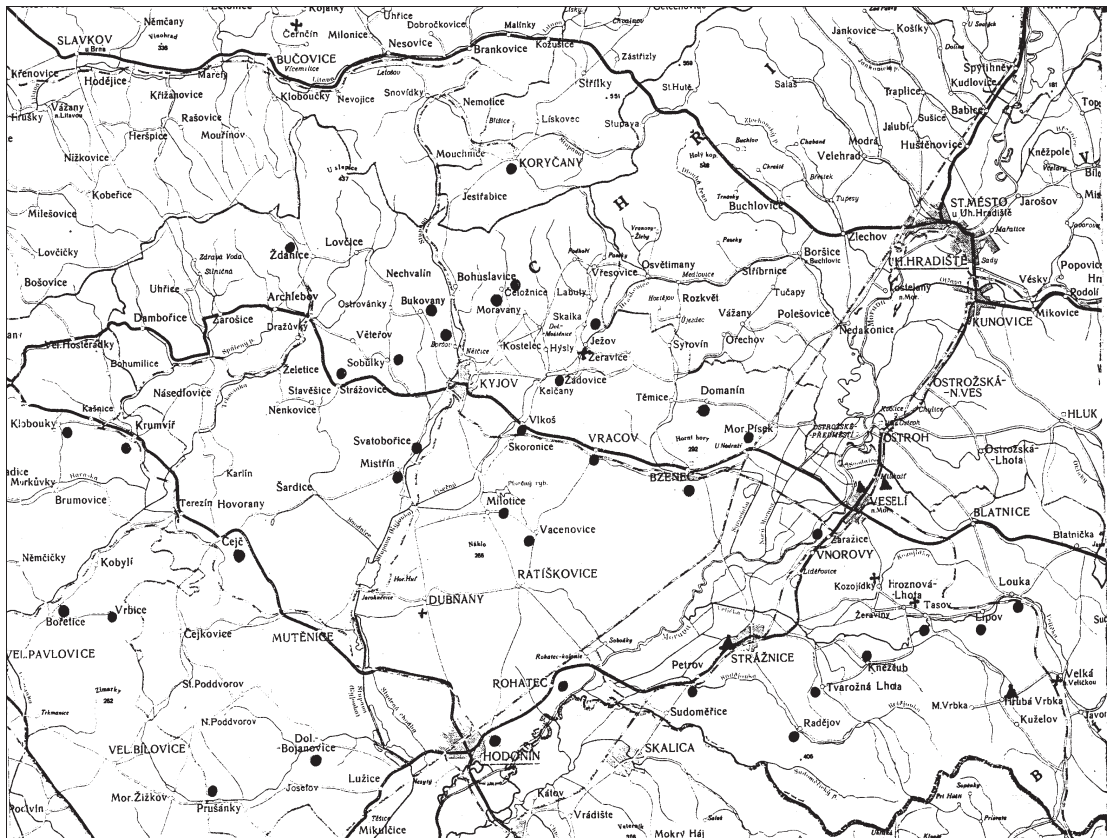
Provodov (ZL) – Nečas 2.

Prštné (ZL) – Nečas 1, 2.

Prušánky (HO) – Nečas 2.

Přečkovice (UB) – asi čtyři „búdy“ u potoka, který teče z Přečkovic do Bojkovic. Nečas 1, 2.

- Přibice* (BV) – Nečas 2.
Příluky (ZL) – Nečas 2.
Racková (ZL) – Nečas 2.
Radějov (HO) – Nečas 2.
Rohatec (HO) – Nečas 2.
Rokytnice (ZL) – jedna až dvě rodiny v obci. Nečas 2.
Rudice (UB) – jedna až dvě rodiny v obci, kovář.
Rudimov (UB – dnes ZL) – jedna až dvě rodiny v obci, kovář.
Řetěchov (ZL) – osada, která stála u Pozlovic, zasahovala i na řetěchovský katastr. Nečas 1, 2.
Sehradice (ZL) – Nečas 1, 2.
Skalka (HO) – Nečas 2.
Slavičín (ZL) – v lese „Lochovec“ stála vesnička, jejíž základ tvořily rodiny, které přišly z Nevšové.
 Kovář a pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Slušovice (ZL) – Nečas 1, 2.
Sobůlky (HO) – Nečas 2.
Spytihněv (UH) – Nečas 1, 2.

2. Osídlení okresu Hodonín romskou populací v době před holocaustem:

- ▲ osada či ulička;
- + jedna nebo několik rodin v obci;
- zpráva v seznamech zveřejněných C. Nečasem 1, 2.

Staré Město (UH) – větší osada (cca 40 osob) se původně nacházela v trati „Před Salajkú – Na Širúchu“. V roce 1927 se museli z hygienických důvodů (blízkost mrchoviště) přenést do polohy „Přední kruhy“ na břeh slepého moravního ramene zvaného „Čerták“. Odtud měla trať název i „Čertůj kút“. Před holocaustem bydleli v železničních vagoncích, které stály na staroměstské vlečce. Pracovali jako kováři a cestáři, resp. jako pomocní dělníci. Nečas 1, 2.

Starovice (BV) – Nečas 2.

Starý Hrozenkov (UB) – jedna rodina kovářů pod vesnicí směrem na Slovensko. Nečas 2.

Strání (UB) – dvě rodiny na kraji obce za „Podsedy“. Kováři. Nečas 2.

Strážnice (HO) – vesnička – domky stály u Zedkova mostu. Nečas 2.

Strážovice (HO) – Nečas 2.

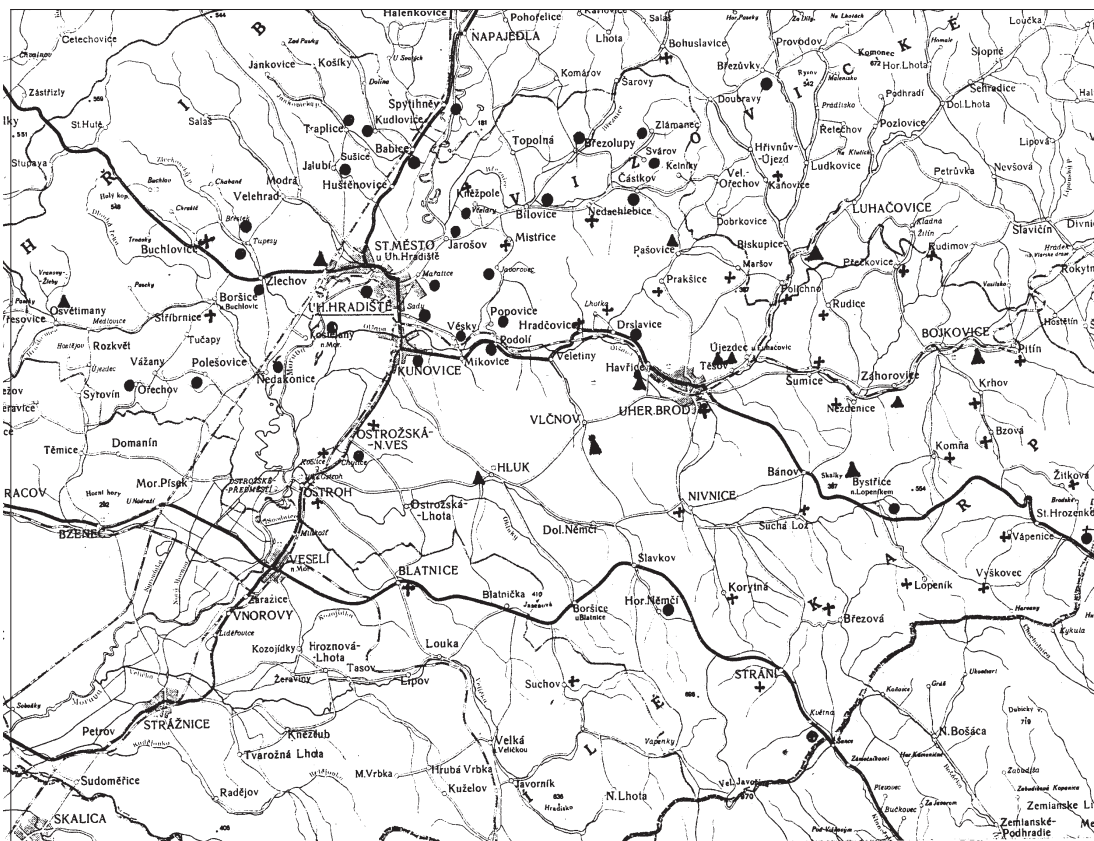
Střelná (ZL) – Nečas 1, 2.

Suchá Loz (UB) – několik rodin v domech na okraji obce. Kovář a pomocní zemědělský dělníci na statku Volená. Nečas 2.

Súchov (HO) – několik rodin v obci. Kovář, drobní zemědělci, cestáři. Nečas 2.

Svárov (UH) – Nečas 2.

Svatá Sidonie (ZL) – Nečas 2.

3. Osídlení okresu Uh. Hradiště romskou populací v době před holocaustem:

- ▲ osada či ulička;
- + jedna nebo několik rodin v obci;
- zpráva v seznamech zveřejněných C. Nečasem 1, 2.

Svatobořice (HO) – Nečas 1, 2.
Svatý Štěpán (ZL) – Nečas 2.
Šakvice (BV) – Nečas 2.
Šanov (ZL) – jedna rodina v obci – kovář. Nečas 1.
Šarovy (ZL) – Nečas 1, 2.
Štípa (ZL) – Nečas 1, 2.
Šumice (UB) – tři až čtyři rodiny v „búdách“ na kraji obce. Kovář a zemědělství dělníci. Chodili za prací i do Nezdenic a Újezdce. Jedna až dvě osoby jezdily občas jako dělníci se šumickým kolotočářem Flaksou. Nečas 1, 2.
Tasov (HO) – Nečas 2.
Tečovice (ZL) – Nečas 1, 2.
Těšov (UB) – vesnička v trati „Hrabíček“ při katastrální hranici s Újezdcem, na jehož území zasahovala. Pracovali jako kováři, cestáři a pomocní, převážně zemědělství dělníci. Nečas 1, 2.
Tlumačov (ZL) – Nečas 1, 2.
Traplice (UH) – Nečas 1, 2.
Tupesy (UH) – Nečas 2.
Tvarožná Lhota (HO) – Nečas 1, 2.
Tvrdonice (BV) – Nečas 1, 2.
Uherčice (BV) – Nečas 1, 2.
Uherské Hradiště (UH) – Nečas 1, 2.
Uherský Brod (UB) – jedna rodina v poloze „Vazová“ a později v ulici Trávníky. Patrně pomocný dělník. Většina Nečasem (1, 2) uváděných osob pocházela z vesničky u Havřic. Při soupisu v lágru udali jako místo bydliště UB nebo ho tak zapsali zaměstnanci správy tábora podle křesných listů – místa křtu. Po roce 1945 byli všichni Romové z Havřic – 19 osob (až na jeden manželský pár, jenž se usadil v Havřicích), kteří přežili koncentrační tábory, usídlení v Uh. Brodě. V současnosti čítá jejich komunita (včetně smíšených manželství) 132 duší.
Uherský Ostroh (UH) – sídlili na kraji obce. Patrně kováři. V soupisech C. Nečase 1, 2 je samostatně uváděno i Ostrožské Předměstí.
Újezdec u Luhačovic (UB) – viz Těšov. V soupisech C. Nečase 1, 2 je často uváděn jako Újezd, což je lidový název obce. Na příslušnost do Újezdce bylo možno usuzovat jen podle příjmení.
Újezd (ZL) – Nečas 1, 2.
Vacnovice (HO) – Nečas 1, 2.
Valašská Polanka (ZL) – Nečas 1, 2.
Valašská Senice (ZL) – Nečas 2.
Valašské Klobouky (ZL) – Nečas 1, 2.
Vápenice (UB) – jedna rodina kováře Hulína přišla z Bzové. Již ve třicátých letech vznikla řada smíšených manželství. Nečas obec neuvádí, asi se skrývá pod zkomoleným názvem Vápnice – Nečas 2.
Včelary (UH) – dvě až tři rodiny na okraji obce směrem na Bílovice. Asi kovář a cestáři.
Veletiny (UB) – jedna chalupa v tzv. „Cigánském kútě“, kovář.
Velká nad Veličkou (HO) – několik rodin při okraji obce. Zemědělství dělníci, hudebníci. Nečas 2.
Velké Pavlovice (BV) – Nečas 2.
Velké Němčice (BV) – Nečas 2.
Velký Ořechov (ZL) – kolem 30 osob sídlilo v chalupách u „Boří“, „Za Dvory“, „U Větráka“, „Nerádov“, „U Chlupáča“. Kovář, cestáři a pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Veselá (ZL) – Nečas 2.
Veselá nad Moravou (HO) – osada v „Hájku“. Pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Věsky (UH) – Nečas 2.
Vizovice (ZL) – Nečas 2.
Vlachovice (ZL) – osada na „Ďulově kopci“. Kováři a pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Vlčnov (UB) – několik rodin v domcích na okraji obce v poloze „Černá hora“, „Žleb“ a u „Horňanského mostku“. Převážně pomocní dělníci. Kovářské výrobky: řetězy, vinařské knýpy, vratiháky, háčky atd. dodávali kováři z osady u sousedních Havřic. Nečas 1, 2.

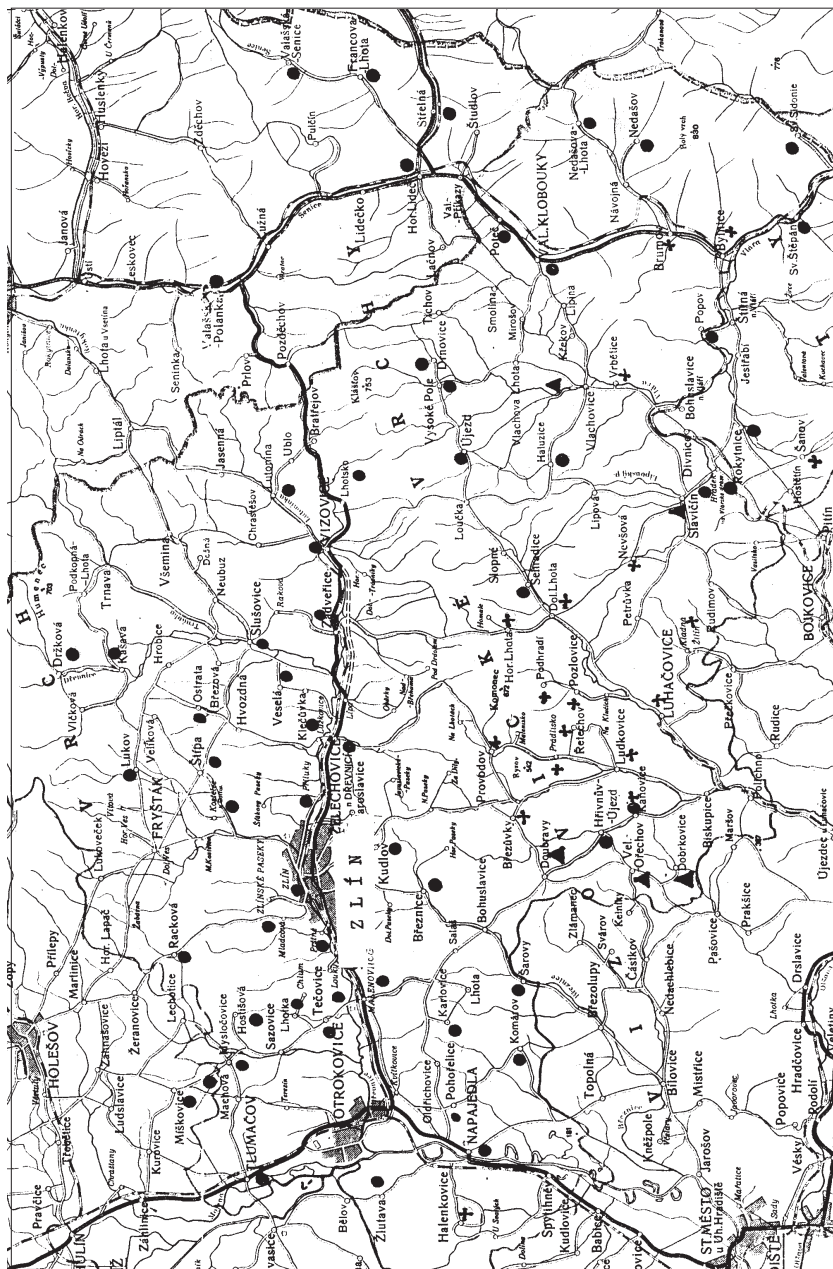
Vlkoš (HO) – Nečas 1.
Vracov (HO) – Nečas 1, 2.
Vranovice (BV) – Nečas 2.
Vrbětice (ZL) – dvě až tři rodiny na konci (západním) obce, kovář a pomocní dělníci. Nečas 1, 2.
Vrbice (BV) – Nečas 2.
Vysoké Pole (ZL) – 1, 2.
Vyškovec (UB) – v „Bošiačkách“ jedna rodina, kovář
Zádveřice (ZL) – Nečas 2.
Záhorovice (UB) – tři „búdy“ nedaleko hranice se Nezdenicemi, kovář, zemědělský dělník. Nečas 1, 2.
Zarazice (HO) – Nečas 1, 2.
Zlámanec (UH) – Nečas 1, 2.
Zlechov (UH) – Nečas 2.
Zlín (ZL) – Nečas 1, 2.
Žádovice (HO) – Nečas 2.
Ždánice (BV) – Nečas 2.
Želechovice n./Dřev. (ZL) – Nečas 1, 2.
Žeravice (HO) – několik rodin na kraji obce.
Žitková (UB) – jedna rodina – kovář původem ze Bzové (Hulín) a v době před holocaustem několik smíšených manželství.
Žlutava (ZL) – Nečas 1, 2.

Předkládaný seznam obcí, na jejichž katastrech před holocaustem sídlili Romové, ukazuje, že tito byli rozmístěni v 232 osadách. Na okrese Břeclav jsem je zachytil v 26 z 82 (83) obcí, které k okresu přináležejí (v závorce i s osadami); na okrese Hodonín to bylo 40 z 84 (91) obcí, z nichž jednu neuvádí C. Nečas; na okrese Uherské Hradiště sídlili v 79 z 85 (98) sídlišť, (z nich na Uherskobrodsko připadá 38), UH neuvádí Nečas 2 a na UB 9 obcí; a na okrese Zlín pobývali v 82 ze 108 (120) obcí, z nichž jednu C. Nečas necituje.

Z uvedených číselných údajů vyplývá, že ve čtyřech jiho- a jihovýchodomoravských okresech byli Romové usazeni v době před holocaustem v 59,2 % osad. Záměrně uvádíme osad, neboť vedle dnes samostatných obcí jsou v seznamu uvedeny i sídelní celky, které dnes již splynuly se sousedními městy či vesnicemi – např. Kvačice s Uherským Ostrohem, Chylice s Ostrožskou Novou Vsí, Milokoš s Veselím nad Moravou, Hrádek se Slavičínem atd. Sledovaný region nebyl osídlen rovnoměrně. Nejméně Romů bylo usídleno v dnešním okrese Břeclav, kde byli zastoupeni pouze v 31,3 %, na Hodonínsku to bylo 43,95 %, v okrese Zlín v 68,33 % a v okrese Uherské Hradiště v 80,61 % obcí. Nejvíce se romská populace koncentrovala na Uherskohradištsku a Uherskobrodsku, na jejichž území pouze 19 obcí zůstalo nezasaženo romskou expanzí. O něco méně bylo Romy osídleno území okresu Zlín. Ovšem zde bylo „cigánské“ obyvatelstvo soustředěno zejména na tzv. Zálesí (Luhačovicko) a na Slavičínsko a na Valašskokloboucko. V těchto oblastech byla situace obdobná jako na sousedním Uherskobrodsku a v okrese Uherské Hradiště vůbec.

Na tomto místě bych se chtěl pozastavit nad momentem, který vyplynul ze studia prací C. Nečase (1, 2). V obou seznamech – hodonínském (1) i osvětimském (2) jsou uvedeni Romové ze 119 obcí, které se nacházejí na námi sledovaném území. Pět je uvedeno pouze v materiálu z Hodonína a 94 pouze v osvětimském. Sám jsem získal údaje ze 79 sídelních aglomerací, z nichž 14 C. Nečas (1, 2) nezná. Z toho 9 leží na Uherskobrodsku, 2 na Uherskohradištsku, po jedné je z okresu Hodonín, Zlín a Vsetín (Krasno nad Bečvou – jedna ze dvou městských částí Valašského Meziříčí). Rozdíly mezi oběma seznamy lze vysvětlit tím, že ne všichni Romové museli před odtransportováním do Osvětími projít sběrným táborem v Hodoníně (o. Blansko). Rozdíl mezi mými zjištěními a oběma uvedenými seznamy si můžeme vysvětlit mezerovitostí, kterou způsobilo poškození dokumentů či nedbalost lágrových úředníků. Na druhé straně nemůžeme opomenout fakt, že v Nečasem publikovaných seznamech chybí především údaje z obcí, které leží na hranicích

se Slovenskem – Březová, Bzová, Korytná, Lopeník, Vyškovec, Žitková, nebo z dědin od hranic nepřilíh vzdálených – Polichno, Rudice. Tato skutečnost může nasvědčovat tomu, že romské obyvatelstvo buďto tajně emigrovalo na území Slovenského štátu, kde nebylo provádění „proticigánských“ opatření tak tvrdé jako v protektorátě (zejména v záposlovenské části – Pavelčková, N. 1998). Někteří z nich se mohli ukrýt mezi „kopaničáři“, s nimiž byli spřízněni, neboť zejména na Žitkově, na Vápenicích a na Vyškovci existovalo od třicátých let několik smíšených manželství. Ta byla vázána na rodinu kovářů Hulínů

4. Osídlení okresu Zlín romskou populací v době před holocaustem:

- ▲ osada či ulička;
- + jedna nebo několik rodin v obci;
- zpráva v seznamech zveřejněných C. Nečasem 1, 2.

z Bzové, odkud se „šffili“ rozrodem. Tato manželství můžeme sledovat zatím pouze po mužské linii – výskyt jména Hulín. Nakolik se na sžívání s majoritní populací podílely i ženské příslušnice rodu, nemůžeme říci, neboť doposud nebyly zkoumány matriky z farností Starý Hrozenkov a Březová, do nichž tzv. „kopaničářské“ obce přísluší.

Různé soupisy, statistiky či sčítání lidu byly vesměs pro zachycení početního stavu romské populace a registrace jejích sídel neprůkazné. To je možno doložit srovnáním získaných faktů s evidencí Romů z let 1922–1927, jak ji podává C. Nečas (1986). Tato statistika uvádí, že na Moravě žilo „cigánské“ obyvatelstvo v 153 obcích. Údaje uváděné v této studii jasně prokazují jejich pobyt ve 232 osadách (to jen ve čtyřech sledovaných okresech). Položme si otázku, jak vysvětlit tyto disproporce v údajích. Za pouhých 13–15 let nemohl nastat tak mohutný rozrod. Literatura zpravidla uvádí neúplnost (Pavelčíková, 1998) evidence a fakt, že usazení se často nepovažovali za „cigány“, jen kočující. Vysvětlení mnohdy nacházíme i v „nedbalosti“ sčítacích úředníků (resp. obecních radních, kteří neměli zájem vykazovat na svém katastru romské obyvatelstvo, zejména jednalo-li se o jednotlivé rodiny.

Obdobná situace souvisí i s romskými osadami (dle C. Nečase 1986 – tábory), které se napojovaly na okrajové části obcí nebo se nacházely na jejich extravilánu. C. Nečas (op. c.) jich uvádí na sledovaném regionu 9: Bojkovice (UB-61 osob); Havříce (UB); Luhačovice (ZL); Osvětimany (UH); Staré Město (UH); Strážnice (HO); Svatobořice (HO – 78 osob); Uherský Ostroh – Ostrožské Předměstí (UH); Veselí n./Mor. (HO). Doklady, které máme k dispozici, bezpečně dokládají existenci dalších osad např. ve Vlachovicích (ZL), v Biskupicích (ZL), v Hrubé Vrbce (HO), v Moravské Nové Vsi (BV), v Milokošti (dnes součást Veselí n./Mor. – HO), v Újezdci/Těšově (UB), ad. K těmto nesrovnalostem se patrně váže poznámka D. Brzobohatého (1995), že starostové obcí část (nebo veškeré) cigánské obyvatelstvo vyhostili z jimi spravovaného katastru. To v době sčítání lidu nemělo „domovskou obec“, a tak nebylo nikde zapsáno do sčítacích archů. Po ukončení sčítacích dnů se vrátilo do svého původního bydliště a žilo zde bez problému dále. Ovšem z hlediska úředních výkazů tito občané neexistovali – byly to jakési „mrtvé duše“ v opačném pojetí tohoto smyslu slova.

Zastavme se nyní u celkového počtu romských obyvatel na území čtyř sledovaných okresů v době před holocaustem. Uvážíme-li, že žilo na území 232 osad minimálně po jedné rodině o 5 členech, dostaneme číslo 1 160. Přitom lze prokázat, že v řadě osad bydlelo i 20–110 osob. Domníváme se proto, že střízlivý odhad činí kolem 2 500–3 000 (4 000?) duší.

V období, o němž pojednáváme v této studii, došlo již na sledovaném území vlivem výrazných změn v hospodářské struktuře společnosti k narušení tradiční skladby zaměstnání romské populace (Pavelčíková, 1998). Převážná část mužů v této době již pracovala jako zemědělští, resp. pomocní sezonní dělníci. Ženy se tradičně staraly o domácnost a děti. Jejich jediným zaměstnáním bylo maximálně „chození po ptaní“ – žebrota. Mezi mužskou populací bylo stále ještě poměrně silně rozšířeno kovářství, které se specializovalo na výrobu řetězů, vratiháků, knýpů, ohnívek, srpů atd. Z této skupiny se rekrutovali specialisté „mechanici“, kteří pracovali na velkostatech jako opraváři zemědělských strojů nebo v železničním depu ve Veselí n./Mor. v opravě lokomotiv a vagonů. Poměrně vysoké procento romských mužů se staralo o údržbu silnic jako cestáři. Dále se podařilo zjistit dělníky v cihelnách, dlaždiče, stoláře (jeden specializovaný na výrobu rakví) a příležitostné hudebníky. Z tradičních „romských řemesel“ jsem na jižní a jihovýchodní Moravě nezjistil košíkáře, koteláře, brusiče, opraváře deštníků, výrobce koryt a nepálených cihel. Jen výjimečně se věnovali zemědělství – Nivnice, Moravská Nová Ves, Čerčín. Nepřekvapuje jejich absence v roli „handrláků“ – hadrářů, tj. sběračů odpadních surovin (na Slovácku se tímto řemeslem zabývali příslušníci majoritní populace) a pracovníků „v zábavním průmyslu“ (na našem území podskupina Sintů). Podle ne zcela věrohodných zpráv občas někteří vypomáhali známému šumickému „kolotočářovi“ Flaksovi.

A ještě k problematice výskytu jejich příjmení v daném regionu. Některá z příjmení se na sledovaném území objevují pouze ojedinele, jiná přímo masově (např. Daniel, He-

rák). Ve svém přehledu sledujeme vedle zastoupení příjmení v jednotlivých obcích i rozvrstvení (frekvenci) podle pohlaví – muži a ženy společně, jen muži nebo jen ženy. Vzhledem k tomu, že většina romských párů nebyla v této době z hlediska úřadů řádně oddána (žili jako druh a družka), nelze dnes rozpoznat, kolik procent „cigánských“ žen po spojení s životním partnerem přijalo jeho jméno. Z údajů, které máme k dispozici, není zřejmé, zda společný výskyt jednoho příjmení u mužů a žen v jedné osadě zahrnuje vedle vazby rodiče–děti či sourozenci také manželku či manžela. Na druhé straně výskyt jistého příjmení jen u mužů či u žen v té které obci nemůžeme pokládat za důkaz životního partnerství, kdy si každý z „manželů“ ponechal své „svobodné jméno“ (především ženy). Nemohu však vyloučit ani okolnost, že tato skutečnost byla vyvolaná mezerami v lágrových seznamech. U ojedinělých výskytů příjmení nelze vyloučit ani možnost, že jeho nositel v uváděné osadě vůbec nežil, pouze se zde při průjezdu rodičů (matky) narodil a byl zde pokřtěn. Na všechny tyto problémy by patrně mohl odpovědět pouze detailní rozbor matrik v „romských“ obcích.

Na základě vlastního průzkumu, analýz seznamů vězňů internačních táborů (Nečas 1, 2) a při rozboru regionální literatury se podařilo prokázat na území čtyř sledovaných okresů u romského obyvatelstva před holocaustem 48 příjmení:

Anger – pouze jeden muž ve Strážnici.

Balážová – jen jedna žena ve Valašských Kloboucích, patrně přivdaná z Čech.

Daňhel – ve třech obcích Nezdenice, Záhorovice, Želechovice muži a ženy; v Bílovcích a v Břestku jen muži; v Komní, v Kostelci-Štípe a v Šumicích jen ženy; celkem v 8 obcích.

Daniel – příjmení je zastoupeno ve 122 obcích všech čtyř okresů, z toho v 85 osadách všech čtyř okresů jsou uváděni muži a ženy; ve 37 pouze ženy. Příjmení je rozšířeno i na slovenském Záhoří.

Didi – v 8 obcích na Luhačovicku, Bojkovicu a Slavičinsku. Ve třech obě pohlaví; v pěti jen ženy.

Dydi – ve 14 obcích na Uherskobrodsku a Slavičinsku. V 6 obě pohlaví; v 8 jen ženy.

Dycha – v sedmi obcích roptýleně po celé oblasti. Ve 4 obcích muži i ženy; ve třech pouze ženy.

Ferda – dvě obce; Čeložnice – muž; Vésky – žena.

Galbová – jedna žena ve Vranovicích.

Gabriel – dvě obce; jeden muž ve Vracově; jedna žena ve Tvrdonicích. Původem asi z Čech.

Hauerová – jedna žena ve Sptihněvi.

Helper – jeden muž v Hustopečích.

Herák – v 73 obcích na celém sledovaném území, příjmení se více koncentruje v okrese Zlín a na Uherskobrodsku. Obě pohlaví jsou doložena z 21 osad; muži z 27 obcí a ženy z 25.

Holomek – v 71 osadách. Příjmení se objevuje více v západní polovině sledované oblasti než ve východní. Obě pohlaví v 29 osadách, jen muži ve 24 a jen ženy v 18.

Hrčka – příjmení bylo zaznamenáno v 9 obcích převážně na Valašskokloboucku (dvě na UH). Muži a ženy žili podle pramenů společně ve dvou osadách, muži sami ve třech a ženy ve čtyřech.

Hudečková – jedna žena v Hrubé Vrbce.

Hulín – v seznamech, které publikoval C.Nečas (1, 2), jsou uvedeni muži a ženy v Bojkovicích a ve Vlachovicích. Podle mých výzkumů i v dalších 5 tzv. kopaničářských obcích Bzová, Krhová, Vápenice, Vyškovec, Žitková.

Ištván – muži a ženy v Luhačovicích a Radějově. Po jedné ženě v Hodoníně, v Ludkovicích a ve Strážnici. Celkem v 5 obcích.

Kier – ve dvou obcích. V Derfli (Sady) muž a žena, jeden muž v Podolí. Patrně se jedná o přistěhovalce ze Strážnice (-cka), kde se ale píše Kýr (viz dále).

Kirsch – muž a žena ve Strážnici.

Klauda – jeden muž ve Strážnici.

Kloc – jeden muž v Hodoníně.

Kolínková – jedna žena v Bylnici. Patrně „přivdaná“ z Čech. ,

Krupičková – jedna žena ve Svatobořicích. Patrně „přivdaná“ z Čech.

Kryštofová – po jedné ženě ve Fryštáku a v Lukově. Patrně „přivdané“ z Čech.

- Kubík** – v 7 obcích na Hornácku a ve Strážnici. V osadách obě pohlaví; v jedné jeden muž a v jedné jedna žena.
- Kýr** – v 9 obcích. Převážná většina nositelů tohoto příjmení sídlila ve Strážnici a v Petrově. Obě pohlaví byla zastoupena v Hroznové Lhotě, v Hrubé Vrbce, v Kněždubu a ve Velké n./Vel. Pouze ženy žily v Krhově, v Hodoníně a ve Vracově.
- Malík** – ve 13 obcích převážně na Mikulovsku a Břeclavsku. Ve třech obcích žila obě pohlaví; pouze muži v 5 (mimo oblast Petrova; pouze ženy v 5 [mimo oblast Lukov a Osvětiman]. V současnosti žije jeden muž ve smíšeném manželství v Opavě a pracuje jako opravář deštníků a brusič. S místní romskou komunitou, která se rekrutuje ze Slovenska, se nestýká a vystupuje jako „gádžo“. Původem je ze Senice, ale jeho bratr žije na Břeclavsku. Z jistých náznaků můžeme usuzovat, že za tzv. Protektorátu se část „Malíků“ stáhla na slovenské Záhoří, kde žili příbuzní téhož jména. Ostatně Romové z obou oblastí tvoří jednu podskupinu a řada příjmení je zde společných – již uváděný Daniel).
- Mates** – ve čtyřech obcích na Valašskokloboucku. V Bylnici obě pohlaví; jen muž ve Francově Lhotě a pouze ženy ve Valašských Kloboucích a ve Vlachovicích.
- Murka** (i Murko) – v 31 obcích převážně v okresech Uh.Hradiště a Zlín. V 10 osadách obě pohlaví, v 9 jen muži a v 17 pouze ženy.
- Nový** – v 5 obcích – jen muž ve 3 (Lhotsko, Prušánky a Strážnice), jen ženy ve dvou (Svatobořice a Uherské Hradiště), patrně přišli z Čech.
- Pajerová** – pouze jedna žena ve Strážnici. Patrně se jednalo o smíšené manželství. Příjmení Pajer je ve Strážnici mezi majoritním obyvatelstvem běžné.
- Raiminius** (i Reiminius) – dvě rodiny v Čerčíně (VY).
- Richtrová** – ve třech obcích pouze ženy – Čeložnice, Spytihněv, Strážnice. Patrně „přivdané“ z Čech.
- Růžičková** – pouze ženy v 8 obcích – patrně přivdány z Čech či západní Moravy. Babice (?), Haluzice, Kyjov, Podivín, Podolí, Spytihněv, Uherčice, Ždánice.
- Serinková** – jedna žena v Hodoníně.
- Šimlák** – muž a žena ve Strážnici.
- Šmíd** – pouze jeden muž v Nezdenicích (? – Nezdíec).
- Štětková** – jedna žena – Příluky.
- Šubrt** – v 9 obcích. Obě pohlaví v 1 – Čeložnice; jen muži ve 3 – Boršov, Tvarožná Lhota, Veselá; pouze ženy v 5 – Kněždub, Louka, Pozlovice, Slušovice, Svatobořice.
- Tománková** – jedna žena Iváň.
- Vaškových** – ve 2 obcích. Manželé v Horním Němčí; jedna žena v Súchově. V obcích při jižním okraji „Luckého pole“ je toto příjmení v podobách Vaškových, Vašků, Vaškůj poměrně hojně mezi majoritní populací.
- Vlachinský** – Ve 3 obcích. Jeden muž v Horním Němčí. Po jedné ženě ve 2 – Hodonín a Hrušky. Příjmení je rozšířeno mezi majoritní populací na okrese Hodonín dodnes.
- Vlčnovský** – v 6 obcích. Ve 2 obě pohlaví – Bojkovice, Dolní Lhota; pouze muž ve 2 – Ludkovice, Sehradice; jen ženy 2 – Pitín, Štípa.
- Vrba** – ve 3 obcích jen muži – Hodonín, Lanžhot, Podhradí.
- Zelinka** – v 19 obcích na Uherskohradištsku, Uherskobrodsku a Zlínsku. V 5 obcích obě pohlaví – Bánov, Biskupice, Derfle, Nivnice, Záhorovice; jen muži ve 4 – Bojkovice, Lhota, Uherský Brod, Zlín; jen ženy v 10 – Havíče, Jarošov, Kaňovice, Krhov, Ludkovice, Malenovice, Napajedla, Nezdenice, Želechovice.
- Zemánková** – jedna žena v Kyjově.
- Zikmund** – jeden muž v Popovicích.

K typickým romským příjmením na jihovýchodní a jižní Moravě náležela: Daňhel–Daniel (nejrozšířenější), Didi–Dydi, Herák (druhé nejpočetnější), Holomek, Kubík, Kier–Kýr, Murka a Zelinka.

Hulín, Malík, Pajer, Vaškových, Vlachinský a Vlčnovský se neobjevovala masově, ale představovala jisté „endemity“, které žily na menších, uzavřených regionech, s tím že Malík přesahoval na Záhoří. O ostatních mohu pouze konstatovat, že patrně představují

„přivdané“ či „přiženěné“ z oblastí, kde jsou tato příjmení běžná. O řadě se můžeme právem domnívat (viz výše), že náležela občanům, kteří se v dané obci narodili „projíždějícím“ rodičům. Překvapující je velké zastoupení ojedinělých příjmení ve Strážnici, v níž jinak převládal rod Kýrů. Jak jsem již uvedl v úvodu, předkládaná studie představuje první pokus o souborné zachycení „cigánské“ komunity na jižní a jihovýchodní Moravě. Ta totiž zaujímala (a dodnes zaujímá) spolu se záhorskou (západoslovenskou) větví specifické postavení v rámci středoevropského romského etnika. Úváděná fakta představují nástin části historické problematiky, kterou bude nutno v průběhu dalšího výzkumu podrobně rozpracovat.

PhDr. Jiří Pavelčík, CSc. (n. 1934), v současné době vědecky pracující archeolog a etnograf v důchodě. Jeho odborný zájem je zaměřen na hmotnou a sociální kulturu v životě lidu na Slovácku.

Poznámka:

1 Při zpracovávání této studie jsem pracoval především s vlastními poznámkami (archiv autora), s terénními zápisky svého otce Jana Pavelčíka (1962–1986) a jeho paměti (díl 4/1976) a s regionální literaturou (Müller, 1979; Brzobohatý, 1992). Dosažené výsledky srovnávám se seznamy vězňů z internačních táborů v Letech (o. Písek) a v Hodoníně (o. Blansko) Nečas 1987 a z koncentračního tábora v Osvětimi (Nečas 1992). Doposud jsem nemohl využít archivní fondy zejména v okresním archivu v Uh. Hradišti, neboť tyto nebyly zprvu přístupny pro rekonstrukci budovy a pak pro odstraňování důsledků katastrofální povodně v roce 1997. Rovněž excerpta fondů archivů ve Zlíně, v Hodoníně a v Mikulově náleží do další etapy výzkumu.

Literatura:

- Brzobohatý, D., 1995: *To byli také naši občané*. Slavičín
- Müller, Fr., 1979: *Humoresky*. Bojkovice.
- Nečas, Ct., 1979: *Z minulosti luhačovských cigánů*. Slovácko 1977–1979.
- Týž, 1986: *Evidence československých cigánů z let 1922–1927*. Český lid, 73, 66–71.
- Týž, 1987: *Andr'oda taboris*. Brno.
- Týž, 1982: *Aušvicati hi khér báro*. Brno.
- Týž, 1993: *Romové v České republice dříve a dnes*. Olomouc.
- Pavelčík, Jan, 1960–1984: *Terénní průzkum*, díl 1–24. Rkp. Uloženo v archivu Ústavu lidové kultury Strážnice.
- Týž, 1976: *Paměti*. Rkp díl 4, 91–101. Archiv autora.
- Pavelčík, Jiří, 1996: *Romové v Oderských vrších*. Oderské vrchy XI, č. 1–2, 36–37.
- Týž: *Poznámky a terénní záznamy*. Rkp. archiv autora.
- Pavelčíková, N., 1998: *Vývoj problematiky romského obyvatelstva na Ostravsku*. Rkp. habilitační práce.
- Tarcalová, L., 1999: *Staroměstští cigáni*. In: *Staré Město*, 2000, str. 305–307.

„Zigeuner“ in Süd- und Südostmähren

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie stellt den ersten Versuch um eine komplexe Erfassung der „Zigeunergemeinschaft“ in Süd- und Südostmähren dar. Sie kann für einen im Verlauf der weiteren Forschung noch herauszuarbeitenden Abriss der historischen Problematik gehalten werden.

Meine Behandlung konzentriert sich auf die „ursprüngliche“, d. h. niedergelassene Bevölkerung der sog. ostmährisch-slowakischen („záhorská“) Untergruppe der Roma-Population, und zwar in den heutigen Bezirken Břeclav, Hodonín, Uherské Hradiště, Zlín. Meine Arbeit wurde auf Grund eigener Betrachtungen (Pavelčík, Jiří, o. D.), der in direkten Untersuchungen erstellten Vermerke meines Vaters Jan Pavelčík (1960–1984), der regionalen Literatur (Brzobohatý, D., 1995; Müller, F., 1976; Tarcalová, L., 1998) aufgebaut. Weiter wurden Auflistungen von Häftlingen des Internierungslagers Hodonín (Bez. Blansko, Nečas, C., 1987) und Konzentrationslagers Auschwitz (Nečas, C. 1993) benutzt.

Auf Grund dieser Quellen verfolgte ich die Grundangaben über die Zerstreung der Roma-Population in der entsprechenden Region (232 Ortschaften), sowohl faktisches als auch ortsbestimmendes Vorkommen von einzelnen Familiennamen und die Ernährungsart der Kommunität.

“Gypsies” in east and southeast Moravia

A b s t r a c t

The presented study is the first attempt to describe with a degree of totality the “gypsy” communities of south and southeast Moravia. It can be considered to be an outline of a historical issue that will need to be treated in a more detailed fashion in the course of the future research.

The author focused on the “original”, i.e. settled population of the so called east Moravian-west Slovakian subgroup of the Romany population within the area of today’s districts of Břeclav, Hodonín, Uherské Hradiště and Zlín. The research was based on author’s own observations (Jiří Pavelčík, no date), field data gathered by the author’s father Jan Pavelčík (1960–1984) and regional literature (Brzobohatý, D., 1995; Müller, Fr., 1979; Tarcalová, L., 1998). The author also used as a reference the prisoner lists of the Hodonín internment camp (district Blansko, Nečas, C., 1987) and the Auschwitz concentration camp (Nečas, C., 1993).

Based on the above mentioned data, the author surveys the basic data concerning the dispersion of the Romany population in the region in question (232 settlements); factual as well as local occurrence of individual surnames and means of support.

„SLAVNÁ JE MINULOST STARÉHO MĚSTA...“

(Počátky velkomoravských výzkumů v dopisech Antonína Zelnítia Antonínu Breitenbacherovi)

Zdeněk Fišer, Moravské zemské muzeum, Brno

Korespondence učitele Antonína Zelnítia, zasílaná ve 20. a 30. letech 20. století příteli, zachycuje počátky soustavných archeologických výzkumů ve Starém Městě.

Před relativně krátkou dobou byla na stránkách Slovácka vzpomenua osobnost Antonína Zelnítia (1876–1957). Autor příspěvku, archeolog Luděk Galuška,¹ záslužně připomněl mnohostrannou činnost a aktivity staroměstského učitele, který od 20. let 20. století zachraňoval a dokumentoval první hroby a objekty na jedné z nejdůležitějších lokalit Velké Moravy, kdysi onom bájném Veligradu, tj. v dnešním Starém Městě u Uherského Hradiště.

Není tedy zapotřebí uvádět jeho souvislé curriculum vitae, ostatně zachycené v minulosti již několikrát,² jako spíše upozornit na materiály, jejichž prostřednictvím k nám může přes hloubku času – tak jako v případech mnoha jiných – stále promlouvat. Je to osobní korespondence, písemný pramen vycházející z bezprostředního dotyku prožité reality, významně vypovídající o svém původci, o jeho práci a zálibách, o době, v níž působil.

Už Vilém Hrubý, přebírající na konci 40. let po A. Zelnitiovi vedení výzkumů ve Starém Městě, si byl vědom významu korespondence, kterou dotýčný po desetiletí pečlivě schraňoval a která by si zasloužila „zevrubného zpracování“, jak psal v Zelnitiově nekrologu.³ Učitel z povolání, po mnoho let působící na různých místech rakousko-uherské monarchie a na Balkáně, který se teprve na konci roku 1921 vrátil do rodného Uherského Hradiště, byl nejen vášnivým amatérským archeologem, ale také dobrým varhaníkem a hudebním skladatelem, zajímajícím se rovněž o přírodní vědy, výtvarné umění, historii a literaturu. Různorodé záliby, umocněné znalostí sedmi jazyků, jej přivedly ke kontaktu s mnoha lidmi. Za svého života zveřejnil pouze dopisy, zasílané prof. Luborem Niederlem (1865–1944),⁴ významným představitelem etnografie, kulturní antropologie a archeologie. Obsahově se týkaly zejména Zelnitiových výzkumů ve Starém Městě a vzájemné spolupráce na zhodnocení prvního velkého souboru získaných nálezů. A dále listy, jež mu psal prelát Josef Vylvlečka (1861–1942),⁵ určitou dobu předseda archeologického spolku Starý Velehrad.

Bohužel, podstatné jádro Zelnitiových korespondencí (tj. především přijaté dopisy), zůstává desetiletí po jeho smrti stále nepřístupné v soukromém držení, pokud ovšem již nevzalo za své. Naštěstí Antonín Zelnitius dopisy nejen přijímal, ale stejně hojně psal. Stopy po jeho aktivitách lze zachytit v různých úředních fondech nebo v pozůstatcích jeho dávných známých a přátel. K těm druhým patřil Msgr. ThDr. Antonín Breitenbacher (1874–1937), profesor kroměřížského chlapeckého gymnázia, od roku 1915 knihovník a od roku 1921 archivář olomouckých arcibiskupů na zámku v Kroměříži.⁶

Znali se už jejich otcové; Breitenbacher byl rodák z Jarošova u Uherského Hradiště. Synové se do užšího kontaktu dostali až v roce 1898. To už byl starší z nich vysvěcen na kněze a jmenován prefektem v kroměřížském semináři, kde Zelnitius dočasně bydlel v době, kdy jako privatista dělal zkoušky na učitelském ústavu v Kroměříži. V budoucích letech je spojovaly četné záliby, zejména historie a spolková činnost. Breitenbacher často publikoval, přičemž většinou vycházel z fondů uložených na kroměřížském zámku. Nejvýznamnější jsou jeho dvoudílné „Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži“, vydané v letech 1925 a 1927. Po přítelově smrti o něm Zelnitius v nekrologu napsal: „Byl dobrým

učitelem, byl Slovanem, miloval svůj národ, dle toho učil své žáky dějepisu a zeměpisu. Příznačným je, že do své smrti zůstal občanem král. města Uh. Hradiště. Vážil si Slovácka.“⁷

Zelnitův vztah k Ant. Breitenbacherovi dokládá poměrně obsáhle dochovaná korespondence, celkem 33 dopisů, korespondenčních lístků a pohlednic.⁸ První z listů je datován do 11. června 1921, poslední pochází z 11. dubna 1937. Intenzita kontaktů mezi nimi byla různá, některý rok Zelnitius poslal jen přání k Vánocům. Část listů se samozřejmě nemusela dochovat. Na druhé straně se však Zelnitius a Breitenbacher často setkávali v Uherském Hradišti, Starém Městě nebo na Velehradě, např. při různých církevních akcích nebo ve výboru spolku Starý Velehrad, na jehož činnosti se významně podíleli.

Z obsahu listů vyplývá Zelnitův zájem o historii Velehradu, o sestavení genealogie vlastního rodu, o práci muzea ve Starém Městě. Důležité jsou však zejména mnohdy bezprostřední informace z jeho archeologické činnosti, kdy adresáta seznamoval s novými nálezy a dělil se s ním o svou radost, prokládanou osobním entuziasmem, se kterým k věci přistupoval: „*Zachránil jsem mnoho a pán Bůh ví, že zachráním ještě,*“ píše v dopise z 11. června 1927. Protože Zelnitius o svých nálezech zveřejnil první zprávu⁹ teprve v říjnu 1927, jsou úvodní listy důležitým svědectvím Zelnitiova konkrétního postupu v počátcích výzkumu staroměstské lokality. (Na první artefakty¹⁰ v poloze „Na Valách“ byl Zelnitius upozorněn žáky již v únoru 1922. První hroby¹¹ v počtu jedenáct prokopal v říjnu 1924 a pak následovaly desítky dalších.) Z tohoto pohledu je zvláště zajímavý dopis z 2. dubna 1926 s několika přílohami, vlastně ukázkami z deníků či inventářů, jež si Zelnitius k výzkumům a nálezům vedl. Za pozornost dále stojí Zelnitiova reakce na falzifikáty nalezené v lokalitě „Hroby“ u Osvětíman (Stupavy) v souvislosti s hledáním Metodějova hrobu, které v tehdejší tisku dostaly neobvyklou publicitu. (Dopis z 1. 12. 1932.)

Korespondence rovněž dokládá Zelnitiovy spory s dalšími moravskými archeology, zvláště s I. L. Červinkou, tehdejší zemským konzervátorem památkové péče, odmítajícím Zelnitiem dlouhodobě prosazovaný názor, že Staré Město je dávný Velehrad (Veligrad) Velkomoravské říše a její nejdůležitější centrum.

S Červinkou byl rovněž ve sporu ohledně uložení staroměstských nálezů. Zatímco jmenovaný prosazoval jejich získání a prezentaci pro Moravské zemské muzeum v Brně, jeho oponent je ukládal v muzeu ve Starém Městě, k jehož založení a činnosti ve 20. letech nemálo přispěl. Proč tak činil, ozřejmil v jednom ze svých publikovaných článků. Na rozdíl od Červinky, upřednostňujícího vědecké zkoumání hmotných pozůstatků dávných kultur, v sobě nezapřel učitele, majícího na mysli osvětové a vzdělanostní využití nálezů, zvláště pro školní mládež: „*Z vlastní zkušenosti vím, že ani jedno velké museum mne neuspokojilo. Nebylo času, abych vše náležitě prohlédl. Z malých museí jsem odcházel uspokojen, neboť jsem se vždy poučil a celé v kratší době prohlédl a byl upozorněn na místo nálezu v téměř kraji. Ve velkých museích vídal jsem pravidelně málo návštěvníků, že jsem se podivil... Obyčejný občan odchází znechucen, poněvadž tomu nerozumí a v tom množství se poučiti nemůže a věci známé v tom množství nenajde. Menší musea jsou přehlednější a poučnější. Proto by měla být musea i v menších městech, ano i ve vsích, kde jsou pro ně podmínky. Nebude jedno museum jako druhé a třetí, nýbrž rozdílná, proto zajímavá, nepřehledná a poučná. Potom by školy nepotřebovaly drahých kabinetů, stačily by pro školy obrazy a mnohdy vzácné vycpaniny a jiné zdobily by musea a prospěly tak celé veřejnosti...*“¹²

Přestože se na staroměstském katastru pohybovala před Zelnitiem řada jiných renomovaných znalců pravěku, včetně I. L. Červinky a M. Kříže, byl to právě Antonín Zelnitius, kdo věřil a přesvědčoval odborníky i veřejnost, že nálezy ze Starého Města jsou z 9. a 10. století a že je nutné je spojit s Velkomoravskou říší. V dané souvislosti, podložené desítkami let následných výzkumů, můžeme jen plně potvrdit jeho slova z 25. března 1929, napsaná v souvislosti s prvním obsáhlým publikováním nálezů ze zmíněné lokality – „*Tak mám přece jen prioritu*“. Výrok zdánlivě naznačující jakousi pýchu nad dosaženými výsledky byl ve skutečnosti jen skromným uspokojením muže, jenž své životní krédo vyjádřil témuž adresátovi o nějaký měsíc dříve (dopis z 30. září 1925): „*Nepracujeme pro sebe,*

ale pro dobrou věc, pro historii, národ, pro církev, trochu světla chceme vnést v dávnou minulost. “ A snad na závěr lze uvést ještě jeden Zelnitiusův výrok, který spolu s předchozím tvoří nejen jakési jeho poselství všem následníkům, ale který je trvale určený především obyvatelům uherskohradištské aglomerace: „*Slavná je minulost Starého Města, původního Veligradu Rastislavova. Tato tisíciletá slavná minulost zavazuje i nynější občany, aby se na ni upamatovali a příležitostné nálezy a objevy na polích a v osadě (ve městě) i na zahradách neničili, ale včas je hlásili a tak je zachovali pro budoucnost.*“¹³

Poznámky:

- 1 Viz Slovácko, 39, 1997, s. 101–102.
- 2 Slavotínek, Š.: *Naši jubilanti*. Sborník velehradský, nová řada (dále jen SV), 7, 1936, s. 44–46; Petrů, E.: *Za Antonínem Zelnitiem*. Zprávy Krajského musea v Gottwaldově, 1957, č. 6, s. 6–8; Hrubý, V.: *Antonín Zelnitius, archeolog Starého Města – Veligradu*. Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV, 1, 1957, s. 39–42, kde je rovněž uvedena jeho bibliografie.
- 3 Hrubý, V.: O. c., s. 40.
- 4 Zelnitius, A.: *Staré Město – Veligrad v památkách*. Uherské Hradiště 1946, s. 31–42.
- 5 Zelnitius, A.: *Prelát Msgr. Josef Vyvlečka*. SV, 14, 1946, s. 18–22.
- 6 Podrobně o něm např. Vlčeková - Butulová, I.: *Dr. Antonín Breitenbacher a Kroměříž*. VVM, 22, 1970, s. 321–332.
- 7 SV, 9, 1938, s. 15.
- 8 Moravský zemský archiv Brno, pozůstalost A. Breitenbachera, fond G 36, karton 9, i. č. 555.
- 9 Našinec, 63, 1927, 22. 10.
- 10 Historii svých výzkumů zachytil Zelnitius stručně ve společné práci s L. Niederlem, zveřejněné ve Zprávách Státního ústavu archeologického, č. 1, 1929, s. 2 a dále.
- 11 Zelnitius, A.: *Velehrad – pravdou*. SV, 8, 1937, s. 26.
- 12 Zelnitius, A.: *Staré Město – Velehrad, velkomoravský Velehrad*. Příspěvky ke studiu fuldských análů 1941. SV, 13, 1942, s. 54.
- 13 Zelnitius, A.: *Staré Město*. Archeologický výzkum valu „Na Valách“ v letech 1924–1932. Uherské Hradiště 1946, s. 14.

Příloha – výběr z korespondence

Korespondenční lístek 2. 6. 1922.

Milý doktore!

Od nového roku kantoruji tady v Hradišti a působím ve St. Městě. Z Prahy jsem tedy odflankoval - takové lidi, jako já jsem, nemohou tam potřebovat. Ku jmeninám přeji Tobě vše dobré – milost Boží, zdraví, spokojenost, chuť k práci a životu, vlastně k tomu boji o něm.

Kdy přijedeš se na Slovácko podívat? Jak a kde budu trávit prázdniny, dosud nevím – dispoice nemám ještě učiněné. Je toho více, ale nejsou ještě učiněny přípravy, není dosud dohody s příslušnými činiteli. Snad se uvidíme! Srdečně Tě zdraví

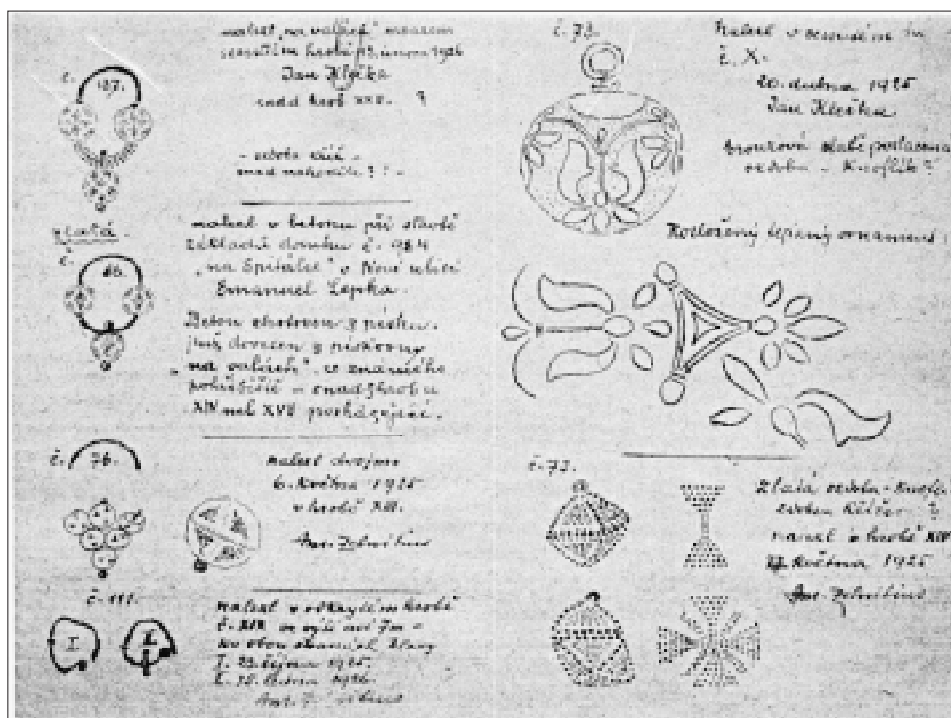
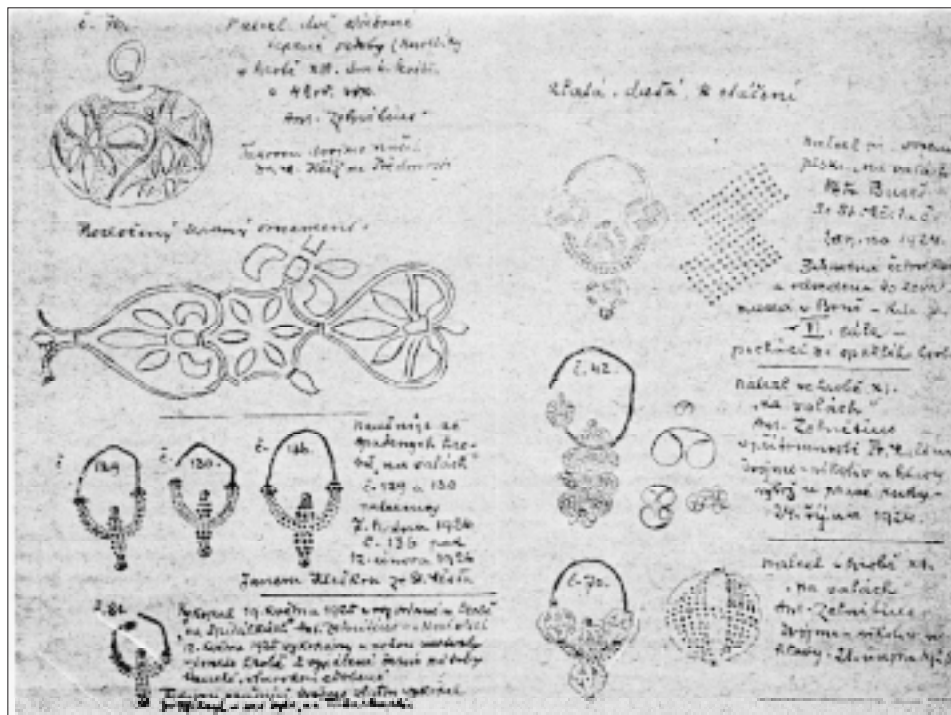
A. Zelnitius
Uh. Hradiště.

Dopis 30. 9. 1925.

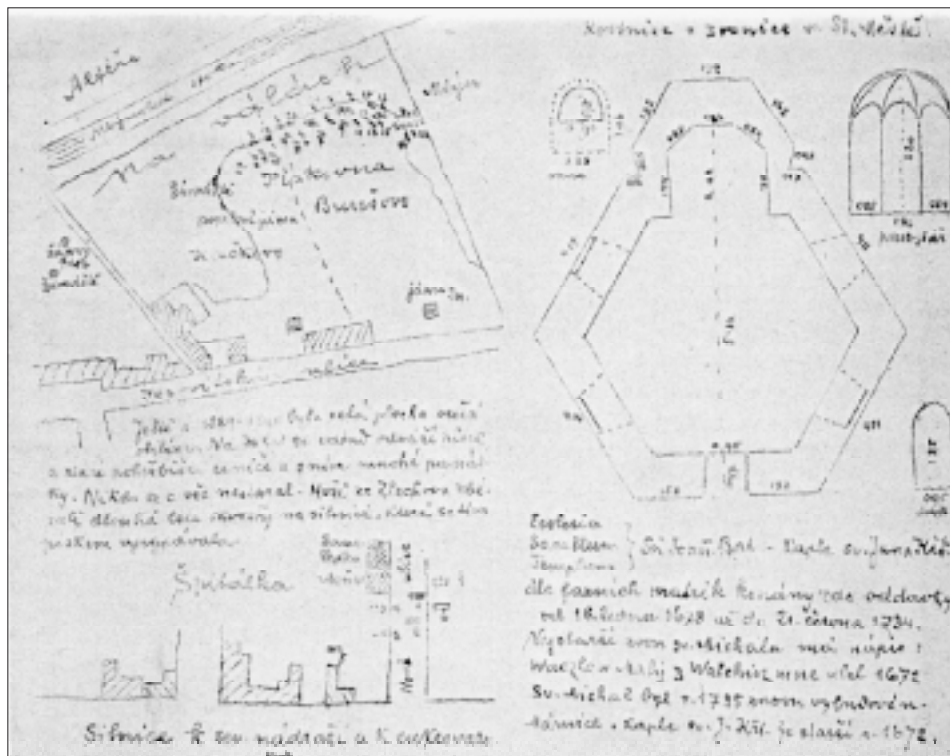
Monsignore!

Nejprve vřelě díky za Vaši účast na našem sjezdě v pondělí. Bohužel Vás postrádám v užším i širším výboru, ale doufám, že nám svou radou pomůžete. Nepracujeme pro sebe, ale pro dobrou věc, pro historii, pro národ, pro církev, trochu světla chceme vnést v dávnou minulost.

Něco z mojí čtené přednášky – četl jsem ji, abych ničeho neměnil – uvážil jsem každé slovo. Právil jsem také: „Proto žádné diskuse. Naši diskusí musí vždy býti doklady, které lidé dobré vůle a zdravého rozumu uznají, doklady, které si úctu samy vynutí, které samy mluví, křičí!“

Ukázky Zelnitiových archeologických deníků, přiložených k dopisu z 2. dubna 1926.

Ukázka ze Zelnitiova archeologického deníku.

Těmi slovy rozumnou diskusi nevylučuji, jen se stavím proti planému mluvení – mlácení slámy...

Zde posílám místopis a roky, které se mi podařilo vyhledat a o jejich správnosti se přesvědčiti. Chci mapku ale doplňovati.

Potom posílám něco o Velehradu, kdy se poprvé vyskytuje.

Spolu upozorňuji: Říci, že si cisterciáci sami to slovo našli a historii přidělali, není moudré, ani ne opatrné. Proč? Inu nebyli tu sami! Byli před nimi jiní, kteří by si takového něco byli snad dříve dovolili - a takové jednání přinejmenším nebyli strpěli, poněvadž by byli tím trpěli. Či jsou řeholníci „andělé v lidské podobě“, beze všech vad? Či nevidíme, jak některé řády „mit pfaalem ding“ na sebe koukají? (Dominikáni, jesuiti, atd.) Či ne? A dříve tak nebylo? Jsme přece lidé. Proto se domnívám, že by benediktíni rajhradští 20/11 1048 vlastně na Moravě započavši se byli ohradili a takového něco cisterciákům nebyli strpěli. Či není tomu tak? Proto Velehrad nemohl býti výmysl cisterciáků, nýbrž je historického původu.

Aby se o něčem mohlo rozhodovati, potřeba seznati okolnosti, napřed místo a vše okolo – zde sv. Jan, sv. Vít – kraj – a znáti tak mnohé, co je v celku neznámé.

Např. na sev. St. Města „Pod Hrází“ objevena pod kořeny starého dubu zeď z cihel velmi mohutných. Na Zbořilově a vedle jsou zbytky mohutných staveb, které na mapě 1743 nejsou udány – tedy jsou starší. U Zbořilů ve sklepě je ta zeď přes 1 m volná – v šíři – v délce asi 3–4 m. Vedle toho vykopala se tam spousta tesaných balvanů. Zda to nejsou zbytky starého kláštera, který byl ve St. Městě před 1200!

Je to domněnka, která zasluhuje trochu pozornosti. Mohou-li pp. Myklík, Dr. Kříž a po nich p. ing. I. L. Červinka – „konservátor“ – tvrditi, že „Na Valách“ je celina nedotknutá rukou lidskou, pak budeme moci také nějakou domněnku říci. Tím ničeho netvrdím. Ví-li někdo něco lepšího, tím lépe – rádi uslyšíme.

Tak jak vypadá ta jejich archeologie? I. L. Červinka, Děvín a Velehrad 1902, str. 33: „Místo

„Na Valech“ vlastně „Na Valách“ jest skrojek hřbetu, odříznutý od celku mlýnským příkopem. Není a nemohl být nikdy náspem nějaké pevnosti. O tom přesvědčili se jak p. Fr. Myklík, tak i p. Dr. M. Kříž, když jej na několika místech prokopati dali. To je celina netknutá rukou lidskou a nemůže míti ničeho společného se slovy „ad vallum antiquae civitatis“.

Já tvrdím, že je to val, ale ne týž „ad vallum antiquae civitatis“, poněvadž ten musí býti někde kol cukrovaru! - Když sahal ad limines Costeleche – ač i ty Kostelany také jinak leželi – a všude byl les - a polí asi tolik nebylo, že lehce mohli býti v blízkosti valu.

Zajímavá ale je, jak se archeologie provádí: Ač p. ing. Červinka dle jeho doznání 10 let v Hradišti žil, nestálo mu to za řeč se jednou v ten kraj podívat a o valu se osobně přesvědčit.

Na štěstí neb neštěstí mohu tady trochu světla vnést, jak se pracuje. Mám hotaře Malinu, který mi pomáhá. Ten před 30 lety – neb ještě před tím – těm pánům s jinými třemi již nebožtíky pomáhal. A zase mám k dobru - na tom čísle býval můj strýc kopytář Roder 1890. Často jsem k němu chodil a vím dobře, jak to tam vypadalo. Také Zbořilovo stavení jsem poznal, také tam býval rok. Tehdy to bylo od zahrádky oseté obilím, tedy žádná písčovina neb jen nepatrný koutek, že se trochu hlíny odvezlo.

Malina mi povídal, že přišli a kopali 5 jam tak na 1 1/2 m, tak že se v ní muž mohl pohybovat, a na místech, která ing. označil. Když našli hlavu na jednom označeném místě, sbalil ji, jamy zasypali a práci bylo konec. – Na ten způsob se to stala celina netknutá rukou lidskou. Malina se tomu ještě dnes směje, a my vidíme, jak dalece je to celina a další rukou lidskou netknutá – zvláště, když jsem našel zakopaného vepře – asi posel jesuitům neb pozdějšímu majiteli! To je také netknuté.

Znám okolí Mikulova, Pálavské vrchy, Maidberg, znám Bratislavu a Děvín – jel jsem dvakrát kolem – srovnávám a upřímně doznávám, že vývody prof. Plačka se mi nejlépe zamlouvají, jak vykládá anály fuldské.

Upozorňuji, že prof. Birnbaum přednášel loni na universitě v Praze o kronice Kosmově, a vylíčil Kosmu jako latiníka přítele Germánie, který pro Slovanstvo neměl smyslu, proto o Velehrad se nestaral. Jako latiník byl asi proti slovanské bohoslužbě a starým řádům, proto ničeho neuvádí.

Ještě jedno jsem zapomněl Vám ukázat – totiž železnou krabici, dřevem vykládanou, s jakýmsi bronzovým šperkem, asi pasem bronzem protkaným. Věc nalezena spolu se zlatou naušnicí. Krabice

Část kostrového pohřebiště a základů kostela v lokalitě Na Valách ve Starém Městě, 1948.

měla asi zámek. Dr. Stocký ze zem. mus. národního v Praze pravil, že takového něco v Čechách neznají. Rovněž tak mluvil p. lékárník Helich.

Upozorňuji, že Kříž vykopal také ozdoby podobného druhu, jen méně, v Předmostí u Přerova. Moje nálezy jsou ale rozmanitější. Jen škoda, co se za těch 30 let ztratilo.

A jsem přesvědčen, že místo, kde takové nálezy se nacházejí, muselo býti důležité – tam sídlili tehdejší magnáti kol svého knížete. Pravím, že nálezy samy mluví řečí srozumitelnou lidem dobré vůle. Samo sebou, ať se hledá i jinde, zda se toho tolik najde.

Ale především ať je poctivost a ne tak jak to ek. napsal do Lid. Nov.: „Předešlý týden našla se ve starém hrobě zlatá naušnice s denárem XI. neb XII. stol. Břetislava. Vedle nožíku nenašlo se nic více.“ Ohlásí to 19. září. – Zatím nález učiněn 1. srpna při nakládání hlíny a ne kopání hrobu. Po denáru dosud není žádné stopy, zato ale mám nádoby a očividné pozůstatky na zvyky pohanské, tedy zajisté na dobu vzdálenější odkazující, asi X. neb IX. století.

A nejpěknější p. konservátor zařadil naušnici do VIII.–IX. stol., ač před tím píše o XI., XII. století. To je také věda.

Domnívám se, že je toho dnes dost. Jindy zas jiné.

Ve vsí úctě A. Zelnitius.

Dopis 2. 4. 1926.

Vysoce důstojný pane preláte.

Monsignore!

Milostihojné velikonoce! Zde posílám kousek své práce, aspoň pro orientaci. Dosud ničeho neuveřejňuji, jen úzký kroužek zájemníků obeznamuji, a očekávám radu, případně i pomoc.

Chtěl jsem letos požádat o dovolenou, ale mám slabou třídu, tak jsem toho nechal. Napřed musím vychovávat.

Zima naše museum obohatila. Několik krásných naušnic zase přibylo, ale i nádoby. Peníz se dosud neobjevil, zato sklenný přeslen v hrobě.

Musejní sbírky se i jinak množí, mezi členy je zájem. Minulý měsíc měli jsme valnou hromadu - 3. řádnou. Na podzim založený spolek ale dosud spí, nedaří se mi, nedá se vzbudit.

Rád bych letos zjistil autoritativně – oproti Myklíku a Dr. Kříži - že „Na Valách“ je skutečný val a ne celina netknutá, nač se stále Červinka odvolává.

Důkaz není těžký, vždyť to každý rozumný člověk vidí!

Dále určití z které doby je zvonice. Páni si tu velmi odporují a zadávají si – neb utíkají. Jaksi je jim věc nebezpečná, aspoň tak se mi to zdá. Prý je to „ossarium“ ze XVII. stol., 1672 tam již visel zvon a má presbytář!

Jiní praví, že je to habaňka - ač protestantismus zde ani 10 let nekvetl – a že by se za rok za 2 zmohli na takového něco, to je k neuvěření. Kdybych znal architekta, který by mi mohl poradit, jak věc zjišťovat, kde kopat, kde hledat! Chci se poohlédnout, zdali se někde neuchovaly nějaké malby. Není v krom. archivu někde zmínka o zvonici, kostnici, resp. kapli sv. J. Křt.?

Nechci obtěžovat, ale byl bych velmi rád, kdybych nějaký pokyn dostal, co by bylo dobré činit.

Chtěli jsme také kapli zrestaurovat, ale pam. úřad není pro to, aspoň by na to nepřispěl!

Co nejuctivěji zdraví

Ant. Zelnitius.

Dopis Uh. Hradiště 7. 6. 1926.

Monsignore!

Odpustíte, že Vás snad svými řádky bavím, ale jinak to nejde.

Nejprve přeji ku sv. Antonínku vše dobré – milost Boží, hojně zdraví a síly k potřebné práci k dobru sv. církve a národa – pravdy, trochu také toho uznání zde na světě nevděčném... a jednou hojnou odplatu od toho, pro něhož pracujeme, což je náš čestný úkol, abychom mu plně dostáli.

Druhé – asi psal p. stav. rada Zaoral a zaslal stanovy našeho spolku. Prosím, msgre, račte vše přečísti, uvážiti, sobě potřebné poznamenati a podepsané opět dále poslati.

Rád bych dostal spolek do chodu – abychom nebyli těleso mrtvé, ale živé, čiperně k světu se mající, které něco dobrého vykoná.

Říkalo se o mně u školských „prý mnoho mluvím“. Snad bylo na tom něco pravdy, ale zdá se mi, že to tu bylo asi tak jako u sv. Františka, když on přírodou kráčet a pořád ji okřikoval – také mu pořád křičela o Bohu... Dávno jsem pozoroval a dnes to vidím ještě jasněji, že jsem měl pravdu, když jsem tehdy mluvil, neboť to co jsem pravil, se splnilo – mohu mnohdy říci doslovně.

A tak se mi zdá ta věc s naším spolkem – také jsem tam řekl mnohé ostré slovo, a vidím, že bylo dobře. Teprve dnes máme spolek v pořádku, je schválen. Upozorňoval jsem, aby činitelé spolku byli v Olomouci neb blízko Olomouce, aby se mohli scházet – a tu to máme, dopisovat sem a tam, jezdit sem a tam, peníze a čas!

Potom ty stanovy! Není spolek jako spolek. Náš spolek není politický, rázu strany lidové, neb snad Orel a něco podobného; proto musí také stanovy jemu odpovídat.

Prosím Msgre. neračte nějak se na nás hněvat, a pomozte, kde a jak Vám bude možno, chceme pracovat pro pravdu. Myslím, že novými stanovami vyjdeme mnohým vstříc a mnohé nelíbí od nás odvrátíme. Uvažovali jsme o nich p. rada Slavotínek, dr. Stancl Bruno a já – a pak p. J. Vyvlečka se mnou jsme je ještě jednou uvažovali.

Co nového?

Náš spolek ve St. Městě se již vžil. Již není dítětem, již je chlapík, který se má k světu, že si můžeme trufat. Již s námi počítají i v Brně! Byl u nás kons. Červinka – viděl naše věci – oči otevřel – a mlčel! Je to Velehrad, ale já řekl přímo Rostislavův a Svatoplukův, a řekl jsem mu proč! Zůstal celý, jak se říká „pať“. Nakonec mne prosil, abychom mu něco postoupili, abych nepsal ničeho proti němu, a já slíbil, že budu psát jen věcně, jen oznámím, co, kde a jak se našlo.

Až budu mít elaborát hotov, dovolím si jej k opravě zaslati, neboť vím, že třeba v takové práci každé slovo řádně odvážit a uvážiti.

Věci byly pro památkový ústav Dr. Svobodou fotografovány – velikost 3/4, nevěřili mojim vyobrazením. Ale teď jsou spokojeni a důvěřují mi.

Náš spolek bude přijat do svazu spolků musejních. Tak něco nového.

Podářilo se mi mnohé památky staroměstské z kostelů zachrániti. Teď se jedná o sv. Michala – obrat. Již to má památkový úřad v práci a Al. Huska vyzpovídal. Zatím starý Husek zemřel. Kujme železo, dokud je horké. Uvidím, co a jak se nám věc podaří.

Co řekl Alois Husek: Jeho otec tehdy (1887) požádal faráře o obraz starý a farář nečinil námitek, bude-li souhlasiti mlynářka. Protože i mlynářka ničeho nenamítala, odnesl si jeho otec obraz. Malba není od Raaba, nýbrž od nějakého barokního malíře 1. polovice XVIII. století. Pan Husek cení si obraz na Kč 30 000!

My ale víme, že farář nedal svolení, poněvadž jej P. Ant. Cetkovský požadoval zpět, ale Husek řekl o něm, že neví, kde je, později teprve, že ho dostal od mlynářky, jindy od pátra Ant. Cetkovského. Věc není promlčená – máme doklady – je pouze odročena.

Jsem zvědav, jak skončí, ale potom budeme hledati obraz hořícího St. Města od Klaudyho. Vításek napsal ve své kronice St. Města str. 9: „Carolus Clauda Pin. et del.“ Na to dobře pamatuji, obraz jsem viděl, i podpis – pincit et. – co je to del.? Snad delocavit?

Ta naše kostnice = zvonice, o níž Středovský udává, že je z XI. stol., Kretz říká, že je románská, a páni památk. úř. ji mají za carner ze XVII. stol. – a jiní za habaňku! Ta mne zajímá. Není někde něco o ní psáno? Konsekrace! Chci se podívat co nejdříve, zda není nic pod nátěrem, snad nějaký obrázek? Četl jsem nejnovější pojednání „vys. akad.“, kde i biskup Podlaha zasedá, o stavbách a la Znojmo etc., ale se mi to nezamlouvá. Samá negace! Není Bůh, nejsou rukopisy pravé, zde nebyl Velehrad, atd.

Ještě jednou vše dobré a co nejsrdečněji zdraví v nehlubší úctě

Ant. Zelnitius.

Dopis Hradiště 11. 6. 1927.

Monsignore.

K milým jmeninám přejí z hloubi srdce vše to nejlepší: milost Boží, zdraví, Boží požehnání, úspěch, trpělivost atd., atd., a uznání.

Otevření musea dobře minulo – a překvapilo.

Minulou neděli byla učňovská průmyslová výstava a museum opět hojně navštíveno. Mohu říci,

že jsem vybojoval bitvu. I ti, kteří měli jen „úsměv“, dnes se tváří jinak.

Zachránil jsem mnoho, a pán Bůh ví, že zachráním ještě. Teprve dnes vidíme, kolik věcí přišlo na zmar a do cizích rukou.

Těším se na prázdniny. Chci hlavní vykopávky zpracovat a potom pomalu uveřejňovat.

Náš mus. spolek je přijat do svazu čl. mus. sp.

Ve středu 15. t. m. je poslední schůze výboru našeho spolku St. Velehradského se sídlem v Olomouci. Před sv. Cyr. a Met. má býti valná hromada likvidující. Snad se uvidíme v Kroměříži ještě před tím.

Pro p. Pilnáčka jsem shledával nějaké záznamy, ale na obci jsem nenašel skoro ničeho. Tam mají vcelku jen 3 knihy rukopisů – záznamy primátorovi, seznam občanů – a ten je neúplný – a tzv. instrumentum, tj. pojednání o hranicích panství hradišt.

Ještě jednou vše dobré od celé rodiny

Ant. Zelnitius.

Dopis Hradiště 30. 12. 1927.

Monsignore!

Již dlouho se připravuji, že budu psát, ale jak to u nás bývá, času nám nezbyvá.

Především vše dobré k Novému roku, zdraví, chuť k práci a trochu toho úspěchu, který potom opět činnost další podporuje.

Celý podzim jsem letos ani nezakopl. Nestál jsem za nic. Byl jsem spokojen, že jsem stačil ve škole. Je to tu čím dál tím hůře. Když Bůh nežehná, člověk se marně namáhá. Rodiny se nemodlí, proto děti se nemodlí, a kdo neprosí, nic nedostává, rozumu proto také zaostává. A nynější škola, jak se mi zdá, nemá toho požehnání. Či se dívám příliš černě?

Shledávám, kde co bylo vydáno o starém Velehradu. Našel jsem pojednání v Komenském II. roč. str. 446, 463, 480 o „dřevním Velehradě“ od učitele Jul. Jez. Christina.

Zajímavé je, že prvním odpůrcem byl opat Pitter z Rajhradu. Proč ne dřívější a ne hned ti v letech 1198–1228 a později? Potom opat ze Žďáru Šteinbach z Kranichstejna. Nebyla tu trochu závist, že velehradský měl všechny pocty, kdežto žďárský nic? Neb to byla pravá historie, snaha po pravdě?

Dr. Červinka mi 3. 11. psal: „.... jsem rád, že jste konečně pochopil, že jsem Vám ani Vašemu museu nechtěl nijak ubližovat, naopak jenom prospět, protože mi jde vždy a všude jen o dobro věci a nic osobního. Doufám ještě také v to, že mi dáte za pravdu jednou, že bylo lépe ukládat Vaše nálezy do Zemského musea než zřizovat maloukéké museum nové bez budoucnosti. Jenom z lokálního patriotismu berete na sebe zodpovědnost větší než tušíte! Ostatně vím, že i Vy na to sám připadnete.“

To napsal na to, když jsem mu napsal, že jsem ho nechtěl mentorovat a že jsme dostali větší subvenci od vlády!

Jak se hrabu v papírech, našel jsem Verzeichnis einer Subscription für das Jahr 1852 (98 fl. 9 kr. Conv. Münzen) a v tom: „Frau Breitenbach Christine, K. K. Rittmeisters – Witwe.“

Asi Tvá babička, a zdá se mi, že bydlela neb jí náležel dům, kde je teď = Lidový dům = náš! vedle Černého medvěda.

Ještě jednou vše dobré

a nejuctivější poručení

Ant Zelnitius s rodinou.

Dopis Hradiště 4. 4. 1928.

Monsignore!

Děkuji za účast v Olomouci a za podporu. Zdá se mi, že nám někdo chce práci ztěžovat.

Posílám 30 složenek, bude-li více třeba, dodám ihned.

Zatím co jsem byl v Olomouci, učinil zde můj zástupce poštm. Hanák (moje druhé já z mladých let) vzácný objev – 2 hroby. V jednom pod rukou plotýnka velikosti jazyka asi 8 cm vys., 6 cm šir. Líc zdoben knoflíčkově a vykládán kameny (granáty, almandiny a chrysoprasy – neb skly?), pokryt z části patinou. Rub stříbrný a krásně ciselovaný. Nákres co nejdříve zašlu.

Dnes jsem vykopal náhrdelník 50 perel, hlavně modré, 2 žluté, 1 bílá – malé, 2 velké, modré, bíle vykládané, 2 kostěné, ale zvětřelé a 1 velká jantarová. Potom naušnice. Již přes 100 hrobů určeno.

Dr. Příkryl mi poslal svoji práci. Jedná se o prozkoumání kraje od 1878 do 1887. Dal jsem to vldp. faráři k posudku. Potom to dostane místopředseda, a uzná-li to za dobré, pošlu to potom Tobě a pak p. prelátu Vyvlečkovi.

Milostihojné velikonoce přeje ve vší úctě

A. Zelnitius.

Korespondenční lístek 20. 4. 1928

Monsignore!

Možno-li přijedte, mám novoty, věci nevídané, jedinečné. Ve sv. týdnu se to jen sypalo. J. Magnif. Dr. Niederle převzal vědeckou práci ovšem na sebe. Uctivý pozdrav.

Středa a neděle je volná, jen čas mi udat, jindy po vyučování k poledni neb po 3 1/2.

Ant. Zelnitius, Hradiště 14 (pohřební ústav).

Dopis Hradiště 29. 4. 1928.

Monsignore!

Posílám žádaných 15 složenek. Že jsem zval, nestalo se, abych se chlubil, nýbrž pouze proto, aby se vidělo, že je to skutečný val, a pak tu hloubku hrobů, příp. se poradil, co dále konat.

Nejnovější je: Ve středu při střhování břehu přišlo se na meč železný, 80 cm dlouhý. Příštího dne zjištěn hrob muže ve zbrani – 2 kopí, 2 ostruhy na nohou s řemínky, vědérko dřevěné a železné kování, 2 ostruhy do zásoby, opět s řemínky, kus štítu neb krunýře a sekyra a 2 nožíky a velké křesadlo.

V sobotu zavolal si mne vl. rada hejtman Dr. J. Janušík. Sdělil mi, že jsme dostali pro St. Město 10 000 Kč od vlády a volnost výkopu. Přípis jsem ale dosud neviděl.

Dovolenu nemohu teď nastoupiti, až po prázdninách ji dostanu, potom se řádně díla chopím. Teď mám dokončení výkopu, vyúčtování, popsání všeho - a své vyučování. Máme tu hroby na všech stranách, jen to datování!

Nálezy zpracuje vědecky J. Magnif. Dr. L. Niederle.

Chci psáti Dr. J. Pekaři, aby se historického zpracování chopil. Mám či nemám mu psat a jej na naše nálezy upozornit? Čekám také na Dr. Dvorníka.

Až bude něco nového, tak to oznámím.

Srdečně zdraví

Ant. Zelnitius.

Korespondenční lístek 25. 3. 1929.

Milostihojné a radostné velikonoce a vše dobré.

Popis vykopávky je již vytištěn, II. část je hodnocení výkopu Dr. Niederlem. Vydává dílo Stát. archeol. ústav, dostanou to všechna musea. Tak mám přece jen prioritu.

Již tři týdny učím, ještě do 15. 4., potom začnu opět kopat. Je tu min. Dr. Nosek a jiní. Na ty novin. články ani neodpovím. Habeant sibi! Pozdrav Ant. Zelnitius s rodinou.

Už berou dr. Příkrylovi Stonařov, o kterém dávno a několikrát dobře psal.

Korespondenční lístek 23. 9. 1929.

Upozorňuji, že vyšel 1. sešit (1929) Zprávy čs. stát. archeol. ústavu. Str. 1–35 pojednává o St. Městě. XI. stol. je vyloučeno. Vcelku je 50 stránek – tj. zprávy arch. ústavu a některé nálezy v Čechách, římské u Neratovic a jiné. Je tu dobrá odpověď na všechny možné adresy.

Co se děje? Na schůze nic? Pozdrav

Ant. Zelnitius.

Kráľův stůl je odhalen, stojí za podívanou. Oстане tak asi 14 dní.

Dopis Velehrad 1. 12. 1932.

Monsignore!

Zase si z nás utahují! Kámen, o němž noviny opět píší, jsem neviděl. Opět je u hajného v Osvětimanech. Já nedůvěřuji, jen se dívám p. poštm. Hanákovi. Kámen je prý prastarý! – jako by jiné

kameny byly „mladé“, tak nějaké desíti neb století staré. A stáří výseku – to určit. Mně se nelíbí ta umrlčí lebka! Myslím, že ta stačí. Kámen jsem neviděl a podle textu novin při zahazování jámy našel se ten kámen. Proč ho nenašli dříve, byl tak nepatrný, či se objevil tak jako ten prvý? Inu samý klam.

Nejlepší je, že jim Hanák zakázal další práci a vše počká, až znalci další provedou. Myslím, že je teď nejpříhodnější doba to vzít do rukou a na jaře neb v létě to dokončit, ať to dále nestraší.

Prosím o laskavé sdělení, kdy se začaly užívat + * za def. et nat. Zdá se mi, že koncem XVIII. století, někdy po Josefu II. Pamatuji se, že ve starých matrikách, pokud byly latinské, je psáno všude def. a natur.

A kdy se objevuje umrlčí hlava na křížech a náhrobcích? To přece také není tak staré.

Chci na 7. a 8. prosince zajet do Prahy – všimnu si tam starých náhrobků v chrámech. Myslím, že před XVI. stol. takových není.

Píší p. děkanovi – předsedovi, aby svolal v příhodné době schůzi, abychom se v té záležitosti poradili. Věc je krmena novináři a pokud slyším Dr. Svobodou, který připravuje dílo „Velehrad v okolí sv. Klimenta“.

Tak to bývá, rozháranost. Inu, mnohým St. Město smrdí a mezi těmi je p. Dr. Svoboda. Dostí nepříznivě psal ve Vlasti o St. Městě a našich výkopech, a po mém osvětlení se odmíchl. Co na světlo vynese, nevím. Mne to nerozhází, abych mluvil po pražsku - soudit bude budoucnost, kde byly plevy a kde zrno.

Máme stále nové objevy. Nyní v Buchlovicích 2 slovanské hroby - 1 asi dětský s nádobkou s vlnicí, 2. mužský s 2 žel. nožíky, 1 pazourk. nožičkem otlučeným, užívaným asi za křesací kámen, a železnou sekyrou. Inventář podobný staroměstskému.

Před tím Boršice 2 hroby, mužský s nožičkem a ženský s naušnicemi a gombíky.

Prosím o laskavou odpověď. Tvůj s pozdravem

Ant. Zelnitius.

Korespondenční lístek 21. 12. 1932.

Milostipokojné vánoce, šťastný Nový rok ve zdraví.

Byl jsem v Praze. Postup můj úplně schválen, další přijde. Po Stupavě nám nic není, o pořádek se starat mají jiní. Dr. Niederle zápisky Zikmundovi – mnoho bájí, smyšleného. Blíží mi oznámí.

Už se pilně mapuje, sám vše srovnává. On i ústav jsou úplně přesvědčeni, že tu to bylo, třeba jen určití řádně rozlohu.

Sborník č. 4 asi se brzy rozešle. Uctivý pozdrav i od mé manželky.

Ant. Zelnitius.

Dopis Velehrad 12. 6. 1934.

Reverendissime! Monsignore!

Spěchám, abych nepřišel pozdě a blahopřeji k jmeninám. Nechci to vypisovati, je toho fůra – a jak obyčejně. Potom děkuji za podobenku. Doufal jsem, že se shledáme při jubileu gymnásia – zatím jsem tam na chvíli a neviděli jsme se. Také dobře. Co tomu všemu říkáš? Také jsem se tam nepletl, trpkost - nepatřím mezi maturanty, a nebyli tam lidé, kterým by měl člověk vskutku ruku políbit a poděkovat.

Památník je pěkný, ale mnohé mohlo býti hezčí. Něčí práce se cení, o jiné se ani nevzpomene – a to je duch Hradišfa. Na staré se nadává, samé nedostatky a ta novota – samý glanc. Ale přesto žijeme a se můjme.

Co, jak vypadla Tvoje nemilá záležitost? Snad Ti dají už pokoj! Není vše rozumné, co se mnohdy děje. A věř, čím člověk více stárne, vidí všude, že je vše marnost.

Dostal jsem do rukou nový spis od dr. Robenka. Je to psaní – co je tam pozitivního? Staré Město to není nic. To museum neznamená nic! Na Děvíně bylo víc? To bych věru rád viděl.

Už toho mnoho dělat nebudu. Síly mizí. Hanák kope ve St. Městě – 210 cm hluboko přišel na dlažbu v místnosti, a takových věcí je tam více.

Zatím toto, příště snad více. Ještě jednou vše dobré a zvláště urovnání toho, co zneklidňuje. Co nejsrdečněji zdraví

Ant. Zelnitius s manželkou.

PhDr. Zdeněk Fišer (n. 1952), historik, pracuje jako kurátor v Moravském zemském muzeu v Brně. Odborně se zaměřuje na dějiny 19. a první pol. 20. století, zvláště pak na vývoj národní českého povědomí na Moravě a ve Slezsku.

Anfänge der großmährischen Forschungen im Spiegel der Korrespondenz von Antonín Zelnitius an Antonín Breitenbacher

Zusammenfassung

Die Lehrerpersönlichkeit von Antonín Zelnitius (1876–1957) ist allen mit der Periode des Großmährischen Reiches beschäftigten Archäologen gut bekannt. Er stand nämlich am Anfang systematischer Erforschung der Fundstelle Staré Město, wo er andauernd Gräberfunde rettete und sukzessive zur Erkenntnis des dortigen fortifikatorischen Systems beitrug. Die ersten Berichte über seine Erforschungen veröffentlichte Zelnitius im Oktober 1927, aber schon vorher informierte er einige seiner Freunde über diese Erforschungen. Zu jenen Freunden gehörte auch sein Altersgenosse Priester Antonín Breitenbacher (1874–1937), Bibliothekar und Archivar bei den Olmützer Erzbischöfen im Schloß Kroměříž (Kremsier). Die 33 Briefe, Post- und Ansichtskarten in der Beilage bilden den interessantesten Teil der Korrespondenz. Sie widerspiegelt Zelnitius' Ansichten, seine Kontroversen mit anderen Archäologen, besonders mit I. L. Červinka, seine Museentätigkeit und die Überzeugung, daß es sich um Funde handelte, die in das 9. und 10. Jahrhundert datiert werden sollten und in unmittelbarer Verbindung zu Großmähren standen, was seinerzeit eine bahnbrechende Einstellung war.

The Beginnings of Great Moravian Research in the Letters of Antonín Zelnitius to Antonín Breitenbacher

Abstract

Teacher Antonín Zelnitius (1876–1957) is a personality well known to all the archeologists who concern themselves with the period of the Great Moravian Empire. This is because he was one of the initiators of a systematic research in Staré Město, where he had systematically salvaged grave sites since 1924 and contributed to the knowledge concerning the fortification system in Staré Město. He published the first reports of his research in October 1927. However, he had informed some of his friends about his discoveries even before that. One of them was a priest from Kroměříž named Antonín Breitenbacher, a librarian and an archivist for the bishops of Olomouc in Kroměříž. The appendix here contains the most interesting parts of the correspondence, 33 letters and postcards in all. They reflect Zelnitius' opinions and views, controversies with other Moravian archeologists, namely I. L. Červinka, museum activities and their author's conviction that he had discovered artifacts from 9th and 10th centuries that were directly related to the Great Moravian period, which was a very bold assumption for that time.

ČESKOSLOVENSKÉ PORADY V LUHAČOVICÍCH 1936, 1938

Marek Junek, Hroznová Lhota

Ve třicátých letech 20. století se na moravsko-slovenském pomezí konalo velké množství manifestací, slavností a porad, které měly manifestovat spřízněnost Čechů, Moravanů a Slováků. Většinou navazovaly na tradici setkání na Javořině, Filipově a Javorníkách. Do okruhu těchto významných událostí patřily i obnovené porady v Luhačovicích.

Od roku 1908 se v Luhačovicích každoročně pořádala česko-slovenská setkání, která byla přerušena až vypuknutím první světové války. Zpočátku se projednávaly především kultura a literární vzájemnost, postupně se stále více prosazovaly otázky hospodářské a politika. Setkání měla vzestupnou tendenci, rozšiřoval se počet delegátů a okruh projednávaných otázek. Luhačovice tedy připravovaly půdu pro myšlenku vzniku společného státu a pro to, aby program československé vzájemnosti byl přijat veřejností.¹

Na tuto tradici tedy navázala organizace Československá jednota v roce 1936, když se rozhodla tradici luhačovických schůzek obnovit. Rok 1936 si vybrala proto, že slavila 40. výročí svého vzniku, který chtěla tímto způsobem zdůraznit. Proto si vymínila, že porady zorganizuje sama.

Československá jednota ovšem nebyla jedinou institucí, která měla v plánu obnovit luhačovické porady. O jejich obnově uvažoval už na počátku 30. let Jan Húsek spolu s Karlem Kálalem. Húsek, který v roce 1936 zastupoval Štefánikovu společnost, se proto dostal do sporu se členy Československé jednoty. Nakonec došlo k dohodě a Štefánikova společnost byla brána jako spolupořadatel (bylo jí svěřeno organizování národopisných slavností). Húsek přesto obvinil Československou jednotu, že se zmocnila jeho myšlenky.²

Program porad byl projednáván na několika schůzkách v první polovině roku 1936. K nejdůležitějším patřilo setkání v Bratislavě (květen 1936), kde se jednalo o programu a o složení kulturní a hospodářské komise. Rovněž byla zvolena témata z oblastí politické, administrativní, ideové atd.³

Československé porady v Luhačovicích se konaly ve dnech 11.–12. 7. 1936. V sobotu 11. 7. se dopoledne uskutečnilo slavnostní shromáždění, na kterém promluvili ing. Josef Rotnágl, Dr. Milan Hodža, Jozef Ország a další. Odpoledne proběhly schůze pracovních komisí, a to kulturní (v čele s Dr. Antonem Štefánkem) a hospodářské (předseda Fedor Houdek). V neděli 12. 7. dopoledne se konala závěrečná schůze, kde byly předneseny rezoluce obou komisí. Odpoledne byl Štefánikovou společností a místním odborem Československé jednoty uspořádán průvod krojových družin a účastníků porad, jehož součástí byl projev Dr. V. Šrobára. Poté následovala národopisná slavnost. Už od 5. 7. byla otevřena výstava „40 let práce Československé jednoty“.⁴

Pracovní komise hospodářská a kulturní tvořily nejdůležitější součást porad. V hospodářské komisi zasedali Fedor Houdek, Dr. Imrich Karvaš, Ing Jan Dvořáček a ing. Vojtěch Míxa. V kulturní komisi jednali Dr. Anton Štefánek, Dr. Josef Hendrych a Dr. Andrej Kostolný.⁵ Mezi zajímavé přednášky určitě patřil referát A. Kostolného „Československý problém národní“. Mluvil o výrazné blízkosti spisovné češtiny a spisovné slovenštiny a o společných kulturních zájmech, které způsobily, že samostatnost slovenské kultury nikdy nebyla tak výrazná, aby ji nebylo možné považovat za československou. Dva literární

jazyky nemusely trhat národ, dvě spisovné řeči mohly tvořit vyšší národní syntézu. Kostolný pripoušťa určitou svébytnosť slovenskej kultúry. Měla se podporovat, ale neměla sloužit slovenské národní suverenitě. Díky slovenské kultuře tedy československá kultura nebyla uniformní a Slováci spoluvytvářeli československou kulturu a národní povědomí. „Slováci sú národom práve tak ako aj Česi, ale v otázke národnej vládna prirodzene odstupnovanie a preto pokladáme za prirodzene možné i potrebné postaviť aj tézu o československom národe ako vyššiu syntézu oboch národných kultúrnych individualít.“⁶

Z jednání obou komisí byly vypracovány rezoluce, které shrnovaly obsah jednotlivých přednášek a vytyčovaly cíle do budoucna. Kulturní komise přivítala obnovení luhačovic-
kých porad a vyzdvihla pokrok na Slovensku v oblasti kultury, školství a umění. Nejvíce se zabývala problematikou školství. V budoucnu se měl vyřešit poměr církevních a státních škol ve prospěch státních, zvýšit počet odborných škol a měšťanek. Členové komise věnovali velkou pozornost kvalitě středních škol a požadovali reformu spočívající ve zjednodušení učebnic, restrikcii učiva a v lepším vzdělání pedagogickém a metodickém. Rovněž vyžadovali, aby se v českých školách vyučovalo slovenštině a na slovenských češtině.⁷

O hospodářském stavu Slovenska a úkolech z toho vyplývajících přednesl rezoluci Fedor Houdek. Na Slovensku se co nejdříve měla vybudovat podobná hospodářská struktura jako v Čechách a na Moravě proto, aby vedle vyspělého zemědělství zde existoval i vyspělý, konkurenceschopný průmysl, ve kterém by našla zaměstnání značná část obyvatel. Vedle toho se mělo dbát i na specifické požadavky Slovenska. Základem pro hospodářský rozvoj na Slovensku se měla stát unifikace práva, vytvoření jednotného československého práva. Velkou pozornost komise také věnovala komunikační problematice. Bylo požadováno, aby byla dokončena změna dopravních směrů (východ–západ) doplněním silniční i železniční sítě, aby se dobudovala nová silniční spojení mezi Moravou a Slovenskem. V železniční dopravě se co nejdříve mělo přistoupit k tarifní reformě, jež by byla vypracována na základě dohody hospodářských kruhů všech oblastí státu. Tento program se, podle komise, mohl uskutečnit jen díky nejužší součinnosti Čechů a Slováků.⁸

Luhačovic-
ké porady v roce 1936 byly v tisku hodnoceny pozitivně. Přesto měl Fedor Houdek několik připomínek. Do budoucna navrhoval více komisí a referentů, pro méně majetné účastníky (hlavně studenty) se měly zavést mírnější ceny za ubytování a stravu a pod. Nejvýznamnější poznámka se týkala neúčasti mladé české a slovenské inteligence. Konstatoval, že Československé jednotě chybí nástupci, kteří by pokračovali v započatém díle.⁹ Na dalších poradách byl tento nedostatek napraven a v roce 1938 zasedala komise mladých.

Na památku 30. výročí předválečných porad pořádaly Československá jednota, Štefánikova společnost, Československá obec sokolská a Československý ústav zahraniční v Praze ve dnech 8.–12. 7. 1938 československé porady v Luhačovicích, které byly součástí oslav 20. výročí vzniku ČSR.¹⁰ Díky akutnímu vnitřnímu a především zahraničnímu nebezpečí porady symbolizovaly odhodlání bránit vlast a přesvědčení o nutnosti co nejužší československé spolupráce.

Porady byly zahájeny ihned po X. všesokolském sletu proto, aby se jich mohli zúčastnit Češi a Slováci ze zámoří. Slavnosti byly zahájeny 8. 7. proslovem J. Rotnágl. Na druhý den (9. 7.) byla odhalena pamětní deska Dr. Pavlu Blahovi. Na slavnostním shromáždění promluvili Josef Rotnágl, Milan Hodža, Dr. Emil Franke, Jozef Gregor Tajovský, Dr. Ján Čaplovič, Dr. Jozef Šoltész a další. Rovněž zasedaly kulturní a národohospodářská komise a komise mladých.¹¹ Nejvýznamnějším dnem porad byla neděle 10. 7., kdy proběhla manifestace pro jednotu a brannost národa. Zahájil ji Dr. Milan Ivanka, který ve svém projevu načrtnul obraz práce na poli československé jednoty a postavil se proti vnitřním nepřítelům státu. Vyzval vládu, aby s nimi konečně pořádně „zatočila“. Předseda poslanecké sněmovny označil za největší nebezpečí společný postup HSLS se stranami maďarskými a sudetoněmeckou.¹² Po něm promluvil nejvýznamnější host porad – profesor Seton Watson. Vyzvedl zásluhy Pavla Blaha před rokem 1914 a ocenil vývoj Slovenska po roce 1918,

který přinesl osvobození a značný rozvoj Slováků. Seton Watson řekl, že v posledních letech pozoroval velký pokrok v procesu sblížení. Proto byl překvapen tím, že část slovenského veřejného mínění požaduje politické a administrativní nemožnosti a koketuje s těmi, kteří prosazují diktátorské a totalitářské metody proti metodám svobody a demokracie. Tato slovenská reprezentace si zřejmě neuvědomuje nebezpečí, jež hrozí evropské (tím pádem i slovenské) kultuře aplikováním totalitních a z nich vyplývajících rasových teorií. Proto je nutná těsná spolupráce mezi Čechy a Slováky dobré vůle.¹³

Projev Setona Watsona vzbudil největší ohlas. Z dalších referátů stojí za zmínku řeč Štefana Juráše z Bratislavy, který prohlásil, že mladá slovenská generace stojí věrně za československou jednotou a je připravena převzít národní odkaz.¹⁴

V neděli 10. 7. se uskutečnila závěrečná schůze komisí, které projednaly otázky spolupráce a jednoty na poli národním, kulturním, hospodářském a sociálním. Komise kulturní (v čele s Antonem Štefánkem) a národohospodářská (Rudolf Pilát) vydaly rezoluce, které se příliš nelišily od rezolucí z roku 1936 (důraz na školství, úprava zejména železničních tarifů na Slovensku, vybudování lidového peněžnictví, silniční a železniční spojení).¹⁵ Další den 11. 7. zasedal stálý výbor porad, který rozhodl, že československé porady se budou střídavě pořádat v Luhačovicích a v některém městě slovenském. Dále se sešly pracovní porady českých a slovenských žen, spisovatelů a obnovily se některé odbory Československé jednoty, především odbor zemědělský. Porady byly ukončeny 12. 7. Celkově se během pěti dnů uskutečnilo dvanáct pracovních a manifestačních shromáždění, na kterých promluvil přes sto osob.¹⁶

Zánik ČSR a 2. světová válka zabránily pokračování československých porad v následujícím období. K pokusu o obnovení došlo v roce 1948, kdy byly porady pořádány Československou společností.

Význam Luhačovic spočívá v tom, že zde byly teoreticky projednány návrhy, jak povznést Slovensko na vyšší hospodářskou a kulturní úroveň. Bohužel nedostatek času zabránil uvést alespoň část těchto návrhů do praxe. Československé porady měly podporu významných politických činitelů. Dokázaly, že myšlenka československé jednoty (či spíše co nejužší česko-slovenské spolupráce) má své opodstatnění v době hrozícího nebezpečí a separatizmu a že ji podporuje stále velké množství obyvatel republiky. Na druhou stranu je škoda, že se v Luhačovicích nejednalo o možné decentralizaci státu, která ve druhé polovině 30. let byla nezbytná. Za účasti všech významných pročeskoslovensky orientovaných osobností se mohlo dospět k uspokojivému výsledku. Přesto je možné československé porady v Luhačovicích hodnotit spíše kladně, protože se alespoň teoreticky pokoušely řešit vnitřní problémy republiky.

Marek Junek (n. 1975), absolvent oboru česká filologie – historie FF UP v Olomouci, v roce 1999 obhájil diplomovou práci na téma Česko-slovenské vztahy na moravsko-slovenském pomezí v letech 1919–1938. V současné době studuje na FF UP jako interní doktorand.

Poznámky:

- 1 Kováč, Dušan: *Dějiny Slovenska*. Praha 1998, str. 352.
- 2 ALU MS Martin, sign. 87 B 27 (Húskova pozůstalost).
- 3 ALU MS Martin, sign. 64 O 4 (Rotnáglova pozůstalost)
- 4 Tamtéž.
- 5 Tamtéž.
- 6 Kostoľný, Andrej: *Československý problém národný*. In: Prúdy, č. 8, 1936, str. 458–461.
- 7 Moravkoslovenské pohraničí, č. 30, 31. 7. 1936, str. 2.
- 8 Tamtéž, č. 31, 7. 8. 1936, str. 2.

- 9 ALU MS Martin, sign. 64 B 41 (Rotnáglova pozůstalost).
- 10 ALU MS Martin, sign. 64 N 174 (Rotnáglova pozůstalost).
- 11 Tamtéž.
- 12 Lidové noviny, 11. 7. 1938, str. 2.
- 13 Tamtéž, str. 1.
- 14 Tamtéž, str. 2.
- 15 ALU MS Martin, sign. 64 N 17 (Rotnáglova pozůstalost).
- 16 Tamtéž.

Tschechoslowakische Beratungen in Luhačovice

Zusammenfassung

Tschechoslowakische Beratungen in Luhačovice in den Jahren 1936 und 1938 knüpften an die Tradition der vor 1914 stattgefundenen Besprechungen. Die Beratungen im Jahre 1936 fanden anlässlich des vierzigsten Jubiläums der Entstehung des Vereins „Československá jednota“ (Tschechoslowakische Einheit) in den Tagen 11.–12. 7. 1936 statt. Neben der Ausstellung zum Thema Tschechoslowakische Einheit und den ethnographischen Festen war der wichtigste Bestandteil der Beratungen die Tätigkeit der wirtschaftlichen sowie kulturellen Kommission (mit Anton Štefánek und Fedor Houdek an der Spitze). Beide Kommissionen stellten Resolutionen auf, die eine Zusammenfassung von Vorträgen brachten und Ziele für die Zukunft feststellten. Große Aufmerksamkeit wurde den Bereichen Schulwesen, Kultur und Kunst, der Vereinheitlichung von Rechten und der Verkehrsproblematik gewidmet. Folgende Beratungen fanden vom 8. bis 12. 7. 1938 statt. Am bedeutendsten war der Sonntag 10.7., an dem eine Kundgebung zur Unterstützung der Einheit und Wehrbereitschaft der Nation veranstaltet wurde und auf der der allerwichtigste Gast der Beratungen – R. W. Seton Watson eine Rede hielt. In dieser Rede schätzte er die fortschreitende gegenseitige Annäherung der Tschechen und Slowaken und äußerte seine Beunruhigung über die Einstellung eines Teils der slowakischen Gesellschaft, der die antidemokratischen Kräfte förderte. An demselben Tag fanden abschließende Sitzungen der Kommissionen statt, hauptsächlich der wirtschaftlichen und kulturellen, welche Resolutionen beschlossen, die sich von jenen aus dem Jahre 1936 nicht sehr viel unterschieden. Weitere Beratungen nahm erst nach dem 2. Weltkrieg die Tschechoslowakische Gesellschaft („Československá společnost“) in ihre Hand.

The Czechoslovak Conferences in Luhačovice

Abstract

The Czechoslovak conferences in Luhačovice in the years 1936 and 1938 resumed the tradition of the conferences organized before 1914. The conference in 1936 was held to mark the 40th anniversary of establishing of the Czechoslovak Unity society on July 11 and 12, 1936. Besides the exhibition on the Czechoslovak Unity and a folklore festival, the most important element of the conference was the activity of the task forces for economy and culture (presided by Anton Štefánek and Fedor Houdek). Both task forces had presented resolutions that summed up the content of lectures and stated objectives for the future. Much attention was paid to education, culture and arts, as well as law unification and the issues of transportation. The following conference took place on June 8–12, 1938. The most important day of this conference was Sunday July 10, when a manifestation for unity and defense capacity took place. At the manifestation, R. W. Seton Watson, the most distinguished guest of the conference, gave a speech. He appreciated the progress in the rapprochement of Czechs and Slovaks and expressed disconcertment over the attitudes of a part of the Slovak society which supported non-democratic forces. On that same day, the concluding meetings of the task forces (namely the economy and culture ones) took place. The task forces issued resolutions similar to those in 1936. Further conferences were organized only after the Second World War by the Czechoslovak Society.

ZNAKOVÉ SVORNÍKY NA HRADĚ BUCHLOVĚ

Stanislav Kasík, Roudnice nad Labem

V některých prostorách pozdně gotického paláce hradu Buchlova je zachovaný znakový soubor. Znaky vytesané do klenebních svorníků jsou popsány a určeny jednotlivým rodům či osobám. Znakový vývod Adama z Cimburka je na jednom ze svorníků. Časově byly zařazeny do let 1484–1486.

Nedaleko Uherského Hradiště nad městečkem Buchlovicemi stojí hrad Buchlov. Hrad podunajského typu, s palácem mezi dvěma hranolovými věžemi, zaujímá polohu na jednom z nejvyšších vrcholů Chřibů. Až do počátku 16. století byl Buchlov hradem zeměpanským. Do jeho historie se zapsala řada zástavních držitelů (Pokluda, 1991/1992, 55–71), jejichž stavební činnost postupně doplňovala základní dispozici o nové budovy. Původně volný prostor na severní straně hradu zaujal pozdně gotický palác. Jeho půdorys, vymezený již zmíněnými věžemi, umožnil vznik zcela uzavřeného, lichoběžníkového nádvoří (Hosák–Zemek, 1981, 66–70).

První patro paláce tvoří řada navzájem propojených místností, opatřených žebrovou klenbou svedenou do kruhových svorníků se znakovými štíty. Shodný tvar všech svorníků, shodný typ štítů, které jsou dole zakulacené, totožné výtvarné pojetí vyobrazených znakových figur dovoluje tvzení, že svorníky se znaky pocházejí z jedné kamenické dílny a vznikly ve shodném časovém období. Všechny znaky jsou tesány a nevykazují žádné známky dalšího zušlechtění kamene polychromií (za ohledání a fotodokumentaci děkuji Miroslavovi Pavlů).

Pravidelný čtvercový půdorys místnosti v prvním patře východní věže umožnil jednoduché zkřížení žebor do jediného svorníku. Vyobrazeným znakem je štít pětinasobně dělený cimbuřím o třech stínkách. Znak v této podobě nacházíme v heraldické výzdobě hradu Buchlova několikrát. Například druhé patro téže věže, přístupné šnekovým schodištěm v síle jižní zdi, má shodnou klenbu s jedním svorníkem opatřeným totožným znakem. V tomto případě je štít opět pětkrát dělen cimbuřím, ale o třech a půl stínce, přičemž řada stínek začíná vpravo onou polovinou. Že se jedná o rodový znak pánů z Cimburka je možné konstatovat již nyní. Orientaci znaku na svorníku vůči světovým stranám charakterizuje směřování hlavy štítu k jihovýchodu.

Věží lze vstoupit do nejvýchodnějšího prostoru hradního paláce, nazvaného v minulosti zbrojnice. Klenbu tvoří tři klenební pole s třemi svorníky na křížení žebor. Znak pánů z Cimburka vidíme na prostředním z nich. Jako v předchozích případech je i tento pětkrát dělen cimbuřím o třech a půl stínce. Svorník nejbliže dveří nese štít se zubří hlavou s houžví v nozdrách - znak pánů z Pernštejna. Na svorníku od vstupních dveří nejvzdálenějším je štít polcený. V pravé polovině vytesal kameník dvě řady klínů – nahoře čtyři, dole dva. V polovině levé jsou tři zkřížené šípy, prostřední kolmo, zbylé křížem kosmo a šikmo s hroty směřujícími vzhůru. Uvedený znak užíval Jan Filipec z Prostějova jako administrátor biskupství olomouckého. Orientace štítů v tomto prostoru směřuje k jihu a pro příchozího, který do místnosti vešel ze směru od východní věže, jsou „nohama vzhůru“.

Do následujícího malého rytířského sálu můžeme vstoupit jedním ze dvou vchodů. Podobně jako v případě předchozím shledáváme tři klenební pole s žebry svedenými do třech svorníků. Prostřední svorník opakuje předchozí schéma a nese znak pánů z Cimburka. Tentokrát je štít dělen cimbuřím o třech a půl stínce šestkrát. Blíže k oknu do nádvoří byl

Znakové svorníky z tzv. zbrojnice

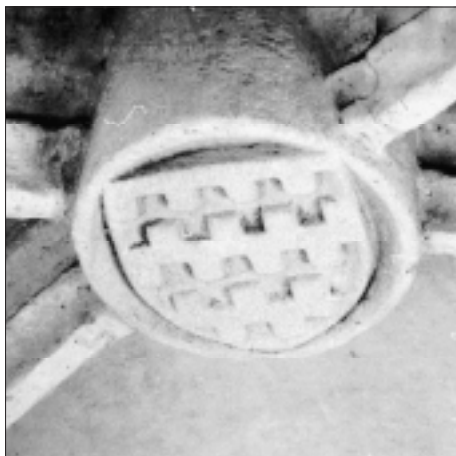

Z Pernštejna.

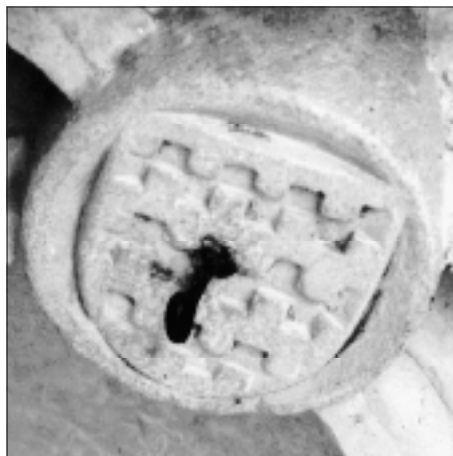
Znakové svorníky v malém rytířském sále

Aliance z Cimburka – z Melic.

Z Cimburka.

Z Cimburka.

Jana Filipce z Prostějova.

Vývod Adama z Cimburka.

Znakové svorníky ve velkém rytířském sále

Z Doubravice (z Kravař) – z Vlašimi.

Z Boskovic – z Lomnice.

Z Kunštátu – ze Šternberka.

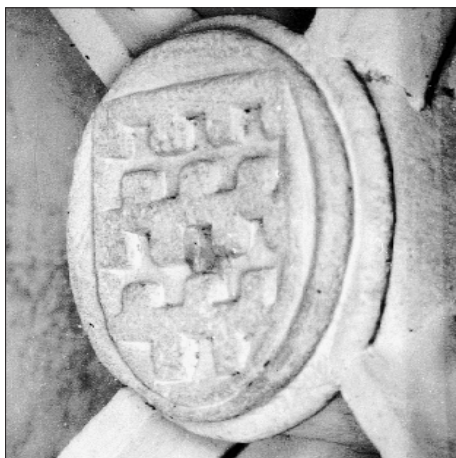
Z Pernštejna – z Lipé.

Ze Sovince – Krajíř z Krajku.

Z Liechtenštejna – z Valdštejna.

Centrální znakový svorník ve velkém rytířském sále (z Cimburka).

Pečeť Jana Filipce z Prostějova, biskupa varažinského.

na plochu svorníku vytesán štít čtvrcený. Pole první je kosmo dělené, druhé vyplňuje zubří hlava s houžví v nozdách, horní polovinu třetího děleného pole pokrývá čtyřnásobné dělení a čtvrté pole rozděluje jednoduché polcení. V uvedeném pořadí identifikujeme figury rodových erbů Krajířů z Krajku, Pernštejnů, Kunštátů a zatím blíže neurčeného rodu. Oba dosud jmenované štíty v malém rytířském sále jsou orientovány k severu. Polcený štít na posledním svorníku blíže k oknu na parkán byl mimořádně pootočen k východu. Jeho pravou polovinu dělí pětkrát cimbuří o dvou stínkách. V levé se nachází orlice s oběma pařáty napřaženými k pravé straně. Jak vyplne z dalšího výkladu, je v souboru znaků tento jediný znakem aliančním.

Za malým rytířským sálem následuje velký rytířský sál. V prostředním ze tří klenebních polí vrcholí křížení žebor v jednom svorníku. Na něm je opět v centrálním postavení znak pánů z Cimburka. Dělení cimbuřím o třech a půl stínce vykazuje odlišnost od předchozích znaků sedminásobností. Žebra v krajních klenebních polích jsou vedena ve složitějším obrazci. Základ tvoří prosté křížení svedené do jednoho svorníku uprostřed. Doplnující dvojice žebor má oporu v dalších dvou svornících. Zmíněný centrální svorník se znakem pánů z Cimburka doprovází tedy celkem šest dalších svorníků. Na každém z nich vytesal kameník polcený štít se znakem v obou polovinách.

Uprostřed východního klenebního pole se nachází svorník s polceným štítem, v jehož pravé polovině je zubří hlava s houžví v nozdách, v polovině levé zkřížené ostrve o šesti sucích (čtyři nepravidelně nad křížením a dva pod ním). Jak již bylo uvedeno, zubří hlava byla znakem Pernštejnů. Zkřížené ostrve lze přisoudit pánům z Lipé či z Lichtenburka. Sousední svorník vlevo pokrývá štít, do jehož pravé poloviny je vytesána hlava štítu a do levé nekorunovaný jednoocasý lev. První znak patří pánům z Liechtenštejna a lev pánům z Valdštejna. Další dvojice znaků je vpravo od středního svorníku. Pravá polovina štítu vyobrazuje figuru hřebene o sedmi hrotech – znak pánů z Boskovic. Zde je tato figura pojata jako volná krokev neohraničená boky znakového pole. Orlí křídlo o sedmi perech pánů z Lomnice je v polovině levé. U tohoto znaku obvyklá pružina (perizonium) na křídle není patrná.

Svorníky v protilehlém západním klenebním poli jsou rozmístěny ve stejném schématu jako v poli východním. Uprostřed polcený štít, v jehož pravé jednou dělené polovině nahore další čtyřnásobné dělení – znak pánů z Kunštátu. Levou polovinu štítu zaujímá osmihrotá hvězda pánů ze Sternberka. Svorník vlevo má štít rozdělený tak, že na straně pravé je pole polcené, s třemi kosmými břevny vlevo. Znak v této podobě vedli krom jiných také

Přovštití ze Sovince. Levá polovina štítu s kosmým dělením patří rodu Krajířů z Krajků. Štít na posledním svorníku nese vpravo kolmo postavenou zavinutou střelu, s výrazným hrotem nahoře a patrným ovinutím látkou na opačném konci. Znak byl vlastní velkému rozrodu Benešoviců, k němuž na Moravě patřili páni z Kravař, Osovští z Doubravice, Sedlničtí z Choltic a další. Dva supí krky vedle sebe, s hlavami otočenými doprava, v polovině levé patří pánům z Vlašimi. Všechny znaky ve velkém rytířském sále mají jednotnou orientaci na západ.

Literatura, která se buchlovskými svorníky v minulosti zabývala nejpodrobněji (Berchtold, 1893, 296 n., Houdek, 1917, č. 54 a 55), nepopisuje znaky v úplnosti. Ve výčtu chybí znak Jana Filipce z Prostějova. V doprovodných kresebných ilustracích nejsou figury znaků přesně interpretovány. Orientace štítů vůči světovým stranám není zohledněna. Vítězslav Houdek ve svých Moravských vývodech erbovních vycházel z Berchtoldovy publikace a opakoval stejné nedostatky. Ty se negativně promítly do učiněných závěrů. Novější literatura o hradu Buchlov se omezila na pouhé konstatování o existenci znakových svorníků (Bartůšek–Svoboda–Zemek, 1962).

Žebra a svorníky v uvedených místnostech nemají nosnou funkci. Jsou pouhým doplňkem. Z této skutečnosti lze snad odvodit možnost posuzovat stavbu hradního paláce a jeho heraldickou výzdobu v rozdílných časových rovinách. Prvotnost vybudování traktu a druhotnost doplnění architektonicky nefunkční žebrové klenby je zřejmá. Jestliže vznik stavby mezi věžemi hradu nelze spolehlivě datovat, můžeme naopak vznik svorníků určit poměrně přesně.

Důležitým východiskem pro časové zařazení znakového souboru na hradě Buchlově je již uvedené zjištění, že znaky vykazují nepochybnou jednotu tvarů štítů a pojetí figur. To umožňuje tvrzení o vzniku v jediném období. Pro výklad, jehož cílem je nalezení verifikovatelných dat, má nejvyšší vypovídací schopnost znak Jana Filipce z Prostějova, administrátora olomouckého biskupství. I když kameník nevystihl v pravé polovině štítu figury přesně a vytesal místo hrotů klíny, není důvod pochybovat o vyobrazení znaku olomoucké diecéze. Polovina levá doplňuje pravou o rodový znak. Ten má zásadní význam pro nepochybné zjištění uživatele.

Určení tří zkřížených šípů jako rodového znaku Jana Filipce je podpořeno vyobrazením téhož znaku na jeho vlastním náhrobníku v sakristii františkánského kostela v Uherském Hradišti. Náhrobní deska s obvodovým nápisem a postavou biskupa oděného v pluviálu, s mitrou na hlavě a berlou položenou kosmo přes prsa, je opatřena v pravém dolním rohu kolčím štítem. V něm jsou tři zkřížené šípy. Šípy jsou uspořádány tak, že nejspodnější stojí kolmo, na něm další kosmo a třetí šikmo. Všechny mají dolní konec opeřený a nahoře hroty. Jediný prostřední šíp nemá obvyklý špičatý hrot jako ostatní, ale je ukončen tupým rozšířením (Vításek, 1879, vyobr. 16). Shodných figur je užito i na buchlovském svorníku, i když hroty krajních šípů nejsou natolik výrazné.

Tinktura znaku přináší dobové barevné vyobrazení na jednom foliu pontifikálu Jana Filipce, pocházejícím z let 1480–1490 (Schallaburg, 1982, foto č. 41). Široký dolní okraj pokrývají akantové rozvilinové motivy, v jejichž středu, v kruhovém poli ohraničeném vavřínovým věncem vidíme štít tvaru „koňské hlavy“ převýšený biskupskou mitrou. V modrém štítě jsou tři zkřížené zlaté šípy se stříbrným opeřením a stříbrnými hroty. Prostřední, kolmo stojící šíp má jako jediný hrot tupý a zlatý.

Mikuláš, bratr Jana Filipce, zemřel 22. října 1477 na zámku ve Štýru při diplomatické misi ve službách uherského krále Matyáše. Ve štýrském farním kostele se nalézá jeho náhrobek se znakem, který ve své práci popisuje A. v. Pantz. Údajně se jedná o tři zkřížené hroty turnajových dřevců („Lanzenspitzen“) - prostřední otočený dolů, ostatní nahoru. Na štítě stojí uzavřená přilbice s jednoduchým orlím křídlem v klenotu (Pantz, 1911, 107 – píše o podobě s polským znakem „Jelita“, kterým jsou ve štítě tři zkřížené celé dřevce). Zprostředkovaná zpráva neumožňuje přesněji určit podobu figur znaku na náhrobku Mikuláše z Prostějova.

Hrad Buchlov – velký rytířský sál.

Hrad Buchlov – velký rytířský sál.

Hrad Buchlov – tzv. zbrojnice.

Hrad Buchlov – malý rytířský sál.

I když nepochybnou charakteristiku znakových figur uchovává svorník na Buchlově a náhrobek Jana Filipce v Uherském Hradišti, přesto do domácí literatury pronikl popis znaku dle Pantze. Je opakován i tehdy, jsou-li figury odečítány za zachovaných památek a zjevně nemají podobu turnajových dřevců (Pilnáček, 1930 /1972/, 91). Tři zlaté zkřížené dřevce v červeném štítu jsou znakem polské rodové skupiny „Jelita“ (např. Zamoyski). Tři stříbrné zkřížené tupé šípy v červeném štítě označují rodovou skupinu „Belty“ (Gumowski, 1969, 78). V české terminologii je uvedena tupá střela zvána „kluk“ (OSN XIV, 1899, 415) nebo „plitka“ (Král, 1900).

Na osobní pečeti Jana Filipce z Prostějova vidíme čtvrcený, dole zakulacený štít se středním štítkem. Mítru nad štítem drží spolu se štítem na každé straně anděl. Ve středním štítku jsou tři zkřížené šípy. V 1. a 4. poli na běžícím koni sedící rytíř s korunou na přilbici, dozadu vlnjícími přikryvadly a držící pravou rukou sekeru položenou přes rameno. Ve 2. a 3. poli jsou olomoucké kužele ve známém postavení. Opis zní: s : iohnis : d : g : epi : eccl * waradien : et : olomvcen * etc * (Peřinka, 1913, tab. V).

Jan Filipce pocházel z původně měšťanské rodiny žijící v Prostějově. Dle některých historiků byli jeho předkové kováři a otec údajně olejkářem. V roce 1475 se však setkáváme s Janovým otcem Filipem, v té době již užívajícím přídomku z Prostějova, ve funkci správce kláštera Hradiště u Olomouce a v roce 1481 jako s držitelem panství Roštejn. Jan se narodil přibližně v roce 1431 z matky Brigity. Nebyl jediným dítětem. Krom zmíněného bratra Mikuláše měl sestry Dorotu, Zuzanu a snad také Kateřinu. Sestry se vdaly do moravských šlechtických rodů.

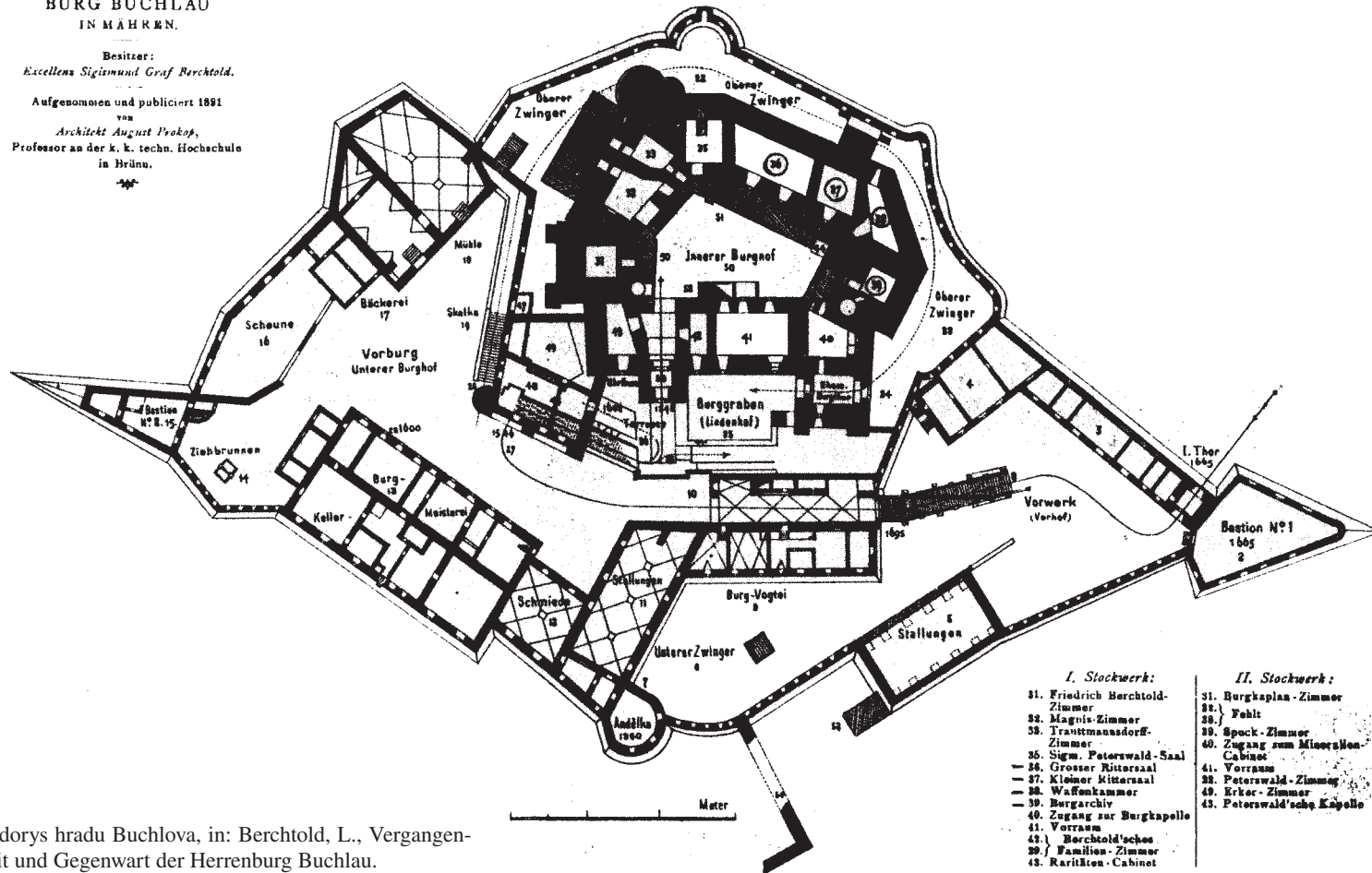
Mladý Jan Filipce nepochybně získal solidní základy vzdělání. Počátky jeho závatné kariéry jsou spjaty s pány z Cimburka, s kterými udržoval úzké kontakty po celý život. U Jana z Cimburka a jeho synů Ctibora a Jana Jaroše působil jako písař. V roce 1469 byl přijat do služby sedmihradským vévodou Mikulášem Čuporem. Vstup do služeb uherského krále Matyáše Korvina v roce 1472 mu otevřel cestu k osobním a společenským vrcholům. Na uherském dvoře vedl královskou kancelář. Byl pověřen diplomatickými úkoly a působil významně v Matyášově střeoevropské politice. Král Matyáš vymohl na papeži dispens, která umožnila 23. května 1476 obsadit uvolněný biskupský stolec ve Varadínu Janem Filipcem.

Znalost prostředí a osobní kontakty k šlechtě, předurčovaly Filipcovo místo v procesu stabilizace promatyášovských sil na Moravě. Zřejmě proto byl králem Matyášem prosazován na biskupský stolec v Olomouci po smrti biskupa Tasa z Boskovic († 24. 8. 1482). Olomoucká kapitula souhlasnou volbou schválila Filipcovu nominaci. Tento akt však nebyl završen biskupským svěcením a intronizací a Janovi Filipcovi z Prostějova byla svěřena pouhá administrace diecéze. V oficiálních seznamech jako právoplatný biskup nefiguruje. I když je v listinách běžně titulován sebou samým nebo i jinými, například králem Matyášem, jako biskup varadínský a olomoucký (např. 26. 7. 1484, AČ X, č. LIII; 6. 4. 1486, SOkA Prostějov, sign. Ma 1, Ma 2, inv. č. 3, 4; 17. 3. 1490, Kalina, 1950, 31). Stejně i na osobní pečeti jsou v opise oba biskupské tituly a tomu odpovídající figury ve znaku, jak již bylo zmíněno. Přesto na jiných místech je titulace skromnější a Filipce je jmenován jako biskup varadínský a správce nebo administrátor kostela olomouckého, resp. olomouckého biskupství (např. 24. 6. 1484, AČ V, č. XXX, 414; 28. 10. 1486, AČ v, č. XXXIII, 428). Obě formy olomouckého titulu užívá Jan Filipce souběžně, a proto se nedá odvodit, že by v užívání titulů existovala nějaká časová posloupnost.

Užívání titulu biskupa olomouckého Janem Filipcem zřejmě nebylo odrazem nám dosud neznámých skutečností. Spíše je jisté, že nenaplněním všech církevním právem požadovaných úkonů spojených s převzetím diecéze byly původní ambice zmařeny. Příčinou mohl být odpor papežské kurie, která sledovala své vlastní zájmy. K neúspěšnému završení Filipcovy kandidatury jistě také negativně přispěla změna na papežském stolci. V srpnu roku 1484 zemřel Sixt IV. a ve shodném měsíci byl zvolen papežem Inocenc VIII. Přes nepřízeň osudu nalézal Jan Filipce oporu nejen v osobě krále Matyáše, ale i u olomoucké kapituly.

BURG BUCHLAU
IN MÄHRNEN.

Besitzer:
Excellenz Sigmund Graf Bachtold.
Aufgenommen und publicirt 1891
von
Architekt August Prokof,
Professor an der k. k. techn. Hochschule
in Brünn.

I. Stockwerk:	II. Stockwerk:
31. Friedrich Bachtold-Zimmer	31. Burghof-Zimmer
32. Magnis-Zimmer	32. f. Fahl
33. Trautmannsdorff-Zimmer	33. Speck-Zimmer
35. Sigm. Peterswald-Saal	40. Zugang zum Mieserlben-Cabinet
36. Grosser Rittersaal	41. Vorräum
37. Kleiner Rittersaal	38. Peterswald-Zimmer
38. Waffenkammer	39. Erker-Zimmer
39. Bergarchiv	43. Peterswald'sche Kapelle
40. Zugang zur Burghofkapelle	
41. Vorräum	
43. Bachtold'sches	
39. f. Familien-Zimmer	
43. Raritäten-Cabinet	

Půdorys hrady Buchlova, in: Bachtold, L., Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau.

Jakkoliv by se mohlo zdát Filipcovo postavení v Olomouci neotřesitelné, je možné, že změna papeže ovlivnila obsazení místa olomouckého administrátora. V této funkci zaznamenáváme 27. listopadu 1486 Ondřeje Brněnského, biskupa nikopolského. Vystupuje ve zcela konkrétní situaci spojené s výkonem úřadu. Nemůže být pochyb o jeho faktické správě diecéze v dané době (LA, č. 443). Snad byl světící biskup Ondřej Brněnský pověřen správou samotným Filipcem. V roce 1486 je Jan Filipec administrátorem olomouckého biskupství přinejmenším ještě 21. září (SOBA Opava, pob. Olomouc, AAK-E I a 21). 21. října téhož roku se připomíná ve stejné funkci v listině krále Matyáše (SOBA Opava, pob. Olomouc, MC Olomouc A IV d 3/2, č. i. 538). 13. února 1487 je zmíněn v listině Jana Bořity z Bystřice o půjčce od Jana Filipce, postoupené v uvedený den Janovi z Doupovce. Zde je však reflektována minulá doba a není jisté, zda Jan Filipec ještě stále v Olomouci administroval (SOBA Opava, pob. Olomouc, AAK C I b 13).

Ke 4. červenci 1487 zaznamenáváme dalšího olomouckého administrátora. Byl jím Jan Vítěz ze Sredny (de Zredna, de Zdrena), biskup sirmienský, mylně zaměňovaný za Jana Filipce z Prostějova. Jan Vítěz rezignoval na Olomouc v roce 1489, když byl jmenován biskupem ve Vesprému. Zemřel v roce 1490 jako biskup vídeňský. Po rezignaci Jana Vítěze byl do úřadu v Olomouci zvolen kapitulou vyšehradský probošt Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, který zprávu o nominaci obdržel v Benátkách při svém návratu z Palestiny. Nesouhlas papeže s jeho volbou zmařil snahu kapituly o stabilizaci poměrů v diecézi. Zásah papežské kurie do moravských církevních záležitostí nakonec vyústil ve jmenování olomouckým administrátorem Ardicina della Porta, biskupa v Allerii na Korsice, 5. listopadu 1490. Porta se úřadu nejal.

Nepochybně šlo více o prebendy než o skutečnou správu a olomoucká kapitula zřejmě nechtěla tuto skutečnost akceptovat. Odmítnutí Bohuslava Hasištejnského papežem nutilo kapitolu k hledání řešení. Podrobnosti neznáme. Jedno je však jisté – olomouckým administrátorem po Janu Vítězovi byl opět Jan Filipec. A to nejméně od 16. ledna 1490 (Matějka, 1948, 49). V březnu téhož roku je přítomen zasedání zemského sněmu v Brně a v zápisu v moravských zemských deskách je jeho jméno spojeno s titulem biskupa varadínského a olomouckého (Kalina, 1950, 31).

17. dubna 1491 je připomínán Jan biskup olomoucký (LA, č. 459). I když nelze s jistotou říci, že se jedná o Jana Filipce, zdá se být jeho záměna za jinou osobu málo pravděpodobnou. Jan Filipec rezignoval v roce 1492 na biskupství ve Varadínu. Olomoucká rezignace jistě byla s varadínskou v souvislosti. Ještě 24. dubna 1492 Jan Filipec, stále varadínský biskup, rozhoduje o záležitostech olomouckého biskupství a je připomínán v listině krále Vladislava Jagellonského, který potvrzuje jeho ustanovení ve věci převodu kostela Všech svatých na olomouckém Předměstí do správy augustiniánů v Lanškrouně (SOBA Brno, E 3, list. A 4). Můžeme shrnout, že Jan Filipec z Prostějova administroval olomoucké biskupství bezpečně v letech 1484–1486 a 1490–1492. Po rezignaci odešel do ústraní františkánského kláštera sv. Bernarda ve Vratislavi. Od té doby je nazýván Janem Bosákem. I nadále užíval titulu emeritního biskupa ve Varadínu, nikoliv však v Olomouci. Zemřel v roce 1509 a byl pohřben v sakristii františkánského kostela v Uherském Hradišti.

V letech 1493–1497 se jako administrátor v Olomouci připomíná Jan kardinál Borgia. Jeho jmenování je výsledkem papežova nepotismu. Kardinál byl nemanželským synem papeže Alexandra IV. (Roderigo de Lenzuoli-Borgia, adoptovaný papežem Kalixtem III. – Alonso de Borgia). Papežovo zvolení na konkláve 11. srpna 1492 je v časovém souladu se změnami v administraci olomouckého biskupství. Teprve zavraždění Jana kardinála Borgii v roce 1497 umožnilo ukončit olomoucké „interregnum“ řádnou volbou a intronizací nového biskupa, kterým se stal Stanislav Thurzo (za informace a konzultace problematiky obsazení olomouckého biskupství v letech 1482–1497 děkuji PhDr. P. R. Pokornému).

Dominujícím znakem v prostorách severního křídla hradu Buchlov je znak pánů z Cimburka. Není místnosti, kde by nebyl a zároveň neplnil výjimečnou funkci znaku centrálního. Až do této chvíle nebylo psáno o iniciátorovi heraldické výzdoby. Na první pohled

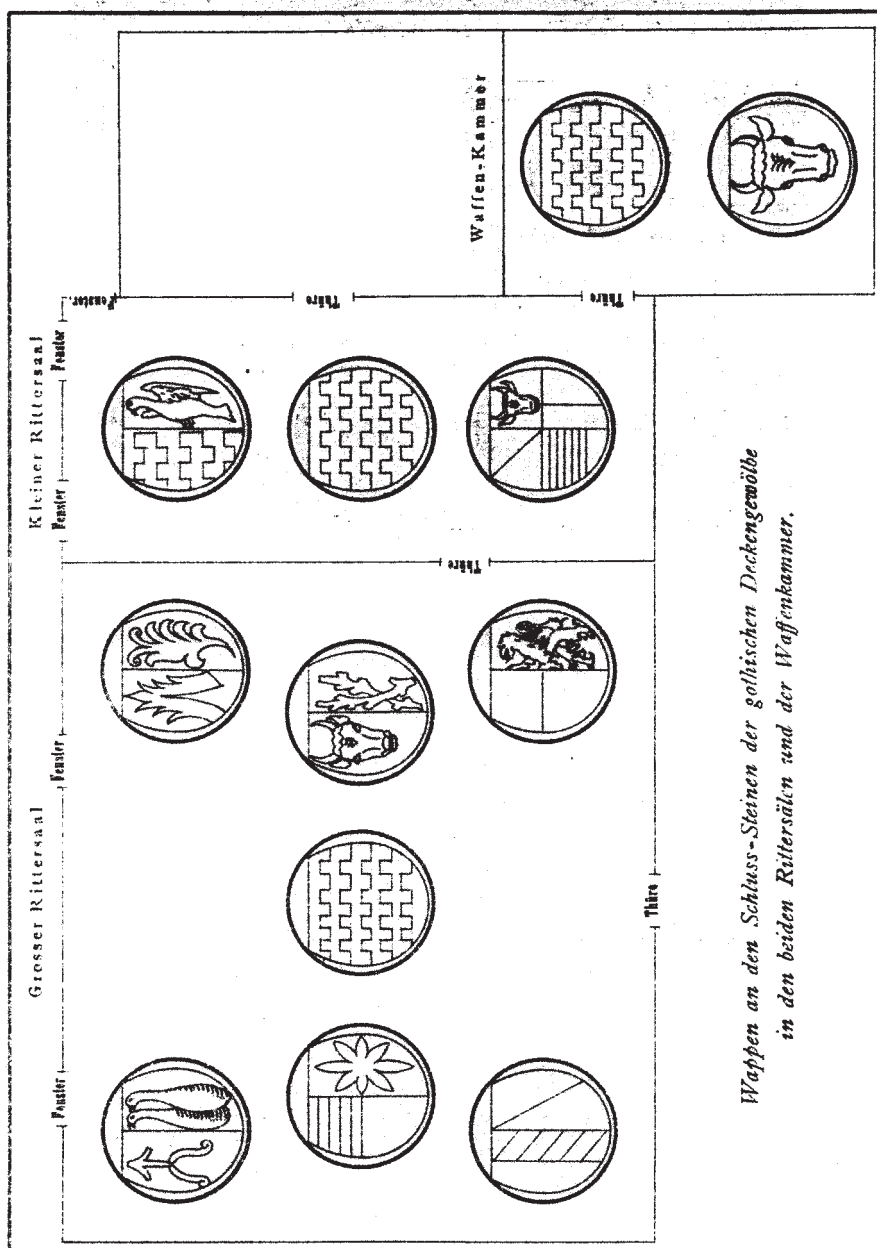

Schéma heraldických svorníků podle Berchtolda.

je zřejmé, že jím byl příslušník cimburského rodu. S ohledem na znak Jana Filipce z Prostějova a na období jeho působení v úřadu olomouckého administrátora můžeme mít za jediného možného stavebníka Ctibora z Cimburka. Ten se stal zástavním držitelem Buchlova v roce 1484 rozhodnutím zemského soudu. Jako největšímu věřiteli dluhů váznoucích na statku mu bylo umožněno umořovat pohledávky užíváním důchodů z panství. Buchlov mu patřil až do jeho smrti (Pokluda, 1991/1992, 63).

Ctibor Tovačovský z Cimburka na Náměšti, Tovačově, Přerově, Hranicích, Drahotuši, Kojetíně, Bezdězu, Rabštejně, Buchlově atd., patřil k nejvýznamnějším osobnostem Čes-

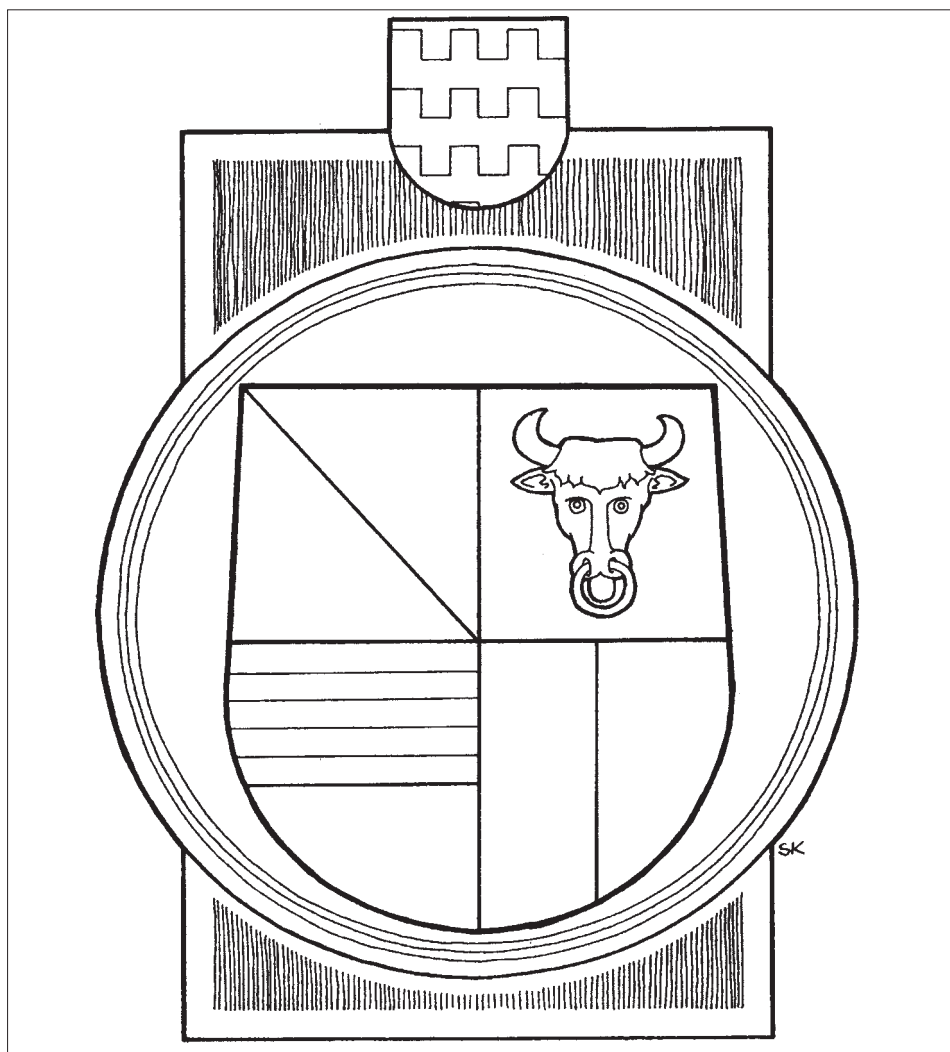

Schéma svorníků v malém rytířském sále s vývodem Adama z Cimburka.

kého království v druhé polovině 15. století. Byl synem moravského zemského hejtmána (1437–1459) Jana z Cimburka (1406–1464) a Žofie z Kunštátu. Do moravského veřejného života vstoupil v roce 1464 jako hofrychtěl. V letech 1468–1479 působil ve funkci kancléře. Zemským hejtmánem a nejvyšším představitelem šlechtické obce a stavů v markrabství moravském byl v letech 1469–1492. Cimburk získal brzy autoritu a respekt moravské i české šlechty. Významně se podílel na veřejném a politickém dění své doby, dramaticky poznamenané válečným konfliktem českého krále Jiřího z Poděbrad s králem uherským Matyášem Korvínem. Rodinné tradice řadily Ctibora z Cimburka k utrakvistické šlechtě a ke stoupencům krále Jiřího. Přesto byl respektován po vnitropolitických změnách na Moravě i králem Matyášem. Snad díky vlivu Jana Filipce. Po Matyášově smrti v roce 1490 setrval Ctibor v úřadu ještě dva roky. Přes všechny peripetie doby si dokázal udržet své výsostné postavení. To svědčí o výjimečnosti jeho osobnosti. Zemřel 26. června 1494.

Náhrobek Jana Filipce z Prostějova ve františkánském kostele v Uherském Hradišti.

V roce 1459 se Ctibor z Cimburka oženil s Eliškou, dcerou Vznaty z Melic. Alianční znak manželského páru ve výzdobě malého rytířského sálu, na svorníku nejbližše severní stěně, byl již zmíněn jako polcený štít s cimbuřím v polovině pravé a orlicí v polovině levé. Orlice je natolik jednoznačně charakterizována, že není možné ji mít za figuru jinou (Hlobil, 1980, 67–71). Narážím tím na zjištění koryfeje české a moravské heraldiky Augusta Sedláčka, který v pečeti Hanuše z Mejlic (Melic) identifikoval figuru holuba (ČMH II, 304). Josef Pilnáček, heraldik moravský, tomuto určení oponuje a píše o sokolu (Pilnáček, 1930 /1972/, 18).

Ctibor z Cimburka neměl potomky. Jediným žijícím mužským příslušníkem moravské větve rodu v další generaci, jediným možným dědicem a pokračovatelem rodových tradic byl Adam. Jeho otec Jan Jaroslav (Jaroš) z Cimburka na Broumově, Bezdězi, Kojetíně, Mladé Boleslavi, Brandýse n. L., Rohozci atd. je v roce 1484 připomínán jako zemřelý. Jestliže Ctibor patřil k předním zemským úředníkům na Moravě, pak Jan Jaroš zastával podobné postavení v Čechách. V letech 1475–1479 byl nejvyšším sudím a od roku 1479 nejvyšším komorníkem. Oženil se dvakrát. Poprvé s Magdalenou, sestrou Jindřicha z Michalovic († 1468), kterým rod vymřel v mužské posloupnosti. Sňatek přinesl Cimburkům velké michalovické dědictví v Pojizeří na Boleslavsku. Druhou ženou se Janovi Jarošovi stala Johana, dcera Wolfganga Krajíře z Krajku a Elišky z Boskovic. Johana Krajířová je takto doložena k roku 1477 (Teplý, 1927, 71). Z druhého manželství pocházel zmíněný Adam.

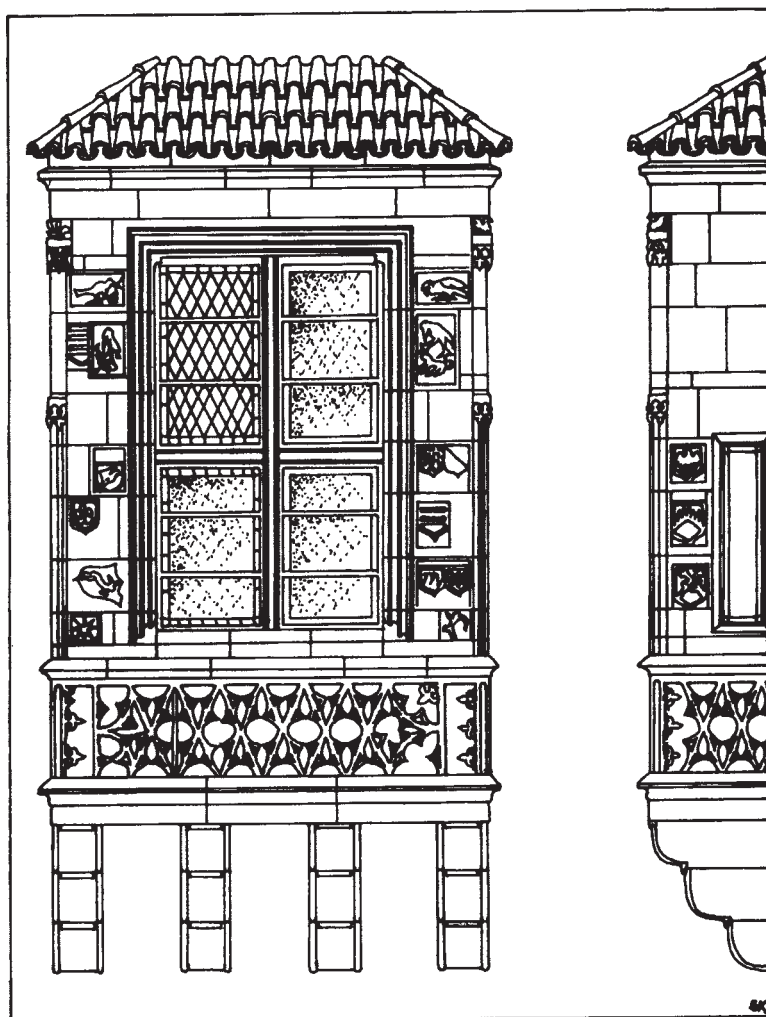
Po smrti Jana Jaroše se poručníkem jeho dětí stal bratr Ctibor. Jako poručník uzavíral 15. října 1484 na hradě Polná svatební smlouvu s Jindřichem z Hradce, který si bral za manželku Anežku z Cimburka, dceru zemřelého Jana Jaroše (SOBA Třeboň, pob. Jindřichův Hradec, RA z Hradce, č. 218/166). Svatba se konala 24. ledna 1485 na Tovačově. Manželství nemělo dlouhého trvání. Na podzim téhož roku Anežka zemřela (Teplý, 1927, 71, 72) Nepochybně byla Anežka starší než Adam a pocházela z otcova prvního manželství s Magdalenou z Michalovic.

Svorník v malém rytířském sále nejbližší k oknu do nádvoří vyobrazuje čtvrcený štít, v jehož jednotlivých polích jsme identifikovali znaky Krajířů z Krajku ve čtvrtině první, Pernštejnů ve druhé, pánů z Kunštátu ve třetí a dosud neurčený polcený ve čtvrtině čtvrté. Čtvrcený štít v této podobě může být jedině vývodem. Pravá polovina s polem první a třetí, tj. se znaky Krajířů a Kunštátů, počátkem Adamova vývodu skutečně je. Jeho matkou byla, jak už víme, Johanka Krajířová a bábou z otcovy strany Žofie z Kunštátu. Znak Alžběty z Boskovic, báby z matčiny strany, však ve čtvrceném štítu není. Jestliže vývod nepokračuje znakem boskovickým, nelze pak předpokládat ani „asymetrické vybočení“ k matce Žofie z Kunštátu.

Z uvedeného vyplývá, že nemůže jít o klasický čtyřkoutní vývod, kde jsou znaky rodičů a babiček z obou stran. Pro tento případ bychom museli zaznamenat pouhé tři znaky odlišné od vlastního rodového. Na svorníku jsou však čtyři. To předpokládá znalost jedné z prababiček. Vyrovnat s tímto problémem se zdá být neřešitelné pro nedostatek genealogických informací. Při vědomí, že předpokládaný vývod nepokračuje Adamovou bábou a prabábou z matčiny strany, můžeme uvažovat o jiném typu vývodu. A to o takovém, kde jsou jmenovány matka, bába, prabába a praprabába v přímé posloupnosti otcovské linie. První dvě známe. V dalších dvou generacích se dostáváme na půdu nejistoty a dohadů.

Máme-li řešit uvedený typ vývodu, měli bychom nalézt manželky Adamova praděda Albrechta a prapraděda Ctibora zvaného „Kačice“ (viz listina z 13. 12. 1371 – za zprávu děkuji A. Ernestovi, dopis z 7. 2. 1995; v literatuře se traduje jméno „Kazka“, které je chybné). Správnost této posloupnosti je zaručena ověřitelnými genealogickými údaji pramenné povahy (Knihy pühonné - za zprávy děkuji J. Stiborovi). „Nové hrady“ pro severní Moravu přinášející genealogickou tabuli pánů z Cimburka se zcela odlišnými posloupnostmi, které nelze považovat za správné. V textové části téže knihy u hesla Tovačov (s. 246 – 247) nalézáme údaje, které vztahy v genealogické tabuli popírají a jsou naopak shodné se zápisy v pühonech. Odpovídající genealogii přinesl již Martin Kolář v Ottově naučném slovníku.

Albrecht z Cimburka na Tovačově (1379–1416) byl údajně ženatý s Anežkou z Herštejna (dle Hosáka). Pilnáček tvrdí, že Albrechtova manželka vedla znak koruny šikmo. Anežka Herštejnská z Velhartic byla však ženou jiného Albrechta z Cimburka (1398–1405), seděním na Sehradících. Zdá se tedy, že došlo k záměně a Anežka z Herštejna je totožná s Anežkou Herštejnskou z Velhartic (linie pánů z Velhartic na Novém Herštejně u Kdyně, okr. Domažlice). Za těchto okolností by Albrecht z Cimburka na Tovačově mohl mít man-

Arkýř zámku Brandýs nad Labem s heraldickou výzdobou – vpravo znaky vývo-
du Adama z Cimburka.

želku z jiného rodu (Procházka, 1973, má u Albrechta manželku Apolenu ze Studnic znaku cimbuřovitého břevna. Jeho posloupnost p. z Cimburka však předpokládá, že Adamovými prarodiči byli Ctibor z Cimburka († 1432) a Anežka Meziříčská z Lomnice. Procházkova genealogická tabule je postižena mnoha nepřesnostmi). Předpokládám, že Albrechtova manželka pocházela z rodu pánů z Pernštejna (Hosák našel jistou zprávu o Barboře z Pernštejna vdané do Cimburků. Manžela se dosud nepodařilo určit. Krom jiného proto, že zpráva je datovaná velice široce do 15. století).

Albrechtův otec Ctibor zv. Kačice byl ženatý s Markétou ze Šternberka. To však do naznačeného schématu vysvětlujícího genealogický obsah znaků na svorníku zjevně nezapadá. Na základě znalosti některých dat o účastnících osobách je možné u Ctibora předpokládat dvě manželství. Markéta ze Šternberka je jako Ctiborova žena známa od roku 1374. Ctiborův syn Albrecht Tovačovský se připomíná již v roce 1379. Dle mého soudu je málo pravděpodobné, aby Albrecht v listinách vystupoval plnoprávně jako nezletilý (pěti-

letý?). Je to sice velice přímočarý a hrubý odhad, přesto jistá kolize dat je zřejmá. V roce 1379 můžeme mít Albrechta za dospělého. Považovat Markétu ze Šternberka za jeho matku je přinejmenším polemické. Logicky se otevírá možnost pro dokončení vývodu Ctiborovou první manželkou z rodu polceného štítu. Podle buchlovského svorníku by jeho žena měla pocházet z rodu pánů z Vartenberka, z Michalovic, z Lemberka, ze Zvířetic, z Otaslavic, či dokonce z rodu vévodů opavských a pod.

V dosud známé genealogii vyjmenovaných rodů zatím jednoznačný a nepochybný vztah nenalézáme. U pánů z Michalovic známe Kunku, dceru Jana staršího († 1425) a Magdaleny z Koldic, která byla již roku 1418 vdána za Ctibora z Cimburka na Křídle, Jičíně, Rožnově a Vsetíně. Uvedený Ctibor však byl synem Předbora z Cimburka a Elišky z Kravař a tudíž vnukem Ctibora zv. Kačice.

U Vartenberků, Lemberků a Zvířetických není pro 14. století takové množství zpráv, aby bylo možné mít genealogický obraz rodů v úplnosti. Snad lze zmínit skutečnost, že v letech 1380–1383 byl moravským zemským hejtmanem Beneš z Vartenberka a z Veselí († 1385), a že v moravském zemském soudu zasedal Jindřich z Kumburka († 1395), vnuk Beneše z Vartenberka († ok. 1295). Vztahy Vartenberků k moravské šlechtě, zprostředkované jejich vdanými dcerami by neměly být překvapující.

Pokusy přiřknout polcené pole maceše Adama z Cimburka, Magdaléně z Michalovic postrádají opodstatnění. Znak na svorníku by ztratil logiku předpokládaného „rytmu“ vzájemných vztahů jednotlivých polí. Pernštejnská zubří hlava by náhle zůstala osamocena. Nemá přímou vazbu na žádný ze zbývajících znaků.

Jsem si vědom, že způsob jakým bylo postupováno při výkladu vývodu není velmi seriózní. Absence spolehlivých genealogických údajů je zatím překážkou nepřekonatelnou. Vyrovnat se s tímto problémem za pomoci úvah a dedukcí je cestou pramálo ceněnou. Přesto se přikláním k uvedenému způsobu vývodu, jehož forma by ve výkladu výzdoby buchlovských svorníků měla mít významné postavení, jak bude dále vyloženo.

Na začátku dvacátého století pracoval Vítězslav Houdek s hypotézou, která měla vysvětlit druhé a čtvrté pole čtvrceného štítu na svorníku v malém rytířském sále jako odraz budoucího Adamova sňatku. V době vzniku znakového souboru byl Adam nezletilý. Svatební smlouvy uzavírané v nedospělosti dětí nebyly nijak výjimečné. Úvahy o budoucí manželce Adama z Cimburka, s ohledem na figury ve štítu na svorníku, nutně směřují do rodu pánů z Pernštejna. Určení otce by bylo v těchto úvahách podmíněno existencí matky pocházející z rodu polceného štítu. Vyhodnocením heraldické výzdoby arkýře zámku z Brandýse nad Labem lze dospět k předpokladu, že uvažovaná budoucí manželka Adama z Cimburka měla pocházet z rodu pánů ze Šelmberka (Kasík, 1994).

Velký rytířský sál přináší krom centrálního znaku pánů z Cimburka dalších dvanáct znaků na šesti svornících. Určili jsme již, že znaky patří rodům pánů z Pernštejna, ze Šternberka, z Valdštejna, z Liechtenštejna, z Kunštátu, Krajířů z Krajku, z Boskovic, z Vlašimi, z Lomnice a Pňovských ze Sovince. Ostrve lze přiřadit k rodům pánů z Lichtenburka a pánů z Lipé. Zavínutá střela patřila v té době Osovským z Doubravice a byla společná i Tvorkovským z Kravař, či Sedlnickým z Choltic.

Byla učiněna zmínka, že jediným aliančním znakem v celé heraldické výzdobě je štít na svorníku v malém rytířském sále. Dvojice znaků patří Ctiborovi z Cimburka a Elišce z Melic. Připomínám toto zjištění proto, že další dvojice znaků ve velkém rytířském sále za alianční považovat nelze. Již při prvním pohledu do genealogií uvedených rodů zjistíme nemožnost interpretovat dvojice znaků na svornících vzájemnými rodovými vazbami, které by svým časovým zařazením odpovídaly předpokládané době vzniku znakového souboru. I kdybychom našli vzájemné vztahy téměř současné polovině 15. století (např. Kunštát - Šternberk), jsou to jednotlivé případy, které nemohou splnit požadavek shodného výkladu všech dvojic znaků beze zbytku. Znakové dvojice z Pernštejna – z Lipé (z Lichtenburka), Liechtenstein – Valdštejn, z Boskovic – z Lomnice, Kunštát – Šternberk, ze Sovince – Krajíř, z Doubravice – z Vlašimi jsou spojeny náhodně, bez zvláštního zámě-

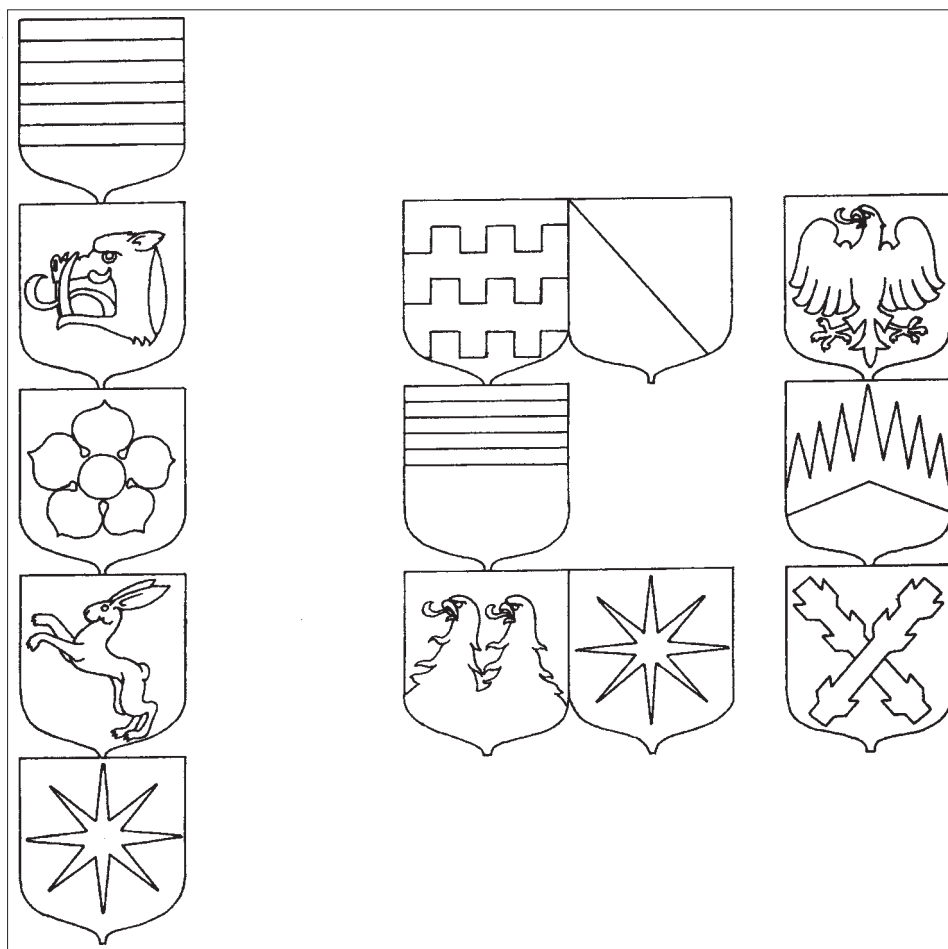

Schéma znaků v heraldické výzdobě arkýře zámku v Brandýse nad Labem – vpravo skupina znaků vývodu Adama z Cimburka.

ru, který by v sobě skrýval možnost nějakého genealogického výkladu s jednoduchou koncepcí, bez krkolonné ekvilibristiky.

Snaha nalézt vysvětlení tohoto souboru znaků ve vývodu Adama z Cimburka (Berchtold; Houdek) naráží na nemožnost získat přesný a nepochybný celek již ve třetí generaci osmi předků. Jak bylo uvedeno, byl Adam synem Jana Jaroše z Cimburka a Johanky Krajířové. Jan Jaroš pocházel z manželství Jana z Cimburka († 1464) a Žofie z Kunštátu. Johanka Krajířová byla dcerou Wolfganga († c. 1499) a Alžběty (Elišky) z Boskovic († 1491). Jako Alžbětiny rodiče známe Vaňka Černoorského z Boskovic († 1466) a Johanku z Vlašimi. Vaňek z Boskovic byl synem stejnojmenného otce († 1432) a Markéty z Mezeříčí. Až sem je vývod postupně zaplňován rody, jejichž erby jsou i na svornících velkého rytířského sálu. Úspěšné pokračování může podpořit i předpokládané manželství Albrechta z Cimburka († 1416) s neznámou (Barbora ?) příslušnicí rodu pánů z Pernštejna. Ale to je poslední shoda genealogických údajů se znaky. Konrád († 1446), otec Wolfganga Krajíře, byl údajně ženatý s Markétou Pilungovou z Gilgenberga znaku lilie (Pilnáček, 1972, 355). U Konrádova otce Konráda († př. r. 1400) je prameny potvrzena manželka Krescencie

ze Stubenberga, erbu kotvy (Stibor, 1985, 109, uvádí Lukrecii; OSN XV, připisuje Krescencii Konrádovu stejnojmennému synovi).

Podobně otec Johanky z Vlašimi Jan z Vlašimi na Úsově měl za manželku Markétu, dosud uváděnou bez znalosti přídomku. Dle některých pocházela z rodu pánů z Krhovic (Gurwitz) erbu orlice. Dosavadní Markétina příslušnost k rodu z Krhovic je odvozena nikoliv z nepochybného pramene, ale je odhadnuta na základě užití znaku orlice v některých dochovaných heraldických památkách spojených s pány z Vlašimi (viz Houdek, Litovel). Dle znění listiny ze 30. dubna 1432 (LA, č. 324) se lze domnívat, že Markéta byla dcerou některého z Lucemburků.

Nijak nepokročíme ani v případě předků Žofie z Kunštátu. Jejím otcem byl Heral (Erhard) z Kunštátu a ze Skal († 1415) a dědem Arkleb ze Stařechovic. Jako první Arklebova manželka je připomínána blíže neznámá Jitka (Jutka - snad dcera Blažeje z Mrdic). Druhého manželce Elišce připsal věno Arkleb v roce 1368. U jeho syna Heralta víme o třech manželkách. Pouze u poslední známe přídomek. První Markéta byla vdovou po Půtovi Šaclarovi z Vildenberka. Její rodová příslušnost není dosud poznána. Ani u druhé Kunky nevíme, z jakého rodu pochází. Třetí Eliška z Bludova a Nachvalína patřila k rodu, jehož znakem byl štít dělený pilovým řezem o třech hrotech (Pilnáček, 1972, 97). I když v jedné listině je Eliška pojmenována jako matka Žofie, nemáme jistotu, zda nejde o vztah macechy k nevlastní dceři. Ani detailnější pohled na skalskou větev pánů z Kunštátu nepřináší potřebné údaje (Tenora, 1886).

Do genealogické rozpravy o předcích Adama z Cimburka může výrazně promlouvat heraldická výzdoba arkýře zámku v Brandýse nad Labem, který byl svého času v držení Cimburků jako dědictví po pánech z Michalovic. K výzdobě arkýře bylo použito znaků, jejichž výklad byl již učiněn (Kasík, 1994). Z celkového počtu třinácti štítů patří osm předkům Adama z Cimburka. Tato skupina znaků je tvořena erby pánů z Cimburka, Krajířů z Krajku, z Kunštátu, z Vlašimi, ze Šternberka, z Boskovic, ronovických ostrvů a nakonec štítkem s orlicí. Dle poznané genealogie lze uvedené znaky přiřadit k vývodu Adama z Cimburka vzestupně po linii ženské z matčiny strany. Cimburský znak označuje probanta, krajířský matku, boskovský bábu, resp. matku matky, vlašimský matku zmíněné báby, čili prabábu. Poslední znak v této řadě - orlice - by odpovídal Markétě, vdané za Jana z Vlašimi na Úsově. Zbývající znaky kunštátský, šternberský a ostrve budou nejspíše řazeny ve vývodu totožně, to je vzestupně v ženské linii po bábě z otcovy strany. To znamená, že Žofie z Kunštátu, manželka Jana z Cimburka († 1464), mohla mít matku z rodu pánů z Lipé (z Lichtenburka, z Klinštejna atd.), či naopak z rodu pánů ze Šternberka.

Arkýř v Brandýse nad Labem může dosvědčovat nemožnost pokračování výkladu vývodu na svorníku buchlovského malého rytířského sálu matkou a bábou Žofie z Kunštátu (arkýř: Šternberk, ostrve; svorník: Pernštejn, polcený štít). Znaky na arkýři odporují i snahám vykládat heraldické svorníky ve velkém rytířském sále buchlovského hradu jako vývod Adama z Cimburka. Brandýské znaky zároveň nevylučují možnost, aby Adamova prabába z otcovy strany byla z rodu Pernštejnů a praprabába z rodu polceného štítu.

Všechny znaky na svornících ve velkém rytířském sálu patří rodům, které na Moravě patřily k nejstarším, nejváženějším a s největším feudálním majetkem. V moravské stavovské hierarchii šlo bez výjimky o rody panské, tvořící vrchol šlechtické obce a uzavřenou skupinu, která se jako jediná podílela na správě, moci a vládě v markrabství. Je to patrné z obsazování zemských úřadů. Opakovaně se setkáváme pouze s příslušníky vyjmenovaných rodů.

Příznačný je výsledek jednání představitelů moravské šlechty a krále Matyáše konaném v Brně 5. září 1480. Tehdy členové královny přísežné rady ve složení Tas z Boskovic, biskup olomoucký, Ctibor z Cimburka, hejtman markrabství moravského, Pertold z Lipé, nejvyšší maršálek království českého, Václav z Boskovic, nejvyšší komorník soudu olomouckého, Vilém z Pernštejna, nejvyšší komorník soudu brněnského, Markvart z Lomnice, Dobeš z Boskovic a Jan Heral z Kunštátu, vkládali do moravských zemských desek prostřednic-

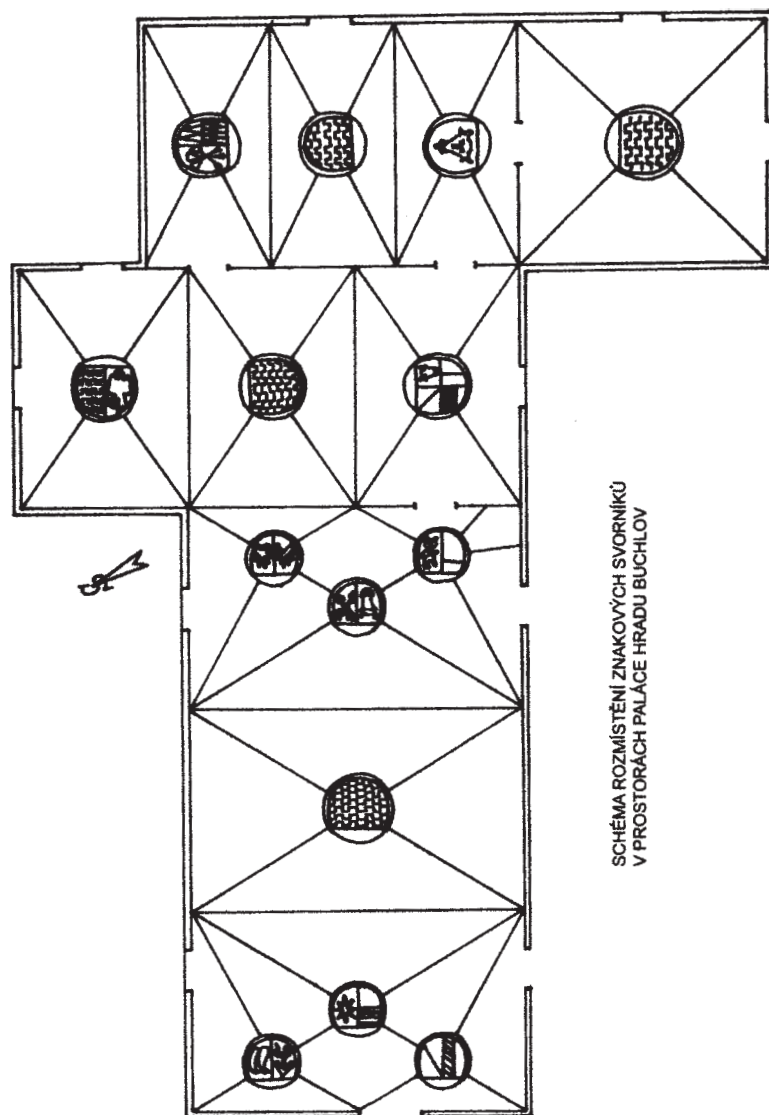

SCHÉMA ROZMÍSTĚNÍ ZNAKOVÝCH SVORNÍKŮ
V PROSTORÁCH PALÁCE HRADU BUCHLOVA

Schéma rozmístění znakových svorníků v prostorách paláce hradu Buchlova.

tvím krále Matyáše zřízení o „sedání a psaní pánů“ u zemského soudu. Dle zápisu jsou mezi „starodávne rody“, již před mnohými časy ve stavu panském stojící“ vyjmenováni: „Cimburkové, Lipští, Lomničtí, Hradečtí, Pernštejnové, Šternberkové, Lichtenštejnové, Bozkovici, Kunštáti, Pezinští...budou-li v zemi chtít být, Lichtenburkové, Waldštejnové, Wlašimští, Sovinští, Krajští ...ti mají zastávat nejvyšší úřady v zemi“. Následně se popisuje způsob „sedání do lavic“ u zemského soudu dle hodnosti a věku. Mezi staré panské rody mají být přijati: „Doubravkové, Tvorkovští, Landštejnští, Miličínští a Ludaničtí, kteří zpanořeli a byli teprve za krále Jiřího do stolic uvedeni“. Mají sedět pod staršími rody a až ve třetím pokolení mohou být přijati do stavu panského dle zemského obyčeje. Páni z Veitmile a Jiří Tunkl se synem Jindřichem a pouze těchto dvou potomci mají být po třech

pokoleních přijati do stavu panského. Veitmilárové proto, že v Čechách byli v panském stavu již za Karla IV. Do stavu panského mohou být přijati pouze ti, kteří mají skutečné statky. Před přijetím mají složit přísahu. Tak jsou přijati Jan ze Žerotína a z Fulneku se syny svými (ČČM, 1846, 555–558). Tento zápis přináší důležité informace o tom, kdo byl v Moravě považován za příslušníka panského stavu, kdo mohl být do něj přijat a za jakých podmínek.

Srovnáme-li zápis z roku 1480, kde se hovoří o tom, které rody jsou považovány za panské, s dalšími zápisy až do roku 1490 (viz příloha), se znaky ve velkém rytířském sále buchlovského hradu, dojdeme k jedinému možnému závěru. Máme před sebou téměř úplnou řadu nejpřednějších moravských rodů. Jakési „zrcadlo markrabství moravského“. Dá se říci, že za každým znakem můžeme uvést jméno konkrétní osoby.

Do určité míry je možné z již napsaného odvodit, že v jednotlivých místnostech hradu Buchlov byl výběr znaků podmíněn určité idejí. Vstupní prostor v prvním patře východní věže s jediným svorníkem se samostatným znakem Cimburků předznamenává výzdobu místností následujících. Skrývá v sobě jednoduchou informaci o stavebníkovi, respektive objednateli či majiteli. V další místnosti jsme ze tří svorníků jmenovitě určili znak Jana Filipce z Prostějova jako administrátora olomoucké diecéze. S ohledem na tuto skutečnost lze u zbývajících znaků také pojmenovat nositele. Cimberským znakem je nepochybně připomínán Ctibor Tovačovský z Cimburka, jako hejtman markrabství moravského. Znak pernstejnský mohl patřit Vilémovi nebo Vratislavovi z Pernštejna. Oba bývali nejvyššími komorníky soudu v Brně (Buchlov spadal pod jurisdikci brněnskou). Vilém byl komorníkem ještě v roce 1484 a Vratislav již v roce 1486. Máme-li uvedené znaky charakterizovat z hlediska významového, pak jsou zde tři nejvyšší představitelé markrabství moravského, reprezentující moc a právo církevní, světské a soudní. Můžeme se domnívat, že autorem scénáře znakové výzdoby byl sám Ctibor z Cimburka. Heraldickými prostředky se mu podařilo vyjádřit sílu, sebevědomí a svébytnost šlechtické obce a znaky se staly připomenutím, v čem jsou záruky zachování postavení, majetku a práv stavu. Komu především bylo určeno toto sdělení, se zdá být jasné - synovci Adamovi.

Bezdětný Ctibor Tovačovský vkládal veškeré naděje do synovce Adama, jako jediného možného pokračovatele moravské větve rodu. Předávat dítěti vlastní životní zkušenosti, vyložit mu existenci stavovské sounáležitosti a starobylost rodu nebylo asi jednoduché. Ctibor nemohl vědět kolik času pozemského žití mu ještě zbývá. Nevěděl, zda se může dočkat synovcovy dospělosti, ve které by osobně dokončil formování jeho osobnosti. Jistě by byl rád, kdyby Adam kráčel ve stopách jeho i otcových a nespokojil se s pouhou pasivní příslušností k panskému stavu. Můžeme se domnívat, že celý znakový soubor byl zjednodušeným, ale jasnou řečí hovořícím „ponaučením synovci Adamovi“. Pojistka zachování Ctiborových sdělení pro případ, že by tak již nemohl učinit sám. Navíc zhotovená způsobem, který měl ve své kamenné „nezničitelnosti“ šanci na trvání „věčné“, na rozdíl od sdělení psaných.

Jestliže prostor vedle východní věže označíme za místnost „nejvyšších zemských úředníků“, pak malý rytířský sál je ve svých třech svornících prostorem „rodinným“. Zdejší centrální cimberský znak musíme přiřadit k samotnému Adamovi. To proto, že další štít s Adamovým vývodem má stejnou směrovou orientaci, na rozdíl od svorníku posledního. Sem vytesaný alianční znak Ctibora z Cimburka a jeho ženy Elišky z Melic je pootočen o devadesát stupňů a směřuje k východu. Jako by měl zůstat osamocen a neměl být se zbývajícím dvěma spojován v přímých souvislostech. I zde je patrná Ctiborova snaha budoucího připomenutí. Připomenutí nejen osoby svědomitého poručníka a strýce, ale také Adamova původu ze starobylého panského rodu.

Podle vysloveného výkladu má čtvrcený štít s vývodem „hodnotu“ čtyř generací. Tato skutečnost je důležitější než vyjádření stáří rodu časovým údajem. Zároveň má větší váhu než uvažované vyjmenování znaků matky, báby, manželky a její matky (viz Houdkova hypotéza). Zastoupení znaků manželky a její matky by svým způsobem vyhovovalo Ada-

movým potomkům, ale vlastní Adamův vývod „znehodnocují“. Předpoklad, že by Ctibor do koncepce zahrnoval i synovcovy děti, je poněkud komplikující. Víme, že tehdejší právní řád vyžadoval u kandidáta o přijetí do panského stavu vyčkat tři pokolení po zasednutí do sněmovních lavic. To bylo podmínkou budoucího uznání. Buchlovský svorník užitím znamení ze znaků příslušníků panského stavu jakoby tento požadavek vrchovatě naplňoval s rezervou jedné generace a plně tak zařtořoval Adamův budoucí vstup do veřejného života. Feudální majetek, jako předpoklad uznání příslušnosti k panskému stavu, nemohl být pro Adama problémem. Byl designovaným dědicem řady panství po otci a matce a poručník Ctibor na něj pamatoval také. Adam se měl zařadit mezi největší feudály království. I když je těžko myslitelné, že by někdo pochyboval o Adamově původu, přesto možnost nactiutřhání v uvedeném smyslu bylo realitou doby. Ukázání čtyř štítů se znaky předků před soudem mělo právní sílu důkazu a bylo účinnou obranou proti vzneseným pochybnostem. Ctibor z Cimburka, prvořadý znalec zemských právních norem, pamatoval na vše. Malému rytířskému sálu jsme přisoudili charakter rodinný či rodový. Dalším přívlastkem „pýchy urozenosti“ lze pojmenovat jeho druhý podstatný rys.

O znacích ve velkém rytířském sále již bylo psáno s konstatováním, že nejde a nemůže jít o vývod Adama z Cimburka. Identifikace jednotlivých znaků v mnoha ohledech vyhovuje heraldickému pojetí „zrcadla markrabství moravského“, představující nejpřednější zemské rody. Jejich erby musely být pro heraldickou výzdobu sálu vybrány, protože soubor nereprezentuje kompletní řadu soudobých moravských panských rodů. Výběr je podmíněn počtem míst na svornících. Jak je patrné, jde o rody patřící na Moravě k „dřevním“. Ctibor z Cimburka v Knize tovačovské zaznamenává patnáct starých a osm mladších panských rodů (Macek, 1994, 33). Ve znacích na svornících velkého rytířského sálu jsme připustili možnost nalézání příbuzenských vztahů k cimberskému rodu. Obě výkladové polohy velice dobře navazují a svým způsobem dovršují symboliku zakódovanou do svorníků předchozích prostorů a místností paláce na severní straně hradu. To je symboliku stavovskou a rodovou.

Znaky zachované na buchlovských svornících tvoří v souhrnu jednotný celek s postžitelnou samostatností jednotlivých částí. Celek je tvořen se zjevnou koncepcí, vycházející z předem promyšleného ikonografického záměru. Nejde o pouhou reprezentaci stavebníka, ale o důmyslné využití vypovídací schopnosti heraldiky k závažným sdělením. Ta hovoří o privilegované svébytnosti jednotlivce jako součásti stejně privilegované a svébytné společenské skupiny, o postavení a úloze jednotlivce ve skupině a zároveň o postavení skupiny ve státě. Heraldická výzdoba na Buchlově tak získává kvalitativně jinou dimenzi, než jakou má pouhý výčet znaků předků například na sepulkrálních a jiných památkách. Nepochybně odráží právní vědomí své doby. Charakterizování znakového souboru jako „naučení synovci Adamovi“ má své opodstatnění. V našich zemích zřejmě neexistuje mnoho shodně pojatých heraldických památek. Zdá se, že Buchlov má výjimečné postavení. Sdělení, které uchovává, má svého odesílatele i svého adresáta, které dokážeme pojmenovat. Také díky tomu mohou znaky „mluvit“. Jak uvádí Josef Macek, historik jagellonského období, byla urozenost, pýcha urozenosti, příbuzenské svazky, vedle moci a majetku, tzv. druhou osou šlechtické mentality (Macek, 1994, 27). Není pochyb, že všechny aspekty této mentality buchlovský znakový soubor odráží.

Poručenská správa Ctibora Tovačovského z Cimburka se týkala především statků a majetku. Adam sám byl zajisté ve fyzické péči své matky Johanky. Připustíme-li, že se Adam narodil okolo roku 1478, nebylo mu v době otcovy smrti více jak šest let. Víme, že tehdejší způsob výchovného procesu měl dvě základní etapy. Zhruba do věku šesti až sedmi let byli chlapi u matek. Výchova byla natolik „ženská“, že i budoucí muži nosili oblečení stejné jako dívky a nebyli od nich vnějším vzezřením odlišitelní (tato tradice přetrvala až do nedávného novověku). S dovršením zmíněného věku byla započata výchova „mužská“. Obvykle se jí ujímali otcové. V našem případě to byl poručník. Bylo na Ctiborovi, aby Adam dosáhl dovedností a umu potřebných pro život šlechtice. Krom získávání vzdě-

lání, výuce vystupování a kurtoazie, byl také cvičen v jízdě na koni, šermu, ovládání zbraní atd. Zřejmě až v tomto období Adamova života měl Ctibor z Cimburka důvod objednat zhotovení heraldických svorníků pro Buchlov.

Zástavním držitelem Buchlova byl Ctibor z Cimburka až do své smrti. Synovec Adam obdržel s děděnými statky i buchlovskou zástavu. V tomto vztahu je připomínán v roce 1495 (Pokluda, 1991/1992, 63). S velkou dávkou pravděpodobnosti se můžeme domnívat, že v plánech Ctibora z Cimburka hrálo získání Buchlova do dědičného držení významnou úlohu. Snad doufal, že se mu podaří vyřešit všechny majetkoprávní náležitosti ve svůj prospěch ještě za dobu svého života. Je zřejmé, že se mu to nepodařilo. Synovec Adam musel vzápětí po smrti svého poručníka obhajovat své nároky. Majetkové spory o Buchlov v sobě neobsahovaly jednoznačné a brzké řešení. Jejich komplikovanost nemohla přinést nic jiného, než výrazné finanční zatížení a vleklé soudní spory. Statky bohatě zajištěný Adam z Cimburka, zdá se, že stále pod vlivem své matky, rezignoval na Buchlov a zájem upřel především ke svým českým panstvím v oblasti mezi Brandýsem nad Labem a Turnovem. V roce 1497, kdy dává Adam z Cimburka svůj plat z obce Trávnice městu Turnovu strany rohozecké (CIM IV-2, č. 596), je již zástavním držitelem Buchlova Bohuše Kostka z Postupic, bratranec Jiřího Hrabíše († 1490), který měl Buchlov v zástavě v letech 1481–1484 před Ctiborem Tovačovským. Problémy spojené s držením buchlovské zástavy potvrdily nové soudní pře, které stejně jako Adama z Cimburka donutily i Bohuše Kostku, aby se obtížného břemene zbavil. Majitel východočeských rodových statků předal svá práva k Buchlovu rytířům ze Zahrádky. Z nich Petr Příbík se zde poprvé připomíná v dubnu roku 1499 (Pokluda, 1991/1992, 63–64; jak poznamenává autor, to co bylo pro bohaté feudály přítěží, stalo se pro příslušníky nižší šlechty významným majetkovým a společenským povznesením).

Pro datování znakových svorníků ve výše zmíněných prostorách hradu Buchlova můžeme počítat s osmiletou dobou vymezenou roky 1484 a 1492. To je období, na jehož začátku je získání zástavy na hrad Buchlov Ctiborem Tovačovským z Cimburka a na konci velice pravděpodobný rok rezignace Jana Filipce z Prostějova na úřad administrátora olomouckého biskupství. V pramenech jsme zachytili Jana Filipce jako administrátora bezpochyby v letech 1484–1486 a 1490–1492. Korespondence začátku Filipcova „prvního funkčního období“ s rokem, kdy Ctibor získal Buchlov, zároveň se ujal poručenské správy dětí zemřelého bratra Jana Jaroslava a kdy Adam pravděpodobně dosáhl věku obvyklého pro zahájení „mužské“ výchovy, se zdá být příznačná. Lze předpokládat vznik heraldické výzdoby spíše na začátku Ctiborova hospodaření na Buchlově, než v době následující, kdy již muselo být zřejmé, že očištění statku od všech dluhů a pohledávek není v dohledné době možné. S přijetím uvedené domněnky a s přihlédnutím k době úřadování Jana Filipce v Olomouci můžeme vznik znakových svorníků na hradě Buchlově datovat do let 1484–1486.

***

Autorovo poděkování za spolupráci, pomoc, konzultace a inspiraci nechť přijmou: Ing. Alois Ernest, PhDr. Pavel R. Pokorný, PhDr. Karel Müller, Miroslav Pavlů, Jiří Stibor, Jiří Hás a Mgr. Jiří Novotný, kastelán hradu Buchlov.

Prameny:

Archiv český V., Praha 1862.

Archiv český X., Praha 1890.

Archiv Národního muzea, AM Mladá Boleslav.

Codex iuris municipalis regni Bohemiae, sv. 4 (edice Haas, A., Praha 1954–1960).

Kniha tovačovská (edice Brandl, V., Brno 1868).

Moravské zemské desky II., 1480–1566, Kraj brněnský (edice Kalina, T., Praha 1950).

Moravské zemské desky II., 1480–1566, Kraj olomoucký (edice Matějka, Fr., Brno 1948).

Olomoucké knihy půhonné a nálezové (Libri citationum..., edice Brandl, V., Brünn 1872–1911).
Státní okresní archiv Prostějov, AM Prostějov.

Literatura:

- Bartušek, A. – Svoboda, K. – Zemek, M., *Buchlov, státní hrad a památky okolí*. III. vydání, Praha 1962.
- Beckler, P., *Historiae Hovoreae*. Frankfurt a. M. 1695.
- Berchtold, L., *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*. Brünn 1893.
- Grotte, H., *Stamtafeln*. Leipzig 1877.
- Gumowski, M., *Handbuch der polnischen Heraldik*. Graz 1969.
- Hlobil, I., *Erbovní deska Ctibora Tovačovského z Cimburka a Elišky z Melic v Tovačově – nejstarší památka renesanční heraldiky v českých zemích*. Vlastivědný věstník moravský, roč. XXXII, č. 1, 1980.
- Hosák, L., *Moravská větev pánů z Cimburka*. b. m. a r. v.
- Hosák, L. – Zemek, M. a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*. Jižní Morava, Praha 1981.
- Houdek, V., *Moravské vývody erbovní*. Brno 1917.
- Kasík, S., *Znaky na arkýři zámku v Brandýse nad Labem*. Heraldická ročenka 1994, Heraldická společnost v Praze, Praha 1994.
- Louda, J., *Moravská církevní heraldika*. Olomouc 1977.
- Macek, J., *Jagellonský věk v českých zemích 2*. Praha 1994.
- Ottův slovník naučný V., Praha 1892.
- Pantz, A. v., *Die Grabdenkmale der Stadtpfarrkirche zu Steyer*. Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft „Adler“, Band 21, Wien 1911.
- Peřínka, Fr., *Dějiny města Kroměříže*. Kroměříž 1913.
- Pilnáček, J., *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930 (reed. Brno 1972).
- Pokluda, Z., *Hrad Buchlov za vlády zástavních pánů*. Slovácko XXXIII–XXXIV, Uherské Hradiště 1991/1992.
- Prášek, J. V., *Zámek Brandejs nad Labem*. Brandejs n. L. 1908.
- Procházka, R. Frhr. v., *Genealogisches Handbuch erloschener böhmischer Herrenstandsfamilien*. Neustadt a. d. Aisch 1973.
- Reichenau, C. v. – Witting, J. B. v. – Kirnbauer, J. B. v., *Niederösterreichischer Adel*. Nürnberg 1909–1919.
- Sedláček, A., *Českomoravská heraldika II*. Praha 1925.
- Sedláček, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého X*. Boleslavsko, Praha 1895.
- Sedláček, A., *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*. Praha 1915.
- Spurný, Fr. a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*. Severní Morava, Praha 1983.
- Stibor, J., *Krajčřové z Krajku a jejich rodové souvislosti v genealogickém bádání čtyř staletí*. Genealogicko-heraldické informace č. 2, Genealogicko-heraldický klub v Brně, Brno 1985.
- Šembera, A. W., *Staré desky zemské i manské w Morawě a w Opawsku*. Časopis českého muzeum, roč. 20, sv. 5, Praha 1846.
- Tenora, J., *Linie Kunštátsko-Stařešovská*. Sborník historický IV (vyd. Rezek), Praha 1886.
- Teplý, Fr., *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl I, sv. 1. a 2., Jindřichův Hradec 1927.
- Urban, J., *Lichtenburkové, jejich postavení v českých dějinách doby předhusitské*. Heraldika a genealogie, roč. XXV, č. 3–4, Klub pro českou heraldiku a genealogii, Praha 1992.
- Vitásek, J. E., *Dějiny a místopis král. Města Uherského Hradiště*. Uherské Hradiště 1879.
- Zelenka, A., *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*. Regensburg 1979.
- Zemek, M. – Turek, A., *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*. Sborník archivních prací XXXIII/1–2, Praha 1983.

Stanislav Kasík (n.1949), profesionální heraldik a majitel heraldické kanceláře „Dauphin“ v Roudnici nad Labem. Jeho publikované statě v historických časopisech a sbornících jsou výsledkem registrování a dokumentování heraldických památek v terénu.

Příloha:

**Zasedací pořádek dle zápisu z 24. června 1480
z 12. knihy olomoucké Václava z Boskovic (Šembera, 1846, 541):**

Předsedali:

Prothasio episcopo Olomucensis
Stiborio de Czimburk, capitaneo marchionatus Moravie
Wenceslao de Bozkowicz, supremo camerario czude Olomucensis
Johanne de Zyrotin, supremo czudario Olomucensis czude
Thobia de monte Gigantis, prothonotario thabularum marchionatus Moravie
Pertholdo de Lypa, supremo marescalco regni Bohemie
Wilhelmo de Pernsstayn, supremo camerario czude Brunensis

Od Ctibora z Cimburka vpravo seděli:

Markwardo de Lompnicz
Boczkone de Cunstat seniore
Henrico de Sowinecz
Hynkone de Ludanicz
Wenceslao de Ludanicz, supremo czudario czude Brunensis
Pertholdo de Tworkow
Mladenez de Miliczin

Od Ctibora z Cimburka vlevo seděli:

Hynkone de Waldsstayn alias de Brtnicza
Alberto seniore de Ssternberg
Karlo juniore de Wlassim
Erhardo de Kunstat
Alberto juniore de Ssternberg
Putha de Lichtenburk
Laczkone de Lompnicz
Ginramo de Dubrawicza
Hynkone de Osowe
Putha de Sowinecz
Sigismundo de Osowa
Ludovico de Waytmille
Georgio dicto Tunkl de Brniczko alias de Zabrzeh

**24. června 1484 byla vydána listina jako výsledek jednání krále Matyáše a moravských
stavů o upokojení a uvedení řádu v zemi (AČ V., 1862, 416)**

Na jednání byli přítomni:

Ctibor z Cimburka, haitman markrabství Morawského
Wilém z Pernšteina, nejvyšší maršálek království českého a nejvyšší komorník cúdy Brněnské
Jaroslav z Boskovic, nejvyšší komorník cúdy olomoucké a království Českého kancléř
Herrich z Lichtenšteina
Jan Kuna z Kunstatu
Herrich z Lichtenburka
Hynek z Waldšteina

Wolfgang z krajku
Čeněk z Lomnice
Albrecht ze Šternberka
Karel z Wlašimě
Jan ze Sownice
Jímram z Dúbravice
Hynek z Rokytnice
Ctibor z Lanšteina
Ludwík z Weitmile
Jiří Tunkl z Brníčka
Jan z Žerotína a další jiní.

**Sněmovní zápis ze 17. března 1490, kdy se konal panský sněm v Brně
(Kalina, 1950, 31), vyjmenovává přítomné pány v tomto pořadí:**

Jan, biskup varadínský a olomoucký
Ctibor z Cimburka a z Tovačova, hajtman markrabství moravského
Vratislav z Pernštajna, nevyšší komorník cúdy brněnské
Václav z Ludanic, nejvyšší sudí cúdy tejš brněnskej
Tobiáš z Hory Obránskej, nejvyšší písař desk a práv markrabství moravského
Vilém z Pernštajna, nejvyšší maršálek království Českého
Haralt z Kunštátu, nejvyšší komorník cúdy olomoucké
Jan Kuna z Kunštátu
Herrich z Lichtmburka
Dobeš z Boskovic
Albrecht starší z Šternberka
Jan z Dubé
Jan z Lomnice
Karel z Wlašimě
Jan ze Sownice, nejvyšší sudí cúdy olomoucké
Lipult z Krajku
Hynek z Dúbravice
Hynek z Ludanic
Pertolt z Tworkova
Stibor z Landštajna
Ludvík z Vajtmile
Jiří Tunkl z Brníčka starší
Jan z Žerotína na Fulnece a jiní někteří páni etc.

Wappen-Schlußsteine auf der Burg Buchlov

Zusammenfassung

Im ersten Stock des spätgotischen Palastes an der Nordseite des Burghofs von Buchlov sind die Räume mit Gewölberippen versehen, die in Schlußsteine mit gemeißelten Wappen zusammengeleitet sind. Die Schlußsteine und die Wappen entstanden zur selben Zeit.

Im Ostturm ist ein vielfach durch Zinne unterteilter Schild anzutreffen – der Wappen der Herren von Cimburk. Weitere drei Räume sind Bestandteile des Palastes. Der erste Raum, auch Waffenkammer genannt, hat im Gewölbe drei Schlußsteine, die die Wappen von Ctibor Tovačovský von Cimburk, dem Hauptmann der Markgrafschaft Mähren, von Jan Filipec von Prostějov, dem Administrator des Bistums Olmütz, und von Vilém oder Vratislav von Pernštejn, der obersten Kammerherren des Brünner Gerichts tragen.

Im nächsten Raum, kleiner Rittersaal genannt, gibt es drei Schlußsteine. Auf einem ist der einzige

Allianzwappen innerhalb des gesamten Wappenkomplexes. Dieser Wappen stellt das Ehepaar - Herrn Ctibor Tovačovský von Cimburk und seine Gemahlin Eliška von Melice dar. Der zentrale Wappen des Cimburk-Geschlechts ist der Wappen von Ctibors Neffen und Mündel Adam. An seine Person ist auch die heraldische Darstellung am letzten Schlußstein gebunden, der als geviertelter Schild mit den von Adam abgeleiteten Wappenfiguren gestaltet ist. Er besteht aus den Wappen von Gemahlinnen der Adams direkten Ahnen in männlicher Linie.

Der letzte Raum, dessen heraldische Ausstattung beschrieben wird, ist der große Rittersaal. Neben dem zentralen Schlußstein mit dem Wappen der Herren von Cimburk befinden sich hier sechs weitere ..., in denen halbierte Schilde mit Wappen in jeder Hälfte gemeißelt wurden. Vorhanden sind die Wappen der Herren von Pernštejn, Lipé, Liechtenstein, Valdštejn, Boskovice, Lomnice, Kunštát, Šternberk; die Wappen der Geschlechter Pňovský von Sovinec, Krajř von Krajek, Osovský von Doubravice und von Vlařim. Diese Wappengruppe wird als Wappen der in Mähren zum Herrenstand zuständigen und in den Herrenbänken des Landtags sitzenden Geschlechter beurteilt. Die genealogische Analyse hat erwiesen, daß die angeführten Wappen nicht als Abfolge von Adam von Cimburk als Probanden interpretiert werden kann.

Der gesamte Wappenkomplex wurde als ein Ganzes konzipiert, es gibt jedoch selbständige Abteile, durch Raumgestaltung deutlich getrennt. Der kleine Rittersaal ist durch den Wappen von Adam von Cimburk, seine heraldische Abfolge und die Allianz Cimburk-von Melice als „Familienraum“ mit weiterem zutreffendem Attribut „Stolz der Wohlgeborenen“ charakterisiert. Die ehemalige Waffenkammer kann man als Raum der obersten Landesbeamten bezeichnen. Ständisch erfassen ist auch der Wappenkomplex im großen Rittersaal, der nur leicht übertrieben als „Spiegel der Markgrafschaft Mähren“ benannt werden kann. Der Komplex ist schließlich mit dem Ausdruck „Belehrung für den Neffen Adam“ charakterisiert. Der Autor des Entwurfs für die heraldische Ausschmückung des Burgpalastes von Buchlov mochte der Onkel und Vormund von Adam, Ctibor Tovačovský von Cimburk gewesen sein.

Das Datieren der Entstehungszeit des Wappenkomplexes baut auf einigen Tatsachen, darunter die Darstellung des Wappens von Jan Filipec von Prostějov. Seine Wirkung als Administrator des Bistums Olmütz bezieht sich auf die Zeitspannen 1484–1486 und 1490–1492. Ctibor Tovačovský von Cimburk behielt die Burg Buchlov als Pfand bis 1484 und setzte offenbar voraus, sie als Erbschaftseigentum zu gewinnen und schließlich seinem Neffen Adam zu übergeben. Für diese Vermutung spricht die spezifisch konzipierte heraldische Ausschmückung. Die günstigste Zeit für die Gestaltung von Schlußsteinen war jene zwischen 1484 und 1486.

Bolts with Coats-of-Arms in the Buchlov Castle

A b s t r a c t

In the Buchlov castle, on the first floor of the late gothic palace situated on its yard's north side, there are arches with ribs that join in central bolts. The bolts bear engraved family coats-of-arms on them. The bolts were created all at once.

In the east tower, we can see twice a coat-of-arms divided several times by a castellation – the emblem of the Cimburk family. The following three rooms are a part of the palace. The first of them, also known as an armory, is equipped with an arched ceiling with three bolts that bear emblems of Ctibor Tovačovský of Cimburk, a hetman of Moravian margraviate, Jan Filipec of Prostějov, an administrator of the bishopric of Olomouc and Vilém or Vratislav of Pernštejn, the supreme butlers at the Brno court of justice.

In the next room, known as the small knights' hall, there are three bolts. One of them bears the only alliance emblem of the whole collection; it represents the marriage of Ctibor Tovačovský of Cimburk and his wife, Eliška of Melice. The central emblem of Cimburk nobility is the emblem of Ctibor's nephew and trainee Adam. The last bolt is related to him as well. This bolt bears a quartered emblem with figures of family emblems of his ancestors. It is compiled of the emblems of Adam's direct patrilineal ancestors' wives.

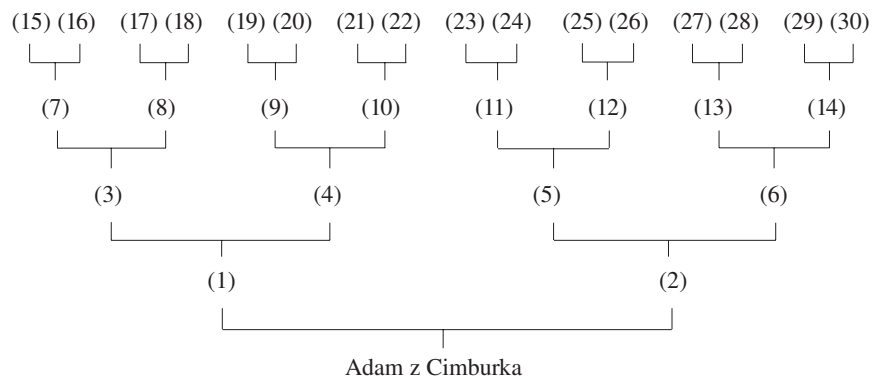
The last room with heraldic features described in this article is the so called great knights' hall. Besides the central bolt with the emblem of Cimburk nobility, there are six further bolts with halved shields, depicting family emblems of each half. Here we can notice emblems of the following families: of Pernštejn, of Lipá, of Liechtenštejn, of Valdštejn, of Boskovice, of Lomnice, of Kunštát, of Šternberk, the Pňovskýs of Sovinec, the Krajířs of Krajek, the Osovskýs of Doubravice, and of Vlašim. This group of emblems is thought to be the emblems of the Moravian nobility that partook in the sessions of land parliament. A genealogical analysis has proven that these emblems can not be interpreted as a part of the family tree of Adam of Cimburk.

The whole collection was conceived as a coherent set. However, it is divided into parts corresponding to the individual rooms. The small knights' hall is the emblem of Adam of Cimburk, his heraldic family tree and the Cimburk–of Melice alliance. The former armory could be called a room of the supreme land officials. Also the collection in the great knights' hall could be viewed as based on status. We would not exaggerate much if we called it the "Mirror of the Margraviate of Moravia". Finally, the whole set is characterized as a "lesson for nephew Adam". The heraldic scenario of these three rooms was most probably devised by Adam's uncle and protector, Ctibor Tovačovský of Cimburk.

The dating of the set is based upon several facts, including the appearance of the emblem of Jan Filipec of Prostějov. This man is known to had been an administrator of the Olomouc bishopric in 1484–1486 and 1490–1492. Ctibor Tovačovský had held the Buchlov castle as a security pledge since 1484 and had probably hoped he would eventually gain it as hereditary property and pass it over to his nephew Adam. The heraldic features seem to support this assumption. The most favorable period for the creation of the bolts was between 1484–1486.

Vývod Adama z Cimburka

Schéma:

Adam z Cimburka

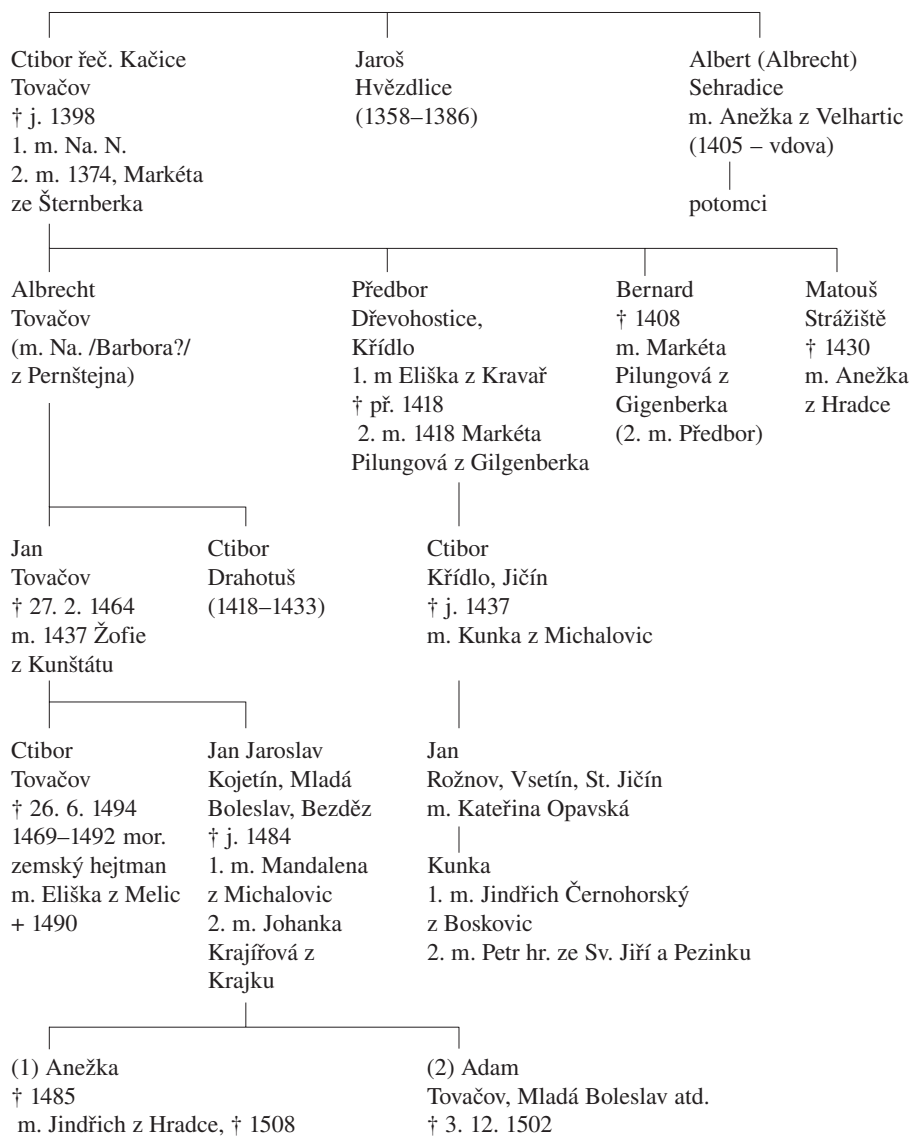
na Tovačově, Mladé Boleslavi atd.

* c. 1479, † 3. 12. 1502

1. Jan Jaroslav (Jaroš) z Cimburka na Broumově, Kojetíně, Mladé Boleslavi † j. 1484, 1475–1479 nejvyšší sudí, 1479 nejvyšší komorník Království českého (1. m. Mandalena z Michalovic).
2. Johanka Krajířová z Krajku, † př. 1531 (2. m. 1500, Jan ze Šelmberka na Kosti, † 1508).
3. Jan z Cimburka na Tovačově, Jimramově, Drahotuši, Hranicích, Kojetíně a Strážišti † 27. 2. 1464, 1437–1459 moravský zemský hejtman.
4. Žofie z Kunštátu (1437), (1. m. Albrecht ze Šternberka, † 1425).
5. Wolfgang Krajíř z Krajku na Bílkově, Dačicích, Landštejně a Nové Bystřici, † c. 1491 (1499).
6. Eliška z Boskovic, † 1491.
7. Albrecht z Cimburka na Tovačově (1379–1412).
8. Na. (Barbora?) z Pernštejna.
9. Heral z Kunštátu a ze Skal, † 1415 (1. m. Markéta z N., vdova po Půtovi Šaclarovi z Vildenberka), 2. m. 1398, Eliška z Bludova a Nachvalína.
10. Kunka (ze Šternberka?).
11. Konrád Krajíř z Krajku na Landštejně, † 6. 6. 1446, nejvyšší komorník a hofmistr římského krále Fridricha, 1412–1444 zemský hejtman v Korutanech, 1433 říšský svobodný pán.
12. Markéta Pilungová z Gilgenberka, 1. m. Smil z Pernštejna, 2. m. Bernard z Cimburka, † 1408, 3. m. Předbor z Cimburka.
13. Vaněk Černohorský z Boskovic na Boskovicích a Letovicích, † 1466.
14. Johanka z Vlašimi.
15. Ctibor zv. Kačice z Cimburka na Tovačově, † 1398 (2. m. 1374, Markéta ze Šternberka).
16. Na. z N. – znaku polceného štítu.
17. N. z Pernštejna.
18. Na. z N.
19. Arkleb ze Stařechovic a ze Skal (1358–1379), (2. m. 1368, Eliška z N.).
20. Jitka (z Mrdic?), † j. 1361 (dcera Blažeje a Anežky?).
21. (? – Smil ze Šternberka na Holštejně, † 1398).
22. (Anežka z Dubé, dcera Hynka Hlaváče z Dubé, † 1371).
23. Konrád Krajíř z Krajku na Landštejně, † př. 1400.
24. Krescenie ze Stubenberka (dcera Jakuba ze Stubenberka).
25. Mikuláš Pilung z Gilgenberka na Jakubově, Písečné a Deštné (1387–1392).
26. Kathrey Feiertagerová (dcera Wulfinga Feiertagera).

27. Vaněk z Boskovic a z Černé Hory, † 1432
28. Markéta ze Mezeříčí.
29. Jan z Vlašimi a na Úsově.
30. Markéta Lucemburská.

Páni z Cimburka
Stručný rodokmen

VESNICKÉ PEČETĚ V OKRESE UHERSKÉ HRADIŠTĚ II.

Jaromíra Čoupková, Státní okresní archiv, Uherské Hradiště

Dokončení příspěvku, jehož první část vyšla v předchozím ročníku, zachycuje přehled vývoje pečeti jednotlivých obcí od Lhotky po Žitkovou.

Lhotka

Roku 1374 se připomíná jako Sirotčí Lhotka, byla připojena k uherskobrodskému panství. Od roku 1960 je součástí Hradčovic.

Na pečetě o průměru 32 mm, doložené v roce 1749,¹ je ve španělském štítě hrozen a nad ním položený vinařský nůž (?). Volná plocha kolem štítu je vyplněna nahoře ornamentem a po stranách palmovými ratolestmi. Opis zní * PECZET . OBCE . LHOTSKE . (obr. 1).

Tuto pečeť užívala obec ještě po celou 1. polovinu 19. století a snad i déle.² Převzetí pečetního znamení na razítka však není doloženo.

Lopeník

Obec byla vytvořena teprve roku 1791 z kopaničářských samot na území mezi Moravou a Uhrami, které bylo definitivně připojeno k Moravě až v roce 1784. Stala se součástí světlovského panství.

Vlastní pečeť měly lopenické samoty již v roce 1747, jak dokazuje dochovaný pečetní typář.³ Je to mosazný kotouč o průměru 34 mm, přecházející ve válcovité držadlo z téhož kovu. V pečetním poli stojí strom, od jehož kořenů kosmo a šikmo vzhůru směřují motyka a sekera. Nad nimi je rozdělený letopočet 17 47 a dole u paty stromu písmena ZE IS. Opis * PECET LOPENICZKA OBCZI SPASEK P. NS PODANI je od pečetního pole oddělen linkou a z vnější strany je lemován věncem hvězdiček (obr. 2). Typář byl užíván ve funkci razítka ještě na konci 19. století.

Na razítka bylo pečetní znamení převzato s malou obměnou. Je na nich strom a vlevo od něj sekera. V této podobě je užíval i MNV po roce 1945.

Maršov

Obec na panství uherskobrodském, která se připomíná teprve roku 1611. Od roku 1980 je součástí Uh. Brodu.

Typář obecní pečeti z roku 1734 se dochoval.⁴ Je to mosazný kotouč o průměru 28 mm, vybíhající ve válcovité držadlo vysoké 47 mm. V pečetním poli je strom vyrůstající z trávníku a po stranách jeho kmene se vznášejí vpravo radlice a vlevo krojidlo hroty vzhůru. Opis mezi bodovci zní . DEDINA . MARSSOV . 1734 (obr. 3).

Užívání této pečeti je doloženo ještě z roku 1854, na razítka však její obraz převzat nebyl.

Mařtice

Roku 1220 pařily velehradskému klášteru, od něhož je v roce 1528 získalo město Uh. Hradiště. Dnes jsou jednou z uherskohradištských čtrtí.

Obec vlastní pečeť prokazatelně neměla ještě v roce 1613,⁵ získala ji patrně až v roce 1698.⁶ Má průměr 28 mm a v pečetním poli je hrozen, jehož stopku kříží vpravo nad ním šikmo hrotem dolů položený vinařský nůž, při horním okraji je letopočet 1698. V opise mezi bodovci rozeznáváme * PE . O[B . DIEDINI MA]RZATICZ (obr. 4).

Během 19. století pečetní znamení zaniklo, teprve v roce 1937 se objevuje na obecním razítku hrozen v renezančním štítě a zůstal i za okupace.

Medlovice

Poprvé se připomínají roku 1351, později náležely k buchlovskému panství.

Obecní pečeť je doložena z roku 1749.⁷ Je oválná o rozměrech 25; 30 mm. V pečetním poli blíž k dolnímu okraji se nachází oválný štít v kartuši, v něm je nahoře vinný hrozen s dvěma listy a pod ním vodorovně položený vinařský nůž ostřím dolů. Pod ním u dolního okraje štítu je šesticípá hvězdička. Opis [P.] DIEDIN . MEDLOWICZ je umístěn pouze podle horní poloviny pečeti a není oddělen od pečetního pole. Celá pečeť je vroubena provazcem (obr. 5).

Z této pečeti se na razítkách obce zachoval pouze hrozen.

Míkovice

Původně se nazývaly Měnikovice a připomínají se poprvé roku 1258, kdy patřily městu Uherské Hradiště. Od 15. století náležely k ostrožskému panství. Dnes jsou čtvrtí Uherského Hradiště.

Obec měla společnou pečeť s Věskami, kterou si opatřily v roce 1687, doložena však je teprve v roce 1749.⁸ V pečetním poli, ohraničeném úzkým věncem je dole srdce, z něhož vyrůstají tři stonky porostlé úzkými lístky, na vrcholu s květy o čtyřech korunních lístcích s úzkými kališními lístky mezi nimi. Nahoře je letopočet 1687. Opis vroubený věncem zní * PECET . DIEDINI . MIKOWIC . WESEK (obr. 6).

Na nejstarším razítku z 2. poloviny 19. století však nacházíme osmicípou hvězdu. I ta později mizí a na razítkách nadále zůstává jen text.

Mistřice

První zpráva o obci je z roku 1247, roku 1482 ji získalo do majetku město Uh.Hradiště.

Pečeť⁹ má průměr 27 mm a v pečetním poli, lemovaném bodovcem stojí strom na trávnicku. Po stranách kmene je rozdělený letopočet 16 98. Opis mezi linkami zní * PE . OB . DIEDI . MISTRZICE (obr. 7). Tuto mistřickou pečeť užívaly v 18. století i obce Javorovec a Včelary.

Stejný obraz, ale bez letopočtu, najdeme i na razítku z 2. poloviny 19. století, používaném ještě kolem roku 1918.

Za 1. republiky se však obraz na obecním razítku radikálně změnil. V pečetním poli stojí snop na trávnicku, vpravo vedle něj je srp a šikmo za ním vyčnívají hrábě, vlevo kosa a cep. Za okupace byl tento obraz ještě obohacen pluhem a dalším nářadím.

Modrá

Dříve Nová Ves, byla založena až roku 1786 na panství velehradském.

Obec pozdního založení také pozdě získala pečeť, teprve v r. 1810.¹⁰ Je velká jen 25 mm, po okraji vroubená linkou, v pečetním poli ovečka vpravo kráčející. Opis NOVA. DIEDINA P: W. OBEC 1810 není oddělen od pečetního pole (obr. 8).

Na razítku obce se znamení ovečky vrátilo teprve za 1. republiky, ale za okupace opět zmizelo.

Nedachlebice

Roku 1209 náležela ves olomoucké kapitule, později po vystředání mnoha majitelů připadla k uherskobrodskému panství.

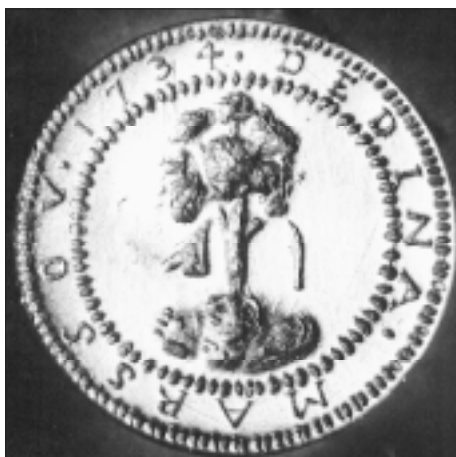
Pečeť obce Nedachlebic je doložena z roku 1749,¹¹ její typář však byl užíván ve funkci razítka ještě na počátku 20. století. Má průměr 30 mm a v jejím poli vidíme vinařský nůž, vpravo od něj jakýsi ornament a vlevo vinný hrozen. Opis NEDACGLEBICE DEDINA je lemován linkami (obr. 9).

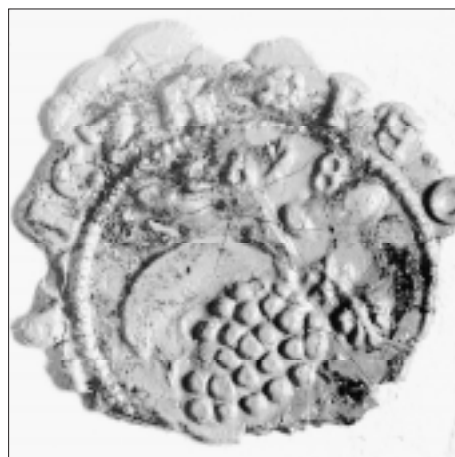
1. Pečeť Lhotky.

2. Pečetní typář Lopeníku z roku 1747.

3. Pečetní typář Maršova z roku 1734.

4. Pečeť Mařatic z roku 1698.

5. Pečeť Medlovic.

6. Pečeť Mikovic a Véseck z roku 1687.

7. Pečeť Místřic z roku 1698.

8. Pečeť Modré z roku 1810.

9. Razítkový otisk pečeti typáře Nedachlebic.

10. Pečeť Nedakonice z roku 1634.

11. Razítko Nedakonice po roce 1945.

12. Pečeť Nezdenic.

13. Pečeť Olšovice z roku 1754.

14. Pečeť Ořechova.

15. Pečeť Ostrožské Lhoty z roku 1726.

16. Pečeť Ostrožské Nové Vsi.

17. Pečeť Pašovic.

18. Razítko obce Pitína z 19. století, kopírující původní pečeť.

Během prvního desetiletí našeho století si obec vytvořila nové razítko s obrazem sv. Trojice.

Nedakonice

Starobylá obec, patřící už v roce 1220 klášteru velehradskému.

Svou pečeť získaly už v roce 1634. Má průměr 32 mm. V pečetním poli ohraničeném linkou stojí strom s kořeny ve vodě, vpravo od něho se vznáší radlice a vlevo srp hroty nahoru. Opis zní PECZET DIEDINI NEDAKVNICZ 1634 (obr. 10). Tato pečeť byla užívána ještě v 1. polovině 19. století.¹² V 2. polovině 19. století se užívalo razítko s opisem PŘEDSTAVENSTVO OBCE NEDAKONIC a s vyobrazením dvou ryb nad sebou opačně plovoucích. Toto znamení však na počátku našeho století také zaniklo.

Teprve po 2. světové válce si obec vytvořila razítko, které mělo připomínat její husitskou minulost. Je na něm kalich, za ním zkřížený cep a řemdih a nad ním husitská přilba – železný klobouk (obr. 11).

Nezdenice

Ves s dvorem se připomíná roku 1374 a zůstala i v dalších letech samostatným statkem.

Obecní pečeť má průměr 30 mm a zobrazuje patrony místního kostela sv. Petra a Pavla jako dvě postavy v řasnatém rouchu a se svatozáří, pravá drží klíč a levá meč. Opis mezi bodovci zní . PECZET . DIEDINI . NEZDENICZ . 16 * 83¹³ (obr. 12).

Na razítku obecního úřadu nacházíme ještě v roce 1894 dvě postavy, tedy zřejmě zmíněné světce, na pozdějších je však již místo obrazu pouze nápis S//PETR//A//PAVEL//PATRONI.¹⁴

Olšovec

Založen byl před rokem 1720 na uherskobrodském panství a osídlen osadníky z Březové, jejíž je dnes součástí.

Písemnosti Olšovce nacházíme zpečetěny kulatou pečetí o průměru pouhých 21 mm, v jejímž pečetním poli lemovaném linkou je strom a po stranách jeho kmene rozdělený letopočet 17 54. Opis, vroubený bodovcem, začíná vpravo uprostřed a zní pravděpodobně P. KAUNICZA. BRE. KOP. A PA. H:¹⁵ Tato pečeť se však vyskytuje v jednom případě i na písemnosti obce Březové v roce 1800,¹⁶ a protože z její legendy není možno bezpečně určit majitele, naskytá se otázka, zda se nejedná o pečeť Březové, kterou tato mohla Olšovci půjčovat. Protože však Březová užívala svou původní pečeť z roku 1702 ještě kolem poloviny 19. století (viz Březová), a tato nová pečeť se vyskytuje jen ojedinele, šlo v roce 1800 pravděpodobně o výjimečný případ užití pečeti Olšovce obcí Březovou (obr. 13).

Stejný obraz jako na uvedené pečetí (avšak bez letopočtu) užíval Olšovec i později na obecních razítkách.

Ořechov

Nejstarší zmínka k roku 1141 není jistá. Dříve Malý Ořechov, ves se zámečkem, v níž roku 1270 vlastnil velehradský klášter dva lány a v roce 1718 ji získal celou.

Dochovaný typář obce je z mosazi. Kotouč o průměru 30 mm přechází v užší válcové držadlo, dlouhé 55 mm a zdobené několika zářezy. V pečetním poli lemovaném bodovcem je strom s kulatými plody a po stranách jeho kmene dva vinařské nože obrácené ven ostřím. Opis lemovaný z vnější strany vavřínovým věncem zní PECZET : POCTIWI . OBCE . MALE : ORZECOWE 1746 (obr. 14).¹⁷

Toto mluvící znamení se v původní podobě objevuje i na razítkách z 2. poloviny 19. století. Později byly vinařské nože zaměněny za srpy, za 1. republiky však i ty zmizely a nadále se užíval pouze strom. Teprve na razítkách MNV po roce 1945 vidíme opět strom a dva srpy ostřím ven obrácené.

Ostrožská Lhota

Dříve též Kamenná Lhota se připomíná roku 1371, byla součástí ostrožského panství.

Pečeť z roku 1726¹⁸ má v pečetním poli lemovaném bodovcem obraz kostela s dvěma vížkami. Opis * PECZ[ET] . LHOTI . OSTROWSKE . 1726 je lemován věncem hvězdiček (obr. 15).

Nejstarší nalezené razítko z 2. poloviny 19. století nese ve svém oválném poli korunku a jeho opis zní OBEC OSTRALHOTA. Z období 1. republiky známe oválné razítko, v jehož poli stojí snop se zaseknutým srpem. Pozdější obecní razítka neměla žádný obraz.

Ostrožská Nová Ves

Obec je známa od roku 1258 jako Langzeile neboli Dlouhá Ves a byla původně majetkem města Uh. Hradiště. Od 15. století náležela majitelům Uherského Ostrohu.

Podle svědectví listiny z roku 1661, vydané fojtem a úřadem dědiny Ostrožské Nové Vsi, měla vesnice pečeť již v tomto roce. Sice se nedochovala, ale je uvedena v koroboraci: „Toho na jistotu a všeho, co se v tom listu píše, důvěrnost *pečeť dědiny naší* k tomuto listu jsme přivěsiti rozkázali.“¹⁹

Teprve z roku 1749 je dochována pečeť o průměru 24 mm, v jejímž poli ohraničeném linkou je v barokním štítě větvička s pěti žaludy a dvěma listy. Opis PECZET . OBECNI NOWOWESKA: začíná dole (obr. 16).²⁰

Vývoj pečetního znamení během 19. století nebylo možno sledovat pro nedostatek dokladů. Obecní razítka známe teprve z 20. let našeho století, je však na nich znamení nové, a to lípová snítka s třemi listy.

Pašovice

Poprvé se připomínají roku 1365. Po roce 1652 patřily k panství uherskobrodskému.

Pečeť obce²¹ o průměru 30 mm má v pečetním poli ohraničeném bodovcem renesanční štít s hroznem. Nad štítem se vznáší hlava anděla s křídly, volné pole kolem štítu je vyplněno ornamentem. Opis lemovaný linkou zní [P]ECET . OBCE . [PA]SSOWSKE (obr. 17).

Na obecních razítkách se objevuje ještě za 1. republiky vznášející se postava anděla.

Pitín

Obec na panství světlovském připomíná se poprvé roku 1412.

V obci je kostel zasvěcený sv. Stanislavu a tento patron se objevuje též na oválné pečeti o rozměrech 28; 34 mm.²² Postava světce v biskupském rouchu s mitrou na hlavě a berlou v levé ruce zasahuje nahoře i dole do opisu PECE[TI] . [DEDI]NI . PITI[NA], který je oddělen od pečetního pole linkou a začíná vpravo dole.

Stejný obraz najdeme i na pečeti přífařené obce Hostětína, stejně jako na všech pozdějších razítkách obecního úřadu v Pitíně až do okupace (obr. 18).

Podolí

Někdy je ztotožňováno s Dolními Popovicemi z roku 1220, v roce 1416 se psal Prokop z Podolí. V roce 1530 se ves stala součástí uherskohradištského městského statku.

Na první známé pečeti, velké 29 mm, je kolo s osmi loukotěmi. Opis mezi linkami zní . PE . OB . DIEDINI . PODOLI . 1698.²³ Počátkem 19. století obec svou pečeť obnovila. Znamení se však nezměnilo, pouze opis je německý – DORF PODOLI 1808 (obr. 19).²⁴

Všechna známá obecní razítka jsou bez obrazu.

Popovice

Ves starého založení, náležející podle zprávy z roku 1220 klášteru velehradskému, později patřily městu Uh. Hradišti.

19. Pečeť Podolí z roku 1808.

20. Pečeť Popovic z roku 1698.

21. Pečeť Prackšic.

22. Pečeť Přeckovic.

23. Pečetní typář Rudic z roku 1683.

24. Pečeť Sadů (Derfle).

25. Razítko obce Salaše z období 1. republiky.

26. Pečeť Slavkova.

27. Pečeť Starých Hutí.

28. Pečeť Starého Města z roku 1698.

29. Pečeť Starého Města z roku 1703.

30. Razítkový otisk pečeti Starého Hrozenkova.

31. Pečetní typář Stříbrnic.

32. Pečetní typář Stupavy z roku 1840.

33. Pečeť Suché Lozy z roku 1683.

34. Razítko obce Sušic (typ společný pro všechny obce okresu).

35. Pečeť Svárova.

36. Pečeť Šumic z roku 1704.

Před třicetiletou válkou obec pečeť prokazatelně neměla. První doložená pochází, stejně jako u několika dalších vesnic uherskohradištského panství, až z roku 1698.²⁵ Má průměr 27 mm, v pečetním poli lemovaném provazcem je v barokním štítě hrozen s dvěma listy, nad štítem je umístěn letopočet 1698 a na každé straně štítu kvítek. Opis vroubený linkou a věncem zní * PE . OB . DIEDI . POPOWICZE: (obr. 20).

Uvedené pečetní znamení se uchovalo na obecních razítkách až do roku 1945. Není však položeno na štítě, ale v pečetním poli.

Prakšice

Obec se připomíná již roku 1141 jako majetek spytihněvského kostela. Byla samostatným lenním statkem.

Pečeť²⁷ je oválného tvaru 25; 29 mm. V pečetním poli v oválném štítě v kartuši je vpravo nahoře hrozen, pod ním radlice hrotem dolů a vlevo vinařský nůž obrácený ostrím vpravo. Opis + PRAKSSICKA . PECZET . 1687 je ohraničen linkami. Celou pečeť lemují vavřínový věnec (obr. 21).²⁶

O užívání pečetního znamení na razítkách nemáme doklad.

Přečkovice

Poprvé se jméno obce objevuje roku 1376, od roku 1663 náležela k luhačovickému panství.

Pečeť²⁷ je oválná, rozměrů 28; 30 mm. Je na ní poloviční postava sv. Václava s praporem v pravé ruce a s levou rukou opřenou o štít. Opis zní * PECZET OBECZNI DGEDINI SPRECKOWITZE. Použití této pečeti máme doloženo ještě z roku 1854 (obr. 22).

Týž světec se objevuje i na razítkách obecního úřadu asi do roku 1920, je však na nich zobrazen na koni.

Rudice

Poprvé se připomínají roku 1350, od roku 1578 patřily k nezdenickému statku.

Dochovaný typář obecní pečeti z roku 1683²⁸ je mosazný kotouč o průměru 34 mm spojený s železným kotoučem, přecházejícím v čtyřhranné držadlo, vysoké 79 mm. V pečetním poli, lemovaném provazcem, je postava sv. Urbana s tiarou na hlavě a berlou v podobě trojramenného kříže v pravé ruce. Po stranách jeho hlavy je umístěno jméno svěťce SWATI VRBAN. Opis * PECZET * DIEDINI * RVDICZ * 16 * 83 je vrouben linkou a silným provazcem (obr. 23).

Na razítkách obecního představenstva však nacházíme obraz sv. Václava s praporem a štítem. Je to patron místního kostela, postaveného teprve po roce 1704,²⁹ tedy mladšího než původní pečeť.

Sady (Derfle)

K založení dvou osad majiteli Kunovic na místě staršího osídlení došlo před rokem 1401. Název vesnice Derfle se však objevuje až roku 1497 v souvislosti se stavbou kostela. Ves patřila k ostrožskému panství. V roce 1952 byla přejmenována na Sady a od roku 1960 je součástí města Uh. Hradiště.

Obec užívala pečeť od roku 1682.³⁰ Byla na ní uprostřed osmicípá hvězda a pod ní položený půlměsíc s obličejem, opis . PECET * DIEDINI * DERFLE . 16 * 82 (obr. 24). Původní pečetidlo bylo podle obecní kroniky chováno na obecním úřadě ještě v roce 1926.

Stejně pečetní znamení se objevuje na všech obecních razítkách a také po roce 1945. Přibýlo však k němu ještě šest drobných hvězdiček.

Salaš

Prvně se připomíná v roce 1664 na panství buchlovském.

Ještě v roce 1820 zřejmě obec vlastní pečeť neměla,³¹ objevuje se až na indikační skice v roce 1827. Na špatně čitelném otisku rozeznáváme obraz beránka s praporem. Stejně

znamení bylo použito i na pozdějších obecních razítkách a částečně bylo užíváno ještě za okupace (obr. 25).

Slavkov

Poprvé se připomíná roku 1261. Od roku 1625 náležel k ostrožskému panství.

Obecní pečeť je doložena z roku 1749. V jejím poli vyrůstají z rovné půdy tři květy připomínající hvozdíky. Prostřední květ má čtyři okvětní lístky, krajní po třech. Opis mezi linkami zní * PECZET * OBECNI * SLAWKOVA (obr. 26).³²

Vzdáleným ohlasem této pečeti je oválné razítko představenstva obce z konce 19. století s obrazem trojlístku, použité ještě v roce 1920,³³ na počátku 20. století pak najdeme na razítku lodyhu rostliny s květem na vrcholu a s dvěma listy po stranách. I toto znamení však zmi-zelo a na pozdějších razítkách se už žádný obraz nevyskytoval.

Staré Hutě

Obec vznikla kolem roku 1730 při sklárně, založené asi v roce 1701 na buchlovském panství.

Obecní pečeť je doložena z roku 1807.³⁴ Má průměr 28 mm, v pečetním poli lemovaném linkou stojí na rovné desce, pod níž je ornament, skleněný pohár na nožce, zakrytý víčkem. Po jeho stranách vyrůstají dva listnaté stromy a nad nimi jsou majuskulní písmena pravdě-podobně H a O (horní okraj pečeti je poškozen). Opis pečeť nemá (obr. 27).

Tento obraz byl v 2. polovině 19. století převzat na razítko, ale pohár byl změněn na kalich s křížkem. V této podobě jej nacházíme i na všech pozdějších razítkách až do roku 1945.

Staré Město

Obec s velkomoravskou tradicí, připomíná se prvně roku 1141 jako Veligrad, v roce 1220 jako trhová ves. Název Staré Město se objevuje teprve roku 1321. Obec náležela velehradskému klášteři, od něhož ji v 15. století získalo město Uh. Hradiště.

Doklad o existenci pečeti máme již z roku 1613³⁵ a nelze vyloučit, že to byla táž pečeť, kterou známe z roku 1698.³⁶ Má průměr 30 mm a v jejím poli ohraničeném linkou je španělský štít v kartuši, v něm hradební brána s cimbuřím a do oblouku zaklenutým vjez-dem. Za hradbou vyčnívá špičatá vížka s křížem na vrcholu. Opis * PECZET * STAREHO * MESTA * HRADISSTE * je lemován hrubou linkou (obr. 28). Tato pečeť byla použita ještě v roce 1749,³⁷ přestože v té době již existoval druhý typ, který se dochoval až z roku 1773,³⁸ ale datován je rokem 1703. Je to barokní pečeť, po formální stránce dokonale pro-vedená. Průměr má 32 mm a v pečetním poli, lemovaném tenkou linkou, je oválný štít v kartuši, která nahoře a dole zasahuje do opisu. Štít vyplňuje obraz hradební brány se zaklenutým vjezdem a dvěma kulatými okénky pod střechou barokně prolomenou, v je-jímž průlomu je umístěna makovice (koule). Opis lemovaný linkou, bodovcem a věncem zní PECZET . STA / ROMIESTSKA 17 / 03 (obr. 29).

Obecní úřad však kolem roku 1875 používal razítko nápisové a později nacházíme na razítkách sv. Michala, anděla s ohnivým mečem a štítem, patrona zdejšího farního kos-tela. Tento typ razítka si podržela obec až do konce okupace.

Starý Hrozenkov

Roku 1261 se mluví o vsi Vysoká Lhota, později se nazývala i Hrozenkov. Patřila k světlavskému panství.

Nejstarší pečeť obce známe z roku 1749. Je mírně oválná o velikosti 24; 26 mm a nese mluvící znamení hroznu. Opis mezi hrubou linkou a bodovcem zní * P . OBECNI . D . HROZINKOWA.³⁹ Pečeť byla v padesátých letech 19. století používána i jako razítko (obr. 30) a někdy v šedesátých letech nahrazena razítkem se stejným obrazem i opisem.⁴⁰

Znamení hroznu užíval na svých razítkách obecní úřad i za první republiky a rovněž MNV po roce 1945.

Stříbrnice

Poprvé se objevují v roce 1141 jako majetek spythněvského kostela, později náležely k panství buchlovskému.

Na stříbrnické pečeti, jejíž typář se dochoval,⁴¹ se odráží výsada loveckého práva při hradu Buchlovu. Bronzový kotouč o průměru 33 mm, zasazený do dřevěného válcovitého držadla, má ve svém poli polcený oválný štít v kartuši, v jehož pravém poli je hrozen, v levém vinařský nůž. Opis * PECZET:LOWECKA:DIEDINI:STRZIBR:NIC je oddělen od pečetního pole linkou a z vnější strany lemován vavřínovým věncem a linkou (obr. 31). Pečeť byla užívána jako razítko ještě v 70. letech 19. století.

Pozdější obecní razítka až do roku 1945 nesla stejný obraz.

Stupava

Vznikla v letech 1693-1694 na buchlovském panství.

Nejstarší doklad obecní pečeti nacházíme teprve v indikační skize z roku 1829⁴² a v zápisu o obnovení obecního úřadu v roce 1837.⁴³ Pečeť má průměr 30 mm a v jejím pečetním poli ohraničeném linkou je vpravo radlice hrotem dolů a vlevo žalud. Opis, začínající dole, zní STUPAWA.

Stejně znamená se nachází i na pečeti z roku 1840, jejíž mosazný typář se dochoval.⁴⁴ Pečetní kotouč má průměr 25 mm a zploštělé čtyřhranné držadlo je vysoké 20 mm. Pečetní pole je vymezeno linkou a opis PECET OBCY STUPAWY 1840, začínající dole, je z vnější strany lemován linkou a silným provazcem (obr. 32).

Replikou této pečeti, pouze s vynecháním letopočtu, je razítko, doložené v roce 1908.⁴⁵ Patrně někdy v této době pak vzniklo mosazné razítko oválného tvaru s obrazem stromu, který se objevuje i na pozdějších známých razítkách s výjimkou doby protektorátu, kdy obec užívala dvojjazyčné nápisové razítko.

Suchá Loz

První zmínka o obci je z roku 1261, později patřila k uherskobrodskému panství.

Oválná pečeť má rozměr 24; 27 mm. V pečetním poli vroubeném bodovcem je barokní štít, na němž jsou křížem položeny radlice a krojidlo. Štít je ozdobený po každé straně kvítkem a na vrcholu kyticí. Opis + PECET + DIEDINI + SVCHE + LOSI + 1687 (obr. 33).⁴⁶

Později – snad až v 19. století – byla tato pečeť nahrazena novou, kterou však máme doloženu až z roku 1875, otištěnou jako razítko.⁴⁷ Pečeť je oválná (22; 35 mm) a v jejím poli vidíme Madonu s Ježíškem stojící na oblaku. Opis OBEC SUCHALOSA, umístěný pouze v horní polovině pečeti, není oddělen od pečetního pole.

V 2. polovině 19. století užívala obec razítko s postavou ženy v dlouhé říze s korunkou na hlavě, která stojí na oblaku a drží v pravé ruce kyticí a v levé ratolest. Před rokem 1918 nacházíme na razítku opět postavu Madony s Ježíškem, ale po vzniku Československa se objevuje nové razítko s obrazem slunce vycházejícího za horou.

Sušice

Ves se poprvé připomíná roku 1344, od roku 1611 patřila k napajedelskému panství.

Obec užívala společnou pečeť s Kudlovicemi.⁴⁸ V pečetním poli je na štítě vpravo vinařský nůž a vlevo hrozen. Z paty štítu vyrůstají dvě květiny. V opise čteme * PECZET .OBECZ-NÍ . KUD[LOW]ICZ . A . SVSICZ . 1685.

Obecní úřad si vytvořil v 2. polovině 19. století razítko s novým znamením. Je to snop, z něhož vyčnívá nářadí – vpravo hrábě a srp, vlevo kosa a cep (obr. 34). V období 1. republiky však i toto znamení zaniklo.

37. Pečetní typář Těšova z roku 1685.

38. Pečeť Topolné z roku 1683.

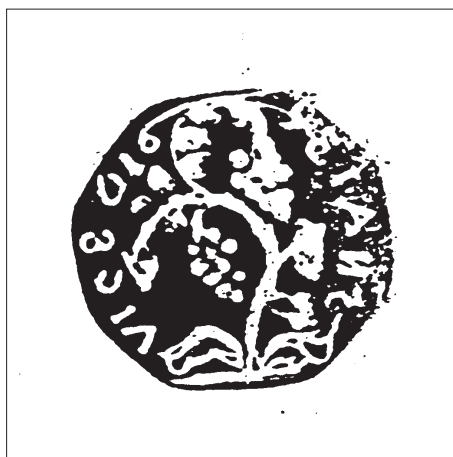
39. Pečeť Traplic.

40. Pečeť Tučap.

41. Pečeť Tupes.

42. Razítkový otisk pečetního typáře Újezdce (u Luhačovic).

43. Pečeť Újezdce u Osvětiman.

44. Pečeť Vážan.

45. Pečeť Včelar.

46. Razítko obce Velehradu z doby 1. republiky.

47. Pečeť Veletín.

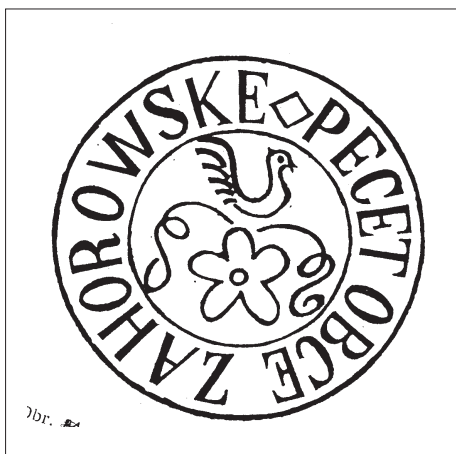
48. Pečeť Věsek.

49. Pečeť Vlčnova z roku 1661.

50. Pečeť Vyškovce z roku 1802.

51. Razítko obce Záhorovic z 19. století, napodobující původní pečeť.

52. Pečeť Zlámance.

53. Pečeť Zlechova.

54. Razítkový otisk pečetního typáře Žitkové.

Svárov

V roce 1460 se připomíná jako pustá ves, znovu byla obnovena na konci 16. století na březolupském panství.

Pečeť má průměr 20 mm.⁴⁹ V pečetním poli, vroubeném hrubou linkou, jsou dva vinařské nože obrácené ostřím k sobě a hroty se křížící. V takto vytvořeném oblouku se nachází malý vinný hrozen a dole písmena D Š (obr. 35).

V 2. polovině 19. století si obecní úřad vytvořil nové znamení, které pak bylo používáno až do okupace. Je to jednoduchá kresba věže se špičatou stříškou.

Šumice

První zmínka o obci se klade k roku 1380, od roku 1477 náležela ves trvale k uherskobrodskému panství.

Pečeť obce z roku 1704 má tvar oválu o rozměrech 25; 28 mm. V pečetním poli vidíme španělský štít v kartuši a v něm krojidlo hrotem vzhůru a přes něj vodorovně položenou radlici. Nad štítem se nachází letopočet 1704. Opis zní P . OBECNÍ . POC . DGEDGINA . SVMNITC (obr. 36).⁵⁰

Podle této pečeti bylo vytvořeno v 2. polovině 19. století kovové razítko. Je na něm štít se znamením radlice a krojidla. I zde byl nad štítem letopočet, avšak pro silnou vrstvu měděnky, již je typář pokryt, nelze jej přečíst, stejně jako opis.⁵¹ Jak dlouho bylo toto znamení užíváno, nepodařilo se nám zjistit, ale v 20. letech našeho století nacházíme již na obecním razítku obraz pluhu.

Těšov

V roce 1247 se snad psal Václav z Těšenového, jistě pak Milota z Těšova roku 1298. Kolem roku 1580 byla obec připojena k uherskobrodskému panství. Dnes je součástí Uh. Brodu.

Rovněž z Těšova máme dochován pečetní typář.⁵² Je to mosazný kotouč o průměru 37 mm s čtyřhranným držadlem z téhož materiálu vysokým 33 mm. V pečetním poli lemovaném linkou je vpravo radlice, vlevo od ní krojidlo a dole uprostřed hrozen. V opise čteme . TIESSOW DIEDINA . 1685. Tuto pečeť užívala obec ještě v roce 1849 (obr. 37).

Razítko známe až od roku 1917 a je na něm pluh stojící na šrafované půdě, nad nímž se vznáší réвовá snítka s hroznem a dvěma listy.⁵³

Topolná

Obec náležela roku 1318 spytihněvskému kostelu, později k panství napajedelskému.

Pečeť z roku 1683 známe až z otisku z 1. poloviny 19. století.⁵⁴ Její velikost je 35 mm a v pečetním poli, ohraničeném linkou, stojí na zorané půdě košatý strom. Opis mezi tenkými linkami, z vnější strany lemovaný ještě silným provazcem, začíná mírně pod horním okrajem: · PECZET ..... · DIEDINI ~ TOPOLNEI · 16 * 83 (obr. 38). Pravděpodobně táž pečeť je přítisťena i na poddanské příznávací fazi z roku 1749,⁵⁵ na ní však lze rozeznat pouze strom. Její původně uváděná odlišná velikost 40 mm může být způsobena nezřetelností otisku.

Stejný strom nacházíme i na obecních razítkách (s výjimkou doby od počátku první republiky do roku 1930, kdy bylo razítko nápisové), teprve od 30. let má podobu štíhlého topolu.

Traplice

Od roku 1220 patřily k velehradskému panství.

Na pečeti o průměru 26 mm je barokní štít a v něm vpravo radlice hrotem vzhůru a vlevo vinařský nůž. Opis mezi bodovcem a perlovcem zní * MI * OBEC * TRAPLICKA * (obr. 39).⁵⁶

Toto znamení přešlo i na nejstarší razítko, avšak koncem 19. století zaniklo a na razítkách se potom střídala různá znamení (dvouocasý lev, moravská orlice, pluh atd.)

Tučapy

Stará obec, která již 1141 byla majetkem spytihněvského kostela. Od roku 1528 patřila klášteru velehradskému.

Pečeť má průměr 35 mm. V pečetním poli, lemovaném jemnou linkou, je v barokním štítě vpravo hrozen, vlevo vinařský nůž. Opis + PECZET + DIEDINY + TUCZAP je vrouben vavřínovým věncem a poměrně velké mezery mezi slovy jsou vyplněny ornamentem (obr. 40).⁵⁷

Toto znamení najdeme i na obecním razítku užívaném ještě na přelomu století. Později byl vinařský nůž nahrazen srpem a za okupace znamení zaniklo úplně.

Tupesy

V letech 1220 až 1850 byly součástí velehradského panství.

Na pečetí o průměru 24 mm je v barokním štítě hrozen mezi dvěma vinařskými noži vlevo obrácenými. Opis PECT DEDYNA TVPESY není oddělen od pečetního pole (obr. 41).⁵⁸

Razítko z 2. poloviny 19. století nese stejné znamení. Kolem roku 1900 vinařské nože zmizely a zůstal pouhý hrozen. Po vzniku ČSR se na razítkách objevuje kráčející lev, avšak v 30. letech se znovu vrací hrozen, tentokrát na štítě. Za okupace obraz znovu mizí, byl však obnoven na razítku MNV po roce 1945.

Újezdec

Připomíná se poprvé roku 1371 a od 16. století byl součástí panství uherskobrodského. Nyní je čtvrtí Uh. Brodu.

Pečeť obce je doložena z roku 1749, dobu jejího vzniku neznáme. Má tvar osmihranu o průměru 23 mm, na němž z roviny v dolním kraji pečetí vyrůstá výhonek vinné révy s dvěma hrozny. Jeho horní snítka se dotýká horního okraje pečetí a rozděluje na dvě části opis, neoddělený od pečetního pole a špatně čitelný [VIEZD 16 / . IAN.] (obr. 42).⁵⁹ Tato pečeť je doložena v podobě razítka ještě v roce 1854.⁶⁰

Upravené znamení se přeneslo i na razítka a bylo užíváno obecním úřadem ještě v 30. letech.

Újezdec u Osvětiman

Poprvé se připomíná roku 1437, byl součástí buchlovského panství.

Pečeť se objevuje v roce 1749, dobu jejího vzniku neznáme. V oválném štítě zdobeném kartuší je položen hrozen. Opis mezi linkami zní PECET DIEDINY VGEZCE (obr. 43).⁶¹

Znamení hroznů se potom objevuje na všech razítkách obecního úřadu až do okupace.

Vápenice

Území Kopanic bylo osídleno již před rokem 1731 a jednotlivé osady měly vlastní samosprávu částečně od konce 18. století do roku 1850. Jako samostatná obec byly Vápenice ustaveny v roce 1919.

Pečeť Vápenic není doložena, i když analogicky k Vyškovci mohla v 1. polovině 19. století existovat. Jako osada zřejmě před rokem 1918 razítko neměla a na pozdějších se žádné znamení neobjevuje.

Vážany

Náležely už v roce 1220 klášteru velehradskému.

Pečeť je doložena teprve z r. 1829, dobu vzniku však neznáme. V pečetním poli je vinný hrozen mezi dvěma vinařskými noži ostřím vně obrácenými. Opis * SIGILLV . COMVNITATV . PAGV: W[A]ZA[N] leží mezi dvěma linkami (obr. 44).⁶²

Toto pečetní znamení převzalo i razítko z 2. poloviny 19. století. Stejný obraz se objevuje na razítku ještě v prvních letech 20. století. V době 1. republiky však byl nahrazen třemi klasy, které na okupačních razítkách jsou umístěny v barokním štítě.

Včelary

Poprvé se připomínají roku 1385, později byly majetkem města Uh. Hradiště. Dnes jsou součástí Bílovic.

Ještě v polovině 18. století užívala obec pečeť Mistřic⁶³ (viz Mistřice) a teprve roku 1786 si opatřila pečeť vlastní.⁶⁴ V jejím poli, lemovaném linkou, je košatý strom a po stranách jeho kmene letopočet 17 86. Mínskulní opis * **Peczet wczeralskej obczy** je vrouben věncovým (obr. 45).

Obdobný obraz najdeme i na pozdějším razítku, ale letopočet je tu 1876. Toto razítko užívala obec ještě v roce 1918 po vzniku Československa byl však původní obraz nahrazen státním znakem.

Velehrad

V roce 1205 zde byl založen cisterciácký klášter, při němž postupně vznikala osada. Po zrušení kláštera v roce 1784 se přetvořila v obec, která se díky hospodářskému rozvoji velehradského statku rychle rozrůstala.

První pečeť, kterou u obce nacházíme teprve kolem roku 1820,⁶⁵ je oválná a nese štít s obrazem sv. Václava na koni, nad štítem tři turnajské přílby s přikryvadly, prostřední má v klenotu tři květiny a obě krajní lva s mečem. Legendu pečeť nemá, ale její charakter neukazuje na pečeť obecní.

Na razítkách z 2. poloviny 19. století už nacházíme dvouramenný kříž na zděném podstavci mezi dvěma věžemi a nad ním tři hvězdičky. Toto znamení se s menšími obměnami v detailech objevuje na všech razítkách obecního úřadu i MNV ještě v roce 1948 (obr. 46).

Veletiny

Historicky se poprvé připomínají roku 1201, ve 14. století zde stávala tvrz. Od roku 1518 patřil statek k panství Uh. Brod.

Pečeť obce má průměr 45 mm. V jejím poli je vpravo vinařský nůž, vlevo vinný keř s hrozny. Volný prostor je vyplněn dvěma velkými a dvěma menšími hvězdičkami. V opisu mezi linkami čteme PECZET DEDINI: WELETIN: 1687 (obr. 47).⁶⁶

Obdobné znamení (místo vinného keře hrozen s jedním listem) najdeme i na pozdějších razítkách ještě v roce 1951.

Věsky

Obec vznikla asi před rokem 1401 společně s Derflí, od roku 1625 patřila k panství uherskoostrožskému. Od roku 1980 je čtvrtí Uherského Hradiště.

Ještě v roce 1749 užívala obec pečeť společnou s Míkovicemi, ačkoliv správu už měla vlastní. Na této pečetě je srdce, z něhož vyrůstají tři květy.⁶⁷

Vlastní pečeť Věsek, ač nepochybně starší, je doložena až z roku 1854.⁶⁸ Je velká 28 mm a v pečetním poli nese symbol IHS s širším písmenem H, z něhož vyrůstá kříž a zdola do něj zasahuje hořící srdce. Obraz je vroubený kruhem z paprsků. Opis mezi provazcem a linkou zní * PECET . OBCY . WESCANSKEY (obr. 48).

Tento symbol byl užíván i na pozdějším razítku, ale pravděpodobně po roce 1918 zmizel.

Vlčnov

V písemných pramenech se poprvé připomíná roku 1264, na konci 14. století byl markraběcím lénem a roku 1518 byl připojen k uherskobrodskému panství.

Nejstarší obecní pečeť je z roku 1661. V barokním půleném štítě je v pravé polovině vinařský nůž a v levé keřík vinné révy s hrozný. Opis zní: . PECET . DIEDINY . WILC.NOWA (obr. 49).⁶⁹

Již v roce 1704 si obec opatřila novou pečeť.⁷⁰ Je oválná, rozměrů 25; 27 mm, uprostřed je hrozen, vpravo od něho těžko určitelný předmět (snad rýč⁷¹ nebo strom) a vlevo vinařský nůž. Nad tím je na rovné lince letopočet 1704 nebo 1706. Opis lemovaný věncem zní: * P * OBECNI * DGENI * WILCNOV.

Razítko z přelomu 19. a 20. století vycházelo z pečeti starší, jejíž obraz převzalo a byl užíván na razítkách až do okupace.

Vyškovec

Osazován byl před rokem 1731 a v první polovině 19. století měl vlastní samosprávu. V letech 1850-1919 byl osadou Starého Hrozenkova.

Obecní pečeť je z roku 1802 a v jejím poli se nachází strom. Opis je těžko čitelný: [MIPOKZORH . . . CET] 18 x 02 (obr. 50).⁷²

Jako samostatná obec od roku 1919 Vyškovec žádné znamení neužíval.

Záhorovice

V roce 1373 se připomíná Pešík se Záhorovic. K světlovskému panství patřily od roku 1481.

Pečeť obce má průměr 34 mm, v pečetním poli je květina o pěti lístcích, jejíž stonek přesahuje do opisu a vyrůstá z ní na obě strany úponkový ornament. Nad květem stojí kohout vpravo obrácený. Opis * PECET . OBCE . Z[AHO]ROWSKE . 1690: je lemován silnější linkou.⁷³

Neumělou kopií této pečeti je nejstarší razítko, užívané asi v 60. až 80. letech 19. století, někdy i otřítěné do vosku (obr. 51). Na razítkách z přelomu století však vidíme zcela nový obraz – sedícího světce. I toto znamení však po vzniku republiky zaniklo.

Zlámanec

V roce 1373 tu držel zboží údajně Janáč z Újezda. Vesnice se nazývala původně Zlámaný Újezd, od roku 1686 náležela k uherskobrodskému panství.

Dochovaná pečeť o průměru 28 mm je velmi jednoduchá. V pečetním poli, ohraničeném linkou a řídkým bodovcem, jsou v horní polovině dvě zkřížená krojidla a nad nimi radlice. Volný prostor po stranách krojidel zdobí dvě čtyřcípé hvězdičky. Dolní polovinu pečete vyplňuje nápis D : ZL (obr. 52).⁷⁴

Na obecních razítkách se žádné znamení neobjevuje.

Zlechov

První zpráva o obci je z roku 1207, kdy náležela velehradskému klášteru.

Na pečeti o průměru 36 mm je v kulatém štítě v kartuši hrozen, pod ním révový list, vpravo vinařský nůž a vlevo radlice, obě obrácené hroty vzhůru. Opis DIEDINA ZLECHOW není oddělen od pečetního pole (obr. 53).⁷⁵

Stejně znamení se nachází na razítku obce z 2. poloviny 19. století. Později se však místo radlice objevuje obyčejný nůž a potom druhý vinařský nůž a tato podoba razítek se udržela až do roku 1945.

Žitková

Kopaničářské usedlosti zde vznikaly před rokem 1731 a měly vlastní samosprávu. V 2. polovině 19. století byla osadou Starého Hrozenkova a od roku 1919 samostatnou obcí.

Pečeť obce vznikla patrně v roce 1802, doložena je však pouze v jediném exempláři z roku 1861, a to v razítkovém otisku.⁷⁶ Má průměr 24 mm a v jejím poli stojí na rovné půdě,

vyznačené dvojitou čarou, nezřetelný útvar srdčitého tvaru, z něhož vyrůstají tři snítky, každá s třemi listy, pod dvojitou čarou je nápis 1802. Opis mezi linkami PECET OB:KOPANICZITKOVA začíná mírně vlevo (obr. 54).

Obecní úřad od roku 1919 na razítkách žádné znamení neužíval. Teprve po roce 1945 se objevuje na razítku MNV nově vytvořené znamení – dva zkřížené klasy.

Jaromíra Č o u p k o v á (n. 1948), odborná pracovnice Státního okresního archivu v Uherském Hradišti, kde se zabývá hlavně zpřístupňováním kmenových archivních fondů. Publikuje studie z regionálních dějin a pomocných věd historických.

Poznámky:

- 1 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZAB), Rektifikační akta, č. 261, odlitek v Státním okresním archivu Uherské Hradiště (dále jen SOKA UH), Sběrka odlitků pečeti.
- 2 Doložena je ještě v roce 1849 v SOKA UH, Archiv obce Lhotka, inv. č. 10.
- 3 SOKA UH, Sběrka typářů, č. I/17. Tutéž pečeť popisuje F. A. Slavík, Staré znaky městské a vesnické na Moravě, ČMMZ 1905, s. 150.
- 4 SOKA UH, Sběrka typářů, č. I/6. Táž pečeť v MZAB, Rektifikační akta, č. 261.
- 5 Viz úvodní kapitola, s. 2.
- 6 Doložena je z roku 1749 v MZAB, Rektifikační akta, č. 360. Slavík, o. c., ČMMZ 1906, s. 32, uvádí nesprávné datum 1678.
- 7 MZAB, Rektifikační akta, č. 362.
- 8 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 28 a 140, a podle něho J o s e f H u b á č e k, *Staré znaky na obecních pečetích*. Zpravodaj města Uh. Hradiště 1970, č. 2, s. 4, uvádějí chybně datum 1678.
- 9 MZAB, Rektifikační akta, č. 360, též Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 149.
- 10 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 329/H; SOKA UH, FÚ Velehrad, inv. č. 50.
- 11 MZAB, Rektifikační akta, č. 261, odlitek v SOKA UH.
- 12 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 321/H.
- 13 Odlitek pečeti v SOKA UH, Sběrka odlitků pečeti.
- 14 Mosazné razítko z roku 1895 v SOKA UH, Sběrka typářů, č. VI/4.
- 15 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 122/H. SOKA UH, Archiv obce Olšovec, inv. č. 3.
- 16 SOKA UH, Archiv obce Březová, inv. č. 4.
- 17 SOKA UH, Sběrka typářů, č. II/10.
- 18 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 28 a ČMMZ 1906, s. 4.
- 19 SOKA UH, Archiv města Uh. Brod, inv. č. 37.
- 20 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. Typář této pečeti je dochován v SOKA UH, Sběrka typářů, II/6.
- 21 MZAB, Rektifikační akta, č. 261, odlitek v SOKA UH.
- 22 MZAB, Rektifikační akta, č. 353. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 136.
- 23 MZAB, Rektifikační akta, č. 360/1. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 165, ČMMZ 1906, s. 32.
- 24 MZAB, Zemská účtárna, č. 656, odlitek ve Sběrce odlitků obecních pečeti, č. 2002.
- 25 MZAB, Rektifikační akta, č. 360, odlitek ve Sběrce odlitků obecních pečeti, č. 340.
- 26 MZAB, Rektifikační akta, č. 364. Odlitek v SOKA UH.
- 27 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 170/H.
- 28 SOKA UH, Sběrka typářů, č. I/5.
- 29 H o s á k L a d i s l a v, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, úvodní svazek, s. 201.
- 30 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 28.
- 31 V MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 53/H není záznam obce zpečetěn a v Zemské účtárně se vůbec nevyskytuje.
- 32 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 154.

- 33 SOkA UH, AM Hluk, inv. č. 18 – Žádost Hluku a okolních obcí o stavbu silnice 1896, OÚ UH-tech. odd., inv. č. 231.
- 34 MZAB, Velkostatek Buchlov, karton č. 10, obecní účty – účet za rok 1806.
- 35 SOkA UH, Farní úřad Uh. Hradiště, listina o založení nadace Václava Kulíška pro kostel v Mařaticích, k níž byla přivěšena mj. dnes nedochovaná pečeť Starého Města. Viz též úvodní kapitola, s. 2.
- 36 SOkA UH, Archiv města Uh. Hradiště I, inv. č. 685.
- 37 MZAB, Rektifikační akta, č. 360/1. Slavík, o. c., ČMMZ 1906, s. 3.
- 38 SOkA UH, Archiv města Uh. Hradiště I, inv. č. 686.
- 39 MZAB, Rektifikační akta, č. 353. Slavík, o. c., ČMMZ 1906, s. 9.
- 40 SOkA UH, Sbíрка otisků pečeti a razítek.
- 41 SOkA UH, Sbíрка typářů č. II/11.
- 42 MZAB, Indikační skici, č. 2595, karton č. 620.
- 43 MZAB, Velkostatek Buchlov, karton č. 10, obnovování obecních úřadů.
- 44 SOkA UH, Sbíрка typářů, č. II/9.
- 45 SOkA UH, Sbíрка otisků razítek obcí a far.
- 46 MZAB, Rektifikační akta, č. 261. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 159.
- 47 SOkA UH, Sbíрка otisků pečeti a razítek.
- 48 MZAB, Rektifikační akta, č. 361.
- 49 MZAB, Rektifikační akta, č. 362.
- 50 MZAB, Rektifikační akta, č. 261.
- 51 SOkA UH, Sbíрка typářů, č. II/2.
- 52 SOkA UH, Sbíрка typářů, č. II/1. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 159 a 163, uvádí mylně kosíř, rýč a hrozen.
- 53 SOkA UH, Sbíрка otisků pečeti a razítek.
- 54 SOkA UH, Archiv obce Topolná, inv. č. 36. Dochovaný pečetní typář je uložen na Obecním úřadě v Topolné.
- 55 MZAB, Rektifikační akta, č. 361. Podle Slavíka, o. c., ČMMZ 1906, s. 10, by mělo jít o topol.
- 56 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 325/H.
- 57 Tamtéž, č. 326/H.
- 58 Tamtéž, č. 327/H.
- 59 MZAB, Rektifikační akta, č. 261/1. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 151.
- 60 SOkA UH, Farní úřad Újezdec u Luh., kart. 12, inv. č. 79.
- 61 MZAB, Rektifikační akta, č. 362. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 152.
- 62 MZAB, Zemská účtárna, č. 968.
- 63 MZAB, Rektifikační akta, č. 360.
- 64 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 102/H.
- 65 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 329/H, Zemská účtárna, č. 968.
- 66 MZAB, Rektifikační akta, č. 261/2.
- 67 Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 152, a podle něho i J. H u b á ě k , *Staré znaky na obecních pečetiích*, uvádějí srdce a jeden květ.
- 68 SOkA UH, Sbíрка otisků pečeti a razítek.
- 69 SOkA UH, Sbíрка odliteků pečeti. Originál v MZAB, Rodinný archiv Kouniců, kart. 94, sign. T 19.
- 70 MZAB, Rektifikační akta, č. 261/1. Odlitek v SOkA UH.
- 71 Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 152. Též Z e m e k M e t o d ě j a k o l., *Vlčnov*. Brno 1966, s. 99.
- 72 SOkA UH, Okresní soud Uherský Brod, D 896/1850.
- 73 MZAB, Rektifikační akta, č. 353. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 146, ČMMZ 1906, s. 32.
- 74 MZAB, Rektifikační akta, č. 261. Odlitek v SOkA UH.
- 75 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 330/H.
- 76 SOkA UH, Sbíрка otisků pečeti a razítek.

Dorfsiegel im Bezirk Uherské Hradiště II

Zusammenfassung

Der Beitrag bringt die Fortsetzung der im vorigen Jahrbuch veröffentlichten Behandlung und dokumentiert die Entwicklung der Siegel von den Gemeinden im Bezirk Uherské Hradiště, von Lhotka an bis zu Žitková. Die Übersicht der regionalen Entwicklung der Sphragistik war ein Bestandteil des ersten Teils der erwähnten Behandlung.

Village Seals of the Uherské Hradiště District

Abstract

A sequel of the last year's article documents the development of seals in the Uherské Hradiště district, from Lhotka (today a part of Hradčovice) to Žitková. An overview of communal sphragistics of the district can be found in the first part.

ODEŠLA MGR. KARLA DOKULILOVÁ

Zpráva, která nečekaně zaskočila svým nenávratným obsahem muzejní veřejnost uprostřed letošního léta, byla nad jiné smutná. Historička Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Mgr. Karla Dokulilová podlehla těžké nemoci čtrnáct dnů po svých pětapadesátých narozeninách.

Po ukončení studií na filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně nastoupila v roce 1967 do tehdejšího Oblastního muzea jihovýchodní Moravy. S touto institucí zůstal její život spojen po celých 32 let. Její odborná činnost byla zaměřena na moderní české dějiny, patřila k vynikajícím znalcům novodobé historie města Zlína i celého zlínského regionu. Svou pozornost zaměřovala zejména na události spojené s bojem českých legionářů a s protifašistickým odbojem. Byla autorkou muzejních expozic i řady výstav, s elánem sobě vlastním se podílela i na všech vzdělávacích aktivitách muzea pro děti a mládež, patřila k uznávaným lektorům muzejních přednáškových cyklů i k oporám všech společenských akcí zlínského muzea. Dlouhé roky se věnovala neúnavné metodické práci s kronikáři okresu, pro něž měla vždy porozumění i cenné rady. Svě odborné znalosti uplatňovala i při práci v Názvoslovné komisi Úřadu města Zlína.

Kolegům z okolních muzeí vždy nezištně pomáhala, byla jim rádcem i oporou při řešení odborné problematiky. Ve sbírkotvorných poradních sborech několika moravských muzeí dokázala aplikovat své odborné vědomosti při řešení praktických problémů tvorby muzejních historických sbírek s osobitým nadhledem a schopností vnímat a respektovat názory druhých. Patřila k zakladatelům oborového kolegia historiků moravských muzeí, jehož členové si jí vážili a ctíli.

Početná byla i její publikační činnost, ať již v regionálním či odborném tisku. Spolupracovala mimo jiné na tvorbě 64. svazku Vlastivědy moravské Zlínsko. Posledním velkým úkolem, na němž pracovala až do své nemoci, byla obsáhlá monografie, zaměřená na dějiny Fatry Napajedla.

Magistra Dokulilová se nasmazatelně zapsala do srdcí všech, kteří ji znali. Její přátelé z řad příslušníků legendární generace zlínské Vonice šedesátých let na ni budou vzpomínat jako na vynikající zpěvačku, která vždy dokázala společnost potěšit přívětivým humorem i písněmi svého rodného Slovácka.

Nejen pracovníci zlínského muzea, ale celá společnost moravských muzejníků ztratila v Karle Dokulilové moudrou a ohleduplnou kolegyni a přítelkyni, která uměla rozdávat radost, těšit se z úspěchu druhých i potěšit a povzbudit ty, jimž život přinesl trápení a starosti.

Blanka Rašticová

LÉKAŘ A VLASTENEC MUDR. JAN VIGNATI

Narodil se před 100 lety, 2. července 1899, ve středomoravském Přerově. Rod Vignati má zřejmě svůj původ v severní Itálii. Zakladatel jeho moravské odnože, dědeček Giuseppe (nar. 1806 v Miláně), se dostal na území Moravy počátkem třicátých let minulého století. V té době sloužil jako poddůstojník rakouského vojska na posádce ve Frenštátu. Zde se seznámil s dcerou tkalce Annou Fialovou, se kterou se oženil a založil manufakturu na vlněné příkrývky. Janův otec Vilém (1859–1946) brzy ovdověl, jeho žena a dva synové zemřeli na tuberkulózu. V roce 1892 se pak usadil jako obchodník v Přerově, kde se podruhé oženil s dcerou obchodníka Marií Grauerovou (1870–1936), s níž měl sedm synů.

Jan se narodil jako třetí v pořadí a dětství prožil v bohatém měšťanském domě na přerovském Dolním náměstí, v letech 1905–1910 zde vychodil obecnou školu. Ve svém rodišti absolvoval i pět tříd gymnázia. Jeho další středoškolská léta pak poznamenala první světová válka. Nejdříve byl nucen pokračovat ve studiu na gymnáziu ve Valašském Meziříčí, poté byl jako septimán odveden do c. k. armády, v jejíchž řadách se zúčastnil bojů na ruské, italské a francouzské frontě u dělostřeleckého pluku. V průběhu vojenské služby měl nemalé zdravotní problémy. Dlouhodobě pobýval v různých lazaretech poté, co byl zasažen otravným plynem, navíc trpěl těžkým kloubovým revmatismem. Po návratu domů složil na podzim roku 1917 válečnou maturitu.

Po vzniku Československé republiky a nastolení nových poměrů se rozhodl mladý nadějný student věnovat medicíně. Předtím se však od června do září 1919 zúčastnil akcí čs. armády na Slovensku při potlačování komunistických bojůvek, proniklých sem ze sousedního Maďarska. Svá vysokoškolská studia ukončil 20. května 1924 promocí na Masarykově univerzitě v Brně. Zde nastoupil své první místo na dermatologické klinice prof. MUDr. A. Trýba jako externista. Od 1. prosince 1924 začal pracovat jako externí lékař v mikrobiologickém ústavu prof. MUDr. J. Kabelíka. Od 1. března 1926 povýšil na sekundanta a od 1. února 1929 na asistenta.

Dne 1. března 1930 byl jmenován prvním přednostou prosektury Zemské nemocnice v

Uherském Hradišti. Nežli nastoupil tento náročný post, odjel na tříměsíční studijní pobyt na pařížskou Sorbonnu. V neobyčejně svízelných materiálně technických a finančních podmínkách nového ústavu postupně vybudoval špičkové a vysoce profesionální pracoviště, vybavené moderními přístroji a zařízeními, které sloužilo nejen klinickým potřebám, ale i odborné vědecké činnosti. Vignati často a rád cestoval a právě na svých zahraničních pracovních exkurzích po Evropě (Francie, Švýcarsko, Polsko, Rakousko, Itálie, Německo, Rumunsko) získával četné množství odborných poznatků, které pak využil při budování uherskohradištské prosektury.

Sám dokonale ovládal vedle patologické anatomie bakteriologii, sérologii a koloidní chemii. O jeho vysoké erudici svědčí skutečnost, že výsledky jeho výzkumů a poznatků z let 1925–1939 jsou obsaženy v 35 vědeckých publikacích, uveřejněných v českém, anglickém, francouzském a německém jazyce. Dohromady se jedná o 26 prací, z toho 11 cizojazyčných. Byly to zejména práce experimentálně patologické, sérologické a chemoterapeutické. K vědecké práci vedl primář Vignati i své žáky, publikoval také se svými přáteli z dob studií, např. s MUDr. Václavem Skalákem, odborným lékařem vnitřních chorob a tu-

berkulózy v Přerově nebo s MUDr. Josefem Tomčíkem, odborným lékařem vnitřních chorob a tuberkulózy v Brně, které za protektorátu potkal podobný tragický osud jako Vignatiho.

Vedle práce lékařské byla obsáhlá i jeho činnost organizační. Angažoval se mj. v aktivitách Slovácké župy lékařské, kde byl předsedou její vědecké sekce, vedl Vědecký spolek lékařský pro zemi Moravskoslezskou, založil Spolek proti rakovině, pořádal zájezdy lékařů do Luhačovic, byl členem prestižní De la Sociétés de biologie v Paříži či Lafayetteovy zednářské lóže a další řady lékařských a místních zájmových spolků. Profesně velmi úspěšné uherskohradištské období nanejvýš příhodně skloubil i s osobní stránkou života. Oženil se se svojí milovanou Valérií a stal se šťastným otcem dvou dětí, dcery Jany (nar. 24. dubna 1937) a syna Pavla (nar. 30. prosince 1938). Rodinnou idylu a úspěchy v medicíně však zpřetrhal Mnichov, rozpad republiky, obsazení českých zemí hitlerovskými vojsky a následně rozpoutání druhé světové války.

Po 15. březnu 1939 se začaly v protektorátních podmínkách vytvářet ilegální odbojové skupiny, z nichž nejpočetnější se stala Obrana národa. Do její činnosti na úrovni moravského Zemského vedení se zapojil i MUDr. Vignati, kterého pro práci v její zdravotnické složce získal zanicený vlastenec, brněnský lékárník PhMr. Vítězslav Mečř. Budování této organizace bylo motivováno zejména přípravou na brzký aktivní zásah proti nacistům. Jejím hlavním úkolem bylo:

1. Vyhledat zkušené vojenské lékaře pro zřízení zdravotnické služby za boje pro každou větší jednotku Obrany národa, pomocný zdravotní personál a lékárníky.
2. Získat zdravotnický materiál, tj. nosítka, obvazy, léčiva a instrumenty.
3. Zajistit dopravní prostředky pro odsun raněných a nemocných.
4. Vyhledat polní a stabilní nemocnice pro odsun raněných a nemocných.¹

Vedle těchto aktivit začal Vignati, po schůzce s velitelem vojenské složky Obrany národa brig. gen. Bohuslavem Všetíčkou, již na konci léta 1939 organizovat na Uherskohradištsku ilegální útoky přes hranice a posílat do ciziny, prostřednictvím svých přátel z řad svobodných zednářů, zprávy francouzskému tisku o situaci v okupované zemi. V té době prakticky přestal s vědeckou (mimo výzkumů a pokusů určených pro odbojovou činnost) a publikační prací, zastáváje všude názor, že „nesmíme nic činit, co

by mohlo tuto v dějinách našeho národa nejhroznější dobu v očích potomstva jakkoliv povznést.“² Představy Obrany národa o krátkodobém trvání války se však ukázaly jako velmi mylné. Navíc pouhé nadšení a zanícení pro spravedlivou věc nestačilo. Vlivem nedostatečného profesionálního zázemí, ale i zradou byla část členů vedení Obrany národa odhalena již ve druhé polovině listopadu 1939.

Vzhledem ke své výjimečné odborné erudici byl Vignati vedením Obrany národa pověřen specifickým úkolem – vypracováním koncepce biologické války. V následné fázi pak měl tzv. bakteriologické zbraně sám v laboratoři vyrábět. Prostřednictvím bakterií, hlavně tyfových a dávek Botulinu toxinu měl být oslabován nepřítel a zejména odstraňovány jeho čelné osobnosti.³ Určená skupina pak začala uskutečňovat nastíněnou strategii v praxi. MUDr. Vignati spolu s PhMr. Mečřem navrhli k šíření nákazy speciální rozprašovače, které vyráběla brněnská firma Elger.

Bakterie připravil Vignati a Mečřův syn, student medicíny na Masarykově univerzitě v Brně, je měl „rozprašovat“ v německých vesnicích na Vyškovsku a Jihlavsku. Do detailů promyšlená akce se však nezdařila, jelikož nebyla dodržena předepsaná teplota a vyšlechtěné kultury tak zahynuly ještě před použitím. Plán počítal s rozšířením tyfu i do Německa, kam měli bakterie dopravit v termoskách čeští dělníci zaměstnaní v říši.⁴

Bakterie od MUDr. Vignatiho byly použity rovněž při transportu koní, které byly soustředěny z několika okresů v kasárnách v Uherském Hradišti. Bakteriemi byly zamořeny železniční vagóny. Z transportu určeného do Stuttgartu uhynula asi celá třetina koní, z transportu do Freiburgu asi 40 koní.⁵

Okruh zatčených se postupně rozšiřoval. Činnost krajinského velitelství v Uherském Hradišti byla gestapem považována za nejnebezpečnější v rámci celé Obrany národa na Moravě. Řada členů její zdravotnické sekce začala s narůstající perzekucí plnit i jiné úkoly. Dostali se tak de facto na úroveň příslušníků otevřeného vojenského odporu, např. Vignati na svém pracovišti skrýval zbraně. Dne 1. března 1940 byl pak zatčen, v týž den neunikl spárům gestapa ani jeho brněnský přítel Mečř.

Od tohoto okamžiku začala jejich třicetíměsíční „křížová cesta“, kdy protřpěli všechny způsoby a metody nacistických výslechů. Po krat-

ší době v Uherském Hradišti byl více než rok Vignati internován v Brně, kde poznal všechny tři vězňice – Sušilovy koleje, Špilberk a Kounicovy koleje. Pak na svou kůži zakusil vyšetřovny v Olavě (Wohlau), Vratislavi (Breslau) a v Dietzu nad Mohanem. Poté byl transportován do Berlína jako svědek jiného případu a teprve až zde zjistil, že o jeho aktivní odbojové činnosti je tamní soud detailně informován a kauza „jedy“ zde není vůbec brána na lehkou váhu, jak si doposud naivně myslel. Stále však věřil ve svou šťastnou hvězdu, protože byl přesvědčen o brzkém konci války. Jak hluboce se mýlil...

Na podzim 1941 byl v berlínské věznici Alt Moabit společně s PhMr. Mečřem obžalován z přípravy velezrady. S oběma jmenovanými byli jako konspiranti souzeni plk. MUDr. Václav Burián ze zdravotnické služby v Olomouci, prosektor Státní nemocnice v Moravské Ostravě MUDr. Václav Renč a olomoucký internista MUDr. František Svoboda. Po vynesení rozsudku dne 18. listopadu 1941 (Vignati a Mečř – trest smrti, Burián a Renč – čtyři roky vězení, Svoboda - dva a půl roku káznice) byl Vignati převezen do cely smrti v nedalekém Plötzensee, kde strávil poslední měsíce svého nedlouhého života (především zde trpěl hladem, zimou a nemocemi).

Jeho první reakcí byl dopis domů z 2. provincie, ve kterém sděloval: „Celou dobu věznění považoval jsem svou věc za celkem lehkou a v tomto domnění jsem byl utvrzen jak u policie, tak i u vyšetřujícího soudce. Rozsudek však vyzněl jinak.“⁶ Na všech místech své internace se choval MUDr. Vignati velmi statečně. Ačkoliv byl doslova zvěřsky mučen a týrán (vše začalo třítydenní temnicí, svázáním do kozelce a při prvních výsleších vyraženými zuby),⁷ nikoho a nic neprozradil. Dokládají to mnohá svědectví jeho spoluvězňů, kteří měli to štěstí, přežili a dočkali se konce války a porážky nacistů. O tom, že ho vězňitelé nezlomili, svědčí i jeho slova, která napsal manželce: „Milá Vali, vyříd' všem přátelům, že na nikoho jsem nic neprozradil a neprozradím.“⁸ Naopak se snažil povzbudit ostatní, aby vydrželi. Nejvíce pak pomohl věkově o dvanáct let staršímu Mečřovi, jehož internace dovedla na pokraj fyzického a psychického vyčerpání.

Vignatiho opravdové lidské hrdinství dokládá i poměrně obšrná zpráva, kterou osobně tajně zaznamenal do knihy, jež byla po jeho smrti doručena nejbližším. Pro ukázkou zde uvádím citaci její části, kde jsou velmi sugestivně zachy-

ceny jeho nejnítější myšlenkové pochody, mající místy ráz filozofické závěti, těsně před vidinou konce své existence: „Život je poměrně krátká událost ve světě a jen člověk sám mu přikládá nesmírnou důležitost a pudově se o něj bojí. Ale každý život je pomíjející a všichni lidé již při svém zrození berou na sebe úděl smrti. Věčný je jen duch a božské pravdy, které život na světě řídí. To je ono věčné světlo, které nám svítí na cesty životem. Svítí jen lidem vidomým a ne všichni lidé jdou za tímto světlem. Proto také mnozí lidé zbloudí na svých cestách. Mnozí se pídí jen po falešných záblescích a pomíjejících úspěších. Kež vás Bůh chrání a otvírá oči pro toto světlo. Věřím a vidím v této poslední hodině na očích našich dětí, že jsou pro toto světlo vnímavé, vidím moudrost skrytou za jejich bílými čelíčky, vidím krásu jejich duše i sílu...“⁹

Hrdinně snášel „nekonečné“ čekání na smrt: „Neuplynul ani den od Tvé milé návštěvy a tentýž den večer přišla hrůza. Sedm našich lidí bylo odvedeno na popravu. Tím jasně vidím, jaký osud nás čeká. Kdykoliv jsem dostal od Tebe příznivé zprávy, vždy byly zkaleny nějakou událostí, která nás uvedla do napětí. Tak živoříme neustále v očekávání našeho neblahého osudu. Sám jsem na milost nikdy nevěřil, ani o ni nestál. Nechtěl jsem ani žádati o milost, udělal jsem to jen kvůli dětem. Byl jsem si jist, že od těch krvelačných bestí nelze nic dobrého chtít. Poznal jsem je během svého pobytu mezi nimi příliš dobře. Vytrpěl jsem od nich dost a bylo mě hanba chtít od nich milosti. Byl jsem a zůstanu tvrdý chlap. Dnes i my zde spolehlivě vidíme, že Německo válku nevyhraje a tento fakt mi usnadňuje mou osobní situaci. Naše vlast, národ a vy, mojí drazí, budete opět svobodni a to byl náš hlavní úkol. Podaří se našim přátelům a my máme hrdé vědomí, že jsme k tomu dle svých sil přispěli. Naše krásná země bude opět hlaholit naší krásnou písní českou. A tak klidně uzavírám kapitolu svého pozemského života.“¹⁰

Poslední návštěva Vignatiho ženy ve vězení se uskutečnila 6. srpna 1942, necelé tři týdny před jeho popravou. Reakcí na ni bylo jeho písemné rozloučení s dětmi a manželkou v předvečer jeho skonu: „Dnes je 25. srpna. Dnes večer budu odvezen k provedení rozsudku. V prvním dopise jsi mi napsala, že jsem hrdý a statečný muž a že jím zůstanu až do posledního dechu. Ujišťuji Tě, že zůstanu a těším se i na smrt. Je to vysvobození z tohoto ponižujícího života. Má drahá, zítra bude má duše opět svobodná a vrátí se opět do Vašeho

středu a proto se již těším na smrt. Umírám pro vlast a národ, pro lepší budoucnost našich dětí... Náš spravedlivý boj bude úspěšný a náš národ i naše děti budou svobodně rozvíjet naši národní kulturu ve svobodomyšlném národním duchu... Můj syn se za mne nemusí stydět. Má drahá Vali, máš úplnou volnost a můj plný souhlas ke všemu, co v budoucnu budeš podnikati. Dej Bůh, abys měla ve všem úspěch. Sláva republice, sláva českému národu! Ať věčně žije a vzkvétá!“¹¹

Osud MUDr. Jana Vignatiho se naplnil v časných ranních hodinách dne 26. srpna 1942, kdy byl v Plötzensee spolu s odbojovým druhem nejvěrnějším, PhMr. Vítězslavem Mečřfem, sřat gilotinou. Naše společnost ztratila v jeho osobě, jež tehdy patřila k výkvětu české medicíny a byla jako přední vědecká kapacita uznávána a ctěna daleko za hranicemi Československé republiky, ušlechtilého a čestného člověka, imponujícího pro své občanské aktivity a morální kvality širokému okruhu naší veřejnosti. Na podkladě jeho vědeckých prací navrhl po skončení druhé světové války profesorský sbor Masarykovy univerzity v Brně, aby byl MUDr. Vignati jmenován profesorem této univerzity in memoriam, což se také později stalo. Zároveň byl vyznamenán válečným křížem 1939 „In memoriam“. Dne 28. října 1946 vydal kroužek osobních přátel MUDr. Vignatiho úhlednou brožuru, zachycující jeho životní osudy. Jeho zásluhy lidské i odborné oceňila i uherskohradištská nemocnice, která ve svém areálu (přimo proti hlavní vstupní bráně) 1. března 1990 při pietním aktu umístila jeho bustu.¹² Neměli bychom na takové osobnosti zapomínat.

Poznámky:

- 1 Archiv Moravského zemského muzea v Brně, S 66, př. č. 19/81.
- 2 Z a p l e t a l, V.: *Život a dílo MUDr. Jana Vignatiho*. In memoriam MUDr. J. Vignatiho, Uherské Hradiště 1946, s. 10.
- 3 Š t ě p á n e k, Z.: *Zdravotnická složka Obrany národa na Moravě z roku 1939*. Časopis Matice Moravské 1990, číslo 2, s. 315.
- 4 B u r i a n, L.: *Uherskohradištsko proti fašismu*. Uherské Hradiště 1984, s. 112.
- 5 Š t ě p á n e k, Z.: *Zdravotnická složka Obrany národa na Moravě z roku 1939*. Časopis Matice Moravské 1990, číslo 2, s. 315.
- 6 Sbírký Moravského zemského muzea v Brně, Mendelianum, inv. č. 6890.
- 7 Š t ě p á n e k, Z.: *Zatýkání, věznění a popravy moravských lékařů (1939-1941)*. Časo-

pis Matice Moravské 1995, číslo 1, s. 62.

- 8 Archiv Moravského zemského muzea v Brně, S 637, př. č. 115/84.
- 9 Z a p l e t a l, V.: *Život a dílo MUDr. Jana Vignatiho*. In memoriam MUDr. Jana Vignatiho, Uherské Hradiště 1946, s. 13.
- 10 Sbírký Moravského zemského muzea v Brně, Mendelianum, inv. č. 6890 a In memoriam MUDr. Jana Vignatiho, Uherské Hradiště 1946, s. 25.
- 11 L á z n i č k a, M.: *Osmdesáté výročí založení Slováké lékařské župy*. Uherské Hradiště 1977, s. 46.
- 12 H a n á k o v á, L.: *MUDr. Jan Vignati*. Zpravodaj města Uherské Hradiště 1977, s. 21.

Životopisné údaje a další cenné informace poskytla autorovi PhDr. Jana Vignatiová, CSc., bývalá odborná asistentka Archeologického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, dcera MUDr. Jana Vignatiho.

Jiří Šimeček

ODEŠLA MGR. KARLA DOKULILOVÁ

Zpráva, která nečekaně zaskočila svým ne návratným obsahem muzejní veřejnost uprostřed letošního léta, byla nad jiné smutná. Historička Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Mgr. Karla Dokulilová podlehla těžké nemoci čtrnáct dnů po svých pětapadesátých narozeninách.

Po ukončení studií na filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně nastoupila v roce 1967 do tehdejšího Oblastního muzea jihovýchodní Moravy. S touto institucí zůstal její život spojen po celých 32 let. Její odborná činnost byla zaměřena na moderní české dějiny, patřila k vynikajícím znalcům novodobé historie města Zlína i celého zlínského regionu. Svou pozornost zaměřovala zejména na události spojené s bojem českých legionářů a s protifašistickým odbojem. Byla autorkou muzejních expozic i řady výstav, s elánem sobě vlastním se podílela i na všech vzdělávacích aktivitách muzea pro děti a mládež, patřila k uznávaným lektorům muzejních přednáškových cyklů i k oporám všech společenských akcí zlínského muzea. Dlouhé roky se věnovala neúnavně metodické práci s kronikáři okresu, pro něž měla vždy porozumění i cenné rady. Své odborné znalosti uplatňovala i při práci v Názvoslovné komisi Úřadu města Zlína.

Kolegům z okolních muzeí vždy nezištně pomáhala, byla jim rádcem i oporou při řešení odborné problematiky. Ve sbírkotvorných poradních sborech několika moravských muzeí dokázala aplikovat své odborné vědomosti při řešení praktických problémů tvorby muzejních historických sbírek s osobitým nadhledem a schopností vnímat a respektovat názory druhých. Patřila k zakladatelům oborového kolegia historiků moravských muzeí, jehož členové si jí vážili a ctíli.

Početná byla i její publikační činnost, ať již v regionálním či odborném tisku. Spolupracovala mimo jiné na tvorbě 64. svazku Vlastivědy moravské Zlínsko. Posledním velkým úkolem, na němž pracovala až do své nemoci, byla obsáhlá monografie, zaměřená na dějiny Fatry Napajedla.

Magistra Dokulilová se nesmazatelně zapsala do srdcí všech, kteří ji znali. Její přátelé z řad příslušníků legendární generace zlínské Vonice šedesátých let na ni budou vzpomínat jako na vynikající zpěvačku, která vždy dokázala společnost potěšit přívětivým humorem i písněmi svého rodného Slovácka.

Nejen pracovníci zlínského muzea, ale celá společnost moravských muzejníků ztratila v Karle Dokulilové moudrou a ohleduplnou kolegyni a přítelkyni, která uměla rozdávat radost, těšit se z úspěchu druhých i potěšit a povzbudit ty, jimž život přinesl trápení a starosti.

Blanka Rašticová

AGRÁRNÍ KONFERENCE V LÁZNÍCH SEDMIHORKÁCH – ČERVEN 1999

Ve dnech 24. až 26. června 1999 se konala v Lázních Sedmihorkách u Turnova mezinárodní konference s názvem *Úloha a význam agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Uspořádala ji Univerzita Karlova v Praze, Severoamerický výbor na podporu památky českého a slovenského agrárního hnutí a Okresní muzeum Českého ráje v Turnově ve spolupráci s University of West Florida, Oakland University a pobočkou Historického klubu v Hradci Králové.

Program setkání se rozpadal do tří celků – na jednání konference ve čtvrtek odpoledne a po celý pátek a celodenní okružní autobusový výlet po historických pamětihodnostech Českého ráje v sobotu. Ve čtvrtek dopoledne čekal zvláštní autobus před turnovským železničním

nádražím na vlakové a autobusové spoje a účastníky konference odvezl nejprve k budově turnovského muzea a po jeho krátké prohlídce do pět kilometrů vzdálených Sedmihorek. Tam se ubytovali v hotelu a po obědě započala ve 13.15 hodin po slavnostním zahájení odborná část akce.

V prvním bloku jednání s referáty a odbornými sděleními vystoupil nejprve Mgr. Luboš Velek (Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha) s příspěvkem na téma *Agrární proud mladočeské strany v devadesátých letech 19. století*. Zaměřil se na důležité mezníky vývoje strany od roku 1891 do roku 1901. Jako druhý přednášel PhDr. Zdeněk Šamberger, CSc. (Státní ústřední archiv, Praha), na téma *K otázce vytváření agrárního ekonomického okruhu* a věnoval se především důležitému archivnímu fondu Zemědělská rada pro království České. Jako třetího vyzval předsedající PhDr. Jiřího Lapáčka (Státní okresní archiv – SOKA, Přerov), který mluvil na téma *Reorganizace agrárního tisku na Moravě v roce 1916*. Zaměřil se na noviny vycházející v Brně a v Olomouci a na postavu a dílo Františka Obrtela. Stejně zajímavý byl i příspěvek čtvrtého referenta Mgr. Zdenka Bezesného (Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice) na téma *Styky Alfonse Štastného s knížaty Schwarzenbergy*. Osobitě přednesla svůj proslov PhDr. Marie Macková (SOKA Ústí nad Orlicí a odborná asistentka Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc) na téma *Adalbert Kölbl von Geysing, jeden ze zakladatelů Zemědělské rady pro království České*. Podala životopis dnes zapomenutého vrcholného lichtenštejnského úředníka na východočeském velkostatků Lanškroun. Před přestávkou hovořil ještě doc. PhDr. Roman Holec, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, SR), na téma *Agrárne hnutie na Slovensku v kontexte česko-slovenských vzťahov do vzniku ČSR*.

Po přestávce na čtvrtečním odpoledním jednání hovořila PhDr. Jana Burešová, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc), na téma *Ženy v agrárním hnutí v období první ČSR*. Obrátila tedy pozornost na opomíjenou součást vývoje agrární strany mj. ve spojitosti se Svoobodným učením selským. Po ní dostala slovo prof. PhDr. Marie Marečková, CSc. (Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno), která se v příspěvku na téma *Sjezd přátel Slováků v Hodoníně v roce 1905* velmi podrobně zabývala Maticí hodonskou a tamější hospodářskou výstavou. Po ní poutavě přednášel prof. Ivo Feiera-

bend (Univerzita San Diego, USA) na téma *Demokracie a československá a finská agrární strana*. Porovnal úspěchy a prohry neobyčejně silných a státotvorných agrárních stran v ČSR, Irsku a Finsku od roku 1917 do roku 1948. Syn známého agrárního politika ing. Ladislava Feierabenda dále shromážděnému publiku ukázal moták své maminky z koncentračního tábora v Terezíně a xerokopie dokumentů gestapa o dalších zamýšlených osudech své rodiny v době protektorátu. Po něm vystoupila jako desátá v pořadí dr. Alena Bartlová, CSc. (Historický ústav Slovenské akademie věd, Bratislava, SR), na téma *Slovenský agrárník dr. Milan Hodža ministrom v dvou Švehlových vládach*. Dalším referentem se stal doc. PhDr. Lubomír Kocourek, CSc. (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem), když promluvil na téma *K dějinám agrárního hnutí na Roudnicku*. Probral regionální agrární tisk v letech 1913 a 1914 na Roudnicku, Lovosicku a Litoměřicku. Čtvrteční jednání uzavřely dva následující příspěvky. PhDr. Vladimír Kristen, CSc. (Gymnázium Čelákovice), na téma *Ústřední jednota hospodářských družstev a její úloha v agrárním hnutí* se věnoval především uložení a struktuře archivního fondu) a PhDr. Pavel Novák (Národní zemědělské muzeum, Kačina) na téma *Hospodářské spolky v Kutné Hoře a v Čáslavi u Kutné Hory*.

Ve 20 hodin se účastníci konference shromáždili v přednáškovém sále na hodinovém společenském večeru, na kterém vystoupili manželé Léblůvi, mladí hudební pedagogové z Turnova.

Páteční blok referátů a odborných sdělení otevřel dvojreferát doc. PhDr. Jiřího Šouši, CSc. (Filozofická fakulta, Univerzity Karlovy, Praha), a PhDr. Jiřího Novotného, CSc. (Česká národní banka, Praha), na téma *Agrární banka, její místo a úloha v českém agrárním hnutí*. Věnovali se především úvěrové politice a skandálům. Po nich vystoupil Mgr. Petr Grulich (Pedagogická fakulta Vysoké školy pedagogické, Hradec Králové) na téma *Rudolf Machač – ředitel Agrární záložny v Hradci Králové*. PaedDr. Jiří Dvořák (Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice) zvolil své osvědčené téma *K podílu agrárního hnutí, agrární strany a jejich představitelů na vzniku a činnosti národohospodářských sborů v meziválečném Československu*. PhDr. Vlastislav Lacina, CSc. (Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha) ve svém vystoupení na téma *Agrární hnutí a pozemková reforma ve dvacátém století*, věnoval především

pozornost programovým prohlášením agrárních představitelů, které uzavřel Středoevropský manifest z roku 1942.

Po dopolední přestávce hovořil prof. Daniel E. Miller (Univerzita West Florida, Pensacola) na téma *Kolonizace jako alternativa pozemkové reformy*. Doc. PhDr. JUDr. Karolína Adamová, CSc. (Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha), přednesla brilantní přednášku na téma *Agrární strana a cukrovarnictví na začátku 20. století*. Mj. se věnovala problému rajonování u cukrovarů, konfliktu mezi řepaři a cukrovarníky a Švehlovým projevům. Jako dvacátý v pořadí přinesl své odborné sdělení Mgr. Jaroslav Rokoský (Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem) na téma *Antonín Švehla, státník ve službách demokracie*. Jednalo se o sondu do lidského rozměru tohoto muže. Po něm vystoupil PhDr. Jan Janko, CSc. (Archiv Akademie věd České republiky, Praha), na téma *Názory agrární inteligence na řízené hospodářství* (vypracoval společně s PhDr. Helenou Janderovou ze stejné instituce). Doc. PhDr. Lubomír Slezák, DrSc. (Historický ústav Akademie věd České republiky, Brno) referoval na téma *Agrární strana a Svobodné učení selské*. Vzniklo zásluhou Antonína Matuly a vyvíjelo činnost v podobě dvouměsíčních kursů od roku 1921 zhruba 20 let. Je zajímavé, že věnovaly pozornost hlavně společenským vědám. PhDr. Marta Kohárová, CSc. (Pedagogická fakulta Vysoké školy pedagogické, Hradec Králové), hovořila na téma *Významné osobnosti republikánské strany a obranyschopnost ČSR*. Kromě velkého množství čísel o výzbroji a údajů o zbrojovkách a muničkách referentka seznámila posluchače mj. s účastí agrárních aparátníků v rozličných správních radách.

Po pátečním obědě přednášel prof. PhDr. Jan Kuklík, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha), na téma *Agrární strana a politický systém II. republiky*. Po něm se rovněž zdařile prezentoval Mgr. Jan Dobeš (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha) s příspěvkem na téma *Působení agrárních politiků ve stranách existujících v ČSR v letech 1945 až 1948*. Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc), se znovu osvědčil jako zasvěcený vykladač na své erbovní téma *Agrární politici v Československé straně lidové v letech 1945 až 1948*. Prof. Mary Hrabík-Šámal (Univerzita Oakland, USA) hovořila na téma *Agrární strana v exilu*. Dále paní Hrabíková publi-

ku půjčila několik sešitů exilového časopisu Novina. Pavel Žáček (Ústav pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, Praha) v příspěvku na téma *Agrární idea v pohledu československé komunistické moci v 50. a 60. letech 20. století* podal svědectví mj. o sledovacích akcích StB z fondů některých krajských správ, které ukončil rok 1968.

Poslední blok odborné části setkání zahájil PhDr. Josef Blüml, CSc. (Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice) příspěvkem na téma *Historik Josef Šusta o agrární tematice*. Jako třicátá v pořadí vystoupila PhDr. Milada Sekyrková, CSc. (Archiv Českého vysokého učení technického, Praha), a přečetla propracovaný *Příspěvek Jaroslava Prokeše k agrárním dějinám*. Po ní referoval PhDr. Gustav Novotný, CSc. (Historický ústav Akademie věd České republiky, Brno) o známém interdisciplinárním archiváři a – *Historiku zemědělství a lesnictví Josefu Nožičkovi 1906–1972*.

Na konec vystoupil pan Arnošt Jakubec, skoro devadesátiletý soukromý rolník na odpočinku z Čenkova u Třeště. Krátce vzpomínal na svůj rod v délce 15 doložených generací, na své působení v meziválečné době (mj. účastník jednoho z kurzů Svobodného učení selského), protektorátě, v žaláři a za totality; připomněl i úskalí dnešní doby. Dr. J. Burešová zarecitovala jeho báseň *A je to málo?* V závěru odborné části pronesl krátké závěrečné slovo prof. D. E. Miller a dr. V. Lacina. Večerní vycházka směřovala ze Sedmihorek Myší dírou na zámek Hrubá Skála a k hotelu Štekl, tedy na nejhezčí místa Českého ráje.

Účastníci skutečně zdařilé konference vyslechli celkem 32 příspěvky přednesené svými autory. Byla velká škoda, že nepřijeli a nevystoupili se svým referátem tři zahraniční účastníci – dr. Robert Luft (Colegium Carolinum, Mnichov, SRN) na téma „*Strana mírného pokroku v mezích zákona*“. Česká agrární strana v *politickém a parlamentním systému habsburské monarchie*, doc. Jevgenij F. Firsov (Státní univerzita, Moskva, Rusko) na téma *Tvůrčí základy agrárního hnutí v ČSR* a dr. Natália Krajčovičová (Historický ústav Slovenské akademie věd, Bratislava, SR) na téma *Agrarismus v politice Milana Hodžu*, takže nám bohužel chybějí neustranné pohledy a historické sondy do fenoménu českých dějin od současných badatelů v cizině. Dále bohužel nevystoupil ani Mgr. Jiří Kuba (Státní oblastní archiv Zámorsk) na téma *Krajský*

sekretariát Replikánské strany československého zemědělského a maloroľnického ľudu Hradec Králové a Mgr. Bohumil Jiroušek, Ph. D. (Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice), na téma *2x Hospodář v práci a výzkumu Josefa Šusty*. Kvůli velmi nabitému programu se nerozvinula a nemohla rozvinout žádná diskuse. Překvapující a potěšitelné bylo poměrně silné zastoupení pracovníků archivů (Archiv Akademie věd ČR, Praha, Archiv Českého vysokého učení technického, Praha, SOKA – Rakovník, Liberec, Teplice, Mělník, Hradec Králové, Jindřichův Hradec, Bruntál, Hodonín, Blansko a Vyškov) a muzeí (Moravské zemské muzeum v Brně, Západočeské muzeum v Plzni, Městské muzeum v Krnově, Muzeum ve Vyškově a v Hodoníně) a zvláště pak velmi mladých badatelů. Těším se, že se podaří vydat sborník, který zájemcům dovolí seznámit se s plným zněním nastíněných příspěvků.

Gustav Novotný

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ – VESELSKO

Topografická řada Vlastivědy moravské vstoupila vydáním 66. svazku „Veselsko“ do druhého století své vydavatelské činnosti. I když v roce 1973 vyšly v rámci Vlastivědné knihovny moravské dějiny města Veselí nad Moravou, zpracované Rudolfem Hurtem a Bohumilem Němečkem, vedení města si přálo nové zpracování veselského regionu, do něhož budou zahrnuty nejnovější výsledky bádání v oboru přírodních věd, historie a zejména národopisu. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně vyšla tomuto přání vstříc a oslovila široký okruh autorů, aby se podíleli na jeho zpracování. Svým obsahovým zaměřením navazuje 66. svazek na koncepci posledních svazků Vlastivědy moravské, je výsledkem interdisciplinární spolupráce s cílem podat komplexní pohled na region.

Svazek je členěn do čtyř základních oddílů: úvodní je věnován přírodním poměrům v regionu, druhý postihuje společenský vývoj, třetí kulturní vývoj a poslední obsahuje místopis.

Oddíl věnovaný přírodním poměrům zachycuje geologické a mineralogické poměry širšího okolí, květeny a ochranu přírody, zvířenu a vodní poměry regionu. Je doplněn množstvím kvalitních barevných fotografií a v celku podává souhrn dosavadních znalostí o stavu přírody Veselska.

Oddíl společenských poměrů je sestaven

z kapitol věnovaných archeologickým památkám pravěku a středověku a přehledu archeologických nálezů, dále je zachycen dějinný vývoj Veselska od doby předhusitské až do období po roce 1945 (str. 65–83). Největší část oddílu společenských poměrů je věnována období okupace a domácího odboje. Z hlediska proporčnosti a určité vyváženosti celého oddílu je tato kapitola podle mého soudu příliš rozsáhlá (str. 83–158), obsahuje řadu medailonů příslušníků zahraničních armád, které by možná bývalo vhodnější zařadit do samostatné kapitoly, věnované osobnostem regionu.

Na sestavení oddílu, věnovaného kulturnímu vývoji se podílela řada autorů, je zde zachyceno nářečí, rodinné a výroční obyčeje, poutě, lidová výroba, lidová strava, oděv a výšivka, malování kraslic, písňový a hudební folklór, lidový tanec,

z minulosti hudby, kronika ochotnického divadelnictví, školství, kultura, lidové stavitelství a umělecké památky. I když je na první pohled tento oddíl velmi široký, přesto v něm postrádám kapitolu, která by se souhrnně věnovala lidové kultuře. Oddíl je doplněn množstvím černobílých i barevných fotografií, které ho vhodně doplňují. Je škoda, že redakce nedokázala zabránit některým chybám v popiskách k fotografiím, které mohou neznalého čtenáře splést.

Poslední část je věnovaná místopisu obcí Veselska, v níž je zachycen historický vývoj jednotlivých obcí od nejstarších dob do současnosti.

I přes výše uvedené výhrady považuji 66. svazek Veselsko za publikaci, která podává celkový obraz daného regionu a stane se jistě cenným pomocníkem pro širokou odbornou i laickou veřejnost.

Blanka Rašticová

DĚJINY UMĚNÍ

PLAKÁTY Z OKRUHU SVUM

Jaroslav Sedlář, Filozofická fakulta MU, Brno

V posledních letech vzrůstá zájem o plakát a speciálně zaměřeni badatelé začínají psát jeho dějiny, paradoxně však až v době, ve které pracně vyhledáváme díla, z nichž mnohá byla nenávratně zničena, protože plakát u nás nebyl dlouho považován za umění. Proto pokusíme zachytit alespoň torzo z někdejší nadprodukce.

Afišistická tvorba byla v dějinách moderního umění měřítkem kulturního vědomí, zároveň ale také stylové orientace skupin umělců i jednotlivců a jejich snah po dosažení evropského nebo národního zaměření v jednotlivých oblastech a regionech. Nejdříve a nejrychleji k modernímu evropskému významu dospěla Francie, ve které se plakát zrodil a jeho zrod je velmi starého data. Nejstarší plakát, spíše však návěští, oznámení, vyhláška (francouzsky *L'affiche*) se tam objevil údajně již v roce 1454. Později sloužil k oznamování prodeje odpustků a v 17. a 18. století upozorňoval na divadelní představení nebo na příchod verbůřů agitujících do vojska. Nesměl být ale vylepován na zdech ani na rozích domů, pouze v krámech nebo v předsíních a na vratech kostelů. Připomeňme si Martina Luthera a jeho 95 tezí, vyzývajících k veřejné disputaci o podstatě odpustků, které přibil na dveře kostela ve Wittembergu 31. října 1517.

Zákaz trval až do roku 1845, kdy byla vyhlášena svoboda vylepování plakátů (*liberté d'affichage*) ve Francii a pak brzy také v dalších evropských zemích. To vedlo k obrovskému rozvoji plakátu, který podstatně urychlila také moderní rozmnožovací technika – litografie. Plakát se poté brzy dostal do služeb reklamy a jeho název rychle zdomácněl v celém kulturním světě. Bylo to především zásluhou Francouzů, kteří položili základy k afiši 20. století. Na prvním místě Henri de Toulouse-Lautrec, dnes již běžně označovaný za tvůrce moderního plakátu. Ovlivnily ho japonské dřevoryty, a tak již roku 1891 vznikl jeho slavný plakát *Moulin Rouge*, a pak již první vrcholná díla tohoto druhu, například pro Jane Avrilovou, Yvette Guilbertovou, Maya Belforda nebo Maya Miliona. H. de Toulouse-Lautrec, inspirován úsměvem Jeanne Granierové, zhotovil dokonce kdysi velmi obdivovanou afiš *Confetti*. Jsou to nová díla moderní užité grafiky, z nichž vyzařuje kouzlo prostředí a doby, podobně jako i z plakátů Théophila-Alexandra Steinlena, ale i Moravana žijícího v Paříži, Alfonse Muchy, především z jeho plakátů z konce 19. století pro Sarah Bernhardtovou. Z narůstajícího počtu afišistů musíme připomenout i předního francouzského návrháře Julese Chéreta, který proslavil nový plakát svými barevnými litografovanými kompozicemi, připravovanými již pro reklamu.

Lautrec, Mucha a Chéret volnou tvorbou písma i dekorativností provedení plakátů začali do afišistické tvorby zavádět secesi, která patrně nejvíce přispěla k rozvoji moderního plakátu 20. století, protože vyhovovala potřebě plošnosti a tvarové stylizaci. Jejich tvorba brzy pronikla do sousedního Německa, kde silně zapůsobila a v plakátech *Kunst im Handwerk* (1901) Bruno Paula nebo *Kunstgewerbehaus* (1908) Ludwiga Hohlweina, *Conrad Dreher* (1912) Olafa Gulbrandsóna nebo *Der bunte Vogel* (1911) Alberta Weisgerbera a dalších překonala dokonce tolik obdivovaný naturalismus Franze von Stucka.¹

Důležité pro rozvoj plakátu bylo mimo jiné také to, že po roce 1845 začal být využíván k avizování výstav, a to zprvu průmyslových a hospodářských, později uměleckých, v Paříži samozřejmě už také k reklamě, oznamování kabaretů, divadelních představení a sportovních či jiných veřejných vystoupení. Je zajímavé, že po roce 1845 a zejména po revolučním

roce 1848 nastal v Evropě mohutný rozvoj společenského a hospodářského života, který sice skončil finančním krachem roku 1873, ale po něm pokračoval intenzivně již v plném rozsahu monopolního kapitalismu, který zvolil za formu reklamy technického pokroku druhé poloviny 19. století organizování světových nebo i menších, národních, jubilejních a regionálních, nicméně velkolepých výstav. Jen v letech 1851–1900 proběhlo deset světových výstav a mnohé další se o světovost snažily. Na Moravě se konala mimo jiné již roku 1888 Císařská jubilejní výstava (*Kaiser-Jubiläums Ausstellung*), kterou uspořádal německý Moravský průmyslový spolek (*Mährischer Gewerbeverein*) v Brně ke čtyřicátému výročí vlády Františka Josefa I., ke které byl vytištěn a již fotolitografickou technikou rozmnožen plakát v českém a německém jazyce. Patří zcela nepochybně k pozoruhodným dokladům kulturní úrovně Moravy. Byl proveden v historizujícím (novobarokním a alegorizujícím) stylu, s heraldickými symboly města, s moravskou orlicí a jmény téměř všech moravských měst napsanými na erbovních štítech po pravé straně středního pásu napodobujícího list papíru s názvem výstavy a všemi podrobnými údaji, který, srolovan v dolní části, odhaluje pohled na Brno s kostelem sv. Petra a Pavla a hradem Špilberkem. Tiskla ho přední brněnská tiskárna nakladatele a tiskaře Rudolfa M. Rohrera podle návrhu, který vypracoval tehdejší vedoucí uměleckého ateliéru v Kunstgewerbes Museum v Brně architekt Worresch Hans, rodák z Fryšavy u Znojma, později profesor v Kolíně nad Rýnem. Nejedná se tedy o „neznámého autora, zřejmě z Vídně“, jak uvádí Petr Štembera v katalogu výstavy nazvané *Veletřní a výstavní plakát (Trade Fair and Exhibition Posters)*, která proběhla v Pražákově paláci v Brně od 1. října do 22. listopadu 1998.² Jeho výtvarná i technická úroveň odpovídá totiž plně afišistické tvorbě v sousedním Německu, kde se Worresch nepochybně inspiroval, jak dokládá ve stejném katalogu reprodukováný plakát od Rudolfa Seitze z roku 1888, který je podobně komponován, a to i s pohledem na Mnichov pod písemnými informacemi a potřebnými údaji o výstavě.³ Rozdíl je pouze v tom, že zde nejsou po stranách zobrazeny erby s názvy zemských měst. Jde o historizující plakáty, na rozdíl od Francie, kde se už vytvářely moderní afíše. Štembera, který patří k znalcům české afišistické tvorby, ve stejném katalogu uvádí také několik poznámek k moravské problematice tohoto druhu, které shrnul do následujících vět: „Olomouc, též spíše německá, uspořádala r. 1892 Průmyslově řemeslnickou výstavu (*Industrie-Gewerbe Ausstellung*), propagovanou rovněž ‚dovozem‘ z Rakouska. Typická alegorie (zde žena s dítětem a rohem hojnosti) byla na původním plakátu pro výstavu v tyrolském Bozenu (Bolzanu) r. 1887 doplněna pahorkatinou nad městem; olomoucká varianta ji nahradila vedutou tohoto města (Olomouce).

Prvním secesním plakátem je plakát Stálé výstavy řemeslnických výrobků v Brně od pražského malíře Oldřicha Homoláče z roku 1900; známý Mucha navrhl v Paříži plakát výstavy ve Vyškově (1902). Z téhož roku pochází plakát 2. olomoucké výstavy od tamního Raimunda Jahna, jinak neznámého umělce; jeho secesní dílo postrádá lehkost Paříží ovlivněných Muchy i Homoláče, zmíněných výše. Mucha vypracoval i plakát pro výstavu v Ivančicích v r. 1913, na kterém se však jeho secesní tvarosloví již dosti vyčerpalo.

Šimůnkův plakát pro výstavu v Třebíči r. 1903 se nijak nápadně neliší od jeho ‚žánru‘ z plakátů pražských výstav 1900 a 1902. Kolem r. 1905 nastupují umělci z Moravy, jako byli Antoš Frolka (Hodonín 1905), Karel Wellner (Příbor 1911), Jano Köhler (Boskovice 1912) či Rudolf Livora (Klimkovice 1914). Vždy jde o pozdně secesní plakáty, čerpající z vývoje ve Vídni i z místních, často folklórních zdrojů.

Zajímavým (spíše z historického než výtvarného hlediska), je i plakát výstavy Světové obchodní reklamy v Brně r. 1909 od pražského Viktora Olivy, s kresbou Merkura, boha obchodu. Merkur se stane na dlouhou dobu ústřední postavou řady plakátů, propagujících Pražské vzorkové veletrhy ve 20. letech.“⁴

*

Postrádáme ovšem jakoukoliv zmínku o plakátech Bohumíra Jaroňka. Zmínil jsem se už jinde,⁵ že kromě florálního stylu, využívaného v období secese již běžně v plakátu,

došlo k rozvoji také geometrického stylu, zejména ve Vídni a v Darmstadtu. A tento geometrismus našel ohlas právě v díle Bohumíra Jaroňka. Ten už v roce 1902 provedl grafickou úpravu *Kalendáře živnostnictva českoslovanského*, kterou realizoval v litografii. Úpravu provedl tak, že použil po stranách cechovních znaků dvě spirály, které patřily vedle osového uspořádání secesních plakátů k typickým projevům postupného přechodu od florálního stylismu k meandrovitým a jim podobným ornamentům typickým pro vídeňský secesní geometrismus. Spirálu přenesl tímto kalendářem do českého umění o dva roky dříve než Jan Kotěra, který ji použil teprve roku 1904 v ornamentice výstavního interiéru *Uměleckoprůmyslové školy na Mezinárodní výstavě v St. Louis*.⁶ Spirálu převzala vídeňská secese z keltského umění a spirála sehrála důležitou roli v proměně secese vůbec. Stala se totiž prvním projevem změny dosavadního rytmického řádu secese a na Moravu byla Jaroňkem přenesena jen o jeden rok později než se začala uplatňovat ve vídeňské knižní grafice a v plakátech, v nichž došlo k postupnému nahrazování vlnivých linií spirálami, body a šachovnicovými ornamenty, čtverci a kruhy, a to už kolem roku 1901. Geometrizační do vídeňské secese uváděl v celém ostatním evropském kulturním světě vysoce ceněný Moravan Josef Hoffmann, který graficky přepsal *notové listy k hudebním motivům Eugena d'Alberta* a otiskl je v posledním čísle časopisu *Ver Sacrum* (1901). Právě jimi otevřel cestu ke geometrismu.⁷

Skutečně evropské úrovně moderní afíše dosáhl Bohumír Jaroněk v plakátu k *výstavě architektury a uměleckého průmyslu Dušana Jurkoviče* v roce 1906⁸ a v letáku propagujícím *knihtiskárnu Jana Richtra v Příboře* v roce 1908. V nich dospěl přímo k manifestačnímu geometrismu v podobném slova smyslu, v jakém Joseph Maria Olbrich vytvořil plakát k výstavě *Umělecké kolonie v Darmstadtu* v roce 1901.⁹ Zkomponoval ho již z geometrických prvků rozložených po ploše. Plakát rozdělil i podle další zásady vídeňského geometrismu na obrazovou část, kterou tvoří plošný pohled na Jurkovičovu vilu v Brně, a na část písmovou. Typograficky pojaté tiskařské písmo rozložil ornamentálně po ploše a každé slovo pojednal jako dekorativní prvek. Obrazovou a písmovou plochu orámoval

1. B. Jaroněk, Reklamní plakát, Knihtiskárna Jana Richtra v Příboře na Moravě. 1908.

2. B. Jaroněk, Plakát k vlastní výstavě obrazů ve Štramberku, 1903.

3. B. Jaroněk, Plakát k vlastní výstavě obrazů v Mor. Ostravě, 1904.

schématickým ornamentem složeným z rytmicky se opakujících drobných trojúhelníků. Šedivé, modrozelené, červené, fialové a studené žluté barvy podporují průhlednost plošného rozvrhu, podobně jako na propagačním letáku knihtiskárny Jana Richtra, v němž převládá temný kolorit vázaný sjednocujícím fialovým zabarvením. Písmo je i v tomto případě typograficky upraveno. Rozkládá se mezi geometrizovanými a ornamentalizovanými snítkami jmelí a stylizovanými růžemi. Strohý geometrismus německého rázu Jaroněk ovšem převedl do měkčí a lyričtější polohy „moravského“ intimismu.¹⁰

Bohumír Jaroněk, který byl i podle Wittlicha „po příkladu Joži Uprky programový moravský regionalista“ a který „...Čerpal z lidového umění a vedle valašských chalup zpodoboval s oblibou i dřevěné úly“ a u kterého „...převládala expresivní citovost, a to vedlo k tomu, že jeho dílo mělo značný rozkvět“, se náhle v plakátové tvorbě ovšem jeví spíše a přesněji právě tak, jak ho označil, opět podle Wittlicha „...Výtvarný kritik a slavjanofil William Ritter¹¹ – jako příklad umělce spojujícího poučení z evropské moderny s matečnou půdou národního a lidového původu.“¹² O pravdivosti Ritterových slov svědčí četné doklady, které pražští autoři nezkoumali a neznají. Bohumír Jaroněk, který pracoval v Dittrichově ateliéru v Káhiře, udržoval totiž dlouholeté kontakty s Vídni, kde geometrismus rozvíjela skupina umělců kolem časopisu *Ver Sacrum*. To bylo nepochybně příčinou tak raného objevu geometrické secese na Moravě. Jaroněk navštívil také Paříž, kde se setkal s Františkem Kupkou. Převzal od něho několik motivů, například ptáky ibisy a sfingu s pyramidou, které použil v ornamentálně upraveném okruží v návrhu na hlavičku *obchodního dopisu pro fotoateliér P. Dittricha*, nástupce Heymanova v Káhiře, kde Jaroněk několik let pracoval. Na návrhu použil ovšem už také značku vídeňského časopisu *Ver Sacrum*. Byl to právě on, kdo se už tímto přihlásil k vídeňské secesi. Jak jsem už jednou uvedl, Jaroněk se kromě toho přihlásil k vídeňské secesi už v roce 1897, když vytiskl *pozdravný list* s dvojportrétem z ateliéru Strelisky v Budapešti, kde pracoval ještě před svým odchodem do Káhiry. V té době pobýval dokonce zhruba jeden měsíc v ateliéru Adele ve Vídni. O tři roky později, v květnu 1900, kdy se definitivně vracel ze světa domů, navštívil ve Vídni dlouholetého přítele Josefa Engelharta, který vystavoval spolu s Kolo Moserem a Gustavem Klimtem u Gerlacha a Schenka. Jaroněk byl právě pro tyto dobré styky dokonce přijat jako vůbec první Čech za člena vídeňského Hagenbundu a brzy na to spolu s Františkem Zvěřinou, V. Sochořem a H. Tomcem za člena Aquarellistenklubu.¹³

Vídeňská secese projevila sklon k ornamentalizaci neobyčejně brzy, a tím i ke geometrismu, jak bylo už naznačeno. Projevilo se to ovšem také osovostí kompozice. Kolo Moser a Josef Maria Auchentaller rozdělovali plakát důsledně podle horizontální osy do dvou částí – do části obrazové a do části písmové. I v tomto směru Bohumír Jaroněk patří k hlavním protagonistům u nás. Už roku 1903 navrhl plakát *historických oslav na Štramберку*, a také na výstavu vlastních obrazů, a to přímo na dřevěnou desku, kterou pak vyryli tiskař Jan Richter a učitel Vojtěchovský. Už na něm oddělil obrazovou a písmovou část, i když ještě nedůsledně. Byla to v podstatě první Jaroněkova dřevorytecká práce, která se stala východiskem jeho následující užité i volné grafiky a byla cítěna ještě expresivně, přes svou secesní stylizaci. Vznikla vlastně po jeho návratu z Berlína, kam ho vyslal Schlattauer, aby prodal zošovské gobelíny a zároveň získal nová odbytíště. V době od prosince 1901 do února 1902 si Jaroněk v Německu osvěžil své znalosti soudobého evropského umění a v tomto „pařeníšti umění“, jak poznamenal, si také uvědomil sám sebe. Jeho obrat k dřevorytu znamenal dobovou snahu po individuálním projevu, kterým se chtěl odlišit od přemíry vševládajícího naturalismu, který kvetl i v tehdejších Sdružením výtvarných umělců moravských. Jak víme, později se mu stejně nevyhnul. Styl dřevorytu však neodvozoval z lidového umění, jak se mnozí mylně domnívají, ale z díla Hanuše Schwaigra.¹⁴ Pozdější mnohobarevné dřevoryty ho sice svedly až k barvotiskům, avšak jeho první plakáty patří k základnímu fondu našeho umění a nelze je házet s nimi do jednoho pytle. Můžeme také říci, že *Kalendářem živnostnictva československého* z roku 1902 uvedl Jaroněk do české secesní grafiky její neaktuálnější středoevropskou podobu. V jejím

duchu vytvořil ještě několik plakátů a zhruba devět volných grafických listů, které soubojně vystavil v roce 1914 ve Valašském Meziříčí.¹⁵

Stejně pozoruhodný jako jeho grafická úprava kalendáře nebo plakátu k výstavě architektury a uměleckého průmyslu v domě architekta D. Jurkoviče, kterou uspořádal Klub přátel umění v Brně, je i plakát k *výstavě vlastních obrazů v Ostravě z roku 1904*. V něm nacházíme ohlasy vídeňské secese nejzřetelněji, a to opět florálního stylu, zároveň však zejména oné typické osovosti, o které byla už řeč. Jaroněk v duchu Japonismu, tehdy již běžného v evropské užití grafice, zvolil pro plakát podlouhlý formát na výšku. Rozčlenil ho důsledně podle horizontální osy do dvou částí, obrazové a písmové, podobně jak to prováděli Koloman Moser nebo Josef Maria Auchentaller.¹⁶ Podle vertikální osy upravil souměrnost obrazové části, jejíž axialitu zdůraznil ještě zrcadlovým opakováním mraků, větví i květů, lípy a zejména ornamentalizovanými těly a krky dvou plameňáků. Rozkreslil je plynoucími liniemi kladenými plošně a dynamizujícími obraz v duchu florálního stylu, avšak ve výši koruny stromu umístil kruh se třemi heraldickými emblémy, kterým opět ukáznil pohyb linií ve smyslu axiálního uspořádání grafického rozvrhu, z něhož vyzáruje přehlednost a stabilita. Přihlásil se jím k vídeňské secesi právě tak, jako použitím kruhu se třemi emblémy, který převzal, jak bylo již vzpomenuto, z časopisu *Ver Sacrum*. Značka, kterou malíři a grafici vídeňského spolku *Secese* odvodili ze starého znaku malířského cechu, se objevila již v prvním čísle časopisu *Ver Sacrum*, pro které ji navrhl Koloman Moser a pro třetí číslo Gustav Klimt. Ve zjednodušené podobě přizpůsobené secesní stylizaci ji najdeme na obálce zvláštního čísla I. ročníku tohoto listu z roku 1898, odkud ji také Jaroněk po jisté úpravě do svého plakátu převzal. Nacházíme ji rovněž na plakátu Alfreda Rollera, jehož reprodukci otisklo 7. číslo II. ročníku *Ver Sacrum* v roce 1899. Roller ji zde pojal již jako symbol secese, vycházejícího slunce nového umění. Použil ji však i Koloman Moser na plakátu k XII. výstavě *Secese* ve Vídni roku 1902.

Jaroněk do svého plakátu vkomponoval i typickou secesní barevnost a individuálně dekorativně upravil i písmo. Spojil zelené nebo zelenomodré barvy v listech stromů s lomenými modřemi oblohy na pozadí chladných žlutí a s černými, ev. tmavohnědými konturami otepňujícími tvary, kterými v některých replikách obtáhl křídla plameňáků, aniž je vybarvil. Jindy pojednal jejich křídla karmínově červenou barvou. Kombinování barev a doplňování tisku ruční domalbou japonskými šablonami ukazuje Jaroňka jako umělce typicky secesně citícího, který tímto plakátem dosáhl výtvarné účinnosti v té době v českém umění nevídané, samozřejmě vedle vynikajících plakátů Alfonse Muchy, například k *Hospodářsko průmyslové a národopisné výstavě ve Vyškově* z roku 1902 nebo plakátu nazvaného *Pěvecké sdružení učitelů moravských* z roku 1911, který je provedený barevnou litografií a využívá folklórního motivu, lidového kroje, na rozdíl od Jaroňka, na jehož plakátu nenalezneme jediný odkaz k folklóru.

Složitou skladbu vykazuje i plakát k *II. výstavě výtvarných umělců moravských ve Valašském Meziříčí* v roce 1907 nebo plakát k *výstavě Cyrila Mandela*, který tolik oceňoval William Ritter v článku nazvaném *Bohumír Jaroněk* a otištěném v časopise *Dílo* roku 1909. Plakát k *II. výstavě výtvarných umělců moravských* patří nepochybně k neobyčejně zajímavým afišistickým realizacím Bohumíra Jaroňka, ať již z hlediska barevné skladby, nebo z hlediska dokonalosti zpracování dřevorytu a ornamentálního rozvedení motivu kohouta, ale i z hlediska symbolického nebo ikonologického významu. Ve smyslu umírněného vídeňského geometrismu ho Jaroněk rozčlenil do dvou částí, z nichž písmová je ohraničena po obou stranách svislou řadou řídce pod sebe řazených čtverců tvořících jednoduchý ornamentální řetízek. Písmo je kladeno měkce tištěnými literami a kohout v obrazové části nakreslen bohatě rozrůzněnými liniemi. Zatímco písmo s řadou čtvercových ornamentů po stranách odpovídá vídeňskému geometrismu, narušuje osovost kompozice asymetrické umístění kohouta. Ten je však zároveň vtlačován do axiality cechovními znaky, umístěnými po stranách, které jsou blízké značkám časopisu *Ver Sacrum*. Tím Jaroněk dosáhl napětí a výrazu, který podrhl ještě bohatou formální rozkresbou melodic-

ky plynoucích linií – volut a spirál i lidového ornamentu – a podřídil je zákonům arabesky. Ornament pod kohoutem a stylizovaná urna však připomenou spíše ruský než valašský lidový ornament, jak byl v té době využíván umělecko-řemeslnými dílnami v Talaškinu při výzdobě užitkových uměleckých předmětů. S nimi se mohli čeští umělci seznámit na výstavě uspořádané uměleckým spolkem Mánes v Praze roku 1904, ale také prostřednictvím výrobků, které vlastnil Schlattauer ve své zošovské gobelínce. V tomto ohlasu můžeme vidět i dobové přitakání ruskému umění, jak se to projevilo na Moravě u členů Sdružení umělců moravských nebo v díle Leoše Janáčka, bratří Mrštíků ad. Jaroněk si vážil rovněž moderního využití ruského lidového umění Ivanem Jakovlevičem Bilibinem, ozvěny jehož díla nalezneme snad v některých Jaroňkových dekorativně přebujelých návrzích na plakáty, například k výstavě umění polského a moravského z roku 1921. Přesto všechno musíme konstatovat, že dekorativním rozvedením spirálovitě stočených ocasních per kohouta s typickým secesním koloritem dospěl Bohumír Jaroněk v plakátu k II. výstavě výtvarných umělců moravských k osobitému a zcela originálnímu pojetí. Přešel k neiluzivním tónům, kterými zajistil své práci důslednou plošnost. Barvám přisoudil lokální význam ve zvláštní harmonii lomených modří, zelení a žlutí, vedle černo-hnědých až černých kontur, aby je svázal buď zelenavým nebo skořicově nahnědlým odstínem podkladového papíru. Dosáhl tak charakteristického secesního sjednocení plochy pomocí koloritu a lineárního rozvrhu i kombinací materiálů a technik... Kohout mu v rovině významově reprezentoval ve smyslu tradičního symbolického významu

4. A. Mucha, plakát: Hospodářsko-průmyslová a národopisná výstava ve Vyškově, 1902.

5. A. Mucha, plakát: Pěvecké sdružení učitelů moravských, 1911.

6. B. Jaroněk, plakát k II. výstavě výtvarných umělců moravských ve Valašském Meziříčí, 1907.

8. A. Frolka, reklamní plakát: Rolnická akciová společnost pivovarní a sladovní v Uherském Ostrohu.

počátek jara, rozbřesk a svítání, tedy v podobném smyslu jako u vídeňských secesionistů Ver Sacrum, to znamená také jaro umělců moravských, odchod z Brna, a to asi v takovém významu, v jakém se časopis Ver Sacrum odvolával na římskou tradici, a to na protestní odchod lidu z města a symbolicky chtěl vyjádřit rozchod s historizující tradicí umění 19. století – tedy secesí.

*

Dobově hegemonní naturalismus, který převládal v celé tehdejší Evropě, představuje i v rámci jihovýchodní Moravy, především v okruhu SVUM, druhou tendenci v tvorbě plakátů a to tu, která byla často motivována folklórem. Plakátová tvorba, která těžila z folklóru, byla specifickým žánrem, vzkvétajícím zvláště v menších městech jižní Moravy, jejichž společenský a kulturní život vyrůstal z hluboce zakořeněných lidových tradic. Velká část takto orientované produkce pocházela od umělců autodidaktů, a proto její formální i obsahová náplň opakovala často zavedená schémata a klíše. Opírala se stejně jako tvorba profesionální o Uprkův pohled na život slováckého lidu jako ztělesnění optimistického spojení člověka s přírodou a vyrůstala z tohoto Uprkou vyvolaného lidospisného malování, které se v polovině devadesátých let jevilo jako jedna z hlavních tendencí české profesionální malby.¹⁷

Mezi malíři, kteří v tomto duchu prováděli také plakáty, byl Antoš Frolka. Ten vešel ve známost jako afišista především svým plakátem ke *Slovenské hospodářské, průmyslové a národopisné výstavě v Hodoníně*, která proběhla od 30. července do 3. září 1905, a to ještě zcela v duchu soudobého obdivu k folklóru, jak tomu bylo například na *Národopisné výstavě československé 1895 v Praze*, ke které vytvořil plakát s naturalisticky pojatými figurami v českých národních krojích Vojtěch Hynais.¹⁸ Bylo by však mylné podléhat iluzi, že Antoš Frolka nebo Jano Köhler patří k pozdním secesionistům,¹⁹ protože i jejich plakáty náležejí daleko více k onomu přetrvávajícímu naturalistickému a folklórem okeřenému vkusu, v duchu kterého si i Antoš Frolka vybral motiv ztepilého šohaje ve svátečním slováckém kroji, naturalisticky přesně popsaném, a to i s detaily výšivek na rukávech a kosárku s flitry na klobouku. Veškerý průmyslový pokrok zobrazil na nejdůležitějším dopravním prostředku tehdejší vesnice, na žebříňáku, který stojí v pozadí za vyparaděným šohajem. Na žebříňáku jsou zobrazeny již moderní průmyslové výrobky, pluh, kuchyňské nádoby, ozubené kolo, reprezentující technický pokrok počátků 20. století. Celý motiv je zobrazen akvarelově lehkou technikou s namodralými stíny vrženými figurou mladíka a vozu na okrově žluté pozadí, které Frolka používal téměř výhradně pro své plakáty i akvarely a kvaše. Namodralé stíny a kolorit plakátu jsou secesní, chybí zde však pro secesi charakteristická plošnost a stylizace, ale i volnost ve vynalézání a tvorbě secesního písma, které umělec odvodil z antikvy, jejíž klasicizující charakter nepotlačil ani určitou mírou individualizace. To znamená, že Frolka přebíral některé prvky secese zcela vnějškově, formálně, na druhé straně je však mírnil tradičním pohledem na plakát, na kterém jsou i litery odděleny od obrazu. To se projevilo daleko ještě výrazněji na jeho reklamním plakátu pro *Rolnickou akciovou společnost pivovarní a sladovnickou v Uherském Ostrohu*, na kterém je obraz ostře oddělen od písma. To je provedeno dokonce klasickou moderní antikvou s patkami. Písmo však odpovídá předsecesním postojům a účtá ke klasickým hodnotám. Největší část plakátu zaujímá obraz zachycující pití piva za slunného dne na návsi. Ve stínu pod stromem vyobrazil Frolka sud piva, ze kterého čepují a pak u stolu pijí muži v různých slováckých krojích. Na pravé straně sedí krojovaný moravský Slováček s jednou nohou přehozenou přes druhou, s viržínkou v ústech a s půllitrem piva, který opírá o koleno. Je to největší figura v popředí, odkud se ostatní postavy v pozadí jeví v perspektivním zkrácení jako menší. To vyvolává dojem hlubokého prostoru. Z obrazu vyzařuje pohoda a spokojenost, optimistické spojení člověka s přírodou v duchu již vzpomenutého Uprkova pojetí.

Antoš Frolka, stejně jako většina na folklór orientovaných afišistů, měl úspěchy vždycky tehdy, vyjadřoval-li svým plakátem folklór nebo lidové umění, jak ukazuje jeden z jeho

snad nejspěšnějších plakátů *Výstava lidového umění. Uher. Brod. Od 20. července do 24. srpna 1919*. Obraz zachycující ženu v místním kroji s mísou koláčů na pozadí namodralé zdi s podrovnávkou, zavěšenými houslemi a policí se džbánky a nahoře uzavřený pásem lidových výšivek, je sice také tradičně oddělen od písma, je však namalován tak projasněným a diferencovaným koloritem, že působí naprosto přesvědčivě. Jedná se o technicky náročnou mnohobarevnou litografii, skvěle vytištěnou firmou Neubert Smíchov v Praze na velmi kvalitním papíře velkého formátu (91,7×51,7 cm), která se stala vhodným doplňkem euforie prvních let samostatnosti Československé republiky.

Frolka bohužel většinou neudržel tuto úroveň. Šohaje a frajérky maloval i do plakátů k akcím, k nimž tyto postavy nebyly vhodné, jak dokládají afíše *Slet sokolské župy* (1925), *Otevření zemské hospodářské výstavy* (1926) a mnohé další. Z nich stačí připomenout ještě plakáty *Zájezd selských jízd do Prahy* (1928), *Slovácký den v Luhačovicích* (1929), *Lázně Luhačovice*.²⁰ Přesto se ještě jednou vzepnul k mimořádné aktualizaci své plakátové tvorby vycházející z regionální lidové kultury, když se vzdal tradičního dekorativního písma a dekorativního detailu a přijal moderní typografii a ekonomii obrazové struktury avantgardy v plakátu, nepochybně ovšem opět pod vlivem Joži Uprky a jeho moderní koncepce plakátu z roku 1928, jak uvidíme později. A tak i Frolkův plakát pro *výstavu skla ze Šumavy a Sázavy (Pavilon des K.V.U Aleš, Brünn, Žerotinplatz, beim alten Nationaltheater, Ausstellung des Böhmerwald – und Sázava – Glases unter dem Protektorate der Herrn K. Tomeš, Bürgermeister der Landeshauptstadt Brünn. 15. VI.–15. VII. 1930)*, kterou uspořádal KVVU Aleš, využívá velmi prosté a účelné kompozice podle střední osy, podle níž malíř uspořádal moderní písmo i kresbu dívky ve slováckém kroji s rukávcí, která drží v ruce před sebou broušenou skleněnou vázu. Je tedy zřejmé, že i Frolka, jako před ním už Joža Uprka, dosáhl v tomto plakátu souladu tradičního folklórního motivu s naprosto moderním rozvrhem, účelností a moderní typografií. Byly to ovšem pouhé záblesky v díle jinak silně konzervativního tradicionalisty.

Dá se předpokládat, že afišistická produkce měst jihovýchodní Moravy byla daleko větší, než jak ji známe z dochovaných exemplářů ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, v Moravské galerii nebo v Městském archivu v Brně a jinde. Proto zatím ani nelze vyvozovat nějaké absolutní soudy a závěry o významu nebo retardaci plakátů z této oblasti.²¹ Folklórní tematika lákala ještě po vzniku ČSR, a to i umělce, kteří působili jinde než v regionu. Například od devadesátých let opět oblíbená technika dřevorytu umožnila Rudolfu Livorovi provést plakát ke *Krajinské výstavě v Hodoníně* (1922) zcela konzervativním způsobem, jak jsme ho znali i z mnohých Frolkových plakátů. Také plakát Rudolfa Kubíčka pro *Brněnské výstavní trhy* (1923) využívá až naturalistickým způsobem lidový ornament, který je opět „nehodný“ pro danou akci. Přitom Kubíček prošel školením u profesora Kysely a řídil se často i typografickými plakáty Eduarda Miléna. Na druhé straně je jisté, že plakát má četné přednosti, které lze vidět v sevřené výtvarné stylovosti, jejíž součástí je jak běžná „národní“ barevnost, tak i kreslený dekorativní typ písma.

Jemným způsobem využila lidového ornamentu odvozeného z dekorací slováckého žudra i dávná přítelkyně Slovácka, Mrštíků a Uprků Zdeňka Braunerová, když nakreslila plakát pro Exposition de l'art populaire Tchecoslovaque, která se konala v Musée des Arts Décoratifs v Paříži od 29. dubna do 31. května 1921.

V plakátech Antoše Frolky, ale i Joži Uprky a Jano Köhlera, který ctil i novorenesanci, jde o postoje uznávající kritéria dobově aktuálního naturalismu, a proto jejich díla nelze posuzovat pouze kritérii secese, která se v jejich pracích ohlašovala často pouze okrajově. Secese se pak projevila nejčastěji v dobově sentimentálním koloritu, který měl v sobě ovšem i něco z nostalgie „konce století“, která pronikala do našich zemí ze sousedního Německa, především z německého „Naturlyrismu“ Worpswedských a Dachauerských. Naturalistický obraz dívky v kroji s talířem ovoce v levé pozvednuté ruce a se džbánkem vína a skleničkou na podnose v pravé ruce, s městským znakem a dekorativním nápisem

7. A. Frolka, plakát: Slovenská hospodářská, průmyslová a národopisná výstava v Hodoníně, 1905.

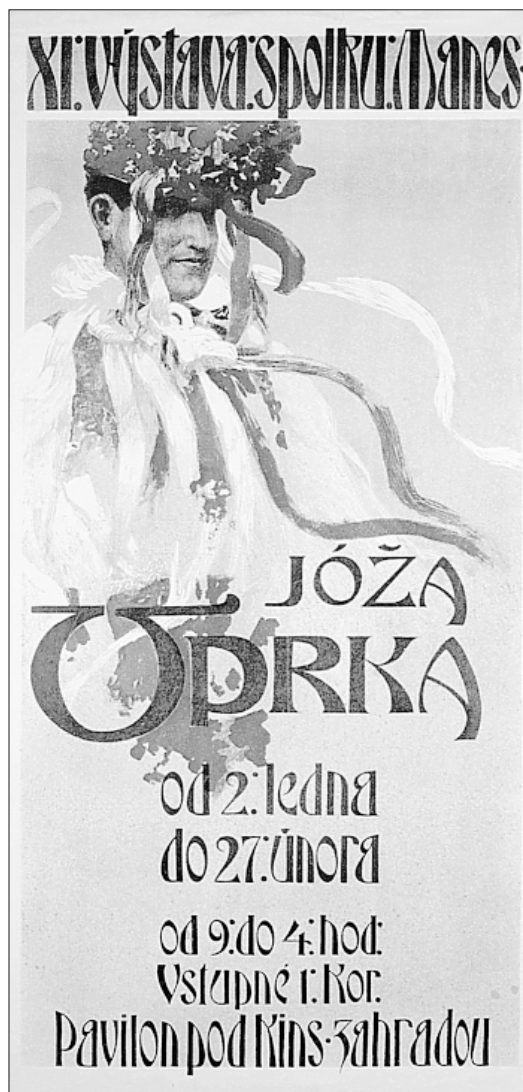
Kašpara se dochoval plakát *Slovácké museum v Uherském Hradišti* (20. léta) a oznámení *Hanácký rok v Přerově 5. července 1923*. Jak první plakát, tak i druhé avizo, charakterizují Kašparovu mimořádnou schopnost smyslově přesného zobrazení viděné skutečnosti. Zvláště pak ve druhém případě, kde je znázorněna polopostava dívky v lidovém kroji a prokreslena dívčí hlava pokrytá bohatě zdobeným čepcem, okružím a červenými mašlemi, dospěl Kašpar, podobně jako Uprka, k přesvědčivému uměleckému projevu, ve kterém dosáhl veškeré koncentrace diváka na zářivou i přebohatě rozmanitou diferenciaci tvarů a barev. Písmo a bílý papír pozadí dokreslují právě svou střídmostí jeho nevtíravou působivost.

Kromě naturalismu a secese vznikl a rozvíjel se v Paříži další druh plakátu, který

v horní části obrazu *Výstava Slovácka v Uherském Hradišti 1915 červenec–srpen*, která se nere realizovala, ale i plakát k realizované *Výstavě Slovácka (1937)* od Joži Uprky rovněž opakují folklórní motivy, které Antoř Frolka od Uprky přebíral. V některých případech však představují skutečnou uměleckou kvalitu, například v plakátu *Padesát let Sokola v Uherském Hradišti (1922)* a zejména v plakátu *Národopisné svátky Moravy 28. a 29. června 1925, Brno-stadion*, který Uprka vypracoval pro Zemský cizinecký svaz v Brně. Plakát vykazuje neobyčejně úspornou kompoziční skladbu, která vychází z bílého podkladu papíru, na nějž vstupuje nanejvýš skromně. Dynamicky a vertikálně v pohybu zobrazený krojovaný šohaj je skvěle zasazen do vertikálního formátu papíru. Harmonicky ho vyrovnávají horizontální linie nápisů. Je na první pohled zřejmé, že účinek plakátu nespočívá ve folklórně burácejícím koloritu, nýbrž ve vyvažování vertikálních a horizontálních linií, v promyšlené kompoziční souhře minimálního počtu výrazových prostředků. To bylo v té době již velmi aktuální téma. K Uprkovi lze přiřadit i Adolfa Kašpara. Plakáty obou jsou v podstatě kvalitativním vyvrcholením meziválečného plakátu s folklórní tematikou a v rámci plurality projevu se soudobou afišistickou tvorbou vůbec. Z rozsáhlého díla Adolfa

v první polovině 20. století našel uplatnění v celé Evropě, tzv. umělecký plakát. Vznikl tak, že malíři z L'École de Paris, Pablo Picasso, Henri Matisse, Joan Miró a další, kteří si sami navrhovali plakáty k vlastním výstavám, zaujali k plakátům zcela nový přístup. Kreslili je, ostatně podobně jako už Henri de Toulouse-Lautrec, a doplňovali je písmem. Jejich „umělecké“ plakáty se tak dostaly na rozhraní mezi volný grafický list a plakát. K tomu využívali už techniky rozvinutou barevnou litografií, pomocí které tiskli ručně v malém nákladu své afíše a vytvářeli tak vlastně originální umělecká díla, která tvoří přímo součást jejich malířského odkazu. Zejména Picassovy plakáty jsou ukázkovým svědectvím harmonizace a výtvarné jednoty obrazu a písma. Písmo není v žádném případě pouze náhodným doplňkem obrazu, nýbrž je neoddělitelné a kreativní. Tento postup převzali od Francouzů na počátku 20. století umělci mnichovské skupiny *Der blaue Reiter* a drážďanské skupiny *Die Brücke*. Je známo několik moderních plakátů jejích členů, Maxe Pechsteina k I. výstavě dřevorytů skupiny umělců *Die Brücke* v Drážďanech roku 1906, Ernsta Ludvíka Kirchnera plakát k výstavě umělecké skupiny *Die Brücke* v Galerii Arnold, z roku 1910, Oskara Kokoschky pro berlínský *Sturm*, z roku 1911, provedený barevnou litografií, ale i nejproslulejší obálka almanachu skupiny *Modrý jezdec* (*Der blaue Reiter*) Wassila Kandinského, z roku 1912, která se moderností pojetí vyrovná nejlepším francouzským grafickým listům (plakátům).

Z Mnichova přinesl tento nejnovější druh uměleckého plakátu na Moravu Joža Uprka., který také jako jeden z prvních u nás takový plakát navrhl. Zachoval se do dnešních dnů ve sbírce plakátů v Moravské galerii v Brně. Je to plakát k jeho slavné monografické výstavě v SVU Mánes v Praze. Plný text na něm zní: *XI. výstava spolku Mánes. Joža Uprka, od 2. ledna do 27. února, od 9 do 4 hod., vstupné 1 Kor., Pávilon pod Kins. zahradou*. Uprka namaloval pro plakát v podobě bravurního štětcového rukopisu poprsí sebevědomého moravského Slováka v kroji s vlajíci fábory a bohatě zdobeným kloboukem, naraženým „nízko do čela“, a to v podobě jen impresivního záznamu. Můžeme říci, že dodal obraz, který pak secesním písmem dokončil Artuš Scheiner, pražský

9. J. Uprka (A. Scheiner), plakát k výstavě J. Uprky na XI. výstavě spolku Manes v Praze, v Pavilonu pod Kins. zahradou.

10. Z. Braunerová, plakát k Exposition de l' Art Populaire Tchécoslovaque. Musée des Arts Décoratifs. Paříž 1920.

malíř, ilustrátor, autor knižních výzdob, afiší a dekorací.

Je nepochybné, že i v tomto směru zanechal Uprka na Moravě vliv, a to především tím, že pro plakát použil obraz. Víme totiž, že umělecký plakát se rychle ujal, protože afíše navrhovali především malíři a grafici sami, zejména pro vlastní výstavy, jak jsme to viděli u Bohumíra Jaroňka. Zvláště pak po I. světové válce se umělecký plakát rozšířil právě

v souvislosti s pořádáním výstav výtvarného umění. Ve dvacátých letech ovšem umělecký plakát na Moravě v podstatě nepřekročil průměr, až na nepatrné výjimky. Patrně po příkladu Joži Uprky umělci použili pro plakát obvykle obraz nebo kresbu z výstavy a doplnili ji potřebnými údaji, které většinou nezávisle na obrazové části na plakát napsali nebo nechali napsat, často i neadekvátním typem písma. Nešlo tedy většinou o svébytnou výtvarnou formu odpovídající originálnímu grafickému listu, jak tomu bylo u světových nebo ve 20. a 30. letech u avantgardních umělců. Často se jednalo i o podprůměrnou uměleckou práci, a to i u členů brněnského KVU Aleš. Například o plakátu Františka Podešvy k *Jubilejní výstavě Josefa Mánesa* (1920), napsal Bohumil Markalous, že se jedná o „tuctovou práci, dobrou pro oznámení voličské schůze nebo zástěrkového vínku,“ a závěrem ještě poznamenal: „Aleš musí svému zevnějšímu vystupování na veřejnost věnovati více bdělosti a pozornosti.“ Umělecký plakát se nedařil ani akademickému malíři Frant. Hoplíčkovi, členu SVUM i KPU Olomouc, jak nám opět sděluje Bohumil Markalous v *Lidových novinách*, kde napsal že jde o „...výrobek pod jakoukoliv úroveň, neznalý ani základních požadavků afíše.“²¹ Bohužel k Hoplíčkovým afišům můžeme přiřadit i některé práce Jaroslava Provazníka, Oldřicha Lasáka nebo Karla Jílka.

Vedle těchto jednoduchých prací nacházíme také afišistická díla poměrně kvalitní, i když neodpovídají vždy nárokům avantgardy, která ovšem všechno, co s ní nekorespondovalo, ostře odsuzovala. Týká se to několika autorů, kteří přijali principy nového klasicismu, eventuálně setrvali na pozicích svého už vypracovaného estetického názoru. Například předválečné dekorativně secesní tvarosloví můžeme na Moravě sledovat zhruba do poloviny dvacátých let. Po tomto datu se objevuje už jen výjimečně. Na druhé straně se ohlasy předchozí epochy zrcadlí kromě secesního tvarosloví také v impresivně laděném výrazu nebo v konzervativním chápání plakátu jako prostoru pro předvedení vlastní volné umělecké tvorby, jen jaksi náдавкem doplněné textovou složkou. Přestože tvůrci konvenčně komponovaného ilustrativního plakátu nevyhledávali žádné nové cesty a neposouvali vývoj v této oblasti kupředu, zanechali nám v některých případech zajímavé a umělecky přitažlivé práce, splňující v rámci daných estetických norem úspěšně i požadavky účelnosti a sdělnosti. Můžeme sem zařadit například Aloise Kalvodu, který na plakátu k *vlastní výstavě v pavilónu Klubu výtvarných umělců Aleš v Brně* roku 1923 vyobrazil technikou litografie zcela v duchu svého vidění náladový průhled do krajiny. V ní dokonce nacházíme pro jeho krajinářství typický kontrast mezi tmavými kmeny a větvemi stromů v popředí, které rámují průhled a bílými mraky v pozadí. Tlumený je i kolorit, drženy pouze v šedo zelených tónech stromů a bílostříbřitých odstínech mraků. Tomu odpovídá i klasické písmo, které dotváří harmonicky vyváženou kompozici celku.

Ve srovnání s Kalvodovým plakátem působí zase afiš Stanislava Lolka k jeho *výstavě v Klubu přátel umění v Olomouci, v pavilónu ve Smetanových sadech v roce 1924*, naprosto nevyváženě. Je to dáno především výraznou, kreslířsky pojatou litografií, k níž se nehodí klasická římská kapitála. Podobně i plakát k *posmrtné výstavě Karla Wellnera ve výstavních místnostech KPU v Olomouci na Masarykově náměstí* v roce 1926 nám předvádí méně zdařilý pokus, a to především přílišným množstvím údajů v písmové části.

Podobně jako v Čechách, také na Moravě se v plakátové tvorbě po první světové válce odrážela většina hlavních uměleckých proudů, prolínajících se v našem výtvarném umění. Ve dvacátých letech se objevily plakáty ovlivněné expresionismem, kubismem, novým klasicismem i sociálně laděným realismem a především naprosto novým konstruktivismem a funkcionalismem. Po celá dvacátá i třicátá léta přežívaly na Moravě také lidové motivy, a to nejen v plakátech k uměleckým výstavám, ale rovněž ke komerčním akcím nebo sokolským sletům apod. Po stránce formální však i zde probíhal určitý vývoj, v němž se v rámci žánrem vymezených pravidel odrážely i některé nové tendence moderního plakátového umění.

Zásady nové typografie,²³ které poznamenaly od počátku třicátých let podstatným způsobem celou sféru plakátové tvorby, přinesly i změny do jejího tradičního ilustrativní-

ho odvětví, jehož obliba nepomíjela především v oblasti propagace kulturních a výstavních podniků. Mezi nejkonzervativnější proudy stále patřil žánr, propagující výstavy výtvarného umění. Přesto i zde se postupem času prosadily některé výtěžky soudobých avantgardních tendencí. Na typografické novinky, které přinesla léta dvacátá, reagoval ve svých nejkvalitnějších projevech také tradiční moravský žánr, vyrůstající ze silných regionálních vazeb na lidovou kulturu. Joža Uprka záhy akceptoval nové tendence užité grafiky, když zavrhl dekorativní písmo a ornamentální detail a zdařile skloubil konzervativní ilustrativní motiv s moderní plakátovou koncepcí. Ve svém plakátě pro *XL výstavu KVVU Aleš* (1928) zasadil kresbu slovácké stařeny do velmi úsporně organizované kompoziční struktury, založené na harmonickém souladu geometrických ploch, řádků groteskového písma a vytříbeného koloritu.

Poznámky:

- 1 Srov. *Německá secese. Umění a umělecké řemeslo kolem roku 1900 ze sbírek muzeí Spolkové republiky Německa* (výstavní katalog), NG a UMPM Praha, 16. 9.–2. 11. 1980, 158–162.
- 2 Viz *Veletržní a výstavní plakát* (Trade Fair and Exhibition Posters) ze sbírek *Moravské galerie v Brně a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze*. Moravská galerie v Brně, Pražákův palác, 1. října–22. listopadu 1998, zde repr. plakátu k císař. jub. výst., č. 1.
- 3 Ibid., srov. repr. č. 177 – *Seitz, Rudolf von* 1888.
- 4 Ibid., srov. text, nepag., P. Štembera: *Výstavy na Moravě*.
- 5 *Sedlář, J., Secesní grafika Bohumíra Jaroňka*. In: 30 let krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost a KSSPPOP 1989, 130–153.
- 6 *Wittlich, P.*, 1982: *Česká secese*. Odeon, Praha, 319.
- 7 *Waisenberg, R.*, 1971: *Die Wiener Secession*. Wien–München, 93 n.
- 8 Srov. *Sedlář, J.*, 1995: *Brno v době secese* (Brünn in der Epoche der Secession). Brno, barev. repr. 33, na str. 51.
- 9 *Rheims, M.*, 1965: *Kunst um 1900*. Wien–München, obr. 291.
- 10 *Sedlář, J.*, 1989: *Secesní grafika Bohumíra Jaroňka*. In: 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a KS SPPOP, 1989, 140.
- 11 Srov. časopis *Dílo* VII, 1909, s. 151 n.
- 12 *Wittlich, P.*, 1982: *Česká secese*. Odeon, Praha, 320 n., kde cituje i výrok W. Rittera.
- 13 *Sedlář, J.*, 1989: *Secesní grafika B. Jaroňka*. L. c. 134.
- 14 *Sedlář, J.*, l. c., zde je proveden detailní stylistický rozbor Jaroňkova díla, i srovnání s dílem Schwaigrovým, na stránkách 146–148.
- 15 Srov. *Plánka, M.*, 1955: *Bohumír Jaroněk, Výstava barevných dřevorytů*. Kroměříž.
- 16 Srov. reprodukce v knize *Waisenberg, R.*: *Die Wiener Secession*. L. c., 74 n.
- 17 *Wittlich, l. c.*, 81
- 18 Srov. repr. č. 16 v knize *Wittlich, l. c.*, na str. 86 nebo repr. téhož plakátu na str. 25 v knize *Jančář, J.*, 1995: *Strážnická ohlédnutí, 50 let Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici*. Ústav lidové kultury, Strážnice.
- 19 Srov. *Veletržní a výstavní plakát* (Trade Fair and Exhibition Posters) ze sbírek *Moravské galerie v Brně a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze*. Moravská galerie v Brně, Pražákův palác, 1. října–22. listopadu 1998.
- 20 Jsou většinou ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, ale také v Městském archivu a v Moravské galerii v Brně.
- 21 Srov. *Podešva, F.*, 1932: *Několik slov o plakátě na venkově*. In: Cesta reklamy (ročenka). Praha, 64–67.
- 22 *Markalous, B.*, 1920: *Jubilejní výstava Josefa Mánesa*. In: Lidové noviny 28 (21. 3.), 9 n. Viz také *Markalous, B.*, 1989: *Estetika praktického života*. Odeon, Praha.

23 T e i g e, K., 1922: *Umění dnes a zítra*. In: Revoluční sborník Devětsil, 199–201; Malířství a poesie, Konstruktivismus a likvidace umění atd.

Doc. PhDr. Jaroslav Sedlář, CSc. (n. 1936), působí na Masarykově univerzitě v Brně, na Semináři dějin umění Filozofické fakulty. Přednáší o egyptském umění, o italském malířství 15. století a o světovém, českém a moravském malířství 20. století. Publikuje také studie o uměleckých památkách pro Vlastivědu moravskou (Uherskohradištsko, Jaroměřicko-Jemnicko, Veselí nad Mor. a okolí, Moravskotřebovsko-Svitavsko) a hesla pro Saur Allgemeines Künstlerlexikon.

Plakate aus dem Kreis der „Vereinigung mährischer bildender Künstler“ (SVUM)

Zusammenfassung

Mit der vorliegenden Studie werden die Leser unter Hinweis auf die 1454 in Frankreich entstandene Plakatdarstellung in die Affiche-Problematik eingeführt. Zu jener Zeit ging es aber eher um eine Anzeige, eine Kundmachung, einen Anschlag (auf französisch = l'affiche), was später als Avis über Ablaßkram, im 17. und 18. Jh. über Theatervorstellungen oder über Ankunft von Soldatenwerbern diente. Das Plakatverbot wurde erst 1845 aufgehoben, wodurch eine gewaltige, mit Unterstützung von Lithographie noch wesentlich beschleunigte Entfaltung von Plakaten veranlaßt wurde. Das Plakat wurde demnächst in den Dienst von Werbung gestellt, der neue Ausdruck hat sich in aller Kulturwelt schnell eingebürgert. Vor allem haben sich um die Plakatkunst des 20. Jahrhunderts Franzosen verdient gemacht. Henri de Toulouse-Lautrec schuf bereits 1891 sein berühmtes Plakat *Moulin Rouge* und weitere Meisterwerke, die den Zauber von Zeit und Ambiente nach wie vor ausstrahlen.

Für die weitere Entwicklung war auch die Tatsache von Wichtigkeit, daß die Plakate für Ausstellungen, zunächst industrielle und wirtschaftliche, hinterher künstlerische, in Anspruch genommen wurden. Anlässlich des vierzigsten Jubiläums der Franz Josephs I. Herrschaft fand bereits 1888 die *Kaiserliche Jubiläumsausstellung* statt, wozu ein Plakat in tschechischer und deutscher Sprache mit photolithographischer Technik ausgedruckt wurde. Dieses Plakat wurde nach Entwurf des Architekten Hans Worresch, gebürtig aus Fryšava bei Znojmo, gemacht, der damals als Leiter vom Künstleratelier des Kunstgewerbemuseums in Brno (Brünn), später als Professor in Köln am Rhein tätig war.

Mit einem bereits aus dem Jahre 1906 stammenden modernen Plakat anlässlich der *Ausstellung der Architektur und Kunstindustrie von Dušan Jurkovič* und einem Flugblatt zur Werbung für die *Buchdruckerei Jan Richter in Příbor* aus dem Jahre 1908 erreichte Bohumír Jaroněk das europäische Niveau. Er gelang direkt zu manifestem Geometrisismus, und zwar in ähnlichem Sinn, in dem Joseph Maria Olbrich sein Plakat anlässlich der *Ausstellung der Künstlerkolonie in Darmstadt* 1901 konzipierte.

Jaroněk bekannte sich schon 1879 zu dem Wiener Jugendstil, indem er ein Begrüßungsblatt mit einem Doppelporträt vom Atelier Strelisky in Budapest ausdrückte und wiederum im Mai 1900, als er endgültig aus der Welt heimkehrte. In Wien besuchte er damals seinen langjährigen Freund Josef Engelhart, der gemeinsam mit Kolo Moser und Gustav Klimt bei Gerlach und Schenk ausstellte, und gerade auf Grund dieser Beziehungen wurde Jaroněk als erster Tscheche überhaupt als Mitglied des Wiener Hagenbunds und bald danach samt František Zvěřina, V. Sochor und H. Tomec als Mitglied des Aquarelistenklubs aufgenommen.

Das Schaffen einiger Mitglieder der Vereinigung SVUM lehnte sich außerdem an Uprka's Anschauung vom Leben der Mährischen Slowaken als Verkörperung der optimistischen gegenseitigen Verknüpfung von Menschen und Natur an und wuchs aus dem von Uprka eingeführten volkstümlichen Malen heraus, das in der Mitte der neunziger Jahre des neunzehnten Jahrhunderts als eine der Haupttendenzen der professionellen tschechischen Malerei gewesen zu sein schien. Hinzu gehörte z. B. Antoš Frolka, der als Affiche-Autor durch sein Plakat anlässlich der *Slowakischen wirtschaftlichen, industriellen und ethnographischen Ausstellung in Hodonín* (vom 30. Juli bis 3. September 1905) bekannt wurde, immerhin noch im Geiste der zeitgenössischen Bewunderung für Folklore, wie es weit deutli-

cher auf seinem Werbeplakat für die *Bäuerliche Bierbrauer- und Mälzer-Aktiengesellschaft in Uherský Ostroh* und insbesondere auf einem seiner erfolgreichsten Plakate anlässlich der *Ausstellung der Volkskunst in Uherský Brod* von 1919 zum Ausdruck kam.

Die Plakate von Antoř Frolka sowie jene von Jořa Uprka und Jano Křhler, der auch die Neurenaisance schätzte, zeigen die zeitgemäÙe Anerkennung von Kriterien des Naturalismus, was einige wirklich kunstvolle Plakate von Jořa Uprka belegen: *Fünfundzig Jahre des Turnvereins Sokol in Uherské Hradiřtř* oder besonders das Plakat *Volkskundliche Feste Mährens am 28 und 29. Juni 1925*, Brno-Stadion, das Uprka für den Landesausländerverband in Brno machte.

Diese Uprka's Plakate stellen von ihrer Qualität her den Höhepunkt der Zwischenkriegsaffiche mit der Folklore-Thematik dar, wobei zu den genannten Artefakten noch zwei Plakate aus dem umfangreichen Werk von Adolf Kařpar anzuordnen sind: *Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiřtř* (die zwanziger Jahre) und ein Avis *Hannakisches Jahr in Přeřov am 5. Juli 1923*. Sowohl das Plakat als auch die Anzeige charakterisieren die außerordentliche Fähigkeit von Kařpar, die wahrgenommene Wirklichkeit sinnlich genau zu gestalten.

Außer Naturalismus und Jugendstil entstand und entfaltete sich in Paris eine neue Form von Plakat, das sogenannte Kunstplakat, das sich in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in ganz Europa geltend machte. Die Maler von L'École de Paris - Pablo Picasso, Henri Matisse, Joan Miró und andere entwarfen selbst Plakate für eigene Ausstellungen und nahmen eine neue Stellung gegenüber den Plakaten. Sie machten mit Schrift ergänzte Zeichnungen, sodaß ihre „Kunstplakate“ für graphische Blätter gehalten wurden.

Diese jüngste Art von Plakat brachte Jořa Uprka aus München nach Mähren mit. Als einer der ersten hat er auch eine solche Art von Plakat entworfen. Es ist in der Plakatsammlung der Mährischen Galerie von Brno bis in die heutigen Tage aufbewahrt und betrifft die berühmte Ausstellung des Vereins SVU Mánes in Prag (*XI. Ausstellung des Vereins Mánes. Jořa Uprka, vom 2. Januar bis 27. Februar, von 9 bis 4 Uhr, Eintritt 1 Kr., Pavillon unterhalb des Kinsky-Gartens*). In Form von bravourgeleisteter Pinselarbeit malte hier Uprka ein impressives Brustbild eines Mährischen Slowaken, das Artuř Schreiner, Prager Maler, Illustrator, Autor von Buchausstattungen, Affichen und Dekorationen mit Sezessionschrift fertigkomponierte. Vielmehr später, erst in den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts, schuf Alois Kalvoda neben manchen weniger interessanten Werken das Plakat für seine *eigene Ausstellung im Pavillon des Klubs der bildenden Künstler Aleř* in Brno im Jahre 1923.

Am Anfang der dreißiger Jahre wurde auf eine beträchtliche Weise der gesamte Bereich des Plakatschaffens durch eine neue (funktionalistische) Typographie verändert, worauf auch die aus starken regionalen Bindungen an die Volkskultur hervorgehende traditionelle mährische Affiche in ihren besten Darstellungen reagierte. Auch Jořa Uprka wies die dekorative Schrift sowie das ornamentale Detail zurück und mit Erfolg fügte er das illustrative Motiv und das moderne Plakatkonzept zusammen. Auf seinem Plakat für die *XI. Ausstellung des Klubs der bildenden Künstler Aleř* (1928) hat er die Zeichnung, die eine alte Frau aus der Mährischen Slowakei darstellt, in einer sehr sparsam organisierten, auf der Harmonie von geometrischen Flächen, Groteskenschrift-Zeilen und ausgeprägtem Farbenkolorit beruhenden Struktur einkomponiert.

Posters from the Circle of the Moravian Visual Artists Union

Abstract

The author introduces issues related to poster, beginning with a description of its birth in France in 1454. Back then, it was rather a sign, a flag, an announcement or a public notice (French *L'affiche*). It was later used to announce the sale of pardons and even later, in the 17th and 18th centuries, to announce details regarding theatrical performances or the advent of recruit officers. The ban was lifted as late as 1845, which led to a great boom of posters, further boosted by lithography. After this, poster became mainly an advertising tool and its name was quickly accepted all around the whole civilized world. It was mainly the French who laid the groundwork for the 20th century posters (Henri de Toulouse-Lautrec created his famous *Moulin Rouge* poster already in 1891, along with his other best works that beam with charm of the time and place).

It proved to be important for the development of poster that since 1845, it had been used to advertise exhibitions, initially industrial and economical ones, later art exhibitions as well. In 1888, the *Imperial Anniversary Exhibition* took place in Brno, to commemorate the 40 years of Emperor Francis Joseph's I. rule. It was announced by means of posters, printed using photo-lithographic technique, designed by the leader of Brno Kunstgewerbes Museum art studio, architect Worresch Hans, a Fryšava u Znojma native who later worked as a Professor in Köln am Rhein.

Bohumil Jaroněk was an artist who reached European standard of poster design, namely in 1906 with the poster for *Dušan Jurkovič's Exhibition of Architecture and Applied Art* and in 1908 with a flyer advertising *Jan Richter's Book Printing Shop in Příbor*. He arrived straight at manifestational geometrism in a similar sense of the word that we can see in Joseph Maria Olbrich's poster for *Darmstadt Art Colony Exhibition* in 1901.

Jaroněk embraced Viennese Art Nouveau already in 1897 when he printed a greeting card with a double portrait from Strelisky atelier in Budapest, and once again in the May of 1900, when he came back home from his travels. He then visited his old friend Josef Engelhart in Vienna, who had an exhibition along with Kolo Moser and Gustav Klimt at Gerlach and Schenk's. These contacts enabled him to become the first Czech member of the Viennese Hagenbund. Shortly after that, he became a member of Aquarellistenklub, along with Fr. Zvěřina, V. Sochor and H. Tómeč.

Apart from Jaroněk, some artists belonging to SVUM drew inspiration from Uprka's views of the Moravian Slovakian folk as an embodiment of optimistic symbiosis of man and nature. The trend of folk motives started by Uprka seemed to be one of the prevalent tendencies of the 1890's Czech professional painting. One of its representatives was Antoš Frolka, who gained attention with his poster for the *Slovakian Exhibition of Economy, Industry and Ethnography* (which took place from July 30 through Sept. 3, 1905). This poster was strongly influenced by the period admiration for folklore, as were his later works, most notably the poster for *Uherský Ostroh Peasant Brewing and Malt Corporation* and for *Folk Art Exhibition* which took place in Uherský Brod in 1919.

In the work of Antoš Frolka (but also Joža Uprka and Jano Köhler, who was also influenced by neo-renaissance), we can trace attitudes of period naturalism. This is also apparent in those posters by Uprka which represent real artistic qualities, e.g. *Fifty years of Sokol in Uherské Hradiště* (1922) and namely *Morava Folklore Festivities June 28 and 29, Brno stadium*, which was done for Brno Land Foreigner Union.

The above mentioned posters can be considered the best works of inter-war poster with folklore motives. The same can be said about two posters from extensive works of Adolf Kašpar, *Museum of Moravian Slovakia in Uherské Hradiště* (the 1920's) and *Year in Hana in Přerov, July 5, 1923*. Both the poster and the notice showcase Kašpar's exceptional ability to accurately depict the seen reality.

Besides naturalism and Art Nouveau, another kind of poster was born and developed in Paris, which spread all over Europe in the first half of the 20th century, the so called artistic poster. It was introduced by artists such as those of L'École de Paris, Pablo Picasso, Joan Miró and others, who designed posters for their own exhibitions and in the process adopted new approach. Their posters were drawn and complemented with writing, so their "artistic" posters were considered artwork prints.

This brand new type of poster was brought here from München by Joža Uprka, who was also one of the first Czech artists to design one. It has been preserved as a part of poster collection in the Brno Moravian Gallery. It is the poster for his famous exhibition in SVU Mánes in Prague (*XI. Mánes Association Exhibition, Joža Uprka, Jan. 2 – Feb. 27, open 9 to 4, entrance 1 crowns, Pavilion below Kinsky gardens*). For this poster, Uprka showcased his virtuoso impressionist brush technique in a bust of a Moravian Slovak, which was complemented with Art Nouveau-style writing by Artuš Scheiner, a Prague painter, illustrator and book decorator who also created posters. Much later, in the 1920's, Alois Kalvoda created besides some less interesting works a poster for his exhibition (*own exhibition in the pavilion of Aleš Club of Visual Artists in Brno 1923*).

The whole genre of poster design was transformed by new (functionalist) typography in the early 1930's. It was also reflected in the best works of Moravian poster designers, rooted strongly in the regional folk culture. Joža Uprka was one of those who rejected decorative script along with ornamental detail and managed to successfully joint a conservative illustration with modern poster conception. In his poster for *XL. Exhibition of KVVU Aleš* (1928), he placed a drawing of an old woman from Moravian

Slovakia into a very economic compositional layout, based on the harmony of geometric faces, lines of sanserif script and refined color scheme.

SECESNÍ OBDOBÍ V TVORBĚ MALÍŘE LUDVÍKA EHRENHAFTA

Helena Chabičová, Uherské Hradiště

V letošním roce si připomeneme 45. výročí smrti moravského umělce Ludvíka Ehrenhafta. Byl vždy typickým malířem rodného Slovácka. Příspěvek se snaží postihnout nejdůležitější část tvorby, kdy se v jeho díle objevuje stylizující vliv secese.

Vedle jmen umělců vstupujících v posledním desetiletí 19. století významně do dějin českého výtvarného umění jako slavná generace českých umělců 90. let, se udržují méně v povědomí jména těch, kteří se, i když v lokálních podmínkách a s významem sice menším, přesto podíleli na udržování úrovně naší výtvarné kultury.

K těmto umělcům náleží i moravský malíř Ludvík Ehrenhaft (1872–1955). Generačně i názorově byl spjat se skupinou malířů, kteří se od konce minulého století zasloužili o vyšší úroveň výtvarného umění na Moravském Slovácku, když se nechali inspirovat kouzlem a půvabem kraje, místního prostředí, obyvatel a zvyků. Vůdčí osobností a kvalitou tvorby nejvýznamnější tu byl především Joža Uprka, umělec, jehož důležitost přesahuje rámec moravského regionu a jehož jméno se zapojuje do kontextu celonárodního vývoje českého výtvarného umění zejména v 90. letech 19. století a na počátku 20. století. S jeho jménem jsou spjaty i počátky organizovaného výtvarného uměleckého hnutí na Moravě. Do tohoto hnutí se zapojil spolu s dalšími moravskými umělci i Ludvík Ehrenhaft.¹

Za nejvýznamnější v jeho tvorbě se považuje období vymezené přibližně lety 1901–1907. Tehdy se u něj výrazně projeví prvky secesní estetiky, umocněné expresivním akcentem. To přispělo k tomu, že jej dnes můžeme zařadit do širšího kontextu výtvarného umění jižní Moravy v prvním desetiletí 20. století.

Ehrenhaftovo malířské dílo můžeme rozdělit do několika etap, ty však nejsou pevně ohraničeny určitými léty. Náměty tvorby zůstaly po celou dobu ustálené. Věnoval se především malbě krajín, převážnou část svých krajinářských pohledů zaměřil na oblast Veselska a v tomto lokálně laděném plenérismu setrval vlastně až do konce svého života. Souběžně s touto částí tvorby se věnoval hlavně portrétu a folklórnímu žánru, v němž spatřoval jako řada jeho moravských generačních druhů prostředek k vyjádření svého národního a sociálního cítění. Vedle tohoto regionálního zaměření jsou však v jeho díle přibližně do roku 1910 zřejmé ohlasy a vlivy širších evropských uměleckých tendencí, před nimiž se neuzavíral.

Jeho výtvarný talent se začíná rozvíjet prakticky teprve od doby ztráty sluchu. Tento zdravotní handicap však poznamenal nejen malířovu povahu (byl velmi uzavřený), ale také samotný výraz jeho výtvarného vyjadřování. Je vážný, obestřený závojem melanholie, patrné je silné citové zaujetí.²

Z raného období jeho malířské tvorby jsou zachovány jen kresby, které se nacházejí v pozůstalosti a také ve sbírkách Moravské galerie v Brně.³ Pocházejí z let jeho studií na Uměleckoprůmyslové škole ve Vídni. Nesou ještě stopy akademické výuky a tíhnou k popisně realistickému projevu.

Nejstarší kresba je datována rokem 1892 a jedná se o studii starého muže. V této rané fázi je jeho rukopis ještě svazován přílišným naturalismem a důrazem na detail.

Studia na Akademii v Mnichově přinesla uvolnění Ehrenhaftova malířského rukopisu, kreslířské spontaneity, podpořila žánrové zaměření části jeho tvorby a nalezení vlastního výtvarného výrazu.⁴

Během studijních cest po Francii, Nizozemí, Belgii, Německu a Itálii se seznamoval především se soudobým výtvarným uměním a postupně měnil své původně spíše prakticky orientované studijní zkušenosti uměleckoprůmyslového charakteru na volnou kreslířskou a malířskou tvorbu. Jeho výraz se částečně uvolňuje ze závislosti na skutečnosti, a to právě v době, kdy do jeho díla pronikají secesní vlivy.

Při cestách po Francii obdivuje např. dílo Camilla Corota a jeho práci v plenéru, čerpá také z podnětů postimpresionistů, především z díla Paula Cézanna a Paula Gaughina. Tyto vlivy jsou patrné v jeho tvorbě v letech 1901 až 1910 a můžeme je sledovat např. v robustnějším rukopisu, zájmu o hmotnou stavebnost forem a ve výraznější barevnosti s převahou modré, žluté a červené. Později se především v krajinách, které představují hlavní obor Ehrenhaftovy malby, objevuje poučení z realismu barbizonských a jejich ideálu prostého, ale působivého výseku krajiny. Byl také nadšen z děl francouzských impresionistů, u nichž obdivoval mistrné zachycení nejrůznějších světelných hodnot. Zaujetí realismem ztvárněným impresivní technikou provází jeho akvarely a oleje od počátků až k pozdnímu dílu. Tyto tendence ustupují snad jen v secesním období, kdy dochází k určité stylizaci.

Na studijních cestách Ehrenhafta zaujal také německý naturalismus, naturlyrismus a malířská škola ve Worpswede.⁵ Nepochybně na něj zapůsobila svými náladovými krajinami, programem úniku z města na venkov, melancholickým zobrazováním přírody, zaujetím životem na venkově a jeho typickými obyvateli. Naturlyrismus ovlivnil více umělců na Moravě, např. i Kalvodu, Jaroňka a další. Cesta od naturalistického pojetí Ehrenhaftových počátků vedla koncem 90. let ke slováckým skicám ovlivněných ve své měkkosti a provzdušněnosti dílem Joži Uprky.⁶ Tehdy Ehrenhaft maluje typy slováckých sedláků, dojmy a všední okamžiky ze života na venkově. Zvlášť zřejmý příklon k uprkovkému plenérismu pozorujeme u akvarelů z let 1900 a 1901. Jedná se např. o sérii akvarelů z rodného Slovácka (jsou uloženy v Moravské galerii v Brně). Představují především krajinářské pohledy, často s figurální stafáží, v níž opět zachycuje typické obyvatele Slovácka hlavně při práci. Nejvíce charakteristické jsou akvarely Studna v lukách (1900), Rybník za humny (1900) a Předjaří (1900), patřící k nejlépe provedeným.

Kolorit akvarelů a ostatních prací tohoto období je střízlivě monochromně laděn do odstínů hnědé a šedé, které prostupují i ostatními barvami, čímž je nejvíce evokována podobnost s plenérismem J. Uprky. Patrný je i zvýšený zájem o kresbu. Zřejmé je to např. u akvarelu Předjaří (1900).

Největší podobnost s Uprkovými pracemi této doby tedy spočívá v barevném ladění akvarelů. Stejně jako Uprka (např. v akvarelu Orání) modeluje i Ehrenhaft krajiny kresbou štětce v jediném tónu a teprve pak je koloruje prosvětlenými odstíny. Typické jsou také lehké a uvolněné tahy štětce a jemné zastření zadních plánů krajiny.

Jednou z prvních významných výstav, kterých se Ehrenhaft zúčastnil, byla Umělecká výstava slovenská v Hodoníně v květnu roku 1902. Umělci, kteří se na této výstavě podíleli, představovali okruh pozdějších zakladatelů SVUM.

Nejpozoruhodnější svým významem i příznivým ohlasem kritiky však byla pro Ehrenhafta výstava, které se zúčastnil ve stejném roce ve známém salonu Pisko ve Vídni. Vystavil tam přehled své dosavadní tvorby v 80 obrazech. Jednalo se o krajiny (opět z rodného kraje), figurální studie slováckých venkovanů při práci i odpočinku a nechyběla ani zátiší.

Jeho největší nadání spatřovala kritika hlavně v letmo zachycených, jadrně a přesně vystižených tvarech, ve skicovitém pojetí náladového okamžiku⁷ a ve schopnosti výstižně zachytit atmosféru prostředí a interiéru ze slováckého selského života.

Vídeňská výstava byla svým významem a příznivými kritikami důležitá pro další Ehrenhaftovu tvorbu a přispěla k jeho zviditelnění i v tomto prostředí. Řada vystavených prací byla prodána a nyní se nachází v soukromých sbírkách ve Vídni, což je však pro studium umělcova díla jistou nevýhodou. Jak vyplývá z kritik, patří totiž kresby a akvarely z této výstavy k nejkvalitnější části tvorby.

1 Předjaří, 1900, akvarel, rozměry: 18×26 cm, sign. vpravo dole: Ehrenhaft 900. Ze sbírky Moravské galerie v Brně, inv. č. B 1093.

Patrně i v nich se už projevuje jistá secesní stylizace, kterou sledujeme v jeho díle od roku 1901.

Secesní období tvorby

Rokem 1901 proniká do Ehrenhaftova díla stylizující vliv secese německé proveniencce, k jejímuž expresivnímu směřování měl malíř neobyčejně blízko.⁸ Do styku se secesí přišli téměř všichni umělci tvořící na přelomu století, ne vždy je však v jejich díle obsažena v čisté podobě. Například právě u Ehrenhafta se secesní stylizace spojuje s expresivními, ale i impresionistickými tendencemi.

Secesní malířství se nejvíce uplatnilo v soužití se symbolismem nebo impresionismem, ale secesí byli ovlivněni i malíři realisticky nebo naturalisticky založení. Příkladem může být opět Ludvík Ehrenhaft, do té doby zastávající realističtější proud. Ve svém secesním období se načas odpoutává z dosavadní závislosti na skutečnosti a do jeho díla proniká jisté uvolnění a stylizace realistických forem a náladové prvky – nostalgie a zádumčivost, zčásti ovlivněné i worpswedskou malířskou školou. Uplatňují se u figurálních studií a krajinných motivů, provedených především v kresbě, která tvoří nejosobitější součást jeho díla.

Ehrenhaftův styl se tehdy výrazně proměňuje. V kresbě dosud jen nahozená měkká linka se stává průbojnější částým zdvojením i silným přitlakem. Ostrá, pevná čára vylupuje jasně členěné formy z plošného pozadí, mizí malířská modelace uhlím. Kresba se zpevňuje a monumentalizuje, je nesená výraznou obrysovou linií, zmnoženou v množství čar, které provází ostře črtaná šrafura a nahrazuje tak tradiční modelaci tónováním, což je nesporným znakem vyhraněného secesního projevu. Vidíme to např. v typické kresbě V páleníci (nedat.). Podobných námětů nakreslil Ehrenhaft v této době velké množství. Šrafovaním modeluje objemy lidského těla i prostředí, ty jsou však jen lehce naznačeny

a pevně neuzavřeny. Linka tak působí dynamickým, neúplným dojmem. Zdůrazněná silná dynamičnost linie nechybí v tomto období ani u jeho krajinných motivů a motivů z vesnického života. Několikrát opakovanou čarou sleduje členitost terénu, energicky zdůrazňuje štítový chalup a podtrhává nejvýraznější momenty kresby. Je to zřejmě např. v kresbě Zbrodek ve Veselí a mnoha dalších, z nichž většina není datovaná. Stylovou kritikou a srovnáním s nejcharakterističtějšími datovanými díly však můžeme zjistit pravděpodobnou dobu vzniku.

Nejvýznamnější kresby Ehrenhaftova secesního období už nepředstavují veselské obyvatele a jejich život v takové míře jako dosud. Malíř se zaměřuje především na krajiny, které i přesto, že je kreslí na malý formát, mají pevně vystavěnou kompozici, uzavřenou silnou linkou většinou do obdélníkového nebo čtvercového formátu.

Stylizace zesílená značnou dávkou exprese, vyvolanou Munchovou výstavou v Praze v roce 1905, vyvrcholila u Ehrenhafta roku 1907, podobně jako u Uprky a Kalvody.⁹

Pod vlivem worpswedských malířů, obdivujících lyrickou krásu vřesovišť severního Německa, kreslí Ehrenhaft stylizované vymyšlené kompozice krajinných výseků, jež se vyznačují nápadným melancholickým nádechem. Často se v nich objevují osamělé skupiny domů na obzoru, jednotlivé stromy nad hladinami potoků a rybníků v popředí a rozlehlé plochy polí. Kompozici krajin staví na protikladu prázdných, plošně lavírovaných ploch a expresivně vypjaté obrysové čáry, jak je to patrné například v kresbách Morava (1901), Veselské mýto (nedat.), Struha (nedat.), Chalupa (nedat.) a Zbrodek ve Veselí (nedat.) ze sbírek Moravské galerie v Brně.

V mnohém nyní Ehrenhaftovy krajiny připomínají Modersonovy uhly s nízkými venkovskými staveními uprostřed rozlehlých vřesovišť a se stromy v podobě skeletu s pokřivenými větvemi bez listů.¹⁰ Díky přísně stylizované kompozici, zdůrazněné obrysovosti a plasticitě hmoty mají tyto kresby blíže k plastickému než malířskému pojetí. Jejich osobitost spočívá v expresivní deformaci tvaru. Je z nich patrná bezpečná znalost funkce stylizace v užitém umění jako významného výtvarného prostředku. A v tomto okamžiku zjišťujeme, že je škoda, že se Ehrenhaft přece jen nevěnoval užitému umění, na něž se původně zaměřil během svých studií. V něm by tuto osobitost mohl výrazněji uplatnit.¹¹ Význam tohoto díla potvrzuje i článek, který napsal K. H. Strobl r. 1910 do deníku Tagesbote, nazvaný Moravské Worswede, do něhož zahrnul mimo jiné moravské umělce i Ehrenhafta a zmiňovanou část díla.¹²

Ve svém secesním období se Ehrenhaft často obracel především k německému umění, které dobře poznal během svých cest. Působili na něj představitelé německé secese, např. Max Slevogt a Lovis Corinth. Secese je silně ovlivnila, v 90. letech se připojili k mnichovské Secessi a kolem roku 1901 k berlínské. V tomto období byli ještě spolu s Liebermannem považováni za reprezentanty německého impresionismu. Při plné tvůrčí práci je zastihl mladší generací propagovaný expresionismus, kterému připravili svým uměním cestu.

Na Ehrenhafta patrně zapůsobila Slevogtova uvolněná sugestivní malba, rychlé a nedokončené tahy štětcem a náznaková kresba. Vliv na něj měla zřejmě i Corinthova barevnost prvních let 20. století, kdy pracuje s jasnými a světlými barvami, v nichž převažuje zelená, modrá a červená, uvolněné tahy štětcem a vitálně-expresivní malba.

V této době se Ehrenhaftova umělecká činnost neomezuje jen na Moravu a Slovácko, ale podílí se i na výstavách v Německu a Rakousku. Vystavuje ve vídeňské Secessi, u Wertheima v Berlíně a jako člen sdružení Scholle v Drážďanech. V tomto spolku sdružujícím secesně zaměřené umělce se projevovaly i vlivy Worswede, které Ehrenhaft také přebíral a uplatňoval.

V roce 1905 ho na čas poznamenává Munchova pražská výstava. Její vliv se u něj projevuje určitou stylizací, zesílenou expresivním vyzněním výrazných, mnohdy kontrastně kladených pastózních nánosů jasných barev, rozrývaných hlubokými vrypy obráceného štětce. Je to zřejmě na obrazech malovaných olejovou technikou – Dívky u stolu

2 Zbrodek ve Veselí, nedat., tužka, papír, rozměry: 16×26 cm, neznačeno. Ze sbírky Moravské galerie v Brně, inv. č. B 10758.

3 Morava, kresba tužkou, papír, rozměry: 11×29 cm, sign. vlevo dole: Ent 26/9 01, vpravo dole LE. Ze sbírky Moravské galerie v Brně, inv. č. B 10770.

(1906), Stojící žena (1907), Ležící žena s medvědem (1907), Dáma v modrém klobouku (1907) a dalších. Tehdy se v jeho obrazech často objevuje samotná ženská postava a figurální kompozice se koloritem s výraznými modrými, žlutými, zelenými, červenými tóny a pastózním způsobem nanášení barev přibližují fauvistickým a expresionistickým tendencím prvního desetiletí 20. století.¹³

4 Stuha, nedat., pastel, papír, rozměry: 18×27 cm, neznačeno. Ze sbírky Moravské galerie v Brně, inv. č. B 10775.

V dalším vývoji je to opět kresba, která u Ehrenhafta nejdříve načerpává novou výrazovou sílu. Ta spočívá ve zdůrazněné linii jako nositelce expresivních a citových kvalit. Robustní linkou vysekává útvary z bílé plochy papíru, přísně je definuje. Aby zdůraznil expresivnost děje, obrysovou linku opět znásobuje. Deformace tvarů a záliba v kontrastu prázdné a hustě šrafované plochy ukazuje, že uměleckým východiskem mu byla také znalost kreseb a grafiky Edwarda Muncha.

Ve svých tehdejších krajinách sleduje několikrát opakovanou čarou členitost terénu, energicky zdůrazňuje štíty chalup a kraje cest. U figurálních námětů pak souběžně vedenými čarami upřesňuje průběh několika nejdůležitějších křivek umocňujících charakteristiku modelu (Ženský portrét, Žena s deštníkem a další).

Další tvůrčí rozmach, i když trochu méně intenzivní, signalizují léta 1907–1910. Tehdy ještě zůstává u svého dosavadního robustního rukopisu se smyslem pro hmotnou stavebnost formy pod vlivem Cézanna.¹⁴ Kolorit některých olejů ještě stále nese expresivní znaky a přispívá tak k větší působivosti a citovosti díla. Jedná se např. o oleje Jarní vody (1907), U stavu (1908) a další.

Ehrenhaftovo secesní období je nesporně nejdůležitější a nejzajímavější částí tvorby a přispělo k rozšíření jeho významu za hranice moravského regionu, kdy se stal známým i v určitých uměleckých kruzích ve Vídni, Berlíně a Drážďanech.

Tvorba po roce 1910

Po roce 1910, za trvalého pobytu ve Veselí nad Moravou, se Ehrenhaftův výtvarný projev mění. Začíná se více věnovat malbě, tematicky se těžiště díla přesunuje na krajinné náměty. Z dřívějšího období zůstává menší formát i u olejomalby, což mu umožňuje malbu přímo v plenéru.

Následuje dlouhá řada krajinářských a vedutních záběrů z Veselí a okolí, zachycujících atmosféru kolem nízkých doškových chalup skrytých v zeleni stromů a pohledy na zrcadlově lesklou i splavem zčeřenou hladinu řeky Moravy a jejích členitých ramen. Oblíbil si i motivy luk se seníky a pastvinami, rád maloval rozmanitá zákoutí selských

dvorů, které oživoval postavami mužů i žen při práci a odpočinku. Všímal si nejrůznějších aspektů života na slováckém venkově a jeho studie sedláků, starých lidí i mládeže, žebráků a cikánů svědčí o dobré znalosti prostředí, o obdivu a zaujetí, s nímž zobrazoval slovácké venkovské typy. Typická je měkkost forem a jemný kolorit krajin i figurálních motivů. Ve svých pohledech do krajiny našel zálibu v tlumených, zamlžených náladách jarního nebo podzimního dne.

Je pravděpodobné, že nemocí omezený kontakt s lidmi, znásobený introvertností jeho povahy, způsobil, že se přece jen dal ve své další tvorbě uprkovskou cestou, kde pro něj zbylo jen místo druhořadého významu. V atmosféře prvních desetiletí 20. století, kdy mělo dílo J. Uprky dominující vliv a bylo často až nekriticky obdivováno, většina malířů nezůstávala netečná k takovému příkladu (Cyril Mandel, Antoš Frolka, František Odrůšek a další). Více nebo méně podlehli jeho vlivu nebo se s ním srovnávali. Souběžně působil i dobový obdiv k lidové kultuře. V takových podmínkách k němu nezůstal netečný ani Ehrenhaft. Ale i přes některé společné znaky s Uprkovým dílem nechtěl být jeho epigonem a snažil se o vlastní rukopis ve zvýrazněné lince, jemném a lehce zamlženém koloritu a citovosti.

Ve druhé polovině prvního desetiletí 20. století se vrací k poloimpresivní malbě svých začátků a jeho další dílo ztrácí svou předchozí dynamičnost, bezprostřednost a originalitu. Potřeby hmotného zabezpečení rodiny způsobují, že stále častěji orientuje svou tvorbu ke komerčnímu využití, což podmiňuje kolísavou kvalitu jeho pozdějších prací.

Roku 1949 maloval dva měsíce na Slovensku, v okolí Starej Lubovni. Pobýval také v okolí Bratislavy, Košic a v Nízkých Tatrách, kde se zaměřil hlavně na malbu krajiny.

V posledních letech tvorby se jeho výraz proměňuje, oproštuje a prosvětluje. Klade důraz na harmonii barev a linií. Svědčí o tom např. veselské krajiny se siluetou Buchlovských vrchů nebo Bílých Karpat v jemně odstupňovaných lyrických náladách.

Ehrenhaft, zakladatelé SVUM a secese

Po roce 1902 se začala kolem J. Uprky sdružovat skupina malířů podobného zaměření. Volná přátelská spolupráce se během příštích pěti let postupně formovala v činnost organizovaného kolektivu. Rok 1907 znamenal vyvrcholení uměleckých a organizačních snah moravských umělců založením Sdružení výtvarných umělců moravských v Hodoníně, jehož zakládajícím členem byl také L. Ehrenhaft. První reprezentativní výstava se uskutečnila v květnu 1907 v Hodoníně.

Secesní malířství se nejčastěji uplatňovalo společně se symbolismem nebo impresionismem, ale secesí byli ovlivněni i malíři realisticky nebo naturalisticky zaměřeni, což je i případ L. Ehrenhafta. Téměř všichni umělci tvořící na přelomu století přišli do styku se secesním uměním, ne vždy se však secese v jejich díle výrazně projevila.

Pokud bychom se zaměřili na moravské umělce z okruhu pozdějšího SVUM, můžeme konstatovat, že secese ovlivnila tu generační skupinu, která tvořila na přelomu století a doznívala v jejich díle kratší nebo delší dobu, většinou však už nepřesáhla do jejich tvorby ve druhém desetiletí 20. století. Tito umělci, v čele s J. Uprkou, se svým dílem snažili vyrovnat domácí vývojové zpoždění za soudobým evropským uměním. Měli v místních specifických poměrech naplnit úlohu výtvarného obrození. Šlo o syntézu nadnárodního slohového výrazu, jímž byl impresionismus a secese, s národním výtvarným zaměřením.

Vedle naturalismu a impresionismu to tedy byla zejména secese a symbolismus, jež tvořily součást výtvarného vyjadřování zakladatelů SVUM v této době. V největší šíři zasáhla secese jejich uměleckou činnost v letech 1900–1907. Pozoruhodné umělecké úroveň dosáhla např. u J. Uprky, A. Kalvody, B. Jaroňka, krátkou epizodou se stala v díle S. Lolka a celé dílo prostupuje v případě A. Muchy, jehož dílo vznikalo mimo moravské prostředí. Projevovala se většinou barevnou dekorativností, lineární stylizací a nostalgickou atmosférou.¹⁵

5 Ležící žena s medvědem, 1907, olej, plátno, rozměry: 54×81 cm, sign. vpravo dole: Ehrenhaft 07. Ze sbírky Moravské galerie v Brně, inv. č. B 1703.

K prvkům, v nichž můžeme najít jistou podobnost Ehrenhaftovy a Uprkovy tvorby ovlivněné secesí, lze zařadit např. výraznou kresbu, ostře a dynamicky pojaté obrysy (u Uprky např. v díle Dřevaři z roku 1900), plošnost, široké tahy štětcem, barevné ladění akvarelů a později pastózní nánosy barev a časté melancholické vyznění jejich krajin.

V části Ehrenhaftova secesně stylizovaného projevu se objevuje i určitá podobnost s několika rysy secesní tvorby A. Kalvody.¹⁶ Secesní prvky se u něj prolínají s expresivními náznaky, podobně jako u Ehrenhafta. Největší podobnost lze spatřit opět v tónu krajinných výseků, které provází u obou zasněná melancholie, i když u Kalvody ještě zesílená symbolistně poetickými rysy. Další podobnost můžeme vidět v kresebném pojetí, dynamických liniích, šrafech a ve výrazné obrysové kresbě. Společný jim byl také obdiv ke krajinářské tvorbě skupiny Worpswede.

Secese se nestala programem všech umělců SVUM, ale většinou byla kratší či delší epizodou v jejich tvorbě a neprojevila se vždy zcela zjevně. U několika umělců, např. J. a F. Uprkových a B. Jaroňka měla folkloristické zabarvení.

Závěr

V díle Ludvíka Ehrenhafta byla secese jen dílčím problémem. Nestala se hlavní obsahovou náplní nebo závaznou formou jeho umělecké činnosti. Přesto však hrála ve vývoji jeho díla důležitou úlohu. Projevila se u něj mezi lety 1901–1907 určitou stylizací pod vlivem německé a rakouské secese, kterou později dokresloval výraznější expresivní akcent. Podtrhoval tak nápadný rys zneklidnění a dynamičnosti projevu.

Secesní stylizace se nejvýrazněji projevila v jeho kresbách, které považujeme za nejosobitější součást tvorby. Charakteristická je expresivně vypjatá obrysová čára a deformovaná linie získávající průbojnost častým zdvojeními i silným tlakem malířovy ruky. S expresivním působením dynamických linií kontrastují prázdné, lehce lavírované plochy. Tím vším se kresba zpevňuje a monumentalizuje.

Návratem k předsecesnímu období se Ehrenhaft přestal podílet na vytváření podmínek pro přechod dosavadního umění na Moravě k moderním tendencím a směrům. Na druhou stranu mu však tento způsob tvorby a trvalý pobyt v rodném Veselí n. Moravou přinesl mnohé společenské výhody a významné postavení v kulturním životě regionu.

Svým příslušenstvím k zakladatelské generaci SVUM a doživotním členstvím ve Sdružení ještě pevněji zakotvil v regionálním moravském výtvarném umění, které vidělo svůj hlavní smysl v oslavě krásy a půvabu moravského kraje a jeho obyvatel.

Dlouhá léta žil a tvořil téměř v ústraní a naplno se věnoval svému výtvarnému dílu. Byl introvertně založený, skromný a svůj nelehký život způsobený hluchotou si snažil zpříjemnit mnoha zájmy, např. horolezectvím a fotografováním. I přes svoji uzavřenost si našel několik dobrých uměleckých přátel. Zejména k malíři Cyrilu Mandelovi jej pojilo upřímné přátelství, podpořené jejich stejným výtvarným zaměřením a podobnými povahami.

Část díla ovlivněná secesí s nápadným expresivním projevem představuje hlavní hodnotu Ehrenhaftovy tvorby. Zejména v těchto rysech lze spatřovat určitou důležitost jeho postavení v dějinách malířství jižní Moravy v prvním desetiletí 20. století.

Poznámky:

1 Ludvík Ehrenhaft se narodil 9. července 1872 ve Veselí nad Moravou. Ve 13 letech byl postižen náhlou a úplnou ztrátou sluchu. V letech 1887–1888 studoval na odborné tkalcovské škole při Uměleckoprůmyslovém muzeu v Brně. Pak přechází na Uměleckoprůmyslovou školu pro umění a průmysl při rakouském muzeu ve Vídni. Studium dokončil v roce 1897. Vzdělání pak doplnil ročním pobytem v Učebním a pokusném ústavu pro fotografii a reprodukční postupy ve Vídni. Zabýval se tu studiem kamenotisku a zinkografie. Poté podnikl několik studijních cest po Belgii, Francii, Holandsku, Itálii a Německu. Mezi lety 1897–1898 studoval na Akademii v Mnichově u profesorů Knirra a Zügela. Právě tady nachází svůj vlastní umělecký výraz. Po skončení studia v Mnichově se vrací do rodného Veselí a aktivně se zapojuje do kulturního života v okruhu umělců kolem J. Uprky.

V roce 1901 se seznamuje se secesními vlivy německé provenience. V roce 1905 ho na čas poznamenává Munchova pražská výstava. Tehdy u něj pozorujeme zesílenou dávku exprese. V té době přijal nabídku ke členství v německém spolku Die Scholle. Obesílal i výstavy Kunstvereinu a od roku 1908 vystavoval i ve vídeňské Secessi, ve Wertheimově galerii v Berlíně. Roku 1907 se stává jedním ze zakládajících členů Sdružení výtvarných umělců moravských v Hodoníně a účastní se jejich výstav. Členem SVUM byl až do své smrti r. 1955.

Po roce 1907 se rozhoduje pro trvalý pobyt ve Veselí nad Moravou. Ve druhé polovině desátých let 20. století se vrací k poloimpresivní malbě svých začátků a v tomto stylu tvoří až do konce svého života. Umírá roku 1955 ve Veselí nad Moravou.

2 J e l í n e k, V l a s t i m i l: *Ludvík Ehrenhaft*. Malovaný kraj XXII, 1986, č. 3, s. 12.

3 S e d l á ř o v á, J i t k a: *Kreslířské dílo Ludvíka Ehrenhafta*. Katalog „Výstavy kreseb akad. malíře Ludvíka Ehrenhafta z let 1898–1918 u příležitosti nedožitých 110 let.“, Veselí n. Moravou 1982, nestr.

4 P e l i k á n, J a r o s l a v: *Ludvík Ehrenhaft*. Katalog „Výstavy k 600 let města.“ Veselí n. Mor. 1975.

5 S e d l á ř o v á, J i t k a: *Ludvík Ehrenhaft – kresby*. Uh. Hradiště 1985, nestr.

6 S e d l á ř o v á, J i t k a: *Kresby Ludvíka Ehrenhafta*. Rovnost, 1. 7. 1982, s. 7.

7 *Pisko*. Wiener Allgemeine Zeitung, 1. 11. 1902.

8 S e d l á ř o v á, J i t k a: cit. v pozn. 3.

9 T á ž.

10 Otto Moderson patřil k nevýznamnějším představitelům worpswedské školy.

11 S e d l á ř o v á, J i t k a: cit. v pozn. 5.

12 S e d l á ř o v á, J i t k a: cit. v pozn. 3.

13 P e l i k á n, J a r o s l a v: cit. v pozn. 4.

- 14 Týž.
15 Jedličková, Ludmila: *Vliv secese na SVUM v Hodoníně*. Diplomová práce Semináře dějin umění FF MU. Brno 1970, s. 87–88.
16 Sedlářová, Jitka, cit. v pozn. 3, Fantura, Josef: *Ludvík Ehrenhaft. Výběr z díla*. Veselí n. Moravou, nedatováno.
17 Pelikán, Jaroslav: *Alois Kalvoda. Krajinářská tvorba*. Hodonín 1975, nestr.

Helena Chabičová (n. 1977), studentka V. ročníku Masarykovy univerzity v Brně, obor dějiny umění – český jazyk.

Jugendstil-Periode innerhalb des Malerwerkes von Ludvík Ehrenhaft

Zusammenfassung

In diesem Jahr werden 45 Jahre seit dem Tod des mährischen Malers Ludvík Ehrenhaft vergangen sein. Das Grundmotiv in seiner künstlerischen Orientierung und in seinem Leben überhaupt war die emotionale Übereinstimmung mit seinem Heimatland.

Das Jahr 1901 stellt einen Markstein im künstlerischen Schaffen von Ludvík Ehrenhaft dar, seine Zeichnungen aus dieser Zeit bezeugen den Einfluß von Jugendstil. Beeinflußt besonders von Malern der Gruppe Worpswede malte er interessant stylisierte Kompositionen der Landschaftsausschnitte mit hintergründiger Melancholie. Typisch an diesen Zeichnungen ist eine gewölbte Umrißlinie, die zum Teil deformiert und durch häufige Verdopplung verdickt ist. Durch diese expressive Betonung wird der beunruhigende und dynamische Charakter der gesamten Darstellung unterstrichen. Von Interesse sind auch einige Ölgemälde aus den Jahren 1901–1908, auf denen öfters alleinige Frauengestalten oder Landschaften dargestellt werden. Zu ausgeprägtem Kolorit und expressiver Auswirkung bei einigen Bildern tragen kräftige Pastenapplikationen bei.

Die Schöpfungsgeschichte des Werkes von Ludvík Ehrenhaft entwickelte sich nicht geradlinig, sondern wurde von nacheinanderfolgenden Umwandlungen, bemühtem Suchen, Anerkennung, Erfolg, aber auch einigermaßen mißlungenen Versuchen begleitet. Jedoch zählt Ludvík Ehrenhaft offensichtlich zu jenen Persönlichkeiten, die in die Geschichte seiner Geburtsstadt Veselí nad Moravou eingegangen sind. Und dank dem von Jugendstil beeinflussten, mit einem auffälligen, expressiven, starken Ausdruck gekennzeichneten Teil des Werkes kann diesem Künstler eine gewisse Bedeutung in der Geschichte der südmährischen Malerei vom ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts zuerkannt werden.

The Sezession Period in the Work of Painter Ludvík Ehrenhaft

Abstract

This year, 45 years will pass from the death of Moravian painter Ludvík Ehrenhaft. His whole work and life was strongly influenced by the feeling of identity and mutuality with his homeland.

The year of 1901 represented an important turn in his artistic approach. It was then when his works (mainly drawings) began to showcase the influence of Vienna Sezession. Most works from this time are influenced by the painters belonging to the Worpswede group, and feature unusually arranged compositions of landscapes with melancholic overtones. The stress is on the outlines, partly deformed and strengthened by frequent doubling. This expressive emphasis stands out as adding tension and dynamics to the overall impression. Also interesting are some of his oils from 1901–1908, in which we can often find a solitary woman or a landscape. Some of these paintings stand out because of striking color schemes and thick layers of hue which add to their expressive message.

The artist's genesis was not a straightforward one. It included gradual metamorphoses, laborious searches, success and appreciation as well as less successful periods. However, it is safe to say that Ludvík Ehrenhaft belongs to the personalities who have made their mark in the history, especially of his native town, Veselí nad Moravou. That part of his works which is influenced by Sezession with strikingly expressive accents can be recognized to have certain importance for the south Moravian painting of the 1900's.

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Knížka o Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kterou vydalo Slovácké muzeum a galerie za redakce ředitele PhDr. Ivo Frolce a s texty PhDr. Milady Frolcové a Mgr. Marie Martykánové, navazuje, jak je uvedeno na záložce, na práci Josefa Jančáře z roku 1964 o Slováckém muzeu a na sborník Slovácko, vydaný k sedmdesátému výročí založení Slováckého muzea, který se věnoval všem odborným oddělením. Přesto lze říci, že o galerii nebylo dosud vydáno samostatné pojednání. A tak až u příležitosti otevření opravené galerie v roce 1998, po ničivých povodních z roku 1997, kdy byla budova galerie nebezpečně poškozena, bylo možné vydat publikaci o oddělení Slováckého muzea, které má za sebou již delší historii a které významně přispělo ke kulturnímu rozvoji města i regionu.

Už samotné členění knihy ukazuje na historická hlediska při koncipování knihy, která se stručně obírá stavebně historickým vývojem budovy asi od roku 1670, z něhož pochází anonymní věduta. Na ní lze identifikovat tzv. Červenou věž, městskou prachárnu, která byla v roce 1695 zasažena bleskem a po následném výbuchu vyhořela. Nová zbrojnice byla vybudována až v roce 1721, jak dokládá ve vídeňském vojenském muzeu dochovaný půdorys inženýrů Leandra Anquisola a Jacoba Albla, a definitivně dokončena roku 1723. Po roce 1782, kdy Josef II. zrušil hradištskou pevnost, zbrojnice sloužila jako skladiště a na počátku 19. století jako pošta, počátkem 20. století jako vojenská nemocnice a pak byla proměněna v bytové jednotky pro chudé. Až do adaptace na galerii byla však označována pojmem „Stará pošta“. A tuto „Starou poštu“ koncem padesátých let usiloval získat tehdejší ředitel Slováckého muzea PhDr. Vilém Jůza pro zřízení galerie při Slováckém muzeu. To se mu povedlo a 21. října 1962 zde slavnostně otevřel novou Galerii Slováckého muzea.

Jak ukázala první výstava Slováckého muzea 1. června 1914, vedle velkého množství národopisných předmětů, krojí a keramiky, které shromáždili vlastenečtí nadšenci, ale i národopisci J. Klvaňa, F. Kretz a dokonce i J. Uprka, byla sbírka postupně doplněna také téměř o sto soch, obrazů a grafik. Kniha připomíná kromě výstav na radnici, v Grandhotelu a jinde péči, kterou růstu sbírky

věnovali akademický malíř Rudolf Kubíček a Jiří Heřman, a to i po skončení II. světové války, kdy ve funkci kustodů odstraňovali vzniklé škody a usilovali o obnovu výstav.

Dále upozorňuje na rozsáhlou expozici díla Joži Uprky na slavné výstavě Slovácka v Uh. Hradišti v roce 1937 a na dary muzeu ze soukromých sbírek F. Kretze a Stanislava Lolka i na spolupráci s Národní galerií, která započala rokem 1949. Připomíná také důležitou událost, a to převedení zlínské Bařovy školy umění ze Zlína do Uherského Hradiště v roce 1952, s níž do města přišla i skupina pedagogů výtvarníků (V. Hroch, J. Jaška, S. Mikuláščík, J. Habarta, J. Blažek), kteří začali ovlivňovat a často i usměrňovat výtvarnou scénu ve městě.

Zásadní obrat z hlediska sledování výtvarného umění nastal po nástupu uměleckého historika Viléma Jůzy do Slováckého muzea v roce 1955, který začal rozvíjet činnost uměleckohistorickou, a to jak organizováním výstav, dokonce i slovenských umělců, tak i odborným zpracováním dosavadních uměleckých sbírek, jejich depositárním zpracováním podle odborných hledisek a úsilím o jejich osamostatnění v rámci Slováckého muzea orientovaného výhradně národopisně. PhDr. Vilém Jůza proto usiloval o vyčlenění umělecké sbírky, kterou sestavil podle slohových etap a v níž doplňoval mezery novými akvizicemi, takže přírůstková kniha činila v roce 1961 už 1366 uměleckých artefaktů. A tak V. Jůza položil dobrý základ pro stálou expozici v nově zřízené galerii, kterou orientoval na umění jihovýchodní Moravy, především na kresbu a grafiku, ale v letech 1962 - 1965 i na grafiku významnějších českých autorů C. Boudy, J. Čapka, F. Duší, L. Jiřincové, F. Koblihy, J. Konůpka, E. Miléna, A. Procházky, J. Rambouska, M. Švabinského aj., takže počátkem sedmdesátých let, kdy musel Vilém Jůza z muzea odejít, obsahovala sbírka výtvarného umění již 1885 zainventovaných položek a galerijní sbírku obohatil ještě konvolut sběratele MUDr. R. Tománka, obsahující asi tři tisíce položek, z nich několik stovek prací K. Žádníka.

Tradici galerie a prezentace výtvarného umění však již nic nezvrátilo, ba právě naopak. Využívali ji jednak zasloužilí i noví pedagogové Uměleckoprůmyslové školy, jednak také jimi preferovaní nadějní umělci mladší generace, jakými byli J. Gajdoš, P. Vavrys, S. Zahradník, B. Zeman,

J. Vlach, J. Habarta ml., T. Měšťánek, ale i O. Oliva, kteří rozšířili sbírku o četná svá díla, a to už i jako členové nákupních komisí, jejichž složení a fungování není v knížce nejen zhodnoceno, ale vůbec ani vzpomenu. Konstatování, že nakonec „záleželo na osobním zvážení úředníka, pro něhož politický profil konkrétního autora byl v některých případech důležitější než kvalita práce samotné“, nepostačí. Ocenit se mohla na druhé straně například i odvaha a práce nákupní komise také třeba z hlediska nákupů děl inkriminovaných výtvarníků Vladislava a Idy Vaculkových nebo moderních českých a moravských umělců. Na druhé straně je třeba ocenit například převzetí pozůstatosti grafika buchlovického kněze Arnošta Hrabala v rozsahu 1075 kusů nebo několik desítek medailí, plaket a drobných plastik, které vznikaly v Uherském Hradišti od roku 1988 do roku 1998 v rámci Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky. Mezi téměř sedmi tisíci sbírkových předmětů jsou i díla z umění rakouského, nizozemského, německého, italského, holandského a anglického, i když v menším zastoupení. Specifičností Galerie Slováckého muzea je tedy orientace především na umění vznikající nebo vztahující se k jihovýchodní Moravě, a to jí dává osobitost a originalnost.

Ocenit musíme i kapitolu mapující organizování výstav a průběh povodně, která vyvrcholila v pátek 11. července 1997 a která značně poškodila budovu galerie. Ta byla po výjimečně těžkém období rekonstrukce opět slavnostně otevřena ve čtvrtek 15. listopadu 1998. Poněkud odlišná od předchozích historicky koncipovaných kapitol je kapitola nazvaná Stálá expozice, Umění jihovýchodní Moravy, která připomíná první stálou expozici, již v roce 1962 připravil Vilém Jůza a koncipoval jako umění jihovýchodní Moravy. Ta byla po povodni přebudována na širší bázi, která vypovídá více také o společenském životě a o historických souvislostech. Text je však sestaven spíše jako úvod ke katalogu než k této expozici a obrací se ke čtenáři pojednáním o významných nebo i méně důležitých osobnostech výtvarného umění v oblasti jihovýchodní Moravy. Na něj pak bezprostředně navazují reprodukce obrazů, soch, keramik a ilustrace s názvem, rokem vzniku, technikou a materiálem a pod nimi ve sloupci jméno autora, narození a úmrtí, profese, léta na škole a působení, ev. členství ve spolcích. Následuje seznam vybrané literatury a anglické a německé resumé.

Takto vypravená knížka má slavnostní cha-

rakter publikace vydané k znovuootevření galerie po povodních. V odborné studii ke galerii, která na své vydání teprve čeká, bude zapotřebí vypracovat vědecký katalog s úplnými údaji pod reprodukcemi, včetně rozměrů, signatur, datace a inventárních čísel. Rovněž medailony bude třeba sestavit podle jednotné a pro všechny autory závazné normy a do příloh uvést seznamy zaměstnanců s délkou praxe v instituci. Rozvoj instituce by měl být potom sledován spíše podle působení ředitelů a jejich koncepcí než podle desetiletí, což jistě uvítá i odborná veřejnost.

Jaroslav Sedlář

NÁVRATY II. V GALERII SM

V době od 15. října 1999 do 2. ledna 2000 se v Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti uskutečnila výstava *Návraty II.* Stala se dalším dílem v dlouhodobém výzkumu galerie na téma *Střední uměleckoprůmyslová škola ve Zlíně* a v Uherském Hradišti, který se orientuje na významné a pozoruhodné projevy v oblasti výtvarného umění, spojené s působností této školy. S expoziční prezentací jsme začali před dvěma roky v červenci 1997, kdy se uskutečnila první část z tohoto cyklu výstav nazvaná *Návraty I.*,¹ kterou jsme se vrátili ke zrodu výtvarného školství v regionu jihovýchodní Moravy. Tato výstava zahrnovala práce vybraných žáků, kteří absolvovali školu v letech 1943–1965. Připomeneme-li si jen některá jména, jejichž díla byla tehdy vystavena – V. Chad, V. Vašíček, Č. Kafka, V. Jarcovják, J. Rajlich, M. Šimorda, J. Hovadík, J. Špaček, K. Mžyk, J. Velčovský nebo J. Vlach, je zřejmé, že se jedná o osobnosti, které významem svých prací hranice regionu vysoce převyšují. Touto první výstavou nám šlo rovněž o postížení kontinuity mezi Školou umění ve Zlíně a SUPŠ ve Zlíně a Uherském Hradišti. Bohužel výstava byla předčasně ukončena povodní. Trvala pouhé tři dny (v historii galerie se asi jednalo vůbec o nejkratší výstavu).

Druhý díl se realizuje symbolicky v době, kdy škola slaví své 60. výročí založení. Nyní jsme se zaměřili na absolventské ročníky 1966–1980.² Samozřejmě, že ani nyní vzhledem k velkému počtu žáků (v tomto období jich absolvovalo téměř 600) nebylo možno zahrnout do výstavy díla všech významných absolventů. Ze značné části jsme volili autory, kteří u nás dosud nevystavovali, a při tom patří k předním osobnostem našeho uměleckého

1. Z výstavy Návraty II. Galerie Slovákého muzea, velký sál, 1999. Foto L. Chvalkovský.

2. Z výstavy Návraty II. Galerie Slovákého muzea, malý sál, 1999. Foto L. Chvalkovský.

života (například Jan Ambrůz, Máriaus Kotrba, Boris Jirků, Vladimír Merta, Stefan Milkov), rovněž jsme připomněli i některé absolventy, kteří se na školu vrátili a jako pedagogové (H. Exnarová, V. Groš, M. Malina, Z. Tománek, J. Pospíšil, F. Petrák) a předávají své zkušenosti výtvarnému dorostu, samozřejmě zde byli zastoupeni další umělci, s jejichž díly se naše veřejnost při výstavách již setkala (L. a M. Kovářkovi, T. Měšťánek, A. Kroča, O. Oliva, V. Kokolia, B. a K. Rossí ad.).

Charakterizovat v několika málo slovech tvorbu všech vystavujících umělců je nemožné, i když by si to zcela jistě zasloužili, navíc je zde návštěvníkovi předkládáno nepatrné torzo z jejich díla. Byla prezentována téměř stovka artefaktů od třiceti umělců ve všech výstavních prostorách galerie kromě půdního sálu, kde je umístěna stálá expozice. Výstava byla členěna do čtyř částí, které vymezují naše výstavní prostory. V přízemí jsme měli příležitost seznámit se s díly umělců, kteří většinou svou tvorbou inklinují k různým formám expresionismu – připomínáme zde tvorbu zesnulého Jiřího Stejskala, charakter vypjatě expresivního výrazu na pomezí abstrakce je zřetelný v obrazech Antonína Kroči či Tomáše Měšťánka. Boris Jirků jedovatými barvami s neměně jedovatou nadsázkou podává hypertrofovaný obraz společenské

tenze. Zcela ojedinělou polohu, parafrázující brughelovskou sugestivní imaginaci, představují obrazy Karla Rossí. Vystavené plastiky Otmar Olivy směřují do polohy sociálního kriticismu a religiozního spiritualismu. Sochy Stefana Milkova, srůstající s geometrizovaným soklem, jsou ovlivněny klasickou modernou a promítají se v nich autorovy reálné symbolistně zobrazované představy. Zdeněk Tománek využívá k vyjádření svých představ neobvyklých kombinací materiálů (dřevo–bronz, kámen–bronz). Pro Hanu Exnarovou je stálou inspirací díla příroda, vesmír.

Ve velkém sále prvního patra jsme se zaměřili na monumentálnější výtvarný projev, směřující v malbě od lyrické abstrakce (Vladimír Kokolia) a meditativně orientované tvorby (Oldřich Tichý) k dramaticky eruptivním gestům (Jan Pospíšil) a obrazům s prvky revokujícími surrealismus a symbolismus (Miroslav Malina, Miroslav Adámek). Stálá přítomnost zájmu o krajinu patří k osobitým rysům, jež charakterizují českou výtvarnou kulturu. Promítá se i v dřevorezech Josefa Hlaváčka. Civilní téma je stále blízké M. Kotrbovi a odráží se v jeho maximálně stylizovaných schematických postavách. Výraznou dominantou sálu je Skorokolo Jana Ambrůze, upomínající na výše zmíněný moment hry v umění, sestavené

3. Z výstavy Návraty II. Galerie Slovákého muzea, sál v přízemí 1999. Foto L. Chvalkovský.

z jednotlivých víceméně dokonalých segmentů a klínů, kde vlastním tématem je právě možnost skladby.

V mezisálí se ocitneme na chvíli v křehkém světě fetišů Petra Nikla (Mí svatí), originální umělecké osobností, která stojí poněkud mimo směry a trendy současného umění. Jeho poeticky jemné obrazy navozují pocit zranitelnosti a pomíjivosti. Komorní prostředí malého sálu je jakoby předurčeno pro kresbu, grafiku, keramickou plastiku a intimněji laděné obrazy. Dominantu zde tvoří keramické plastiky Ludmily Kovářkové (Věže, Triptych), provedené starobyloou orientální technologií „raku“. Vyznačující se jednoduchou, pevnou a kompaktní architektonickou stavebností obohacenou geometrizovanými průřezy. Bravurní kresby Vladimíra Kokolii nazvané Z většího cyklu kreseb připomínají absurdní příběhy, v nichž veškerá aktivita člověka směřuje k sebezničení. Prvky sarkasmu a jemné ironie se vyznačují plastiky Vladimíra Groše. Jméno Miroslava Kovářka je spjaté především s medailérstvím. Pro tuto výstavu jsme však vybrali menší kolekci komorních plastik ze současné tvorby, sledující nadále civilizační téma. Svě místo zde našly intimně laděné enkaustiky Boženy Rossí, dřevoryty Vladimíra Báthoryho a díla dalších autorů.

Zatímco výstava Návraty I. byla zaměřena převážně na výběr artefaktů ze 60. let, nyní jsme volili současné umělecké projevy, oproštěné od společenské a ideologické objednávky či známky politického protestu, který v dějinách umění často supljuje. Snad přispěje i tato výstava k zamyšlení nad otázkou, zda má výtvarné umění dostatek sil k tomu, aby obstálo i dnes.

Milada Frolcová

Poznámky:

1 Podrobněji příspěvek nazvaný Návraty I ve sborníku Slovácko, roč. XXXIX, 1997, str. 197–203, který seznamuje v krátkosti s historií zlínské Školy umění i s výstavou.

2 Seznam vystavujících umělců na výstavě Návraty II.:

Adámek Miroslav (* 18. 2. 1957 Vsetín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: propagační a užitá grafika (1976–1980)

Ambrůz Jan (*2. 6. 1956 Zlín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: tvarování strojů a nástrojů (1974–1978)

Anlauf Lubomír (*22. 12. 1960 Vítkov) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: propagač-

ní a užitá grafika (1976–1980)

Báthory Vladimír (*28. 12. 1955 Martin) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1971–1975)

Exnarová Hana (*16. 11. 1949 Zlín) absolventka SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: keramika (1965–1969)

Groš Vladimír (*11. 4. 1946 Uherské Hradiště) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: keramika (1962–1966)

Hlaváček Josef (*11. 11. 1952 Pardubice) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: propagační a užitá grafika (1971–1975)

Jirků Boris (*10. 4. 1955 Zlín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1970–1974)

Kokolia Vladimír (*27. 11. 1956 Brno) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1971–1975)

Kotrba Máriaus (*30. 9. 1959 Čeladná) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: kamenosochařství (1974–1978)

Kovářík Miroslav (*13. 10. 1951 Kyjov) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: keramika (1967–1971)

Kováříková Ludmila (*13. 1. 1953 Opava) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: keramika (1968–1972)

Kročá Antonín (*21. 10. 1947 Dolní Sklenov) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1963–1967)

Malina Miroslav (*25. 4. 1956 Uherské Hradiště) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1975–1979)

Merta Vladimír (*16. 5. 1957 Frýdek-Místek) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1973–1977)

Měšťánek Tomáš (*20. 4. 1951 Březolupy) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1966–1971)

Milkov Stefan (*9. 3. 1955 Bohumín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: kamenosochařství (1970–1975)

Níkl Petr (*8. 2. 1960 Zlín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1976–1980)

Oliva Otmar (*19. 2. 1952 Olomouc) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: kamenosochařství (1967–1972)

Petrák František (*2. 7. 1961 Vsetín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1976–1980)

Pospíšil Jan (*9. 1. 1952 Dolní Bojanovice) ab-

- solvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: kamenosochařství (1970–1974)
- Rossí Karel** (*6. 10. 1955 Brno) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1971–1975)
- Rossí Božena** (*14. 3. 1957 Podbrezová) absolventka SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1972–1976)
- Stejskal Jiří** (2. 11. 1948 Samotšský–†2. 11. 1988 Olomouc) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1970–1974)
- Stratil Jan** (*24. 6. 1953 Valtice) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1970–1974)
- Tichý Oldřich** (*15. 9. 1959 Zlín) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní malba (1974–1978)
- Tománek Zdeněk** (*15. 1. 1958 Uherské Hradiště) absolvent SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: kamenosochařství (1973–1977)
- Trizuljaková Miroslava** (*30. 9. 1955 Olomouc) absolventka SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1971–1975)
- Vejražková Eva** (*6. 8. 1956 Boskovic) absolventka SUPŠ v Uh. Hradišti – obor: užitá a dekorativní grafika (1971–1975)

LITURGICKÉ SOCHY OTMARA OLIVY VE Vatikánu

Krása spasí Evropu – zněl jeden z italských novinových titulků, které oznamovaly, že papež Jan Pavel II. 14. listopadu 1999 vysvětil svou kapli „Redemptoris Mater“. Úplná rekonstrukce a výtvarné řešení papežské kaple v Rafaelově lodžii Damasova paláce je událostí srovnatelnou s dokončením výzdoby Michelangelovy Sixtinské kaple, avšak význam tohoto díla a poselství je daleko hlubší. Symbolizuje úlohu křesťanství na prahu třetího tisíciletí a vyjadřuje potřebu ekumenismu a obnovení spirituální jednoty Východu a Západu. Nikoli náhodou proto světil kardinál Marini z pověření papeže tento náročný úkol teologům a umělcům z římského Centra Aletti. Jezuité, Čech P. Tomáš Špidlík a Slovinec P. Marko Ivan Rupnik, vytvořili teologickou koncepci díla, které ve výtvarných výsledcích potvrzuje, že krása otevírá okna k Bohu, je duchovní komunikací beze slov.

Kapli dlouhou patnáct, širokou jedenáct a vysokou devět metrů zdobí 600 m² mozaiky zobrazující biblické a evangelijní motivy i odvážné ná-

boženské reflexe současnosti a budoucnosti. Mozaiky jsou částečně dílem Alexandra Kornouchova, částečně dílem M. I. Rupnika a s nimiž spolupracovali Amirani Bakuradze, Barbara Revnikar, Manuela Viezzoli, Valeija Stojakovič, Jože Zajec a Rino Postorutti. Všechny liturgické plastiky dodal velehradský sochař Otmar Oliva, který spolupracoval s uměleckým řemeslníkem Petrem Novákem.

Mozaiky udivují živou dynamikou a barevností. Spojují citovost s racionalitou, smiřují anticko byzantskou a ruskou výtvarnou tradici s avantgardním uměním Picassa, Matisse, Roualta. Postavy z výjevů na mozaikách připomínají výrazem očí raně křesťanské mozaiky v S. Vitale v Ravenně. Scény jsou rozčleněny ve smysluplných teologických a ikonografických celcích. Celék umístěn na zdi za oltářem představuje Nebeský Jeruzalém. Ústřední postavou je patronka kaple Marie Matka Boží. Nad ní se v nejvyšším bodu vznáší sv. Trojice. Po obou stranách uvnitř hradeb jsou ve dvanácti triádách znázorněni světci stojící kolem obětního stolu. Nechybí mezi nimi sv. Václav, sv. Cyril – apoštol Slovanů, sv. Augustin, sv. Ambrož, ale i Tomáš Aquinský, Ignác z Loyoly, František z Assisi, Tereza z Avilly. V těžišti stropního prostoru kaple je v kruhovém rámu ve středu kříže znázorněn Kristus Pantokrator, který má oproti tradičně zaužívanému kánonu výrazně laskavý, milující a odpouštějící pohled. V dalších výjevech (např. Paruzie) se vznášejí nebo stojí vedle světců a andělů překvapivě postavy Elizabety von Tadden a Edity Steinové, umučené nacisty v Osvětimy. Nesmírně půvabné je poněkud naivizující stylizované znázornění květin, zvířat, vody, ohně. Silně tomu napomáhá výběr a zcela zvláštní způsob zpracování (štípání) minerálů, z nichž jsou složeny jednotlivé dílky mozaiky. Její povrch působí velmi plasticky, což je dáno vložením asi pěti tisíc velkých kamenů. Použité materiály byly sneseny doslova z celého světa – z vrcholků hor i ze dna moří. Symbolicky jsou použitými kameny zastoupeny všechny země, kde lidé trpí v nesvobodě a umírají ve válkách - od Afghánistánu až po Kosovo. Autoři využili granit, travertin, mramor, zlato, stříbro, elektron, perly a perletě, mořské korály, sopečné sklo, zkameněliny z údolí Camonica, oblázky ze štítů Slovinských Alp. Přírodní barvy i smalty hrají sytě modrými, stříbrnými, zlatožlutými a purpurovými valéry. Mozaiky tvoří ideový rámec a zároveň vymezují estetický prostor, v němž jsou zasazeny liturgické sochy Otmara Olivy: oltář,

ambon, poutní kříž, oltářní svícny a papežský trůn. Zejména poslední artefakt staví Olivu do řady s umělci jako byl Michelangelo a Bernini. Před tím než se tento moravský umělec proslavil zmíněnou realizací, stal se autorem reliéfní výzdoby zvonu věnovaného papeži v roce 1990 a později vytvořil výroční pontifikační medaili Jana Pavla II. Jako profesor na Scuola dell' arte Spirituale při Studijním institutu Ezio Aletti v Římě dostal životní úkol – vybavit interiéry chrámu Panny Marie Matky Církve v Mariboru. Mezinárodní ohlas těchto prací patrně rozhodl o tom, že se mu dostalo úkolu nejvýznamnějšího a nejnáročnějšího. Souvislost mezi sochařskými pracemi pro Maribor a Vatikán je patrná zejména na řešení kropenek. Oliva říká: „*Jsou to dvě verze jedné myšlenky. Myslím, že je velmi kuriózní, že zakázku do Vatikánu jsem vlastně dělal, aniž bych to tušil. Prostě si u mě objednali solitér – bronzovou a mramorovou kropenku. Neznal jsem ani prostory, do nichž byla určena. Sochu si odzkoušeli tak, že ji postavili na své místo v kapli. Teprve potom zřejmě dospěli k závěru, že bych tím úkolem měl být pověřen.*“

Oliva pracoval převážně v Římě. Kreslil a konzultoval návrhy. Oltář měl zdobit motiv z Ezechiela – anděl zakrývající si tvář perutemi. Vatikánští teologové přísně posuzovali, který an-

děl je ten správný. Byl realizován návrh, kde pět andělů na 97 cm vysokém bronzovém podstavci nese bílou mramorovou menzu, širokou 135 cm a dlouhou 155 cm. Pod oltářní menzou je vložena dóza s hlínou, kterou sochařova manželka Olga sesbírala před vchodem do velehradské baziliky.

Ambon je kombinací bohatě propracované bronzové plastiky osazené jak na horizontální, tak na čelní vertikální straně bílého mramorového sloupu. Do odhmotněné kompozice evokující biblické Slovo, je vřazen kruh symbolizující jistotu zakotvenou ve víře. Poutní kříž je tvarovou syntézou západního a východního typu kříže. Má tři ramena, nejdelší střední, dolní vychýlené. Do kříže je vsazen rudý kámen připomínající Kristovy rány. Kříž je hrotem vetknut do stojanu, který znázorňuje svíjejícího se Ďábla, probodeného křížem Golgoty. Sochař byl inspirován viděním Kateřiny Emerichové. V této chvíli snad již můžeme prozradit, že v nejbližší době Otmar Oliva doplní liturgickou výzdobu papežské kaple ještě o kříž s korpusem.

Oliva je po třech letech vlastně první sochař, který dostal za úkol vytvořit papežský trůn. Tento zvláštní atribut sv. Otce označuje i vyjadřuje smysl a význam papežství. Pro sochaře nebylo nijak snadné zhmotnit tak složitou a zároveň subtilní myšlenku. Pomáhal mu při tom kardinál

1. Otmar Oliva při instalaci.

2. Kropenka Otmara Olivy.

3. Svěcení obětního stolu olejem papežem Janem Pavlem II.

Marini. Oliva postupně nakreslil osmnáct návrhů. Po schválení pak připravil voskové a sádrové modely a počítačovou animaci celkového řešení. Dojem, kterým socha působí na diváky, je nejčastěji vyjadřován jako Mojžíšův planoucí keř, který hoří, ale neubývá. Do bronzu byl trůn (jako všechny ostatní sochy) odléván ve výtvarnickově ateliéru na Velehradě. Ze šesti dílů pak byly složeny čtyři segmenty a z nich v samotné kapli sestaven celek vysoký 152 cm. Do kovu je zasazena mramorová deska sedadla. Tvrdý reliéf povrchu, členěný četnými výstupky, je záměrně pojednán v ostrých křivkách. Umělec tak chtěl vyjádřit, že samo papežství je těžký, bolestný úděl. Plastický dekor na pravé straně trůnu zobrazuje Ducha svatého, jak se dotýká Kristova kříže. Rameno opěradla zdobí reliéf pallia, kterým je papež metafyzicky svázán se svým úřadem. Opěradla zdobí symbolická madla, k nimž je možno připevňovat slavnostní červený kožený potah. Trůn je obdivuhodnou harmonií tvarů oživovaných hrou světla na leskle vycizelovaných plochách. Z poměrně abstrahovaného řešení dramaticky vystupuje zcela reálný prvek. Pokaždé, když usedne Jan Pavel II. na trůn, bude se pravicí dotýkat či držet reliéfu velkomoravského kříže, věrné repliky kříže, který archeologové našli ve Starém Městě.

4. Kaple Redemptoris Mater.

Tento kříž zvláštním způsobem spojuje Českou republiku, její kulturu a náš kraj se svatým stolcem a celým křesťanským universem. Zároveň je jedinou autorskou značkou Otmaru Olivy, právě tak jako úlomek mramoru z kamene, který sloužil k vytesání menzy do chrámu v Mariboru a který Oliva zazdil pod mramorovou desku papežského trůnu.

Od slavnostního vysvěcení kaple „Redemptoris Mater“ uplynulo sotva pár měsíců, ale o tomto díle již byla vydána velká reprezentativní monografie ve všech světových jazycích.¹ Před dokončením je italský dokumentární film. Ve světě je této události a dílu velehradského výtvarníka věnována zasloužená pozornost. Tuzemská média, ale i naše odborné kruhy zatím naprosto nezhodnotily fakt, že v loňském roce se české výtvarné umění moravské provenience ve Vatikánu zviditelnilo sice ne ante faciem populi (jako pěkný vánoční strom na svatopetrském náměstí), zato však opravdu ad finem seculorum.

Poznámky:

- 1 V originálu plný titul knihy: La Capella „Redemptoris Mater“ del papa Giovanni Paolo II. Dono del Collegio Cardinalizio al Santo Padre in occasione del 50° anniversario dell'ordinazione sacerdotale * Realizate dall'Atelier dell'arte spirituale del Centro Aletti, Volume a

cura di M. Apa–O. Clément–C. Valenziano, LIBRERIA EDITRICE VATICANA 1999.

Knihy má 293 stran, 139 barevných celostránkových reprodukcí (fotografie Aurelio Francesca Amendola), textově se skládá z úvodní homílie Jana Pavla II., úvodu kardinála Bernardina Gantina (str. 7–23), dále z podrobného teologického výkladu výjevů znázorněných na mozaikách v kapli (str. 24–178) a z uměnovědných a teologicko filosofických esejí (str. 179–269) M. I. Rupnika, O. Clémenta, C. Valenziana, C. Gugerottiho, I. I. Ica, P. A. Sequeriho, E. Lanneho, G. M. Prochorova, P. Politise, M. Calvesiho, G. Billiho, M. Apa. Všechny texty mají obecnější platnost, ale vždy se nějak vztahují k výzdobě kaple, převážně k mozaikám. Sochařskému dílu Otmaru Olivy je kromě dílčích odkazů a reprodukcí věnována kapitola „Arredo liturgico: Altare, Ambone, Cattedre“ (str. 257–258) v obsáhlém příspěvku Mariano Apa: „Redemptoris Mater“ Ecclesiale Gesamtnetzwerk (str. 241–267). Biografické údaje o autorech výtvarných děl jsou uvedeny na str. 270–279. Technické údaje o stavbě se nacházejí na str. 283–287. Bibliografie autorů textů na str. 289–290. Zbytek textu tvoří popisy k reprodukovaným mozaikám I. M. Rupnika.

Jaroslav Zapletal

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V LETECH 1998–1999

Ivo Frolec, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

V předchozích letech jsme přinášeli informace o činnosti Slováckého muzea s ročním zpožděním. Od letošního ročníku sborníku Slovácko se budeme snažit tento časový posun odstranit, a proto uvádíme výsledky práce instituce v oblasti tvorby a udržování sbírek, výzkumu a metodiky, kulturně výchovných aktivit i ekonomické a provozní správy za roky 1998 a 1999. V těchto pravidelných příspěvcích se i nadále budeme snažit o poskytnutí základních údajů pro jejich současné a hlavně budoucí využití. Jsme si vědomi jejich statistické a málo čtivé strohosti, ale věříme, že zveřejněné údaje najdou své badatelské uplatnění.

V roce 1998 získalo **národopisné oddělení** koupí či darem do svého sbírkového fondu 355 nových sbírkových předmětů, které byly zaevidovány I. stupněm. Provedlo pomocnou evidenci u 60 kusů předmětů a popsalo 701 fotografií ze sběru. II stupněm evidovalo 520 předmětů. Byla očištěna a nově uložena veškerá keramika včetně aktualizace seznamů a přírůstkových knih. Ke zkvalitnění došlo při práci v depozitářích Topolná, neboť zde byly nově uloženy veškeré sbírky. Na základě sběru předmětů v terénu oddělení přistoupilo k vybavení a zpřístupnění kovárny v zemědělské usedlosti Topolná č. p. 90. Pro návštěvníky expozice lidového bydlení v obci Topolná byl zpracován a vydán odborný průvodce. K fotodokumentaci národopisné oddělení vybralo a zpětně určilo celkem 178 předmětů, k přefocení pak 150 starých skleněných negativů a ke konzervaci 508 sbírkových předmětů. Terénní sběr předmětů byl zaměřen na obce Uherské Hradiště, Kunovice, Břestek, Sodoměřice, Zlechov, Staré Město, Boršice, Topolná, Traplice, Brodek u Přerova, Blatnice, Suchá Loz, Uherský Brod a Hluk. Průběžně se prováděly kontroly předmětů v depozitářích včetně klimatických podmínek. Pokračovala práce na popisu fotodokumentace deskripční větou pro její počítačové zpracování. Pro bezpečnostní a dokumentační účely bylo vybráno a natočeno videotechnikou dalších 50 nejcenějších předmětů se slovním doprovodem. Na základě studia archívních pramenů, literatury a terénních výzkumů v obcích Buchlovice, Tupesy, Uherské Hradiště a Nedakonice byla zpracována studie výzkumného úkolu *Keramické dílny na Uherskohradištsku s názvem Pokračovatelé lidové keramiky v Tupesích*. Pozornost byla věnována části dlouhodobému výzkumu *Řemesla na Uherskohradištsku – obuvníkům v Kunovicích*. Doplnkovým výzkumem v devíti obcích byl ukončen výzkum, jehož výsledky byly shrnuty ve studii *O vyškrabovaných kraslicích v okolí Uherského Hradiště*. Velký důraz byl kladen na výzkumy *Obřadní atributy v rodinných a výročních obyčejích*, *Svobodná matka v lidovém povědomí* a *Kult sv. Antonína Paduánského* včetně zveřejnění jejich výsledků. Průběžně byl doplňován muzejní adresář lidových výrobců.

Archeologický úsek zaevidoval v roce 1998 I. i II. evidenčním stupněm 6 296 sbírkových předmětů. Dokončil svoz veškerého materiálu, který byl po povodních v roce 1997 na dezinfekci a čištění v jiných moravských muzeích. Při revizi a uspořádání sbírkového materiálu (během povodní se rozpadla většina krabic s předměty, byly narušeny či odplaveny popiskové štítky, smyta identifikační čísla a různým stupněm poškozeny samotné předměty) byly vytříděny osteologické materiály a část z nich byla předána do sbírek Moravského zemského muzea. Inventura byla provedena u 1 100 kusů předmětů. Rekonzervace proběhla u 416 sbírkových předmětů. Všechny nové negativy a diapozitivy byly popsány deskripční metodou. Průběžně byly prováděny kontroly depozitářů a jejich klimatických podmínek. Pracovníci archeologického oddělení provedli podle požadavku investorů 27 záchranných výzkumů a 4 dozory na stavbách. Zpracovali 26 nových a pře-

pracovali 58 starých nálezových zpráv. Bylo vyřízeno a zaevidováno 187 dokladů pro stavební úřady, památkový ústav a okresní úřad. Všechny nově podchycené lokality byly zaznamenány do mapových materiálů. Pro SUPP-SAS bylo zpracováno 26 mapových listů 1:10 000 a textové podklady pro 54 lokalit. Prezidium AV ČR a Ministerstvo kultury ČR předalo Slováckému muzeu pověření k provádění archeologických výzkumů. Výsledky výzkumů byly průběžně zveřejňovány v odborných sbornících, v denním tisku a televizním vysílání.

Pracovnice **historického úseku** zaevidovala I. a II. stupněm 274 kusů sbírkových předmětů. V souladu s dlouhodobým harmonogramem generální inventarizace muzea byly revidovány veškeré staré tisky, medaile, odznaky, plakety, kartografický materiál, rukopisy, propagační materiál, drobné tisky, tiskoviny, pozůstalosti, spisy, soudobá dokumentace a varia. Ve spolupráci s knihovnicí bylo do počítače vsazeno 507 kusů karet II. stupně, celkový počet počítačově zpracovaných karet činí 2 197. K fotodokumentaci bylo vybráno 208 kusů sbírkových předmětů (157 pohlednic, 51 trojrozměrných předmětů), ke konzervaci pak 30 kusů předmětů. Nákup nových sbírkových předmětů prostřednictvím nákupní komise se uskutečnil v měsíci listopadu. Stav veškerých sbírkových předmětů byl pravidelně kontrolován, o těchto sledováních byly vedeny zápisy. Pro výstavu *Europália* v Bruselu bylo zajištěno restaurování výjimečného renesančního křišťálového kříže ze sbírek Slováckého muzea. Ve spolupráci s fotografem byla prováděna dlouhodobá fotodokumentace vybraných historických památek okresu Uherské Hradiště, tentokrát v obcích Bílovice a Staré Město. Byla připravena a ve dnech 22.–23. 9. realizována mezinárodní konference agrárních historiků na téma *Zemědělství na rozcestí 1945–1948*. Došlo k určení a dalšímu zpracování 32 kusů historických skleněných deskových negativů. Metodickou pomoc historička muzea poskytla 13 badatelům, 23 institucím a 36 studentům.

V roce 1998 **úsek dějin umění** evidoval I. stupněm 4 nově zakoupená výtvarná díla. Vzhledem k časovému posunu rekonstrukce objektu galerie po povodni neprobíhaly evidence II. stupně a další jinak pravidelné muzejní práce. K fotodokumentaci bylo vybráno a předáno celkem 200 kusů předmětů, dále bylo zhotoveno 354 snímků z výzkumu. Pracovnice zajistily restaurování 1 obrazu, 6 listů z grafické sbírky a 11 kusů rámu obrazů. Pravidelně byl sledován a zapisován stav depozitářů a jejich klimatických podmínek. V návaznosti na činnost historického úseku pokračoval výzkum a dokumentace památek v okrese Uherské Hradiště. Zpracována byla obec Buchlovice. Rovněž pokračoval výzkum na téma *Střední uměleckoprůmyslová škola ve Zlíně a v Uherském Hradišti*. Byla připravena a předána do výroby publikace *Galerie Slováckého muzea*. Proběhly výzkumy pro přípravu výstav v galerii v roce 1998 a částečně i na rok 1999. V oblasti lité medaile a plastiky pokračoval ve spolupráci s AUM Praha a SUPŠ Uherské Hradiště výzkum daného tématu a rovněž i příprava a realizace symposia v Uherském Hradišti. Průběžně byla poskytována metodická pomoc a určování či ohodnocování výtvarných děl (57 obrazů a listů).

Úsekem dokumentace bylo v roce 1998 vytříděno a zařazeno 428 karet evidence II. stupně, evidováno 481 kusů negativního a pozitivního materiálu sbírkového fondu a 1 532 kusů negativního a pozitivního materiálu z výzkumů a výstav. Úsek dále zpracoval celkem 196 diasnímků, 110 kusů skleněných negativů ze stávající fotodokumentace a 123 kusů nově nakoupených skleněných negativů. Po přefocení a zhotovení nového negativu bylo zpracováno 227 kusů karet národopisného fondu. Po celý rok úsek zabezpečoval vedení skladu tisků a prodejního materiálu včetně rozesílání publikací odběratelům, evidenci a zápůjčky videokazet.

Fotografický úsek zpracoval ve sledovaném období 662 kusů sbírkových předmětů, zhotovil 1135 negativů a pozitivů z výzkumů a výstav, 110 reprodukčních negativů a pozitivů z historických skleněných negativů. Zhotovil 234 kusů reprodukcí karet, u nichž chyběl negativ. Průběžně byla prováděna fotodokumentace vybraných uměleckohistorických památek, fotografické práce pro publikační, propagační, výstavní, konzervační i před-

náškové účely. Podle požadavku odborných oddělení byly zhotovovány videozáznamy.

Konzervační úsek zpracoval 582 kusů sbírkových předmětů pro národopisný úsek, 28 kusů historické povahy, 838 kusů archeologické povahy a 11 kusů rámu obrazů. Ve spolupráci s odbornými úseky a provozním oddělením upravoval depozitáře muzea a exteriéry včetně přípravy a realizace drobných staveb v Topolné (sušírna ovoce, udírna, přístřešek stodoly č. p. 93 a včelí úl) a kompletní osázení pozemku č. p. 93 ovocnými stromy a jinými dřevinami.

V **odborné knihovně muzea** byl průběžně doplňován knihovní fond včetně zápisů 233 nových přírůstků. Byly zkompleťovány tisky za rok 1998 a zařazeny do fondu knihovny. Analyticky bylo zpracováno 23 časopisů se 3 140 záznamy. Ve spolupráci s historickým oddělením byla prováděna počítačová evidence sbírkového fondu. Knihovna zapůjčila ve sledovaném období celkem 876 publikací.

V roce 1998 Slovácké muzeum uspořádalo díky povodni poškozenému objektu galerie pouze 12 výstav – Na hradištském jarmaku, Hračky a divadelní loutky z Afriky, Ameriky a Asie, Rybářství na Uherskohradištsku, Střelecké terče, Fauna jihovýchodní Moravy, Bicykly a velocipédy, Stolečku, prostří se, Tomáš Měššánek – obrazy, Jan Gajdoš – skleněné plastiky, Otmar Oliva – bronzové plastiky, Kontakty – obrazy, sochy, grafika a Marta Taberyová – keramika. V objektech muzea se uskutečnilo 63 koncertů, besed, představení, předvádění technik lidové rukodělné výroby apod., z toho 59 v hlavní budově, 1 v galerii, 1 v Památníku Velké Moravy, 1 v Topolné a 1 na Masarykově náměstí v Uherském Hradišti. Odborní pracovníci realizovali 99 přednášek pro 2563 posluchačů, z toho 1 523 dospělých a 1 040 dětí a mládeže. Ve Slováckém muzeu se konala mezinárodní konference agrárních historiků *Zemědělství na rozcestí 1945–1948*, která bude završena vydáním stejnojmenného sborníku. Do tisku byl předán sborník *Slovácko 1998*. Rovněž byla připravena publikace *Galerie Slováckého muzea*. Pro potřeby Okresního úřadu Uherské Hradiště byl vytištěn barevný *Kalendář kulturních akcí v okrese Uherské Hradiště 1999*. Slovácké muzeum se rovněž podílelo na vydání 4 čísel časopisu pro okresy Zlín, Kroměříž, Vsetín a Uherské Hradiště *ZVUK*. Pro tisk, rozhlasová a televizní vysílání připravili pracovníci muzea celkem 182 příspěvků.

Provozní úsek zajistil v roce 1998 pokračování rekonstrukce objektu galerie po povodni, vybudování regálového systému v novém půdním depozitáři galerie, opravu venkovních omítek hlavní budovy, výstavbu ohradní zdi v objektu Hradební, ve spolupráci s konzervačním oddělením doplnění areálu památkově chráněné usedlosti Topolná drobnými stavbami (sušírna ovoce, udírna, přístřešek stodoly a včelí úl) a výsadbu ovocného sadu. V objektech muzea dále pokračovalo rozšiřování zabezpečovacích, požárních i kamerových systémů, požární systém galerie a hlavní budovy byl napojen na centralizovaný pult ochrany Hasičského záchranného sboru v Uherském Hradišti.

V **roce 1999** provedl **národopisný úsek** Slováckého muzea evidenci I. stupně u 325 kusů předmětů získaných darem či koupí. II. stupněm bylo evidováno 680 kusů sbírkových předmětů. Pracovnice ve spolupráci s určenou komisí provedly inventuru kraslic na paletách 1–40 a v 10 válcích v expozici včetně odsouhlasení v knihách, na kartách II. stupně podle popisu, dohledávání v knihách a nového uložení kraslic. V inventurních seznamech bylo přepsáno celkem 2 614 kusů kraslic. Dále byla provedena inventura fondu dřeva uloženého v depozitářích Topolná. Při ní bylo zkontrolováno 2315 kusů sbírkových předmětů. Byly dohledány zatím nefotografované obrazy na skle a na plátně, 79 fotografií bylo přiřazeno k 64 kartám II. stupně. V průběhu roku bylo popsáno 933 kusů fotografií získaných sběrem. Pro kalendář vybraných kulturních akcí v okrese Uherské Hradiště 2000 byly zhotoveny fotografie se zvykoslovnou tematikou. Ke konzervaci bylo vybráno a předáno 643 kusů sbírkových předmětů národopisné povahy. Terénní sběr sbírkových předmětů byl proveden v obcích : Suchá Loz, Uherské Hradiště, Uherský Ostroh, Vlčnov, Topolná, Staré Město, Mutěnice, Pohofelice, Kunovice, Zlechov, Březová, Tupesy, Velká nad Veličkou, Uherský Brod, Zlín, Kroměříž, Míkovice a Boršice. Nákup sbírko-

vých předmětů byl projednán ve dvou etapách odbornými členy poradního sboru ředitele pro sbírkotvornou činnost. Průběžně byly prováděny kontroly předmětů v depozitářích a činěna opatření k jejich ochraně. Zápisy z kontrol byly předloženy řediteli muzea. Pracovnice oddělení se podílely na přípravě národopisných expozic na sezónu v hlavní budově i v zemědělské usedlosti Topolná. Podle požadavku dokumentačního úseku pokračovaly v popisu fotodokumentace deskripční větou pro počítačové zpracování. Pro bezpečnostní a dokumentační účely bylo vybráno a natočeno videotechnikou dalších 50 nejcennějších sbírkových předmětů. V uplynulém roce národopisné oddělení nedokončilo výzkum *Řemesla na Uherskohradištsku*. Provedlo doplňkový výzkum *Obuvníci v Kunovicích* se ziskem archivních fotografií. Materiál bude využit pro sborník Slovácko 2000. V rámci *studia osobností Františka a Josefa Hány – lidových malířů z Blatnice* bylo zpracováno 20 výzkumových karet. Výzkumný úkol *Kult a živly* byl zúžen na téma *Kult svatých a patronské hody*. Bylo zhotoveno, rozesláno a zpracováno 48 dotazníků obcí uherskohradištského děkanátu, prostudovány farní kroniky Bílovic a Uherského Hradiště, obecní kroniky s dějinami chrámů a literatura. Poznatky byly zveřejněny na mezinárodní konferenci pro studium lidových obyčejů ve Vsetíně *Kult a živly* a publikovány ve sborníku *Kult a živly*. Došlo ke zpracování scénáře a libreta výstavy *Vzácný pane hospodáři*, jimž předcházelo studium literatury a výběr materiálu včetně fotografií. Pro publikaci *Slovácké muzeum* byly zpracovány podklady o národopisném oddělení a stálé expozici. Rovněž byl průběžně doplňován adresář lidových výrobců. Bibliografie lidových obyčejů byla provedena ve sbornících Národopisné aktuality a Národopisná revue. Na úseku kronikářské práce proběhly konzultace konceptů kronikářských zápisů, konzultace retrospektivních zápisů, školení nových kronikářů, připomínkování 720 kronik obcí, příprava a realizace Aktivu kronikářů dne 13. 12. 1999 a další metodicko-kronikářské práce. Metodická pomoc byla poskytnuta institucím i jednotlivcům v 67 případech.

I. stupněm bylo v roce 1999 pracovníky **archeologického oddělení** evidováno 3 850 kusů předmětů. Do zvláštní přírůstkové knihy kopií bylo zaevidováno 57 kusů předmětů. Do karet evidence II. stupně bylo zapsáno celkem 7 331 nových i starších předmětů kusů předmětů. Spolu s těmito předměty byla zahájena evidence sbírkového fondu do programu BACH (zhotoveno 4 079 karet evidence II. stupně). S revidencí I. a II. stupně fondu SM, zvláště šperků, včetně nalepení fotek na karty II. stupně, bylo započato v měsíci říjnu. K fotodokumentaci bylo předáno celkem 285 kusů šperků. Jednotlivé fotografie byly přiřazeny ke kartám II. stupně. Celý fond šperků byl nově uspořádán v krabicích. Vzhledem k řadě nejasností při jednáních s MZM Brno byla odložena inventarizace exponátů v Památníku Velké Moravy Staré Město. Kontrola archeologických lokalit (Sady, Staré Město, Modrá a sv. Klimentek) proběhla dne 21. 4. a 20. 10. 1999. Výsledky kontroly byly zapsány v Knize kontrol. Po celý rok pokračovalo hrubé třídění obou hlavních sbírkových fondů: ve fondu A byly dosud rozříděny sbírkové předměty po inv. č. A 125 000, další materiál v rozmezí inv. č. A 125 000–A 150 000 byl rozpracován. Starý fond byl již rozříděn celý a započalo se s jeho konečnou inventarizací I. a II. stupně (zpracováno 3 498 kusů včetně zápisu karet do programu BACH). Z výzkumů a terénních záběrů bylo zpracováno celkem 98 fotografií (karty i s negativy) a 28 diapositivů. Protokolárně bylo předáno konzervačnímu oddělení celkem 301 kusů sbírkových předmětů pocházejících ze současných i starších výzkumů (včetně rekonzervace). Ve všech depozitářích archeologického oddělení je pravidelně sledována teplota a vlhkost. Tyto hodnoty jsou zapisovány do zvláštních sešitů, které jsou uloženy v příslušných depozitářích. V depozitáři Topolná bylo sledování prováděno pravidelně jednou týdně, ve františkánském klášteře denně. Od listopadu t.r. byla sledována vlhkost a teplota i v depozitáři Buchlovice. Měsíčně je kontrolován trezor a předměty v něm uložené. Rovněž o této skutečnosti byl prováděn zápis do Knihy kontrol trezoru, uložené ve františkánském klášteře. K zařazení do dokumentace bylo pracovníky předáno celkem 1 328 kusů karet. Expertíza zlatých šperků v počtu 16 kusů byla provedena Puncovním

úřadem v Brně. Tato expertíza potvrdila pravost a vysokou ryzost šperků. Na základě shromážděných podkladů začala jednání s MZM ve věci majetkoprávního vypořádání sbírkových předmětů archeologické povahy, nalézajících se pravděpodobně neoprávněně řadu desetiletí v depozitářích MZM. Převoz sbírkových předmětů z pozáplavového dočasného prostoru v Topolně do depozitáře v Buchlovicích byl zahájen v měsíci srpnu t.r. Doposud bylo převezeno cca 80 % celého sbírkového fondu archeologie a uloženo včetně hrubého roztřídění cca 100 000 kusů předmětů. Podle požadavků investorů oddělení provedlo záchranné výzkumy a dozory v těchto obcích: Uherské Hradiště, Kostelany, Uherský Ostroh, Polešovice, Vážany, Stříbrnice, Medlovice, Komňa, Modrá, Buchlovice, Starý Hrozenkov, Uherský Brod a Velehrad. Bylo zpracováno 22 nových a 46 starých nálezo- vých zpráv. Stavební činnost byla sledována u 80 staveb v celém okrese Uherské Hradiště. Bylo vyřízeno a zaevidováno 35 položek agendy pro stavební úřady, památkový ústav a okresní úřad. Investorům bylo vyfakturováno za dozor, výzkum a zpracování map cca 100 000 Kč. Pro SUPP-SAS a pro RRR OkÚ UH bylo zpracováno 16 mapových listů 1:1 000. Výsledky výzkumů byly publikovány v Přehledech výzkumů (3×), ve Sborníku prací filozofické fakulty MU, v časopise *Pravěk*, *Archaeologia Historica* a *Vlastivědném věstníku Moravském*. Pro publikaci Slovácké muzeum byly připraveny podklady o činnosti archeologického oddělení.

Pracovnice **historického úseku** evidovala I. a II. stupněm 259 kusů sbírkových předmětů. V souladu s časovým harmonogramem komplexní inventarizace sbírkového fondu byla provedena její závěrečná fáze – inventura textilu. Zkontrolováno bylo 108 kusů sbírkového fondu, nebyly shledány žádné nedostatky. Do počítače bylo vloženo ve spolupráci s pracovníci knihovny SM celkem 896 karet evidence II. stupně, celkový počet vložených karet činí 3 103 kusů. Ke klasické fotodokumentaci bylo předáno 283 kusů fotografií a 245 kusů sbírkových předmětů. Ke zpracování na diapositiv pak 38 střeleckých terčů, monstrance, kříž, typář i jiné předměty. 99 kusů diapositivů je zapsáno ve fotodokumentaci, vzhledem k rozpracovanosti publikace Slovácké muzeum bude jejich přiřazení ke kartám provedeno v průběhu roku 2000. Ke konzervaci bylo vybráno a předáno 6 kusů předmětů, dále byla provedena kontrola střeleckých terčů před zápůjčkou a po jejich vrácení. Nákup sbírkových předmětů prostřednictvím nákupní komise se uskutečnil 23. 11. 1999. Stav veškerých historických sbírkových předmětů byl kontrolován minimálně 1× za měsíc včetně vedení zápisů o těchto kontrolách. V prvním pololetí byly pořízeny nové skříňe k ukládání praporů a stuh. V roce 1999 pokračoval výzkum na téma *Umělecko-historické památky okresu Uherské Hradiště*, nyní objektů v Uherském Ostrohu a Kvačicích na základě studia archivních materiálů a fotodokumentace. Byl zahájen dlouhodobý výzkum *Dům roku*, při němž byly zpracovávány podklady a fotodokumentace o stavbách a rekonstrukcích domů v Uherském Hradišti, které získaly stejnojmenné ocenění. Metodická pomoc byla poskytnuta 16 badatelům, 15 institucím a 46 studentům při přípravě diplomových a seminárních prací.

11 nových sbírkových předmětů bylo zakoupeno v roce 1999 **úsekem dějin umění** prostřednictvím nákupní komise dne 9. 12. a následně evidováno I. a II. stupněm. Bylo ukončeno uložení celého sbírkového fondu do nově zrekonstruovaných depozitářů a půdní vestavby. Celý sbírkový fond byl inventarizován. Bylo zhotoveno a určeno 100 kusů snímků sbírkových předmětů a 313 snímků z výzkumu, výstav a kulturních akcí. Pravidelně byl kontrolován stav sbírkových předmětů v depozitářích a klimatické podmínky. O kontrolách byly vedeny zápisy. Z finančních důvodů nebylo prováděno restaurování obrazů a listů. Ke konzervaci bylo předáno 15 rámců obrazů. V návaznosti na činnost historického úseku pokračoval výzkum a dokumentace památkových objektů ve vybraných obcích okresu Uherské Hradiště, avšak nebyla prováděna fotodokumentace, výzkum se soustředil pouze na studium pramenů a literatury. Rovněž pokračoval výzkum na téma *Zlínská Škola umění a SUPŠ Uherské Hradiště*, jehož dílčím výstupem se stane slovník absolventů. K získání potřebných údajů bylo v I. pololetí odesláno 579 dopisů, zpracováno 255

dotazníků, v II. pololetí odesláno 653 dopisů a dotazníků, nově připsány 3 ročníky absolventů od roku 1996 (188 osob). K 30. 6. 1999 bylo zpracováno 533 osobností, k 20. 12. 1999 631 osobností. Informace byly získávány rovněž prostřednictvím Telecomu, městských a obecních úřadů a hlavního registru obyvatel ČR. Proběhly výzkumy pro přípravu výstav v galerii v roce 1999 a částečně i na rok 2000. V oblasti lité medaile a plastiky ve spolupráci s AUM Praha a SUPŠ UH pokračoval výzkum a příprava i realizace sympozia v Uherském Hradišti. Průběžně byla poskytována metodická pomoc a určování či ohodnocování výtvarných děl (pro 13 osob celkem 40 obrazů a listů).

Na **úseku dokumentace** byly v roce 1999 plněny úkoly následujícím způsobem:

- evidován negativní a pozitivní materiál (černobílé a barevné snímky) u 323 kusů předmětů, z toho 64 kusů etnografie, 245 kusů historie a 14 kusů umění, dále 413 barevných diasnímků pro tisk, z toho 144 etnografie, 99 historie, 52 archeologie a 118 umění,
- evidován negativní a pozitivní materiál z výzkumů a výstav v počtu 1 271 kusů, z toho 305 kusů archeologie, 587 kusů etnografie, 74 kusů historie a 305 kusů umění. Ze stávající kartotéky bylo do počítače vloženo 2 730 položek. Revidence karet proběhla u 300 kusů. Stav počítačů na PC koncem roku 1999 činil celkem 21 400 položek. Do přírůstkové knihy evidence I. stupně bylo zapsáno celkem 2 223 přírůstkových čísel,
- zpracováno celkem 878 diasnímků, z toho 413 sbírkových předmětů,
- zpracováno celkem 50 kusů negativů získaných přefocením starých skleněných desek,
- po přefocení a zhotovení nového negativu zpracováno 143 kusů karet národopisného fondu,
- zpracována konzervační fotodokumentace na 10 kartách ,
- po celý rok prováděna evidence zápůjček a kontrolovány termíny vrácení ,
- průběžně spolupracováno s badateli i odbornými pracovníky při výběru negativního a pozitivního fotomateriálu,
- po celý rok veden sklad tisků a zboží pro prodej v pokladnách muzea včetně provádění měsíčních uzávěrek a roční inventury ,
- průběžně rozesílány a fakturovány na základě objednávek publikace SM , tyto byly rovněž osobně i písemně propagovány,
- průběžně vedena muzejní videotéka a zápůjčky videokazet,
- pro počítačové zpracování fotografického fondu rozříděn oddíl etnografie.

V souladu s plánem činnosti byly v roce 1999 **fotografickým úsekem** zabezpečeny tyto práce:

- provedena fotodokumentace sbírkového fondu muzea v počtu 824 kusů negativů a pozitivů (etnografie 162 kusů, historie 238 kusů, umění 31 kusů, archeologie 393 kusů),
- provedena fotodokumentace výzkumů a výstav v počtu 1 262 kusů pozitivů a negativů (473 kusů etnografie, 181 kusů historie, 278 kusů umění a 330 kusů archeologie),
- zhotoveno 50 kusů reprodukcí negativů a pozitivů z historických skleněných desek,
- zhotoveno 143 kusů reprodukcí karet, které neměly negativ,
- zpracováno 197 kusů reprodukcí negativů ze skleněných desek z nového nákupu,
- provedena fotodokumentace vybraných uměleckohistorických památek v počtu 30 kusů záběrů,
- průběžně prováděna fotodokumentační práce pro výstavní činnost muzea,
- průběžně prováděna fotodokumentace konzervačních procesů v počtu 208 kusů záběrů,
- podle požadavků prováděny fotografické práce pro publikační a propagační účely s důrazem na publikaci Slovácké muzeum,
- podle požadavků zhotovovány videozáznamy včetně záznamů 50 kusů vybraných sbírkových předmětů a přepisovány staré záznamy,

- podle požadavků ozvučovány vybrané akce muzea,
- průběžně zajišťován nákup a evidence fotomateriálu .

Fotografický úsek zpracoval za rok celkem 906 kusů čb. pozitivů 13×18, 878 kusů čb. negativů 6×9 a 73 čb. negativů 6×7, 455 kusů PROFI DIA 6×9, 248 kusů PROFI DIA 6×7, 20 kusů DIA 24×36, 1 718 kusů negat. COLOR 24×36 a 1966 kusů pozit. COLOR 9×13.

Ve sledovaném období byly provedeny **konzervačním oddělením** muzea tyto práce :

- zkonzervovány předměty pro etnografické oddělení – z nákupů 1998 celkem 300 kusů. Ze starých fondů muzea zkonzervováno 130 předmětů, k výstavám 74 kusů, 136 předmětů z usedlosti Topolná 93 včetně polních křížů. Spolupracováno při opravě skříní řady A a D včetně nového uložení předmětů. Poskytnuta pomoc při inventarizaci části sbírkového fondu etnografie. Zajištěna příprava a realizace vahadlové studny a přístřešku, zpevnění vjezdu v Topolné 93 a spolupracováno při údržbě areálů. Provedena odborná oprava 6 kusů předmětů z depozitáře Topolná,
- pro úsek umění zkonzervováno 15 kusů dřevěných rámu obrazů a vyčištěno 13 kusů obrazů na plátně. Rovněž byly vyčištěny a zaevidovány kamenné fragmenty na nádvoří galerie,
- pro archeologické oddělení zkonzervováno 388 kusů železných předmětů a 14 kusů keramiky ze starých výzkumů,
- pro historický úsek nově uloženy prapory z hlavní budovy do depozitáře Hradební, zkontrolovány střelecké terče před a po výstavě, zkonzervováno 15 kusů sbírkových předmětů a 16 předmětů z krypt františkánského kláštera v Uherském Hradišti,
- spolupracováno s ostatními odbornými odděleními při instalaci nových regálů v depozitářích, ukládání sbírkových předmětů, kontrolách sbírek v depozitářích, instalacích výstav apod.,
- pravidelně (minimálně 1× za měsíc) kontrolovány , větrány , případně zvlhčovány depozitáře včetně předkládání zpráv o jejich stavu,
- na PC zpracováno celkem 433 kusů konzervačních karet,
- protokolárně předávány předměty před a po konzervaci,
- dokončena konzervace plastiky sv. Anny pro obec Topolná a ostatky svatých pro církev.

V uplynulém roce byly plněny **odbornou knihovnou** muzea plánované úkoly následujícím způsobem :

- průběžně doplňován knihovní fond včetně zápisů nových přírůstků – do počítače bylo vloženo celkem 260 přírůstků,
- obvyklým způsobem spolupracováno s knihovnami v zahraničí – Institut za etnologiu i folkloristiku v Zagrebu, Muzej Okregowe w Rzeszowie, Etnografski muzej v Beogradu, Germanisches National Muzeum v Norimbergu, Institut fur Zeitgeschichte v Mnichově, Muzeum etnograficzne w Torunu, Slovenski etnografski muzej v Ljublaně a Sudetendeutsches archiv v Mnichově. Těmto institucím zaslány sborníky Slovácko a Zemědělství na rozcestí,
- poskytnuto 1 159 zápůjček, z toho 799 badatelům a 360 odborným pracovníkům,
- nově svázaná periodika i poškozené vazby knih byly opět vřazeny do fondu knihovny, tisky za rok 1999 byly kompletovány postupně,
- celkem za rok 1999 analyticky zpracováno 2 099 záznamů,
- pro historický úsek na PC zpracováno 650 karet evidence II. stupně,
- průběžně zpracovávány články s tematikou Slováckého muzea z periodik Slovácké noviny, Dobrý den, Slovácko, Velkomoravský kurýr a ukládány do kartotéky. Adresné informace z celostátního tisku za měsíce listopad a prosinec budou do kartotéky vřazeny v lednu 2000 (dosud nejsou k dispozici),
- do městského informačního centra vypracovávány a dodávány propagační materiály a informace. Pracovnice rovněž plnila úkoly administrativního charakteru včetně vazby materiálů, kopírování apod.,

- proběhlo sjednocování multiplikátů a vícesvazkových publikací,
- z důvodu kvalitnějšího počítačového výstupu výsledků dotazů a tisku dotazů sjednocovány soubory autorit.

V roce 1999 návštěvníci Slováckého muzea shlédli tyto výstavy :

Etnografický úsek :

- Hračky a divadelní loutky z Afriky, Ameriky a Asie (15. 10. 1998–5. 4. 1999),
- Velké prádlo (29. 4.–25. 7.)
- Vzácný pane hospodáři (2. 12.–)

Historický úsek:

- Povodeň 1997 (12. 8.–31. 10.)
- Kabelky (27. 5.–22. 8.)
- Atlantida na dosah (9. 9.–7. 11.)
- Jana Kubínová – oděvy a hračky (18. 11.–27. 2. 2000)
- Střelecké terče (Muzeum Bělá pod Bezdězem červen–září)

Úsek dějin umění (objekt galerie téměř po celý rok v rekonstrukci po povodních):

- Michal Bauer – Obrazy mimo tento svět (11. 2.–16. 5.)
- Jindřich Prucha – obrazy (11. 2.–16. 5.)
- Práce žáků ZUŠ UH (11. 2.–16. 5.)
- Václav Filandr – Čtvrtý rozměr (10. 6.–18. 7.)
- Zdena Hohmová – obrazy (10. 6.–12. 9.)
- Radim Hanke – sochy, kresby (10. 6.–18. 7.)
- Výtvarné umění a film (25. 7.–12. 9.)
- Karel Nepraš (25. 7.–12. 9.)
- Bonsaj 99 (17. 9.–21. 9.)
- Návraty II (15. 10.–2. 1. 2000)

Archeologický úsek:

- Mumia viva (28. 1.–30. 4.)
- Meč – symbol cti, moci a slávy (29. 9.–30. 11.)

Celkem bylo připraveno a realizováno 20 výstav, z nich 1 mimo výstavní prostory Slováckého muzea, dále pak 78 koncertů, besed, představení, předvádění technik lidové rukodělné výroby, kurzů apod., z toho 73 v hlavní budově Slováckého muzea a 5 v Galerii Slováckého muzea. Pracovníci muzea uspořádali celkem 82 přednášek pro 2 276 posluchačů, z toho 1 012 dospělých a 1 264 dětí a mládeže. Ve spolupráci se vsetínským muzeem byla připravena konference *Kult a živly*. Na podzim byla v Galerii SM realizována mezinárodní archeologická konference *Velká Morava mezi východem a západem*. V roce 1999 byl vydán sborník *Slovácko 1998*. Další ročník tohoto sborníku byl připraven a předán do výroby za spolupráce poradního sboru ředitele – redakční rady. Byla vydána barevná publikace *Galerie Slováckého muzea*. Proběhla redakční příprava publikace *Slovácké muzeum*, která vyjde podle stavu finančních prostředků v I. pololetí roku 2000. Zahájila se příprava publikace *Pana Maria Divotvůrkyně*. Byl připraven a vydán národopisný sborník *Kult a živly* a historický sborník *Zemědělství na rozcestí 1945–1948*. Ve spolupráci s Okresním úřadem Uherské Hradiště byl vydán barevný *Kalendář kulturních a sportovních akcí v okrese Uherské Hradiště v roce 2000 a stolní kalendář na rok 2000* s historickými pohlednicemi okresu. Slovácké muzeum se podílelo redakčně a finančně (na základě dohody přednostů okresů Zlín, Vsetín, Uherské Hradiště a Kroměříž) na vydání 4 čísel společného časopisu *ZVUK*. Zintenzivnila se příprava vydání *slovníku absolventů SUPŠ*. Odborní pracovníci muzea připravili v roce 1999 celkem 107 příspěvků do tisku a 46 rozhlasových či televizních relací

Mimo své základní povinnosti a běžnou údržbu budov muzea **provozní úsek** vybudo-

val klimatický box pro uložení archivních fotografických materiálů, dále nový provozní objekt v objektu Hradební pro potřeby konzervačního a archeologického oddělení, ve spolupráci s konzervačním úsekem doplnil areál památkově chráněných zemědělských usedlostí v obci Topolná vahadlovou studnou a dalším přístřeškem stodoly č. p. 90. V roce 1999 bylo dále rozšiřováno počítačové vybavení Slovákého muzea. Současný počet PC v organizaci činí 15 kusů včetně serveru a mikrovlnného připojení k internetu. V hlavní budově muzea byla vybudována síť PC s využitím internetu a e-mailových schránek všech pracovníků .

SLOVÁCKÉ MUZEUM

Smetanovy sady 179, 686 11 Uherské Hradiště,
tel.: 0632/ 55 13 70, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77
e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

Stálá národopisná expozice Slovácko, výstavy národopisné, historické, archeologické a vlastivědné.

Otevírací doba: denně 9.00–12.00, 12.30–17.00 hodin.

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Otakarova 103, 686 01 Uherské Hradiště, tel.: 0632/55 24 25, fax: 0632/55 24 25
e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

Stálá expozice Výtvarné umění jihovýchodní Moravy, výstavy českých i zahraničních autorů.

Otevírací doba: denně kromě pondělí 9.00–12.00, 12.30–17.00 hodin

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY

Jezuitská 1885, 686 02 Staré Město,
tel.: 0632/54 33 82, 55 13 70, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77
e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

Budova Památníku Velké Moravy byla postavena v letech 1956-1960 nad základy první objevené a uznané stavby z doby velkomoravské – kostela Na Valách, nalezeného při výzkumu v roce 1949 uprostřed rozsáhlého a bohatého pohřebiště.

Otevírací doba : duben-říjen denně 9.00–12.00, 12.30–17.00 hodin, listopad jen pro předem objednané skupiny, prosinec-březen zavřeno.

NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKY – ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY

Uherské Hradiště-Sady, Staré Město-Špitálky, Modrá u Velehradu, Hradisko sv. Klimenta u Osvětiman, tel.: 0632/54 06 71, 55 13 70, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77
e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

Celoročně volně přístupné archeologické lokality s rekonstruovanými půdorysy velkomoravských staveb.

ZEMĚDĚLSKÉ USEDLOSTI TOPOLNÁ

Topolná č.p. 90 a 93, tel.: 0632/55 13 70, 55 65 56, 97 32 47, fax: 0632/55 40 77
e-mail: ludmila.tarcalova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

Památky lidového stavitelství s dobovým interierem, patrovou komorou, výměnkem a kovárnou. Areál doplněn drobnými stavbami – sušárnou ovoce, vahadlovou a rumpálovou studnou, udírnou, včelínem a dřevěnými křížmi.

Otevírací doba: celoročně pro předem objednané skupiny

ŘEDITELSTVÍ

ředitel: PhDr. Ivo Frolec, tel.: 0632/55 10 59, 55 13 70, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77
e-mail: ivo.frolec@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

vedoucí ekonomického oddělení: Jitka Tichavská, tel.: 0632/55 13 70, 55 56 65,
fax: 0632/55 40 77

e-mail: jitka.tichavska@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

vedoucí provozně-správního oddělení: Ivana Šimoníková, tel.: 0632/55 13 70, 55 56 65,
fax: 0632/55 40 77

e-mail: ivana.simonikova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

NÁRODOPISNÉ ODDĚLENÍ

vedoucí oddělení: PhDr. Ludmila Tarcalová, tel.: 0632/55 13 70, 55 56 65,
fax: 0632/55 40 77

e-mail: ludmila.tarcalova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

odborná pracovnice: PhDr. Romana Habartová, tel.: 0632/55 13 70, 55 56 65,
fax: 0632/55 40 77

e-mail: romana.habartova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

odborná pracovnice: PhDr. Marie Náplavová, tel.: 0632/55 13 70, 55 56 65,
fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

ARCHEOLOGICKÉ ODDĚLENÍ

vedoucí oddělení: Mgr. Miroslav Vaškových, tel.: 0632/54 06 71, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

odborná pracovnice: Mgr. Dana Menoušková, tel.: 0632/54 06 71, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

technik: Michal Jordán, tel.: 0632/54 06 71, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

dokumentátorka: Radka Kolečkářová, tel.: 0632/54 06 71, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

ODDĚLENÍ DĚJIN UMĚNÍ

odborná pracovnice: PhDr. Milada Frolcová, tel.: 0632/55 24 25, fax: 0632/55 24 25

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

odborná pracovnice: Mgr. Marie Martykánová, tel.: 0632/55 24 25, fax: 0632/55 24 25

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

HISTORICKÉ ODDĚLENÍ

odborná pracovnice: PhDr. Blanka Rašticová, tel.: 0632/55 13 70, 55 65 56,
fax: 0632/55 40 77

e-mail: blanka.rasticova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

KONZERVAČNÍ ODDĚLENÍ

vedoucí oddělení: Jarmila Frantová, tel.: 0632/55 40 76, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

odborný pracovník: Vít Mynář, tel.: 0632/55 40 76, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

odborná pracovnice: Ludmila Štefánková, tel.: 0632/55 40 76, fax: 0632/55 40 77

e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

DOKUMENTACE A DISTRIBUCE TISKU

dokumentátorka: Marie Bilíková, tel.: 0632/55 13 70, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77

e-mail: marie.bilikova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

KNIHOVNA

knihovnice: Iveta Bachánková, tel.: 0632/55 13 70, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77
e-mail: iveta.bachankova@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

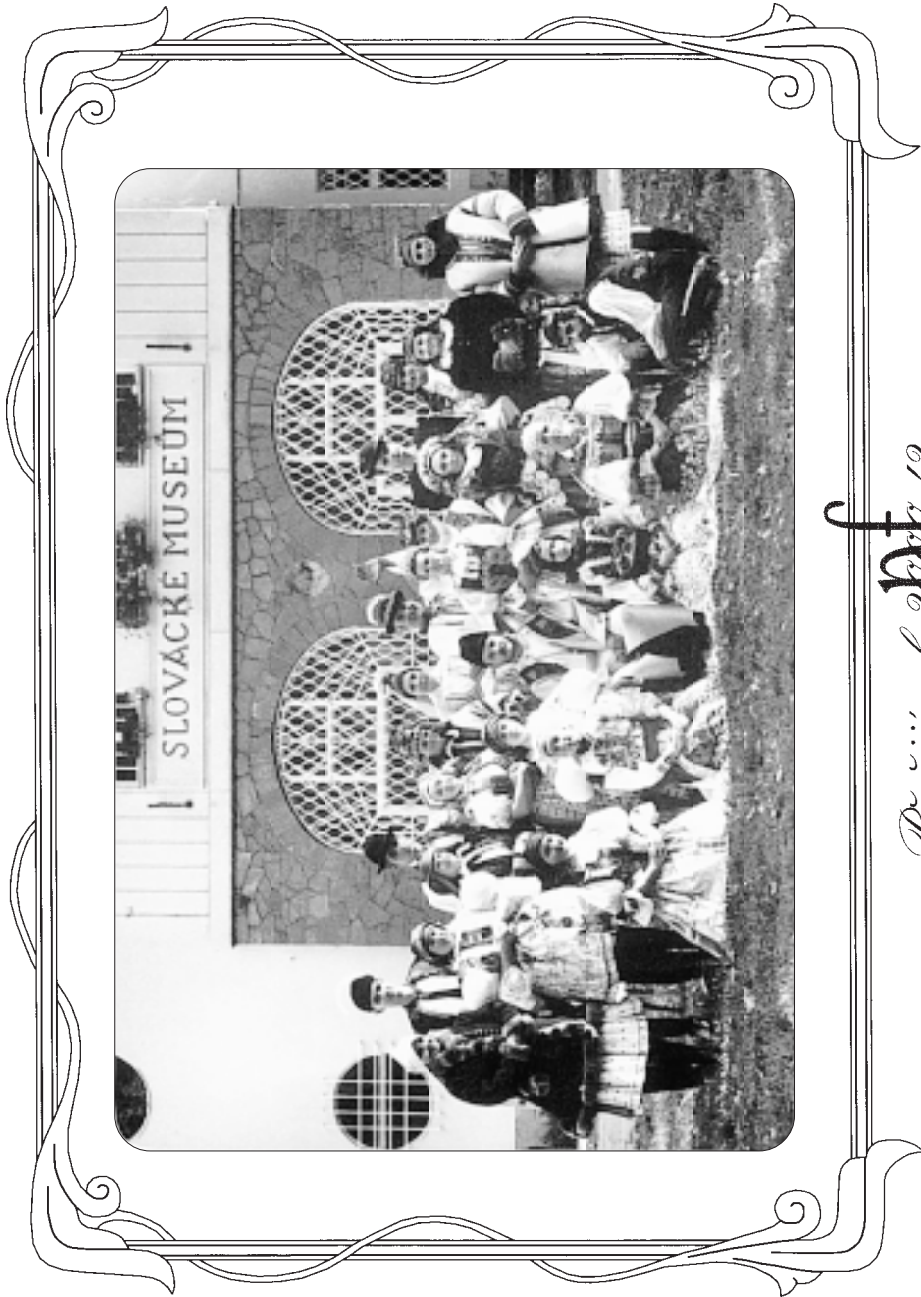
VÝTVARNICE

Emilie Pelikánová, tel.: 0632/55 24 25, fax: 0632/55 24 25
e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

FOTOGRAF

Ladislav Chvalkovský, tel.: 0632/55 13 70, 55 56 65, fax: 0632/55 40 77
e-mail: info@slovackemuzeum.cz, www.slovackemuzeum.cz

Prezývajú rok 2008!